تورغا يوللىغۇچىدىن :

Зия Ибадәт оғли Сәмәди
(15 апрель 1914-ж. — 20 ноябрь 2000-ж.)

ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەنلەر!

سىز ئوقۇۋاتقان بۇ كىتاب، ۋەتەن ئىچى ۋە ۋەتەن سىرتىدا تونۇلغان جامائەت ئەربابى، ئاتاغلىق يازغۇچى، بارلىقىنى ۋەتەن مىللەتنىڭ ئازادلىق ئىشلىرىغا ئاتىغان ئۇستازىمىز، پەخرىمىز زىيا سەمەدى ئاكىنىڭ نادىر ئەسىرلىرىدىن بىرى بولۇپ، بۇ ئەسەر 1978- يىل يېزىلىپ، قازاغىستاننىڭ ئالمۇتا شەھرىدە تۇنجى قېتىم كىرىل يېزىقىدا نەشىر قىلىنغان.

مەرھۇم ئۇستازىمىز زىياسەمەدى ئەپەندى چەتئەلگە چىقىپ كېتىشىنىڭ ئالدىدا " ئاپتونوم رايۇنلۇق" مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىرى، يازغۇچىلارنىڭ جەمىيىتىنىڭ رەئىسى قاتارلىق كاتتا مەنسەپلەردە بولغان بولسىمۇ ئەمما ۋەتەن مىللەت مەنپەئەتىنى ھەممىدىن يۇقۇرى كۆرۈپ بارلىقىنى ۋەتەنگە بېغىشلىغان، شۇ يولدا ھارماي - تالماي كۆرەش قىلىپ ئۆزىنىڭ ۋەتەنگە بولغان مېھرى-مۇھەببىتىنى ۋە خىزمىتىنى قەلىمى ئارقىلىق ئادا قىلغان ئۇيغۇرنىڭ سويۇملۇك پەرزەنتىدۇر.

شۇ سەۋەپتىن خىتاي كومۇنىست دائىرلىرى زىياسەمەدى ئەپەندىنى" خەتەرلىك ئۇنسۇر " ھىساپلاپ كۆرەشكە تارتىپ، " خەلق دۈشمىنى" قالپىقىنى كەيدۈرۈپ ئۇزۇن مۇددەت تۈرمىغا تاشلىغان ئىدى. تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىنمۇ قەلەم كۆرىشىنى توختاتمىدى، دۈشمەنگە بولغان غەزەپ نەپرىتىنى داۋاملىق ئىپادىلىدى.... چەتئەلگە چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان بۇ ئوت يۈرەك ئۇيغۇر ئوغلانى، ۋەتەندىن ئايرىلغان بىلەنمۇ كۆڭلى كۆكسى يەنىلا ۋەتەنگە تەلپۈندى.... چەتئەلدە ئوتكەن ھاياتىدىمۇ داۋاملىق قولىغا ئۆتكۈر قەلىمنى ئېلىپ يېزىشنى داۋاملاشتۇردى.....

غېنى باتۇر رومانى ئۇنىڭ چەتئەلگە چىققاندىن كېيىن يازغان نۇرغۇنلىغان ئەدەبى نادىر ئەسەرلىرىنىڭ بىرىدۇر. مەزكۇر ئەسەردە غېنى باتۇر ئوبرازىنى مۇۋەپپىقىيەتلىك يارىتىپ، ئۇنىڭ مىللىي خاسلىقىقا ئىگە قەھرىمانلىق ئىش - ئىزلىرىنى ئەينەن يورۇتۇپلا قالماستىن بەلكى پۈتۈن ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇللىرى، مۇرەككەپ روھىي دۇنياسىنى ئىنچىكە سۈرەتلەش ئارقىلىق ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىيەت، ئۆرپ - ئادېتى ۋە تۇرمۇش ئۇسۇللىرىنى ئاجايىپ ئوبرازلىق گەۋدىلەندۈرگەن، شۇنداقلا خەلقىمىزنىڭ مىللىي زۇلۇمغا بولغان قارشىلىق ھەرىكەتلىرىنى ۋە خىتاي گومىنداڭ باسمىچىلىرىنىڭ خەلققە سالغان ئېغىر زۇلۇملىرىنى ئادەتتىكى ئاددى دېھقاندىن تارتىپ شەھەر ئائىلىسىگىچە، مەكتەپدىكى ئوقۇغۇچىلاردىن تارتىپ مائارىپ سېپىدىكى ئىشچى- خىزمەتچىلەرگىچە، قىسقىسى ئۇيغۇرجەمىيىتىنىڭ ھەر ساھەسىدىكى ئاممىنىڭ دۈشمەنگە بولغان قۇراللىق كۆرەش، ئۇرۇش جەريانىنى بىر- بىرلەپ تەسۋىرلەپ بەرگەن.سىز بۇ كىتاپنى ئوقۇش ئارقىلىق ئەجداتلىرىمىزنىڭ باتۇرلۇق داستانلىرىدىن مەلۇماتقا ئىگە بولۇش بىلەن بىرگە يەنە خەلقىمىزنىڭ ھازىرقى خىتاي كومۇنىست باسمىچىلىرىنى ۋەتەن تۇپرىقىدىن ھەيدەپ چىقىرىشتىن ئىبارەت بۈيۈك ئارزۇ-ىستەكلىرىگە، ھارماس ـ تالماس كۈرەش روھىغا تەقلىت قىلالايسىز.

سىز كىتاپنى ئوقۇۋېتىپ ئۆزىڭىزنى خۇددى غېنى باتۇر بىلەن بىللە جەڭگاھتا جەڭ قىلىۋاتقان بىر جەڭگىۋار ئىنسان سۈپىتىدە دۈشمەنگە قارشى ئوت ئېچىۋاتقاندەك ھىس قىلىسىز.... كىتاپنى مەرھۇم ئۇستازىمىز زىياسەمەدى ئەپەندىنىڭ ئوغلى رىزا سەمەدى ۋە قىزى بىلقىز سەمەدىلەرنىڭ تەمىنلىگەن ئەسلى نۇسخىسى بويىۇچە كومپيۇتېرغا ئېلىپ، تەھرىرلەپ ۋە كوررېكتورلىقىنى قىلىپ ، مۇشۇ ھالغا كەلتۇردۇم. كىتاپتا خاتا كەتكەن، ئۇنداق ياكى مۇنداق سەۋەنلىكلەر بولسا ئوقۇرمەن قېرىنداشلىرىمىنىڭ تەنقىدى پىكىر بىرىشىنى سورايمەن ھەمدە مىننەتدارلىغىمنى بىلدۇرىمەن.

ھۆرمەت بىلەن: ئابدۇرېشىت ھاجى كېرىمى

شىۋېتسىيە - ستوكھولم 2011- يىلى 5 - ئاينىڭ 29 - كۈنى

غېنى باتۇر

ئاپتورى: زىيا سەمەدى

مۇقەددىمە

ئوغلان باھار پەسلى، تېرىلغۇ مەزگىلىدە تۇغۇلدى.

دېھقان ئاتا ئۇي قوشنى چىقىرىپ، ئەندىلا ئۆيگە يانماق بولۇپ تۇرۇشىغا مەھەللە تەرەپتىن تورۇق قۇلاننى چاپتۇرۇپ كەلگەن ئون ئىككى ياشلاردىكى بالا نېرىدىنلا ۋارقىرىدى:

ـ سۆيۈنچە، تاغا، سۆيۈنچە...

ـ ئوغۇلمۇ، قىزمۇ؟ ـ سورىدى بالىنىڭ نېمە ئېيتماقچى بولغىنىنى بىلگەن دېھقان.

ـ ئو-غۇل! ـ قارا تەرگە چۈشكەن قۇلاننى توختاتتى بالا ۋە:

ـ ئو-غۇل بولغاندا يەنە قانداق دېمەمسىز؟ يوغانلىقىچۇ، ئۇچ ياش بالىدەكلا...

ـ ئوغۇل! ـ ئۇنلۇك ۋارقىرىدى خۇشاللىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالمىغان دېھقان. ئۇنىڭ ئاتا مېھرى

تولغان شادلىق ئاۋازى بىنەملىك تەكچىدە ئەكسى سادا ھاسىل قىلدى-دە ئاۋرال تېغىنى بويلاپ ئاقىدىغان قاش دەرياسىنىڭ ئۆركەشلىك شاۋقۇنىغا قوشۇلۇپ يىراق - يىراقلارغا كەتكەن ئېدى. دەرھەقىقەت، ئوغۇل بالا تۇغۇلغان چاغدا ئانا يەر سۆيىسىنىپ، تاغلار، دەل-دەرەقلەر ئېگىلەر مىش. ئەندى ئاتىنىڭ خوشاللىغى بولسا ــ چەكسىز، بىقىياس، ئەلۋەتتە!

ــبۆشۈككە سىغمايدۇ دېدىڭمۇ، ئوغلۇم؟ ــ ئېنىقلىماق بولدى، ئاق ئارىلىغان بۇرۇتىنى مەغرۇر تولغىغان ھالدا دىھقان .

ــھە-ئە! ــ تەستىقلىدى بالا ۋە قوشۇمچە قىلدى: ــ كۆرسەڭ بارغۇ ھەيران قالىسەن!

ــھىم... ــ دىھقانىنىڭ يۈزىدىكى قورۇقلار ئورنىدا ئىللىق تەبەسسۇم ئوينىدى ۋە خۇش خەۋەر يەتكۈزگەن بالىنى ئاتتىن كۆتىرىۋېلىپ پېشانىسىدىن سۆيدىدە، ــ سەن دېگەندەك زور بولسا، ئەشۇ باتۇرۇمغا ئاتاپ، يەنە بىر تال بۇغداي تېرىۋېتەي! ــ دىھقان ئاتا بىر جۇپ ئۇينى قايتىدىن قوشقا قاتتى. بىر تاپ ئوسلىق يەرگە ئۇرۇق چاچتى. قوشنى تاپقا سالدى. ئۇنىڭ «تاش-تاش، ئىچكىرى...» دېگەن ئادەتتىكىدىن كۆرە خۇش كەيپىيات ئاۋازى گۇگۇم چۈشكىچە ئېتىزلىقتىن ئاڭلىنىپ تۇردى. دىھقان ئاتىنىڭ ئەجرى-ئېقىدىسى بېكار كەتمىدى، ئەنە شۇ بىر تاپ بۇغداينى ئوشۇق يېگەن ئوغلان ئاقىۋەت باتۇر بولۇپ ئۆستى...

بىرىنچى باپ

ئۈچ ئاتلىقنىڭ بىرى ئۇيغۇر ، بىرى قازاق، يەنە بىرسى موڭغۇل. ھەر ئۈچىلىسى ياش، باقۇۋەت، ئەپتىدىن غەيرەت-شىجائەت يېغىپ تۇرۇپتۇ. كۆرسەڭ زوقلىنىسەن، قاراپ ھەۋەس قىلىسەن. ئۇلار مىنگەن ئويناقى ئاتلار يولغا سىغىشمايدىغاندەك، يول تالىشىپ تىزگىن سىرىپ، ئىككى يانغا كۆۋۈك تاشلىشىپ كېلىشمەكتە. يىگىتلەر دەريا بويىغا يېتىپ كەلگەندە ئاتلىرىنىڭ تىزگىنلىرىنى تارتىشتى ۋە يەرگە چۈشۈشتى. خېلە ئۇزۇن مۇساپىنى باسقان ئاتلار يېنىكلەشكەندەك، ئاياقلىرىنى كېرىپ، سىلكىنىشتى.

غازاڭنى چىقارغىنا، ناجى! خوشلىشىش ئالدىدا خۇش كەپتۇ قىلىشايلى، ــ دېدى ئۇيغۇر يىگىتى.

ــخوپ، ئاداش! ــ يانچۇغىدىن تاماكا خالتىسىنى ئېلىپ، غاڭزىنى باشمالتىغى بىلەن چىڭداپ، ئاندىن تۇتاشتۇرغان موڭغۇل يىگىتى ئۆزى ئىككى-ئۈچ قېتىم دۇت چىقىرىپ، جوۋا دەپ دوستىغا سۇندى.

ــمونۇ دەريانىڭ ئەلپازى يامان. كېچىك بېرەرمۇ؟ ــ دېدى قىنىغا سىغمايدىغاندەك تاشقىنلاپ، ئىككى لېۋىنى يالاپ ئېقىۋاتقان دەريادىن كۆز ئۈزمەي تۇرۇپ قازاق يىگىتى.

ــكېچىك بەرمىگىنىنى كۆرەي...

ــھەي، كۆرەڭلىمە! «سۇ تىلسىز يېغا» دېگەننى بىلمەمسەن؟

ــقاش دەرياسىنىڭ سىرىنى ئۆزەم بىلىمەن. قاراپ تۇر! ــ دېدىدە ئېتىنىڭ تىزگىنىنى دوستىغا تۇتقۇزۇپ، يېشىنىشكە باشلىدى ئېگىز بوي، كەڭ يەلكە، دوقا ماڭلاي ۋە چوڭ قوي كۆزلىرىدىن غەيرەت-شىجائەت چاقناپ تۇرغان ئۇيغۇر يىگىتى.

ــكۆرۈك ئانچە يىراق ئەمەسقۇ، ــ دەپ بېقىشتى سۇ خەتەرلىگىدىن تەشۋىشلىنىشكەن يولداشلىرى. ئۇڭغىچە، پەشمەت-شىم، ئۆتۈگىنى تۇگۇنلەپ ئۇلگەرگەن بەستىلىك يىگىت كۇرەڭقاشقا ئېتىنى يېتىلەپ دەريا لېۋىگە باردى:

ــئىككى كۈندىن كېيىن مېنى ئارالتۆپىدە كۈتۈڭلار! ــ دېدىدە، سۇغا قەدەم تاشلىدى.

ــئې، قۇداي! ــ خۇدانى شېپى كەلتۈردى قازاق.

ــبۇرخۇن، بۇرخۇن! ــ دەپ بۇتتىن مەدەت تىلىدى موڭغۇل:

دەريا ئېقىمىنى قىيالاپ ئۈزۈپ كېتىۋاتقان ئاتنىڭ ئىككى قۇلىغى بىلەن بېشىنىڭ ئۈستۈنكى يېرىمىلا كۆرۈنەتتى. كۈچلۈك ئېقىن زەپتىگە قارشى كۈچەپ بەرداش بەرگەكچىمېكىن، ئات جانىۋارنىڭ زورۇقۇپ خارتىلدىشى قىرغاقتا ئاڭلىناتتى. يىگىت بولسا ئېتىغا ياندىشىپ داغدام يولنى بويلاپ ماڭغاندەك، يەلكىسىنى سۇغا تەككۈزمەي، ئۆرە دېگىدەكلا ئۈزۈپ ماڭدى. ئىككى يولدىشى دېمى ئىچىگە چۈشكەن ھالدا، تېلىقىپ قېلىشقاندەك، دەريانىڭ لېۋىدە داڭقېتىپ تۇرۇشۇپتۇ. ئاخىرى ئات بىلەن يىگىت دەريانىڭ ئۇ قانىتىدا كۆرۈندى. ئىككى دوست يېنىك نەپەس ئېلىشى ۋە تەڭ دېگىدەكلا:

ـ ئارۋاق!

ـ ياغلا، ياغلا! ـ ئۈن قېتىشتىدە، ئاتلىرىغا مىنىشتى. گۈرەڭ قاشقا ئاتلىق يىگىت بۆكتەرنى ياقىلاپ كېتىدىغان چىغىر يولغا چىقىشىغا، باياتىن دۆڭ ئۈستىدە ئۇنى كۈزۈتۈپ تۇرغان ئاق ساقال بوۋاي:

ـ يولۇڭ بولسۇن، ئوغلۇم! ـ دېۋىدى، يىگىت:

ـ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم! ـ دەپ ئاتتىن چۈشمەك بولغاندا، بوۋاي دەرھال:

ـ مەن رازى. ئاتتىن چۈشمە، ئوغلۇم. ئالدىراش ئىشىڭ بولمىسا، دۆڭ تۆپىسىگە چىق.

ئاقساقالنىڭ رايىنى قايتۇرۇشنى خالىمىغان يىگىت دۆڭ ئۈستىگە چىقىپ، ئاتتىن ئىرغىپ يەرگە چۈشتى ۋە قول قوشتۇرۇپ سورىدى:

ـ بىرەر خىزمەت بارمېدى، چوڭ دادا؟

ـ يوغۇسى، ئوغلۇم! مانا خۇدا ئۆزى سېنى ئالدىمغىلا كەلتۈرۈپ بەردى. ئولتار، ئوغلۇم. يېنىمغا يېقىن ئولتارغىنا!

يىگىت يەنە ئاقساقالنىڭ رايىچە بولدى ـ ئېتىنى قاڭتىرىپ قويۇپ، بوۋاينىڭ يېنىغا ئولتاردى. شۇ ئارىلىقتا ئالا خوجۇندىن چاي قاپاقنى چىقىرىپ ئۈلگەرگەن بوۋاي، گۈللۈك چۆچەككە چاينى بۇلۇقلىتىپ قۇيدىدە:

ـ سۇ بىلەن خېلە ھەپىلەشتىڭ. ئۇسساپ قالغانسەن، ئوغلۇم، ـ چۆچەكنى يىگىتكە سۇندى.

ـ رەخمەت، چوڭدادا، ـ تەشەككۈر ئىزھار قىلدى، كاپپاڭسىمان چۆچەكتىكى ئەتكەن چاينى تىنىق ئالماستىن ئىچىۋەتكەن يىگىت.

ـ ھە، مانا، ھادۇق چىقتى دېگەن شۇ، ـ دەپ كۆكسىنى يېپىپ تۇرغان ئاپپاق ساقىلىنى تاراشلىدى بوۋاي ۋە دەريانىڭ ئۇ قانىتىدا گۈرۈلدەپ كېتىۋاتقان ئىككى ئاتلىقنى شەرەت قىلىپ، ـ ئەۋۇ ئىككى ئاتلىق يولدىشىنىڭ ھەجەپ سېنىڭدىن ئايرىلىپ قېلىشتا؟ قاش دەرياسىنىڭ سۈرىدىن قورقۇشتىمۇ يە؟

ـ ياقە! ھەر ئىككىسىلا قورقۇش دېگەننى بىلمەيدىغان خەڭزىلەر. ئۇلار مېنى مەشەگىچە ئۇزىتىپ كەلگەن.

ـ ئۇنداقتا جان ئاغىنىلىرىڭ ئوخشىمامدۇ؟

ـ شۇنداق.

ـ ئاغىنە-ئۆڭگىسىز ئادەمنىڭ چۆلدە ئۆسكەن يالغۇز دەرەقتىن ھېچ پەرقى بولمايدۇ. ۋالەيكىن، ۋاپادار دوست تېپىش بەسي مۈشكۈل. بىر ئۆمۈر سىناق، ئېشەنچە لازىم...

ـ مەن دوستلىرىمغا ئىشىنىمەن. ئۇلارمۇ ماڭا ئىشىنىدۇ، ـ دېدى بوۋاينىڭ سۆزىنى بۆلگەن يىگىت.

ـ ئىشەنچە ـ ئۇلۇق پەزىلەت. بەتگۇماندىن خۇدا خالى قىلسۇن. يىگىت بولساڭ، سىنا، نەسەپ-نەسلىنى سۈرۈشتى قىل ۋە ئاندىن ئىشەنچە ھاسىل قىل. شۇندىلا، كېيىن دوستىن پۇشايمان يېمەيسەن.

ـ مېنىڭ ھازىر ئىشەشلىك تۆرت دوستۇم بار: ئىككىسى ئۇيغۇر، بىرى قازاق، يەنە بىرى قالماق، ـ مەغرۇرلانغاندەك، يېقىملىق ئىلمايدى يىگىت.

ـ باشقا تائىپە بولسىمۇ دىلى پاك، نىيىتى خالىس بولسا ـ دوستلۇق كاپالىتى شۇ، ـ دېدى ـ دە،

نېمىدۇر ئىسغا چۈشكەندەك ھاسىغا تايىنىپ ئۆرە بولدى بوۋاي. يىگىتمۇ ئورنىدىن دەس تۇردى.
چوغدەك قىزىرىپ پېتىشقا باشلىغان قۇياشنىڭ ئالتۇن شولىسى دەريا بېتىدە چالقىپ، سۇ ئۆركەشلىرىنى رەڭمۇ-رەڭ تۇسكە بوياپ، ئەجايىپ بىر خۇش مەنزىرە ھاسىل بولدىيۇ، لېكىن بۇ خۇش مەنزىرە ئۇزۇنغا سوزۇلمىدى، ـ دەريا بېتىنى گۇگۇم پەردىسى قاپلاشقا باشلىدى.
ـ ھېكمەت! ـ دېدى ھاسىسىنى تايانغان ھالدا دەريادىن كۆز ئۈزمەي قادىلىپ تۇرغان بوۋاي، ـ دەريانىڭمۇ خۇددى ئىنسان بالىسىدەك سىرى، ھېكمىتى بولىدۇ جۇمۇ. دەريا شاۋقۇنىغا قۇلاق سالساڭ ئادەم بالىسىنىڭ ئاھۇ-زارى، ھەسرەت-نادامىتىنى ئاڭلىغاندەك بولىسەن. گۇگۇم مەزگىلىدە شاۋقۇن ئۇۋجىغا ئالىدۇ. مەن ھەر كۈنى تۇرۇپ، دەريانىڭ شاۋقۇنىغا قۇلاق سالىمەن، ئۆتكەن كۈنلەرنى ئەسلەيمەن...
يىگىت بوۋاينىڭ كېيىنكى تەبىرلىرىگە دىققەت بۆلمىدى. ئۇنىڭ ئۇچقۇر خىياللىرى دەريانىڭ كۈچلۈك ئۆركەشلىرىنى قوغلىشىپ، يىراقلارنى ـ يۇلتۇز-تۇزلەڭلىرىنى، جىرغىلاڭ يايلاقلىرى ۋە ئىلى ۋادىسىنى سەيلە قىلماقتا ئىدى.
ـ ئەۋۇ! كۈمۈچ كەمەردەك ئورۇلۇپ ئاققان ئىلى دەرياسى، ـ داۋام قىلدى سۆزىنى بوۋاي، ـ تېكەس، كۈنەس، قاش دەريالىرىنىڭ بىر-بىرسىگە قۇيۇلىشىدىن ھاسىل بولۇشى، مانا شۇ ئۈچ دەريانىڭ چېتىلغان يېرىگە، ئاۋرال تېغىنىڭ ئېتىگىگە جايلاشقان قاش-قاراباغ يۇرتتا سەن سىياقى قەيسەر يىگىت تۇغۇلىشىمۇ ھېكمەتتىن خالى ئەمەس، دېمەكچىمەندە.
"قەيسەر" ـ تەكرارلىدى ئىچىدە يىگىت تاغ چوققىسىغا تىكىلگەن پېتى. قۇياشنىڭ ئاخىرقى قىيپاش نۇرىدا چوغدەك تاۋلانغان تاغ چوققىلىرىدىكى سەللە مىسالى، تۇرتەك-تۇرتەك بۇلۇتلار ئاسمان بويلاپ پەرۋاز قىلغان بۈركۈتنىڭ سالماقلىق قانات زەپتىدىن، پەرەڭ رومالدەك پارچىلىنىپ، بۈركۈتمۇ قىزىل رەڭگە بويۇلاتتى.
"قەيسەر" دەپ، مانا موشۇنى ئاتىسا بولىدۇ، دەپ پىچىرلىدى بۈركۈتكە تەن بەرگەن يىگىت.
ـ بايىقى، ـ يىگىتنىڭ دىققىتىنى بۆلدى ئاقساقال، ـ بايىقى ئىككى يولدىشىڭنىڭ ئەپتىگە قارىغاندا، ئاتىنىڭ قۇلىغىدا ئوينايدىغان يىگىتلەر كۆرۈنىدۇ.
ـ ئۇلارنىمۇ «قەيسەر» دەۋەگىن، چوڭدادا. بىرى يۇلتۇز، يەنە بىرى ئارالتۆپىدە داڭلىق.
ـ يۇلتۇز ـ ئۇ بېپايان دالا. ئۇ يەرنى تورغائۇتلار ماكانلىغان. ئاتلىرى داڭلىق... مونۇ سېنىڭ كۆرەڭ قاشقاڭ يۇلتۇز ئېتى ئېكەنلىگى بۆرە مېڭىشىدىن بەلگۈلۈك، ـ بوۋاي قايتىدىن قۇمدۇلۇپ ئولتاردىدە، سۆھبەتدىشىنىمۇ ئولتىرىشقا ئىما قىلدى.
ـ ئارالتۆپە، ـ سۆزىنىڭ داۋامىنى ئۇلاشتۇردى، ھاسىسى بىلەن خەرىتە سىزغاندەك يەرنى ئۇچ-تۆرت قېتىم سىزىۋېتىپ بوۋاي، ـ ئارالتۆپە، مۇخۇر-جىرغىلاڭ، بوزادىر يايلاقلىرىنى «يەرنىڭ جەننىتى» دېسەڭ كۇپۇرلۇك بولمايدۇ. بىزنىڭ سەئىدىيە نامىلىق دۆلىتىمىز دەۋرىدە قىپچاق دالاسىدىن تايىرخان باشچىلىغىدا ئېغىپ كەلگەن قىزاي-قازاقلار موشۇ كەڭ يايلاقلارنى پانالىغان. قازاق دوستۇڭنىڭ كىندىك قېنى ئارالتۆپىدە تۆكۈلگەن ئېكەندە؟
نېمىنىڭدۇر شەپىسىنى سەزگەن كۆرەڭ قاشقا كىشنەپ، يەرنى چاپچىدى. ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرغان يىگىت ئېتىنىڭ كوكۇلىسىنى قايرىپ، ماڭلىيىنى سىيپىدى. بوۋاي بولسا چاي قاپىغى بىلەن گۈللۈك چۆچەكنى خوجۇنغا سېلىپ، ھاساسىغا تاياندى.
ـ چوڭ دادا، ئەندى ماڭا رۇخسەت بەرسەڭ؟
ـ ياق! ـ كەسكىن رەت قىلدى يىگىتنىڭ ئىلتىماسىنى بوۋاي ـ سېنى بۈگۈن ھەرگىز قويۇپ بەرمەيمەن. نۇسرەت بوۋاڭنىڭ ئۆزى تەر تۆكۈپ پەرۋىش قىلغان قوغۇنلىرىدىن بىرەسىنىڭ ساڭا تىلىپ يېگۈزمىسە كۆڭلى تىنمايدۇ- دە!
ـ قايتىشىمدا يولۇقاي...

ـ نېسىيەڭنى قوي، ئوغلۇم. قوغۇنلۇق مانا يېقىنلا يەردە. شۇ تاپتا نەۋرەم چولپان باراڭلىق ئالدىغا چىقىپ، مېنىڭ يولۇمغا قاراپ تۇرىدىغاندۇ تېخى.

قىزنىڭ ئىسمى ئاتالغاندا يىگىت ئىككىلىنىپ قالدى. ھە، قىز دېگەننى كۆرگۈسى كەلمەيدىغان بوز يىگىت بولمامدۇ؟ قىز دېگەننىڭ قىرىق تۈرلۈك جازىبىسى بولىدىغۇ ئاخىر .

يىگىتنىڭ ئىچكى تەۋرىنىشىدىن مەڭپۈڭ ئالغان بوۋاي داۋام قىلدى:

ـ ساڭا دېمەكچى، سېنىڭ قۇلاقلىرىڭغا قويۇپ قويماقچى بولغان پەندى ـ نېسىھەتلىرىم بار تېخى. باراڭلىقتا چازانى قۇرۇپ، قوغۇن يەپ ئولتىرىپ مۇڭدىشىمىز، قانداق دېدىم؟

يىگىت جاۋاپ ئورنىغا بوۋاينىڭ قولتۇغىدىن يۆلەپ ئېگەرگە ئولتارغۇزۇپ، ئۆزى كەينىگە مىنگەشتى.

***

بوۋىسىنىڭ قارىسىنى كۆرۈشى بىلەن چۆنەككە ـ چۆنەكتىن ئاتلاپ يول ئۈستىگە چىقىپ، توختاپ قالغان چولپان كەينىگە يانماق بولۇشىغا، بوۋىسى ۋاقىرىدى:

ـ ئۆز بالىمىز. قاچمىساڭمۇ بولىدۇ، قىزىم!

يىگىت ئاتتىن ئىرغىپ چۈشتىدە، نۇسرەت بوۋاينى كۆتىرىپ دېگىدەك يەرگە چۈشەردى. چولپان قىز رومالىنىڭ بىر ئۇچىدا ئۈزىنى قىيا يېپىپ، مېھمانغا ئېگىلىپ سالام قىلدى ۋە ئاتنىڭ چۇلۇۋۇرىنى قولىغا ئېلىپ، موم ياغاچ تەرەپكە يېتىلەپ ماڭدى. يىگىت بولسا تۇرغان جايىدا قاققان قوزۇقتەك تۇرۇپلا قالدى. ئۇنىڭ ئاغزىغا:

"رەخمەت، سىڭلىم، ئاتنى ئۆزەم باغلاي" دېگەن ئىبارە كەلدىيۇ، لېكىن ئۇن چىقىرىپ ئېيتالمىدى.

ـ قىزىم، مېھماننى باراڭلىققا باشلىغىن!

ـ خوپ، بوۋا! ـ چولپان بىلەكتەك ئىككى ئۆرۈم چېچىنى يەلكىسىدە ئوينىتىپ، ئىككى قىرى بۇككىدە گۈللەر ئېچىلغان يولدا يىگىتنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ، باراڭلىققا باشلاپ ماڭدى. پىشقان قوغۇنلار ۋە رەڭمۇ ـ رەڭ گۈللەرنىڭ ئىللىق پۇراقلىرى قوشۇلۇپ، قوغۇنلۇق ئىچى ئەتىر سەپكەندەك كۆڭۈل شاتلىغىنى قوزغاپ، خۇش كەيپىيات بېغىشلاپ تۇراتتى. تۆت ئەتراپىدىكى ئېرىقچىلاردا تاغ سۈيى شىرغىپ ئېقىپ تۇرغان تەمىلىك باراڭنىڭ ئىچى سالقىن، چىنىدەك پاكىزە، سەرەمجان. باراڭ ئىچىنى چىراقپاي ئۈستىدە پىلدىرلاپ يېنىپ تۇرغان «ماي چىراق» يورۇتۇپ تۇرۇپتۇ. ئاستى بورا، ئۈستىگە ئالىچە سېلىنغان سۇپىچە ئوتتۇرىسىدا دۆگىلەك جوزا، جوزا ئۈستىدە پىچىلىپ كاسا قىلىنغان تاۋۇز، قوغۇنلار قويۇلغان. قوغۇنلۇقنىڭ كۆركى، لەززىتى مانا شۇنىڭدىدە!

چولپان باراڭنىڭ بىر چېتىدىكى بۇگلۇك ئۈستىدىن قۇراق كۆرپىچىنى ئېلىپ، جوزىنىڭ يېنىغا يايدىدە، ئىككى قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ، بېشىنى تۆۋەن ئەككەن ھالدا:

ـ خۇش كەپسىز، ـ دەپ مېھماننى ئولتىرىشقا تەكلىپ قىلدى. مېھمان ئۆز نۆۋىتىدە:

ـ سالامەت سايىپخانا، ـ دەپ پاتىھە قىلدى، كۆرپىچىگە ئولتىرىپ.

ـ بېمالال، ئوغلۇم، بېمالال. مانا، يازنىڭ ناز ـ نېمەتلىرى بىزنى كۈتۈپ تۇرۇپتۇ، ـ دېدى مېھماننى جوزىغا تەكلىپ قىلىپ. شۇ ئارىلىقتا غىپلا قىلىپ چىقىپ كەتكەن چولپان قولىدا قۇنغان، چىلاپچا كۆتىرىپ كىردى:

ـ قولۇڭنى يۇيامسەن، ئوغلۇم؟

ـ خوپ.

ئۇنىڭ قولىغا بىرىنچى قېتىم قىز بالا سۇ قۇيغىنى موشۇ ئېدى. قىز قولىدىن قۇيۇلغان سۇنىڭ ھەر بىر قەترىسى ئۇنىڭ ئالىقىنى ئارقىلىق قان تومۇرلىرىغا تارقىلىپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى ئويغىنىپ كەتكەندەك بولدى. قۇمغاندىكى سۇ تۈگەي دەپ قالدى ـ ئۇ قولىنى تارتار ئەمەس. «بولار ئەندى» دېگەندەك، كۆلكە ئارىلاش يۆتىلىپ قويدى چولپان. شۇندىلا ئېسىنى يىققان يىگىت خىجالەت بولۇپ

قىزغا قارىدى. ئىككىسىنىڭ كۆزلىرى بىرىنچى قېتىم ئۇچراشتى ۋە ئىككى يۈرەك تەڭلا ئېغىپ كەتكەن ئىدى...

قىز سۇنغان ئاق چوتا لۆڭگىگە قولىنى سۈرتۈپ، ئورنىغا ئولتاردى يىگىت. قىز بولسا سىرتقا چىقىپ بىر قولىدا چاي دەملەنگەن مىس چۆگۈن، يەنە بىر قولىدا كۆكباشقوناق سېلىنغان ساپال تاۋاقنى كۆتىرىپ كىرىپ، جوزا ئۈستىگە قويدى. ئىككى پىيالىغا چاي قۇيۇپ، مېھمانغا ۋە بوۋىسىغا سۇنۇپ:

-خۇش كەپسىز، - دەپ يەنە كۆزدىن غايىپ بولدى. چولپان ئىگىشىپ پىيالىنى سۇنغان چاغدا قىزنىڭ تىنىغان ۋە سەل-پەل تەرلىگەن تېنىنىڭ ھىدى... ياق، ياق! ھىد ئەمەس، رېسىدە بولغان قىزلارغىلا خاس، ئالەمدە ھېچ بىر پۇراققا ئوخشىمايدىغان ئىللىق، ئەرلىك ئېھتىراسىنى قوزغايدىغان خۇش پۇراق يىگىتنىڭ دىمىغىغا ئۇرۇلۇپ، ئۇ شۇ پۇراق كەيپىگە غەرق بولغان ئىدى.

-سەن، ئوغلۇم، - دېدى پىيالىنى تۈتقانىسىرى جىم ئولتىرىپ قالغان يىگىتكە خىتاۋەن، بوۋاي، - بېھۆزۈر مونۇ نېمەتلەرنى يېگىن. مەن نامازنى ئوقۇۋالاي.

مېھمان يىگىت يالغۇز قالدى. ئۇ نېمىنى بالدۇر، نېمىنى كېيىن يېيىشنى بىلمىگەندەك بىر پەس تېڭىرقاپ ئولتاردىدە، يېڭىلا چولپان قىز پىشىرىپ كىرگەن قوناققا قول ئۇزاتتىيۇ، كۆز ئالدىدا ئىسمى-جىسمىغا لايىق ئوماق ئۇز، بودرۇققىنا دىھقان قىزى قادىلىپ تۇرغاندەك سېزىم ئىچرە قىز كىرىپ-چىققان باراڭنىڭ ئىشىگىگە تەلمۈرگەندەك قاراپ قالدى.

باراڭغا ياماشقان قاپاقنىڭ يوپۇرماقلىرى شىلدىرلىغاندەك، كىمدۇر چۆنەكنى ئاتلاپ ئۆتكەندەك قىلدىيۇ، يەنە جىم. بەلكى تاغ شامىلىدا گۈل شاخلىرى شىلدىرلىدىمىكىن؟ ياكى چولپان باراڭنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ، تەمە ئارىلىغىدىن ماراپ تۇرامدۇ؟ قىز بالا مارىغاق بولىدىغۇ! ئۇلار ئىشىك موجۇغىدىن، پەنجىرە كۆزنىگىدىن، تام يورۇغىدىن، دەرەقلەر دالدىسى، ھەتتا يوپۇرماقلار ئارىسىدىن ماراشقا ئۇستىغۇ! شۇ تاپتا چولپان قاپاق يوپۇرماقلىرىنى قايرىپ، مېھمان يىگىتكە سەپ-سېلىپ، ئۆلچەپ-پىچىپ ھۆكۈم چىقارغاندۇر، بەلكى...

-ئېتىڭدىن خاتىرجەم بول، ئوغلۇم، - دەپ كىرىپ كەلدى نۇسرەت بوۋاي، - شاپاقلارنى ئۈششاق توغراپ، كېپەك ئارىلاشتۇرۇپ بەردىم. قوغۇن شاپىغى ئات جانىۋارنىڭ تۈكىنى مەخمەلدەك پاقىرىتىۋېتىدۇ... ھۇي، جوزىدىكى نەرسىلەر تىزغان پېتى تۇرۇپتىغۇ! قەيسەر يىگىتكە تارتىنچاقلىق ياراشمايدۇ، جۇمۇ!

-بىللە ئولتىرىپ يەيلى دېدىمدە، - يالغان ئېيتىشقا مەجبۇر بولدى، باياتىن شېرىن، لېكىن چېچىلاڭغۇ خىياللارغا بەنت بولغان يىگىت.

"تەڭ يېگەن - تەنگە" بۇما ياخشى خۇلۇق. نۇسرەت بوۋاي قولتۇقلاپ ئەكىرگەن ئىككى قوغۇننى - «بېشەك شېرىن» بىلەن «سەۋزە-نازۇك» نى يەرگە قويۇپ، ئەيلەنگەن قوي تېرىسى ئۈستىگە ئولتاردى، - قېنى، ئوغلۇم، باقايلى. بىسمىللا، - دەپ كاسا قىلىنغان قوغۇننى ئاغزىغا سالدى.

مېھمان يىگىت بۇ ناز-نېمەتلەرنى چولپان قىزنىڭ قولى، ئەجرى بارلىغىنى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ تاڭسىق-لەززەتلىك ئېكەنلىگىنى دىلىغا پۈكۈپ، ھۆزۈرلىنىپ يېدى، شېرىنلىغىغا ئاپىرىن ئوقۇدى.

ياشلىق چېغىدا بىر مەزگىل غۇلجىدا ياشاپ «بەيتىللا» مەدرىسىدە تۆرت-بەش يىل تەھسىل ئالغان نۇسرەتنىڭ شەرىئەت قائىدىلىرى، دىنىي پەلسەپەلەردىن خېلىلا خەۋىرى بار بولۇپ، تارىخقا كۆپەرەك كۆڭۈل بۆلىدىغان. مەكتەپلەرنى ئېچىش، خەلىقنى مەرىپەتكە دەۋەت قىلىش يولىدا جان كۆيدۈرگۈچىلەرنىڭ بىرى بولغان نۇسرەتتىن خوۋۇپلانغان مۇتەئەسسىپ مولىلار، جاھىل باي-زېمىندارلار، مۇستەبىت مۇستەملىكچى خىتاي ھۆكۈمرانلىرى - شەنگەن، دوتەيلەرگە شىكايەت يېزىپ، نۇسرەت خەلىپەتنى بالا ئوقۇتۇشتىن تامامەن چەكلەپ، «يېڭىچە» مەكتەپلەر ئىشىكلىرىنى تاقاپ، «دەھرىلەر ئۇگىسى» ئاتالغان ئۇنىڭ ئۆي-روزىگارىغا ئوت قويىۋېتىشكەن ئىدى. پائالىيىتى چەكلىنىپ، نەزەربەنت ھالەتتە ھايات كەچۈرۈشكە مەجبۇر بولغان نۇسرەت خەلپەت قاش دەرياسىنىڭ ئۇ

قانىتىدىكى ھاسانىيۇزىدىن، دەريانىڭ بۇ قانىتىدىكى ئاۋات يېزىسىغا كۆچۈپ كەلدى. زاكىسىدىن تارتىپ قۇلىقىغا سىڭگەن سۆيۈملۈك قاش دەرياسىنىڭ شاۋقۇنىدىن نېرى كەتكۈسى كەلمىدى. لېكىن ئىككىنچى قېتىم ئۆيلەنمىدى. يالغۇز نەۋرىسى چولپاننى قاتارغا قوشۇش، ئۇنى بەختلىك قىلىش كويىدا، ياشانغىنىغا قارىماي، قولىغا كەتمەن ئالدى. ئەنە شۇندىن بۇ يان دوستى ــ ئېتىز، كۆڭۈل خۇشى ــ قاش دەرياسى ۋە بەختى ــ يالغۇز نەۋرىسى چولپان.

ــمونۇ قېرىنىڭ نېمە گەپ-سۆزى باركىن، ماڭا ئېيتىدىغان، دەپ ئايلاپ تۇرىدىغانسەن، ئوغلۇم، ــ قانداقتۇر ئاتىلارچە ھېلىملىك بىلەن سۆزىنى باشلىدى نۇسرەت خەلپەت، چولپان جوزىنى تازىلاپ، يېڭى چاي دەملەپ كىرىپ، چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ــ ئۇزۇندىن بېرى ياخشى بىر پەيتنى كۈتۈپ يۈرگەندىم، مانا شۇ پەيت بۈگۈن كەلدى، ھىم...

ئۆزىگىمۇ چۈشىنىكسىز ھېسسىياتلار ئىلكىدە خىيالچان ئولتارغان يىگىت بوۋاينىڭ سۆزىدىن تەشۋىشلەنگەندەك چەكچىيىپ قارىدى.

ــساڭا دېمەكچى بولغان سۆزۈمنى ئېيتىشتىن ئاۋال سەندىن سورايدىغان سوئالىم بار.

يىگىت بۇ قېتىممۇ شىمايلاندى. قەددىنى رۇسلاپ، بوۋايغا تىكىلدى.

ــتىڭشا! سەن نەسىل-نەسەبىڭنى بىلەمسەن؟ ــ ئېمتىھان ئالغاندەك توساتتىن بېرىلگەن بۇ تەرىقە سوئالنى يىگىت كۈتمىگەن. ئەكسىچە: ئۆيلەنگەنمۇ، قارىيىڭ بارمۇ دېگەنگە ئوخشاش سوئاللارنى بېرەر دەپ ئويلىغان ئېدى. بوۋاي ئۇنىڭغا ئۆمرىدە ئاڭلاپ باقمىغان سوئالنى بەردى. لېكىن پەم-پاراستى بار يىگىت «نەسىل-نەسەپ» چېتىلىپ كەلگەنلىكتىن بىر مەنىدىكى سۆز بولسا كېرەك دەپ قىياس قىلدىدە، ھېيىقماي جاۋاپ بەردى:

ــئۇران-يۇراتىمنى دېمەكچىسىزغۇ؟

ــشۇنداق. قېنى، ساناپ كۆرچۇ.

يىگىت تۆت ئاتىغىچە ساناپ توختاپ قالدى. چېلىشتا-چېپىشتا، سۆزدە، بەس-بەستە شۇ كەمگىچە يېڭىلگەنلىگىنى بىلمىگەچكىمېكىن، خىجالەت بولۇپ يەرگە قارىدى ۋە:«پۇھ دېسەم ئۇچۇپ كېتىدىغان مونۇ قېرى ئالدىمنى توساپ قويدا!» دەپ ئويلاپ ئىچىدە ئەپسۇسلاندى ئۇ.

ئەر يىگىت، ــ دېدى نۇسرەت تېخىمۇ پاتۇرۇۋاراق، ــ ئەڭ بولمىغاندا يەتتە ئاتىسىغىچە بىلىشى شەرت. ئەڭ ئاۋال ئۆزەڭنىڭ كىملىگىڭنى بىلىشىڭ كېرەك. ئۆزىنىڭ كىملىگىنى بىلمىگەن ئادەم ئەل-يۇرتى ۋە مىللىتىنىڭ كىملىگىنى ياخشى بىلمەيدۇ-دە، بۇ ئالەمدە نېمە قىلىپ، نېمە ئەتكەنلىگىنىمۇ ياخشى چۈشەنمەيدۇ، ــ قارغۇلارچە ھايات كەچۈرىدۇ...

"نېمە قىلىپ، ئەتكەنلىگىنى..." تەكرارلىدى يىگىت. بۇ تەرىپ ئۇنىڭ ھاياتىدىن ئېلىنغاندەك تەسىر قىلدى، ئەتىمالىم، ئۇ نۇسرەتكە «داۋام قىل» دېگەندەك تىكىلىپ قارىدى.

ــساڭا ۋە سەن سىياقى ياش، بەقۇۋەت، ئىدرەكلىك ئەۋلاتلار بىلىشكە تېگىشلىك ئىشلار كۆپ. سەن ياشلىغىڭغا، تەلۋە كۈچۈڭگە مەسلىگىڭ كېلىپ، بەزەن ئۆزەڭنىڭ كىملىگىڭنى، كىمنى ياقلاپ، كىمگە ياقا يىرتىشنى، ئۇنتۇپ قېلىشىڭ مۇمكىن. سەن ئەجداتلىرىڭنىڭ كىم ئېكەنلىگىنى ۋە ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشلىرىنى ياخشى بىلىشىڭ شەرت، ئۇلارنىڭ ئىزىنى بېسىشىڭ كېرەك. سەن بولساڭ ئەل-يۇرتقا نامى تونۇلغان مېنىڭ يېقىن بۇرادىرىم...

ــني-مە! ــ يىگىت ئورنىدىن قوزغىلىپ كەتتى.

ــسېتىۋالدىنىڭ ياش ۋاقتى خۇددى قۇيۇپ قويغان سەن. شۇ تاپتا مېنىڭ ئالدىمدا ياش سېتىۋالدى ئولتارغاندەك ھىس قىلىمەن...

نۇسرەت خەلپەت خاتىرىسىنى جەملىمەك بولدىمۇ ياكى ياشلىق دەۋرىنى ئەسلەپ قەلبى تەۋرەندىمۇ، ئويلىنىپ قالدى .

يىگىت بولسا بوۋىسى ھەققىدە: ئۇنىڭ بۆكىلىگى، مەرگەنلىگى ھەققىدە ئاڭلاشقا تەققەزا ھالەتتە

بوۋاينىڭ ئاغزىغا تەلمۈرۈپ شۈك ئولتىرىپتۇ.

– سېنىڭ بوۋاڭنى سېتىۋالدى «مەرگەن» دەپ بېكار ئاتىمىغان، – سۆزىنى داۋام قىلدى نۇسرەت. – ئىلى غازاتىدا پىدائىيلار قاتارىدا سېتىۋالدى ئىككىمىز بار ئېدۇق ئۇ يىگىرمە ياشتا. مەن ئون يەتتە ياشتا ئېدىم. ئەرنىڭ ئېرىنى سىنايدىغان جەڭلەر بولدى. سېتىۋالدى سادىر پالۋاننىڭ قولداشلىرىدىن بىرى بولۇپ، سۇيدۇڭ-كۇرە، باياندايدىكى جەڭلىرىدە مەرگەن ئاتالدى. ئۇنىڭ غەيرەت-شىجائىتىنى، پەم-پاراسىتىنى بايقىغان ئەمىر لەشكەر ئابدۇرۇسۇلبەگ ئۇنىڭغا «يۈزبېشى» ئۇنۋانىنى بېرىپ، سۈۋارىي لەشكەرلەرگە باشلىق قىلىپ تايىنلىگەن. خەلق ئىچىدە بەزىدە «سېتىۋالدى مەرگەن»، «سېتىۋالدى پالۋان»، دەپ ئاتىشى بېكار ئەمەس.

بوۋىسىنىڭ تەرىپىنى ئاڭلاپ رازىمەن بولغان يىگىتنىڭ نۇسرەت خەلپەتكە نىسبەتەن ئىخلاسى ئارتىشقا باشلىدى. دىلكەش ئادەمنىڭ بىر سۆھبەتتىلا ئادەمنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىدىغان خۇسۇسىيىتى بولىدىغۇ! نۇسرەت خەلپەت شۇ پەزىلەتتىن خالى ئەمەس ئېدى. مېهمان يىگىت بوۋاينىڭ دۈڭ ئۇستىدە تۇرۇپ: «يولۇڭ بولسۇن، ئوغلۇم!» دېگەن يېقىملىق ئاۋازىنى ئاڭلىغاندىلا، سالاپەتلىك ئاقساقالغا ئىخلاسى قوزغالغان ئېدى. مانا، ئۇ ئەندى بوۋىسىنىڭ قۇردىشى، دوستى بولۇپ چىقتى – بەختلىك ئۇچۇر، چولپانچۇ! چولپانچۇ!... يىگىتنىڭ يۈرىگى قېپىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك ئورغۇپ كەتتى ۋە تەشۋىشلىنىپ بوۋايغا قارىدى. خەيرىيات، دەل شۇ دەقىقىدە نېمىنىڭدۇر ۋاقىدە يېرىلغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

–قوغۇن، – دېدى بېشىنى شىنتايتىپ نۇسرەت، «سەۋزە-نازۇك» دېگەن قوغۇن قىيامىغا يەتكەندەك ئەشۇنداق، كېچىسى پوجاڭزا ئاتقاندەك ۋاقىلداپ يېرىلىدۇ. ئەنە، قۇلاققا خۇددى ناغرا چالغاندەك يېقىملىق ئاڭلىنىدا! دىهقان ئەجرىنىڭ پەيزى شۇنىڭدىدە، ئوغلۇم!

كۈندۈزى پەلەك يېيىپ،
كېچىسى خەمەكلەيدۇ...

چولپان كىردى، ئۇنىڭ قولىدا ئىككى سەۋزە-نازۇك.

–ۋاي، ئەقىللىگىم، ۋاي زېرىگىم... سېنى قىچقارغىنى تۇراتتىم، كۆڭلۈمدىكىنى تاپتىڭ. ئەكە، بىرىنى ماڭا، بىرىنى ئاكاڭغا تۇت. بۇنىچۇ، تىلىشنىڭ هاجىتى يوق، موشۇنداقلا ۋاشاڭلاپلا يېسەڭ هۆزۈر قىلىسەن، – دېدىدە چاك كەتكەن يېرىدىن شىرنىسى تېمىپ تۇرغان پوستى قارا، گۆشى سېرىق قوغۇننى چىشلەپ يېيىشكە باشلىدى نۇسرەت .

مېهمان يىگىتمۇ نۇسرەتنى ئەگەشتىيۇ، قوغۇننى بىر چىشلەپ كۆزىنىڭ قىرىدا قىزغا قارىۋېدى، قىز ئىللىق تەبەسسۇم ئەيلەپ، شامالدەك سىلىق مېڭىپ، چىقىپ كەتتى. گۈل غۇنچىسىغا تەخلىت قىز ئۈزىدە نامايان بولغان شۇ غىل-پال تەبەسسۇم يىگىتنىڭ كۆز ئالدىدىن هېچ كەتمىدى.

–سېنىڭ ئەجداتلىرىڭدىن، – ئۈزۈلۈپ كەتكەن سۆزىنى داۋاملاشتۇردى نۇسرەت، – ئىككى ئەۋلاتنىڭ نامى ئاتاقلىق ئېكەنلىگىنى قۇلىغىڭغا قۇيۇپ قويماقچىمەن. ئەڭ چوڭى، يەتتىنچى بوۋاڭ، ئوسماننىڭ قەيسەرلىگىنى ئاڭلىغانمېدىڭ؟

ئىككىنچى قېتىم چوس-چوس جاۋاپ بېرەلمىگىنىگە خىجىل بولغان يىگىتنىڭ بېشى تۆۋەن ساڭگىلىدى. موشۇ كەمگىچە هېچ كىمنىڭ ئالدىدا مۇنچىلىك خىجالەتچىلىك تارتمىغان مەغرۇر يىگىت سەكسەنگە يەتكەن «ئۆلۈمتۈك» قېرىنىڭ ئالدىدا قىزىرىپ قالدى! ئوقۇمىغانلىقتىنمۇ! دادىسىدىن ناماز تەرىقىلىرىنى، كالتە-كۈلتە ئايەتلەرنى يادقا ئوقۇپ بىلىۋالغىنى بولمىسا، مەكتەپ دېگەننىڭ بوسۇغىسىنى ئاتلاپ باقمىغاندە! ئەگەر ئوقۇغان بولسا ئۆزىنىڭ، باشقىلارنىڭ تارىخىنى، ئۆتمۈشىنى بىلگەن بولاتتى. موشۇ قېرىنىڭ بىلەرمەنلىگىدىن قالماس ئېدى...

ـ مىلادى يىل ھېساۋى بويىچە، ـ داۋام قىلدى يىگىتنىڭ ئۇيالغىنىغا پەرۋا قىلمىغاندەك، نۇسرەت، ـ 1759ـ يىلى جاۋخۇي جاڭجۇن باشچىلىغىدا خىتاي قوشۇنلىرى ئېلىمىزگە بېسىپ كىرگەن چاغدا ۋەتەننى قوغداشتا جان ـ پىدالىق كۆرسەتكەنلەرنىڭ بىرى سېنىڭ چوڭ بوۋاڭ ئوسمان بولغان. دۆلەت مەركىزى ياركەندنى قوغداش جېڭىدا قاراسۇ، توڭغۇزلۇق دېگەن جايلاردىكى قىيامەت جەڭلەردە جاۋخۇي قوشۇنلىرىغا زەربە بېرىپ، چېكىندۇرگەنلەرنىڭ ئىچىدە ئوسماننىڭ قەيسەرلىگى ئالاھىدە قەيت قىلىنىپ، ئۇنىڭغا «پەڭسەت» ئۇنۋانى بېرىلگەن.

ـ مۇنداق دېگىن! ـ بوۋىسىدىن ئىپتىخارلانغان يىگىتنىڭ كۆزلىرىدە مەمنۇنىيەتلىك ئۇچقۇنلىرى چاقناپ كەتتى .

ـ ئەپسۇسكى، ـ يىغان چىقاردى نۇسرەت، ـ يەنە شۇ ئىچكى نىزاھ، «ئاق تاغلىق»، «قارا تاغلىق» جۇلدا كېسەل تۇپەيلى مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، ئۇمۇمىي يۇزلۇك قىرغىنىدىن كېيىن، بىر تۇركۇم مەھكۇملەر ئىچىدە بوۋاڭ ئوسمان «پەڭسەت» باشلىق خوتەن قاراقاشلىقلار بولغان.

ـ بىزنىڭ ئەسلىمىز خوتەنلىك ئىكەندە؟

ـ شۇنداق. سادىر پالۋانمۇ ئەسلى خوتەننىڭ گۇما دېگەن يېرىدىن.

ـ ھە، مۇنداق دېگىنە! ـ سادىر بىلەن بىر يۇرتلۇق بولغانلىغىغا تەمەننا قىلىپ، قەددىنى رۇسلىدى يىگىت .

ـ ئوسمان «پەڭسەتنى» ئۇقاق تارتقان خوتەن قاراقاشلىقلار مەشەگە، ئۈچ دەريانىڭ چېتىلغان يېرى، ئاۋرال تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىگىگە يەرلەشكەن ۋە بۇ تەۋەنى «قاشقاراباغ» دەپ ئاتاشقان. شۇنىڭدىن بۇيان، ئاۋاللاردا «نىلقا دەرياسى» دەپ ئاتىلىدىغان دەريا، «قاش دەرياسى» دەپ نام ئالغان.

ـ ئەگەر، بوۋا، ـ دېدى «بوۋا» ئىبارىسىنى ئايرىمچە مۇھەببەت ۋە ھۆرمەت بىلەن قەيت قىلغان يىگىت، ـ سەن بۇ گەپلەرنى دېمىسەڭ، كىملىگىمىزنى بىلمەي، باش پۇركەپ يۇرىدېكەنمىزدە!

ـ باش پۇركەپ يۇرگەنلەر ئاز دەمسەن؟ ھەممە كاساپەتلىك شۇ ھېچ نەرسىنى بىلمەسلىكتىن، بېپەرۋالىقتىن بولۇۋاتىدۇ! ـ نۇسرەت ھارسىنغاندەك تىنىق ئالدىدە، داۋام قىلدى، ـ نېرىسىنى سۇرۇشتە قىلمايلا خوتەندىن چىققان ئوسماندىن باشلىساڭ: ئوسمان، ئۇنىڭدىن ئىسلام، ئىسلامدىن ـ باۋدۇن؟ باۋدۇندىن ـ خۇدابەردى، خۇدابەردىدىن ـ سېترىۋالدى، سېتىۋالدىدىن ـ مەمەتباقى، ئاندىن سەن، ئابدۇلغېنى، ـ مەن دېگەن يەتتە ئاتا مانا شۇلار.

ـ يەتتە ئاتا...

ـ بىلىپ قوي، ئوسمان بىلەن تىلىۋالدى ئازاتلىق تۇغىنى ئېگىز كۆتەرگەن ئىسيانكارلار.

ـ ئىسيانكارلار! ـ ئۇنلۇك تەكرارلىدى قەلبى تەۋرەنگەن غېنى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا قۇرال ـ ئەسلاھ تاقىغان سېتىۋالدى بىلەن ئوسماننىڭ سۇمباتلىق سىماسى گەۋدىلەندى ۋە ئۇنىڭغا «قوزغال» دېگەندەك نامايان بولدى. ئېگىسىنىڭ ئورنىدىن تۇرغانلىغىنى سەزگەندەك دەل شۇئان كورەڭ قاشقا قاتتىق كىشنەۋەتتى.

ـ سەن قوزغالما، ئېتىڭگا مەن قاراپ كىرەي.

ـ مەن قايتاي، ـ رۇخسەت سورىدى غېنى ۋە چولپاننى ئاڭلىسۇن دېگەندەك ئۇنلۇك، ـ ياخشى مېھمان بولدۇم، ئىبارىلىك گەپلەرنى ئاڭلىدىم، ھەممىسىگە رەخمەت...!

ـ رەخمەتكە چۇشلۇك ئىش يوق. مونۇ شالتاقلارنى يېگىنىڭ بولمىسا، تۇزۇككىنە مېھمان قىلالمىدۇق. نەگە شۇنچە ئالدىرايسەن، قونۇپ قال. چولپىنىم قوغۇن ھالۋىسى قىلىپ بېرىدۇ.

چولپاننىڭ ئىسمى قىستۇرۇلغاندا غېنى يەنە ئىككىلىنىپ، ئورنىدىن قوزغالغىنىغا ئۆكۈنديۇ، لېكىن ياشلىق غۇرۇرى ئۇستۇن كەلدى، ئەتىمالىم، «بىرىنچى كېلىشتىلا قونۇپ قېلىپ، چولپاننىڭ ئالدىدا «قېلىن» ئاتىلىپ «قالماي»»، دەپ ئويلىدىدە ئۆزىنى توختاتتى:

ـ قوغۇن ھالۋىسى يەنە بىر قېتىمغا ئامانەت قالسۇن. موشۇنىڭ بىلەنلا يولۇم توسۇلۇپ قالماس؟

-ساڭا ھەر دەم يول ئوچۇق. سەن - ئاغىنەمنىڭ نەۋرىسىدە! سەن ئاتلىق، مەن ھاسا تاياقتا. ساڭا يېتىشەلمەيمەن. بوۋاينى يوقلاپ تۇر، ئوغلۇم!

غېنى بىلەن نۇسرەت باراڭدىن چىقىشتى. ئاغامچا بويى كۆتىرىلگەن ئاينىڭ نۇرىدا باراڭ چۆرىسىدىكى رەڭمۇ-رەڭ گۇللەر، ساي تېشىدەك غۇچچىدە يېتىشكەن قوغۇن-تاۋۇزلار تاۋلىنىپ، تاغ سەلكىنىدە زىلۋا قوناقلارنىڭ پۆپۈكلىرى لىڭشىپ، يوپۇرماقلار شوخ قىزلار پىچىرلاشقاندەك، يېقىملىق شىلدىرلاپ، شۇ قەدەر قۇۋناق مەنزىرە ھاسىل بولغانكى، قوغۇنلۇقتىن ئۇزۇلۇپ چىقىپ كەتكۈڭ كەلمەيدۇ. نېرىدا بولسا قاش دەرياسىنىڭ شاۋقۇنى تىنىق كېچىنىڭ سالقىنلىغىنى بۇزغاندەك شاقىرىماقتا.

يىگىت بىلەن بوۋاي مەنزىرىگە مەپتۇن، شاۋقۇنغا سامى بولۇشقاندەك تۇرۇپ قېلىشتى.

-ھېكمەت! - خىتاپ قىلدى نۇسرەت ۋە غېنىنىڭ مۈرىسىگە ياغاچ ئارىدەك قاتاڭ، سەل تىترىگەندەك، لېكىن تېخىچە تەپتىنى يوقاتمىغان قولىنى قويدى، - ئەشۇ قاش دەرياسىنىڭ شاۋقۇنىنى ئاڭلاپ ئولتىرىپ، ساڭا دەيدىغان، جېكىيدىغان سۆزلىرىم بار، تېخى.

غېنى ئاتلاندى. ئۇ ھېچ قاچان روي بەرمىگەن ئىچكى سېزىم، ھېكمەتلىك تۇيغۇ ئىچرە ئاتلاندى. شۇ تاپتا ئۇ قاناتلىق دۇلدۇل ئۈستىدە ئۇچۇپ، روھى بولسا ئالەمنى سەيلانە قىلغاندەك قۇدرەتلىك كەچۈرمىلەر ئىلكىدە ئېتىنى چاپتۇرۇپ ئالغا قاراپ شىددەتلىك بارىدېكەن، دىلىدا: «ئىنسىيانكار»، «نەسىل-نەسەپ» ئىبارىلىرىنى توختىماي تەكرارلاتتى.

ئىككىنچى باپ

ئاق ئايىغىدىن قوزغالغان ئۇششاق تاشلار بىر-بىرىگە ئۇرۇلۇپ، تاشتىن-تاشقا قاڭقىپ تۆۋەنگە، غار تېگىگە دومىلاپ چۈشمەكتە. يالغۇز ئاتلىق ئادەم ئېرەن قىلمىغاندەك، بارغانسىرى تىككىگە ئۆرلىمەكتە. ئېگىز چوققىغا ئەپچىقىدىغان بۇ قىيا يول ئاتنىڭ ئېتى، ئەرنىڭ ئېرىنى سىنايدىغان خەتەرلىك ئۆتكۈل بولۇپ، خېلە ئات ۋە ئەرلەرنىڭ بېشىنى يېگەنلىكتىن «سىرات كۆرۈك» دەپ نام ئالغان؛ شۇ سەۋەپتىن بۇ خەتەرلىك يولدا پەقەت زۆرۈرىيەت تېپىلغاندا، ئۇزۇن يولنى قىسقارتماق بولغان چاغدا، ياكى تەقىپ - سۈرگۈندىن قاچقان ئادەم ماڭمىسا، باشقىلار يېقىنمۇ يولىماتتى. بۈگۈنكى يولۇۋچىنىڭ ئاتتا خىرامان ئولتىرىشىدىن بۇ «سىرات كۆرۈكتىن» نەچچە ئۆتكەنلىگى، ئېتى بولسا تولا مېڭىپ كاداڭلىشىپ كەتكەنلىكتىن، خۇددى تاغ تېكىسىدەك، تاشتىن-تاشقا چاققان ئاياق ئالاتتىدە، مۈدرىمەي، پۇتلاشماي يۇقۇرى ئۆرلەيتتى. ئاخىرى چوققا ئۈستىگە سالامەت چىققان يولۇۋچى ئاتتىن چۈشتى ۋە قارا تەرگە چۈشكەن، تۆت ئايىغى غالىلداپ تىترەپ تۇرغان ئاتنىڭ ماڭلىيىدىكى، كۆز چاناقلىرىدىكى تەر-كۆۋۈكلەرنى پوتىسى بىلەن سۈرتۈپ، ئاندىن ئەركىلەتكەندەك:

-يارايسەن، لاچىنىم، يارايسەن. سەن بىلەن ماڭسام خەتەردىن قورقمايمەن، - دەپ كۇرەڭ قاشقىنىڭ قولدا ياسىغاندەك دۈپ-دۈگلەك قاشقىسىنى سۆيدىدە، ئېتىنى يېتىلەپ نېرىراقتىكى ئەتراپىنى ئارچا، ياۋا ئالما-ئۆرۈك، ياڭاقلار ئوراپ تۇرغان خادا تاشنىڭ يېنىغا بېرىپ، كۇرەڭ قاشقىنى قارىغايغا باغلاپ قويۇپ، ئۆزى خادا تاشنىڭ ئۈستىگە چىقتى. ئەتراپ ئۈنىڭغا تونۇش - ئويمان-دۆڭنى ياخشى بىلىدۇ. بۇ جايدا ئۆزىنى ئەركىن ۋە كۈچلۈك سېزىدۇ. گويا موشۇ خادا تاشنىڭ ئۈستىگە چىقىۋالسا، ھېچ كىم ئۇنىڭغا قول تەككۈزەلمەيدىغاندەك ھىس قىلىدۇ. ئادەم ئايىغى كامدىن-كام يېتىدىغان بۇ تەبىئىي جاي كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ ۋە يولداشلىرىنىڭ پاناگاھى بولۇپ قالدى. ئۆزى ئىككى قېتىم يامۇل-زىنداندىن قېچىپ، موشۇ يەرنى پانالىغاندا خىتاي چېرىكلىرى ئىز بېسىپ قوغلاپ كېلىشكە پېتىنالماي قايتىشقان. موڭغۇل دوستى غالدان بىلەن قازاق دوستى ئەكبەرنى چېرىكلەر قولىدىن قۇتۇلدۇرۇپ، موشۇ خادا تاشنىڭ ئاستىدىكى ئۆڭكۈرگە سۇقۇندۇرۇپ ئىز، يوقاتقان ئەمەسمىدى! بۇ جاي

ئۇنىڭ تەۋەلىكى. بۇ يەرگە ئۇ ـ ھۆكۈمران. نېمە ئىش قىلسا موشۇ يەرنى دەسسەپ تۇرۇپ، موشۇ يەردىن باشلايدۇ.
تاغ بۇركۈتىدەك، بار بەستى بىلەن خادا تاشنىڭ ئۈستىدە تىك تۇرغان يىگىت ئانا تۇپراقتىن مەدەت كۈتكەندەك، ئىلى ۋادىسىغا نەزەر تىكتى: ئەنە! كىندىك قېنى تۆكۈلگەن تۇردىيۇزى، خۇددى ئايغىر ئاتنىڭ يايلىدەك سوزۇمچاق ـ بىر ئۇچى ئاۋرال ئېتىگىگە، يەنە بىر ئۇچى ئىلى دەرياسىغا تاقىشىدۇ. ئوڭ تەرىپى قاش-ساميۇزى، سول تەرىپى بەختىياريۇزى (سېپىل دەپمۇ ئاتىلىدۇ)، بۇ يېزىدا سالالىق تۆڭگانلار ياشايدۇ. شەرق تەرەپتە ئاۋاكيۇزى بىلەن قاراباغ يېزىسى. ھەممىسىنى قوشۇپ «قاش-قاراباغ» دەپ ئاتايدۇ. بۇ يېزىلار ئۇنىڭ دىلىغا يېقىن. موشۇ ئەتراپتا ئۆسكەن، بوي تارتقان، كۈچ-قۇۋەتكە كىرگەن دەسلەپكى داڭقى موشۇ يەردىن باشلانغان...
ئەندى ئۇنىڭ ئۆتكۈر كۆزى جەنۇپتا تيان-شان، شىمالىدا جۇڭغار تاغ تىزمىلىرىنى، يايلاق-ئوتلاقلارنى كېزىپ، ئىلى ۋادىسىنى قاق يېرىپ ئۆتىدىغان ئىلى دەرياسىنىڭ ئىككى قانىتىدىكى كۆپلىگەن باغ-بوستانلىق ئۇيغۇر يېزىلىرىنى ئارىلاپ ئۆتۈپ، ئىلىنىڭ يۈرىگى ـ غۇلجا شەھىرىگە قادالغىنىچە تۇرۇپ قالدى.
ـبىزنىڭ يەر! ـ خىتاپ قىلدى ئۇ، كىمگىدۇر جاۋاپ بېرىپ، گۆزەل دىيارىدىن مەغرۇرلانغاندەك. ـ نۇسرەت بوۋاي دېگەندەك: «سېپىل سوقۇپ، شەھەر قۇرغان بىز. ئىمارەت سېلىپ، مەھەللە قىلغان. ئۆستەڭ قېزىپ، سۇ چىقارغان بىز. بوز ئېچىپ، زىرائەت تەرگەن بىز. كۆچەت تىكىپ، باغ قىلغان، بۇ يۇرتنى ئاۋات قىلغان بىز، بىزنىڭ ئەجداتلىرىمىز!» يەر بۇ بىزنىڭ ئېكەن، نېمە ئۈچۈن كۈلىدىن چىققان خىتايلار ئۈستىمىزدىن بىيىلىك قىلىپ باج-سېلىق، ئالۋان-ياساق ئالىدۇ؟ زوراۋانلىق قىلىپ قىيناپ، ئازاپلايدۇ؟ نېمە ئۈچۈن بىز ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز غوجا، يېرىمىزگە ئېگە بولالمايمىز؟ خۇدا بىزنى ـ قۇل، بۇ باسقۇنچى خىتايلارنى ـ غوجا قىلىپ ياراتقانمېكىن..."
كېيىنكى ۋاقىتلاردا، نۇسرەت خەلپەت بىلەن نەچچە قېتىم ئۇچراشقاندىن بۇ يان ئۇنىڭ پىكىر قىلىشى، جەمىيەتتىكى مەۋجۇت ھادىسىلىرىگە كۆز قارىشى ئۆزگىرىشكە باشلاپ، مۇستەملىكىچىلەرگە، خۇسۇسەن، خىتاي ئەمەلدارلىرى ۋە گۇماشتىلىرىغا نىسبەتەن ئۆچمەنلىكى تېخىمۇ ئارتىشقا، ئېپىنى تاپسا ئۇلاردىن ئۆچ ئېلىشقا ئىنتىلەتتىيۇ، لېكىن بۇ ھەرىكەتتە مۇھتاجغا يار-يۆلەك بولۇش، ھەددىدىن ئاشقان زوراۋاندىن ئۆچ ئېلىش بىلەن چەكلىنىپ، كۆپىرەك شەخسىي قەھرىمانلىقتا مايىل ئىشلار بىلەن شۇغۇللاندى.
ـھەي، خىيال دەرياسىغا چۆمگەن يىگىت! گويا ئالەمنىڭ غېمىنى يالغۇز يېگەندەك تۇرىسەنا!
غېنى لاپپىدە كەينىگە، ئاۋاز چىققان تەرەپكە بۇرۇلۇپ قارىدى: نېرىراقتا، ياپىلاق تاشنىڭ ئۈستىدە، دوستى مەھەممەتجان ئادەتتىكىدەك كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپتۇ.
ـسەن سىياقى ئاخماقلارنىڭ غېمىنى مەن قىلمىسام، ئەشۇنداق ھوشۇ تازدەك ھېجىيىپ يۈرگىنىڭ يۈرگەن. سەنلەر يەپ قاچا، يول بوشتىشتىن باشقىنى بىلمەيسىلەر.
ـۋاي-ۋۇي، مونۇنىڭ گېپىنى... نەدىن شۇنچە دانىشمەن بولۇپ كەتتىڭۇي! نۇسرەت كالتە قۇيرۇققا قاتنىغاندىن بۇ يان تىلىڭ ئۆتكۈرلىشىپ قالدى! ـ مەھەممەتجان شۇنداق قاتتىق كۈلدىكى، باغلاقتىكى كۈرەڭ قاشقا، كۈلكىگە ئاھاڭداش بولغاندەك، كىشنەۋەتتى ۋە ئىككى ئاۋازنىڭ تاشقا ئۇرۇلغان ئەكس ساداسىدا تاغ ئىچى جاراڭلاپ، تاغ پەررەندىلىرى ئۈركۈپ ئاسمانغا كۆتىرىلدى .
دوستىنى ئۆڭكۈرنىڭ ئىچىگە باشلاپ كىرگەن مەھەممەتجان:
ـقايسىنى خالىساڭ شۇنىڭغا ئولتار، ئاداش. قارىغىنا، مۇنداق «مامۇقتەك» ئورۇندۇقلاردا نە تۇرۇك سۇلتانى، نە ئورۇس پادىشاسى ۋە نە خىتاي خاقانى ئولتارمىغان بولغېدى، ـ دېدىدە، يېساراق كەلگەن ئۈچ خىل-ئاق، قىزغۇچ، قارا تاشنى كۆرسەتتى.
ـمونۇ ئېقى كىچىگىرەك ئېكەن. تايىنلىق تۇرۇك سۇلتانىغا ئاتاپ قويساڭ كېرەك. پايدىسىنى

كۆرمىگەن بولساقمۇ، دىنداش بولغاندىكى شۇنىڭغا ئولتىراي، ـ دەپ پەشمىتىنى تاش ئۈستىگە يېيىپ ئولتاردى غېنى .

ـ سەن سالما باشنىڭ كۈچىڭمۇ، تىلىڭمۇ، دىتىڭمۇ بارۇ، بىراق ئامىتىڭ كوتاراق، ـ يەنە كۈلۈشكە باشلىدى مەھەممەتجان. ئۇ كۈلگەندە ئاق مەڭزى تىترەپ كېتەتتى .

ـ بۈگۈن گۈلقەقەلىرىڭ قەۋەتلا ئېچىلىپ كېتىپتا، سەن كاۋىنىڭ. پاختىگىڭ ئوڭدىسىغا ئۈچمىغاندۇر؟

ـ ئۈچمايچۇ، ئەۋۇلارغا قارىغىنا! ـ ئۆڭكۈرنىڭ تۆر تەرىپىگە قولىنى شىلتىدى مەھەممەتجان.

ـ ئۆزەڭ ئاتتىڭما؟ ـ ئىشەنمىگەندەك سورىدى غېنى، ئېسىقلىق تۇرغان كۆپ ئاچىلىق بۈغا مۈڭگۈزىگە ھەۋەسلىنىپ قاراپ.

ـ ئۆزەم بولماي ئاسماندىن ئەيسا پەيغەمبەر تاشلاپ بەردى دېۋىدىڭمۇ؟ ـ رەنجىدى مەھەممەتجان. ئوچىلارنى تىللىساڭ پىسەڭ قىلماسلىقى مۇمكىنۇ، ئوۋغا شەك كەلتۈرسەڭ كەچۈرمەسلىكىنى بىلىدىغان غېنى:

ـ دومسايمارۇي، كاۋا! مەرگەنلىكىڭگە ھېمىشەم تەن بېرىمەنغۇ! ـ دەپ يۇمشاتتى.

ـ ھە، مەنما «مۇردىنى يەرگە قويۇپ، جەرەن قوغلىغان «قاشلىق» نىڭ بىرىدە. نېمىشكە مەرگەن ئاتالماي...

بۇ قېتىم ئىككى دوست تەڭ كۈلۈشتى. خۇش چىراي ئۇزىدىن كۈلكە ئىزناسى ئۆچمەيدىغان مەھەممەتجان ئاتا كەسپى تامچىلىق بولسىمۇ، كېيىنكى يىللاردا ئوچىلىققا ھەۋەس قىلىپ كۆپىرەك ۋاقتى تاغ ۋە توقايلاردا ئۆتەتتى. شۇ سەۋەپتىن بولسا كېرەك «مەھەممەتجاننىڭ قىشلىق ئۆيى سامىيۇزى، يازلىق ئۆيى ئۆڭكۈر» دېيىشەتتى. غېنى بىلەن دوست بولۇشتىكى باش سەۋەپ ئۇنىڭ ئوچى ـ مەرگەنلىكى بولدى.

ـ راسلا! ـ دېدىدە، ئورنىدىن چاچراپ تۇردى مەھەممەتجان ۋە ئۆڭكۈرنىڭ ئالدىدىكى ئۇيۇل تاشتىن ئېتىلىپ چۈشۈۋاتقان سۇغا چىلاپ قويغان قالماق تورسۇغىنى ئالدى، ـ يۇرەكنى ياشارتىپ، ئۆمرۈڭنى ئۇزارتىدىغان بىر نەرسە قويۇپ بېرەيكى، ئىككى دۇنيا ئاكاڭ قارىغايغا رەخمەت ئوقۇيسەن.

ـ قالماق بوزىسىما؟

ـ ئىچكەندە بىلىسەن، ـ مەھەممەتجان كەينىچە تۇرۇپ، تورسۇقتىكى سۇيۇقلۇقنى ياغاچ چۆچەككە بۇلۇقلىتىپ قۇيۇشقا باشلىدى.

ـ يوشۇرساڭمۇ، پۇرىغىدىن بىلدىم ـ بۇغىنىڭ قېنى .

ـ يا، ئاللا! ـ ياقىسىنى تۇتتى مەھەممەتجان، ـ بىلمەيدىغان نەرسەڭ يوقتە... يېڭىلىق قىلاي دەپتىمەن، يەنە بولمىدى. قاچان تېتىپ بېقىۋېدىڭ؟

ـ يەنە «كاۋىلىغىڭ» باردە. سەن قولۇڭغا مىلتىق تۇتماي، بۆدۈنە ئولاپ يۇرگەن چېغىڭدا، بىز بۇغا ئېتىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، تىرىك تۇتۇپ، شېخىنى كېسىۋالىدىغان.

ـ خوپ، سەن بىلەن تەڭ كەلگىنى بولمايدۇ. مونۇنى ئىچەمسەن؟ ـ چۆچەكنى تەڭلىدى مەھەممەتجان.

ـ بۇزۇلمىغان بولسا ئىچەي، ـ چۆچەكنى قولىغا ئېلىپ پۇرىدى غېنى ۋە كۆتىرىپ ئىچىۋېتىپ، راھەتلىنىپ ئۇھ تارتتىدە، ـ ھەشقالللا، ئاداش، خۇماردىن بىر چىقارىدىڭدە!

ـ مەنما سېنى رازى قىلغىنىمغا خۇماردىن چىقتىم جۇمۇ، سالما باش! ـ رازىمەنلىك كۈلكىسىنى كۈلگەن پېتى ئۇچىۋۇتلۇققا ئېسىلغان قارا چېلەكتىكى بۇغا گۆشىنى تەڭنىچىگە سۇزۇپ ئالغان مەھەممەتجان، ـ توغراپ بېرەيمۇ؟ ـ دەپ غېنىنىڭ ئالدىغا قويدى.

ـ ياقە! مېنى چىشى قالمىغان قېرى دېۋىدىڭمۇ؟ ـ غېنى گۆشنى پۈتۈن بويىچىلا يېيىشكە باشلىدى. ئۇنىڭ مەزمۇت چىشلىرى ئۈستىخانىنىمۇ چاپىناپ ئېزىۋېتىدىغاندەك قىلاتتى. «يولۋاس، بەئەينى يولۋاس!» دەپ پىچىرلىدى دوستىدىن زوقلانغان مەھەممەتجان.

ـشوۋىسى بارمۇ؟

ـبىر تەڭنە گۆش قوسىغىڭنىڭ بىر بۇجىگىگىما كەلمىدىمۇ، نېمە؟

ـئەگەر بۇغىنىڭ قېنىنى ئىچىۋالمىغان بولسام، ئۆزەڭنىمۇ قوشۇپ يەۋېتەتتىم. بىراق بۇغا قېنى بىلەن ئويناشقىنى بولماس...

ـكاساپەتەي...

ـشۇ تاپتا چېكە تومۇرلىرىم لوقۇلداپ، ئۆگە-ئۆگىلىرىم قىزىپ كەتتى، تولا پەلە-پەستەڭ دېمە، بولمىسا كۆرگۈلۈكنى كۆرىسەن...

دوستىنىڭ چاقچىغىنى كۈلكە بىلەن يوپۇتقان مەھەممەتجان:

ـئەندى مەخسىتىڭنى ئېيت. سەن بېكارغا «سىرات كۆرۈكتىن» ئۆتۈپ كەلمىدىڭ. بىرەر چاتاق-پاتاق...

غېنى قولىنى بىر سىلكىپ ئاغىنىسىنى توختاتتىدە، ئورنىدىن تۇرۇپ، تاش ئاستىدىن چىقىۋاتقان سۈيگە ئاغزىنى تۇتتى ۋە نەچچە كۈن سۇسىز قالغان خېلە ئۇزۇن سۈمەرگەندىن كېيىن، يەنە بىر قېتىم راھەتلىنىپ كېرىلىپ، سالماقلىق قىياپەتتە:

ـ ئىچىمگە شەيتان كىرىۋالدىمۇ، بىلمەيمەن، كۆڭلۈم «تۇر، ياتامسەن!» دېگەندەكلا قىلىدۇ. ئۆزرمنى بەزىدە قويار جاي تاپالمىغاندەك سېزىمەن...

ـمەھەممەتجان غېنىنى ئەندى كۆرۈۋاتقاندەك، ئۇنىڭغا سەپ سالدى. خېلىلا ياداپ قاپتۇ. لېكىن كۆزلىرى ئاۋالقىدىنمۇ ئوتلۇق چاقناپ، جەزم-قەتىيەت ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ .

ـنېمە دېمەكچى ئېكەنلىكىڭنى ئۇقالمىدىم.

ـمۇغەمبىرلىك قىلما. قولۇڭدا خېتىڭ بار تۇرۇپ ھېچ نېمىنى بىلمەس بولۇۋالغىنىڭنى قارا. زادى مولللا كۆرگەن ئادەم لىڭتاسما بولىدىغانلىقى راست ئېكەندە! ـ رەنجىش قىلدى غېنى.

ـئانچە-مۇنچە ئاق قەغەزنى جىراپ، چار كىتاپنى يامىداپ ئوقىغىنىم بولمىسا، مەندە نەنىڭ ئىلىم-بىلىمى بولغاي، ئاغزىمدا ئىلمىم بولسا مونۇ ئۆڭكۈردە ئىس پۇراپ ئولتارماس ئېدىم.

ـگەپنى يورغۇلاتما. كۆپ سۆزگە خۇشتۇم يوقلىغىنى بىلىسەنغۇ؟

ـبىلگەچكە سەن قاپ يۇرەككە ئىختىدا قىلىپ يۇرگەندىمەن.

ـھە، مانا ئەندى دەللىك گەپ قىلدىڭ.

ـتايىنلىق سەن بىر نەرسە قوزغىماقچىغۇ؟

ـقوزغىسام قوزغايمەن.

ـغازات ئېچىپ، ئەمىر لەشكەر بولغۇڭ بارمۇ يە؟

ـغازات ئاچقانلار سەن، مەن ئوخشىغان ئادەملەردۇر؟

ياكى ئۇلارنىڭ بەش بېشى، ئون قولى بارمېكەن؟ كۆلەڭگىمىزدىن قورقۇپ، كونا پالازدەك سۆرۈلۈپ يۇرگەن بىزلا...

ـئۇ دېگىنىڭغۇ راست، ئاداش. ئەمما-لېكىن غازات قىلىش ئۇششاق باللارنىڭ ھودۇكام ئويۇنىدەك ئاسان ئىش ئەمەستە!

ـتەس چاغلىساڭ، جېنىڭنى ئايىساڭ، باش پۇركەپ ياتىۋەر. خىتايلار قىلغۇلۇقنى قىلىۋەرسۇن، ـ غېنى رەللە ،بولۇپ، ئەسەبىي تىتىرىگەن قوللىرى بىلەن تاماكىنى ئاران ئوراپ چەكتى.

ـشۇندا سەن غازاتقا ئاتلىنىپ چىققىنىڭمۇ بۇ؟ يولۇڭ بولسۇن، ـ كۈلمەك بولۇپ، غېنىدىن تەپ تارتىپ ئاغزىنى توراۋالدى مەھەممەتجان.

ـبۇ يەردە قوزغىلالمىدۇق. ئەندى قۇمۇل قوزغىلاڭچىلىرىغا بېرىپ قوشۇلماقچىمەن. رايىڭ بولسا ماڭا قوشۇل.

ـئىككى يىلنىڭ ئالدىدا بۇ مەسلىھەتنى قىلساڭ ياخشى بولاتتى.

ــ شۇ ۋاقتىمۇ سەنغۇ كەيىنگە سوزغان. ئۇڭغىچە مەن سولىنىپ قالدىم .
ــ سوقۇش توختاپتۇدەك، غوجىنىيازھاجىم خىتايلار بىلەن كېلىشىم تۈزەپتۇدەك، دېگەنلەر بار. ئەندى بېرىپ قۇيرۇققا ئىلەشكەننىڭ نېمە ھاجىتى؟
ــ ئەستاخپۇرۇللا! ــ جېلى بولغان غېنى ئورنىدىن تۇرۇپ، غەزەپ كۆچىدە ئۆزى ئولتارغان ئاق يېسا تاشنى يۇلۇپ-قوزغاپ، ئۆڭكۈرنىڭ تېشىغا تاشلاۋەتتى.
ــ نۇسرەت خەلپەت بىلەن مەسلىھەت قىلىپ كۆرەيلى. تەجرىبىلىك قېرى، ئەقلىنى ئېيتار، ــ دېدى دوستىنىڭ ھەس-ھەس بولۇۋاتقانلىغىنى سېزىپ مەھەممەتجان.
ــ ئېيتىڭ نەدە؟ ــ تەتۈر قاراپ تۇرۇپ سورىدى غېنى .
ــ ئارچىلىقتا. نەگە بارىمىز؟
ــ يولغا چىققاندا بىلىسەن.
مەھەممەتجان ئادىتى بويىچە پېشانىسىنى سىلاپ قويىدىدە، باشقا سۆز قىلماي ئورنىدىن تۇردى ۋە ئېتىنى ئېگەرلىدى.
دۆڭ ئۇستىدە ئىككى ئاتلىق پەيدا بولدى. ئۇلار ساي باغرىدىكى بۇك-باراقسان باغلارغا ئورالغان زور يېزىنىڭ ئۆي-ئىمارەتلىرىنى ئىدىتلىماقچىدەك كۆزىدىن كەچۈرۈپ چىقىشتى .
ئاندا-ساندا ھۇلى كۆتىرىلىپ، پىششىق خىشتىن سېلىنغان، دېرىزىلىرى ئەينەك، پەشايۋانلىرى ئاقارتىلغان باي-زېمىندارلارنىڭ ئۆيلىرىدىن باشقا ئۆيلەرنىڭ ھەممىسى دېگىدەك سوقما تام، لاي سۇگاق، پەنجىرىلىك ئۆيلەر. بىرلا ئوخشاشلىق شۇكى، ھەر ھويلىنىڭ ئۆزىگە چۇشلۇق چوڭ-كىچىك مېۋىلىك باغلىرى، كۆكتاتلىق سەينالىرى بار بولۇپ، چۇلۇقاي غولىنىڭ تاشتىن-تاشقا ئۇرۇلۇپ ئاقىدىغان تاغ سۇيىدە كۆكىرىپ مېۋە بېرىدۇ. چۇلۇقاينىڭ قىشتىمۇ بېجىرىم، تاتقى-تەمىنى بىردەك ساقلايدىغان «سارىم» ئالمىسى بىلەن بېنەم بۇغدايىنىڭ پورپاڭ نېنى داڭلىق. شۇ سەۋەپتىن بولسا كېرەك، شەھەرلىك رەۋەندىلەر چۇلۇقاي ئۇننى بېسىشقا قىزىقسا، قۇۋ باققاللار يازدىلا، ئالمىلار چېچەكلىگەن چاغدىلا، باغلارنىڭ كۆكىنى سېتىۋالاتتىدە، قىشچە سارىم ئالما سېتىپ چىقىشاتتى.
چۇلۇقاينىڭ ئالاھىدىلىگى، ھالاۋىتى شۇنىڭدا ئېدى، چۇلۇقايلىقلارنى «يازچىلار» دەپ ئاتىشىدۇ. مۇنداق ئاتاشتىكى سەۋەپ: ئىلىغا كۆچىرىلگەن ئاھالىنى «ئۆزىنى ئۆزىگە ئىدارە قىلدۇرۇش» ئۇسۇلىنى قوللانغان مەككار مانجۇر-خىتاي مۇستەملىكىچىلىرى تۇرپان ۋاڭلىرىنىڭ ئەۋلاتلىرىدىن مۇسا گوڭنى ئىلى ئۇيغۇرلىرىغا (شۇ كەمدە «تارانچى» ئاتالغان ئۇيغۇرلارغا) «ھېكىم بەگ» قىلىپ بەلگۈلىگەن. ئىنىڭ ــ غۇلجا شەھىرىنى بولسا مەركەز قىلىپ، ئىنىڭشەن ــ غۇلجا ناھىيەسىنى مەمۇرىي تۈزۈمگە ئاساسەن سەكسەن ئىككى شاڭيۇغا بۆلۈپ شاڭيۇلارنى (يېزا بەگلىرىنى) تەيىنلەش، ئورنىدىن ئېلىش بۇ ئىشلىرىنى مۇسا گوڭنىڭ، ئۇنىڭدىن كېيىن ۋارىسلىرىنىڭ رازىلىغى، بەلگۈلىشى ئارقىلىق تەيىنلىنەتتى،لېكىن ھوقۇق تىزگىنى خىتاي ھۆكۈمرانلىرىنىڭ قولىدا ئېدى.
ھېكىم بەگ مۇسا گوڭغا زور ئىمتىياز بېرىلىپ، ئۇنىڭ ئىختىيارىغا يۈز ئۆيلۈك «يانچى» دىھقان ۋە كەڭ مەيدان بۆلۈپ بېرىلگەن. شۇ يانچىلار چۇلۇقاي غولى ئەتراپىغا دىھقانچىلىق قىلىپ، چۇلۇقاي يېزىسىنى قۇرۇپ، ئىلى بويىچە ئەڭ چوڭ ئاۋات، باغ-بوستانلىق يېزىلارنىڭ بىرىگە ئايلاندۇرغان. 1911-يىلى شىڭخەي ئىنقىلاۋىدىن كېيىن، ۋاڭ-گوڭ تۈزۈمى چەكلىنىپ «يانچى» ئېلىنىپ تاشلانسىمۇ، ئەپسۇسكى، موشۇ كۈندىمۇ چۇلۇقايلىقلارنىڭ پېشانىسىدىن «يانچى» دېگەن داقاق كەتمىگەن.
ئىككى ئاتلىق يېزىنىڭ باش تەرىپىدىكى ئىككى تاشلىق تۈگمەن ئالدىغا كېلىپ توختاشتى. گۈگۈم چۈشۈپ قالغاچقا كاجو يېنىدا تۇرغان تۈگمەنچى ئۇلارنىڭ كىملىگىنى پەرىق ئېتەلمىدى.
ــ بېرى كەل، مۆمۈن تاغا! بىز يايى ئەمەس، قورقما.
ــ سەنمىدىڭ، غېنەم... سەنمىدىڭ بالام! ــ غېنىنىڭ ئۈنىدىن تونىغان تۈگمەنچى ئۈچقاندەك

كەلدىدە، غېنىنىڭ ئېتىنىڭ چۇلۋۇرىنى تۇتتى ۋە قولتۇغىدىن يەرگە يۆلەپ چۈشەرمەك بولۇۋېدى، غېنى ئۇنىڭ قولىنى ئاستا ئىتتىرىپ، سالاملىشىپ، يەرگە ئىرغىپ چۈشتى.

ـ يانچى ئادىتىڭ تېخىچىلا قالماپتۇدە، مۆمۈن تاغا. سەن ئەمەس، مەن سېنىڭ قولتۇغىدىن يۆلىشىم كېرەك.

ـ يېشىڭ كىچىك بولغىنى بىلەن، يولۇڭ چوڭ، ئوغلۇم.

ـ ئىككىنچى مەنداق گەپنى قىلغۇچى بولما.

ـ ماقۇل، ماقۇل... جۇسەڭلارا، ئۆيگە كىرەيلى. ھەي، ئايشە، نەدە سەن؟

ـ مانا، مەن! نېمە بولدى، ئاتىسى؟ ـ ئېغىل تەرەپتىن چېلەكتە سۈت كۆتىرىپ چىققان ئايشىخان يوچۇن ئادەملەرنى كۆرۈپ، كۆز باغلانسىمۇ، لېچىگىنىڭ بىر ئۇچىدا ئۇزىنى قىيا توراپ تازىم قىلدى.

ـ دەررۇ چاي قاينات، خوتۇن! ـ ئاتىلارچە بۇيرۇق قىلدى مۆمۈن.

ـ نو سۈيىنىڭ گۈكۈرەپ ئېقىشىنى، چاقپېلەكنىڭ ۋىڭىلداپ پېقىرىشىنى ياخشى كۆرىمەن. نو بېشىدا ئولتىرىپ گەپلىشەيلى، ـ دېدى غېنى.

ـ چايچۇ، چاي؟

ـ چېيىڭنى ئىچسەك كېيىنىرەك ئىچەرمىز. باشلا!

ـ مۆمۈن تاغا مېھمانلىرىنى باشلاپ ماڭدى. تېخى ئەللىكلەرگە يەتمىگەن تۇگمەنچىنىڭ چېچى ئاقىرىپ، ئىككى مۇرىسى چىققان ۋە بېلى تۇگمەن تېشىنى مۇكچىيىپ تۇرۇپ چەككەشكە، ئېغىر تاغارلارنى تولا كۆتەرگەشكە، مۇكچىيىپ، دوك ئادەمدەك كۆرۈنەتتى.

ـ كۆۋۈكدىشىپ ئېقىۋاتقان نو سۈيىنىڭ سالقىن تەپتى، چاقپېلەكنىڭ غۇيۇلداپ پېقىرىشى زەپتىدىن چاچرىغان مىڭلىغان سۇ قەترىلەر تەنگە راھەت، دىلغا ئارام بېغىشلايتتى. غېنى نوغا ۋە چاقپېلەككە خېلە تىكىلىپ تۇردىدە، ئاندىن شاخلىرى سۇغا چىلاشقان مەجنۇنتالنىڭ يەردىن سەل كۆتىرىلىپ تۇرغان دوناي يىلتىزغا ئولتاردى.

ـ ئۇھ... نېمە دېگەن راھەت! ـ دېدى سالقىن سۇدىن ئوچۇمكاپ، ئوچۇملاپ ئىچكەن غېنى.

ـ ئەتىدىن كەچ كىرگىچە ئەمگەك قىلىپ، نو بېشىدا بىر نەپەس ئولتارساڭ، ھادۇق دېگەندىن ئەسەرمۇ قالماس. ـ قوشۇمچە قىلدى مەھەممەتجان. ياشلار خۇش كەيىپ تاماكا ئورۇشۇپ چېكىشتى. مۆمۈن تاغا ناسۋال ئاقچىسىنى چىقىرىپ، ئالىقىنىغا يېرىم چىمدىمچە قۇيدىدە، كالپۇك تېگىگە سېلىپ، كاجونىڭ بەل ياغىچىغا تاياندى. ئۇ نېمىدۇر دېمەكچى بولۇپ بىر-ئىككى قېتىم دېۋىنگەندەك قىلدىيۇ، ئۇيالدىمىكىن، ئاغزىنى ئېچىپ توختاپ قالدى.

ـ دەريا ئاتلاپ ئۇزۇن يولنى بېسىپ كەلگىنىمىزنىڭ سەۋەبىنى بىلدىغانسەن، مۆمۈن تاغا، گەپنى غېنى تەشتى.

ـ ئاربلاپ، ئاربلاپ يوقلايدىغان ئادىتىڭ بولىدىغان، يوقلاپ كەلگەنسەن دەيمەنا

ـ بۇ قېتىمقى يوقلىشىم باشقىچەرەك. دەردىڭنى يوشۇرماي ئېيت!

ـ بالام، غېنى!.. ـ مۆمۈنىنىڭ تامىغىغا كاللەك تۇگۈن كەپلىشىپ قالغاندەك، تۇنجۇقۇپ قالدى ۋە بىردىن تۆگە بوزلىغاندەك ھۆكۈرەپ يىغلاشقا باشلىدى. يىغا ئاۋازى چاقپېلەكنىڭ كۈچلۈك گۈكۈرىشىنى بېسىپ كەتكەندەك بولدى. مۆمۈنىنىڭ ئەلەم-ئىزاسىنىڭ چەكسىزلىگى ئىچ-ئىچىدىن ئۆكسۈپ چىقىۋاتقان نادامىتىدىن بەلگۈلۈك ئىدى. بۇ تەرىقە يىغا-ھەسرەت بالىدىن بالىغا يانچىلىقتىن «مىراس» بولۇپ قالغانمىكىن! جىسمانىي ئېزىلىشتىن كۆرە مىللىي زۇلۇم، روھىي ئېزىلىش ـ ھاقارەت، كامىستىش ئىنسان ئۈچۈن نەچچە ھەسسە ئېغىر ئازاپقۇ، ئاخىر!

ـ بولا، ئەندى. يىغا بىلەن ھېچ ئىش پۈتمەيدۇ. يىغلاپ-قاخشاپ يەتكەن يېرىمىز مەشەغۇ... بولغان ۋاقىئەنىڭ چەت ياقىسىنى ئاڭلاپ ئولتىرالمىدىم. قېنى، ئۆز ئاغزىڭدىن ئاڭلايچۇ، ـ دېدى مۆمۈنىنىڭ نالىسىدىن زەردىسى قاينىغان غېنى. كۆڭۈلچەك مەھەممەتجاننىڭ كۆزلىرىدە ياش ئويناپ تەتۈر

قاراۋالدى.

ـ ئۇھ... ـ پىغان چىقاردى ئەلەم-ھەسرەت يۈكىدىن تېخىمۇ مۈكچەيگەن مۆمۈن. ئۇ سۆز قىلىش ئورنىغا يەنە بۇقۇلداپ يىغلاشقا باشلىدى. ئىككى ياش «بوپتۇ، قانغىچە يىغلاپ، ئىچ قارىنىڭنى بوشات» دېگەندەك سۈكۈتتە ئولتۇرىشقىنى بىلەن ۋىيدانلىرى قايناپ، زوراۋانلارغا لەنەت-نەپرەت ئوقۇۇشۇپ، چاپسانىراق ئىنتىقام ئېلىشقا ـ دەرتمەنلەرنىڭ ئاھىغا يېتىشكە تەلپۈنەتتى. ئاخىرى تۈگمەنچى يىغىدىن توختىدى. غەم-غۇسسىغا تولغان كۆكسى-قارنى بىر ئاز يېنىكلەشتى، ئەتىمالىم، ئۇلۇق-كىچىك تىنىدىدە، ئاندىن غېنىغا ئىلتىجا قىلدى:

ـ مېنى سۆزلىتىپ، تىلىمنى كۆيدۈرۈپ نېمە قىلاتتىڭ، ئوغلۇم. ئاڭلىغان بولساڭ، ھەممىسى راست ...

مۆمۈننىڭ دېمى سىقىلدى. ئارتۇق سۆزلەشكە مادارى يەتمىدى. زادى سۆزلەشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ يۈرەك جاراھىتىنى ئېچىپ، قوزغاپ نېمە قىلىدۇ؟

ـ سۆزلەشكە تىلىڭ بارمىسا، سۆزلىمەياق قوي، ـ دەپ مۆمۈننىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇتتى غېنى، ـ ئەندى ئىچىڭدە كۆيۈپ، دەرتكە بۇرۇقتۇم بولۇم تېچ ياتامسەن؟

ـ بەزىدە، ـ دېدى باياتىن ھەمنەپەسلىگىنى ئىچىدە پۈكۈپ جىم ئولتارغان مەھەممەتجان، ـ باشقىلاردىن يوشۇرۇپ، ساقلايدىغان دەرت بولىدۇ. لېكىن مونۇ سىزنىڭ دەردىڭىز، مۆمۈن تاغا، بىر ئائىلىنىڭ، ئۇران-جۇراتنىڭ شەنىگە تېگىدىغان، سۈكۈت قىلىشقا بولمايدىغان ئېغىر دەرت-ئەلەمغۇ!

ـ قانداق قىلاي... مەن بىچارىنىڭ قولىدىن نېمە كەلمەك ...

ـ بىزچۇ، بىز! ـ ۋاقىراۋەتتى رەنجىگەن، خاپا بولغان غېنى، ـ بىزنى ئويناپ، تاماشەڭنى كۆرگىلى كەلدى دېۋىدىڭمۇ؟ زادى سەن يانچىلارغا بوسۇنچى بولۇپ كۆنۈپ قالغان.

ـ بىزنى دەپ ئۆزەڭ بىر توقىناق بالا-قازاغا، تېخىمۇ ئېغىر دەرتكە پاتىسەنغۇ، ئوغلۇم...

ـ مېنى ئايىغىنىڭ شۇما؟ ـ سوغ كۈلدى غېنى ۋە تەنە ئارىلاش دېدى:

ـ ئاچ-يالىڭاچ، ئۆيسىز-ماكانسىز قالساڭمۇ نومۇستىن ئايرىلماس كېرەك! بوپتۇ، تاشپاقىدەك بېشىڭنى ئىچىڭگە تىقىپ ياتساڭ ياتۇەر. بىزگە قىزىڭنى زورلاپ ئېلىپ قاچقان خۇنەسىنىڭ كىملىگىنى ئېيتىپ بەرسەڭ بولدى.

ـ قۇلۇستايلىق شاڭيۇنىڭ ئوغلى...

مۆمۈن ئاران شۇنىلا دەلەلىدى.

ـ كەتتۇق، ئاداش! ـ دېدىدە ئورنىدىن دەس تۇردى غېنى. مەھەممەتجانمۇ قامچىسىغا تايىنىپ ئۆرە بولدى. ئىككى ياش مۆمۈن تۈگمەنچىنىڭ «چاي ئىچىپ كېتىڭلار» دەپ يالۋۇرۇپ تىزگىنلىرىگە ئېسىلغىنىغىمۇ قارىماي، ئاتلىرىنى دېۋىتىشتى.

مۆمۈن ئىڭرىغاندەك: قىزىم... جېنىم قىزىم، نەدە سەن؟...» دەپ بۇ قېتىم ئۈن سېلىپ بوزلىمىدى. لېكىن قەلبىدە، دىلىدا يىغلىدى. ئۇنى غەم-ئەلەم ئىككى مۈرىسىدىن بېسىپ يەرگە چاپلاۋەتكەندەك ئولتىرىپ قالدى .

ـ نېمە بولدىلا؟ ۋايەي، يەرگە چاپلىشىپ ياتقىنىنى...

ـ ھېچ، ـ ئاران ئۈن قاتتى مۆمۈن.

ـ تۇرسىلا، چاي قايىنتىپ قويدۇم. مېھمانلار قېنى؟ ئەتراپقا قاردى ئايشەمخان، ـ ئەۋەي چايغا ئولتارماي، سەتلا كېتىپتا!

مۆمۈن ئېغىر تاغارنى كۆتىرىپ قوپقاندەك، ئورنىدىن تىرەجەپ تۇردىيۇ، لېكىن ھالسىزلىقمۇ ياكى ئۆيگە كىرگۈسى كەلمىدىمۇ، قايتىدىن ئولتىرىپ قالدى. يۆلىمەك بولغان ئايشەمخاننىڭ قولىنى ئاستا ئىشتىرىپ، غېنىلار كەتكەن تەرەپكە تەلمۈرۈپ قاردى. ئايشەمخان ئېرىنىڭ رايىغا بېقىپ قېشىغا ئولتاردى. قەدىناسلار بىر-بىرىنى ئاياتتى، ھەر قايسى دەرت-ئەلىمىنى بىر-بىرىسىدىن يوشۇرۇشقا،

بىلىندۇرمەسكە، كۆزلىرىدىن تارام-تارام ئاققان ياشلىرىنىمۇ كۆرسەتمەسلىككە تىرىشىپ خالىدا يىغلايتتى. مانا ئىككى كۈندىن بېرى موشۇ قايغۇلۇق ھالەت، موشۇ ئۈنسىز ھالەت-نادامەت... ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا ئۇلار بەختلىك ئىدى. ئېغىر ئەمگەكتىن كېيىن زاغرا يەپ، قايناق سۇ ئىچسىمۇ كۆڭۈل ئارامى زەينەپ بار ئىدى... زەينەپتىن ئايرىلدى ـ ئالەم قاراڭغۇلاشتى، ئۆي ئىچى گۆرگە ئايلىنىپ، ئۆزلىرى تىرىك ئەرۋا بولۇپ قېلىشتى... ئۇلارنىڭ ھالىغا كىم يەتسۇن؟ كىم دەردىگە دەرمان بولسۇن؟ زەينەپنى زوراۋانلار ئېلىپ قاچقان كۈنى تۇغمەننىڭ ۋارىسلىق ئېگىسى بەگزادىنىڭ ئالدىغا ھال ئېيتىپ بارغان مۆمۈن دەردىنى يەنە بىر ھەسسە ئاشۇرۇپ قايتتى. شىپاڭدا سايىداپ ياتقان بەگزادە بېشىنى پەي ياستۇقتىن كۆتەرمەي تۇرۇپ: «قىز دېگەننى باغلاقتا تۇتۇشنى بىلمىگەن سەن دەللىگە ئاز بوپتۇ، بار!» دەپ قوغلاپ چىقاردى. ئاتا-بوۋىسىدىن تارتىپ خىزمىتىنى قىلغان غوجىسىنىڭ بۇ قاتىلانە زەھەرخاندىلىگى مۆمۈننىڭ كۆڭۈل جاراھىتىگە تۇز سېپىپ، يۈرىگىگە نەشتەر سانچىغاندىنمۇ ئېغىر تۇيۇلدىدە، دەردىنى ئىنسان بالىسىغا ئېيتماسلىققا پىنھان تۇتۇپ، ئاللاھدىن ئۆزىگە يېلىنماسقا قارار قىلغان ئىدى. پۈتۈن ئۆمرىدە ئىشەنگەن ۋە يۈرىگىدىن ئورۇن ئالغان ئادىمى غېنىغىمنۇ بۇ سىرنى ئۇچۇق، ئاشكارە ئېيتمىغىنىنىڭ سەۋەۋى شۇ ئىدى. بىر-بىرىگە چاپلاشقاندەك غەمگە پېتىپ ئولتىرىشقان ئەر-خوتۇن دىللىرىدا قان يىغلىشىپ، يالغۇز قىزى زەينەپنىڭ ئامانلىغىنى ئاللاھ ئېگەمدىن تىلىشەتتى...

***

يازنىڭ قىسقا تۈنلىرىدە دىھقانلارنىڭ چىراقلىرى ئەتىگەنلىگى ئۆچىدۇ. تاڭ بوزىرىشى بىلەن تەڭ ئېتىزغا ماڭىدىغان كەمبەغەللەر بولسا توخۇ-تۇمانلار قونداققا چىقىشى بىلەنلا ئورۇنغا سۇنايلىشىپ، باشلىرى ياستۇققا تېگە-تەگمەي ئۇيقىغا كېتىشىدۇ ـ ھادۇق يەتكەن دىھقاننىڭ ئارام-راھىتى شۇدە!
غېنى بىلەن مەھەممەتجان بىر دۆڭدىن ئېشىپ، بىر ساينىڭ سۈيىنى كېچىپ قۇلۇستايغا يېتىپ بېرىشتى. چۇلۇقاي بىلەن بۇلۇكەينىڭ ئارىلىغى، ئاربوزنىڭ قىيا شىمالىدىكى بۇ كەنت ئەسلىدە «يانچىلار مەھەللىسى» بولۇپ، چۇلۇقاينىڭ شۆھىبىسى ھېساپلىناتتى.
ـمۆمۈنكام قىزىق ئادەمدە، ـ دېدى قۇلۇستايغا كىرىش ئالدىدا غېنى، ـ قەست دۈشمىنىنى ئېيتىپ بېرىشكە ئاغزى بارمايدا!
ـئۆمۈر بويى زورلۇق-زومبىلىقتىن باش كۆتىرەلمەي، يۈرىگى موجۇلۇپ كەتكەندە. ئاندىن سېنىڭ قاراملىغىڭنى بىلىدۇ. سېنى بىر بالاغا تىقىپ قويماي دېگەندۇر، ئاق كۆڭۈل دىھقان، ـ دېدى مەھەممەتجان.
ـبۇ مەھەللىدە ئونلىغان شاڭيۇ بار: كونىسىمۇ، يېڭىسىمۇ؟ قېرىسىمۇ، يېشىمۇ؟ ئېيتىنى بىلمەي قانداق تاپالايسەن ھە؟
ـچىرىغى يېنىق تۇرغان ئۆيلەرنىڭ بىرىگە تەۋەككەل قىلىپ كۆرەيلى.
ـنېمە؟! ـ چۆچۈگەندەك سورىدى غېنى، ـ كۆپ خوتۇنلۇق شاڭيۇلارنىڭ ، بايلارنىڭ ياكى تەقۋەدار موللا-ئاخۇنلارنىڭ ئۆيلىرىدە كېچىچە چىراق يېنىپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىشىگىگە باردىڭ ـ چاندۇردۇم دەۋە .
ـئۇنداق بولسا پال باق، ـ تەنە ئارىلاش كۈلدى مەھەممەتجان. ئەسلىدە ئۇ غېنىنىڭ شەخسىي ماجىرالارغا ئارىلىشىدىغانلىغىنى، بەزىدە ئورۇنسىز «قەھرىمانلىق» قىلىپ، ئىككىسى ئارىسىدا تالاش-تارتىش، رەنجىشلەرمۇ بولاتتۇيۇ، لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر غېنىنىڭ رايىچە بولۇپ، ئۇنىڭ دېگىنىنى يىرمايتتى ـ دوستى غېنى ھەقنىڭ قۇلىغۇ!
ـكۈلمە، كاۋا! كۈلۈش ئورنىغا كالالاڭنى ئىشلەت. توختا، توختا! ھېلىقى ھەجە ئېسىڭدە بارمۇ؟
ـقايسى ھەجەنى دەيسەنكىنتاڭ! ئىشتىنىڭ بېشىغا ئۇرساڭ ھەجە، ھەجەنى، ھەجەرگۈل،

ھەجەربۇۋى... چۈشىدىغۇ بۇ يۇرتتا.

–ئوغلاقچى ھەجەچۇ!؟

–شېرىپ بۆكىنىڭ ھەدىسىنى دەمسەن؟

–دەل شۇ!

–ئۇ ئەركەك-چىشىنى نېمە ئەسلەپ قالدىڭ؟ يېشىڭ كىچىك بولسىمۇ تونۇمايدىغان ئادىمىڭ يوقتە، سەن سالما باشنىڭ.

–سەندەك ئون يىگىتكە بەرمەيدىغان جۇگان ئۇ. تېرە شالۋۇرنى كىيىپ، ئات ئۈستىگە چىقىۋالسا بارغۇ، ھېچ كىمگە ئوغلاق بەرمەيدۇ، جۇمۇ!

–رۇستىمى-داستانغا تەڭ قويغىنى تاسلا قالدىڭ.

يېزىنىڭ شەرىق تەرىپى، بۇلۇكەيگە بارىدىغان يول بويىدىكى، پاكا-پاكا تام ئۆيلەرنىڭ بىرىنىڭ ئىشىك ئالدىدا ئېتىنى توختاتقان غېنى يەرگە چۈشۈپ، ئاتنىڭ چۇلۋۇرىنى دوستىغا تۇتقۇزدى. دەرۋازا ئورنىدا ئىككى چەڭزىنى يان تۇۋرۇكلەرگە پانىلىغان قورۇدىن ئىگىشىپ ئۆتۈپ خوتەن قەغىزى چاپلانغان پەنجىرىگە ياندىشتى. مال-ۋارىنى يوق، كەمبەغەل ئائىلە بولسا كېرەك، ھاۋشىغان ئىشت بولمىدى.

–ئۆيدە كىم بار؟ – ئۈنلۈك سورىدى غېنى.

– ...

–ئۆيدە قايسىڭ بار دەيمەن!

–كى-ئىم – ئايال كىشىنىڭ ئۇيقا ئارىلاش ئۈنى ئاڭلاندى.

–مەن – يامۇلىنىڭ يايىسى!

يايىنىڭ نامى چىقىشى بىلەن دېمى تۇتۇلسا كېرەك، ئايال جىمىپ قالدى .

–بىزگە ھەجەنىڭ ئۆيىنى ئۆيىنى بەر!

–ھە، – ئايالنىڭ ئۈنى ئاۋالقىدىن تىتىگىرەك چىقتى، – قايسى ھەجە؟ – ئۇ پەنجىرىگە يېقىن كەلدى. – ئاق تۇمشۇق ھەجەمۇ؟ شور تۇمشۇق ھەجەمۇ؟ يە ھېلىقى ھەجە ۋالاقمۇ ؟ – سايراپلا كەتتى، يايىغا ياخشى كۆرۈنمەك بولغان ئايال.

–شېرىپخانىنىڭ ھەدىسىچۇ!

–ھە، بولدى، بولدى! – ئايال بېشىنى پەنجىرىدىن چىقاردى، – بىز ئۇنى ھەجە «ئېپىق» دەيمىز. ئۇنىڭ ئۆيى ئەۋۇ دوخمۇشتىن ئوڭغا ئايلىنىپ، يەنە سوڭغا بۇرۇلۇپ، يەنە ئوڭغا قاراپ ئىككى ئۆي ئۆتكەندە ئىشىك ئالدىدا ئىككى تۇپ...

–ھەجە «ۋالاق» ئۆزەڭ ئوخشايسەن! – دېدىدە. ئايالنىڭ سۆزىنى ئاخىرىغىچە ئاڭلاشقا تاقەت قىلماي كەينىگە ياندى غېنى. باياتىن ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغان مەھەممەتجان غېنىنىنىڭ تېپىپ دېگىنىگە ئات ئۈستىدە سىلكىنىپ كۈلدى.

ئايالنىڭ كۆرسەتكىنىدەك كوچىنىڭ سول بۇرۇلۇشىغا يەتكەندە، ئۇلارنىڭ قارشىسىدىن كىمدۇر بىرى موزاينى سۆرەپ كەلمەكتە ئىدى:

–غوجەك باينىڭ قارا گاڭگىسىدىنمۇ ئېشىپ كەتتاي بۇ ھارامىلىق – كېچىسى قوتاندا ياتماس بولۇۋالدى، – دەپ زارلاندى ئۇ. ئىككى تۇپ دەرەقنىڭ قېشىغا كەلگەندە موزاينىڭ بېشىدىن تۇتتىدە، تىرەجىشىگە قويماي قاشا-قورۇنىڭ ئالدىغا ئاپاردى ۋە تۆرت ئايىغىدىن قاماپ تۇتتىدە «ھاپپا!» دېگەن پېتى لىككىدە كۆتىرىپ، قورۇنى ئاتىلدۇرۇپ، ھويلا ئىچىگە ئىرغىتىۋەتتى.

–كۆردۈڭمۇ، مەن دېگەن ھەجە ئەشۇ .

–يا، پىرلەر! – ياقىسىنى تۇتتى مەھەممەتجان، – مونۇرۇڭ دېۋىنىڭ ئەينى ئۆزىغۇ!

–سالام، ھەجەخان ھەدە! – نېرىدىنلا سالام بېرىپ، ئۆزىنى تونۇتماق بولدى غېنى .

ھەجەنىڭ كۆزى ئۆتكۈر ئىكەن، بىر قاراشتىلا تونۇۋالدى:

ــ سەنمېدىڭ، پالۋان، ئاتلىنىپ چىقىپسەن، كىمنى ئولاپ يۈرسەن؟ ــ دېدى ئاتلىقلارغا قاراپ.

ــ ئۆزەڭ سەت، يېشىڭ چوڭ بولسىمۇ، كۈچ-غەيرىتىڭگە خۇشتارمەنده!

ــ ھەدەڭگە چاقچاق قىلما، پالۋان، ئاغزىڭ قىڭغىر چىقىپ كېتىدۇ. ئاتتىن چۈش. خۇش كەپسەن، ــ غېنىنىڭ ئېتىنىڭ چۇلۋۇرىنى تۇتتى ھەجەرخان .

ــ ئەيىپكە بۇيرىما، ئاتتىن چۈشمەيمەن، ئىشىم ئالدىراش...

ــ ياقە! قولۇمغا چۈشتۈڭمۇ، قۇتۇلغىنىڭنى كۆرەي. دەريا سەيلىسىدىكى پالۋانلىغىڭنى كۆرگەندىن بۇيان بىر مېھمان قىلىش ئارزۇيۇم باردى. مانا، چىللىمايلا، ئۆز ئايىغىڭدىن كېلىپ قالدىڭ. ئاتتىن چۈش دەيمە! ــ ھەجەر ئۇزەڭگە بېغىنى تارتتى.

ــ كۆردۈڭمۇ ئەۋۇ ئالا توپاقنى؟ ھازىر ساڭا ئاتاپ كاللىسىنى كارتتىدە كېسىمەن!

ــ راستىنى ئېيتاي. ــ دېدى ھەجەرخان ئۇنداق-مۇنداق ئۇزۇرگە تەن بەرمەيدىغىنىغا كۆزى يەتكەن غېنى، ــ بىزنى تۇتۇپ قالىدېكەنسەن، بىر پاناسىز قىزنىڭ بەختىگە زامىن بولىسەن .

ــ شۇن-داقمۇ؟! ــ چۆچۈگەندەك سورىدى ھەجەرخان.

ــ قولۇمدىن كەلگەن ياخشىلىقنى قىلاي دەيمەنا!

ــ بېشىغا كۈلپەت چۈشكىنىگە ياخشىلىق قىلىسەن، قىلىسەن... ساڭا كىم ياخشىلىق قىلىدېكىن تاڭ؟

ــ ياخشىلىق قىلىپ گەرىك قىكىۋەتكىنىم چاغلىق. ئەمما، ياخشىلىقتا ــ ياخشىلىق تەلەپ قىلىش ئوغۇل بالىنىڭ ئىشى ئەمەس. قويغىنا شۇ گەپنى. بىزنى ئارتۇق تۇتما، كېچىكىپ قالىمىز.

ــ ساۋاپ ئىشقا قەدەم قويۇپسەن، خەيىر ئامالىم يوق، ــ ئارمان قىلغان پالۋان يىگىتنى مېھمان قىلالمىغىنىغا ئەپسۇسلەندى، ھەجەرخان، ــ ئۇ دېگىنىڭ كىمنىڭ قىزى؟

ــ چۇلۇقايلىق مۆمۈن تۈگمەنچىنىڭ قىزى زەينەپ...

ــ بولدى، بولدى! ــ غېنىنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىغىنى بىلگەن ھەجەرخان ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى، ــ غوجەك شاڭيۇنىڭ ئوغلى تۇستۇق ئاتا-ئانىسىنىڭ رازىلىغى بىلەن نېكاھىغا ئاپتۇ دېيىشكەنغۇ!

ــ ئىپلاسلار! نەدىكى رازىلىق بولسۇن؟! ئاتا-ئانىسىنى باغلاپ قويۇپ، ئېلىپ قېچىپتۇ .

ــ زەينەپنى باۋدۇن دېگەن يېتىم ئوغۇلغا كېلىشىپ «ئىچ كۈيوغۇل» قىلىۋېلىشقا تەييارلىق قىلغاندا يىگىتنى ئالۋاڭغا كەتكۈزۈۋېتىشىپ، قىزنى ئېلىپ قېچىشقان، ــ قوشۇمچە قىلدى مەھەممەتجان.

پۇتۇنسۇرۇك بىر قىزنى «يېپىق توي» قىلىپ سىڭگەرمەكچى بولۇپتىدە، بۇ يالماۋۇزلار! ــ دېدى ھەجەرخان.

ــ سۈكۈت قىلساق بىر ئەمەس، ئوننىمۇ پۇرلاۋېتىدۇ بۇ ئاچ كۆز مەلئۇنلار.

ــ تۇسۇق دېگىنىڭچۇ، ــ قايناپ كەتتى ھەجە، ــ سىل كېسەل، يېنىغا كەلگىنى بولمايدۇ، چىلە پۇراپ تۇرىدىغان مەخلۇق. كېسىلىنى يۇقتۇرۇپ ئىككى جانان چىنىدەك قىزنىڭ بېشىنى يېدى. يەنە بىرى ئورۇن تۇتۇپ ياتىدۇ. ئەندى ئۇنى... ۋاي، ئەجەل قېپىيەي!

ــ تۇسۇقنىڭ ئۆيى قايسى؟ ــ سورىدى غېنى.

ــ ئۆزەم باشلاپ بارىمەن، ــ شىمايلاندى ھەجەرخان .

ــ ياق، سەن بارمايسەن...

ــ نېمە دېگىنىڭ؟ شۇ تاپتىچۇ، ئوغام قايناپ، ئاتلانغۇم كېلىپ تۇرىدۇ. تۇسۇقنى ئىسسىق ئورنىدىن سۆرەپ چىقىپ، تېقىمىمغا باساي دەيمەنا!

ــ تۇسۇقنى ئوغلاقتەك تېقىمىڭغا باسقۇڭ كەلسە، ئەتىلەردىن شۇنداق قىلارسەن. بۈگۈن بولۇكەي يولىدا كۈتۈپ تۇر.

ــ بولۇكەي يولىدا؟! كېچىدە، ئاي-دالادا كىمنى كۈزەت قىلماقچىمەن؟ ــ تەئەجۈپلەندى ھەجەرخان.

ــ گەپنى ئۇزارتما. ئۆز جىنسىڭغا مەدەت بولىمەن دېسەڭ، بىزنى شۇ يەردە كۈت. كېچىدە

جىن-ئالۋاستىلاردىن قورقمايدىغانسەن؟

ـ ھەجە «ئېيىقنىڭ» كىملىگىنى بىلمەيدىكەنسەندە، تەلۋە پالۋان؟

ـ ھەجەرخاننىڭ ئەرەنچە سۆزىگە مەھەممەتجان كۈلۈۋەتتى.

ـ كېلىشتۇق، ئەندى بىزگە غوجەك باينىڭ ئۆيىنى ئېيتىپ بەر، ـ دېدى غېنى .

ھەجەرخان شاڭيۇنىڭ ئۆيىنىڭ ئۇجۇر-بۇجۇرىنى تولۇق ئېيتىپ بەردى.

غوجەكنىڭ ئۆيى يېزىنىڭ شىمالىي قىسمىدا. قوراسىنىڭ زورلىغى، باغ-ئاراملىرىنىڭ كەڭلىگى باشقا ئۆي-ئىمارەتلەردىن پەرىقلىنىپ تۇرىدۇ. چوڭ ئۆستەڭنىڭ ئاچىماق سۈيى غوجەك شاڭيۇنىڭ بېغىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتىدۇ. كۈملاچ تاملار بىلەن قورشالغان چوڭ قورۇق باينىڭ يېزا ئىچىدە ئېگەللەۋالغان يېرىنىڭ كەڭلىگىنى كۆرسىتىدۇ .

ـ بۇ ئوپقان، ـ دېدى قورۇقنى بىر ئايلىنىپ، سۆڭگۈش ئالدىدا توختىغان غېنى، ـ سۇنىڭ بېشىنى، يەرنىڭ كۆزىنى ئەگەللەۋالغىنىنى قارا ئاداش!

ـ زامان ـ زورنىڭ، دېگەن شۇدە!

ـ دىھقانچىلىق يەرلىرى، يايلاقتىكى چارۋىلىرىنى دېمەمسەن. يەنە ئالسام، يېسەم، تارتىۋالسام دەپلا تۇرىدا بۇ نەپسى قۇرغۇرلار! خەپ، ۋاڭپا بولارمېدى موشۇنداقلارنىڭ ھەممىسىنى، قويلارنى كۆگەنلىگەندەك، قىل ئاغمچىغا ماتاپ، شەمۇ-شە سازايە قىلسام...

ـ شۇنى دېگىنە! ـ ئۇن قاتتى مەھەممەتجان ۋە تىت-تىت بولۇۋاتقان دوستىنىڭ دىلىنى يۇمشاتماق بولۇپ دېدى:

ـ زالىملارنىڭ توققۇزى تولۇپ، گۇمران بولسا ھەجەپ ئەمەس .

ـ تام ياقىلاپ ئاۋارە بولمايلا، دەرۋازىنى ئاچتۇرۇپ كىرەيلى. شۇ تاپتا خۇرۇشۇم تۇرۇپ تۇرىدۇ. غوجەك بىلەن تۇسۇقنى سۆرەپ چىقاي دەيمەن .

ـ سەۋىر قىل، غەزىۋىڭنى باس، ئاداش، ـ دېدى، غېنىنىڭ قارام نىيىتىنى سەزگەن دوستى، ـ ئەگەر چوڭ قاپقىدىن باستۇرۇپ كىرىدىكەنمىز، شاۋقۇن كۆتىرىلىدۇ. غوجەك شاڭيۇنىڭ قولى ئۇزۇن ـ قاياقتا سۇنسا يېتىدۇ. ئۇندىن كۆرە كۆتەرمەيلا قىزنى ئېلىپ قاچساق ـ باشتىكى مەقسەت شۇغۇ .

غېنى يوغان كۆك دەرۋازىنى تاقىلداتتى. خېلە ھەيەلدىن كېيىن كالتە-كالتە يۆتەلگەن بىرسى غۇدۇڭشىپ دەرۋازا قېشىغا كەلدى:

ـ كىم بۇ تۈن كېچىدە...

ـ شاڭيۇ ئۆيدىمۇ؟ ـ قوپال سورىدى غېنى .

ـ ئۆزەڭ كىمسەن؟

ـ نىياز لوزۇڭ، ئاچ دەرۋازىنى!

نىياز لوزۇڭ ـ «ئالابايتالىنىڭ» نامىنى ئاڭلىغان مالاي نېمە قىلارىنى بىلمەي، ھودۇقۇپ قالدى ۋە تىترەك ئاۋازدا:

ـ لوزۇڭ بېگىم، شاڭيۇنى كىچىك بېگىم چۆلۈقايغا چاقىرتىپ ئەكەتكەن، ئەھى، ئەھە...

ـ ئوغلى بارمۇ؟

ـ بار، بار، تۇسۇقجان ئۆيدە، ـ ھودۇققان قېرى مالاي ئاچقۇچنى قۇلۇپقا سالالماي خېلە ئاۋارە بولۇپ، ئاران ئاچتى .

ـ تۇسۇقجاننىڭ ھوجرىسى قايسى؟ ـ سورىدى ھويلىغا كىرىشى بىلەنلا ئېتىنىڭ چۇلۋۇرىنى مالايغا تۇتقۇزغان غېنى .

ـ ئەۋۇ، ئۇزۇم بارىڭى ئالدىدىكى شام يېقىغلىق تۇرغان، ئۆھى، ئۆھە...

ـ يېڭى كېلىننىڭ ھوجرىسى شۇمۇ؟

ـ شۇ، شۇ...

ـ ئۆيدە سەندىن باشقا ئادەم قالمىغانمۇ نېمە؟

ـ ما ـ مالايلارنىڭ ھەممىسى ئېتىز ـ ئېرىقلاردا...

تۇسۇق بىلەن قېرى مالايدىن باشقا ئەر يوقلىغىنى بىلگەندىن كېيىن ئىشەشلىك ھەرىكەت قىلغان غېنى مەھەممەتجانغا بۇيرىدى:

ـ ھاشىم!

ـ لەببەي، بېگىم؟

ـ سەن مونۇ تاغام بىلەن ئاتلارغا يەم بېرىپ، چېلىقتۇرىۋال، بىر سائەتتىن كېيىن قولغا چىقىمىز.

ـ خوپ، لوزۇڭ بېگىم، ـ قولىنى كۆكسىگە قويىدى مەھەممەتجان .

ـ مەن تۇسۇقجاننى مۇبارەكلەپ قوياي، ـ ئىككى چامداپ توختاپ، ـ راستلا، ـ جاڭ سوجاڭ چېرىگى بىلەن ھازىر يېتىپ كېلىدۇ. شاڭيۇنىڭ تىنىق ئاتلىرىدىن ئىككىسىنى ئېگەرلىتىپ قوي، ھاشىم!

ـ دەپ قوشۇپ قويىدى غېنى .

ـ خوپ، سىلى دېگەندەك بولىدۇ، بېگىم! ـ دېدى «بېگىم» ـ ئىبارىسىنى ئالاھىدە قەيت قىلىپ مەھەممەتجان .

ئۇزۇم بارىڭىغا يېقىن كېلىپ ئەتراپقا سەپ سېلىپ قارىدىدە، پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ كالتە پەردىلىك دېرىزىنىڭ قېشىدا توختاپ، ئوي ئىچىگە نەزەر تاشلىدى غېنى. ياسىداق ھوجرىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا يالاڭباش، چاچلىرى چۇگۇلغان، ئاق شايى كۆينىكىنىڭ تارتىپ يىتىلغان جايىدىن سول مۇرىسى بىلەن كۆكسىنىڭ يېرىمى ئوچۇق، ئوڭ قولىدا پىچاق تۇتقان زەينەپ، يىرتقۇچ ھايۋاندىن ئۆزىنى مۇھاپىزەت قىلغاندەك، توگۇرلىنىپ ئولتىرىپتۇ. ھوجرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قېلىن كۆرپە ـ ياستۇقلار ئۇستىدە كۆينەكسىز، ئۇزۇن ئىشتانباغلىق تامبال بىلەنلا شامدىغايلىنىپ گەكسىدەك قىزغا تىكىلگەن ھالدا تۇسۇق تۇرىدۇ. ئۇنىڭ تال ـ تال قوۋۇرغىلىرى، گۆشىنى شۇلىۋالغان قوينىڭ گوتۇسىغا ئوخشاپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ شۇ بىر كۆرۈنۈشىلا ھەر قانداق سەزگۈسىز گاراڭ ئادەمنىڭمۇ، غىجىغىنى قوزغاپ، نەپرىتىنى ئاشۇرىدۇ.

ـ بېكاردىن ـ بېكار ئاۋارۇ بولغىنىڭ قالىدۇ، زەينەپ! غوجەك شاڭيۇنىڭ ئۆيىگە كىرگەن ئادەم بۇ ئۆينىڭ قۇلى بولماي چارىسى يوق. ياخشىلىقچە رايىمغا كۆن، ـ تۇسۇق قىزغا يېقىنلاشماق بولىۋېدى، قىز پىچاق تۇتقان قولىنى كۆتەردى .

ـ يېقىن كەلمە، يېقىن كەلدىڭ قارنىڭنى تېشىۋېتىمەن! ـ خىتاپ قىلدى قىز.

ـ دېگىنىڭنى قىلىپ بېرەي، زەينەپ. خالىساڭ ئىككى خوتۇنۇمنىڭ تالاق خېتىنى ھازىرلا بېرىمەن. ھەممە دۆلىتىم سېنىڭ ئىختىيارىڭدا بولىدۇ... ئاتا ـ ئاناڭ بىز بىلەن بىللە تۇرىدۇ، گادايلىق كۈلپەتتىن قۇتۇلىدۇ...

ـ ئاتا ـ ئانامنى سېسىق ئاغزىڭغا ئالما، بۇزۇق. ئۆلۈمگە رازىمەنۇ، سەن بىلەن بىر كۈن تۇرۇشقىمۇ تاقىتىم يوق، يوق، يوق!

ـ نادان ئېكەنسەن زەينەپ. ئاتاقلىق غوجەك بەگنىڭ كېلىنى، تۇسۇقجان بايۋەچچىنىڭ خوتۇنى، پۈتمەس ـ تۈگىمەس بايلىقنىڭ ئېگىسى بولۇشنى خالىمامسەن؟ سېنى شەيتان ئازدۇرىۋاتسا كېرەك...

ـ شەيتان ئەمەس، سەنلەر! ـ دېگەن پېتى ئىشىكنى موجۇغىدىن يۇلۇپ ئېلىپ، نېرى تاشلاۋېتىپ، ھوجرا بۆسۈپ كىرگەن غېنىنى كۆرگەندە گويا ئۆي گۈمۈرلەپ بېشىغا چۈشكەندەك بولغان تۇسۇق:

ـ ۋاي، جان! ـ دەپ ۋاقىراۋەتتى ۋە ئورۇب ئىچىگە كىرىپ بېشىنى پۈركەۋالدى. ئۇنىڭ چەكسىز قورققانلىقى يوتقان ئاستىدا بەزگەكتەك جاقىلداپ تىتىرىگەنلىگىدىن بىلىنىپ تۇراتتى. ھېلىلا تۈتقۇن قىز ئالدىدا، بەئەينى ئاھۇنى يۇرتماقچى تەمشەلگەن ئارسلاندەك تۇرغان تۇسۇقنىڭ بۇ ھالىتىگە ئۆزىنى تۇتالماي پاراققىدە كۈلۈۋەتكەن غېنى زەينەپكە مېھرلىك كۆز قىرىنى تاشلىۋېدى، شۈنچە تەشۋىش، ئەلەم ـ ئىزىغا پاتقان قىزمۇ مىيىغىدا كۈلۈۋېتىپتۇ .

ـ كىيىنىڭ، سىڭلىم، ـ دېدى غېنى ئاكىلارچە مېھرىۋانلىق بىلەن ۋە تەتۈر قاراپ تۇردى .
ئۆزلىرىنى بارچىدىن ئۈستۈن ۋە كۈچلۈك، دەخلىسىز ھوقۇق ئىگىلىرى ھېساپلايدىغان غوجەك شاڭيۇ ئوخشىغان زوراۋانىنىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىپ، ئوغلى تۇسۇق بايۋەچچىنىڭ خىلۋەت ھوجرىسىنىڭ ئىشىگىنى يۇلۇپ تاشلاپ ئۆزىنى مەردانە كۆرسەتكەن يىگىتنىڭ نىيىتى ـ پاك، غەرىزى ـ ئادىل ئىكەنلىكىنى مەسىيىم قەلبىدە سەزگەن زەينەپ دەرھال كىيىندى. شۇ تاپتا ئۇ ۋىجدان ئەمرىگە مايىل، موشۇ قەيسەر يىگىتنىڭ پېشىنى تۇتۇپ، قەيەرگە دېسە، ھەتتا ئالەمنىڭ ئۇ چېتىگە كېتىشكە رازى ۋە تەييار...
ـ شۇ ئەھۋالىڭغا قىز ئەپقاچتىڭما، ھەزىلەك! ـ دېدى غېنى تېخىچىلا غالىلداپ تىترەپ ياتقان تۇسۇقنىڭ كەينىگە بىرنى تېپىپ، ـ بۇنىڭدىن كېيىن يىتىم-يېسىر، كەمبەغەل-چۆمبەغەللەرگە زورلۇق قىلامسەن؟
ـ يا،يا،ياق...
ـ قەسەم ئىچ!
ـ قۇ، قۇ، قۇرئان ئۇرسۇن...ئۆ، ئۆ، ئۆيۈم كۆيسۇن...
ـ بولدى! باشتىكى بىرى يېتىدۇ.
ـ خوپ... قۇرئان ئۇرسۇن...
ـ تىڭشا: داداڭنىڭ كۈچىگە يۆلىنىپ، مۆمۈن تۈگمەنچىگە تېگىشىدىغان بولساڭ ئۆزەڭنى داداڭغا قوشۇپ، ئۇران-جۇراتىڭ بىلەن ئۆيۈڭگە ئوت قويۇپ، كۆيدۈرۈۋېتىمەن، ئۇختۇڭمۇ؟
ـ ئۇ، ئۇ، ئۇختۇم...
ـ سېنى ئۇبدانىراق تونۇۋالاي. كىم بىلىدۇ، يەنە ئۇچرىشىپ قالىمىزمۇ، ـ غېنى يوتقاننى سەل ئېچىپ، سەسكىنىپ، داجىپ كەتتى، ـ نېمە دېگەن سېسىق مەخلۇق. ئورنىغا ئوسا قىلىۋېتىپتا توشقان يۈرەك!
بىر قولىدا بۇرنىنى تۇتۇپ ئىككىنچى قولىدا زەينەپنى يېتىلەپ ئىلدام چىقىپ كەتتى غېنى.
چوڭ ھويلىغا چىققاندا مەھەممەتجان بىلەن قېرى مالاي ئۈچ ئاتنى تۇتۇپ تۇرۇشقان ئىكەن.
ـ ھۇي، ھۇي، ـ دېدى زەينەپنى كۆرگەن قېرى مالاي ھەيران بولۇپ، ـ بۇ قىز نەگە بارىدۇ؟
ـ نەگە باراتتى، يامۇلغا ئاپىرىمىز، بۇ غوجىسىغا تەن بەرمىگەن جاھىل قىزنى.
ـ ياق، ياقا. سىلەرنىڭ يۈرۈش-تۇرۇشۇڭلار ئۆمسە دېدىما... قىزنى بەرمەيمەن! ـ دېدىدە زەينەپنىڭ پېشىغا ئېسىلدى قېرى مالاي.
ـ ھەي، باينىڭ يۇندىخورى، ئارىلاشما!
ـ شاڭيۇ بېگىمگە نېمە دەيمەن؟... ئەتە ئۇ مېنى قارىياغاچقا ئېسىپ، تېرەمنى شۇلۇپ ئالار! ـ نالە قىلدى مالاي. ئۇنىڭ كالتە يۆتەللىرىمۇ يوقۇلۇپ كەتكەندى.
ـ ساڭا سۆز تەگمەيدىغان قىلىمىز، ـ دېدىدە ئاتنىڭ چۇلۋۇرىنى يېشىپ، قېرى مالاينى ماتاپ، ئۆز پوتىسى بىلەن ئاغزىنى چىگدى ۋە:
ـ غوجاڭغا ئىخلاسىڭ كۈچلۈك ئىكەن، ئەندى ئۆگۈزدە تۇرۇپ كۈزەت قىل، قېرى غالچى! ـ دېدىدە، كېسەك ئاتقاندەك، قېرى مالاينى ئۆگۈز ئۈستىگە تاشلاۋەتتى غېنى.
قۇلۇستاينىڭ چېتىدە، بۇلۇكەيگە بارىدىغان يول ئۈستىدە ھەجەخان «ئېيىق» كۈتۈپ تۇرغان جايغا كېلىپ، ئۈچ ئاتلىق توختاشتى.
ـ خېلە ئەنسىرىدىم... ئولجىلىق قايتىپسەن، يارايسەن، غېنەم! ـ دېدى خوشال ھالەتتە ھەجەرخان.
"غېنەم!" دېگەندە قىزنىڭ يۈرىگى ئورغۇپ كەتتى. ھە، راست... ئۇ ئۈچ يىل ئىلگىرى غېنىنى چالا-پۇچۇق كۆرگەن ئەمەسمىدى؟ ئۇ چاغدا ئىنچىكە، زىلۋادەك كۆرۈنگەن. ھازىر، ھازىر گەۋدىلىك ئېگىز، سۇرلۇك-سۇمباتلىق... قىز يەر تېگىدىن قارىدى، يەنە-يەنە قارىدى، توختىماي قاراپ تۇرغۇسى

كەلدى .

ـ ئامانەتنى قولۇڭغا ئال، ھەدە! ـ دېدى قانداقتۇ ئىشەنچە بىلەن غېنى، ـ بۇلۇكەيدىكى رەھىم بوۋايغا تاپشۇرىسەن. بىر ھەپتىگىچە باۋدۇننى تېپىپ، يەتكۈزۈپ كېلىمىز. شۇ ۋاقتا رەھىم بوۋاينىڭ ئۆيىدە ئۆز ئارا، كەنچەندا، توي ئوينايمىز.

"توي" دېگەندە زەينەپنىڭ يۈرىگى خوشال تېپىپ، «رەخمەت، ئاكا» دېگەندەك غېنىغا ياش ئەگىگەن خۇما كۆزلىرىنى تىكتى ۋە چىن قەلبىدىن «سەدىقەڭ بولاي، قەيسەر يىگىت» دەپ پىچىرلىدى .

ـ خاتىرجەم بول، ھەجە ھەدەڭنىڭ كىملىگىنى بىلىسەنغۇ!

ـ خەير، يولۇڭلار بولسۇن! ـ خوشلاشتى غېنى بىلەن مەھەممەتجان.

ئەتىسى ئەتىگەندىلا ئۆتكەن قىزىق ۋاقىە قۇلۇستايغا، چۇشكە يېقىن بولسا ـ چۇلۇقاي، بۇلۇكەي، ئارابوز يېزىلىرىغا پۇر كەتتى. كەچقۇرۇنلۇغى يېزا-كەنتلەرنى كېزىپ ئۆتۈپ، غۇلجىغا يېتىپ باردى. بۇ خەۋەر يىراقلاشقانسىرى، قۇلاقتىن-قۇلاققا ئۆتكەنسىرى قوشۇلۇپ، يوغىرىپ، ئۆزگىرىپ كەتتى. «قىزنى كونا ئادىشى ئېلىپ قېچىپتەك»، «قىز ئېرىنى بوغۇزلاپ ئالتۇن-كۈمۈچىنى ئېلىپ كېتىپتەك»، «قىزنى جىن ئاشىغى غارغا ئەكىرىپ كېتىپتەك»، «يامۇلنىڭ چوڭ لوزۇڭى بىلەن يايىسى ئەكېتىپتەك...» ۋە ھاكازىلار. بۇلارنىڭ بىرىلا، ھەجە «ئېيىقنىڭ» ئۆيىنى ئېيتىپ بەرگەن غېنىغا ، زەڭ قويۇپ قاراۋالغان «ۋالاق» ئايالنىڭ: «گەۋرىلىك يىگىت، تايىنلىق داڭقى بار غېنى پالۋان بولۇشى كېرەك...» دېگىنى ھەقىقەت بولسىمۇ، ئۇ ئايال ئەزەلدىن «يالغانچى» ئاتالغانلىقتىن ئۇنىڭ گېپى قۇلۇستايدىن نېرى چىقمىدى. داۋاگەر تەرەپ ـ تۇسۇقنىڭ كەينى بوش بولغانلىقتىن، قۇلاق يوپۇرۇپ، قوزغىسا ئۆزىنىڭ سېسىغى چىقىشىدىن قورقۇپ، سۈكۈت قىلىشقا مەجبۇر بولدى، تۇسۇق كېچىسى زەينەپ مىنىپ كەتكەن تورۇق يورغىسىنىڭ سەھەردە ئىشىگى ئالدىدا پەيدا بولغانلىقىغا خوشال بولدى، خالاس. غوجەك شاڭيۇ ئۆيىدىن «كېلىن قاچتى» دېگەن ئاتاقنى ئېلىشتىن قورقۇپ، ئۇمۇ بۇ ئالەملىك ۋاقىئەنى داۋراڭ قىلماي، ئىز ئۆچىرىشكە قارار قىلدىيۇ، لېكىن قۇتلۇق ئۆيگە ئەيمەنمەي باستۇرۇپ كىرگەن «ئاتىكاچىنى» قەيەردىن بولمىسۇن تېپىپ، ئىنتىقام ئېلىشقا ـ ئاۋال ئۆزى پۇخانى چىققىچە ئۇرۇپ، ئاندىن يامۇل-زىنداندا چىرىتىشقا قەسەم ياد قىلدى .

ئۇچىنچى باپ

تولۇن ئاي باغ-بوستانغا بۆلەكچىلا كۆركەم ھۆسۈن بېرىپ تۇرۇپتۇ. ئاي نۇرىدا تاۋلانغان دەل-دەرەخلەرنىڭ كۈمۈچ رەڭ يوپۇرماقلىرى لەرزەن شامالدا يېنىك تەۋرىنىدۇ. تۆرت ئەتراپى رەڭمۇ-رەڭ گۈلزارلىق شىپاڭدا قېلىن كۆرپە، مامۇق ياستۇقلارغا چالقىيىپ ئولتىرىشقان مېھمان-بايۋەچچىلەر باغنىڭ شامىي مەنزىرىسى ۋە گۈل-چىمەن شەيدالىرى مەجنۇن بۇلبۇللارنىڭ بەسلىشىپ خەندان ئۇرۇشىدىن، گۈللەرنىڭ دىماقنى يارغىدەك ئىپار پۇراقلىرىدىن، خۇسۇسەن، ماھىر سازەندىنىڭ «ئەجەمگە» ناخۇن ئۇرۇشىدىن كەيىپ سۈرۈشۈپ، بېتەمسىل خىياللار، ئىزگۇ ئارزۇ-ئارمانلارغا غەرىق بولۇشقان ئېدى.

شۇ ئارىلىقتا كېچە سەلكىنى قاياقتىندۇر ناخشا ساداسىنى ئۇچۇرتۇپ كەلدى. بۇ مۇڭلۇق سادا بارغانسىرى يېقىنلاشسا تەمبىرگە جور بولغاندەك، باغ ئارا خۇش كەيپىياتتىن تېخىمۇ ئۇلغايتقاندەك بولدى:

ئېتىمنى قامچىلاپ ئۆتتۇم،
بۇلۇكەي غولى بىلەن.
ئوينىساڭ تۇزۇك ئوينا،
ھەر ئىشنىڭ يولى بىلەن.

ـنېمە دېگەن خۇش نەپەس! ـ ۋاقىراۋەتتى شىپاڭدا پەيزە قىلىپ ئولتارغان مېھمانلارنىڭ بىرى .
ـپاھ، ناخشا دېگىنىڭنى پوڭزەكتەك قاڭقىتىپ ئوينىتىدا! ـ ھەسەنات قىلدى ئىككىنچىسى.
ـھاي، تولا ماختاپ كەتمەڭلار، جامىكامىنىڭ دودىسى تۇتۇپ قالمىسۇن.
"ئالتۇننىڭ قەدرىنى زەرگار بىلىدۇ" دېگەندەك، ناخشا-نەغمىنىڭ قەدرىنى بىزلەر، سازەندىلەر، سەنلەردىن ياخشىراق بىلىمىز، ئۇقۇپ قوي! ـ دېدى تەمبۇرنى توختاتماي چەكسىمۇ، غايىپ ناخشىچىنى دىققەت بىلەن تىڭشىغان جامى-تەمبۇر ۋە: ـ ئۇنى ئىنتايىن بېجىرىم يىگىت ئىكەن، ـ دەپ قوشۇپ قويدى، مەشھۇر سازەندە .
ـئۇنداق بولسا ئولتىرىشىمىزغا تەكلىپ قىلايلى، ـ دېدى باشقىلاردىن كۆرە ناخشىنى ھاياجان ئىچرە تىڭشىغان يىگىت .
ـئۆتكەن-كەچكەننى تەكلىپ قىلىدىغان زەرەختەمە قىلىۋاتاتتىڭمۇ ھە، رەھىم؟ ـ تەنە قىلدى، ئۆزىنى ئۆزگىلەردىن ئۈستۈن تۇتىدىغان بەگزادە.
ـئەجەۋا! بۇ ئاۋاز ماڭا تونۇشتەكلا، قەيەردىندۇر ئاڭلىغاندەكلا قىلىمەنا! ـ تېخىمۇ دىققەت بىلەن تىڭشىدى، بەگزادىنىڭ سۆزىگە پىسەڭ قىلمىغان رەھىمجان.
خۇش نەپەس غەزەلخاننىڭ ئىختىسارلىق ئاۋازى يۇقۇرى پەدىگە كۆتىرىلدى ـ ناخشىنىڭ قوشاقلىرى ئېنىق، دانىمۇ-دانە ئاڭلىنىشقا باشلىدى:

ئات مىندىم ئېگەر بىلەن.
ئاغزىدا يۈگەن بىلەن.
دەردى يوقمېكىن دەمسەن،
ئويناپ كۈلگىنىم بىلەن...

ـدەل شۇ، شۇنىڭ ئۆزى! ـ دېگەن پېتى كوچا تەرەپكە قاراپ يۈگرىدى، رەھىمجان. ئۇنىڭ بۇ قىلىغىغا جامى ـ تەمبۇردىن باشقا «چوڭ سۆپەت» بايۋەچچىلەر ھەيران بولۇشتى .
ـسېنىڭ بۇ ئىنىڭ، ئابدۇغوپۇر، يۈگەنسىزەرەك ئۆسكەنمۇ نېمە؟ ـ داتلىدى بەگزادە ۋە ئەپپىيۇن ئارىلاشتۇرۇلغان تاماكىنى تۇش غاڭزىغا نىقتاپ تۇتاشتۇرۇدىدە، سۈزۈپ شوراشقا باشلىدى.
ـشۇنى دېسىلە، بېگىم. بۇ بالا نەدىكى كوچا سويتاقلىرىنى باشلاپ كىرمېگېدى، ـ دېدى كېچە-كۈندۈز بەگزادىنى سوڭداپ يۈرىدىغان، بەزىدە لومودىلىقمۇ قىلىدىغان زايىر.
ـرەھىمجان ئەشۇنداق بىر داچەنسىز سوكۇلارغا ئامراق، ـ دېدى بەگنىڭ ئىككىنچى غالچىسى. ـ بۇ بالىنى بايۋەچچە دېيىشكىمۇ تىل بارمايدۇ. ئىسست دەرنەك مەكتىۋىدە ئوقۇغىنى .
ـھەممە بالا-قازا شۇ دەرنەكتە! ـ تېرىككىنىدىن قاقىلىپ كەتتى غاڭزا شورىغان بەگزادە، ـ ئەشۇ ئېزىتقۇ جېدىتتچى ـ كالتە قۇيرۇقلار نۇرغۇن ئەھلى مۇسۇلمان بالىلىرىمىزنى بۇزۇۋېتىشتى .
دەرنەك مەكتىۋىنىڭ نامى ئاتالغاندا ئىمتىياز ئېگىلىرى ـ بەگلەر، زېمىندار-بايلار، روھانىي مۇتەئەسسىپلەر خاتىرجەم ئولتىرالمايدىغان. 1925-1920 ـيىللىرى بىر تۈركۈم مىللىي زىيالىلار ـ روسسىيە، تۈركىيە، گېرمانىيە ۋە باشقا مەملىكەتلەردە بولغان، بەزىلىرى ئوقۇپ تەلىم-تەربىيە ئېلىپ قايتقان، ئۇمۇمەن، تەرەققىياتچىلار بىرلىشىپ «دەرنەك» مەكتىۋىنى ئېچىپ، ياشلارنى جەلىپ قىلدۇ. بۇ يېڭىچە مەكتەپتە فەننىي دەرسلەر ئوقۇتۇلىشىنىڭ سىرتىدا سەنئەت-سانائىي نەفسە، ئىسپورت ئىشلىرىغىمۇ ئەھمىيەت بېرىلىدۇ. خەلىقنى خۇراپات ئىسكەنجىسىدە تۇتۇپ، تەرەققىياتقا يول بەرمەي خورلاپ كەلگەن خىتاي مۇستەبىت مۇستەملىكچىلىرى يەرلىك فېئودال-خۇراپەتچىلارغا تايىنىپ، ئۇلارنىڭ قولى بىلەن ـ يەنى «ئۆز يېغىدا ئۆز گۆشىنى قورۇش» ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، مەزكۇر بىردىن-بىر مەدەنىيەت ئوچىغىنىڭ ئىشىگىنى تاقاۋېتىدۇ. دەرنەك تەشكىلاتچىلىرىدىن:

ئابدۇراخمان ئەپەندى، ھۆسەيىنبەگ يۇنۇسوۋ، جىرجىس ھاجى ۋە باشقىلارنى قاماققا ئېلىپ قىيناپ-جەۋرلەيدۇ. خېلىل ئەپەندى، نۇرى رازىيېۋلار سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا ئۆتۈپ قۇتۇلىدۇ. شۇندق قىلىپ زامان تەرەققىياتىغا ماسلاشقان ۋە مەرىپەت نۇرىنى چاچقان دەرنەك كۆپ ئۆمۈر سۈرەلمەيدۇ. لېكىن دەرنەكتە تەلىم-تەربىيە ئالغان ياشلار كېيىن مەدەنىي-مائارىپچىلارنىڭ ئۆيۈتقىسى بولۇش بىلەن بىللە مىللىي مەدەنىيەت تەرەققىياتىدا ئۆز زامانىسىدا ۋە خۇراپەتچىلارغا نىسبەتەن چوڭ رول ئوينىغانلىقتىن مۇتەئەسسىپلەر، خۇسۇسەن، خىتاي ئەمەلدارلىرى ۋە ئۇلارنىڭ گۇماشتىلىرى دەرنەكچى-جېدىتلارنىڭ تەسىرى خەلىققە تارقىلىشىدىن قورقۇپ، ئۇلارنى چەكلەتتى، نازارەت قىلاتتى. رەھىمجان سابىرىي «دەرنەك» تە ئوقۇغان. ئوچۇق دىل، ئىرادىلىك بۇ يىگىت مەدەنىيەتپەرۋەرلىگى بىلەن باشقىلاردىن پەرىقلىنىپ تۇراتتى.

ـرەھىمجان غېنى بىلەن مەھەممەتجاننى باشلاپ كىردى. شىركەيپە ئولتۇرۇشقان بايۋەچچىلەرنىڭ، خۇسۇسەن، بەگزادىنىڭ سوغاق رەپتايى بايقىغان غېنى جامى-تەۋبىرگە سالام قىلدىدە، تەكەللۇپسىزلا ئولتاردى ۋە ئەيمىنىپ ئۆرە تۇرغان دوستىغا:

ـئولتارۇي، ئاناڭدىن ئۆرە چۈشمىگەندىكى. بۇ يەردە قېيناتاڭ يوقتۇر؟ ـ دېدى ئەتتەيلەپ، دارىتىپ، بەگزادىنى كۆرۈشى بىلەن زەينەپ ۋاقىەسى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كەلگەن ئېدى.

گېدىيىپ، داشىگۇرنىڭ بۇرلىرىدەك، ئولتىرىشقان بايۋەچچىلەر غېنىنىڭ چاقماقتەك ئۆتكۈر سۆزلىرىگە ھەيران بولۇشتى، ئەتىمالىم، ئورۇنلىرىدىن مىدىرلىشىپ، بىر-بىرىگە مەنالىق قاراشتى.

ـقانداق، مەن دېگەن يەردىن چىقتىمۇ؟! ـ تەمەننا قىلغاندەك، ـ دېدى رەھىمجان، ـ ئولتارۇي، تارتىنما، مەھەممەتجان.

ـمېھمانلارغا قىمىز قۇيساڭلارچۇ، ـ دېدى سايىپخان ئورنىدا ئابدۇغوپۇر.

ـمەزەگە بېقىڭلار، ئىنىلىرىم، تەكلىپ قىلدى جامى .

بىر كېچە-كۈندۈز دېگىدەك ئات ئۈستىدە يۈرۈپ، تالاي مالىماتاڭلىقلارنى قىلغان يىگىتلەر ئاچ، ئۇسسۇز ئېدى. ئۇلار ئىككىنچىلەپ تۆگمەن بېشىغا بېرىپ، كۆزلىرىدىن قان-ياش تۆكۈپ، يۈرەكلىرى سەكپارە بولغان ئىككى دەرتمەننى ـ مۆمۈن بىلەن ئايشەمخاننى خاتىرجەم قىلىپ، شۇ ئان كەينىگە قايتىشقان. ھەر ئىككىلىسى تەڭ دېگىدەكلا مۇزدەك يۈرەك تەشنالىغىنى قاندۇرىدىغان قىمىزدىن نەچچە پىيالىدىن ئىچىۋېتىشىپ، لەززەتلىك تائاملارغا تۇتۇش قىلىشتى. يىگىتلەرنىڭ تارتىنماستىن ئىچىپ-يېيىشىگە ناخۇش بولغان بەگزادە!

ـخىتاي خېيىنى ماختىغاندەك، باياتىن ماختىغان ناخشىچىڭنى ئاڭلاپ بايقالدىدە، رەھىمجان! ـ دېدى، غاڭزىنى شوراپ.

ـبۇلارنى، ـ دېدى رەھىمجان، غېنىلارغا ئىما قىلىپ، ـ زورلاپ دېگىدەك، ئاران باشلاپ كىردىم.

ـخىجالەت بولما، رەھىمجان، ـ ئۇنىڭ ئوڭايسىزلانغانلىغىنى سەزگەن غېنى، ـ مەھەممەتجان، ئەڭ بولمىغاندا، يېگەن-ئىچكىنىمىزگە چۈشلۈك سايراپ بېرەلەيدۇ، ـ دېدى.

ئۆتكەن يىلى يايلاق مەزگىلىدە قازاق تامىرلىرى بىلەن بىر تويدا بىللە بولۇپ، ئوغلاق تارتىشىدا توپاقتەك كۆك تېكىنى تېقىمىغا بېسىۋېلىپ ھېچ كىمگە تارتقۇزۇپ قويمىغان غېنىنى شۇ كۈنىلا دوست-تامىرلىرى بىلەن قوشۇپ تاي سويۇپ مېھمان قىلغان ئېدى رەھىمجان. شۇ كېچىسى ئۆلەڭ ئۇيۇشتۇرۇلدى. ئۆلەڭچى قازاق كېلىنچەكلىرى بىلەن بەسلىشىپ ئۆلەڭ ئېيتىشقان مەھەممەتجان ئۇيغۇرچە ناخشىلارنى ئىنتايىن ئىشتىياق ۋە ماھىرلىق بىلەن ئېيتىپ بەرگەن ئېدى. شۇ كۈندىن ئېتىۋارەن رەھىمجان، غېنى ۋە مەھەممەتجانلار بىر بىرى بىلەن ئىجىللىشىپ قېلىشقان. ئەگەر رەھىمجاندىن باشقا بىرسى ئۇلارنىڭ يولىنى توراپ، تەكلىپ قىلغان بولسا، مەغرۇر ئىككى يىگىت ھەرگىز بۇ باققا ئاياق باسماس ئېدى .

" قارغىلار قاق ئېتىدۇ، ئۆز كۆڭلىنى خۇش ئېتىدۇ" دېگەندەك، ئۆز كۆڭلىمىزنى خۇش قىلىپ

يۈرگىنىمىز بولمىسا، سىلەردەك «جاناپلارغا» مەزكۇر كەلگىدەك ناخشىچى ئەمەسمەن...
ــ ئۇنداق دېگۈچى بولما، ئىنىم! ــ دەپ مەھەممەتجانغا خىتاپ قىلدى جامى. ــ سېنىڭ ئاۋازىڭنى يىراقتىن ئاڭلىدۇق؛ ئەجايىپ كۈچلۈك، يېقىملىق ئىكەن. ئەگەر ئۇستاز كۆرۈپ، چالغۇ پەدىلىرىگە قېلىپلاشساڭ ياخشى غەزەلخان بولۇشۇڭ مۇمكىن .
ــ گەپنى ھۆل قېيىشتەك تولا سوزماي، ــ دېدى، غاڭزىسىنى جوزىنىڭ قىرىغا توقۇلدۇتۇپ بەگزادە، ــ دۇتارىڭنى چالدە، سىناپ كۆر. كارامىتىنى شۇندا بىلىسەن.
ــ پەدىلەرگە ئۇلىشالماي، يېلى چىقىپ كەتمىسۇن، يەنە! ــ زاڭلىق قىلدى بېگىنى خۇش قىلماق بولغان غالچىلارنىڭ بىرى .
ــ ئۇ تەرىپىدىن غەم يېمەياق قوي، ئاكىسى، ــ دەرھال رەددىيە بەردى غېنى، ــ ئۆزەڭگە ئاگاھ بول. غالچىلىق ئېغىر كېلىپ «پۇسسىدە» قىلىپ قالما !
بىر پەشۋا بىلەن جىمىپ قالغان غالچى بەگزادىسىدىن مەدەت تىلىگەندەك قارىۋېدى، ئۇ چاشقان بۇرۇتىنىڭ بىر ئۇچىنى چىشلەپ جىم ئولتىرىپتۇ. جىم ئولتارمايچۇ! ئۇ غېنىنى چەت ياقىدىن بىلىدۇ. ئۇنىڭغا قوپال گەپ قىلىدىكەن، غېنى ئۇنى «پاقىسىنى» قاندۇرۇپ قويۇشىدىن، باشقىلار ئالدىدا ئابروي شىكەستە يېيىشىدىن ئەيمىنىپ، غېنىغا تىك كېلىدىغان گەپ-سۆزدىن ئۆزىنى تارتىشقا مەجبۇر بولدىيۇ، ئىچىدە لەنەتلەر ياغدۇردى ۋە ئېپى كەلگەندە «ۋاڭپاسىنى» ئىشلەتمەك بولدى.
ــ قېنى، ئىنىم! ــ دېدى دۇتارىنى قولغا ئالغان جامى، ئاز ھۆكۈم سۈرگەن جىم-جىتلىقنى بۇزۇپ، ــ «خانلەيلۇندىن» باشلايمىز.
ــ ۋوھو! ــ دەۋەتتى رەھىمجان.
"خانلەيلۇن" بەش تۇرگە بۆلۈنىدۇ، ــ داۋام قىلدى جامى، ــ كىمدە-كىم «خانلەيلۇننىڭ» بەش تۇرىنى تولۇغى ۋە قائىدىسى بىلەن ئېيتالىسا باشقا ھەر قانداق ناخشىنى بېمالال ئۈگىنەلەيدۇ، ئېيتالايدۇ.
«خانلەيلۇنغۇ» چامىڭ قانداق؟ ــ سورىدى مەھەممەتجاندىن.
مەھەممەتجان ھودۇقۇپ قالدى. «تاغ بۇلبۇلى» دېگەندەك، ئۇ يېزا-سەرالاردىكى سازەندىلەردىن ئۈگەنگىنى بولمىسا، شەھەرلىك چوڭ سازەندىلەر بىلەن ھەم سۆھبەتتە بولمىغان. جامى-تەمبۇردەك مەشھۇر ئەل-نەغمىنىڭ ئالدىدا قانداق ئېغىز ئاچالىسۇن؟ شۇڭا «مېنى قۇرۇلدۇر» دېگەندەك دوستى غېنىغا لاپپىدە قارىدى .
ــ چامى كېلىدۇ! ــ دوستى ئۇچۇن ئىشەشلىك جاۋاپ بەردى غېنى، ــ بىلمەيدىغان ناخشىسى يوق. قازاقچە ئۆلەڭلەرنىمۇ زۇۋ كەلتۈرىدۇ، بۇ بوغما قوساق "كاۋا".
كۇلكە كۆتىرىلدى. ئۆزىنى سىيايە تۇتىدىغان بەگزادە كۇلۇۋەتتى. ئۇنىڭ چاشقان قۇيرۇق بۇرۇتلىرى تىك بولۇپ كەتتى .
ــ كاۋا قوساقتا قانچە ئۇرۇق بولسا، شۇنچە ناخشا بولىدىكەندە، ۋە!
ــ ئۇنداقتا بۇ ئاداشلارنىڭ قوسىغىنى يېرىپ كۆرەيلى، قانچە «خانلەيلۇن»، قانچە «ۋاي، نادان»، «جانەي» چىقىدىكەن، ۋە-ھە!
ــ ئۇرۇغىنى تېرىپ، ناخشا ئۇندۇرۇپ ساتساڭلار بولىدىكەن، ئاداشلار، ۋە-ە-ۋە!
بۇ يايپتا «چاقچاقچىلار» بەگزادىنىڭ گۇپاڭچىلىرى بولغاچقا، كەلسە-كەلمىسۇن غوجىسىنى كۇلدۇرۇشكە تىرىشاتتىدە، ئۆشكىدەك مەرىشەتتى.
باشتا تارتىنىپ، ئۇلارغا پاس بېرىپ ئولتارغان مەھەممەتجان چاقچاق ئۇختىسىغا كەلگەندە رەت قىلمىدى.
ــ يېرىڭلارنى ئىجارىگە بەرسەڭلار، ئۇرۇق سالىمىز، ــ دېۋىدى، چاقچاق قائىدىسىنى چۈشىنىدىغان جامى: «بەللى، بەللى!» دەۋەتتى. بۇ قېتىم بەگزادە ۋە ئۇنىڭ گۇپاڭچىلىرىدىن باشقىلار ھۆزۈرلىنىپ كۇلۇشتى .

ـچاقچاق ئۇختىسىغا كەلگەندە «ئاتاڭنىمۇ ئايىما» دەيدىغۇ بىز خەق، دېدى بەگزادىنىڭ ئۆڭگەنلىگىنى سەزگەن جامى.

ـباي بىلەن بەككە، مولال بىلەن ئىشانغا ئۇز قارايدىغان چاقچاق بولامدېكىن؟ ـ ئەتتەي دارىتتى غېنى. لېكىن بەگزادە بۇ قېتىممۇ تەنىنى قۇلاق تۇۋىدىن ئۆتكۈزۈۋەتتى. جامى «يارايسەن» دېگەندەك غېنىغا كۆز تاشلاپ، دۇتارنى سازلىدى ۋە مەھەممەتجانغا «باشال» دەپ ئىشارە قىلدى. ـ كېچىنىڭ تىنىق ھاۋاسىدا ناخشا ساداسى جاراڭلاشقا باشلىدى.

بىرىنچى :
"خانلەيلۇن":

يۇرۇپ سورىدىم تېۋىپالردىن
بۇ دەردىمگە داۋا بارمۇ؟ تېۋىپ ئەيتۇركى، ئەي نادان،
بۇ دەردىڭگە داۋا دەرمان.

بىرىنچى «خانلەيلۇننى» ئىيتقاندا مەھەممەتنىڭ ئاۋازى تىترەۋەرەك چىقتىيۇ، لېكىن جامىنىڭ: «قورقما» دېگەندەك ئىماسىدىن غەيرەتلەندى، ئەتىمالىم، ئىككىنچى «خانلەيلۇنغا» كۆچكەندە ئىشەشلىگىرەك ئۇالپ كەتتى. ئەندى ئۇنىڭ ئاۋازى ئۆز قىنىغا چۈشۈپ، دۇتار پەدىسى بىلەن جىپىسلاشتىدە، راۋان ياڭراشقا باشلىدى.

ئىككىنچى :
"خانلەيلۇن"

قېنى مىڭ ياشىغان لوخمان،
ئۆلۈمگە ھېلىلەر قىلغان.
نېچۇك دۇنياغا بەل باغلاپ...
تېنىگە تاپمىدى دەرمان.

ئىككىنچى «خانلەيلۇندا»، يورغا ئات سۇرۇلگەندەك، بىر-ئىككى جايدا پەدىدىن چىققىنى، ئاۋاز چىڭقىلىشى تۇپەيلى سەل خىرىلدىغىنى بولمىسا، قائىدىگە اليىق ئىجرا قىلدى ۋە پەدە يۆتكىلىشى بىلەن ئۈچىنچى «خانلەيلۇننى» ئىشەشلىك ئۇالپ كەتتى.

ئۈچىنچى:
"خانلەيلۇن"

خۇدانىڭ بەندىسى كۆپتۇر،
مېنىڭدەك بولغىنى يوقتۇر.
مېنىڭدەك بولغىنى بولسا، كۆيۈپ كۈل بولغىنى يوقتۇر...

غەزەلخان ھەر قانداق ناخشىنى ئىشەشلىك ۋە چوڭقۇر بېرىلىپ ئېيتقاندىال ناخشا كامالەت دەرىجىسىگە يېتىدۇ. مەشھۇر ئەلنەغمە روزى-تەمبۇر: «خانلەيلۇن» سەرخىل ناخشا. ئۇنىڭ ئىچىدە ئېيتىشنى بىلسەن؟ ـ ئۈچىنچىسى...» دەپتېكەن. موشۇ تەدبىرگە رىئايە قىلدىمۇ ياكى ئۆزى ئىشەشلىك ۋە ياقتۇرۇپ، تەن بېرىپ ئېيتتىمۇ، ئۈچىنچى «خانلەيلۇننى» تولۇق قائىدە ۋە پەدىگە يەتكۈزۈپ، سازدىن قىلچە سىرتقا چىقماي ئىشتىياق بىلەن ئىجرا قىلدى مەھەممەتجان. ئۇنىڭغا قايىل بولغاندەك كۆزلىرىنى يۇمۇپ، دۇتار كۆكسىگە بېشىنى سەل قىڭغايتىپ، پەدىلەر ئۈستىدە قوللىرىنى ئويناتتى جامى، تىڭشىغۇچىالر ئارامى بەخش ساداالرغا غەرىق بولۇشۇپ، شېرىن كەيىپ سۇرۇشتى. گۆزەللىك ۋە دىلراباللىق شەيدالىرى بۇلبۇلالر بولسا ئاستا-ئاستا شاختىن-شاخقا

يۈتكىلىپ، شىپائىغا يانداش ئىگىز تامچا گۈلىنىڭ شاخلىرىغا قونۇپ، غەزەلخانغا جور سايراشقا باشلىدى. ئىپە، ساز-نەغمە قەدرىنى بىلگەن جانغا بۇ تېرىقە كەچ ئاز تەكرارلىنار..

تۆرتىنچى:

"خانلەيلۇن"

خۇدايە خۇداۋەندە،
مېنى بەندەڭگە خار قىلما.
مېنى بەندەڭگە خار قىلساڭ،
بىلەر بىلمەسكە زار قىلما...

ئۇستاز ئالدىدا بۇنىڭدىنمۇ سۈرۈنمەي ئۆتۈپ كەتتىيۇ، لېكىن ئۇچىنچى «خانلەيلۇندىكىدەك» ئىختىراس ۋە قوزغاتقۇچ كۈچكە ئىگە، روھىي جوشقۇن، يېتەرلىك ئەمەستەك سېزىلسىمۇ غەزەلخان ئىشەشلىك ھالدا بەشىنچى «خانلەيلۇنغا» كۆچتى ـ بۇ ئەندى «خانلەيلۇنلارنىڭ» خۇلاسىسى.

بەشىنچى:

"خانلەيلۇن"

ئەل مېنى يامان دەيدۇ،
مېنىلا كۆرەمدېكىن؟
شەرىنى قويۇپ بەرسەم،
كۆڭلى خۇش بولامدېكىن؟

ھەر قانداق پەررەندىنىڭ ۋە ئۇچار قاناتنىڭ ئۇچۇشىدىن كۆرە قونمىغى، يەرگە چۈشمىگى تەس بولغىنىدەك، ناخشا-سازنىڭمۇ باشلىنىشىدىن كۆرە چۈشۈگىسى تەس ھېساپلىنىدۇ. دىلغا تېگىدىغان ۋە دىلدا تەسىرى قالىدىغان ئاخىرقى چۈشۈگى ـ شۇ پەدە چېكىتى. بىرىنچى «خانلەيلۇن» بىلەن بەشىنچى «خانلەيلۇننىڭ» ئارىلىغىدىكى مۇساپىنى بېسىپ ئۆتكەن غەزەلخان ئاۋازى ئاخىرىدا سەل تىترەپ، نەپىسى قىسىلغاندەك بولدىدە، ئەۋجىغا كەلگەندە دۇتار تەڭكەشلىگىدىن چىقىۋاراق، پەدىگە چۈشمەيىراق قالدى. باياتىن كۆزلىرىنى يۇمغان ھالدا پەيزە بىلەن دۇتار چېلىۋاتقان جامى لاپپىدە مەھەممەتجانغا قاراپ ئۈزكۈنگەندەك بېشىنى چايقىدى ۋە زەربە بىلەن دۇتار ئۇزلۇگىگە قولىنى ئۇردى-ناخشا ئاياقلاشتى. لېكىن داۋامىنى كۈتكەندەك پەيزىنى بوزۇشماي تېخىلا شۇك ئولتىرىشنى داۋام قىلدى تىڭشىغۇچىلار.

ـمە، تەرىڭنى سۈرتىۋەت، ئاداش! ـ دەپ مەھەممەتجانغا لۆڭگە ئۇزاتتى غېنى، ـ زورۇقساڭمۇ، بىر-ئىككى قېتىم سۈرۈنسەڭمۇ، بەيگىگە قوشقان ئاتتەك، پەللىگە يېتەلىدىڭ .

ـرەخمەت، مەھەممەتجان ئاكا! لەۋزىمنى يەردە قويمىدىڭ، خىجالەتتىمۇ قالدۇرمىدىڭ، ـ مەمنۇنىيەت ۋە ئىپتىخار ئىزھار قىلدى رەھىمجان.

ـھودۇقتى، ئەتىمالىم، ـ دېدى ياش غەزەلخانغا مېھىرلىك كۆز تىككەن جامى، ـ سازدىن سەل چىقىپ كەتكىنى بولمىسا، ھەممە «خانلەيلۇننى»، ئۇلار ئىچىدە ئۇچىنچى ۋە تۆرتىنچى «خانلەيلۇننى»خۇسۇرسىز ئىيتالىدى.

ـساڭىلا ياقسا، دېمەك، ھەممىگە ياقىدۇ دېگىنە! ـ خوشال بولدى رەھىمجان .

ئاۋازى كۈچلۈك، ئاندىن يېقىملىق ئىكەن. بىز، سازەندىلەر بۇ خىل ئاۋازنى «لەرزەن» ئاۋاز» دەيمىز. ئەگەر بۇ يىگىت ماھىر سازەندىلەردىن تەلىم ئالسا، ياخشى ناخشىچى بولۇشىدا شەك يوق.

ـرەخمەت، ئۇستام، ئىللىق لەۋزىلىرىگە، ـ ئورنىدىن تۇرۇپ ھۆرمەت بىلدۈردى خوشال بولغان مەھەممەتجان.

دەرۋاقىە، ئادەم كۆپ ۋاقىتلاردا ۋۇجۇدىغا پۈتكەن قابىلىيىتىنى ئۆزى سەزمەي قېلىشى مۇمكىن. قاچانكى، تەسادىپى، باشقىلار تەرىپىدىن ئاشكارە بولۇپ ئېتىراپ قىلىنىدىكەن خوشاللىقتىن

گاڭگىراپمۇ قالىدۇ. مەھەممەتجانمۇ شۇ ھالەتنى كەچۈردى ــ ئۇ خۇدىنى ئۇقماي ھەممىگە بىر-بىرلەپ رەخمەت ئوقۇپ چىقتى. ئۇنى مەشھۇر جامى-تەمبۇر ئېتىراپ قىلدىدە!

شۇ ئارىدا ئىككى مالىيىغا ئىككى تۇلۇم قىمىزنى كۆتەرتىپ، ئىككى پاخلان قوزىنى يېتەكلىتىپ غوجەك كىرىپ كەلدى. ئۇ مېھماندارچىلىق يېڭى باشلانغاندا كىرىپ، غىپلا قىلىپ چىقىپ كەتكەن ئېدى .

ــبېگىمنىڭ مېھمىنى، ــ دېدى بوم ئاۋازلىق غوجەك شىپاڭ ئالدىغا كېلىپ ئىككى قولىنى كۆكسىگە ئالغان ھالدا، ــ مېنىڭ مېھمىنىم. كېچىلەپ بولسىمۇ جاڭزامغۇ بېرىپ، قولدا بېقىلىۋاتقان ئىككى كېپە قوزا بىلەن ئىككى تۇلۇم قىمىز كەلتۇردۇم. ئىخلاسىمنى قايتۇرماي، قوبۇل قىلسىلا، بېگىم؟..

بەگزادە رەخمەت ئورنىغا، چىۋىنقىغان ئاتتەك، بېشىنى لىڭشىتتى، خالاس !

"توۋۋا، ــ دېدى غوجەكنى بىرىنچى قېتىم كۆرۈۋاتقان غېنى، ئۆز-ئۆزىگە، ــ راستلا خەقلەر دېگەندەك «قارا قاۋانغا» ئوخشاش» بۇرنى ئاسمانغا قاراپ تۇرىدا!"

ــقېنى، پاتىھە قىلسىلا، بېگىم. دەررۇ سويغۇزۇپ، كاۋاپ قىلدۇراي. ۋاي، قوزىنىڭ كاۋىۋى بىلەن قىمىز گىرەلىشىپ كېتىتۇدە! ــ تامىغىنى چەكتى غوجەك.

ــتاڭ ئاتاي دېدى. ئەندى نەرىگگە يەيسەن، ئەتە سويغۇز! ــ سوغلاجاۋاپ بەردى بەگزادە .

ــخوپ، خوپ... ــ قوزىلارنى ئېلىپ كېتىشنى بۇيرىدى مالايلىرىغا غوجەك. تۇلۇملاردىكى قىمىزلارنى بولسا، بوستانلىقتىكى كۆلگە چىلىتىپ قويىدى.

ــئۇچقاندەك بېرىپ كەپسىزدە، شاڭيۇم، ــ دېدى غوجەكنى زاڭلىق قىلغاندەك ئابدۇغوپۇر.

ــئۇچمامدىغان، بەگزادەمنىڭ خىزمىتىدە! ــ شۇنداق ئۇسسىدىمكىن تاماقلىرىم چاكىلداپ كەتتى...

غوجەك بىر كايپاڭ قىمىزنى ئۆرە تۇرۇپلا ئىچىۋېتىپ، شىپاڭ ئۇستىگە چىقتى ۋە غېنىغا كۆزى چۈشۈپ داڭ قېتىپ قالدى. ئۇ غېنى ھەققىدە ئاڭلىغان. باشقا باي-زىمىندارلار ئوخشاش ئۇنى خۇش كۆرمەيدىغان. كىمدۇر بىرسى مال بازىرىدا يىراقتىن تۇرۇپ غېنىنى كۆرسىتىپ قويغان ئېدى. كۆزى ئۆتكۈر غوجەك بىر قاراشتىلا غېنىنى تونۇۋالدى.

ــسەن بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەنۋي، ئوغرى؟ ــ دەۋەتتى ھەيران بولغاندەك غوجەك. ئۇ «ئوغرى» ئىبارىسىنى پەملىمەي دەۋېتىپ، ئۆزى چۆچۈپ كەتتى.

ــساڭا ئوخشىغان «ئاتا» ئوغرىنىڭ كويىدا يۈرىمەن، ــ دېدى غېنى بېقىپيىتلىغىنى بۇزماي.

غېنىنىڭ جاۋاۋىغا ئاۋال رەھىمجان، ئاندىن باشقىلار كۇلۇۋېتىشتى. بەگزادىنىڭمۇ لەۋلىرىدە كۇلكە ئويناپ، چاشقان بۇرۇتى قىمىرلاپ كەتتى. ئىچىدە بولسا: «سۆزمەل يالاڭتۆش ئېكەنا! ئەۋۇ لەيغەزەللەرنىڭ ئۈنىنىڭ ئورنىغا موشۇنداق بىر غالچاڭ بولسا... كۇچىمۇ بار، ھوشىمۇ بار» دەپ ئارمان قىلدى .

غېنىنىڭ بىر پەشۋاسى بىلەنلا يەرگە كىرىپ كەتكىدەك بولغان غوجەككە بەگزادىنىڭ قوشۇلۇپ كۇلگەنلىگى يۈرىگىگە نەشتەر سانچىغاندەك تۇيۇلدى. ئۇ ئىزا-ئەلەمگە چىدىماي غېنىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلماق بولۇپ دېۋىدىيۇ، بەگزادىنىڭ تېخىچىلا ئىلمىيىپ ئولتارغىنىغا كۆزى چۈشۈپ، توختاپ قالدى ۋە «ئەستاخپۇرۇللا» دەپ پىغان چىقاردىدە، يېلى چىققان دوساقتەك لاسسىدە ئولتىرىپ قالدى.

ــقىمىز ئىچىلسە، شاڭيۇ، ــ دەپ قىمىز سۇندى غوجەكنىڭ تېكىنە زىياپەتلىرىگە داخىل بولۇپ يۈرگەن غالچىلاردىن بىرى.

ــشاڭيۇكام ئەجايىپ مەرت ئادەمدە! سىلەر قاراپ تۇرۇڭلار، ئەتىلا ھەممىمىزنى ئۆيگە ئاپىرىپ، تالقان-تۆكتى قىلمىسا كاللامنى چورتتىدە كېسىپ، ئالدىڭلارغا تاشلاپ بېرىمەن، ــ دېدى ماختاش ئارىلاش زاڭلىق قىلغان ئىككىنچى غالچى .

ــشۇنداق بولمايچۇ، ــ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ بېشىنى كۆتەردى غوجەك، بەگزادەم رۇخسەت

قىلىدىكەن، مېھمانلارنى ھازىرلا يۆتكەپ كېتىمەن، دەپ يەڭلىرىنى تۈرۈپ، ئادىتى بويىچە چەيزەسىمان بۇرنىنىڭ ئاسمانغا قارىغان تۆشۈگىگە چىمەلتىگىنى تىقتىدە، نېمىنىدۇر ئاختۇرغاندەك قىلدى. ئۇنىڭ بەتقىلىغىدىغان يىركەنگەن مېھمانلار تەتۈر قارىشىۋالدى. ئەمما، ئۇلارنى غېنى كۆلدۈرۈۋەتتى.

ـ چىمەلتىگىڭنى ئىچكىرىرەك تىق، شاڭيۇكا، «غەزنە» تېخىمۇ چوڭقۇرلۇقتا بولسا كېرەك! ـ دېۋىدى شۇنداق كۆلكە ساداسى كۆتىرىلدىكى باغ ئىچى جاراڭلاپ، بۇلبۇللار ئۇركۈپ كەتتى. شۇ ئارىدا ئۆڭسىلى يوق كىرگەن بىرسى:

ـ شاڭيۇكا، شاڭيۇكا... ـ دېدى.

ـ ئۇنۇڭنى باس! ـ دەپ بەگزادىغا قارىدىدە، كەچۈرۈم سورىغاندەك باش ئېگىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ شىپاڭدىن تۆۋەن چۈشكەن غوجەك مالىيىنى چەتكە تارتىپ: ـ ئاتاڭ ئۆلۈپ، ئۆيۈڭ كۆيگەن بولسىمۇ ماڭا ئاستا ئىما قىلساڭ بولمامدۇ، خۇمپەر! ـ ئۇ خىرىلداپ ئاستا گەپ قىلغىنى بىلەن بەرى بىر ھەممىسى ئاڭلىدى.

غېنى «خەۋەر كەلدى» دېگەندەك مەھەممەتجانغا كۆز قىستى.

ـ زەي...زەي...نەپ...

ـ زەينەپ دەمسەن؟ ئۆلمىگەندۇر ئۇ قانجۇق؟!

ـ يا-ياق... قاچ-تى...

ـ نېمەدەيدۇي، مونۇ گاداي؟! ـ غوجەك مالىيىدىن باشقا گەپ ئاڭلاشقا تاقىتى قالماي، ئۇنىڭ كانىيىغا پەنجە سالدىدە، نېرى ئىتتىرىۋەتتى.

ـ نېمە شۇنچە كۆپسەپ كەتتىڭۇي، لاۋزا! ـ ۋاقىرىدى بەگزادە.

شۇم خەۋەر يەتكۈزۈپ كەلگەن مالىيىنى دىستىلىماق بولۇپ تۇرۇشىغا بەگزادىنىڭ تەنبىسىنى ئاڭلىغان غوجەك بىردىن ئېسىنى يىغىپ، مالىيىنىڭ ياقىسىنى قويۇۋەتتى ۋە ئىككى قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ:

ـ ئەپۇ قىلسىلا، بېگىم؟ ـ دەپ ئىلتىجا قىلدى، ـ كېلىنىم، كېلىنىمنى.

ـ بەس! ئاڭلىدىم. كىم ئېلىپ قېچىپتۇ؟ ـ غوجەككە ئېچىنغانلىقتىن ئەمەس، ۋاقىەگە قىزىققانلىقتىن سورىدى، چاشقان بۇرۇت بەگزادە.

ـ تايىنلىق بىر نائىنساپ ئوغرىدە...

ـ ئۇنداقتا ئوغرىنى قاراقچى ئۇرۇپتۇ، ـ دېدى غوجەككە جاۋاۋەن غېنى.

بۇ قېتىم غېنىنىڭ سۆزىگە كۆلۈشمىسىمۇ، ئەمما بىر-بىرىگە مەنىلىك قاراشتى مېھمانلار.

تۆرتىنچى باپ

"ئاق ئۆستەڭ" قاش دەرياسىدىن باشلىنىدۇ. ئېچىق بېشىنى بويلاپ قاتار تىكىلگەن ئاق چېدىرلار، كىگىز ئۆيلەر، موم ياغاچلارغا باغلانغان ئاتلار. تۈرمەل باغلاش ئۈچۈن كېرەكلىك شاخ-چوگالار، بادرا-خەرىلەر يۈكلەنگەن ئىرگىلىۇ ھارۋۇلار كەينى-كەينىدىن كېلىپ-كېتىپ تۇرۇپتۇ. بىر چەتتە يوغان داش قازانلاردا چايلار قايناپ، گۆشلەر پىشماقتا. ئۆستەڭ چېپىغىغا ئەتراپتىكى يېزىلاردىن ھاشارغا كەلگەن دېھقانلار خۇددى ئۈۋىسى بۇزۇلغان چۈمۈلىلەردەك قىمىرلاشماقتا، بەسلىشىپ ئىشلەشمەكتە. ھەر بىر يېزىنىڭ ھاشارلىرىغا چاملار بۆلۈپ بېرىلگەن. ھەر قايسىسى بالدۇر پۈتىرىپ بىرىنچىلىكنى ئېلىپ، ماختاشقا سازاۋەر بولۇشقا تىرىشىدۇ. ھەر قېتىمدىكىدەك بۈگۈنمۇ ياشلارنىڭ، ـ بوز يىگىتلەرنىڭ كۈچ سىنىشىپ، ئاتاق ئالىدىغان، ئاقساقاللار تەرىدىن تەغدىرلىنىدىغان كۈنى. ياشلار كۆڭۈللۈك. ئۇلار ناخشىنى دۇك ئېيتىپ ئىشلىمەكتە، كەتمەنلىرى، جوتۇ-جۇمبىلىرىنى ئېگىز

كۆتىرىپ، توپا ئارىلاش شېخىل-تاشنى ئېگىز قىرغاقتا ئاتماقتا، كۈچ-غەيرىتىنى كۆرسەتمەكتە. ئۇلارغا ھايداقچىلىقنىڭ لازىمى يوق.

ئۆستەڭنىڭ تېگى قاتتىق،
چاپسام كەتمەن ئۆتمەيدۇ.
زالىملارنىڭ قامچىسى،
بېشىمىزدىن كەتمەيدۇ...

كۆك بېشى ـ مىراپلار، ھاسىغا تايانغان تەجرىبىلىك دىھقانلار دەم چېپىقچىلارغا، دەم تۇرمەل باغلاۋاتقان ۋە ئېچىق بېشىغا نەرسىلەرنى توشۇۋاتقانلارغا كۆرسەتمە بېرىشىپ، بەزىلىرىنى ماختاپ، بەزىلەرگە تەنبىھ بەرمەكتە. شوخ ئاقىدىغان قاش دەرياسىنىڭ يىل ئارىلاپ دېگىدەك، تومۇ بېشىنى، تۇرمەل «بۇقىسىنى» ئېلىپ كېتىدىغان ۋە ئادەم بويى يار پەيدا قىلىپ «ئىش» تېپىپ بېرىدىغان ئادىتى بار. شۇڭا ھەر قېتىمدا سۇنىڭ، تۇرمەلنىڭ، توسۇقنىڭ ئېپى-جېپىنى بىلىدىغان ئاقساقاللار «ئاق ئۆستەڭ» سۈيىنى ئىچىدىغان يېزىلاردىن يەر كۆلەمىگە قاراپ ھاشارلار كېلىپ، چوڭ ئېچىقنى قايتا ياساپ، لاتقا باسقان ئۆستەڭنى تازىلاپ ئەيىنگە كەلتۈرىدۇ. «ئاق ئۆستەڭ» ـ ئىلى ۋادىسىدىكى دىھقانچىلىق مەيدانلىرىنى سۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان ئەڭ زور ۋە ئاتاقلىق سۇ ئىنشائىتى ھېساپلىنىپ، ئۇ ئىلى «تارانچىلىرىنىڭ»، يەنى، ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. «ئاق ئۆستەڭ» قۇرۇلۇشىغا قولى تەگمىگەن بىرمۇ ئىلى دېخىنى بولمىسا كېرەك. شۇ سەۋەپتىنمۇ «ئۆستەڭ ناخشىسى» نامىنى ئالغان ناخشىلار موشۇ غول ئۆستەڭ چېپىغىدا خەلىق تەرىپىدىن ئىجات قىلىنىپ، ئۇنىڭ سۈيى بىلەن خەلىق قەلبىگە سىڭىپ كېتىشى بىجەز ئەمەستە..!
بېشىدا قاسقىنى كەڭ كۈچار كۆپىلىك تۆپە، ئۇچىسىدا بېغىر رەڭ چىبەرقۇت پەشمەت، سىم، بېلىدا قارا لەستىك پوتا باغلىغان تەمبەللىك ئادەم ئۆستەڭ چېپىۋاتقانلارنىڭ قېشىدا توختىدى.
ـ ئىشقا بەرىكە، يۇرتداشلار! ـ دېدى ئۇ ئاۋازىنى كۆتىرىپ.
ـ ئىلاھىم، بەرىكىسى بولغاي، ـ دېيىشتى ئىش بېشىدا تۇرغان ئاقساقاللار ۋە كۆك بېشىلار.
ـ تۇرمەللەر تەييار بوپتۇ. ئېچىق-تومىسىنى بۇگۈن بېكىتەرمىز؟ ـ سورىدى تەمبەللىك ئادەم.
ـ ھاشارلارنىڭ غەيرىتى بىلىدۇدە، مىراپ بېگىم، ـ دېدى كۆك بېشىلارنىڭ بىرى .
ـ ئەۋۇ يوغان تاشنى كۆتىرىپ توسۇقتا تاشلاۋاتقان يىگىت كىمۇ؟ ـ سورىدى مىراپ.
ـ ئۇمۇ؟ غېنى! نەچچە ئادەمنىڭ كۈچى باردە، ئۇ يىگىتتە .
ـ ھە بىلىمەن. كىمنىڭ ئورنىغا كەلدىكىنە؟
ـ ئۇ يىگىت «ئاق ئۆستەڭ» چېپىغىدىن قالمايدۇ. ئاڭلىسىلا يېتىپ كېلىدۇ.
ـ ياخشى ئادىتى بار ئېكەن، ـ دېدىدە، كۆك بېشىنىڭ بىر نەرسە دېمەكچى بولغىنىغا قارىمايلا غېنى ئىشلەۋاتقان تەرەپكە قاراپ ماڭدى باش مىراپبەگ. قاسىم مىراپ دەپ نام ئالغان بۇ ئادەمنىڭ خەلق ئىچىدە خېلى ئىناۋىتى بار. ھەممە يېزىلارنىڭ كۆك بېشى ـ مىراپلىرىنىڭ ئۈستىدە سۇ ئىشلىرىنى، تەخسىمات-ماجرالىرىنى باشقۇرىدۇ. ئۇزى ئارئۆستەڭ يېزىسىدىن، ئەلاخان سۇلتاندىن تارتىپ ئارئۆستەڭلىكلەر «باش مىراپ» بولۇپ كەلگەن ئەن بار. مۇنداق بولۇشتىكى سەۋەپ ئوتتۇز ئالتە كۈن سۇلتانلىق تەختىدە ئولتارغان قارا نىيەت ماھمۇت ئوچىنى ئورنىدىن ئېلىپ تاشلاشتا ۋە ئەلا پالۋاننى ئەمىرلىككە كۆتىرىشتە كۈچ چىقىرىپ، تۇغ كۆتەرگەنلەر ئاساسەن ئارئۆستەڭلىكلەر بولغانلىقتىن «ئىلى-ئالەمنى» كۆكەرتىپ تۇرغان سۇ مەنبەلىرىنى باشقۇرۇش ئىشلىرى ئارائۆستەڭلىكلەرگە بەخشەندە قىلىپ بېرىلگەن ئېكەن. شۇندىن بۇ يان بۇ ئىش ئەن بولۇپ كەلگەن. قاسىم مىراپ شۇ دەستۇرگە بىنائەن ھېكىمبەگ غوجىنىڭ رازىلىغىدىن ئۆتكەن ۋارىسلاردىن بولۇپ، بۇ ئادەم خالىس ۋە

كەمتەرلىكى بىلەن خەلىققە يېقىن تۇراتتى .

–هاي، يىگىت! تولا ئېغىرنى كۆتىرەۋەرمە، بېلىڭ چىم بولۇپ قالمىسۇن، ئاۋايلا! – دەپ ۋاقىرىدى خېلە نېرىدىنلا قاسىم مىراپ.

–هارام كۆچىنىڭ نېمىسىنى ئاياي، – دېدى غېنى پېشانىسىدىكى تەر مونچاقلىرىنى سىرىۋېتىپ ۋە مىراپقا سالام بەردى.

–ئاڭلىسام هەر دايىم ئۆز ئىختىيارىڭ بىلەن ئۆستەڭ چېپىشقا كېلىدىكەنسەن، ئىنىم. بۇ ئەجايىپ ياخشى خىسلەت.

–ئاق ئۆستەڭنىڭ» سۈيىنى «ئىلى ئالەمنىڭ» ھەممىسى ئىچىدۇ. خەلىققە باشقا ياخشىلىق قىلىش قولۇمدىن كەلمىسىمۇ، ئۆستەڭنى چېپىپ بېرەي دەيمەنا، مىراپكا!

–بارىكاللا، ئىنىم، ھىممىتىڭگە رەھمەت. سەندەك باللىرىمىز بولسا ھېچ قاچان سۇسىز قالمايمىز، – دېدى غېنىنىغا تېخىمۇ زوقمەنلىك بىلەن قارىغان قاسىم مىراپ.

–ئاق ئۆستەڭ»، – دېدى ئاقساقاللار قاتارىدا تۇرغان نۇسرەت خەلپەت (ئۇما «ئاق ئۆستەڭ» چېپىشقىدىن قالمايدىغان) «ئاق ئۆستەڭ» – بىزنىڭ قان تومۇرىمىز. ئاۋرال تېغىنىڭ غەربىي ئېتىكىدىن تارتىپ تا ئالمۇتىيار – كۆرەگىچە ئىككى كۈنلۈك مۇساپە ئۇزۇنلۇقتىكى بۇ غول ئۆستەڭنى قېزىپ پۈتەرگىچە ئەجداتلىرىمىزنىڭ بېشىدىن نە قىسمەتلەر كەچمىدى؟ – نۇسرەت گېپىنىڭ قانچىلىك تەسىرى بولىدىكىن دېگەندەك ئەتراپقا نەزەر تاشلىۋېدى، ھەممەيلەن كەتمەن-گۈجەك، لوم-جوتۇلارنىڭ ساپلىرىغا تايانغان ھالدا تىڭشاپ تۇرۇشقان ئىكەن. ئۇ داۋام قىلدى. – «ئاق ئۆستەڭ» مۇسا گۇڭ دەۋرىدىن باشلىنىپ، ئاندىن ئورانزىپ، مەلىكىزات ۋە ئۇلاردىن كېيىن چورۇق ھېكىم زامانىسىدا چېپىلىپ پۈتكەن. مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان ئاتا-بوۋىلارنىڭ جاپالىق ئەجرىدىن - تۆكۈلگەن قان تەرلىرىدىن بېنا بولغان بۇ قەدىم-قەدىناس ئۆستەڭنىڭ سۈيىدە كۆكەرگەن زىرائەتلەردە ئۆزىمىزنى-ئۆزىمىزدىن كۆرە چەتتىن كېلىپ يەلكىمىزگە مىنىۋالغان زوراۋان كەلگەندىلەرنى بېقىپ-بوداپ كەلدۇق...

مەشەگە كەلگەندە ھاشارلار غۇل-غۇلا قىلىشىپ، تەۋرىنىپ كەتتىدە، نۇسرەت خەلپەت توختاپ قالدى. قاسىم مىراپ بوسا سۆزنى چەكلىمىدى.

–ئاق ئۆستەڭ توغرىلىق قوشاقلار بېكارغىلا توقۇلغىنى يوق، – سۆزىنى ئۇلاشتۇردى نۇسرەت خەلپەت، – بۇ قوشاق، ناخشىلار ئەجداتلىرىمىزنىڭ ئاھ-زارى، ئەلەم-ھەسرىتى ۋە ئارزۇ-ئارمانلىرىدىن ئىبارەت. – ئۇ سەل تىنىق ئالدىدە، شار قىچارغاندەك بەلەنت ئاۋازدا: – «ئاق ئۆستەڭ» ئىلى دىھقانلىرىغا كۈچ-قۇۋەت، ھايات بەرگەن – ئانا ئۆستەڭ!

"ئاق ئۆستەڭ" بىزنىڭ ئۆستەڭ! – ۋاقىرىدى غېنى. ئۇنىڭغا ھاشارلار قوشۇلدى، كۈچلۈك سادا ياڭراپ كەتتى ۋە بۇ ساداغا جور بولغاندەك، «ئۆستەڭ ناخشىسى» ئېيتىلدىدە، ھاشارلار ھاياجان ئىچرە ئىشقا چۈشتى.

ئۆستەڭنىڭ تېگى لايدۇر،
دەسسىسەم لىغىرلايدۇ.
زالىم تۇڭچىسى كەلسە،
يۈرەكلەر يىغلايدۇ.

***

كەچكە يېقىن ھاۋا بۇزۇلۇپ، تاغ تەرەپتىن كەچ كۈزنىڭ سوغ شامىلى ئۇرۇشقا باشلىدى. ئەتىگەندىن بۇ يان ئوچۇق ئاسمان گۈمبىزىنى قېلىن بۇلۇت پەردىسى بېسىۋالدى. تۇرمەللەشكەن بۇلۇت قاتلاملىرى

بارغانچە يەر بېتىگە يېقىنلىشىپ، پاختا تۇرتەكلىرىدەك ئۇزۇلۇپ چۈشىدىغاندەكلا كۆرۈنەتتى. ئاخىرقى ئۇۋاق، لېكىن مۇزقۇمسۇق يامغۇر تامچىلاشقا باشلىدى.

ـئاق يېغىنغا ئايلىنىپ كەتمىگىدى، هاۋانىڭ ئوزايى يامانىراق، ـ دېدى كۆك بېشىلارنىڭ بىرى.

ـياقە! ـ دېدى كۈن پېتىشقا قاراپ تەجرىبىلىك ئاقساقال. ـ كۈن پېتىشتىن شامال قوزغالدى، ئەتىگەنگىچە بۇلۇت دېگىنىڭدىن بىر پارچىمۇ قويماي، هايداپ كېتىدۇ.

سوغ كۈچەيدى. ياڭاڭ كىيىملىك هاشارلار سوغ شامالدىن دالدىلىنىپ، ئۆستەڭ ئىچىگە چۈشۈۋېلىشتى.

ـسەنلەرنىڭ سۈسىز قالغىدەك يېرىڭ، نە بېغىڭ بولمىسا بۇ سوغدا شۈمشەرىشىپ تۇرۇشقىنىڭنى قارا! ـ دېدى قويلار ئوخشاش غۇجمەكلىشىۋالغان هاشارلارنىڭ يېنىغا كەلگەن غېنى.

ـكۆپچىلىككە تەڭ كەلگەن هاشاردە! ـ دەپ سۆزگە ئارىلاشتى كۆك بېشى.

ـئۆزەڭچۇ، ئۆزەڭ بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرسەن ـ غېنىغا قاراپ تىكلەندى. ئونىيارىيۈزلۈك هاشارلارغا باش بولۇپ كەلگەن زېمىندارنىڭ ئوغلى.

غېنى دەرهال جاۋاپ قايتۇرالمىدى. راست، ئۇنى هېچ كىم چاقىرغىنى يوق، مەجبۇرلىغىنى يوق، ئۆز ئايىغىدىن كەلگەن، قاش دەرياسىنىڭ شەرقىي قانىتىدىكى ـ قاراباغ يېزىلىرى «ئاق ئۆستەڭدىن» سۇ ئىچمەيدۇ، بۇ تەۋەگە سۇ مەسىلىسىدە مۇناسىۋەتسىز. شۇنداق ئېكەن، نېمە سەۋەپتىن دايىم بۇ يەرگە كېلىپ، يەرنى قېزىپ ئېغىر تاشلارنى كۆتىرىدۇ بىرەر مەنپىيەت كۆزلەمدۇ ياكى كۈچلۈكلىگىنى كۆرسەتمەكچى بولامدۇ؟ ياق، ياق ئۇ بۇ تەرىقە شەخسىي غەرەزدىن تامامەن خالى، بەلكى ئۇ بىرەر دوستىنى ياكى موشۇ دېهقانلارنى هاشارلارنى ئۇۋاق تارتىپ كەلگەندۇر. بەلكىم با ئۆستەڭ چېپىغى تۈگەپ، هەر قېتىمدىكىدەك بولىدىغان چېلىش، كۈچ سىناش ئويۇنلىرىنى هەۋەس قىلىپ كەلگەندۇر؟ بۇنىڭ نېمە يامانلىغى ياكى ئارتۇقلىغى بار؟ ئۇ كۆپچىلىك بار يەرگە تەلپۈنىدۇ، بىرەر ياردەم قىلىشقا ئىنتىلىدۇ. يۇقۇرىدا قاسىم مىراپقا دېگىنى هەق گېپى: «... خەلىققە باشقا ياخشىلىق قىلىش قولۇمدىن كەلمىسىمۇ، ئۆستىڭىنى چېپىپ بېرەي دەيمەنا...» هە، مۇهتاجىغا ياردەم قىلسا، بېشىغا كۈلپەت چۈشكەنلەرنى پالاكەتتىن قۇتۇلدۇرسا ئۇنىڭ كۆڭلى سۇ ئىچىدىغۇ!

ـمەنمۇ؟ـ سوئال ئورنىغا سوئال بەردى غېنى ۋە كەسكىن دېدى: ـ مەن سوغدا دۈگدەرەشكە موشۇ كەمبەغەل دېهقانلارنى ئالدىغا سېلىپ ئىشلەتكىنى ئەكەلگەن سەن سىياقى يەر ئېگىسى باي-غوجامنىڭ غوجايىنلىغىنى كۆرەي دەپ كەلدىم.

ـبۇ، بۇ... بۇنداق تەپرىقە چىقىدىغان گەپلەر...

ـبولدى! ـ كۆك بېشىنى كەسكىن توختاتتى قاسىم مىراپ، ـ غېنىنىڭ باشقا يامان غەرىزى يوق بولسا كېرەك. سۆز ئۇختىسىغا كېلىپ شۇنداق دەپ قويدى. ئۇنى يوغۇنۇتىشنىڭ نېمە هاجىتى؟

تەجرىبىلىك قاسىم مىراپ ئارىلاشمىغاندا هاشارلار غۇل-غۇلىسى كۈچىيىشى مۇمكىن ئېدى. بىر قېتىم شۇنداق بولۇپ، جېدەلمۇ چىققان. غېنىنىڭ هېچ كىمدىن ئەيمەنمەي، توغرا كەلگەندە هەق سۆزنى سۆزلەيدىغانلىغىنى بىلەتتى ئۇ. شۇڭا ماجرانىڭ ئالدىنى ئالدى، كۆپچىلىك ئالدىدا كۆك بېشىنى ئەيىپلەپ، غېنىغا يان باسقان بولدى.

ـيامغۇر كۈچىيىپ قالدى، مىراپ بېگىم، ـ دەپ ئەتتەي ئاگاهلاندۇردى قاسىم مىراپنىڭ مەقسىتىنى چۈشەنگەن لولى كۆك بېشى .

ـئىشنى يىغىشتۇرۇڭلار! ـ بۇيرۇق قىلدى قاسىم مىراپ. ئۇ ئاق چېدىرنىڭ ئالدىدا توختاپ، هەممىگە ئاڭلىتىپ، ـ يەنە ئىككىنى سويۇڭلار كۆك بېشى! ـ دەپ ئاگاهلاندۇردى.

داش قازانلاردا قاينىغان گۆشنىڭ پۇرىغى ئاچ قوساق هاشارلارنىڭ نەپسىنى غىدىقلاپ، ئاغزىدىن سېرىق سۇ كەلتۇرۇپ، تەقاززاسىنى تېخىمۇ ئاشۇراتتى. ئۇ يەر، بۇ يەردە يېقىلغان ئوتقا قاخلىنىپ، گۈلخاندىن تەپ ئېلىپ ئولتىرىشقان هاشارلار غېنىنىڭ مەردانىلىغىنى، قەيەردە بولسا «چوڭلاردىن

ئەيمەنمەي، ھەققە يان بېسىپ، بوزەكنى قوللايدىغانلىغىنى ماختىشىپ پاراڭلاشقىنى بولمىسا، بارغانچە كۆچەيگەن سوغ شامال جان-جېنىدىن ئۆتتۈپ، ئۆز ھالەكچىلىگى بىلەن بولۇپ قېلىشتى. ئاخىرى جاۋۇر-تەڭنىلەردە پۇقۇراپ ھو چىقىپ تۇرغان مېيىزلىك گۆش، چېلەكلەردە بولسا ـ شوۋىلاركەلتۈرۈلدىدە، بىردىن خوشاللىق كەيپىيات روي بەردى.

"كەمبەغەلنىڭ بىر تويغىنى ـ يېرىم باي بولغىنى» دەپتېكەن، قېنى ئېلىڭلار يىگىتلەر! ئەتىكىگە ئاللا ئېگەم! ـ دېدى ھاشارلارغا گۆش بۆلۈپ بېرىۋاتقان توپ باشلىغى.

ـ تويمىساق قانداق قىلىسەن، تاغا؟ ياكى ئەۋۇ قازان بېشىدا قۇمايدەك قادىلىپ تۇرغان كۆك بېشىنى سويۇپ بېرەمسىلەر؟!

ھەممىنىڭ ئاغزىدا لىق گۆش بولسىمۇ پاراقلاپ كۈلۈشتى ھاشارلار غېنىنىڭ ئاچچىق تەنىسىنى قۇۋەتلەشكەندەك.

ـ سېنىڭ بەستىڭ زور، ئاندىن سەن مېھمان ھېساۋىدا بولغاچقا ساڭا چەك يوق، يەۋەر ئۇكام، غېنى.

ـ مېنىڭدىن قايغۇ قىلما، تاغا. مونۇ ئايلىغى ـ ئوتتۇز كۈن، يەيدىغىنى ئۆزىدىن، شامالغا ئىشلەيدىغان ھاشارلارنى ئۇبدانىراق تويغاز. بولمىسا سولخاي يەڭنى چىقىرىمەن جۇمۇ.

توپ بېشى غېنىنىڭ بۇ سۆزلىرىنى كۈلكە بىلەن قۇلاق توۋىدىن ئۆتكۈزىۋەتتى. ئۇ غېنىغا رەددىيە بېرىشتىن قورقۇپ، نان ئەكېلىشنى بانە قىلىپ، قازان بېشى تەرەپكە كەتتى.

ـ مەن بىر نەرسىگە ھەيرانمەندە، ـ دېدى غېنى ھاشارلار تېگىشلىك گۆشنى يەپ، ئىسسىق شوۋا ئىچىشىپ، نەپسى قۇرۇتىنى باسقاندىن كېيىن، ـ ئىشلىتىپ-ئىشلىتىپ بىر قېتىم ئۇبدانىراق تويغۇزۇپ قويسا شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ ياتىدىغان زامانمۇ بۇ؟

ـ باياراقتا ئېچىق بېشىدا قىلغان سۆزۈڭ بىلەن موشۇ دېگەنلىرىڭنىڭ جېنى بارلىغىنى بىلىمىز، ئۇكا! ـ دەپ خىتاپ قىلدى قاداق قوللىرى بىلەن چوغنى ئالدىغا تارتقان دىھقان، ـ بىز شۇ مېھنەتكە تۇغۇلغان ئېكەنمىز...

ـ شۇ، مېھنىتىڭنى، ـ دىھقانىنىڭ سۆزىنى بۆلدى غېنى، ـ ھالاۋىتىنى ئۆزەڭ، بالا-جاقاڭ كۆرسە مەيلىدىغۇ! باشقىلار كۆرۈۋاتسا قانداق چىداپ تۇرغىلى بولىدۇ دەيمەنا!

ـ تەغدىر ئىلاھى شۇنداقكەن: بىرسى-باي، بىرسى-گاداي، بىرى-ئەمەلدار، بىرى-پۇخرا.

ـ ئەلمىساقتىن تارتىپ موشۇنداق تۆرەلگەن دېسەڭچۇ، ـ دەپ قاداق قولغا يانداشتى يەنە بىر دىھقان.

ـ ئەلمىساقتىن، تەكرارلىدى خىيالچان قىياپەتتە غېنى. ئۇ بۇ ئىبارىنىڭ مەناسىنى قوغلاشقاندەك بىر دەم ئويلىنىپ قالدىدە، ئاندىن دېدى:

ـ بىز-بوينىمىزغا بويۇنتۇرۇق سېلىنغان ئۆكۈز، قاياققا ھايدىسا شۇ ياققا ماڭىمىز دېمەكچىسەنغۇ ھە؟!

ـ بايلارنىڭ گېپىنى يىرساڭ يېرىنى ئوتاققا بەرمىسە، ھۆكۈمەتنىڭ ئالۋاڭ سېلىغىنى تۆلەلمىسەڭ ئۇرسا-سوقسا، نارازىلىق قىلساڭ يامۇل-زىندانغا سولاپ، ئاتسا-چاپسا تەغدىرىڭگە تەن بەرمەي نېمە چارە؟ ـ قانداق قول دىھقان ئۆزىنىڭكىنى توغرا قىلماقچىدەك، غېنى تەرەپكە سىلجىدى.

ـ زورلۇققا چىدىمىغان قۇمۇللۇقلار قوزغىلىپ چىقىپتۇ. شۇلارمۇ بىزگە ئوخشاش ئادەملەردۇ، يە ئىككى بېشى بارمېكىن؟ ـ غېنى ئېيتماقچى بولغان مەقسىتىگە ئەندى كەلدى.

ـ ئۇ خەقنىڭ ئىسلام ئاچقانلىغىنى ئاڭلىدۇق، ئاقىۋېتى قانداق بولىدېكىن تاڭ، ـ دېدى قاداق قول غېنىغا سىلىق جاۋاپ بېرىپ. ئۇنىڭ گەپ-سۆزىگە قارىغاندا ھايات تەجرىبىسى باردەك كۆرۈنەتتى.

ـ ئاقىۋېتى قانداق بولاتتى، ئىسلام ئاچىدۇدە! ـ دېدى كىمدۇر بىرى.

ـ ئىسلامنى قىيا ئېچىپ قويۇپ، كېيىن دەردىنى بىزدەكلەر تارتمىسا، ـ يەنە ئۆز پىكرىنى قۇۋەتلىمەكچى بولدى قاداق قول.

ـ نېمە دەيسەنكىنتاڭ، نۇرغۇن تاغا! ـ دېدى قاداق قول دىھقانغا تىكىلىپ، ـ ئىسلامنى قىيا

ئاچىدىغان ئىشكمىدى؟
غېنىنىڭ بۇ گېپىگە ئۇگدەك، چالا ئۇگدەك ھاشارلار كۆلۈۋېتىشتى. گەرچە سۆز-ئويۇنى بولسىمۇ، مەقسەتلىك دېيىلگەن بۇ سۆزلەرنىڭ تېگى تەتىگە بارچەيلەن يېتەلمىسىمۇ، بەزى مەئىشىي تەجرىبىگە ئېگە بەزىلەر چۈشىنەتتى «خۇدا بىر، پەيغەمبەر بىر ـ ھەق» دەپ قاتتىق ئىشىنىدىغان غېنى «ئىسلام»، «ئىسلام ئېچىش» دېگەن قائىدىلىك ئىبارىلەرگە چۈشەنمەيتتى. شۇ تاپتا قاداق قوللۇق دېھقانغا خاپا بولۇپ، ئۇنىڭغا گۇمانلانغاندەك كۆڭلىگە شەك كەلدى. «خىتايلارغا يان باسامدۇ نېمە مونۇ، خەقنىڭ رايىنى قايتۇرۇپ؟! ـ دەپ پىچىرلىدى ئىچىدە. لېكىن نۇراخۇن تاغىنىڭ گېپىگە ئېتىراز بىلدۈرۈپ، ئۇنى بېسىپ چۈشكىدەك قوزغىلاڭ كۆتىرىپ، قوللۇق ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇش ئۇچۇن نېمە قىلىش، نېمىدىن باشلاش توغرىلىق ئۆز چۈشەنچىلىرىنى ئېيتىپ، باشقىلارنى قايىل قىلىش، ئۇلارنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈش ئۇچۇن تېخى ئۇنىڭدا يېتەرلىك تەجرىبىمۇ، چۈشەنچىمۇ، تەشكىلىي قابىلىيىتىمۇ يوق ئېدى. «نېمىشكە قاراپ ياتىمىز؟ نېمىشكە باش كۆتىرىپ چىقمايمىز؟ «موشۇ ۋىيدانىي چاقىرىقلار ئۇنىڭ قەلبىنى ئازاپلاتتى.
غېنى ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، كوچلۇك شامالدا تېخىمۇ شاۋقۇن كۆتەرگەن قاش دەرياسىغا قاراپ ماڭدى. قاداق قوللۇق نۇراخۇن باشلىق ئىسلامىيۇز مەھەللىسىدىن كەلگەن ھاشارلار ئۇنى توختاتمىدى ـ غېنىنىڭ رايىغا بېقىشتى .
دەل شۇ دەقىقىلەردە ئاق كىگىز ئۆينىڭ ئىچىدە تائاملار تولۇق دەستىخاننى چۆرەدىشىپ ئولتىرىشقان يۇرت «چوڭلىرى» كوچلۇك تائامدىن كېيىن ئۇنلۇك كېكىرىشىپ، خامقايماق ئىلەشتۈرۈپ، سىڭچاي ئىچىشمەكتە ئېدى.
ـبايا ھېلىقى غېنى دېگەن تەنتەك باشنى راسا ئۇچۇقداپ قويىدىغان يولى كېلىۋېدىدە، مىراپ بېگىم، ـ ئۆكۆنگەندەك دېدى سېمىز كۆك بېشى ۋە ئارقا-ئارقىسىدىن ئۇنلۇك كېكەردى.
ـمەنما ھەيران بولدۇم. مىراپ بەگ تۇرسىمۇ ھېتىقماي، گەپكە قوناق بەرمەيدا، بېئەدەپ! ـ قوشۇمچە قىلدى شاڭيۇلاردىن بىرى.
ـتەلۋە كوچىگە ئىشىنەمدېكىن، قەيەردىلا بولسا چوڭلارنىڭ ئاغزىنى غېرىچلايدىغان بولۇۋالدى. زادى بۇ تەلۋە كىمگە ئىشىنىدۇ؟
ـشۇنى دېگىن، ھېمىت باي، ئۇنچۇ موشۇنداق سورۇنلارنىڭ قېشىغا كەلتۈرمەسلىك كېرەك، باشقىلارنى يامان ئۇگىتىدۇ .
ـئۇچۇ، يەنە تەكسىز گەپلەرمۇ قىلىدېكەن.
شاڭيۇ، ئەللىك بېشى، كۆك بېشى ئوخشىغان بىر نەچچىسى غېنىنى خېلە غاجىلاشقان بولدىيۇ، لېكىن قاسىم مىراپ نېمە ئۇچۇندۇر ئۇلارنىڭ شىكايەتلىرىنى دەرھال قوللاپ-قۇۋەتلىمىگىنىگە ھەيران بولۇشتى .
ـئون ئادەم بىرلىشىپ كۆتىرەلمەيدىغان تاشلارنى كۆتىرىپ، خالىس قارىشىپ بېرىۋاتسا يامان بوپتىمۇ؟ ـ قاسىم مىراپىنىڭ بۇ سۆزى ئۇلارنىڭ بېشىغا چېقىلغان چۈشكەندەك بولدى، ھەممىسىنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ياردەمچىلەرنىڭ روھى چۈشكەنلىگىنى سەزگەن قاسىم مىراپ:
ـھە، دەپ قويۇپ، ھارام كوچىدىن پايدىلانامىسلەر، ـ دەپ قوشۇپ قويدىيۇ، ئەمما غېنىنى يامانلاشقا تىلى بارمىدى.
ـبۇگۇن «غېنىنى سولاپتۇ» دەپ ئاڭلىساق، ئەتىسىگىلا ئات چېپىپ تۇتۇپ كەتكىنىنى كۆرىمىز. زادى نېمە ئادەم؟
ـيەنە غېنىنى كوچىلاشقا باشلىدى سېمىز كۆك بېشى.
ـھېچ ئوقەت قىلماي، ئات ئۇستىدە مالىخاينى قىرلاپ يۇرگىنى يۇرگەن!
ـئوغرىلىق قىلىدۇ، ـ دېدى كەسكىن رەۋىشتە ھېلىقى غېنىدىن گەپتە سوققا يېگەن ئونىيارىيۇزلۇك

ھېيىت باي. ئۇ سۆزلىگەندە مولۇن كۆزلىرى چاناقلىرىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك بولاتتى.

-ئوغرى بولسىمۇ پاسكىنا ئوغرى ئەمەس، مەرت ئوغرى. تېزەكچى قوڭغۇزدەك، يېمەي-ئىچمەي پۇل يىغىدىغان خەسىسلەر بىلەن، جازانىخور ئالدامچىلارنىڭ مېلىنى ئوغرىلاپ، يېتىم-يېسىرلارغا بېرەرمىش. بىر ھېساپتا ساۋاپ ئىشقۇ ھە تەخسىر؟ - دەپ باياتىن دەستىخاندىن باش كۆتەرمەي، ئۇنى-بۇنى ئۇزمەي يەۋاتقان ئىمامغا قارىدى قاسىم مىراپ .

-ھە، ھىم... ئاللا ئۆزى بىلىدۇ، - ئىككى بىسلىق جاۋاپ بەردى شارائىتچى موللا. - تېخى ياش، خۇدا ئىنساپ بېرەر...

-ئۇنىما قويۇپ، بۇنىما قويۇپ، قېنى قايسىڭ غېنى بىلەن كۈچ ئېلىشالايسەن؟ - دەپ زور بەستىلىك، موشۇ كەمگىچە چېلىشتا يېنى يەرگە تەگمىگەن ياش باي ھېيىتقا قارىدى قاسىم مىراپ. ھېيىت بولسا پۇشۇلدىغىنىچە يەرگە قاراپ ئولتىرىپ، ئىچىدە غېنىغا « يان باسقان» قاسىم مىراپقا لەنەتلەر ئوقۇدى. باشقىلارمۇ جىمىپ كېتىشتى.

-ئەگەر، - دېدى، يەنە ئاگاھلاندۇرغان قاسىم مىراپ، - سەن ھېيىت ياكى باشقا بىرسىڭ كۈچ سىناشتا غېنىنى يەڭسەڭلار ئاتاقلىق قۇلا يورغامنىڭ كۈمۈچ ئېگەر-توقۇمى بىلەن قوشۇپ مىنگۈزۈپ قويىمەن.

ھېيىت، سېمىز كۆك بېشى ۋە باشقىلارنىڭ كۆز ئالدىدا قازاندەك تاشلارنى بۇلجۇتماي كۆتىرىپ، سوغ دەريا سۈيىگە بېلىچە كىرىپ، تۇرمەللەرنى باغلىغان غېنىنىڭ باتۇرلارغا خاس كىپتى نامايان بولدىدە، تارلىغى - رەشقى كېلىشىپ، تەرلىرىنى پۇرۇشتۇردى.

-غېنى يەڭسىچۇ؟ - توساتتىن، چۆچۈگەندەك سورىدى ھېيىت.

-مىنىپ كەلگەن ئېتىڭنى غېنىغا بېرىسەن. بەسلىشىشنىڭ قىزىغى شۇدە!

-قازاق-قالماقلارنىڭ پالۋانلىرىنى يەڭگەنلىگى راستمېكىن؟

-راست بولمايچۇ. ئۈچ ياشلىق غۇناننى دەس كۆتىرىپ، ئۆستەڭ كېچىگىدىن ئۆتكىنىمۇ راست! - دېدى غېنى ئۈچۈن ئۆزى ماختانخان قىياپەتتە قاسىم مىراپ.

-ۋاي، كاساپەتەي...ئۇنداق بولسا ئۇنىڭغا دېۋە-مەلئەنلار توغرا كەلمىسە، ئادىمىزات تاقابىل تۇرالماس، - دەۋەتتى بۇ قېتىم غېنىغا ھەۋەسى كەلگەن سېمىز كۆك بېشى.

-ئۇنچىلىكمۇ ئەمەستاي! - دېدى ھۆسۇتخور ھېيىت.

-ئىشەنمىسەڭ بەسلەشكىن، - دېدى قاسىم، - ئېيتىپ قوياي، كېيىن داداڭدىن تىل يەپ يۈرمىگىن.

-مېنى ئاتام ئوغۇل دەپ تاپقان! - دەپ كۆكسىگە ئۇردى، قاسىم مىراپنىڭ سۆزى تىك كەلگەشكە، ھېيىت.

-مانا بۇ ئەر يىگىتنىڭ لەۋزى، يارايسەن ھېيىت باي! - ماختاپ قويدى قاسىم مىراپ.

-ئەگەر جىرەن قاشقامنى كۆتىرىپ، ئون چامدام يەرگە ئاپارسا مىنىپ كەتسۇن...

-بارىكاللا، ھېيىت باي!

-رەسمىمىز بويىچە: ئۆستەڭ بېشىنى ياساپ پۈتىرىپ، ئاندىن بۇ ئويۇننى باشلايمىزدە، مىراپ بېگىم؟

- سورىدى سېمىز كۆك بېشى.

-ياق، ھازىر، شۇ تاپنىڭ ئۆزىدە!

-موشۇ جۇدۇندىما؟ - ھەيران بولۇشتى ئولتارغانلار.

-ھەممىنى يىغىمىز. سەينانى كەڭ قۇرىمىز. گۈلخان دېگەننى يېقىۋېتىمىز...

-نېمە شۇنچە ئالدىراش، مىراپ بېگىم؟ - يەنە چۇقىراشتى ئولتىرغانلار.

-غېنى - ئۇ ئەركىن بۈركۈت. بۈگۈن كېچىدە كېتىپ قېلىشىمۇ مۈمكىن.

-بۇ قاراڭغۇ تۈن، جۇدۇندا نەگە كېتەلەتتى. ئۇ ئېتىنى ئونىيار يۈزىگە قويۇپ كەپتۇ.

ـ ئۇنىڭغا ئات كاممېدى. بەلكىم، بۇ ۋاققىچە سىنىڭ جىرەن قاشقاڭنى مىنىپ، قاش دەرياسىدىن ئۆتۈپ كەتكەندۇر، تېخى! ـ دەپ كۈلدى قاسىم مىراپ.

ـ ياق، ھەددى ئەمەس. يولدا چۈشۈپ قالغان ئات يوق ـ دەپ كۆپسەپ كەتتى ھېمىت. ئۇ راستىنلا قاسىم مىراپنىڭ ھەزلىسىگە ئىشەندى، ئەتىمالىم، تالاغا قاراپ مېڭىشىغا :

ـ سېنىڭ سوكال تېپىڭ مېنى كۆتىرەلەيدۇ دېۋىدىڭمۇ؟ ـ دېگەن پېتى كىرىپ كەلدى غېنى. ئۆز كۆزلىرىگە ئىشەنمىگەندەك ئالاق-جالاق بولۇپ قالدى ھېمىت. قالغانلارمۇ «بۇ نېمە گەپ؟» دېيىشكەندەك كۆزلىرىنى پاقىرتىپ غېنىغا قاراپ قېلىشتى. قاسىم مىراپ بولسا سۆزىنىڭ ئۈختىسىغا كېلىپ قالغىنىغا ماختانغاندەك قويۇق قارا بۇرۇتىنى تولغاپ، مىيىغىدا كۈلدىدە:

ـ سېنىڭ غېۋىتىڭنى قىلىۋاتىمىز غېنى. كەل، ئولتار، چاي ئىچ ـ دەپ ئورۇن كۆرسەتتى.

ـ غېۋەتنىڭ چەت-چۆرىسى قۇلىغىمغا كىردى. كۆك بېشىنىڭ ئۈنى غۇلجىدىكى بۇقا مەزىنىڭ ئۈنىدىنمۇ كۈچلۈك ئېكەندە..!

غېنىنىڭ ئوخشىتىشىغا يەنە كۈلۈشمەك بولدى. تېرىككەن كۆك بېشى غۇدۇڭشىپ تەتۈر قاراۋالدى. ھېمىت بولسا غېنىنى يەۋەتكىدەك گولايدى .

ـ ئولتارۈي، ئولتارساڭچۇ، ئۇكا!

ـ رەخمەت، مىراپ بېگىم. مەن خوشلاشقىنى كىردىم، ـ دېدى ئۆرە تۇرغىنىچە غېنى.

ـ بۇ قانداق گېپىڭ؟ كەتسەڭمۇ، ئەلۋەتتە دېگەن، تاڭ يورىغاندا كەتكىندە! ياكى بىرسى رەنجىتتىمۇ؟

ـ قاسىم مىراپنىڭ كەتكۈزگۈسى كەلمىدى ئۇنى.

ـ ماڭا كېچىمۇ، كۈندۈزمۇ ئوخشاشلا.

ـ نېمە شۇنچە ئالدىرايسەن، بىرەر زۆرۈر ئىشىڭ چىقىپ قالمىغاندۇر؟ ـ ئاسماقچىلىدى غېنىنىڭ كېچىلەپ بېكاردىن-بېكار كەتمەسلىگىنى، بىرەر «چاتاق» قوزغايدىغانلىغىنى پەرەز قىلغان قاسىم مىراپ.

ـ چۈشۈمدە يېرىمىزنى قارا قاۋانلار تىلغاپ چۈشەپتىمەن. يۇرتۇمغا چاپسانىراق باراي دەيمەنا!

غېنىنىڭ ياپتا گېپىگە چۈشەنگەن قاسىم مىراپ ئۇنى تۇتۇپ قېلىش مۇمكىن ئەمەسلىگىنى چۈشەندى ۋە:

ـ سەل تەخىر قىلىپ تۇر، ئۇكا! ـ دەپ ئورنىدىن قوزغالدى، ـ مەن بىر تەرەپ، مونۇ ئولتارغانلار بىر تەرەپ بولۇپ بەسلىشىپ قالدۇق. توگۈننى سەن يېشىسەن.

ـ مە-ن؟

ـ ھە، سەن.

ـ ھېچ نەرسىنى ئۇقالمىدىم...

ـ ھازىر بىلىسەن، ـ دېدىدە ياردەمچىلىرىگە مەنىلىك ئىما قىلىۋېدى، ئۇلار ئىلدام چىقىشىپ كېتىشتى.

ـ مېنى لوزۇڭ-ئامباللارغا تۇتۇپ بەرمەيدىغانسىز، ـ مىراپقا غېنى چاقچاققا يۆلەپ دېسىمۇ، كۆڭلى گۇماندىن خالى ئەمەس ئىدى .

ـ ھا، ھا، ھا! ـ كۈلدى قاسىم ۋە: ـ سەندەك «مەندۇرمەن» دەپ كۆكسىگە ئۇرۇپ يۈرگەن يىگىتمۇ قورقامدىكەن؟

ـ كىم بىلىدۇ، بۇ كۈندە ئەمەلدارلارغا ئىشىنىپ بولامدۇ؟ ئۇلار خۇددى بۆرە ئوخشاش ھېجىيىپ تۇرۇپ پاخلاننى يەيدۇ!

ـ ئەمەلدارلارغا، لويە-بەگلەرگە ئىشەنمەسكە ھەققىڭ بار، ئىنىم غېنى، ـ دېدى قانداقتۇر ئىچكى ئەسرارلىق بىلەن قاسىم مىراپ ـ بىلىپ قوي: ۋۇجۇدۇڭغا پۈتۈلگەن كۈچ-غەيرەتنى، ئەقىل-ئىدرەكنى ئورنىدا، كېرەك جايدا سەرىپ قىلىشنى ئۇگەن...

قاسىم مىراپنىڭ ئاغزىدىن بۇ تەرىقە سەممىمي گەپلەرنى ئاڭلىغان غېنى تەئەججۈپ ئىچرە ھودۇقۇپ قالغان ئىدى. بۇ تەرىقە چىن ئەسرارلىقنى نۇسرەت خەلپەت، رەھىمجان ئوخشىغان ئىشەشلىك، ئىخلاس قىلىدىغان كىشىلەردىن ئاڭلىسا غەيرى تەبىي تۇيۇلماس ئىدى. ھە، بۇ قاسىم مىراپتە، ئاخىر... ئۇ شەنگەن ياملۇغىمۇ، دوتەي مەھكىمىسىگىمۇ، غوجامنىڭ ئوردىسىغىمۇ ئۇددۇل كىرىپ كېتىدىغان ئىناۋەتلىك مىراپىبەككۇ! غېنىنى ئىككى قېتىم ياملۇغا سولاتقان بىر يۇرتلۇق رەقىپلىرى ھاشىم باي، ، روزى ئىمام ۋە غوجەك شاڭيۇ ئوخشىغان زومىگەرلەردىن قاسىم مىراپنىڭ نېمە پەرقى بار؟ زادى ھۆكۈمەتكە خىزمەت قىلغان، خەلىقنىڭ بېشىغا چىقىۋالغان بۇ لەڭ يەيدىغان سۈلۈكلەرگە ئىشىنىشكە بولامدۇ؟ ياق، ياق! باشقىسى ئەمەس، موشۇ سالاپىتى بار، بىر كۆرگەندىلا دىلىغا ياققان ئادەم ئۇنى خىتايلارغا تۇتۇپ بېرەرمۇ؟ ئۇنى مايلىق سۆزلەر بىلەن ئالدارمۇ؟..

ـ مېنىڭ سۆزۈمگە ئىشەنمىدىڭغۇ دەيمەن، قوساق تىڭشاپ قالدىڭا؟ ـ رەنجىش قىلدى غېنىنىڭ ئىچكى كەچۈرمىلىرىدىن مەڭپۇڭ ئالغان قاسىم، ـ قان جىگەرىم بولغىنىڭ ئۇچۈن دىلىمغا پۈككىنىمنى ئېيتتىم، ئىشەنمىسەڭ يولۇڭ بولسۇن! ـ دېدىدە سىرتقا قاراپ ماڭدى.

غەزىنىدىكى گۆھەر مىسالى، قەلبىنىڭ ئەڭ تۆرىدە ساقلىنىدىغان بۇ تەرقى ئاسىل، مىللىي ئىپتىخارنى قوزغايدىغان سۆزلەردىن كېيىن گۇمان بۇلۇتلىرى تارقىلىپ دىلى يورۇپ كەتكەندەك بولدى غېنىنىڭ. ئۇ قاسىم مىراپنىڭ كەينىدىن قوغلاپ دېگىدەك چىقىپ: «ئىشەندىم، مىراپقا، سىزدەك ئادەمگە ئىشەنمەي، كىمگە ئىشىنىمەن!» دېمەكچى بولۇپ، ئاغزىنى ئاچقان پېتى تۇرۇپ قالدى . بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا يۇزلىگەن ھاشارلارنى تاتلىق ئۇيقىدىن تۇرغۇزۇپ، كەڭ سەيناغا گۈلخانلارنى يېقىپ ئۇلگەرگەن شاڭيۇ، ئەللىك بېشى، كۆك بېشىلار «غوجا كۆرسۇن» دېگەندەك قاسىم مىراپ تۇرغان دۆڭرەك يەرگە يىغىلىشتى. يامغۇر توختاپتۇ. يەر نەم تارتىپ تۇرسىمۇ، قۇمسۇق بولغاچقا تېيىلغاق ئەمەس. يامغۇرنىڭ نېمى ۋە سەھەرنىڭ سوغ سەلكىنىدىن يالاڭ كىيىملىك ھاشارلار، ئۆپكىسىگە سوغ تەككەن قوتاندىكى قويلاردەك چۈشمە-چۈشتىن يۆتىلىشكە باشلىدى. بەزىدە ھاشاردىن قاچقان ياكى بەگ ۋە لوزۇڭلارنىڭ گېپىگە كىرمەي «گۇناھ» قىلىپ قويغان «گۇناھكارلارنى» تۇيۇقسىز، ھەممە تاتلىق ئۇيقىدا ياتقان چاغدا ئورۇنلىرىدىن تۇرغۇزۇپ، جازالايدىغان، قالغان ھاشارلارغا ئىبارەت بولۇش ئۇچۈن، ئۇلارنىڭ يۈرىگىنى موجۇشنى مەقسەت قىلىدىغان. بۇ قېتىممۇ ھاشارلار بىرە بېچارىنى مەيدانغا چىقىرىپ قامچا ياكى دەررە بىلەن جازالايدۇ دەپ دەھشەتلىك مەنزىرىنى كۈتۈشمەكتە.

ـ ئادەملەرنى سوغدا ئۇزاق تۇتماڭلار، باشلاڭلار! ـ بۇيرۇق قىلدى قاسىم مىراپ.

ـ ھەي، خالايىق! ـ جېنىنىڭ بارىچە ۋاقىرىدى كۆك بېشى، ھازىر مونۇ غېنى...

نېمە ئۇچۇندۇر كۆك بېشى تېلىققاندەك تۇرۇپ قالدى. غېنىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغان ھاشارلار ئۇنى جازالايدېكەن دەپ بىلدى، ئەتىمالىم، غۇل-غۇل بولۇشۇپ تەۋرىنىپ كېتىشتى.

ـ غېنى دېگەن... ھېممەت باينىڭ ئېتىنى كۆتىرىدۇ!

بۇ گەپتىن كېيىن ھاشارلارنىڭ يۈرەكلىرى ئورنىغا چۈشكەندەك يېنىك تىنىق ئېلىشتى.

ـ ھاي، راستمۇ؟

ـ راست بولمايچۇ. غېنى ئات ئەمەس، قوتازنىمۇ دەس كۆتىرەلەيدۇ!

ـ ئەتە كۈندۈزى كۆرسەك بولماسمېدى!

ـ شۇنى دەڭا. قەۋەتلا ئالدىراشقۇ بۇلار!

ـ كۆتىرەلمەي، رەسۋا بولمىغىدى!

ھاشارلارنىڭ غۇل-غۇلىسى بېسىلغىچە سۇرەتتەك چىرايلىق، قومۇچ قۇلاق، غاز بويۇن، قۇرغۇيدەك چاققان جىرەن قاشقىنى سەيناغا يېتىلەپ كىرگەن ھېممەت ئېتىنى قىيالمىدى، ئەتىمالىم، جىرەننىڭ يايلى، كوكۇلىسىنى سۆيۈپ، بويىنىدىن قۇچاقلىدى.

ـ بولدۇي، ھەجەپ خوتۇنۇڭنى ئەركىلەتكەندەك سىلاپ-سىيپاپ كەتتىڭا! ـ ۋاقىرىدى مىراپ.

ـ شۇ ئارىلىقتا يالاڭ كۆينەك كىيگەن، بىلەكلىرىنى تۈرۈپ، شامدىغايلىنىپ، تۆگە قۇشىدەك، لەڭ-لۇڭ بېسىپ مەيدانغا چۈشتى غېنى. ئۇ ھېمىتنىڭ قولىدىن تىزگىنىنى يۇلۇپ دېگىدەك ئالدى. جىرەن قاشقىنىڭ گۇلخانلار شولىسىدا ئىپەكتەك تاۋلىنىپ تۇرغان دۇگىلەك ساغرىسىنى پەپىلەپ، ئاندىن نەپەسلىرىنى تۇتۇپ جىم تۇرغان ھاشارلارغا :

ـ ئاۋال خۇدا، ئاندىن ھەر قايسىڭلارنىڭ مەدەت تىلىشىڭلارغا تايىنىپ، بۇ ئاتنى كۆتىرىمەن، ھەپپا! غېنى ئاتنىڭ مىنەر تەرىپىدىكى ئالدى قولى ۋە كەينى پۇتىنى چاققانلىق بىلەن قاماپ تۇتتىدە چېتىنغا كىرىۋالدى ھەم شۇنداق تېز ھەرىكەت قىلدىكى جىرەن باشتا تۇيماي قالسا كېرەك، پەقەت مۆرەدەپ كۆتەرگەندىلا جۇلقۇنديۇ، لېكىن كۈچلۈك قوللاردىن بوشىنالماي، تەن بەرگەندەك بېشىنى تۆۋەن سالدى. ئات يۇلقۇنغاندا غېنى سەنتۈرۈلۈپ كېلىپ يەنە قەددىنى رۇسلاپ ئالغا چامدىدى. ئەلۋەتتە، ھاشارلار ئۇنىڭغا مەدەت تىلەتتى، بەزىلەر دەم سالغاندەك نېمىلەرنىدۇر ئوقۇپ، پالۋانغا قاراپ «سۇپ، سۇپ» دەپ نىجات تىلەشتى. غېنى ئاتنى دەس كۆتەرگەندە بولسا، يېنىك تىنىق ئېلىشىپ، دولقۇندەك، ئالغا تەۋرىنىشتى.

ـ بىر، ئىككى، ئۈچ... ئون! ـ ئون قەدەم سانالغاندا ئورنىدا توختىغان غېنى ھېمىتقا قارىتا: ـ ئەندى داداڭنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن يەنە ئون قەدەم بېسىۋېتەي!

ـ يارايسەن، غېنى!

ـ تاپقان ئاتا-ئاناڭغا رەخمەت!

ـ ئاللاھ يار بولغاي، ئوغلۇم غېنى!

ھاشارلارنىڭ خوشاللىق ئاۋازى كۆككە كۆتىرىلدى، سەينا ھاياجانغا تولدى .

ساناپ تۈرۈپ يىگىرمە قەدەم باسقان غېنى، كىچىك بالىنى مۈرىسىدىن ئېلىپ يەرگە قويغاندەك، جىرەن-قاشقىنى يەرگە قويىۋۋېدى، ھاشارلار چۇقان-سۈرەن سېلىشىپ، دەۋرەپ بېرىپ غېنىنى ئوراۋېلىشتى.

ـ يىگىتنىڭ يىگىتى ئېكەنسەن!

ـ سەدىقەڭ بولايلى!

ـ بىزنى يەرگە قاراتمىدىڭ!

بۇ تەرىقە ئېقىمدە ۋە ئەينى ۋاقىتتا مەغرۇر ۋە شادىمان ئاۋازلار ھەر تەرەپتىن ياڭرىدى.

ـ تەرلەپ قاپسەن، سوغ تەگمىسۇن، ـ دېدىدە يېپىنچاقلاۋالغان بەرقۇت پېرىجىسىنى غېنىنىڭ ئۈچىسىغا يېپىپ قويدى، قاسىم مىراپ. ئۇنىڭ سۆزىدىمۇ، ھەرىكىتىدىمۇ ئاپىرىن ۋە تەھسىن ئوقۇغانلىغى بىلىنىپ تۇراتتى.

ـ تونغا مۇبارەك، غېنىجان!

ـ كىيگىنى نېسىپ قىلغاي، ئىلاھىم!

ھاشار-دىھقانلارنىڭ غېنىغا بولغان ئىخلاس-ھۆرمىتىنى كۆكسىگە سىغدۇرالمىغان، خۇسۇسەن، قاسىم مىراپنىڭ بىر لەۋشەن «ئوغرىغا» كۆز تۇرا قىلغان ئېقىمدىسىگە چىدالمىغان شاڭيۇ، ئەللىك بېشى، كۆك بېشىلار «كۆزۈم كۆرمىسۇن» دېگەننى قىلىشىپ، نېرى كېتىشتى .

ـ ئات ئەندى مېنىڭ بولدىغۇ دەيمەن، مىراپ بېگىم؟ ـ دېدى غېنى.

ـ ھە، ئەلۋەتتە سېنىڭ. سەن ئۇتۇۋالدىڭدە!

خەلق جىم تۇرالماي يەنە سۈرەن كۆتەردى.

ـ ئۇتقاندا يەنە ھالاللاپ ئۇتتى!

ـ ھە، قانچە ماختىسا ئەرزىيدۇ!

ـ پاھ، پاھ!... بۇ ئاتزە غېنىغىلا لايىقكەندە!

ـ قۇلاقلىرى قومۇچ قەلەمدەك، كۆزلىرى بۇلاقتەك، تۇياقلىرى كومۇچ يامبۇدەك...
ـ بولدۇي! بولدى قىلىشۇي! ـ ۋاقىراۋەتتى چىدالمىغان ھېمىت.
ـ ھە، ئويۇن دېگەننى چىداپ ئويناش كېرەك!
ـ چىدىغانغا چىقارغان!
"قارغوجىنى" قويۇۋەتمەيلى...
كۆلكە كۆتىرىلدى. بۇ كۆلكە ھاشارلارغا تەن يېڭىش كۆلكىسى ئىدى .
ـ سىدىقكام بارمۇ مەشەدە؟ ـ سورىدى غېنى، كۆلكە بېسىلغاندا.
ـ مەن، بار، بالام. باياتىن پەش قايرىپ، سېنىڭ تەلىۋىڭنى قىلدىم.
توپنىڭ ئىچىنى يېرىپ غېنىنىڭ ئالدىغا كەلدى جۇل-جۇل كىيىملىك سىدىق.
ـ ئۆمرۈڭدە ئاتنىڭ قۇلىغىنى تۇتماپسەن. مە، مونۇ ئاتنى قېرىغىنىڭدا مىنىپ يۈر.
ـ نېمە دېدىڭ؟! ـ قۇلاقلىرىغا ئىشەنمىگەندەك تىڭىرقاپ قالدى سىدىق ئىسىملىك دىھقان.
ـ تۇت، دەيمەن! ـ دېدىدە، جىرەن قاشقىنىڭ چۇلۋۇرىنى سىدىققا تۇتقۇزۇپ قويدى غېنى.
ـ بارىكاللا!
ـ ھەشقاللا!
ـ مەرت، پالۋان يىگىت!
يەنە چۇقان كۆتىرىلدى .
ـ توختا، توختاپ تۇر! ـ دېگەن پېتى ئوتتۇرىغا چۇشتى ئۆڭسۈلى قالمىغان ھېمىت، ـ قانچە پۇل ئالساڭ ئال، ئېتىمنى قايتۇرۇپ بەر...!
ـ ئەندى ئات مېنىڭ ئەمەس. سىدىقكامدىن سورا، ـ دېدى غېنى.
ـ بۇ ئات ـ تەۋەرۈك ئات. غېنى بالام بەرگەن ئات. بۇ ئاتنى ئەندى جاڭجۇڭ كەلسىمۇ مېنىڭدىن تارتىپ ئالالمايدۇ ـ دېدىدە مۇكچەيگەن قەددىنى رۇسلىدى سىدىق ۋە لىككىدە ئاتنىڭ ئۇستىگە مىندى، يالاڭ پوپۇچ سېپىۋالغان پۇتلىرى بىلەن ئاتنى دېۋىتىپ: ـ چۇ! خەيىر، يارانلار! ـ دەپ يۈرۈپ كەتتى.
ھەممە سىدىق «يالاڭ تۆشكە» يول بېرىشتى.

بەشىنچى باپ

"ئات ـ ئوغۇل بالىنىڭ قانىتى" دېگەن تەمسىل موشۇنىڭدەك ئاتلارغا قاراپ ئېيتىلغان بولۇش كېرەك. كۇرەڭ-قاشقىنىڭ بۆرە مېڭىشىغا ھەر قانداق ئات ئۆكرەڭ تاشلاپ يېتىشەلمەيدىغان. ئۇ يول بېسىپ قىزىغانسىرى تىزگىن سىرىپ، بېشىنى ئوينىتىپ، ئىككى يانغا كۆۋۈك تاشلاپ ماڭسا ياكى-قۇيرۇغى بەئەينى لەگلەكتەك لەپىلدەپ كېتەتتى. كۇرەڭ قاشقىنىڭ ئۇستىدە يېنىك ھىس قىلىسەن ئۆزەڭنى، يولنىڭ ئۇزۇنلىغىمۇ بىلىنمەيدۇ. ئاتنىڭ قەدرىنى بىلگەن ئادەم ئۇنىڭ باھاسىغا قارىمايدۇ. كۇرەڭ قاشقىنى بىر ئۇيىر ئىلقىغا تېگىشمىگەن غالدان دوستلۇق ئەقىدىسى ئۇچۇن غېنىغا مىنگۈزۈپ قويغان ئىدى. كۇرەڭ قاشقا غېنىغا، غېنى كۇرەڭ قاشقىغا شۇنداق ياراشقانكى، كۆرگەن كىشىنىڭ زوقى كەلمەي قالمايدۇ.
بۇگۇنمۇ داڭلىق ئېتىنى بۆرە يۈرۈشكە سېلىپ، قىرقا بويلاپ كېلىۋاتقان غېنىنىڭ خىياللىرى چېچىلاڭغۇ. قەيەردە كىمگە بارىدىغانلىغىمۇ مۇقۇم ئەمەس. ئاخشام ھاشارچىلار ئارىسىدا قاداق قوللۇق دىھقانىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، ئۇلارنىڭ «تەغدىرىگە تەن بېرىپ، ئۆز ھاياتىغا بېپەرۋا، بىغەم، قانداقتۇر «تەپسە تەۋرىمەس» مەھكۇم ھالىتىنى كۆرۈپ ۋىيدانى قايناپ، دەريا بويىغا كەتكەن ئىدى. شۇ تاپتىمۇ ئۇنىڭ قەلبىنى بىر-بىرىگە قارىمۇ-قارشى، تېگى-تەتىگە يەتكىنى بولمايدىغاندەك ئوي-پىكىرلەر

چۈلغاۋالغان، گويا پىكىرلەرگە جاۋاپ ئىزدىگەندەك قاياقىقىدۇر كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلاتتى.

"بەرسەڭ يەيمەن، ئۇرساڭ ئۆلۈمەن" دېگەندەكلا مۆلدۈرلىشىپ تۇرۇشىدا. بۇ خەق بىلەن نېمە ئىش قىلغىنى بولار؟ گاس-گاراڭلىقنى بىزگىلا ئاتا قىلغانمۇ يە، بۇ خۇدا! ــ «پىچىرلىدى ئۇ كىمگىدۇر ئەزىيەت ئېيتقاندەك» يۇرت چوڭلىرىمىز بايلىق توپلاپ، مال-مۈلۈك يىغىپ، كۆپ خوتۇن ئېلىپ يۈرسە، كەمبەغەل-چۈمبەغەللەر ئايدا-يىلدا بىر تويغىنىغا رازى بولۇپ «تەغدىرگە تەن بېرىپ» سۆرۈلۈپ يېتىشسە نېمە ئىش قىلالايسەن؟! «بۇ ئويلار ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئۇنلۇك چىقىپ كەتكەشكە، كۆرەڭ قاشقا شىڭتىيىپ، قۇلاقلىرىنى ئويناتتى. بىردىن غېنىنىڭ ئېسىغا كىچىگىدىن، موللا-ئىماملار مۇددەرىس-ئاخۇنۇملار تەكرارلاپ، ئىسلام دىنىدىكى مۆمىنلەرنىڭ قۇلاقلىرىغا قۇيۇپ كېلىۋاتقان: «بۇ دۇنيا ــ كاپىرلارنىڭ، ئۇ دۇنيا ــ بىزنىڭ» دېگەن ئەڭ قالاق قۇللۇقتا-مەھكۇملۇقتا چىرماپ بېرىدىغان «پەتۋا» كەلدىدە، ۋۇجۇدىنى غەزەپ تىترىگى باستى. شەخسىي غەرەز ۋە مەنپەئەتلىرىنى، ئۆزىنىڭلا راھەت-پاراغىتىنى قوغلاشقان روھانىيلار تەرپىدىن ئىشەنگەن بۇ ساختا «پەتۋا» مۇسۇلمانلارغا ئاز كۈلپەت كەلتۈرگىنى يوقمۇ! ئۇن يىلچە بۇرۇن بۇ خۇراپىي پەتۋاغا ئەستائىدىل ئېتىقات قىلىدىغان غېنى بۇگۈن شەك كەلتۈرۈپ، بۇنى تاپقان ساختىپەزلەرگە، ئالدامچىلارغا لەنەتلەر ئوقۇدى. نېمىشكە؟ دىنىي ئېيتىقاتتىن كەچتىمۇ؟ ھەرگىز! ئۇ دىنغا ئاللانىڭ بىرلىگىگە ئېتىقات قىلىدۇ، دىنىسىزلارنى يامان كۆرىدۇ. پەقەت ھايات، مەئىشەت، مۇسۇلمان ئاتالمىش قان قېرىنداشلىرىنىڭ ئېزىلىشى، ھاقارەتلىنىشى ئۇنى ئويغاتتى، ئىنسان مۇناسىۋەتلىرىگە تەنقىدىي كۆز قاراشنى، ھەق، ناھەقنى ئايرىشنى ئۆگەتتى. «ھەجەپ ئىشا! مۇسۇلمان بەندىلىرىنى ياخشى كۆرگەن خۇدا بۇ دۇنيانىڭ راھىتىنى كاپىرلارغا، ئۇ دۇنيادىكىنى مۇسۇلمانلارغا ئاتا قىپتا؟! نەق ــ كاپىرلارغا، نېسىيە ــ مۇسۇلمانلارغا، خا-خا-خا!» بېئىختىيار كۈلۈۋەتتى غېنى «توختا، توختا! قايسى كۈنى جۈمە قۇتبىسىدا خاتىپ ئاخۇن: «پادىشانىڭ ئەمرى ــ خۇدانىڭ ئەمرى. ھۆكۈمەتنىڭ دېگىنىدىن چىقماس كېرەك...» دېگىنى پۈت قولىمىزنى باغلاپ بەرگەنلىكتۇ؟! ئۇ ئويلىسا، ئويلىسا تىت-تىت بولاتتى. «غازاتنى ئاۋال ئۆز ئىچىمىزدە ئېچىپ، ئەشۇنداق ئېزىتقۇلارنى يوقىتىپ، ئاندىن ياتلارغا تۇتۇش قىلساق بولىدىغان ئوخشايدۇ... ئۇنداقتا ئۆزىمىزنىڭ قېنىنى ئۆزىمىز تۆككەنلىك بولىدىغۇ! ياق، بۇنداق بولمايدۇ، ئاللاھ ئالدىدا گۇناھغا پاتىمىز..."

ئىچكى كەچۇرمىلەر ئىلكىدا نۇسرەت خەلپەتنىڭ قوغۇنلىقىغا يېقىن كەلگەندىلا ئۇيقىدىن ئويغانغاندەك، خىيالدىن باش كۆتەردى غېنى. ئۇنى بۇ يەرگە ئات ئېلىپ كەلدىمۇ ياكى ئاتنىڭ بېشىنى موشۇ تەرەپكە بۇرىدىمۇ ئۆزىمۇ سەزمەي قالغان ئىدى.

تېخى يېقىندىلا كۆكىرىپ-ياشناپ تۇرغان قوغۇنلۇق ۋاشاڭ بولغان: قوغۇن-تاۋۇزلارنىڭ يوپۇرماقلىرى غازاڭلىشىپ، نۆكچە غوللىرى كۆرۈنۈشكە، چۈنەكلەرنىڭ قىرلىرى يېسىلىشىپ، ئۇ يەر، بۇ يەردە جىگىلگەن كەنجە خەمەكلەر ۋە گۈللەرنىڭ نازۇك نۆكچىلىرى قاخشاللىششقا باشلاپتۇ. باراڭنىڭ تەمىسى ئېلىپ تاشلانغان، پەقەت سۇپىچە بىلەن ئوچاقنىڭ ئىزناسى قاپتۇ ــ قوغۇنلۇق شۇ قەدەر خۇنۇك تاشلاندۇقتا ئايلانغانكى، كۆڭۈل غەشلىگىنى قوزغايتتى.

غېنى ۋاشاڭلاشقان قوغۇنلۇقتىن كىمنىدۇر ئىزدىگەندەك ئەتراپقا نەزەر تاشلىدى. بەلكىم ئۇ قوغۇنلۇقتا: تەمىلىك باراڭغا، غۇچچىدا ئېچىلغان قىرمىزى گۈللەرگە ياراشقان ساغلام دېھقان قىزى چولپاننى ئىزدەيدىغاندۇر؟ چولپان يوق. بەلكىم چولپان يوق بولغاشقا قوغۇنلۇق بېپەيزە، خۇنۇك، قۇرۇق قاخشال بولۇپ قالغاندۇر؟... نۇرانىي ئۈزلۈك ئاقساقال نۇسرەت خەلپەتچۇ؟ ئۇ تۇنۇگۈن ئۆستەڭ چېپىغىدىن كېتىپ قاپتۇ. نېمىشكە غېنىغا گەپمۇ قىلماي كېتىپ قالدېكىنە؟! ھە، راستلا نۇسرەت خەلپەت بىلەن كۆرۈشمەكچى، سۆزلەشمەكچى ئەمەسمىدى؟! غېنى كۆرەڭ قاشقىنى يېتىمسىرىغاندەك، يالغۇز دىڭگىيىپ تۇرغان موم ياغاچقا باغلاپ قويۇپ، باراڭلىق قىلغان يەردىكى يېسا تاشقا ئولتاردى (يازدا كەلگىنىدە چولپان قىز موشۇ تاشنىڭ ئۇستىدە ئولتىرىپ بوۋىسىنىڭ كۆينىگىنى ياماۋاتقان

ئېكەن). يانچۇغىدىن كەشتىلەنگەن تاماكا خالتىسىنى چىقاردى ۋە شۇ ئان موشۇ خالتىغا مۇناسىۋەتلىك ئۆمۈر بويى پۇشمان-ئىزتىراپ كەلتۈرگەن ۋاقىئە كۆڭلىدىن كەچتى.

...تېخى «سەھرالىق»، يېقىندىن بۇ يان شەھەرلىكلەر بىلەن ئارىلىشىپ، كۆزى «ئېچىلىشقا» باشلىغان غېنى مال بازاردا ئىككى ئاتنى سېتىپ، پۇلىنى ئەندىلا ئېلىشىغا شەھەر «جىسەكچىلىرى»: ئۆمەر، ئاۋۇت، ھاشىم «توكۇ» ئۈچى، ئاسماندىن توككىدە چۈشكەندەكلا پەيدا بولۇشتى.

ـ ۋاي، جىسەكچىلەرەي! ـ دېدى ھەيرانلىقىنى يوشۇرالمىغان غېنى، ـ قۇماي ئۆلۈك ئاتنىڭ ھىدىنى بىر كۈنلۈك يەردىن ھىدلاپ ئۈچۈپ كېلىدېكەن: سەنلەر قۇمايدىن قېلىشمايسەندە!

ـ داڭگاللىغىڭنى قىلما، سەھرالىق. خۇدايىم رىسقىمىزنى سەن توڭ كۆزلەردىن ئېيتىپ قويغانده!

ـ يانچۇغۇڭ تەتۈر ئۆرۈلمىگىچە بىزدىن قۇتۇلالمايسەن، قاشلىق!

"جىسەكچىلەر" غېنى بىلەن ئامان-ئەسەنلىكنى شۇ تېرىققىدە سوراشتى. بۇلار غۇلجىنىڭ لۆكچەك، قىمارۋاز گاڭگۇڭلىرىدىن بولۇپ، ئۆمەر دېگىنى بۇلار ئىچىدە ئىناۋەتلىگىرەك، مەرتىرەك بولغاشقا غېنى ئۇنىڭ شۇ تەرەپلىرىنى يارىتىدىغان. ئاۋۇت بىلەن ھاشىم ئىككىسى ئۆمەرنىڭ سايىسىدا جان باقىدىغان «جىسەكچىلەر» ھېساپلىناتتى. ھەر ئۈچىلىسى ئەتىگەندە مال بازاردا بېدىكچىلىك قىلىپ، چۈشتە ئاشپۇزۇلدا يەپ-ئىچىپ، كەچقۇرۇندا «چەنخۇ» ـ قىمار ياكى ئاشنا ئويناپدىغانلار.

ـ تايىنلىق، مېنى بىر قاتا يۇڭدۇمۇغىچە خاتىرجەم بولۇشمايسەن، يۇرۇڭلار! ـ دەپ ئالغا چۈشۈپ ماڭدى.

ـ قەيەرگە؟

ـ يۇسۇپنىڭ ياكى ئىسمايىلنىڭ ئاشپۇزۇلىغىدە!

ـ لەڭشاڭغا، ماداسىنىڭ ئاشپۇزۇلىغا!

بىر نەچچە ئاشخانىلارنى ساناپ چىقىشتى تائامدىن دىتى بار «جىسەكچىلەر»، چۈنكى بۈگۈن غېنىنىڭ يانچۇغى دۆڭ ـ ئىككى ئاتنىڭ پۇلى باردە!

ـ مونۇ «يامپاشنىڭ» ئەدەپ كەتكىنىنى قاراڭلار! ـ دېدى دىڭگاقلاپ، باشقىلاردىن قالماي كېلىۋاتقان ھاشىمغا قارىتا، غېنى، ـ ساڭچۈي، مەنتەڭما ئارتۇق كېتىدۇ .

ئىلپەتلەر كولىشە-كولىشە «سەكسەن تۇرلۇك سەي» چىقىرىدىغان ماداسىنىڭ ئاشپۇزۇلىغا قاراپ مېڭىشتى.

نەچچە خىل سەيلەر يېيىلدى، نەچچە جىڭ جۇن ھاراقلار ئىچىلدى ـ ئىلپەتلەر «لەيلىشىپ چالۋاقاشقا»، «مەن ساڭا ئېيتاي» دېيىشكە باشلىدى. غېنىلا ئاشخانىغا قانداق كىرگەن بولسا شۇنداق «بۇدۇڭتەي» ئولتىرىپتۇ. ئۇنىڭ بۇرنىنىڭ ئۈچى سەل قىزىرىپ، كۆزلىرى ئوت چاقناپ كەتكىنى بولمىسا، ھاراق ئىچكەنلىگى بىلىنمەتتىيۇ، لېكىن پەيلى بۇزۇلۇپ ۋەس-ۋەسكە سالاتتى. ئۇ شىر كەيپە بولۇۋالغان. ھەممىنى ئوڭتەي-توڭتەي قىلىۋەتكەندەكلا ئەپتى بار. شۇ تاپتا كوچىغا چىقىپ ئۇچراشقان چېرىكنىڭ تۇمشۇغىغا ئۇرۇپ، مىلتىغىنى تارتىۋالسا، كۆرۈنگەن ئەمەلدار خىتايلارنى ئاتسا، ئاندىن، ئاندىن... ھاشىم نېمىنىدۇر غىڭشىدى.

ـ مىياڭلىمارۇي، يامپاش! بۇ سېنىڭ ئاشناڭنىڭ ئۆيى ئەمەس !

ـ تاۋىڭ بولسا ئاشنامنىڭكىدە باشلاپ بارىمەن، ئۇكا، غېنەم. ئۆز قولى بىلەن شاراپ قويۇپ بېرىدۇ... خالىساڭ «چەنخۇ»، «بەش لەڭ»، «تۆرت ئوشۇق»، دەتتىكام-تاۋكا تەييار! ـ تىلىنى چاينىدى ھاشىم، ۋە:

ئاشنام چەنخۇ ئويناپدۇ...

غىڭشىشقا باشلىدى.

بۇزۇقچىلىقنىڭ ئىلھامچىسى ـ ھاراق. ئىچىپ قىزىۋالغان، شىر كەيپە بولۇۋالغاندىن كېيىن كۆپ ئادەملەر تەڭپۇڭنى يوقىتىپ غەرەزلىك مۇددىئالار ئويغىنىپ نە ھايا ۋە نە ئەيمىنىش قالمايدۇ،ە، پاھىشە، قىمار ۋە ھەتتا جىنايەتكە ئىنتىلىدۇ. بۇ ھالەت ئەزەلدىنلا مەئىشي مۇناسىۋەتلەردە روي بېرىپ كېلىۋاتقان خۇدبىنلىكتۇر. ھاشىم توكۇنىڭ «جازبىلىك» تەكلىۋى كەيپمەنلەرنىڭ نەپسى-تەقاززاسىنى غىدىقلىدى، ئەتىمالىم، ئۇلار بۇ تەكلىپتىن يايراپ كېتىشكەندەك بولدى.

ـئويۇن دېگەننى، تەكتىگە يەتكۈزۈپ ئويناش كېرەك، ـ دېدى ئاۋۇت «كاۋا» تۈكلۈك مەيدىسىگە ئۇرۇپ، ـ ئاشنىغىمۇ بارىمىز، قىمارىڭىمۇ ئوينايمىز. ـ ئوينىغىنىمىز-ئوينىغان!

ـپۇلۇڭ بارمۇ! سەن قۇرۇق چاقماقتىن ئوت چىقىرىدىغان كالۋا! ـ دېدى ئۆمەر "گۆش"

ـپۇ-ل؟! ھا، ھا، ھا! بىزدەك ئوغا بالىنىڭ قوينىمۇ، قونچىمۇ پۇل دېگىنە! ـ دېدىدە، ئوڭ يامپىشى تەرەپكە پولدۇڭلاپ تۇرىدىغان چەڭدازىدىن بىر تۇتام تىزا ـ پۇلنى ئېلىپ، جوزا ئۈستىگە قويدى ئاۋۇت.

ـئاخشام ياپا كەپتۇدە بۇ كالۋاغا!

ـبىردە ئۇتۇپ، بىردە ئۇتتۇرىمىز، بىردە ئۇرۇپ، بىردە...

ـبولدى. ـ ئاۋۇتنىڭ سۆزىنى بۆلدى ئۆمەر، ـ پوقچى خورازدەك ھېممىشەم تاياق يەيسەنغۇ! ئاڭۋاشقا سېنى بېكاردىن-بېكار «كالۋا» دېمەيدۇدە، كەتتۇق! ـ ئورنىدىن قوزغالدى ئۇ .

ـتوختاڭلار! ـ دېدى غېنى قولىنى شىلتىپ، ـ ھاراق ئىچىشسەڭ، سەتەڭلەرگە بېرىشساڭ مەن تەييار. قىما دېگىنىڭنى ماڭا دالىۋاي قىلىشما.

ئىلپەتلەر، بىسى قايتىشقاندەك، جىمىپ قېلىشتى. ئۆمەر، ئاۋۇتلار كەسپىي قىمارۋازلار. ئۇلار ئارىلاپ ئۆز ئۆيلىرىدە جەز قۇرۇپ، چوتۇ ئالىدىغان، يېڭى «شۇركىلارنى» ئۇتۇپ دەندىگەن «تۇلەكلەر» دىن ئېدى. غېنىنىڭ كەسكىن رەددىيەسى ئۇلارنىڭ تۇمشۇغىغا مۇش تەككەندەك بولدى. خۇسۇسەن، ئۆز ئاغىنە ئۆڭگىلىرىنى ئالداپ ئۈگەنگەن ئاۋۇت كالۋاغا ئەلەم بولدىدە. ئۇ مال بازىرىدىلا غېنىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ يانچۇغىدىكى پۇلنى «ئۆزەمنىڭ» دەپ چوت قويغان ئېدىدە!

ـپۇلۇڭنى ئۇتتۇرۇپ قويۇشتىن قورقساڭ بىزنىڭ ئويۇنىمىزغا قاراپ ئولتار، چوتۇ ئالىسەن، ـ يەنە قاماق سېلىپ كۆردى ئاۋۇت.

ـمېنى چوتۇغا قىزىقتۇرالمايسەن.

ـسەنما بۇگۇن بىزدىن ئاسانلىقچە قۇتۇلالمايسەن. كانىدەك يېپىشقىنىمىز ـ يېپىشقان.

ـمەنما بىر ئاتنىڭ پۇلىنى سەن «جىسەكچىلەرگە» ئاتاپ قويغان.

ـئۇنداق بولسا «دۆڭ شوپاڭغا» كەتتۇق!

غېنى شەھەرلىك ئىلپەتلىرىنىڭ رايىغا بېقىپ، شۇ كەملەردە ئىچەرمەنلەرنىڭ «خانىقاسى» ھېساپلىنىدىغان «دۆڭ شوپاڭغا» بېرىشقا رازى بولدى. زاتەن غېنى ئىچىشنى، چېكىشنى موشۇ شەھەرلىك «لائۇ دەيۋاڭلارغا»1 قېتىلغاندىن بۇ يان ئۆگەندى. باشتا ھەۋەس قىلىپ، ئاندىن كەيپە سۈرۈپ، ئەندى خۇما سۈرۈپ ئىچىدىغان، چېكىدىغان بولۇۋالدى. ئۇنىڭدەك ھەر جەھەتتىن تەل-تۆكۈس يىگىتكە بۇ خىل بۆۋەكچىلىك ياراشمايدىغانلىغىنى، ئاقىۋېتى خەتەرلىك ئېكەنلىگىنى ئېيتىپ، نېسىھەت قىلغۇچى جان كۆيەرلىرىگە: «باشقا كۆڭۈل ئاچىدىغان نەرسە بولمىسا، نېمە قىلىسەن؟» دەپ جاۋاپ بېرەتتى. ھەي، ياشلىق، نادانلىق، تەلۋىلىك... ئۇلار دەلدەڭلىشىپ كوچىغا چىقىشتى. گاڭگۇڭلىقتىن تاماسى بار، ئۆزلىرىگە يارىشا تەرەپدار «چىلتەنلىرى» بار ئۆمەر «گۆش» ۋە ئاۋۇت «كالۋا» ئۇچۇن غېنىدەك كۈچلۈك، قورقۇمسىز ياش پالۋاننى يېنىغا ئېلىپ يۈرۈش ئۇ ئابروي، مەدەت ۋە تەمانىنا ئېدى. غېنى بار چاغدا ھەر قاندىغا قىر چىقىرىپ، ئىشەشلىك ھالدا سولخاي يەڭنى چىقىرالاتتى.

كىمنىڭدۇر ناخشا ئېيتقىنىنى ئاڭلىدى:

شوپاڭدىن ھاراق ئىچسەم...
شەنسىلىڭ داڭزىغا يازدى...

گۇگۇم چۈشسىمۇ، كوچىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يامغۇر سۈيىدىن ھاسىل بولغان قارا پاتقاقنى كېچىپ، خىرامان ناخشا ئېيتىپ كېلىۋاتقان ئېگىز بوي ئادەمنى پەرىق قىلغىنى بولاتتى. ئۇ ئىككى كوچىنىڭ قىيىلىشىغا كەلگەندە توختاپ، كىمگىدۇر خىتاب قىلغاندەك:

ـئۆرۈۋېتىمەن! ھەي، ئۆرۈۋېتىمەن! ھۆتۆت-پۆتۆت قىلساڭ بىر ئۇرۇپلا بىقىنىڭنى تېشىپ بىلەي ئۈزۈك قىلىمەن...

ـھە، مانا-مانا! ــ خوشاللىغىدىن ۋاقىراۋەتتى ئاۋۇت «كالۋا» ــ قەسلەپ يۈرەتتىم، بۇ «توڭگۇز» راسا ۋاقتىدا يولۇقتىدە! راسا سالمايمىزمۇ ھە، غېنى؟!

ـنامەرت! ــ كالۋانى سىلكىۋەتتى غېنى، ــ ئوغۇل بالا بولساڭ قېنى مۇشلىشىپ باققىنا! ئۇ مەس بولسىمۇ سەندەك ئۈن لەيلىۋاشقا تېتىيدۇ. ــ شۇ ئارىلىقتا «توڭگۇز» ئاتالغان مەسنىڭ كەينىدىن ئۇچەيلەن يېتىپ كېلىشتىدە گەپ-سۆزسىزلا ئۇنىڭغا يېپىشتى. ئۈچ تەرەپلەپ تەككەن مۇشقا پىسەڭ قىلمىغاندەك كۆكسىنى كېرىپ بىر پەس تۇرۇپ بەردى «توڭگۇز»، ئۇ پەقەت بېشىنىلا قاچۇرغاندەك قىلاتتى. سالغا ئاتقاندەك، بىر مۇش ئېتىۋېدى، ئۈچ «نوچىنىڭ» بىرى قالپاقتەك ئۇچۇپ بېرىپ، ئەگىز سۈيىگە مىلىنىپ كەتتى. قالغان ئىككىسى خوراز بازلىغاندەك، كەينىگە، سىركە-لازا ساتىدىغان خىتاينىڭ دۇكىنى تەرەپكە، داجىشقا باشلىۋېدى، شۇ ئان تورلۇق مۇش يەنە بىرسىنى تىرىڭگىدە ئۇچىرىۋەتتى.

ـھۆتۆت-پۆتۆت دېسەڭ ئۆرى-ۋۈي-تىمەن! ــ دېگەن پېتى ئۇچىنچىسىگە ھەملا قىلىشىغا ئۈچىنچى «نوچى» يېلىندى:

1لاۋ دەيۋاڭ ــ چوڭ بۇزۇق .

ـبولدى، جېنىم ئابدۇلكا، بولدى... ئىككىنچى ئالدىڭدىن توغرا ئۆتمەيمەن...

ـشۇ ھالىڭغا بىرۇغا قول كۆتەردىڭما، ھېجىقىز؟ ــ دەپ يېقىن كەلگەن غېنى «ئەل» بولغانىنىڭ بېلىدىن تۇتۇپ دەس كۆتەردىدە، ــ ئۆگۈزگە چىقىپ كەپتەر ئوينا! ــ دەپ، كېسەك تاشلىغاندەك، دۇكاننىڭ ئۆگۈزىگە ئېتىۋەتتى.

ـغېنىمۇ سەنۈي، ئۇنىڭدىن تونۇدۇم، ــ دېگەن پېتى يېقىن كەلدى ئابدۇللا ــ ماۋۇ كىسكاشلارنى قارا، ئادەمنى بېكار ئاۋارە قىلىپ...

ـمەستەك قىلىۋېدىڭ، مۇش يەپ سەگىپ كەتتىڭمۇ نېمە؟

ـسوقۇشسام سەگىپ كېتىمەن، قارا! ــ دېدى ئابدۇللا.

ـمۇشتۇڭ ھەزرىتى ئەلىنىڭ گۇرزىسىدىنمۇ قاتتىق ئىكەنا، "توڭغۇز!"

ـبېشىمغىلا تاش-تاياق تەگمىسە ئۈچ-تۆرتىگە يېتىپ جان بەرمەيمەن، جۇمۇ، ــ ئات كىشنىگەندەك ئۈنلۈك كۈلدى ئابدۇللا ۋە: ــ خىزمەتتە بولاي، ئۇكا، ــ دەپ تەكلىپ قىلدى.

ـرەخمەت. ئەمما يۇڭ ساۋىغاندەك، سالماقلىق مۇش ئاتقىنىڭغا پەيزە قىلدىم، ئوغۇل بالىسەندە! جوۋا، ــ دەپ چېكىۋاتقان تاماكىسىنى ئابدۇللىغا سۇندى غېنى.

ئىككىسى بىرىنچى قېتىم ئۇچراشقاندىلا ئىجىللاشقان مەرتنىڭ دىلى مەرتكە يېقىن. ئۇلار كۆپمۇ گەپلەشمەيلا بىر-بىرىگە يېقىپ قېلىشقان. ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا گۇلشەنباغ سەيلىسىدە تونۇشتى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىن نەچچە قېتىم ئىلپەتچىلىك قىلىشتى.

ـسەن ئارام ئال. ئىككىنى ئۇچۇقداپ، بىرىنى تۈۋۈا ئوقۇتتۇڭ شۇما بوگۇنگە يېتەر، ــ دېدى كۈلكە

ئاربلاش غېنى.

ـ ياقە، ئابدۇللامنى قويۇپ بەرمەيمىز، مېھمان قىلىمىز، ـ ئوتتۇرغا چۈشتى يېڭىلا «توڭگۇزنى ئۇرىمىز» دەپ غېنىنى كۈچەيتمەك بولغان ئاۋۇت «كالۋا»، ئۇزىنى ئۇرۇپلا.

ـ ۋاي، لەڭمەنتاختاغەي! ـ دەپ ئاۋۇتقا ئالايدىدە، ئابدۇللىغا قاراپ: ـ ئۇچاڭغا قارىغىنا، پاتقاقتا چۆمۈلگەندەك بولۇپ كېتىپسەن، ئابدۇلكا. دەرھال ئۆيۈڭگە بارىدە يۇيۇنغىن.

ئۆمەرنىڭ ئابدۇللىنى توڭگۇزغا ئىشارە قىلغان چاقچىقىغى ئورنىغا چۈشكەشكە ھەممە كۈلۈشتى.

ئۇلار ئەتىسى يۇسۇپنىڭ ئاشپۇزۇلىدا كۆرۈشمەك بولۇپ ۋەدىلەشتى.

***

پاسكىنا قاۋاقخانا بىلەن بېشەم ئايالنىڭ مېھرى كۈچلۈك بولىدىغۇ! ھاراقكەشلەر ئۈچۈن دۆڭ شوپاڭنىڭ «مېھرى» شۇنداق كۈچلۈك بولىدىغان. باشقا جايلاردا ئىچىپ ئاخىرى بېرىپ، دۆڭ شوپاڭدىن ئەرلەڭ1 ياكى سىلەڭ2 ئىچمىسە خۇمادىن چىقمايدىغانلار كۆپ. غۇلجىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى «توپا دەڭ» مەھەللىسىگە جايلاشقان بۇ قاۋاقخانىنىڭ ئىشىك ئالدىغا:

سى لەڭ بۇ گائۇ گۇئاڭ،3

با لەڭ بۇ چى چۇئاڭ ـ 4

دەپ خەتايچە يېزىلغان خەت ئېسىقلىق تۇرىدۇ. ئىچەرمەنلەر، چېكەرمەنلەر، ئويىنارمەنلەر تولاراق موشۇ ئەتراپنى ئەگىشىدۇ. ئۇلار بەسلىشىپ ئىچىشىدۇ، تالىشىپ ئىچىشىدۇ. نەق ئىچىدۇ، نېسىگە ئىچىدۇ. تاپقان-تەرگىنى خەتاي جاڭگۇيدىنىڭ غەللىسىگە چۈشىدۇ. قەرىزدار بولسا، شەنسىنىنىڭ داڭزىسىغا5 چۈشىدۇ ـ ئۇلارنىڭ ھايات چاقى شۇ قېلىپتىلا پېقىرايدۇ.

غېنىلار چىراق ئىسىدىن بىقسىپ تۇتەكلەشكەن قاۋاقخانىغا كىرىشتى. ئىشتانباغدەك توم ئېشىلگەن پىلىكلەردىن، خۇددى تۇرخۇندىن چىققاندەك، ئىس-تۇتەك بۇرقۇپ چىقىپ تۇرۇپتۇ. سېسىق ھاراق، ئېچىغان سەيلەر بىلەن قىچا-زاغۇنىنىڭ ئاچچىق ئىسى قوشۇلۇپ شۇنداق قاڭسىق، قەي قىلغىدەك بەدبۇي ھاسىل بولغانكى، بىرىنچى كىرگەن ئادەم تۇنجۇقۇپ قېلىشى مۇمكىن. لېكىن دايىملىق چۆپقاتلار ئېپارگۇللەر سايىسىدا ئولتىرىشقاندەك كۈلۈشۈپ، چاقچاق قىلىشىپ «پەيزە» سۇرۇشۇپ ئولتىرىشىدۇ. غېنى بوسۇغىدىن ئاتلىشى بىلەن كۆزلىرىدىن ئاچچىق ياش تۆكۈلدى، قاتتىق چۈشكەردى ۋە كۆڭلى ئايلىنىپ قەي قىلىۋەتكىنى تاسلا قالدىدە، ئۆزىنى تالاغا ئاتتى.

ـ نېمە بولدۇڭۇي، سېزىك بولغان خوتۇندەك قەي قىلىپ كەتتىڭا! ـ خاپا بولدى غېنىنىڭ قىلىغىغا ئۆمەر.

ـ ھە، «باتۇر»، ئەھۋالىڭ شۇما؟ جانەن قىزلاردەك ئاچچىق بۇسقا چىدىماي قالدىڭا؟! ـ تەنە قىلدى ئاۋۇت "كالۋا".

ـ مەن سەنلەر ئوخشاش مەخلۇق ئەمەستە! ـ دېدى، كۆزلىرىدىن چىققان ئاچچىق ياشنى سۇرتۇپ، غېنى.

ـ دۆڭ شوپاڭغا ئالايتەن كېلىپ، ئەرلەڭدىن قاقماي كەتسەك ئۇيات بولار، باتۇرۇم؟ ـ دېدى ئۆمەر يېلىنغاندەك، ـ تۆڭلۈكتىكى توقۇمنى ئالغۇزىۋەتسەك ئىس ئۇرمايدۇ.

ـ خەتاي خەق دېگەن سوققا كايەك. كىچىككىنە يامغۇر يېغىۋىدى، ئىشىك-تۆڭلۈكنى دۇملەۋەتكىنىنى قارا! ـ كايىغاندەك قىلدى ئاۋۇت.

1ئەرلەڭ ـ ئىككى سەر

2سىلەڭ ـ تۆرت سەر

3تۆرت سەر ئىچسەڭ بېكەتتىن ئۆتەلمەيسەن

4سەككىز سەر ئىچسەڭ ئورنىڭدىن تۇرالمايسەن!
5داڭزىسىغا ـ نېسىيە يازىدىغان تىزىمىغا.

ئىلپەت دېگەننىڭ رايىنى قايتۇرماق تەسقۇ. سالا-سۇلا بىلەن تۆرت سەردىن تىكتۇرما قىلىشقا كۆندى غېنى.
ئۆمەر بىلەن ئاۋۇت قاۋاقخانىچى لائۇ ۋاڭنىڭ قەرزىنى ۋاقتىدا تۆلەيدىغان «داڭزىنىڭ» تۆرىدە ئىسىملىرى يېزىقلىق تۇرىدىغان ئىشەشلىك چۆپقاتلىرى بولغاشقا ئۇلارنىڭ ئىلتىماسىنى رەت قىلماي، تۇڭلۇكنى يېپىپ قويغان پاختىلىق كونا چۇشەكنى ئېچىۋېتىپ، ئۇلارغا كىچىگىرەك ئوۋچە جوزىنى بوشىتىپ بەردى. تۇڭلۇك ئېچىلغاندىن كېيىن بىقسىغان قويۇق تۇتەك بېسىلغاندەك بولدىيۇ، لېكىن شوپاڭ ئىچىدىكى ماناندا ئولتىرىشقان ئادەملەرنىڭ ئۇز-كۆزلىرى، لايقا سۇدىكى ئەكسىدەك، گىرىمسەن كۆرۈنەتتى. ئۇلار چالۋاقىشىپ سۆزلىشەتتى، نېمىلەرنىدۇر بەسلىشەتتى، كۈلۈشەتتى، باش-ئۇچى يوق ناخشىلارنى باشلاپ قويۇپ، ئاخىرىغا يەتكۈزمەيلا، يېڭىنى ئېيتىشاتتى.
ئۆمەرنىڭ بۇيرۇتمىسى بويىچە هېچ قاچان يۇيۇلمىغان، مايلىشىپ پاقىراپ، سىلىقلىشىپ كەتكەن هېجىرلارغا تۆرت سەردىن جۇڭ، يەنە شۇنداقلا ياغلىشىپ، قاسناقلىرى كىرلەشكەن ساپالغا تۇزلىغان پوچاق، ئېچىتقان سامساق، جۇسەي، چىلەڭ-دۇفۇلارنى1 كەلتۈردى.
ـئىچەيلى، جورىلار، ئىچەيلى! بۇ يەرنىڭ هاۋاسى كەڭ، قانچە ۋاقىراپ-جاقىرساقما هېچ كىم غىڭ قىلمايدۇ، قانداق دېدىم، ۋاڭ جاڭگۇيدا؟ ـ دەپ بېشى تاقىر، ئۇزى ياغلىق قاپاقتەك پاقىراپ تۇرغان بەدىنى كۆپتەك دۇگىلەك خىتايغا قارىدى ئۆمەر.
ـئىچسۇڭ، كەتسۇڭ! ـ دېدى قاپاقلىرىنى مۇشتۇمدەك تۈرگەن ۋاڭ.
ـيانچۇقلارنى تازىلايسەندە، ئاندىن دۇبۇرغا تېپىسەن، شۇنداقمۇ جاڭگۇيدا؟ ـ دېدى غېنى.
قاشقا باش خىتاي چاشقاننىڭكىدەك مىتىق كۆزلىرىنى غېنىغا قادىغىنىچە تۇرۇپ قالدى:
ـمەن بىلىدۇ شۇ: قوغلايدۇ دېسۇڭ، يەنە كەلسۇن دەيدۇ، ـ ئۆزىگە ئىشەنگەندەك ئۇتتۇر چىشلىرىنى هىڭگايتىپ كۈلدى، قاۋاقچى خىتاي.
ـبىز خەقنىڭ پوستىغا راسا كىرىۋاپتۇدە، مونۇ «تۇلۇم چاشقان»، دېدىدە هېجىردىكى هاراقنى زەردە قىلىپ ئىچىۋەتتى غېنى، ئۇنىڭغا هېچ نەرسە خۇش ياقمىدى. ئەتراپتىكى ۋاراڭ-چۇرۇڭلارغىمۇ قۇلاق سالماي، بۇ يەرگە كىرىپ قالغانلىغىنى ئۇنتىغاندەك بىر قىياپەتتە جىم بولۇپ كەتتى. بەلكى «ئىلپىتىڭ قارغا بولسا يېيىشىڭ تېزەك» دېگەندەك، مونۇ ئادەم ئەمەس، ئىشت-ئېشەكمۇ تۇرمايدىغان سېسىق، مەينەتچىلىككە كەلگىنىگە ئۆكۈنۈپ، ئۆزىگە-ئۆزى كايىۋاتقاندۇر؟ ياكى هاراق ئىچىپ ئولتىرىشقان ياشلارنىڭ گۆلدەك ئۆمرىنى، تەكرارلانمايدىغان ياشلىق باهارىنى موشۇنداق ئىپلاس، تۇڭگۇزخانىدىنمۇ بېتەر هاراقخانىدا ئۆتكۈزۈپ، ئەقىل-زېهنىنى بۇلغاپ ناكالىشىشىغا كۆيۈنىدىمۇ؟

1چىلەڭ-دۇفۇ ـ سەيلەرنىڭ نامى.

ياكى بولمىسا ئەۋۇ هاراق كۆپىگە يۆلىنىپ، ئەتراپقا خوجايىنلارچە نەزەر تاشلاپ تۇرغان يالغۇز بىر خىتاي شۇنچە «چەنتۇلارنى» ئالداپ-سالداپ زەهەرلەپ، خۇماش قىلىپ، كېرەكسىز مەخلۇقلارغا ئايلاندۇرغانلىغىغا ئىچ-ئىچىدىن تىتتىت بولۇۋاتقاندۇر؟ هەر هالدا چىرايىنى ئاچماي ئولتاردى .
ـئاپاڭنى سېغىنىپ قالمىغانسەن، سەهرالىق، دېمىڭ ئىچىڭگە چۇشۇپ كەتتا؟! ـ تەنە قىلدى ئاۋۇت.
ـبۇ دىمىقتىدا ئىچىڭ پۇشقان بولسا، ئۇكا، ئۆيگە كېتەيلى، ـ دېدى ئۆمەر.

ئا... ئاشنام نەكەتتى، بالىخان،
شاياغا كەتتى...

ـ يۇرۇڭلار، ئاشنىغا كەتتۇق...
هاشىم توكۇننىڭ تىلى مۇنەككىلىشىپ، سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ئۇلاشتۇرالمىدى. ئۇ پەقەت «ئاشنا» ئىبارىسىنى تەكرارلايتتى .
ـ دېمىم سىقىلىپ كەتتى... كەتتۇق! ـ غېنى ئورنىدىن تۇرۇپ مېڭىشىغا، كىمدۇر:
ـ ساراڭ شويىنىڭ چېرىكلىرى!
ـ هېلىقى بولۇسقۇ! ئۇ راسا قاندىن...
ئۇڭغىچە مەخسۇس تىكىلگەن چېرىك كىيىملىك بولۇس ۋە ئۇنىڭ كەينىدە قوچاقتەك ياسانغان چىرايلىق ئىككى چېرىك، ئۇلار بىلەن بىللە غوجەك شاگىيۇنىڭ ئوغلى تۇسۇق كىرىپ كېلىشتى. شۇ ۋاقىتلاردا ئىلى ۋىلايىتىنىڭ دوتىيى ـ ۋالىسىنىڭ ئوغلى شويى (ئۇنىڭ تەلۋە قىلىقلىرىدىن بېزەر بولغان خەلىق ئۇنى «ساراڭ شويۇ» دەپ ئاتايدىغان) قىلىدىغان قىلىق تاپالمىغاندەك قىرىق-ئەللىكچە ياش، چىرايلىق (بېساقال) ئۇيغۇر بالىلىرىدىن تەركىپ تاپقان شەخسىي مۇھاپىزەتچى ئەترەت قۇرغان. بۇ شەخسىي «مۇھاپىزەتچىلەر» بىر تەرەپتىن ساراڭ شويىنى مۇھاپىزەت قىلىدىكەن، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ پاھىشە-بۇزۇقچىلىقلىرىغا هەمدەم بولۇشاتتى. ئەگەر، ساراڭ شويى كولاسكىدا، ئاتلىق ياكى مەپىدە سەيلە تاماشىغا چىقىدىكەن ئەشۇ «تېكىز» مۇھاپىزەتچى ـ چېرىكلىرى ئالدى-كەينىدە قوغداپ مېڭىشىپ، يىراقتىنلا كوچىلارنى بوشاتقۇزۇپ، دەب-دەبە بىلەن ماڭىدىغان. ساراڭ شويىنى كۆرگەندىلا توختاپ باش ئېگىپ هۆرمەت بىلدۈرمىگەن «چەنتۇلارنى» شۇ يەردىلا قامچىلاتتى ياكى بىر نەچچە كۈن سەيىسگە ئىشلىتەتتى. ئەگەر ساراڭ شويىغا قاراپ، ئۇقۇشماي كۈلۈپ قويغان كىشىنىڭ هالىغا ۋاي، ئۇنىڭ ئورنى يامۇل-زىندان. بەگدىنمۇ غالچىسى يامان، «بۆكىنى ئەكە دېسە بېشىنى كېسىپ كېلىدۇ» دېگەن گەپ بارغۇ. مۇھاپىزەتچىلەرنىڭ باشلىغى بولۇس ئىسىملىك پەيجاڭ1 ، ساراڭ شويى بىرنى دېسە ئوننى قىلىدىغان، هەتتا لومودىلىق ۋەزىپىسىنىمۇ ئۆتەيدىغان بۇ «قىزىل كۆز» مۇرتەد، ئادەملەرنى قورقىتىپ پۇلىنى ئېلىش، خالىغانچە زورلۇق قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىپ، هەممىلا يەرنى تىمىسقىلاپ يۈرىدىغان... ئەشۇ قىزىل كۆز، قۇش بۇرۇن، دوقا ماڭلاي، ئات ئۇزلۇك، ئۇستىدە چېرىك كىيىم بولۇس شوپاڭنىڭ بوسۇغىسىنى ئاتلا-ئاتلىمايلا:
ـ غېنى ئوغرى بارمۇ؟ ـ دەپ سورىدى، مەيدىسىنى كەرگەن هالدا. قايىنىغان قازانغا سوغ سۇ قۇيغاندەك، باياتىن قايناپ تۇرغان شاۋقۇن بىردىن جىمىپ قالدى. بۇ جىم-جىتلىقنى سالماقلىق ئاۋاز بۇزدى:

1پەيجاڭ ـ ۋزۋود كوماندىرى.

ـ غېنى دېگەن مانا مەن! ـ ئىككى قەدەم ئالغا چىقتى غېنى.
ـ ئالدىمىزغا چۈشۈپ ماڭ! ـ خىتاي ئەمەلدارلىرىغا قىياسەن بۇيرۇق قىلدى بولۇس پەيجاڭ.
ـ ئالدىڭغا چۈشۈپ ماڭىدىغان ئويناش قىلىپ، تۇتۇلۇپ قالغان خوتۇنۇڭمىدىم؟
غېنىنىڭ زەردىلىك تەنىسگە شۇنداق كۈلكە كۆتىرىلدىكى، هەتتا هاراقتىن بوشىغان قاچا-قومۇچلار جاراڭلاپ كەتتى.

ـ هوش كاللاڭ بىلەن سۆزلە، ئوغرى! ـ دېۋەيلىدى ئىزا ئەلەمدىن تىترىگەن بولۇس پەيجاڭ. دېگىنى ـ دېگەن، ئەتكىنى ـ ئەتكەن بولۇپ يۈرگەن بۇ ساراڭ شويىنىڭ «ئوڭ قانتى» غېنىنىڭ ئۇز تۇرا رەددىيەسى، خۇسۇسەن، مونۇ كۆشەندىلەرنىڭ كۆلكىسى ئۇنىڭغا ئەلەم قىلغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنى ئوڭلاپ، زەربىگە تەييارلانغىچە غېنى ئىككىنچى سۆز پەشۋاسىنى بەردى:

ـ مېنى «ئوغرى» دەپ ئىككى قېتىم تىلغا ئالدىڭ. ئۈچىنچى قېتىم «ئوغرى» دەيدىكەنسەن، ئوتتۇز ئىككى چىشىڭنى سوڭۇڭدىن چىقىرىمەن!

ـ بۇ، بۇ دودەن سىلىنى تونۇمايۋاتىدۇ، بولۇس پەيجاڭ، ـ دېدى بولۇسنىڭ كەينىگە ئۆتىۈۋالغان تۇسۇق.

ـ بولۇسنىڭ ئاغزىنى مايلاپ، ئۇنى قالقان قىلماي، بۇ ياققا چىق، تۇسۇق! قوينۇڭدىكى خوتۇننى تارتقۇزۇپ قويغان ئادەم، قىز ئەپقېچىپ نېمە قىلاتتىڭ؟ ئۇنىڭدىن كۆرە ئەتە مال بازارغا چىقىپ، بىر ئاختا تەخەي سېتىۋالدە، شەھەرنى بوشات !

يەنە كۈلكە ياڭرىدى. بولسىمۇ ھېجايدىيۇ، پەيجاڭلىك «سالاپىتىنى» يوقاتماسلىققا تىرىشتى، ئۇ ئۇنىنىڭ بارىچە :

ـ ماڭامسەن يوقمۇ. ئو... ـ «ئوغرى» ئىبارىسى ئۇنىڭ ئاغزىدا قالدى.

ـ نەگە؟

ـ نەگە بولاتتى، دوتەي يامۇلىغا.

ـ مېنىڭ ئۇ يەردە نېمە كېرىگىم باركەن؟ ساراڭ شويىنىڭ بېلىنى تۇتۇپ، بېشىنى يەلپۈيدىغان قىرىق ـ ئەللىك لەلىگۈشلىرى ئازلىق قىلدىمۇ؟

بۇ زەردىسىگە چىدالمىغان بولۇس ئاچچىق ھەسرىتىدە غېنىغا ئېتىلدى. ئۇنىڭغا قوشىلا ئىككى «تېكىز» چېرىك ۋە تۇسۇقمۇ بىرلىشىپ يېپىشتىيۇ، خادا تاشتەك تىك تۇرۇۋالغان غېنىنى بىر قەدەممۇ قوزغىتالمىدى. تۆرت ئادەم يېپىشىپ، تېچ تۇرۇپ بەرگەن بىر «ئوغرىنى» ئورنىدىن قوزغۇتالمىسا نېمە دېگەن رەسۋاچىلىق!... ھەممە ئىسمىنى ئاڭلىغاندا تىك تۇرىدىغان «بولۇس پەيجاڭ» بولغىنى قېنى؟

ـ خەپ، مونۇ چۆرەدەپ تۇرۇشقان رودۇپايلارنىڭ زاڭلىق كۈلكىسىگە ئۆلەيمۇ تېخى!

كۈچ ئېلىشالمىغان پەيجاڭ ئەندى قۇرالىغا تايانماق بولدى، ئەتىمالىم، تاپانچىسىنى قېپىدىن چىقاردىيۇ، لېكىن شۇ ئان قولىدىن ئۇچۇپ كەتكىنىنى سەزمەي «ۋاي، قولۇم» دەپ ئىڭراپ، تولغىنىپ كەتتى.

تاپانچا غېنىنىڭ ئاياق پەشۋاسىدىن ئۇچۇپ بېرىپ، ئاغزى ئوچۇق تۇرغان ھاراق كۈپىلىرىنىڭ بىرىگە چۈشكەن ئىدى.

بۇ قېتىممۇ غېنىنى ئالقىشلىغاندەك چۇقان كۆتىرىلدى. بەزىلەر. «ياشاپ كەت»، «باپلىدىڭدە» دەپ ۋاقىراشتى.

ـ ئەندى، يېتەر. ئاستا كېتەيلى، ئۇكا، ـ دەپ غېنىنىڭ پېشىدىن تارتتى ئۆمەر.

ـ قانچە دېگەن بىلەن ھۆكۈمەت ئادىمىدە! ـ دېدى تەشۋىشلەنگەن ئاۋۇت "كالۋا".

ـ قورقۇشساڭ كېتىشىۋەر! ـ پىسەڭ قىلمىدى غېنى .

ـ سەن كەتسۇڭ، ئۇكاڭىزا؟ ـ ئىلتىماس قىلدى قاۋاقچى خىتاي، غېنىنىنىڭ ئەپتىدىن ھېلىغۇ چەنتۇ پەيجاڭ ئېكەن، شويى كەلسىمۇ بۇ قەيسەر توپىلاڭ چىقىرىپ، ھەممىنى ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلىۋېتىشىگە كۆزى يەتكەنلىكتىن.

ـ كېچىسى شويى ـ لويىلارنىڭ تاپىنىنى يالاپ، كۈندۈزى ئۆز قان ـ قېرىنداشلىرىنى ئۇرۇپ ـ سوقۇپ بوسۇنچى قىلىپ كۈن كۆرگىچە ئىشتانىباققا بوغۇلۇپ ئۆلسەڭچۇ، خىتاي گەندىسىنى يېگەن ئىپلاس! ـ دېدىدە، ماداخان كۆينىگىنىڭ ئىزمىسىنى ئېتىپ، پەشمىتىنى مۈرىسىگە تاشلاپ لەڭ ـ لەڭ بېسىپ، ئىشىك تەرەپكە ماڭدى غېنى ۋە بوسۇغىدا توختاپ:

ـ پالپىستەككە ئوخشاش تاپانچاڭنى كۆرگەنلا ئادەمگە تەڭلەۋەرمە، قىزىل كۆز پەيجاڭ! ـ دەپ خىتاپ قىلدى ۋە پەش قېقىپ چىقىپ كەتتى.

****

كۆپ ۋاقىتلاردا كۈچ-قۇۋۋىتى زور ئادەملەرنىڭ پەم-پاراسىتى كام، ئەقلى كوتا-خامۇشىراق بولىدىغۇ! ئەمما، تېخى ياش بولسىمۇ غېنىدا ھەر ئىككى خىسلەت: كۈچ-غەيرەت ۋە پەم-پاراسەت قوشۇلۇپ كەلگەنلىكتىن ئۇنىڭ ئىنسانىي سۈپىتىنى ئاشۇرۇپ تۇرىدىغان. سۆزگە-سۆز، كۈچكە-كۈچ ـ ھەر ئىككىلىسى ھېمىشەم تەڭپۇڭ.

"دۆڭ شوپاڭ" شەھەرنىڭ غېۋت-شىكايەت مەركەزلىرىدىن بىرى بولغاشقا ئاخشامقى ۋاقىئە ئەتىسىلا شەھەر بويلاپ تارىلىپ، كۆپنى كۈلدۈرۈپ، ھەممىنى دېگىدەك خوشال قىلغان ئېدى. ھۆكۈمەتنىڭ ئىشەشلىك ئادىمىگە سۆز قايتۇرۇپ، ئۇنى ھاقارەتلىگەن. ئىشەنگەنلەرمۇ بار، ئىشەنمىگەنلەرمۇ بار. مىللىي ھىسسىياتى بارلار غايىۋانە غېنىغا ئاپىرىنلار ئوقۇيدېكەن، مىللىي مۇردەتلەر، ئازغۇنلار غېنىنى «دودەن» ـ دەپ ئەيىپلەشتى. ھۆكۈمەت دائىرىلىرى بولسا مەسىلىگە «شەخسىي توقۇنۇش» دەپ قارىماي، چوڭقۇرىراق تەھلىل قىلىپ، غېنىنى قارا داڭزىغا يېزىپ، ۋاقتىدا «پېيىنى قىرقىش» ئۈچۈن تاپشۇرۇقلار بېرىشتى. غەزەپناك بولغان ساراڭ شويى ئون نەچچە مۇھاپىزەتچى چېرىكلىرىنى قۇراللاندۇرۇپ شۇ كېچىسىلا «دۆڭ شوپاڭغا» كېلىپ تېخى تارقاشمىغان ھاراقكەشلەرنى تېرە-پېرەڭ قىلغاندىن كېيىن، غېنى بارىدۇ دەپ تەخمىن قىلغان بارلىق دەڭ-ئۆتەڭلەرنى، تونۇش بىلىشلەرنىڭ ئۆي-جايلىرىنى ئاختۇرۇپ ئوڭتەي-توڭتەي قىلىشتى. كۆپلىگەن ئادەملەر شاپىلاق يېدى، مۇش يېدى، قامچا يېدى، تۆكۈرۈكتەك ئۇزلىرى «يېلىملاشتى». لېكىن غېنى تېپىلمىدى. ھېچ كىم كۆردۈم دېمىدى.

غېنى شوپاڭدىن چىقىپ، ئۇدۇل «توپا دەڭگە» كەلدىدە. ئېتىنى توقۇپ، ئەندىلا ئاتلانماق بولۇپ تۇرۇشىغا ھاسىراپ-ھۆمۈدەپ كېلىشكەن ئىككى ئىلپىتى تەڭلا ئاتنىڭ تىزگىنىگە يېپىشتى.

ـ كاللامنى چورت ئۈزۋەتسەڭمۇ، سېنى بۇگۈن ئۆيۈمدە قوندۇرماي قويۇپ بەرمەيمەن.

ـ ياق! باتۇر بۇگۈن مېنىڭ مېھمىنىم بولىدۇ. ئۇنىڭ بۇگۈنكى قەيسەرلىگى ئۈچۈن بالامنى سويۇپ، بېشىدىن سەدىقە قىلىشقا تەييارمەن .

ـ بالاڭنىڭ گۆشى نېمىگە يېتىدۇ، ئۆزەڭنىلا سويايلى، ـ دېدى ئاۋۇتنىڭ ياسالما تەكەللۇپىنى سەزگەن غېنى.

ـ مەيلى، مەيلى... سەدىقە بولاي...

ـ توختىغىنا، نەدىكى ياپىتا گەپنى قىلماي! ـ كالۋانى سىلكىۋەتتى «ئۆمەر، ـ بۇگۈنكى كۈن جېدەل-غەۋغا بىلەن ئۆتتى، ھېچ بىر جۇڭ سۈرۈشەلمىدۇق. سېنى موشۇنداقلا قويۇپ بېرىشكە، ئەزبىرايى خۇدا، كۆڭلۈم تىنمايدۇ، ئۇكا!

ـ ھاراقنى تولا ئىچىپ، ئەقلىدىن ئېزىپسىلەر، قاپاق-باشلار! ـ دېدى جىددىي ھالدا غېنى.

ـ ھە نېمە بوپتىمىز ـ دېيىشتى چالا مەسلەر.

ـ ھېلىقى بولۇس دېگەن شوۋەك كۈچۈكلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ مېنىڭ پېيىمغا چۈشەر. ساراڭ شويىمۇ بىللە ئاتلىنار تېخى...

ئۇلارنىڭ مەسلىھىتى پۈتمەي، چوڭ كوچىدىن ئاتلارنىڭ دۈپۈرلىشى ئاڭلاندى.

ـ ئەشۇلار، ئەشۇلار! ـ دېدى ھودۇققان ئاۋۇت «كالۋا»، ـ كېتەيلى...

ـ تار قىلىڭلار. مېنى دەپ بالاغا قالماڭلار. مەنما يولۇمغا ماڭاي. ئەگەر دوقۇرۇشۇپ قالغىدەك بولسا ئات ئۈستىدە سىنىشارمىز...

ـ ساراڭمۇ سەن! ـ تېرىكتى ئۆمەر، ـ شويى ۋاققىدە ئېتىۋېتىشتىن قايتمايدۇ. جۇرى، بۇ ياققا! ـ ئۇ

يۇلۇپ دېگىدەك ئاتىنىڭ چۇلۋۇرىنى قولىغا ئالدى.

ئۇلار «قارا دۆڭ» مەھەللىسىدىكى ئۆيلىرى قاتار، شىنادەك قويۇق، خالتا كوچىنىڭ تاقىلىشىغا سېلىنغان تام ئۆينىڭ ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە باش توخۇ چىللىدى. پاكا قوش-قوۋۇقتىن غېنى ئېگىلىپ ئىچكىرى كىردى. كۇرەڭ قاشقىنىڭ ئېگەر-توقۇملىرىنى سىرىپ ئېلىۋەتكەندىلا، ئاران دېگەندە قوش-قوۋۇقتىن سىغدى. سىرتى خارابى كۆرۈنگەن ھويلا-ئارام سەرەمجان، ھەتتا ھويلىنىڭ بىر چېتىدە ئەپچىل ئوقۇرما بار ئىكەن. قوش مومشام يېقىلىۋېدى، چاسا كەلگەن ئۆي ئىچى يالتىراپ كەتكەندەك بولدى: مېھراپچە ئويۇقلاردا ئادەم بويى كۆرپە-يوتقانلار، جۈپ-جۈپ پىڭلار، قاچا-قومۇچلار تاملاردا زىلچە گىلەملەر، خانا چۆرىسىگە بولسا زەدىۋال ئېسىلغان بولۇپ، ھويلا تەرەپكە قارايدىغان ئىككى دېرىزىگە گۈللۈك پەردە تارتىلغان – بۇلارنىڭ ھەممىسى مىللىي خۇسۇسىيەتكە رىئايە قىلىنغانلىقى بىلىنىپ تۇرۇپتۇ. خۇددى مېھمان كېلىشىنى كۈتكەندەك، خانە ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان دۈگىلەك جوزا ئۈستىگە يەل-يېمىشلەر تىزىلىپ، ئاق لوڭگا بىلەن يېپىپ قويۇپتۇ. جوزىنىڭ تۆرت تەرىپىگە قېلىن كۆرپىلەر سېلىقلىق، يۆلەنسەڭ ماموق ياستۇقلارمۇ بار – ئۆي كەيپىياتى ئارامۇجانلىققا تەكلىپ قىلغاندەك.

–نېمە بولسا شۇ بولسۇن، بۇ ئۆينىڭ ئانا – خېنى ئېسىل خوتۇن ئوخشايدۇ، – دېدى ئۆي سەرەمجانلىقىغا ھەيران بولغان غېنى.

–قىزى ئانىسىدىنمۇ ئېسىل، – دەپ مىيىقىدا كۈلدى ئۆمەر، ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ كېتىۋېتىپ.

غېنى «كالۋانىڭ» سۆزىنى ئاڭلىماسقا سالدى. پەشمىتىنى يانغا قويۇپ، ياستۇققا يۆلەندى. قىز-چوكاننىڭ ئېتى چىققاندا يۈرىگى ئويناپ، ئىختىراسلىق تۈيغۇلارغا بېرىلىدىغان پەيتلەرمۇ بولىدىغان. بۇرۇتى خەت تارتقان چاغلاردىلا قىز-چوكانلارنىڭ ئالدىنى توراپ، جاالىرىنى كۆرگەن بولۇپ، چاشتەڭگىسىنى قىيىۋالىدىغان، تۈيۈقسىز تام ئاتلاپ باغلاردا پەيدا بولۇپ، گۈلەڭگۈچ ئويناۋاتقان قىز-چوكانلارنى قورقىتىدىغان ئادىتى بولىدىغان. مەھەللىنىڭ قىزلىرى ئۇنىڭدىن ئەيمىنەتتىيۇ. ئەمما، قايرىلىپ كۆرگۈسى كېلەتتى. كىچىك بالا چېغىدا شوخلىقى ئۈچۈن دادىسىدىن تاياق يېگەن چاغلىرىدىمۇ، ئاكىلىرىنى ياردەمگە چاقىرماي، ھەمشىرىلىرىنىڭ ئېتىنى تىلغا ئالاتتى ۋە شۇنىڭدىن ئاغرىقى بېسىلغاندەك قىلاتتى... ئۇنىڭ قۇلاقلىرىغا ئايال كىشىنىڭ ئاۋاز كىردى:

–ھە-ە، ئۆيدە. ئۇخلاۋاتىدۇ، مەرىيەمنى سۇرۇشتە قىلىپ قالدىڭا؟

–سۇرۇشتۇرسەم نېمە بوپتۇ...

قۇلاقنى ھەر قانچە دىڭ تۇتسىمۇ، ئاخىرىنى ئاڭلالمىدى غېنى.

ئاز ئۆتمەي ئۆمەر قايتىپ كىرىپ، جوزىغا يېپىلغان داستۇرخاننى ئاچتى. ئۇنىڭ كەينىدىنلا ئېگىز بوي، ئات ئۇزلۇك، قېنىق ئوسما قويۇلغان قاشلىرى، قاپاقلىرىنى يېپىپ تۇرغان، قۇلاقلىرىدا خوراز تاجىسىدەك ئالتۇن زىرە، ئۆز چېچىمۇ ياكى ئۇلاقمۇ، ئىككى ئۆرۈم چېچى تاپىنىغا چۇشۇپ تۇرغان ئاقپىشما ئايال كىرىشى بىلەن بىر قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ، ئىككىنچى قولى بىلەن چېچىنىڭ ئۇچىنى تۇتقان ھالدا شۇنداق تازىم قىلدىكى، ئۇنىڭ نازكەرەشمىلىرىدىن ھەر قانداق بەخەست كىشىنىڭ يۈرىگى ئاغماي مۇمكىن ئەمەس.

غېنى لېۋەن ئايالنىڭ «خۇش كەپسىز» دېگەن تەكەللۇپىنى ئاڭلىمىدى، ئەتىمالىم، ئايالنىڭ سۇرۇشتىگە، جىلۋىسىگە مەپتۇن بولغاندەك قاراپلا قاپتۇ. ئۇ ھەتتا شامال ئۆتۈپ كەتكەندەك يېنىككىنە دەسسەپ چىقىپ كەتكەن ئايالنىڭ كەينىدىن كۆز ئۈزمىدى.

–ھۇي، غۇنچۇن كۆرمىگەن كۆك بۇقا! ئادەمنى خىجىل قىلماي، ئىسكەتىڭ بىلەن ئولتار! – دېدى ئوڭايسىزلانغان ئۆمەر. ئاۋۇت كالۋالىقىغا يارىشا، ئۆيگە كىرىپلا، ياستۇققا قىڭغىيىپ، شۇ ئان خورەك تارتىشقا باشلىغان ئېدى .

لېۋەن ئايال يەنە پەيدا بولدى. دۈگىلەك پەتمۇستا پىشقان جۆجە، نەچچە تۇرلۇك سوغ سەي، ئاپتاۋاسمان

گەردىن قۇمرىدا مۇسەللەسنى جوزىغا قويدى ۋە قوللىرىنى كۆكسىگە ئېلىپ، تەبەسسۇم ئىچرە ئاستا:
ــ خۇش كەپسىلەر، ــ دېدى ۋە ئۆمەرگە قىيا بېقىپ! ــ ئۆمەر ئاكا، مېھماننى سىز مېلىكە قىلىپ تۇرۇڭ، مەن غىزاغا تۇتۇش قىلاي.
ــ موشۇلارمۇ يېتەرلىك. كېچىدە ئاۋارە بولما. ئايەك، ــ دېدى ئۆز خوتۇنىغا مۇئامىلە قىلغاندەك، ئۆمەر. ئۇنىڭ بۇ خىل بېقىپيىتلىگىگە غېنىنىڭ غىجىغى كەلدىيۇ، لېكىن ئەپتىنى بۇزماي:
ــ رەخمەت، ئاۋارە بولماڭ، ھەدە، ــ ھۆزۈرخانلىق قىلدى ئۇ.
ــ ئاۋارە بولغىدەك ئىش يوق. مېھمان ئۇچۇن تەسەددۇق، خۇش كەپسىلەر، ــ دېدىدە، ئىككى ئۆرۈم چېچىنى ساغرىسىدا ئوينىتىپ چىقىپ كەتتى.
ــ سېنىڭ بۇ نېمەڭ؟ ــ قوپال سورىدى كۇنچىلىگى تۇتقان غېنى.
ــ نېمەم بولۇشنى خالايسەن؟
ــ خۇددى ئۆز خوتۇنۇڭدەك قىلىقلارنى قىلىسەنا!
ــ يەنە شۇ، سەرالىق داڭگاللىغىڭ باردە. نەرقى-ناۋاسىنى سۈرۈشتۈرۈپ نېمە قىلاتتىڭ؟ ئېپى كەلگەندە، قەنتىنى چاقماسەن، ئاخماق!
ــ ھېمىشەم ھازىر جاۋاپ غېنى لايىغىدا سۆز تاپالماي قالدى.
ــ ئېزىتقۇ شەلىك... قۇيە ھارىغىڭدىن!
ــ مانا ئەندى ئەكسىڭگە كەلدىڭ، پالۋان.
ئىككى پىيالىغا شارپ قۇيۇلدى. چاڭقىغان ئادەملەردەك غورتۇلدۇتۇپ ئىچىشتى.
ــ ئايىگىڭگە ئېيت: مەيەگە كىرىپ بىز بىلەن چۇڭ سۇرۇشسۇندە!
ــ ئاستا-ئاستا پەللىگە يېقىنلىشىۋاتىسەن، سەھرالىق. خوپ، دېگىنىڭنى بەجا كەلتۈرەي.
ئۆمەر ئىچكىرى كىرىپ كېتىشىگە پىيالىنى لىق تولتۇرۇپ ئىچىۋەتتى «قېلىنلاشماق» بولغان غېنى .
ــ ۋىيەي، سەت بولمامدۇ، نېمە دېگەنلىرى بۇ، ئۆمەركا؟ ــ تارتىنغاندەك نازلىنىپ كىرىپ كەلدى. ئايىمخان. ئۇنىڭ ئاپپاق بىلىگىنى ئۆمەر تۇتۇۋالغانلىغىنى كۆرۈپ يەنە رەشقىسى قوزغالدى غېنىنىڭ.
ــ ئەندى ئۆز قولۇڭ بىلەن قۇيۇپ، ئۆز قولۇڭ بىلەن جوۋايسەن ــ پەيزە شۇنىڭدىدە، قانداق دېدىم، پالۋان؟ ــ دەپ غېنىغا كۆز قىستى ئۆمەر.
ئايىمخان تارتىنچاق قىزلاردەك، تىلىنىڭ ئۇچىنى «لىپ» چىقىرىپ، ئەيمىنىپكىنە، يەكتىز ئولتاردى. ئۇنىڭ ئەڭىگە سېپىلگەن مۇشك ئىپارىنىڭ خۇش بويى غېنىنىڭ دىمىغىغا گۇپپىدە ئۇرۇلدى ۋە كۆڭۈل خۇشلىغىنى قوزغاۋەتتى.
ــ بۇ ئاكىسى ئۇخلىغىنى كەلدىمېكىن؟ ــ يىركەنگەندەك چىرايىنى تۈردى ئايىمخان خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتقان ئاۋۇتقا بېقىپ.
ــ بوش ئۆي بارمۇ؟ ــ سورىدى «كالۋادىن» بېزەر بولغان غېنى.
ــ بولمامدىغان، ئىنىم، ــ دېدى غېنىنىڭ مەقسىتىگە چۈشەنگەن ئايىم.
ــ بۇ كالۋانى دۈملەپ قوياي، بىر ئاز «دەم» يېسۇن، ــ دېدىدە، زاكىلاقلىق سەبىنى كۆتەرگەندەك، خېلە بەستلىك ئاۋۇتنى كۆتىرىپ ماڭدى. غېنىنىڭ كەينىدىن ئايىمخان بىلەن ئۆمەر قوزغىلاشتى. ئۇلار ئاۋۇت كالۋانى «جايلاشتۇرۇپ» قايتىپ كىرىشكەندە، ئايىمخان قوللىرىنى قوشتۇرۇپ :
ــ خۇش كەپسىلەر، ــ دەپ تازىم-تەكەللۇپ قىلغاندىن كېيىن، يەكتىزلىنىپ ئولتىرىپ چاي قۇيۇشقا باشلىدى.
چاي ئىچىلدى، مەي ئىچىلدى. بىرىنچى قەدەھنى ئايىمخان زورغا ئىچتى، ئىككىنچى قەدەھنى خالاپ ئىچتى، قالغانلىرىنى قىزىپ-قىزىرىپ ئىچتى... باياتىن ئارىنى توساپ تۇرغان ھايا پەردىسى كۆتىرىلدى ــ ئايىمخان ئېچىلىپ، يېيىلىپ كەتتى. مەجۇن قوشۇلغان تەملىك سىڭچاينى ئىچە-ئىچە

كەيپى قىيامىغا يېتىپ، روھىي خوشاللىقى سەيلانە قىلىشقا باشلىغان غېنىنىڭ كۆزىگە ئايىمخان ئۇجماق قىزلىرىدىنمۇ جانان، دىلكەش كۆرۈنۈشكە، ئۇنى مەپتۇن قىلىشقا باشلىدى.

–ئايەك! – دېدى بىر كەمدە ئۆمەر، گويا ئۇ بۇ ئۆيىنىڭ غوجىسىدەك قىياپەتتە، – سەتەڭ ناخشىلىرىڭنى باشلىغىنا!

–نېمە دېدىڭ؟! – ئۆمەرگە قادالدى خاپا بولغان غېنى، – يەنە پەسەيتىپ «ئايەك» دەيدىغان بولساڭ، نوخۇلاڭنى ئالىمەن، بىلىپ قوي "گۆش!".

–ۋاي، باشلىرىدىن ئۆرگىلەي. ۋاي، سۇمباتلىق بويلىرىنىڭ سەدىقىسى بولاي، باتۇرۇم – پالۋېنىم...

–بولدۇي، قالىغاچتەك ۋىچىرلاپلا كەتتىڭغۇ! سەدىقەڭنىڭ ئازىراغى بىزگىما قالسۇنده! – ھەسەت قىلدى بارغانچە غېنى تەرەپكەرەك سىلجىپ، كۆز ئويىنىتىشقا باشلىغان ئايىمخاننى كۇنلىگەن ئۆمەر.

–خېرىدارى بولسا، سېخىلىغىم يەتكۇلۇك، – ئايىمخان قاقاخلاپ كۈلدى. يېشى خېلىغا يەنكەن بولسىمۇ ئاۋازىنىڭ بېجىرىملىغى ۋە ئۇنچىدەك چىشلىرىنىڭ نوخۇتتەك ئاقلىغى ھۆسنىنى ئاۋۇتۇپ تۇراتتى .

–دۇتارىڭنى قولۇڭغا ئالساڭا! – بۇ قېتىم ئىلتىماس قىلدى. غېنىدىن ئەيمەنگەن ئۆمەر.

–غېنەم خۇش كۆرەمدېكىنتاڭ؟ – نازلاندى ئايىمخان، خۇمالاشقان كۆزلىرىنى ئويناقلىتىپ.

–خۇش كۆرمەمدىغان، – دېدى غېنى ھەربىر ئەتلەس كۆينەكنى تېپىپ چىقىپ كېتىدىغاندەك دىغراپ تۇرغان ئايىمنىڭ كۆكسىدىن كۆز ئۈزمەي. ئۇنىڭ تۇمانلاشقان كاللىسىدا «ئانىسىمۇ، قىزىمۇ؟» دېگەن غەرەزلىك سوئال ئويناتتى.

ئايىمخان چالغۇ ئەسۋاپلىرى تىزىقلىق چوڭ مېھراپچە ئويۇقنى كۆرسىتىپ:

–دۇتارمۇ، راۋاپمۇ؟ داپ نەغمىسى قىلىپ بېرەيمۇ، غېنەم؟

غېنى جاۋاپ بەرمىدى. ئۇ سېخىرلەنگەن ئادەمدەك، (بەلكىم مەجنۇن كەيپى ئۆتۈپ كەتكەندۇر) دەم ئايىمغا، دەم چالغۇ ئەسۋاپلىرىغا قارىدى .

–سەتەڭ ناخشىلىرى راۋاپ پەدىسىگە ياخشى چاپلىشىدۇ، راۋاپنى چال! – غېنى ئۇچۇن ئۆمەر جاۋاپ بەردى.

–سىلى جىم ئولتارسىلا بولامېكىن، ئۆمەر «گۆشۇم». بۇگۇن غېنەمدىن چوڭ، ئەزىز مېھمىنىم يوق، جۇمۇسىلا!

بۇ تېرىقە نەپىس ئەقىدىلەر كىمنى تەۋرەتمىسۇن! كىمنىڭ شەھۋىي ئىختىراسىنى قوزغىمىسۇن؟ ياش يىگىت تەۋرىنىپ كەتتى. ئۇ لېۋەن سەتەڭگە دېۋەندىيۇ، تەمكىنلىك غالىپ كەلدى – نەپسى تەققازاسىنى زورغا باستى.

ئۇڭغىچە بۇلبۇل مىسال سايراشقا باشلىغان راۋاپقا جور «سەتەڭ» ناخشىسى ياڭراشقا باشلىدى:

ئاق كەپتەرمۇ ئۇندەشكەن،
كۆك كەپتەرمۇ ئۇندەشكەن.
ھەجەپمۇ يامان ئېكەن،
قاراڭغۇدا كۆرۈشكەن.

ئاق كەپتەر ئۇچالايدۇ،
كۆك كەپتەر ئۇچالايدۇ.
ئاشنا تۇتساڭ لېۋەن تۇت.
ھەجەپ تاتلىق كۈتەلەيدۇ...

ئېيتىشنى بىلسە ناخشىنىڭ يامىنى بولمايدۇ. ئايىمخان تەجرىبىلىك ناخشىچى ئىكەن. ئۇ شوخ، جوشقۇن ناخشىلارنىڭ ماھىرى ئىكەن. ناخشا ئېيتقان چاغدا سول مەڭزىنى سەل قىڭغايتىپ، چالغۇ ئۈزلىگىگە چىرپاشقاندا ئۇنىڭ ياڭاقتا چۇشۇپ تۇغان سېكىلىگى راۋاپ پەدىلىرىنى يەلپۈگەندەك سىلكىنەتتى، راۋاپ بىلەن يۇغىرىلىشىپ كەتكەندەك قىلاتتى. بۇ ھالەت ئۇنى تېخىمۇ يېقىملىق، جازىبىلىك كۆرسىتەتتى. غېنى ناخشىنى تولۇق ئاڭلىدىمۇ، يوقمۇ نامەلۇم. لېكىن ئۇ شۇ پەيتتە ساماۋىي دولقۇنلار ئىچرە ئۈزمەكتە ئىدى.
راۋاپتىن كېيىن دۇتار، ئاندىن داپ نەغمىسى، ئۇسسۇل پەدىسى بىلەن تاڭغا ئۇلاشتى...
غېنى ئەتىسىمۇ، ئۆگۈنىمۇ بۇ ئۆيدىن ئۈزۈلۈپ چىقىپ كېتەلمىدى، كېچىنى كوندۈزگە ئۇلاپ دېگەندەك ئالتە كۈن كەيپە-ساپا سۈردى، ئىككى ئاتىنىڭ پۇلى پاك-پاكىزە تۈگەپ ئاز-تولا قەرىزدارمۇ بولدى. يەتتىنچى كۈنى ئايىمخان «شۇڭقار» قولدىن چىقىپ كەتمەسىنىڭ ئامالىنى قىلدى: يېقىنلىرىنىڭ بىرسىنىڭ قىزىنى سالا-سۇلا بىلەن چېتىپ قويۇشتى ۋە شۇ ھويلىدا ئۆي تۇتۇپ بېرىپ، «ئىچ كۈيئوغۇل» ھېساۋىدا تۇتۇپ قالدى. ئالدىراقسان كۈنلەر ئۆتۈپ، بىر پەرزەنت تاپتىدە، ئايقلىرى ئائىلە يىپىغا چېتىلدى. بۇ ۋاقىە ئۇنىڭ ئوغمۇ، چۈشىمۇ ئۈزىمۇ بىلمەي، سەزمەي قالغان ئىدى .
...غېنىنىڭ كۆز ئالدىدىن شۇ سېخىرلىك كېچە ۋە ئۇنىڭغا ئۇلىشىپ داۋام قىلغان ئالتە كۈنلۈك قىسمەتلەر تىزىلىپ ئۆتكەندە، يۈرىگى قىسىلغاندەك قىلدىدە، ئورنىدىن چاچراپ تۇردى ۋە تاماكا خالتىسىنى پېقىرتىپ تاشلاۋېتىپ، ئېتىغا مىندى ــ شۇ كۆڭۈلسىز خىياللاردىن قاچاندەك، ئاتنى چاپتۇردى. ئۇ شۇ ئازغۇن كېچىنى، شۇ پۇشمان «خالتىسى» كېچىنى ئەستىن چىقىرالماي قىينالدى. چولپان قىزنى بىرىنچى كۆرگەندە بولسا بۇ پۇشمان «خالتىسى» تېخىمۇ ئېغىرلاشقان ئىدى .

ئالتىنچى باپ

غېنى قاش دەرياسىنىڭ بويىغا جايلاشقان ئاۋات مەھەللىسىگە پادا-كالا ئەندى ئوتلاقتا ماڭغان، تۇرخۇنلاردىن ئەتىگەنلىك چايغا قالانغان مەڭگەن-پاخال، تېزەك-كۆكۈملارنىڭ ئىسلىرى چىقىشىغا باشلىغان چاغدا يېتىپ كەلدى. كەچ كۈزنىڭ نەم ھاۋاسىدا ئىسسىق قوتانلاردىن يېڭىلا چىققان كالىلاردىن يېنىك ھو كۆتىرىلىپ چىلە پۈرىغى دىماققا ئۇرىلاتتى. غېنى تاز چىراي، توپاق كۆز، توپاقتا مىنىۋالغان پادىچى بالىدىن نۇسرەت خەلپەتنىڭ ئۆيىنى سورىۋېدى، پادىچى جاۋاپ بېرىش ئورنىغا غېنىغا پالكۆزلىرىنى تىككىنىچە قاراپ قالدى.
ــ كېكەشمۇ سەن، پاقىراپلا تۇرىسەنغۇ؟
ــ ئۆزىڭىز كىم بولىسىز؟
ــ غېنى «ئوغرى» دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇ؟
ــ ھە. ــ دەپ دېمىنى ئىچىگە تارتتى پادىچى ۋە كۈلۈمسىرەپ، ــ غېنى پالۋان... ئاخشاملا بىز، باللار، تونۇر بېشىدا ئولتىرىشىپ، سېنىڭ گېپىڭنى قىلىشقان.
ــ كاۋا كۈمگەنمېدىڭلار ؟
ــ ھە، كاۋىسىز ئولتىرامدىغان.
ــ سەن تازلا تونۇر بېشىدا ئولتىرىپ، نان تۇتمايدىغان قىلىۋېتىدىغان.
تازچاق پادىچى قاقاھلاپ كۈلۈۋەتتى ۋە ئەيمىنىشنى قايرىپ قويۇپ، سۆزلەپ كەتتى:
ــ ئاتنى دەس مۇرەڭگە ئېلىپ، ئوتتۇز قەدەم يەرگە كۆتىرىپ بارغىنىڭ راستما؟
ــ راست.
ــ يەتتە قالماق بۆكسىنى يىقىتىپ، يەتتە ئات ئۇتۇۋالغىنىڭ راستما؟

ـ يەتتە ئەمەس، ئۈچ.
ـ ئىلى دەريا تاشقىنىدىن ئاەملەرنى قۇتقازغىنىڭچۇ؟
ـ راست.
ـ لەڭ قوغلاپ چىققان ياقۇپ لوزۇڭنى ئۇرغىنىڭما راستما؟
ـ راست بولمايچۇ. شۇ سەۋەپتىن بىر يىلچە يامۇلدا ياتتىمدە!
ـ توقايلىقتا يولۋاس بىلەن ئېلىشقىنىڭچۇ؟
ـ بۇ يالغان.
ـ هاكىم باينىڭ كېلىنى...
ـ بولارمېكىن، شېتىلە!
ـ خاپا بولمايسەندە، غېنىكا، ـ دېدى مۇغەمبىر پادىچى، ـ سېنىڭ گېپىڭنى قىلمىز. ئىشەنمىسەڭ جۇرۇ، ئۆيگە باشلاپ بارىمەن. ئاپامنىڭچۇ نانەك قېلىن قاتۇرما قايماقلىرى بار، ئېھ، ئەتكەن چاي بىلەن.
ـ بولدى، ماختانما. مېهماندوستلىغىڭنى كېيىن كۆرەرمىز. سەن ماڭا ئاۋال نۇسرەت خەلپىتىمنىڭ ئۆيىنى كۆرسىتىپ بەرگىنە !
ـ هىم، ـ يەر تېگىدىن سىرلىق كۆز تاشلىدى، تازچاق، ـ خەلپەتنىڭ ئۆزى كېرەكمۇ، يە هېلىقى...
ـ شاخ ئارىما، لەيلىۋاش!
ـ ئۇلار ئۆيدە يوققۇ، دەيمەن...
ـ ئەزمە، پەخشەك ئوخشىمامسەن، ئوچۇغىراق گەپ قىلغىنا !
ـ تىلىم بارمىسا... سېنى خاپا قىلىپ قويماي دەيمەنا!
ـ يۈرەك يېرىلىپ كەتكىدەك ئىش بولسىمۇ ئېيتە!
ـ خەلپىتىمنى... خەلپىتىمنى يايىلار...
ـ يايىلار؟! ـ غېنىنىڭ ئۆڭى ئۆچۈپ كەتتى.
ـ ئاخشام «ئاق ئۆستەڭ» چېپىغىدىن يېنىپ كېلىۋاتقىنىدا «ئالا بايتال» باشلىق يايىلار تۇتۇپ كېتىپتۇ...
"ئالا بايتال" دېگەندە بېشىغا تۇيۇقسىز چوماق تەككەندەك تۇيۇلدى غېنىغا. ئەسلى ئىسمى نىياز، شەنگەن يامۇلدا ئىشلىگەندىن كېيىن نىياز «لوزۇڭ» بولسىمۇ، خەلىق ئۇنى «ئالا بايتال» دەيدىغان. نىياز لوزۇڭلۇق مەنسەپكە چىققاندىن كېيىن خەلىقتىن سەي لەڭ، غەللە-پاراق يىغىش ئۈچۈن بىرىنچى قېتىم كەلگىنىدە ئالا بايتال مىنىپ چىققان ئېكەن. گەپ-سۆزى ئىلاندەك زەهەرلىك، ئۆزىمۇ چىغ بويۇن، ئىلانباش كەلگەن بۇ ئەشەددىي زالىمنىڭ زورلۇق-زومبىلىغى خەلىقنىڭ جېنىغا پاتقانلىقتىن ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاشقىمۇ دىلى تارتماي «ئالا بايتال» دەپ لەقەم قويۇشقان ئېدى. شەپقەتسىزلىكتە «داڭقى» چىققان بۇ مىللىي مۇرتەدتىن خىتايلار ئۇزۇن يىللار پايدىلانغان. نۇسرەت خەلپەتنى «ئالا بايتال» ئېلىپ كەتكەنلىگىنى ئاڭلىغان غېنى زور خەتەر بارلىغىنى هىس قىلدى. دەرۋاقە، نۇسرەتنى «لەڭ بەرمىدىڭ» «غەللە-پاراق تۆلىمىدىڭ» دەپ سولىمايدۇ. بۇ يەردە باشقا گەپ بولۇشى كېرەك...
ـ ئۆيىنى ئاختۇرۇپ، هەممە كىتاپلىرىنى، يازغان-سىزغانلىرىنى ئېلىپ كېتىپتۇدەك...
ـ يەنىچۇ، يەنە؟!
ـ چولپان قىزنىمۇ...
ـ چولپان؟! ـ بۇ ئەندى ئىككىنچى زەربە بولۇپ، غېنىنىڭ كۆزلىرىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى. چولپان هە! چولپاننى نېمە قىلىشماقچى؟.. قىز بالىدا نېمە گۇنا؟ بۇ زامان نېمە بولۇپ كەتتى هە..!
ـ مىش-مىش گەپلەرگە قارىغاندا بۇ ئىشقا تۇردىيۈزلۈك هاكىم باينىڭ چېتىلىشى...
ـ ها-كىم-باي؟! ئىزتىراپلىق ۋاقىراۋەتتى غېنى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن غەزەپ ئەلەڭگىسى چاقناپ،

ھەممىگە پادىچى بالا ئەيىپلىكتەك، غەزەپ كۆچىدە ئۇنى يەلكىدىن تۇتۇپ يەردىن يۇلۇپ ئالدىدە:

ـ دېگەنلىرىڭ راستمۇ؟!

ـ راست... ئەزبىرايى خۇدا راست، ـ دەپ ياغاچقا ئىلىپ قويغان قوچاقتەك، پۇلاڭلاپ تۇرغان ھالەتتە، پادىچى.

ـ قورقما، ئۇكا! ـ دەپ پادىچىنى ئاستا يەرگە قويدى، ئېسىنى يىققان غېنى ۋە بالىدىن كەچۈرۈم سورىغاندەك، ھېلىملىق بىلەن: ـ يەنە بىر كەلگىنىمدە ئۆيۈڭگە بارىمەن، خوش!

پادىچى غېنىنىڭ قارىسى يوقالغىچە كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇردى. ئۇنى چۆچەكلەردىكى باتۇرلار: ئەلا شېرىيازدان، رۇستىمى-داستان، ئابۇ-مۇسەللىملەرگە قىياسەن تەڭلەشتۇرۇپ، مەغرۇر ئىلمايدى...

كۆرەڭ قاشقىنى يىراقتىنلا تونۇغان ئۇششاق باللار ئويۇنلىرىنى تاشلىشىپ. «غېنىكام! غېنىكام كېلىۋاتىدۇ!» دەپ چۇقۇرىشىپ ئاتلىقنىڭ ئالدىغايۈگرەشتى. غول ئۆستەڭدىن سۇ ئېلىشقا چىققشقان قىز-جۇگانلار قايرىلىپ ئاتلىق تەرەپكە قاراشتى. ئۆگۈزلەردە پاخال بېدىلەرنى ئۆردەۋاتقان دېھقانلار بۆرە مېڭىشلىق ئويناقىي ئاتقا، سۇمباتلىق يۇرتدېشىغا زوقلىنىپ، ئارىلىرىغا تايانغان ھالدا قاراپ قېلىشتى. كېيىنكى يىللاردا پات-پاتلا يوقاپ كېتىپ، ئارىلاپ پەيدا بولۇپ قالىدىغان غېنىنى يۇرتداشلىرى سېغىنىپ قالسا كېرەك، بۈگۈن ئۇنىڭ كېلىشىنى خوشال-خورام قارشى ئېلىشىپ، ئۆيلىرىگە تەكلىپ قىلىشقانلار ئاز بولمىدى. بۇ قېتىم ئۇششاق باللارلا ئومۇلۇپ قېلىشقان، قاپاقلىرى چۈشۈپ، دومسىيىشقان ئېدى. ئۇلار ھەر قېتىمدىكىدەك غېنى ئاكىسىنىڭ كەينىدىن قالماي ئۆيىگىچە ئۈزىتىپ قويۇشماي، چوڭ كوچىدا بىرلەپ، ئىككىلەپ ئۈزۈلۈپ قېلىشتى. بۇ قېتىم غېنى ئاكىسى قۇرۇق قول ـ زىماتاڭگا، كەمپۈت-پەتتاسىلاردىن بىر تالمۇ بازارلىق ئەكەلمەپتۇ. ئۇنىڭ ئەپتىدىن بازارلىق ئەمەس، جۇدۇن-چاپقۇن يېغىپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدۇ. غېنىدىكى بۇ كەيپىياتنى يۇرتداشلىرىمۇ سېزىشكەن، بىرەر چاتاققا مۇپتىلا بولدىمېكىن دەپ تەشۋىشلىنىشكەن ئېدى.

"چاتاقچىنىڭ" مەھەللىدە پەيدا بولۇشىغا نائىلاج بولغان ئۇنىڭ رەقىپلىرىنىڭ پۇشقاقلىرىغا پىشت چۈشۈپ سوكۇلداپ «ئاگا بولۇڭلار» دېيىشكەندەك، شۇ ئان بىر-بىرىنى خەۋەردار قىلىشتى. غېنى ئۆز ئۆيىنىڭ ئالدىدا توختاپ، ھويلىغا كىرمەستىنلا ئېتىنىڭ بېشىنى ھاكىم باينىڭ ئۆيىگە ئاپىرىدىغان كوچىغا بۇرىغاندا يۇرتداشلىرى بىر-بىرىگە مەنالىق قارىشىپ قويۇپ، ئۇنىڭ كەينىدىن كۆزىتىپ ماڭماق بولۇشۇپدى، غېنى «قېلىڭلار» دېگەندەك قامچا تۇتقان قولىنى شىلتىدى. شۇنداقتىمۇ بەش-ئونى سوڭىدىن قالمىدى. تۇردىيۈزىنىڭ ئەڭ ئاتاقلىق باي-زىمىندارى ۋە شاڭيۇسى ھاكىم باينىڭ ئۆيى باشقا ئۆيلەردىن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. پەشايۋىنى كۆتىرىپ سېلىنغان نەچچە يۈرۈش ئىمارەتنىڭ ئۆزىلا زور بايلىقتىن دېرەك بېرىپ، قورغانسىمان ئېگىز تاملار بىلەن ئىھاتىلەنگەن، ھويلا ئىچىدە بولۇۋاتقانلىغىنى بىلىش تەس. غېنى كەلگەن پېتى بېغىر رەڭ سىردا سىرلانغان چوڭ قاپقىنى قامچا سېپى بىلەن تاقىلداتتى. جاۋاپ بولمىغاچقا مۇشتۇملاپ، جالاقلاتتى .

ـ كىمۇي؟! دەرۋازىنى چېقىۋېتەمدېكىنە؟ ـ خوتۇن كىشىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـ مەن. ئاچ! غېنى «ئوغرى»، كۆرگۈڭ كەلمىدىمۇ؟

ـ ۋاي، ئاللا! ـ بەدەر قاچتى ئايال.

غېنى ئېگەرنىڭ ئۈستىگە ئۆرە بولۇپ، قاپقىغا بويلاشتى ۋە ھويلىغا سەكرەپ چۈشمەك بولۇشىغا ئاكىسى ئېلەم يۈگرەپ كەلگەن پېتى:

ـ نېمە خەقنىڭ تېمىغا يامىشىپ يۈرىسەن، چۈش بۇ ياققا! ـ دەپ ئاكىلارچە تەلەپچانلىق بىلەن ۋاقىرىدى.

ـ ئارىلاشما. ئۆيۈڭدە نامىزىڭنى ئوقۇپ تېچ ياتىۋەر ئاكا.

ـ چۈش دەيمەن. بالا تېپىپ بېرىسەن...

ئۇڭغىچە بىرلەي، ئىككىلەپ تورلانغان يۇرتداشلىرى غېنىنىڭ پەيلىنى سېزىپ، ھاكىمباي، روزى

ئىمام ۋە ئەللىك بېشىلار بىرلىكتە توققۇز تارا تەرەپكە كەتكەنلىكىنى ئېيتىشتى.

ـ خەپ، كېچىكىپ قالغىنىمنە! بەرى بىر مېنىڭدىن قۇتۇلالمايسەن! ـ غەزىۋى تېخىچىلا بېسىلمىغان غېنى يەنە ئاتلانماق بولدىيۇ، كۇرەك قاشقىنى چېلىقتۇرمىسا زورۇقۇپ ئۆلۈشى مۇمكىنلىكىنى ئەسلەپ ئاكىسى ئېلەمنىڭ رايىغا بېقىپ، ئۆيىگە كەلدى.

ـ نەلەدە ئوتلاپ، نەلەردە سۇلاپ يۈرسەنكىنتاڭ، ئۇكام. ئالتۇن قوزۇق ئۆيۈڭگىمۇ باش تىقمايدىغان بولۇۋالدىڭ، ـ دېدى ئاكا ـ ئۇكىلار، يەڭگە ـ سىڭىللار دەستىخان چۆرىسىگە جۇغى ـ جەم ئولتىرىشقاندىن كېيىن، چوڭ ئاكىسى ئېلەم.

ـ ئۆزەڭگە تاۋى يېرىڭنى قوراي بېسىپ يېتىپتۇ. ئاتا كەسپى دېھقانچىلىقتىن ئۇلۇق ئىش بولمايدىغۇ، ـ دەپ ئۆكۈندى كىچىك ئاكىسى ئەمەت.

ـ قاياقلاردىن ئويلىنىۋالدىڭكىنتاڭ، ئېگەكىم... ئۇ شەلىك يەڭگىنىمۇ كۆرمىدۇق، راستلا، قىزىڭغا مۇبارەك بولسۇن، ئاكا! ـ سىڭىللىق مېھرىنى تۆكتى ئايىسخان.

ـ ئۇ يەڭگەڭنىڭ گېپىنى ئىككىنچى قىلما. پۇچۇغۇم، ـ دەپ سىڭلىسىنىڭ پاناغىراق بۇرنىنى چىمداپ قويدى، ئەركىلەتكەن ئاكا .

قېرىنداشلىرى غېنىنىڭ بۇ سۆزلىرىگە ھەيران بولۇشتىيۇ، لېكىن تېگى ـ تەتىنى سۈرۈشتە قىلىشقا پېتىنالمىدى.

بۇ ئائىلىنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىدىن تارتىپ مىراس بولۇپ كېلىۋاتقان ئۈچ يۈز خولۇقچە «مۆھىرلىك» يېرى بولىدىغان. مەمەتباقى تاغا ۋاپاتىدىن كېيىن يەر ئۈچ ئوغۇلغا تەخسىم قىلىنغان. دەسلەپكى ئىككى ـ ئۈچ يىل ئۆز بېشىغا ئوڭچە دېھقانچىلىق قىلغان غېنى زىرائەتتىن مول ھوسۇل ئالدى. ئۇ يالغۇز ئۆزى بەش كىشىنىڭ ئوقتىنى قىلىپ، بەش كىشىلىك ئومىنى ئوراتتىدە! لېكىن ئەتراپتىكى مۇھىت تۇپەيلى، ئۇنىڭ جوش ئۇرۇپ تۇرغان قەلبىگە يېزا تارلىق قىلدى. قۇشلار ئەركىن پەرۋاز قىلغاندەك، كەڭ تاشالىققا، ئەركىنلىككە تەلپۈندى. ئۇ باشقىلارغىمۇ كەڭ ـ تاشالىقنى، ئەركىن بولۇشنى خالايدۇ، شۇ كويدا يۈرىدۇ، ھەرىكەت قىلىدۇ... غېنىغا قايتىدىن ساپان تۇتقۇزۇش ئۇنى ساپانغا، تار يېزىغا بەنت قىلىش ئەندى مۇمكىن ئەمەس.

ـ مەلىگە چىقىۋالساڭ قۇۋۋا ـ چۇۋۋا، گۇڭگۇر ـ مۇڭگۇر يۈرسەك ياخشى بولاتتى، ئىنىم، ـ دېدى يەڭگىلەرنىڭ بىرى.

"يىراقتا كىشىنىشىدۇ، يېقىندا چىشلىشىدۇ" دېگەندەك، يىراقتاراق يۈرگەن ياخشى بولارمېكىن، يەڭگە! ـ دەپ گەپنى باشقا قىنغا سالماق بولدى غېنى .

ـ قەيەردە يۈرسەڭ يۈر ، ئۇكام. ئەشۇ شوخلىغىڭنى تاشلىساڭ دەيمىز.

ـ راست ئېيتىسەن، ئاكا، ـ دېدى ئېلەمنى قوللىغان ئەمەت، ـ يالغۇز قارا كۇچۇڭگە تايىنىپ ھاكىمباي، روزى ئىمام ئوخشىغان ئاتارمەن ـ چاپارمەنلەر بىلەن ئۈزەڭگە سوقۇشتۇرساڭ ئوڭداڭغا چۈشكىنىڭ ـ چۈشكەن.

ـ شۇنداق بولمايچۇ. ئۇلارنىڭ كەينىدە لوزۇڭ ، شەنگەن، دارىنلار تۇرسا تەڭ كەلگىنى بولامدۇ؟!

ـ جېنىمغىنا ئاكا، تېچ يۈرگىنە؟.. سېنى ئويلىسام يۈرىگىم يىغلايدۇ...

كۆيۈمچان سىڭلىسىنىڭ قۇندۇز چاچلىرىنى ئاكىلىق مېھرى بىلەن سىلىغان غېنى ئاستا، باشقىسى ئاڭلىمىسۇن دېگەندەك پىچىرلىدى:

ـ مېنى ھېچ كىم قورقىتالمايدۇ، سەنما قورقما، سىڭلىم...

ئولاش ـ چولاش كىرىشكەن ئەر ـ ئايال يۇرتداشلىرى ئائىلەۋي سۆھبەتنى بۇزۇۋېتىشتى.

ـ كۆزۈمىزدىن ئۇچۇپلا كەتتىڭا، بالام. سېنى قەۋەتلا سېغىنىپ كەتتۇغاي، ـ غېنى گويا ھەرەمدىن كەلگەندەك، ئۇنىڭ قوللىرىنى كۆزلىرىگە سۈرتتى دۇمچەك موماي.

ـ سەن يۇرتتا بولساڭ كۆڭلىمىز توق تۇراتتى، ـ دېدى چا ساقال دېھقان.

ـ شۇنى دېگىنە، ئانچە ـ مۇنچە ئەھۋالىمىزنى ئېيتىپ، يېنىكلىشىپ قالاتتۇق، ـ قوشۇمچە قىلدى بېشى توختىماي لىڭشىپ تۇرىدىغان قېرى بوۋاي.

ـ توي ـ تۆكۈن، چېلىشلار سەن بار چاغدىلا قىزىغان چېغىكە، ھازىر ياشلار ئەسنىشىپ ئولتىرىدىغان بولۇۋالدى...

ئۆينىڭ ئىچى لىق تولۇپ، بوسۇغىدىمۇ ئولتىرىشقان يۇرتداشلار غېنىنى سوئال ـ سوراقلارغا كۆمۈۋېتىشتى. غېنىمۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئىخلاس بىلەن ھەممىسىنىڭ ھال ـ ئەھۋالىنى سورىدى .

ـ كۇزلۇك ئۇن تارتىپ، ئوتۇن ـ ياغاچ جايلىۋالغانسەن؟ ئۆيۈڭدە تامچا ئۆتمەيدىغاندۇر، زورا چوڭنا؟ ـ ئالاھىدە تەكىتلەپ سورىدى غېنى دۇمچەك مومايدىن .

ـ نەۋرىسى ئەسقېتىپ قالدى. موماي بىزدىنمۇ سەرەمجانراق، ـ زورا مومايىنىڭ ئورنىغا چا ساقال جاۋاپ بەردى .

ـ سوقۇملىغىڭ باردۇ؟

ـ ئۇنىڭغا يېتىش نەدە دەيسەن، بالام، ـ سوقۇمنىڭ ئېتى چىققاندا موماي تىلىنى چىقىرىپ، قورۇق لەۋلىرىنى يالاپ قويدى. بۇنىڭدىن نەچچە يىل ئىلگىرى، قىشنىڭ راسا جاڭگىرلاپ تۇرغان سوغ كۇنلىرىنىڭ بىرىدە، سېمىز تۇۋ سىيىرنى سويۇپ، تۇزلاپ، قازناقتا ئېسىپ بەرگەن موشۇ غېنىدە! ئۇھ، شۇ يىلى نەۋرىسى ئىككىسى قىشچە ماي چايناپ چىققانە! موماي ئاغزىغا يىغىلىپ قالغان سېرىق سۇنى غۇرتتىدە يۇرتىۋەتتى.

ـ سېنىڭ ھالىڭ قانداق؟ ـ دەپ چا ساقالدىن سورىدى غېنى، ـ تېخىچىلا ھاكىمباينىڭ چاڭگىلىدىن چىقالماي يۇرەمسەن؟

ـ قانداق قىلاي، ـ ھارسىندى چا ساقال دىھقان، ساقىلىنى ئوچۇملام، ـ رەنگە قويغان يېرىمنى قايتۇرۇپ ئالغىچە ياللىنىپ ئىشلەيمەندە.

ـ ئۆمۈر بويى ئىشلىسەڭمۇ ئۇ جازانىخوردىن قۇتۇلالمايسەن. ئۇنىڭ كىملىگىنى تېخىچە بىلمەي يۇرەمسەنا؟ ئۇلار بىلەن يەڭ تۇرۇپ ياقىلاشمىغىچە بولمايدۇ، ئۇقتۇڭمۇ؟ ـ غېنىنىڭ زەردىسى قايناپ كەتتى. ئۇنىڭ مىجەزىنى ياخشى بىلىدىغان يۇرتداشلىرى شۈك ئولتىرىشتى.

ـ ئېيتساڭ تىلىڭ كۆيىدۇ، ئېيتمىساڭ جېنىڭ، دېگەندەك ئېيتىپ كەلسەڭ دەرت تولا، ـ دەپ چوڭقۇر تىندى ياشىراق بىرسى.

ـ قانداق قىلساق بولىدېكىنتاڭ، لەڭنى ۋاقتىدا تۆلىمىدىڭ دەپ يەر خېتىمنى تارتىۋېلىشتى...

ـ مېنىڭكىنىمۇ!

ـ مېنىڭكىنىمۇ!

يەرلىرىنىڭ مۆرى خېتىنى تارتقۇزۇپ قويغانلارنىڭ سانى ئونغا يەتتى.

ـ كىم شۇ تارتىۋالغان؟

ـ كىم بولاتتى دەيسەن، ئەشۇ «ئالا بايتال»، ھاكىم شاڭيۇلاردە!

ـ تېخى ھاكىم باي لەڭنى ئۆزەم تۆلەيمەن، گادايلارنىڭ يېرى تەۋە بولىدۇ دېگىدەك...

يۇرتداش دىھقانلار دەرت ـ ئەھۋالىنى ئېيتمىسىمۇ ھەممىسى غېنىغا مەلۇم. ئەمەلدارلارنىڭ، ئۇلارنىڭ گۇماشتىلىرى بايلارنىڭ، شاڭيۇلارنىڭ زوراۋانلىغى، مۇتەھەملىگى بوگۇن ـ تۇنۇگۇنكى ئىش ئەمەس، ئەزەلدىن كېلىۋاتقانلىغىنى كىم بىلمەيدۇ؟ ئەمەلدار كەتسە ئورنىغا باشقىسى كېلىدۇ. شاڭيۇ ئۆلسە ئورنىغا باشقىسى بەلگۈلىنىدۇ. يېڭىلىرى كونىلىرىدىن بېتەر زالىم، ئاچ كۆز، پارىخور. بۇ شۇ پېتىچە قېلىۋېرىدىغان ئەمەلدارلار، بەگلەر ـ شاڭيۇلار شاپ، كۇلۇپ، دىھقانلار موشۇنداق زار قاخشاپ ئۆتىدىغان زامانمۇ؟ خىتايلارغۇ چەتتىن كېلىپ ئەزسۇن، بۇلىسۇن، يېسۇن، بوزەك قىلسۇن دەيلۇق، بۇ ئۆز مىللەت، دىنداش، قېرىنداشلىرىمىز بەگلەر، شاڭيۇلار، بايلار نېمىشكە ئۆز خەلقىگە كۆيۈنمەيدۇ؟... خىتاي جاڭگۇدىلار ھەممە ئەسكىلىكنى شۇلارنىڭ قولى بىلەن قىلىدىغۇ! موشۇلارنى ھەممىمىز

بىلىمىزمۇ؟ ئەگەر نۇسرەت خەلپەت چەت-چۆرىسىنى ئېيتىپ، چۈشەندۈرمىگەن بولسا مەنما ھا-ھا، ھو-ھو بىلەن گاراڭ يۈرەر ئېدىم. نۇسرەت خەلپەت...غېنىنىڭ يۈرىگىنى سوغ تۆمۈر پەنجە قىسقاندەك سەسكەندى. ئۇ نۇسرەتنى سولاتقانلارنىڭ بىرى ھاكىم شاڭيۇلارنى «ئۇچۇقداپ» ئەنتىنى ئېلىش ئۇچۇن بۇ يېزىغا كەلگەن ئەمەسمېدى؟ نېمە ئۇچۇن بۇ يەردە ئولتىرىدۇ؟ يۇرتداشلىرىنىڭ دەردىگە دەرمان بولغىدەك باشقا ئىش قولىدىن كەلمىسە، ھاكىم باينىڭ كەينىدىن قوغلاپ بېرىپ يەر خەتلىرىنى تارتىۋېلىشقا چامىم كەلمىسە «غېنى پالۋان» بولغىنىم قۇرسۇن...

-قايسىڭ مەن بىلەن بىللە بارالايسەن؟ - كەسكىن سورىدى ئېغىر خىياللاردا ئىلكىدە بىر نەچچە دەقىدە جىم ئولتارغان غېنى .

-ئۆزەڭنى ئوتقا ئاتماقچىمۇسەن؟ تەشۋىشلەندى چوڭ ئاكىسى ئېلەم.

-بالاغا قالىسەن، بالاغا! ئۆزەڭنى ئايىمىساڭمۇ، قېرىنداشلىرىڭنى ئايىساڭچۇ، ئىنىم، - زارلاندى، كىچىك ئاكىسى ئەمەت.

-ئۆزەمنى ئاياپ، قورققانچاقلىق قىلىپ، يەتكەن يېرىمىز موشۇغۇ! ئۆيدە ئولتىرىپ ئاھ-ۋاھ ئۇرغاندىن نېمە ھاسىل چىقىدۇ؟ ياق، مەن مۇنداق ياشالمايمەن!

ئاكىلارنىڭ يالۋۇرىشىغا، ھەمشىرەلەرنىڭ زارلىشىغا قارىماي ئاتلاندى غېنى. شۇ پەيتتە ئۇنىڭ يولىنى ھېچ كىم توساشقا قادىر ئەمەس، ئۇما كۆنمەس، چۈنكى ئۇنىڭ ھاكىم شاڭيۇغا نىسبەتەن غەزىۋى، ئۆچمەنلىگى چەكسىز ئېدى. ئۇنىڭ بۇ تەرەپكە شەخسىي قەھرىمانلىققا مايىل ھەرىكىتى دىھقانلارنىڭ مەنپىيىتى ئۇچۇن پايدىلىقمۇ ياكى دەخلىسى بولامدۇ، بۇ جەھەتلەرنى ئەتراپلىق ئويلاشمىغان ۋە ئىجتىمائىي قارىمۇ-قارشىلىقلارغا دائىر چۈشەنچىسى چەكلىك بولغان غېنى ۋىيدان ئەمرى، ئەرلىك غۇرۇرى بويىچە بوزەكلەرگە يان باستى، زوراۋانلارغا قارشى چىقتى، ئۇلاردىن ئۆچ ئېلىشنى مەقسەت قىلدى .

***

ئۇلار گۈگۈم چۈشكەندە توققۇز تاراغا يېتىپ باردى. ئىشىكى چوڭ كوچىغا قارايدىغان پاكا تام ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاشتى .

-ھالىڭ قانداق، مۇزلىدىڭمۇ؟ - دەپ سورىدى غېنى ئاتتىن چۈشۈۋېتىپ يولدىشىدىن.

-سورىما، - دېدى مەھەممەتجان ئۇلۇق-كىچىك تىنىپ. مونۇ سوك-سوك ئۇچەي-قېرىنىمنى تەتۈر ئۆرۈۋەتتى. خۇددى كېلىنچەكلەر كېلە سوققاندەك قاتىرايدېكەن بۇ ھاراملىق...

-ھازىر كاڭشاڭدا ئولتىرىپ، شاڭپەر چاي1 ئىچكەندە ساقىيىپ كېتىسەن، - دېدىدە، يان ئىشىكنى تاقىلدىتىپ، - ھاي، سەي شەنسىن، بارمۇسەن! - دەپ ۋاقىرىدى، غېنى.

مونۇ خىتتىيىڭ بۇ جۇدۇندا قاشاڭدىن قوپامۇ؟

-مېنىڭ ئۇنۇمنى ئاڭلىسا ئالدىرىغىنىدا خېيىنى تەتۈر كىيىپ چىقار. ئىشەش قىلغان ئۇچۇن سېنى باشلاپ كەلدىمدە. قاراپتۇر، ھەممە خەۋەرنى موشۇ خىتايدىن ئاڭلايسەن.

خۇددى سېپىل قاپقىسىنى ئاچقاندەك، يان ئىشكنى قىيا ئېچىپ، بېشىنىڭ يېرىمىنى چىقاردى ئۆي ئېگىسى، ۋە:

-مەن بىلىدۇ، سەن شۇ كېلىدۇ. ئەييا، سوگاكى، سوگاكى! - خۇشخۇيلۇق بىلەن ئىشىكنى كەڭ ئاچقان خىتاي، - كىرسۇڭ ئاتى باغلىسۇڭ. شاۋ گۇي! - دەپ ۋاقىرىدى. شۇ ئان كىچىك بالا پەيدا بولدى. ئىككى ئاتنى قورا تەرەپكە يېتىلەپ كەتتى. سايىپخانا بولسا كىچىك فونارچىدا مېھمانلارنىڭ ئالدىنى يورۇتۇپ، غېنى يېنىچە ئاران سىققان تار ئايۋان ئارقىلىق كاڭشاڭلىق ئۆيگە باشلاپ كىردى. مېھمانلار كاڭشان ئۇستىگە سېلىنغان لەكەن سۇرەگە چازا قۇرۇپ ئولتىرىشقاندىن كېيىن غېنى

تېپلىق-ئامانلىق سورىدى .

-كەچتە ئىشىگىڭنى تاقىلداتتىم، خاپا بولماسسەن، سەي شەنسىن؟

-سەن، ئاينى، سالاڭ. مەن خوشال شۇ، - سەي شەپىرەڭ قانات قاققاندەك قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ، خىتاي رەسمى بويىچە دەرھال ئىسسىق چاي كەلتۇردى ۋە بىر گەز ئۇزۇنلۇقتا غاڭزىغا تاماكا سېلىپ، تۇتاشتۇردىدە، غېنىغا ئۇزاتتى.

-موشۇ قىلىغىڭغا خۇشتارمەندە، سەي جاڭگۇدا! - غاڭزىنى ئېلىپ، راھەتلىنىپ شورىدى غېنى ۋە ئات سوقۇپ، بېلىنى كۆتىرەلمەي قىڭغىيىپ ئولتارغان مەھەممەتكە جوۋىدى.

-سەن ياخشى كەلدى شۇ. سەن كەلمىسۇڭ، مەن ئەرتەڭ ساڭا بارىدۇ شۇ، گەپ تولا-تولا...

-نېمە-نېمە؟! بىر نەرسە بولدىمۇ؟ - غېنى ئالدىراش سورىدى.

-سەن ئالدىرمىسۇڭ. سەن شۇ نېم يەيدۇ؟

-نېمە بەرسەڭ شۇنى يەيمىز.

1شاڭپەرچاي - ئالىي سورتلۇق چاي.

-ھەي بولمايدۇ. سەن مۇسۇرمان شۇ، قوي سويسۇن. - قارشىلىق كۆرسەتتى، مۇسۇلمانچىلىقتىن خەۋىرى بارخىتاي.

-قوي سويالامسەن، دوغىلاق؟

-شۇ تاپتا تۆگىنىمۇ سويۇشقا تەييار، - دېدى مەھەممەتجان ئاغزىنى تامشىپ.

-سويدە، بىزگە ئاتىغان قوي بولغاندىكى، ھەممىنى قازانغا سال، ئېشىپ قالسا يولغا ئېلىۋالىمىز.

-شۇنداق، شۇنداق، - دېگەن پېتى مەھەممەتجاننى باشلاپ چىقىپ كەتتى سەي.

نەچچە كۈن ئات ئۈستىدىن چۈشمىگەن غېنىغا ھادۇق يەتكەن بولۇش كېرەك، ئىسسىق ئۆيدە ئۇنى ئۇگدەك بېسىشقا باشلىدى.

سەي فامىلىيەلىك خىتاي توققۇز-تارادا چوڭ بولغانلىقتىن ۋە ئۆمرى يەرلىك خەلقلەر بىلەن بىرلىكتە ئۆتكەنلىكتىن ئۇيغۇرلارنىڭ ئۇرپى-ئادەتلىرىنى ياخشى بىلىدىغان ۋە ھۆرمەت قىلىدىغان، يەرلىك خەلققە ھېمىشەم ياخشىلىق تىلەيدىغان. شۇ سەۋەپتىن بولسا كېرەك خەلق بىلەن مۇناسىۋتى ياخشى ئېدى. ئۇ ئۇتتۇر ئوقەت ئادەم. باشقا ئوپقان خىتايلاردەك ھېچ قاچان جازانىخورلۇق قىلمىغان، سەي كۆكتاتچىلىق قىلاتتى. بۇنىڭدىن بەش يىل ئىلگىرى، ئىلى دەرياسى تاشىدىغان مەزگىلدە، چوڭ قىزىنى ئەرگە بېرىش ئالدىدا غۇلجىدىكى «چىڭ خۇئاڭ مياۋ» نامىلىق بۇتخانىغا چوقۇندۇرۇشقا ئېلىپ كېتىۋاتقىنىدا ياماتۇ كېمىسىنىڭ ئۆتكۈل سىمى ئۇزۇلۇپ، ئۆركەشلىك دولقۇنلار كېمىنى ئېقىتىپ ماڭىدۇ. دەل شۇ ئاندا، ئاسماندىن چۈشكەندەكلا، قىرغاقتا پەيدا بولغان غېنى ئەھۋالنى بايقاپ، ئۇست كىيىملىرىنى يېشىپ، دەرياغا ئۆزىنى ئوقتەك ئاتىدۇ. كىچىگىدىنلا ئۇزۇشكە ماھىر، ئىلى دەرياسىدىن نۇرغۇن قېتىم ئۇزۇپ ئۆتۈپ يۈرگەن، بەزىدە ھەتتا قوينى مۈرىسىدە كۆتىرىپ ئۆتۈپ كېتىدىغان غېنى سۇدا بېلىقەك ئوينايتتى. بۇ قېتىممۇ دولقۇنلار بىلەن ئويناشقاندەك، ئىشەشلىك غۇلاچ تاشلاپ، كېمىگە يېتىپ بارىدە، ھودۇقۇپ، نېمە قىلىشنى بىلمەي تېنەپ قالغان ئىككى قېرى كېمىچىگە مەدەت بەردى. كۈچلۈك قوللار پالاقنى تۇتقاندا كېمىنىڭ يۈرۈشى ئۆزگىرىشكە، بۇ ھالدا كېمىچىلەرگىمۇ غەيرەت كىرىپ، ئۇلار كېمىنى ئىشەشلىك باشقۇردى ۋە ئاخىرى سىمىنىڭ بىر چېتىدىن ئايرىلمىغان كېمە شىمالىي قىرغاققا سۇرۇلۇپ كېلىپ توختىدى. ئۇچ جان: سەي ئايالى ۋە قىزى ئۆلۈم خەتەردىن قۇتۇلغان ئېدى. ئۆتنە ئالەم سەيشەنسىنمۇ غېنىنى ئىككى قېتىم-دەسلەپ

قېتىم سولاقتىن، ئاندىن سولىنىشتىن قۇتۇلدۇرۇپ قالدى، سەينىڭ كۆيئوغۇل توققۇز-تارا شەنگەن يامۇلىنىڭ ئىش باشقۇرغۇچىسى ۋەزىپىسىدە ئىشلىگەنلىكتىن شۇنىڭ ئارقىلىق غېنىغا ئارا بولالىغاندە! ئىككىسىنىڭ ئۆز-ئارا دوستلۇق رىشتىسىنىڭ باغلىنىشىغا ئاساسىي سەۋەبىنىڭ بىر تەرىپى موشۇ بولسا، ئىككىنچىسى بىر-بىرىگە نىسبەتەن ئاق نىيەت ۋە ئىشەنچە-ھۆرمەت. غېنى سەينى «خىتاي» دەپ ھاقارەتلىمەيدۇ. سەي غېنىنى «چەنتۇ» دەپ يەكلىمەيدۇ. ئىككىسى ئىناق دوستلار.

سەي مەھەممەتكە سويىدىغان قوينى، پىشۇرىدىغان قازاننى كۆرسىتىپ بېرىپ قايتىپ كىردى. سىركىگە چىلانغان چەلەڭ، تۇزلانغان دادۇ پوچاق سېلىنغان خونچىلارنى غېنىنىڭ ئالدىغا قويدى. ئىنجىقلاپ تۇرۇپ، كاڭ تېگىدىن ھاراق پىگىنى ئالدى ۋە ئىككى چىنە قەدەھكە قۇيۇپ:

ـ ئىچ، ـ دېدى، دوستانە قىياپەتتە.

ئىككى قەدەھ ئىچىلگەندىن كېيىن، سەي دېدى:

ـ سەن شۇ چاتاكى تولا-تولا...

ـ خىتايچە ئەزمىلىگىڭنى قوي. ئۆلۈم خەۋىرىنى ئېيتساڭما، تاڭگادەك سوزماي ئېيت!

ـ سەن شوخۇزا[1] ـ بالاڭزە بىلمەيدۇ. شۇ زامان يامان.

ـ زامانەڭنى كىم ياخشى دەپتۇ؟ ـ غېنى زەرپ بىلەن قەدەھنى كۆتىرىۋەتتى.

ـ سېنى سولايدۇ گەپ بار شۇ.

ـ شۇلىما؟ بۇ يېڭىلىق ئەمەسقۇ، سەي!

ـ توكتا، ئاينى ئۇكاڭزا! ـ دەپ غاڭزىسىنى شورىدى سەي ۋە ئۇيغۇرچە تەس سۆزلەرنى يامداپ بولسىما مەقسەتنى ئۇقتۇردى؛ ھازىرقى جىددىي، ۋەزىيەتتە بەش-ئون زامان كۆزدىن نېرى بولۇشنى، شەنگەن، لوزۇڭ، شاڭيۇلار غېنى ئوخشىغان «دودەڭلەرنى» سولاش، كۆزدىن يوقىتىشقا جەزم قىلغانلىغىنى ئېيتىپ كېلىپ:

ـ سەن باي، شاڭيۇ ئۇرىدۇ، يايى، لوزۇڭ تىللايدۇ، نېمە پايداڭ بار؟ بېتىڭكار، ـ دېدى، غېنىنىڭ بۇ خىل «يەككە» ھەرىكەتلىرىدىن نەتىجە چىقماسلىقنى بۇرۇنلاردىمۇ دەيدىغان ئۇ.

ـ سەن ماڭا ئوچىغىنى ئېيتقىنا! ـ تەلەپ قىلغاندەك سەيگە تىكىلدى غېنى.

ـ ھەي، مەن دېدى: شىڭ-شىسەي يامان ئاداڭ. ئۇ چەنتۇلارنى سولايدۇ خىيال بار. سەن يىلاك-يىلاك كەتسۇن...

شۇ كېچىسى ئۇلار خېلىغىچە ئەسرارلاشتى.

غېنىنىڭ كەلگىنىنىمۇ، كەتكىنىنىمۇ سەينىڭ خولۇم-خوشنىلىرى بايقىمىدى ـ قاراڭغۇدا كېلىپ، قاراڭغۇدا كەتكەن ئېدى. قارا سوغدا يەر بېتى توڭغىلاقتا ئايلانغان. تاقىسىز، جوگازدىنلا چىقىرىپ، مىنگەن تورۇق سوك-سوك تېشقاپ، ماڭالماي قالدى.

ـ ئاتتىن چۈش، ئاداش. مەشەدە ئىككىمىز بۆكىمىزنى ئالدىمىزغا قويۇپ، مەسلىھەتنى چىڭىتايلى، ـ دېدى غېنى توققۇز-تارادىن خېلە ئۇزىغاندىن كېيىن، ئېتىنى توختىتىپ.

1شوخوزا ـ گۆدەك بالا .

ـ مەسلىھەتنىڭ ھەممىسى ئاخشام پۈتكەنغۇ، يەنە نېمىنى ئويلاپ تاپتىڭ؟ ـ دېدى مەھەممەتجان.

ـ ئادەم دېگىنىڭ سەھەر ۋاقتىدا لاچىنىدەك چېچەن بولارمىش. كەل، ئولتار. يەنە بىر قېتىم ئۇبدانىراق مەسلىھەت قىلىشايلى:

ـ قارىغوجىنى قويۇۋەتمىگەنسەن؟ ـ چېقىشتى تاماكىنى تۇتاشتۇرۇپ غېنىغا جوۋىغان دوستى.

ـئاخشامقى مەسلىھەتتە بىر نەرسىنى ياخشى ئويلىماپتىمىز.

ـنېمىنى؟

ـبىر نېمىنىدە!

ـھە، بىلدىم: مونۇ سوك-سوك قاشاڭ پۈتلىكاشاڭ بولىدۇ دېمەكچىسەنغۇ! خەپ، خالتار يورغام ئالا-قاراق بولۇپ ئۆلمىگەن بولسا، ساڭا يول بەرمەس ئېدىمدە!

ـگەپ ئاتتا ئەمەس. ئات كېرەك بولسا ھازىرلا تاپالايمىزغۇ.

ـئۇنداق بولسا، تۇرۇپلا ماڭا كۆڭۈلسىز بولۇپ قالدىڭمۇ؟ ـ قاقاخلاپ، خۇش كۈلكىسىنى كۈلدى مەھەممەتجان.

ـيوق گەپنى قوي، ـ دەپ دوستىنى كۈلكىدىن توختاتتى ۋە: ئاخشام سەينى كۆنمەيدۇ دەپ ئەتتەي بۇ گەپنى ئاچمىدىم.

ـھىم، ئويلىنىپ تۇردىدە، دېدى مەھەممەتجان: ـ كۆڭلۈڭگە پۈككەن-تۈككەنلىرىڭنىڭ ھەممىسىنى سەينىڭ ئالدىغا شاراقلىتىپ تۆكىۋەرسەڭ ياخشى بولماس، قانچە قىلغان بىلەن خىتاي دېگەن ـ خىتايدە!

ـسەي شەنسىنگە ئىشەنمە دېمەكچى بولامسەن؟ سەينىڭ ماڭا قىلغان ياخشىلىقلىرىغا قاراپ تۇرۇپ ئىشەنگۈڭ كەلمەمدا؟

ـسەن سەينىڭ خوتۇنى، قىزى بىلەن خەتەردىن قۇتقازدىڭ. ئۇ سېنى ئىككى قېتىم خەتەردىن ساقلاپ قالدى. بۇ ئەندى: مەن ـ ساڭا، سەن ـ ماڭا دېگەندەك، ئۆتنە ئالەم ئىشتە!

ـبارە! ـ دوستىنى سىلكىۋەتتى غېنى، ـ سەن كومشا ھەممىنى بىر تاياقتا ھەيدىماقچىسەن.

ـۋاي-ۋۇي، مونۇنىڭ دانىشمەن بولۇپ كەتكىنىنى... ھۇي، تېخى تۈنۈگۈنلا «خىتاي ئەدىۋايىنى كۆرسەم قۇيقا چېچىم تىك تۇرىدۇ» دەيدىغان سەن ئەمەسمىدىڭ؟ ھەجەپ چاپسانلا ئۆزگىرىپ كېتىپسەنا؟!

ـئۆزگەرمەيچۇ! ئۆزگەرمەيدىغان مۇزاتنىڭ چوققىسى دېۋىدىڭمۇ؟

ـبوپتۇ، بوپتۇ. زالىم خىتايلار بىلەن ئىناق بولغۇڭ كەلسە بولۇۋال، سوغ كۈلدى مەھەممەتجان.

ـھېجايما! ـ تېرىكىشكە باشلىدى غېنى، ـ كىم ساڭا زالىم خىتايلار بىلەن ئىناق بولىمەن دەپتۇ؟

ـتېرىكمە. خىتايلارنىڭ ئەمەلدار-لويىسىمۇ، خۇرجا1 ـ سودىگىرىمۇ، ھەتتا ئاددىي پۇخراسىمۇ بىزنى بوزەك قىلىدىغانلىغىنى ئۇنتۇماسلىغىمىز كېرەك دېمەكچىمەندە، ئاداش!

ـئۆز ئىچىمىزدىن چىققان بەگ-غوجاملار، لوزۇڭ-شاڭيۇلار، باي-زېمىندارلار قايسى خىتايدىن ياخشىكەن؟ ئۇلار ئۆز پايدىسى ئۈچۈن سەندەك-مەندەكلەرنى ئوتقا تىققىشتىن يانمايدىغانلىغىنى بىلىسەنغۇ!

ـبۇ دېگىنىڭغۇ بىردىن-بىر راست، ـ قايىل بولدى مەھەممەتجان.

ـسەن بىلەن بىز ئۆلۈپ كەتسەكمۇ ھەقنى-ھەق، ناھەقنى-ناھەق دېيىشىمىز كېرەك. بىز ـ ھەقنىڭ قۇلى.

ئىككى دوست ئوي-پىكرىنى جەملىمەكچىدەك جىمىپ قېلىشتى. ئۇلار ئارىسىدا ئادەتتىكى مەئىشىي ئىشلار، كۈندىلىك قىلمىش-ئەتمىشلەر توغرىلىق تالاش-تارتىش بولۇپ تۇرىدىغانۇ، لېكىن بۈگۈندىكىدەك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرگە دائىر مەسىلىلەر ئۈزەكى قەيت قىلىنىدىغان. شۇ سەۋەپتىن بولسا كېرەك، غېنىنىڭ پىكىر قىلىشىدا قانداقتۇر ئۆزگىرىش روي بەرگەنلىگىنى بايقىغان مەھەممەتجان بىر جەھەتتىن ھەيران بولسىمۇ، يەنە بىر تەرەپتىن بۇ ئۆزگىرىشنى كېيىنكى ئىككى يىل ئىچىدە رەھىمجان سابىرىي، نۇسرەت خەلپەتلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلەر نەتىجىسى دەپ ھېساپلىدى. غېنىدىكى غەيرى تەبىئىي كۈچكە، ئەرلىك-مەردانىلىققا ۋە پەم-پاراسەتكە تەن بېرىپ، ئۇنىڭغا ئىخلاس باغلىغان مەھەممەتجان شۇ تاپتا دوستى نېمە دېسە ۋە نەگە باشلىسا تەييار ئېكەنلىگىنى بىلدۈرمەك بولدى:

-ئاخشامقى مەسلىھەت بويىچە: بەش-ئون زامان ئەمەلدارلارنىڭ كۆزىدىن نېراراق تۇرماققا كېلىشكەن ئىدىڭغۇ؟ ئەگەر يالتايغان بولساڭ باشقا ياققا باشلا، مەن تەييار.

-يالتايغىنىم يوق، - دېدى كەسكىن رەۋىشتە غېنى، - يۇلتۇز قالماقلىرىنىڭ ئىچىگە بېكىنىش ئالدىدا ھاكىم شاڭيۇنىڭ كەينىدىن قوغلاپ يېتىپ، ئۇ زومىگەردىن يەرنىڭ مۆرە خەتلىرىنى تارتىۋېلىپ، ئەسلى ئىگىلىرىگە تاپشۇرۇپ بەرمىسەم كۆڭلۈم تىنمايدۇ.

-سەي شەنسىنىنىڭ گېپىگە قارىغاندا ھاكىم شاڭيۇ باشلىق ئاتارمان-چاپارمەنلەر سېنىڭ ئۈستۈڭدىن ئەرزە-شىكايەت يېزىپ، دوتەيگە تاپشۇرغىنى غۇلجىغا ماڭسا، سەن كەينىدىن بارساڭ ئۆزەڭنى-ئۆزەڭ تۇتۇپ بەرمەمسەن؟

-ھاكىم شاڭيۇلار غۇلجىغا بارغىچە قوغلاپ يېتەلەيمەن!

-قانداقچە؟ ئۇلار تۇنۇگۇن چۈشتىن كېيىن توققۇز-تارادىن ئاتلانغان بولسا!

1خۇرجا - دېھقان.

-مېنىڭ ھېساۋىمچە ھاكىم باداڭ قوساق قونالغۇ قىلماي، ئات ئۈستىدە تۈن قېتىپ غۇلجىغا يېتىشكە چىدىمايدۇ، - دېدى ئۆز سۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا ۋە ئېتىنى زوقمەنلىك بىلەن ئىما قىلىپ، نەچچە سىناقلاردىن ئۆتكەن خالتىرىم بۇ قېتىممۇ دېگەن مەنزىلگە يەتكۈزۈپ بارالايدۇ.

-ئۇنداق بولسا مەنما بىللە بارىمەن...

-ياق، - دەپ دوستىنىڭ سۆزىنى بۆلدى غېنى.

-نېمىشكە؟ - رەنجىپ سورىدى مەھەممەتجان.

-مونۇ سوك-سوگۈڭ يولدا قالىدۇ، - رەت قىلدى غېنى ۋە: - سېنى بۇ قېتىم ماجراغا ئارىلاشتۇرمىغىنىم ياخشى بولار، - دەپ قوشۇپ قويدى.

-ماجرالارغا ئارىلاشقان مەنغۇ!

-رەنجىمە، ئاداش. كېيىن بىلىسەن.

-خەپ، خالتار يورغام بولسا - ئۆكۈندى مەھەممەتجان، - سېنى يالغۇز قويۇپ بەرمەستىم.

-كېلىشتۇق: سەن «ئۇچ كەپتەر» دېگەن قىشلاقتىكى ئەكبەر قازاقنىڭ ئاۋۇلىدا مېنى كۈت، - دېدىدە گەپنى چورتتىدە كەستى غېنى ۋە دەرھال ئېتىغا مىندى. نېراراق بېرىپ،ئېتىنىڭ بېشىنى ئىلى دەرياسى تەرەپكە بۇرىدى. مەھەممەتجان بولسا ئۇنىڭ كەينىدىن ئىككىنچى كۆرۈشمەيدىغاندەك بىر دەم مىسكىن بېقىپ تۇرۇپ، ئۇما ئاتلاندى.

بۇ يوللار خەرىتىگە سىزىلغاندەك غېنىغا مەلۇم. ھېلىغۇ كۈندۈز ئىكەن، قاراڭغۇ كېچىلەردە بۇ ئەتراپنىڭ تار چىغىر يوللىرىنى تېپىپ، تېنىمەي ماڭالايدۇ. شۇڭا بىر سائەتتا يېتە-يەتمەيلا دەريا بويىغا يېتىپ كەلدى. كەچ كۈزدە سۇ تارتىلىپ قالغان بولسىمۇ، كۈنەس، تېكەس دەريالىرىنىڭ بىر قىنغا قۇيۇلغان تۇگىنى بولغاشقا دەريا لۆمشۈپ ئاقماقتا. سۇنىڭ سىرىنى ۋە كېچىك بېرىدىغان ئۆتكۈلىنى ياخشى بىلىدىغان يىگىت ئويلىنىپ تۇرمايلا ئۈست كىيىملىرىنى يېشىپ بوغمىلىدى. سۇنىڭ سوغ تەپتى يالاڭ تەننى شۈركەندۈردى، ئەتىمالىم، ئۇ كىرپىدەك تۈگۈلۈپ سەل تۇردىدە، ئېتىنى يېتەكلەپ، سۇغا قەدەم قويۇپ، سەسكىنىپ تارتىۋالدى. ئەگەر زۆرۈرىيەت بولمىسا، ئالتۇن-كۈمۈچ بەرسىمۇ بۇ مۇزدەك سوغ سۇغا كىرمەس ئىدى. لېكىن ئۇ ئالدىراش. ياماتۇغا بېرىپ، كېمىدىن ئۆتۈپ كەلگىچە ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈپ قويىدۇ. توڭلاپ-قېتىپ قالسىمۇ سۇغا چۈشۈش كېرەك... دوستى غالدانىي چېرىكلەردىن قۇتۇلدۇرغاندا، بۇنىڭدىنمۇ سوغ، شۇرمەل يۇرگەن ۋاقىتتا دەل مەشەدىن ئۆتكەنغۇ! ئۇنىڭ

كۆز ئالدىدا ھاكىم بىلەن نىياز لوزۇڭ نامايان بولدىدە، ۋۇجۇدى تىركەشتى:

ـيا، پىرىم، نوھ ئەلەيھىسسالام! ـ سۇنىڭ پىرى نوھنى شىپى كەلتۇردىدە ئاتنى يېتىلەپ سۇغا كىرىپ، بېلىچە ئۇزۇپ ماڭدى. دەريانىڭ ئۇ قانىتىغا چىققاندا ئات سىلكىندى. غېنى ئۇنىڭدىنمۇ قاتتىق سىلكىنىپ، جالاقلاپ تىترەشكە باشلىدى. ھۆل كۆينەك تامبىلىنى يەشتى. يەلكىسىگە قويۇۋالغان قۇرۇق ئۇست كىيىمىنى كىيىپ، ئەتراپتىن مال تېزەكلىرى ۋە زاك شاخلىرىنى تېرىپ كېلىپ ئوت ياقتى. ئۇ ئوتقا قاخلىنىۋاتقاندا چىشلىرى بولقىنى سەندالغا ئۇرغاندەك كاسىلداپ تۇراتتى. ئۇ غالىلداپ تىترەپ تۇرۇپ ئېگەر-توقۇمنى سېرىپ ئېلىپ ئوتقا قاخلاپ قويدى. غانجۇغىدىكى ئارپا سېلىنغان توغرىنى يېشىپ كورەڭ قاشقىنىڭ بېشىغا ئىلدى ۋە ئاندىن كېيىن خالتىدىكى پىشقان گۆش بىلەن ھاراق تورسىغىنى ئالدىغا قويۇپ ئاچاي دېيىشىگە:

ـئەسسالامۇئەلەيكۇم! ـ ئاسماندىن توككىدە چۈشكەندەك، ئوت بېشىدا بىر ئىنسان پەيدا بولدى .

ـنەدىن پەيدا بولدۇڭ؟

ـغېنەم؟

ـھە، مەن. تايىنلىق ئىسنىڭ ھىدىنى ئېلىپ كەلگەنسەن، ئولتا.

ـمال بېقىپ يۈرىمەن، ـ يەك تىزلىنىپ ئوتقا قولىنى قاخلىدى، مالچى.

غېنى تورسۇقنىڭ ئاغزىنى بېكىتكەن قوناق مەدىگىنى ئېلىپ، ھاراقتىن نەچچە ئۇتلاپ، گۆشتىن بىر پارچىنى ئاغزىغا سالدى.

ـھاراق ئىچەمسەن؟

ـبەرسەڭ ئىچەي.

مالچى ئىچتىيۇ قاقىلىپ كەتتى، لېكىن تورسۇقتىن كۆز ئۈزمىدى، قايتۇرۇپ بەرمىدى.

ـمە، گۆش يە. مېنى نەدىن بىلىسەن؟

ـسەن قۇسېنىنىڭ تامىرىغۇ؟

ـمېلىڭ ئۆزەڭنىڭمۇ؟ مە، تاماكا چەك.

مالچى ئاۋال تاماكىنى شوراۋېلىپ ئاندىن:

ـھاكىم شاڭيۇنىڭ يىلقىسى.

ـھاكىم شاڭيۇنىڭ؟! ـ چۆچۈگەندەك سورىدى غېنى. ھەر يىلى يايلاقتىن كېيىن باينىڭ جانلىق ماللىرى دەريا بويىدىكى قومۇچلۇق-ئوتلاقتا قىشلايدىغان ئەمەسمېدى ھاكىمنى ئويلايدېكەن، مالچىنىڭ قولىدىن تورسۇقنى يۇلۇپ دېگىدەك ئېلىپ، ئىلدام-ئىلدام ئۇتلاشقا باشلىدى. ئىككى پارچە گۆشنى ئالدىراش چايناماي دېگىدەك يەپ، چالا-پۇلا قۇرىغان كىيىملىرىنى كىيىپ، ئېتىنى توقىدى. ئۇنىڭ جىددي ھەرىكەتلىرىگە ھەيران بولغان مالچىنىڭ ئاغزى ئوچۇقلا ئولتارغان ئېدى .

ـھاكىم شاڭيۇ نەدىلىگىنى بىلەمسەن؟

ـبۈگۈن ئەتىگەن شەھەرگە كەتتى...

ـسەن نەدىن بىلىسەن؟

ـجىرەن قاشقا بىلەن قارىگىرنى يەتكۈزۈپ بەردىم. مالچىنىڭ باشقا تەپسىلاتلىرىنى ئاڭلاشقا تاقىتى قالمىغان غېنى ئەندى مەھەللە تەرەپكە ماڭماي، توقايلىقنى كېسىپ ئۆتىدىغان چىغىر يولنى بويلاپ، شەھەرگە قاراپ كەتتى.

مالچى بولسا غايىۋانە ياخشى كۆرىدىغان پالۋان يىگىتكە خەيرلىك سەپەر تىلەپ، ئۇنىڭ كەينىدىن نېمىلەرنىدۇر پىچىرلىدى ۋە غېنى قالدۇرۇپ كەتكەن گۆش بىلەن تورسۇقتا كۆز قىرىنى تاشلاپ ئىلمايدى.

"كۈنما ئولتاردى، مەنما يېتىپ باردىم" دېگەندەك قۇياش غىلاۋىغا كىرگەن مەزگىلدە غۇلجىغا يېقىن جىرغىلاڭ سېيىدا ھاكىملارنى قوغلاپ يەتكەن غېنى ئۇلارنىڭ يولىنى توردى. ئۇلار تۆرت كىشى

ئېكەن: ھاكىم، روزى قارى ۋە ئىككى ئاتنى يېتەكلىگەن ئىككى مالاي يىگىت.

ـ يول بولسۇن، شاڭيۇكا! ـ دېدىدە، باينىڭ ئېتىنىڭ چۇلۋۇرىنى شارتتىدە قولىغا ئالدى غېنى.

ـ نېمە قىلىۋاتىسەنۇي، ساراڭ!

ـ نېمە قىلاتتىم، بىر دەم ئوغلاق تارتىشايلى دەيمەنا! ـ دېدى غېنى ھاكىمغا قادىلىپ.

ـ يولۇمنى توسما! ھېلى بولمىسا... ھاي، ئاسىم... نېمە دەغداراپ تۇرىسەن، لالمىلار! ـ ھاكىم ھودۇققىنىدىن نېمە قىلىشنى بىلمەي قالدى. مالاي يىگىتلەر غېنىنى بىلىدۇ، ئۇنىڭغا يېقىن كېلەلىسۇنمۇ، روزى قارى بولسا كەينىگە قاراپ قاچماق بولۇشىغا سويلىنى تېقىمدىن چىقىرىپ، ئاسماندا پۇلاڭلاتقان غېنى:

ـ توختا، يالغان پەتۋاچى! مەن دېگەننى قىلمىساڭ تىرىك پېتىڭچە دەرياغا تاشلاۋېتىمەن!

ـ خوپ، خوپ... بالام، ئابدۇلغېنى، دېگىنىڭنى قىلاي ـ قارى تىترەپ، ئات ئۈستىگە دۈم يېتىۋالدى.

ـ مۇددائايىڭ نېمە؟ ـ ئەيمىنىپ سورىدى سويلىدىن كۆز ئۈزمەي تۇرۇپ ھاكىم.

ـ مۆرە خەتلەرنى چىقار!

ـ مەندە يوق، لوزۇڭ بەگدە...

ـ نېمە؟ ـ سويلىنى ئېگىز كۆتىرىپ سالماقلىدى غېنى.

ـ توختا، سويلاڭنى چۈشەر... مۆرى خەتنىڭ ساڭا نېمە كېرىگى؟...

ـ چىقار دەيمەن! بولمىسا پوكىنىڭنى تېشىپ ئالىمەن. جان كېرەكمۇ، يەر خېتىمۇ؟ ـ غېنى سويلىنى يەنە ھەملە قىلدى.

ـ توختا، ئۇرما بالام... بېرىدۇ، بېرىدۇ، ـ دەپ ئارىغا چۈشتى ئۆز جېنىدىن قورققان روزى قارى.

ـ ئەستەخپۇرۇللا! ـ پىغان چىقاردى ھاكىم ۋە مالاي-يىگىتلىرىگە مەدەت تىلىگەندەك قارىۋېدى، ئۇلار يېقىن كېلىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، نېرىراق داجىپ كېتىپتۇ. تەسلىم بولۇشتىن باشقا چارە قالمىغانلىقىنى چۈشەندىدە، يۈرىگىنى سۇغىرىپ ئالغاندەك، قوينىدىني يەر خەتلىرىنى ئورىغان تۇگۈننى ئېلىپ يەنە بىر قېتىم پىغان چىقىرىپ:

ـ ئەندى، ـ دېدى تۇگۈننى يانچۇققا سالغان غېنى. ـ مېنى سولاتماق بولۇپ خىتاي دارىنلىرىغا سوغا قىلماق بولغان ئەۋۇ ئىككى ئېتىڭنى ئالىمەن.

ـ نائىنساپ، نائىنساپ بۇلاڭ...

ھاكىم شاڭيۇنىڭ بوغۇزىغا تۈۋۈق كەپلىشىپ قالغاندەك خىرىلدىدى، يەر خېتىدىن كۆرە تۇلپاردەك ئىككى ئاتتىن ئايرىلىش ئېغىر ئەلەم ئىدى. لېكىن غېنىنىڭ پەيلى يامان، قارشىلىق قىلدى سويلا بېشىغا تېگىدۇ. مونۇ كەينىدە ئەگىشىپ يۈرگەن ئۈچ يۈندىخورلارنىڭ ئەھۋالى، ئەنە، خەپ! يولۇۋچىلارما ئۆتمىدا!

ـ ئەكېلىش، ئاتلارنى! ـ خىتاپ قىلدى مالاي يىگىتلەرگە غېنى، - بولۇشە، بولمىسا «خالىس» چوماق بېشىڭلارغا تېگىدۇ .

يىگىتلەر غىڭ قىلماي ئىككى ئاتنىڭ چۇلۋۇرىنى غېنىغا تۇتقۇزۇشتى. ئۇلارنىڭ نېمىسى كۆيەتتى؟ بەلكى غېنىغا يان باسقاندۇر ئۇ چارىسىز ياللانمىلار.

ـ سەندىن ئالىدىغان ھېساۋىم تۈگىمىدى، يەنە كۆرۈشۈپ قالارمىز، ھاكىم شاڭيۇ! ـ دەپ ئىككى ئاتنى يېتەكلەپ مېڭىشىغا، بىردىن دات-پەرىيات ئوقۇپ، خۇدىنى يوقاتقان ئادەمدەك، غېنىنىڭ ئۈزەڭگە بېغىغا ئېسىلغان ھاكىم:

ـ ئاۋال مېنى ئۆلتۈرۈپ، ئاندىن تۇلپارلىرىمنى ئال، ئوغرى، قاراقچى... دەپ چالۋاقىدى. خېلە يەرگىچە سۆرىشىپ باردى. ئۇ ھازا تۇتقاندەك «ئېتىم، جېنىم ئاتلىرىم...» دەپ يىغا ئارىلاش زارلىناتتى، داتلىناتتى، غېنىغا يالۋۇراتتى. غېنى ئاتلارنى قالدۇرۇپ كەتمەك بولدىيۇ، «مەن-مەن» دەپ يۈرت سوراپ، خەلققە «باش» بولغان بىر سالاپەتلىك باي ئىككى ئات ئۈچۈن ئۈن سېلىپ يىغلىغىنى

ئۇنىڭ نەپرىتىنى قوزغىدى ۋە «ئىپلاس، خەسىس!» دەپ باينىڭ شىلىلىسىگە بىرنى تېپىپ، يولغا راۋان بولدى. ھاكىم شاڭيۇ بولسا ــ ئوغلاقچىنىڭ تېقىمىدىن چۈشكەن كۆك سەركىدەك توڭغىلاق يەرگە پوككىدە چۈشتى.

يەتتىنچى باپ

بۇ كەچە نىياز لوزۇڭ قارادۆڭ مەھەللىسىدىكى كىچىك خوتۇنى ھاۋاخاننىڭ ئۆيىدە جەز قۇردى. زالىملىغى، شەپقەتسىزلىگى ۋە خۇسۇسەن، خىتايلارغا يالاقچىلىغى تۈپەيلى خەلىق نەزەرىدىن قالغان بۇ قالاق بېشەمنىڭ نە ئىلپىتى، نە دوست-يارانلىرى بولسۇن! مىللىي ساز-ناخشا، مىللىي ئويۇن-تاماشە دېگەنلەرنىڭ قېشىدا تۇرمايدىغان. ئۇنىڭ بىردىن-بىر كۆڭۈل خۇشى ــ قىمار. خىتايلاردا قىمارنىڭ تۈرى كۆپ بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۇيغۇرلار ئېلىگە ئېلىپ كىرگەن «مەدەنىيىتىنىڭ» بىر تۈرى موشۇ قىمارغۇ ئاخىر. نىياز لوزۇڭ ئەنە شۇ قىمار تۈرلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆزلەشتۈرگەن ۋە ئۇيغۇرلارنىڭ تۆرت ئوشۇق-دەتتىكامىدا كۆكسى تاۋلانغان داغال قىمارۋازلاردىن بولۇپ، ئۈچ ئەيىپ: ھاراقخور، پاھىشەۋاز ۋە قىمارۋازنىڭ پىرلىرىدىن ئېدى. ئۇنىڭ جۈڭ سۇرۇشىدىغان ئويۇنچىلىرى ئۆزى ئوخشاش لوزۇڭ، توڭچى، لويىلار ــ «تۆگىنى يۈگى بىلەن يۇرتىدىغان» پارىخورلار. بۈگۈن شۇلاردىن: ما لوزۇڭ، داۋۇر توڭچى، ياقۇپ لوزۇڭلار جەم بولۇشتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھېممىشەم يۈگۈ-يىتىمغا ماڭىدىغان، تالا-تۈزنىڭ گېپىنى ئېقىتماي-تېمىتماي يەتكۈزۈپ تۇرىدىغان داۋۇرنىڭ «قۇيرۇغى» ھاشىم توكۇمۇ بار. ئۇ قىمارۋازلارغا يىراقنى يېقىن قىلىپ بېرىدۇ. ئۇنىڭغا ھەممە ئوخشاش قوسىغى تويسا بولدى. ئۇ «تېكە بولسىمۇ سۈتى بولسۇن» دەيدىغانلاردىن. ياسىداق خانىنىڭ بىر چېتىدە، دۈگىلەك جوزىنىڭ ئۈستىدە لىق يېمەك-ئىچمەك، ئىككىنچى تۆرىدە قېلىن كۆرپىلەرگە ئولتىرىشقان قىمارۋازلار «بەش لەڭ»[1] ئويناشماقتا. ئۇلار شۇنچىلىك ۋاقتى يوقتەك، ئويۇندىن باش كۆتىرىشمەيدۇ.

ــ بۇ قېتىم دوكالىغىمغا ئۇتمىسام، ــ دېدى ياپتا كەلمەي جېلى بولغان نىياز لوزۇڭ، ــ قەغىزىڭنىڭ ئۇزىگە شالاققىدە تۈكۈرىمەن.

ــ نېمە كېتىپتۇ شۇنچە؟ ئاغزىڭنىڭ يېلى: بىر پوپۇزا بىلەن ئەتىلا تۆلەۋالىسەن.

چالا مەس قىمارۋازلار داۋۇرنىڭ كىنايىسىگە كۈلۈشتىيۇ، ھەممىسى نىياز لوزۇڭدىن تەپ تارتقاچقا جىمىپ كېلىشتى.

ــ نىياز بېگىم كۆپىرەك تىكسىلە. بۇ قېتىم ئۇتمىسىلا ئوڭ قولىغىمنى كارتىندە كېسىپ، تاۋكىغا تاشلاپ بېرىمەن، ــ خوشامەت قىلدى ئۇسۇلۇق سۇنۇۋېتىپ ھاشىم توكۇ.

ــ ما سېسىق غالچىنىڭ گېپىنى. ئادەمنىڭ ئۆغىسىنى قايناتماي نېرى تۇر توكۇ، ھېلى تېپەك يەيسەن! ــ ھاشىمغا ئالايدى نىياز.

ــ خوپ بېگىم، خوپ... ــ داڭگاقلاپ سىرتقا چىقتى ھاشىم.

ــ بۇ گۇيتۇزا قەغەز چىقمىدى، ــ زارلىدى يەنە ئۇتتۇرغان نىياز لوزۇڭ قەغەزنى پېقىرىتىپ تاشلاپ.

ــ شامالداپ كىر، ياپتا كېلىدۇ.

ــ كۆرەڭلىمە شوۋچى، ــ داۋۇرغا تېرىكتى نىياز، ــ گاڭسا-جىسا قىلمىسام ئېتىمنى يۆتكەۋېتىمەن.

ــ قېنى كۆرىمىز: كىمنى كىم گاڭسا-جىسا قىلىدىغانلىغىنى.

ــ بۇ ئويياندا ھەپسىلەم قالمىدى. ئويناشساڭ تۆرت ئوشۇق ئويناىمەن.

1بەشلەڭ ــ خىتايچە قەغەز (كارتا) ئويۇنى .

ــ خوپ. سېنىڭچە بولسۇن، ــ دېدى داۋۇر ۋە: ــ تۆرت ئوشۇقتىمۇ ئۇتتۇرساڭ «ماجاڭ»1 ئويناپمەن دېسە؟

ــ چوڭ سۆزلىمە. تېخى ئەتىگەن. ئەگەر ساڭا ئۇتتۇرسام خوتۇنۇمنى ئۇچ...

ــ هاي-هاي، نىياز بەگ! ئۇ تەرەپلەرگە ئۆتمەيلى! ــ دېدى باياتىن شۈك ئولتارغان ما لوزۇڭ.

ــ نەچچە قېتىم ئۆتۈپ قايتىۋالغان، ــ دېۋىدى داۋۇر، باشقىلار كۈلۈۋېتىشتى. چۈنكى نىياز لوزۇڭ هە دېسىلە «خوتۇنۇم ئۈچ تالاق» دەپ قەسەم ئىچىدىغانۇ، ئەمما، تېز يېنىۋالىدىغان. هارسىز بېشەملەرنىڭ چاقچاقلىرى تىللاشقا، ئاندىن ئۇرۇش-جېدەلگە ئايلىنىپ كېتىدىغان چاغلارمۇ بولاتتىيۇ، ئەتىسىگىلا ماداسىنىڭ ئاشپۇزۇلىدا ناماقۇل بولۇشۇپ، ئاخىرى يەنە قىمارغا باغلىناتتى. لېكىن بىر-بىرى بىلەن مەنسەپ تالىشى، بايلىق تالىشى سامان ئاستىدىن سۇقۇيۇپ، ئىپىنى تاپسا پېيىنى قىرقىش، غۇلىتىشقا، دەسسەپ ئۆتۈپ كېتىشكە هەر دەم تەييار تۇرۇشىدىغان.

ــ هاي توكۇ! نەدىسەن؟ ــ خوتۇنىنى تىلغا ئالغىنىغا سەل خىجىل بولغان نىياز گەپنى يوپۇتماققا ئۇرۇندى.

ــ لەبەي، بېگىم! ــ پەيدا بولدى هاشىم.

ــ ما گىلەمنىڭ چېتىنى قايرىغىن.

ــ خوپ، بېگىم، ــ هاشىم زور زىلچىنىڭ بىر ئۇچىنى ئىنجىقلاپ تۇرۇپ قايرىدى ــ تۆرت ئوشۇق ئوينايدىغان تاۋكا تەييارلاندى. قىمارۋازلار تاۋكىنى دۈرە قىلىشىپ، زوڭزىيىشتى.

ــ يۈز لىڭپىيۇدىن كام تىكىشسەڭ ئوشۇق ئاتمايمەن، ــ دېدى تۆرت چىمەتنى قولىدا دەڭسەپ تۇرۇپ نىياز، ــ ئۇ يەكتىز بولۇۋاپتۇ.

ــ مانا، ئىككى يۈز، ــ ئىككى بولاق پۇلنى تاۋكىغا تىكتى داۋۇر.

ــ يۈز، ــ دېدى ما لوزۇڭ.

ــ يۈز. ــ دېدى ياقۇپ لوزۇڭ.

ــ دەت-تىكام! ــ چىمەتلەرنى تاۋكىغا زەرپ بىلەن تاشلىدى، قاتاڭ مەيدىسىگە ئوك قولىنى ئۇرۇپ نىياز لوزۇڭ.

ــ يا، جەمشىت! ــ دەپ قىمارنىڭ پىرىنى تىلغا ئالدى ئۆز نۆۋىتىدە چىمەتلەرنى ئاتقان داۋۇر. ئۇ ئاۋال يەرنى، ئاندىن كۆكىسىگە ئۇردى.

قارىمۇ-قارشى ئېتىشلار نەچچە تەكرارلاندى. ئاخىرى كىر، مايلىق قوللاردا تولا تۇتۇلۇپ، پاقىراپ-سىلىقداپ كەتكەن چىمەتلەرنى غەزەپ بىلەن ئالىقىنىغا تىزغان نىياز لوزۇڭ «ئەپسۇن» ئوقۇغاندەك پۇۋدىدى، ئاڭدىن كىچىك بالا چېقىرىغاندەك:

1ماجاڭ ــ قىمارنىڭ يەنە بىر تۈرى .

ــ ئوشۇق تارتىشۋاتىدۇ. دو بارمۇ؟ ــ دېدى.

ــ ئارماندا قالما، يەنە يۈزنى تىكىش، ــ دەپ بىر بولاقنى تاۋكىغا قويدى داۋۇر.

ــ يا، پىرىم، لەيلىۋاش! ــ نىياز ئۇنلۇك ۋاقىرىدىدە، چىمەتلەرنى ئاتتى ــ تاۋكادا بىر تاكىا، ئۈچ چىككا كۆرۈندى.

ــ چۇ، چۇ، چۈشتى! ــ ۋاقىراشتى ئۇتقانلار.

نىياز لوزۇڭ هوشىنى يوقاتقاندەك قېتىپلا قالدى. شۇ ئارىلىقتا دەرۋازا تاقىلداپ كەتتى. قىمارۋازلار تەشۋىشلەنگەندەك بىر-بىرىگە قاراشتى. ئۇلار قىمار ئويناشتىن قورقمايدۇ. چۈنكى دوتەي، شەنگەنلەرما

خاگۇڭ يوق ئوينايدۇ ـ قىمارنىڭ بېشى شۇلار. مونۇلارنىڭ قورقىشى باشقا ـ لىڭسىڭ زامان، كىم بىلىدۇ بىر يەردىن توپىلاڭ چىقتىمۇ.

ـقايسى لومودا بۇ ھە؟

ـكېچىدە بېكار كەلمىگەندۇر...

ـشۇم خەۋەر بولمىسا بولاتتىغۇ.

ـمەن چىقىپ باقاي، ـ دەپ قوزغالدى ياش، باشقىلاردىن جۈرئەتلىكرەك داۋۇر.

ئەستاخپۇرۇللا، ئويۇننىڭ بېلىغا تېپىۋېتىدىغان بولدىدە! ـ ئۆكۈندى تاۋكادىكى پۇللارنى يىغىشتۇرۇپ، نىياز لوزۇڭ.

تالادىنلا نېمىلەرنىدۇر غۇدۇڭشىپ كىرىپ كەلگەن ھاكىم شاڭيۇ بوسۇغىدىن ئاتلا-ئاتلىمايلا:

ـۋاي دات، نىياز بېگىم! ـ دەپ داتلىدى.

ـسەنمېدىڭ، قېرى پەسەندى! ـ يىركەنگەندەك تەرىنى تۈردى نىياز، ـ لالما ئىشتتەك كېچىدە ئادەمنىڭ بۇردىسىنى قاچۇرۇپ يۈرگىنىنى قايلاڭلا، بۇ گۈيتۈزنىڭ!

"ئۆلگەننى تەپتى" دېگەندەك، بۇ خىل زەھەرخەندىلىكتىن ھاكىم شاڭيۇ تېنەپ-تەنتىپ كەتتى. ئۇ كەينىگە قايتماقمۇ بولدىيۇ، «ئالا بايتالدىن» قورققاشقا تۆۋەن قارىغىنىچە پۇشۇلداپ، ئۇن چىقارماي دومسىيىپ تۇردى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى ئىككى مەڭزى چېتىپ قويۇلغان ئىككى دوساقنى ئەسلىتەتتى. ھەجەپ، ئادەم باللىرى بىر-بىرىگە شۇنداقمۇ ئوخشايدېكەنە! غوجەك بىلەن ھاكىم بىر قېلىپتىن چىققاندەكلا. ناھايىتى تەپتىشلەپ كەتسەڭ ھاشەكنىڭ شىلىلىسىدىكى قىزىل مەڭنى تاپالمايسەن ـ پەرقى شۇلا.

ـنېمە دەپ كېچىدە ئادەمنىڭ كەيپىنى بۇزۇپ كەلدىڭ دەيمەنۇي ئۇششۇق! ـ دېۋەيلىدى نىياز بارىچە كۆپسەپ، ـ بۇ قېتىم قوينۇڭدىكى خوتۇنۇڭنى تارتقۇزۇپ قويمىغانسەن، ھېلىقى غېنى ئوغرىغا؟!

ـھە، ھە.. شۇ،شۇ...

ـدەيدىغىنىڭنى دېمەمسەن، ھەلەپ يېگەن ئۆكۈزدەك پۇشۇلدىماي!

ـبېچارە ئېسىنى يىغىۋالسۇنلا، بىر چىنە چاي بېرەيلى، ـ ئارىغا چۈشتى ھاكىم شاڭيۇدىن تالاي قېتىم «سوغىلار» ئالغان ياقۇپ لوزۇڭ.

ـبۇ دىتسىز كالامپاينىڭ تاپقان ۋاقتىنى قارىمامسىلەر، ـ يەنە بىر دەم ۋايسىغان نىياز ئىشكتىن بېشىنىلا كىرگۈزۈپ تۇرغان ھاشىم توكۇغا: ـ چاي قۇيۇپ بەر! ـ دەپ بۇيرىدى.

ئۆرە تۇرغان پېتىچە نەچچە چىنە چاينى كەينى-كەينىدىن ئۇلاپ ئىچىپ، بۇيغۇرىغان تەرىنى سۈرتۈپ، ئاندىن دۇدۇقلاپ تۇرۇپ بولغان ۋاقىەنى سۆزلەپ بەردى ھاكىم شاڭيۇ.

ـئىست، شاڭيۇ نامىنى كۆتىرىپ يۈرگىنىڭ... بوينى بېشى بۇقىدەك تۆرت ئادەممۇ بىر ياش گۆدەككە بوزەك بولۇشتۇڭما! تفۇ!... ئەر نامىنى كۆتىرىپ يۈرگەن ھەزىلەك! مېنىڭ ئالدىمغا كەلگىچە، ئەۋۇ ئاغامچىدەك سۆرۈلۈپ تۇرغان پۆپۈكلۈك ئىشتانبېغىڭغا ئېسىلىپ ئۆلسەڭچۇ، كاشكى.

ـجېنىمنى ئالساڭمۇ ئال، موشۇنداق زەھەردىن بېتەر تىلىڭنى سانچىمىساڭ، نىياز بەگ! ـ دېدى ئاخىر زەھەرلىك كىنايىلەر جېنىغا پاتقان ھاكىم شاڭيۇ.

ـسەن، ـ دېدى داۋۇر تۇڭچى، ـ سەن، نىياز لوزۇڭ، غېنىنى ياخشى بىلمەيدېكەنسەن، ھېلىغۇ تۆرت كىشىكەن، ئون كىشى بولسىمۇ ئۇنىڭ بىلەن ئېلىشماق تەس.

ـغېنى دېگىنىڭ بۇگۈن شاڭيۇنىڭ يولىنى تورىسا، ئەتە سېنىڭ ـ مېنىڭكىنى، ئاندىن شەنگەن دوتەينىڭ ئالدىنى تورىشى چوقۇم. ۋاقتىدا ئۇنىڭ تاناۋىنى تارتىش كېرەك، ـ دېدى ما لوزۇڭ، قولىدىكى تۆرت چىمەتنى ئوينىتىپ تۇرۇپ.

ـبەك ئاشۇرېۋەتتىڭلار. ئۈچ كۈن ئىچىدە تۇتۇپ، شەنگەن دارىنىنىڭ ئالدىدا تىز پۈكۈرمىسەم ئۇ ئوغرىنى، نىياز لوزۇڭ بولماي قالاي.

‐بەكمۇ ئالدىراپ كۆكسۈڭگە ئۇرما، نىياز لوزۇڭ، ‐ دېدى غېنىنى ياخشى بىلىدىغان ۋە ئۇنىڭ بىلەن خېلە ئىلپەتچىلىك قىلغان داۋۇر.

‐شۇ ھارىمىدىن ئۆچۈمنى ئېلىپ بەرسەڭلار، جان بەگلىرىم، مال-مۈلكۈم سىلەردىن ئۆرگەلسۇن، ئەزبرايى خۇدا! ‐ يالۋۇرۇپ بېشىنى ئەگدى شاڭيۇ.

ھاكىم باينىڭ ۋەدىسىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن «ئالا بايتال» خاتىرجەم بولغاندەك كىچىككىنە شىشە قۇتىدىن بۇغدايدەك ئەپيۇننى ئېلىپ ئاغزىغا سالدى.

قىمارۋازلار ئەندى غېنىنى تۇتۇشنىڭ چارىسىنى ئويلاشتىيۇ، ئېنىق بىر قارارغا كېلىشەلمىدى. چۈنكى شۇ تاپتا غېنى قەيەردە؟ تاغدىمۇ، توقايلىقتىمۇ ياكى شەھەردىمۇ؟ بەلكىم داۋان ئېشىپ ئاقسۇ، كۇچار، قەشقەر تەۋەسىگە ئۆتۈپ كەتتىمۇ؟ غېنى بىر قېتىم سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۆتۈپ كەتكەن ئېدىغۇ! ھاراق بىلەن ئەپيۇن كەيپىدە باشلىرى ئايلانغان پارىخورلار بۇ ئىشنى ئاۋال شەنگەن دارىنغا بوگوله1 قىلماق بولۇشتىن ‐ قۇراللىق كۈچكە تاياناقتا قارار قىلىشتى. بۇ مەسلىھەتكە داۋۇر قوشۇلماي سۈكۈت قىلىپ ئولتاردى ‐ ئۇنىڭ ئۆز ھېساپ-چوتى بار.

****

‐چوڭ قوبۇلخانىغا چېتىلاش پىنھان بۆلمىگە ئىككى كىشى ئەپيۇن چەككىنى كىرىشتى. بىرىنىڭ چۈغى كىچىك، ئۇزى مومشام ئوخشاش ساغۇچ، مونچاقسىمان كۆزلىرىدىن قۇۋلۇق شۇملۇق ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ، بۇ غۇلجىنىڭ ھۆكۈمرانى ‐ شەنگەن. ئىككىنچى، قاش-كىرپىگىنىڭ تاينى يوق، بۆقاپاقتا ئوخشايدىغان بولسا ‐ شەنگەننىڭ مەخسۇس كاتىۋى ۋە مەسلىھەتچىسى. كەڭ، ئىنتايىن باي غۇلجا ناھىيەسىنىڭ تەغدىرى موشۇ ئىككى ئەمەلدارنىڭ قولىدا. ئۇلار ئەپيۇن تارتىپ يېتىپ مەھكۇم ئۇيغۇرلارنى باشقۇرىدۇ، ئەپيۇننىڭ كەيپىنى سۇرۇپ تۇرۇپ خەلق ئۇستىدىن ھۆكۈم چىقىرىدۇ ‐ ئۇلارنىڭ ھوقۇقى چەكسىز، داخىلسىز. چۈنكى شەنگەنلىك ۋە باشقا مەنسەپلەرنى سېتىپ ئالغاشقا خەلق ئۇلار ئۇچۇن خۇسۇسىي مۈلۈك ھېساۋىدا مۇئەمىلە قىلىنىدۇ. مەن-چىڭ خاندانلىغى دەۋرىدىن ئەن بولۇپ كېلىۋاتقان مۇستەملىكە سىياسەتنىڭ تۇپ ماھىيىتى شۇنىڭدىن ئىبارەت.

قۇياش نۇرى چۈشمەيدىغان مەخسۇس بۆلمىنى مىس تاۋاق ئۇستىدە يېنىۋاتقان ئەپيۇن چىرىغى غۇۋا يورۇتۇپ تۇرىدۇ. تاۋاق ئۇستىدە يەنە تالقان قىلىنغان ئەپيۇن ۋە چەككۈچ ئەسۋاپلار ‐ پەقەت ئەپيۇن چېكىش ئۇچۇن كېرەك .

ئەپيۇنكەشلەر ئەندىلا قىڭغىيىشىپ، چېكىشكە تەرەددۇت قىلىشىغا ئىشىك ئاستا چېكىلدى ‐ بۇ ئىنتايىن زۆرۈر ئىش ياكى مۇھىم خەۋەر روي بەرگەندىلا بولىدىغان ھالەت. شەنگەن ئەپيۇن نوگەيچىسىنى ئاغزىدىن چىقارماي تۇرۇپلا كاتىپقا قارىدى. كاتىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىك تۈۋىگە بېرىپ :

‐نېمە ئىش! ‐ ئاستا سورىدى.

‐ئايىنى...

‐ئايىنى؟! ‐ شەنگەننىڭ ئاغزىدىكى نوگەيچى مىس تاۋاققا چۈشۈپ كەتتى. ئۇ قانداق تۇرغانلىغىنىمۇ سەزمەي قالغاندى.

‐ئايىنى، ‐ تەكرارلىدى ئىشىكنى قىيا ئېچىپ بېشىنى كۆرسەتكەن خادىم، ‐ داۋۇر تۇڭچى كەلدى.

شەنگەن «داتاڭغا» چىققىچە غېنىنى قانداق جازالاش ۋە بۇ دولەن-گەدەنكەش، چاتاقچى چەنتۇنى جازالاش ئارقىلىق باشقا چەنتۇلارنىڭ «يۇرىگىنى موجۇش» چارىلىرىنى ئويلىدى.

1بوگوله ‐ مەلۇم قىلىش.

بۈگۈن ئەتىگەن ئورنىدىن ئەندىلا تۇرۇپ، ئاخشامقى كەيپىنى بېسىلدۇرۇش ئۈچۈن ئاچچىق چاي دەملىتىپ ئىچىپ تۇرۇشىغا كۈمۈچ پەتمۇستا جۇپ يامبۇ، ئۈچ يۈز سەر پۇلنى كۆتىرىپ كىرگەن شەخسىي كاتىپ بۇ «سوغىلار» قاش-قاراباغلىق ھاكىم شاڭيۇنىڭ ئېكەنلىگىنى ۋە غېنى دېگەن «زېۋازا» ئاتاقلىق شاڭيۇغا «زورلۇق» قىلغانلىغىنى ۋە نىياز لوزۇڭ، ما لوزۇڭ، ياقۇپ لوزۇڭلار غېنىنى دەرھال تۇتۇپ چارە كۆرۈلمىسە چوڭ «غوغا» قوزغاش ئېھتىمالى بارلىغىنى ئېيتىشقانلىغىنى يەتكۈزۈپ، ھاكىم شاڭيۇ باشلىق يۇرت «چوڭلىرىنىڭ» غېنى «ئوغرى تەپرىقچى» ئۈستىدىن يازغان ئەرىزە-شىكايەتنى تاپشۇرغان ۋە شەنگەن ئەرىزە-شىكايەتنى ئوقۇمايلا «زېۋازا» غېنىنى قەيەردىن بولمىسۇن تۇتۇپ كېلىشكە جىددىي بۇيرۇق بەرگەن ئېدى.

شەنگەن «داتاڭگا» چىقتى. مەنسەپ ئۈستىلىگە ئولتاردى ـ ئۇ ۋىجىك ئەپىيۇنكەشتىن سۇرلۇك مەمۇرغا ئايلاندى؛ ئۇنىڭ ئەتراپىدا مۇھەپىزەتچىلەر، كاتىپ-مەسلىھەتچىلەر.

ـ داۋۇر كىرسۇن!

ـ شى1 ـ باش كاتىپ، چىقىپ داۋۇرنى باشلاپ كىردى.

ـ بوگو، 2 دارىن ـ رۇخسەت قىلغايسىز، غوجام.

داۋۇر چوقۇنغاندەك، ئۈچ قېتىم باش ئېگىپ، يەرگە قارىغىنىچە تەق تۇردى.

ـ سۆزلە! ـ بۇيرىدى شەنگەن.

ـ غېنى ئوغرىنىڭ بېكىنگەن جايى تېپىلدى...

ـ قېنى؟ ئېيىت قەيەردە؟

ـ مەشەدە، شەھەردە...

ـ شە-ھەر-دە؟! ـ ئورنىدىن تىك تۇردى شەنگەن ۋە ئەسەبىي ئادەمدەك ۋاقىراپ: ـ تۇتۇڭلار! نېمە قاراپ تۇرىسىلەر، تۇتۇڭلار!

"داتاڭ" ئوپۇر-توپۇر بولدى. داۋۇر قۇراللىق چېرىكلەرنى ئەگەشتۇرۇپ چىقىپ كەتتى. شەنگەن بىلەن شەخسىي كاتىپ ئىككىسىلا قالدى. ئۇلار چالا قالغان خۇمارنى قاندۇرۇش ئۈچۈن يەنە پىنھان بۆلمىگە كىرىشىپ كېتىشتى .

ئون نەچچە قۇراللىق چېرىكنى ئەگەشتۇرۇپ، غېنىنى تۇتۇش ئۈچۈن شەنگەن يامۇلنىڭ قارا قاپقىسىدىن چىققاندىلا نامەرتلىك قىلغانلىغىغا ئەپسۇسلاندى داۋۇر. ئۆتمۇشتە قەسەم ئىچىپ دوستلاشقان ئادىمىنى نېمە ئۈچۈن خىتايلارغا تۇتۇپ بېرىدۇ؟ غېنىدىن نېمە يامانلىق ئۆتتى؟ بۇ سوئاللارغا چاك باسقىدەك جاۋاپ تاپالمىدى ئۇ. ئەندى قانداق قىلىش كېرەك؟ يالتايسۇنمۇ؟ باشقا بىر جاينى چېرىكلەرگە كۆرسىتىپ، ئىز يوقىتىش كېرەكمۇ؟ شەنگەن نېمە دەر؟ ياق ئۇ ھەرگىز ئىشەنمەي، ئىش چاتاققا ئايلىنىپ، ئۆزى جازاغا تارتىلىدۇ...

1شى ـ خوپ

2بوگو ـ دوكلاد قىلىمەن.

كېچىكتى-ئەندى باسقان ئىزىدىن قايتالمايدۇ. بۇنىڭدىن بىر نەچچە يىل ئىلگىرى غېنى بىلەن دوستلاشقان. ئىككىسى ئوتتۇرىسىدا سېنىڭ، مېنىڭ دېگەن گەپ بولمايدىغان. تالاي شوخلۇقلارنىمۇ

بىللە قىلىشقان داۋۇرنىڭ يامۇلدا تۇڭچى بولۇشى غېنىغا ياقمىدى. ئۇ داۋۇرغا ئاشلەڭپۇڭ سېتىپ جان باقساڭ مەيلى، يامۇلغا يېقىن بارما دەپ رەنجىپ، ئېچىنىپ دېسىمۇ دوستى پىسەڭ قىلمىدى. ھەتتا ئۇ: «تۇڭچى بولدۇڭ ـ شەنگەننىڭ تىلى بولدۇڭ دېگەن سۆز. ھەممە سېنىڭدىن ئەيمىنىدۇ. خالىساڭ يايى قىلىپ قويىمەن...» دەپ غېنىنىڭ غەزىۋىنى قوزغىغان. ئۇلار قەسەم ئىچىپ دوستلاشقان. ۋەدىگە، قەسەمگە ۋاپا قىلغان غېنى داۋۇردىن كېچىپ كەتمىدى، ئۇنىڭغا قارا سانىمىدى. لېكىن زالىم ئەمەلدارلارغا يېقىنلاشقان داۋۇردىن سەل چەتنەپ قالدى. داۋۇرنىڭ مۇئامىلىسى ئۆزگىرىپ گېدىيىپ قارايدىغان، ئۇزۇن بۇرۇتىنى تولغاپ سۆزلەيدىغان بولۇۋالدى. بۇ يىل باھاردا دەريا بويى سەيلىسىدە مەس بولۇۋالغان داۋۇر ئىلپەتلەرنىڭ بىرىگە زوتالىق قىلىپ، بىكاردىن ئازار بەرگىنىدە، غېنى: «نېمە شۇنچە ئەدەپ كەتتىڭۇي، كۆكۆلتەك؟» دېۋىدى ئىلپەتلەر قاقاخلاپ كۈلۈشتى. غېنىنىڭ سۆزى تۇڭچى جاناپلىرىغا تىك كەلدى. يالغۇز يەردە بولسا مەيلىدى. مونۇ «سوكولتاقلارنىڭ» ئالدىدا ئابرويىنى تۆككۈنىنى قارا ۋەھشىنىڭ... داۋۇرنىڭ كۆزىگە قان قۇيۇلدى، غەزەپتىن بېشى پىقىرىغاندەك بولدىدە، بېخۇت ئادەمدەك غېنىغا پەشۋا ئاتتىيۇ لېكىن ئۇنىڭ پۇتىنى كوپپىدە تۇتۇۋالغان غېنى لىككىدە كۆتىرىپ سۇغا تاشلاۋەتتى. باشتا كۈلۈشكەن، كېيىن ئۇزۇشنى بىلمەيدىغان داۋۇرنىڭ سۇغا چۆكۈپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈشۈپ قورقۇپ، چۇقۇرىشىپ كېتىشتى ۋە غېنىغا يالۋۇرۇشقا باشلىدى. «بۇ خادا بىردەم سۇ ئىچسۇن» دېدىيۇ، ئۆزىنى دەرياغا ئاتتى غېنى، ھەيەل قىلماي بىھوش داۋۇرنى يۇدۇپ قىرغاققا ئېلىپ چىقتىدە پۇت-قولىنى سىلكىشتۇرۇپ ئاغزىدىن سۇ قايتۇرغۇزۇپ ئاران ئەيۋەشكە كەلتۈرگەن ئېدى. بولغان ۋاقىە شۇنچىلىك، ئويۇن-چاقچاقنىڭمۇ ئاقىۋېتى شۇنچىلىك. شۇ كۈندىن ئېتىۋارەن غېنىنى قەستلەپ، ئېپىنى تاپقاندا «موماخاللىسىنى» كۆرسىتىشنى ئىچىگە پۈكۈپ قويىدى. مانا شۇ پەيتمۇ كەلدى: غېنىنى تۇتۇپ بېرىپ ئۆچىنى ئالدۇ ۋە ئەينى ۋاقىتتا «خىزمەت كۆرسىتىپ» شەنگەن دارىن ئالدىدا ئىناۋىتى ئاشىدۇ «بىر كالتەكتە ئىككى پاختەكنى ئۇرماقچى». ئۇنىڭ ياردەمچىسى ھاشىم توكۇ (توكۇ غېنىنىڭ ھەممە كىرىپ چىقىدىغان تۆشۈكلىرىنى بىلەتتى، غېنىنىڭ سۇقۇنغان يېرىنى تېپىپ بەرگەندى...)

ـ قېنى، قەيەردە؟ بىر يەرنىلا ئايلانغاندەك قىلىمىزغۇ ھە.

ـ خىتاپ قىلدى گۇمانلىنىشقا باشلىغان چېرىكلەر باشلىغى.

ـ ھازىر، ھازىر يېتىمىز...

سەككىزىنچى باپ

ھاكىم شاڭيۇدىن يەرنىڭ مۆرە خەتلىرىنى ۋە ئىككى يورغا ئاتنى تارتىۋالغان غېنى تۆرت-بەش چاقىرىمچە ئارقىغا، توققۇز-تارا تەرەپكە قاراپ مېڭىپ، چوڭ يول چېتىدىكى ئويمانلىقتا توختاپ، ئاتتىن چۈشتى. توققۇز-تارا بىلەن غۇلجا ئارىلىغىدىكى بىر يېرىم كۈنلۈك مۇساپىنى بىر كۈندە باسقان كۆرەڭ قاشقا ئەندى يەنە شۇ مۇساپىنى ھادۇق ئالماي مېڭىش مۇمكىن ئەمەس ـ زورۇقۇپ نوخۇلا، ياكى ئالاقاراق بولۇپ كاردىن چىقىشى چوقۇم. ئۆزى قىينالسا مەيلى، لېكىن كۆرەڭ قاشقىنى ھەرگىز قىينىمايدۇ. ئۇ ئۇزۇن ئويلىنىپ تۇرمايلا بىر نەرسىنى جەزم قىلدىدە، ئېتىنىڭ ئېگەر-توقۇمىنى سىرىپ ئېلىپ، قارا تورۇقنى توقۇپ مىندى ۋە ئىككى ئاتنى يېتەكلىگەن پېتى يولسىزلا، دەريانى ياقىلاپ، غۇلجا تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئاز ئۆتمەي، جىرغىلاڭ سۈيىنىڭ ئىلى دەرياسىغا قۇيۇلىشىغا يەتكەندە ئاتتىن چۈشتى. بۇ ئەتراپ ئۇنىڭغا بەش قولدەك تونۇش. دەريانىڭ ئىككى ئاچىلاش ئاقىدىغان يېرىدە تال، جىگدە دەرەقلىرى قويۇق ئارالچا بولىدىغان. بۇ بۈككىدە ئارالغىچە يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرى ئۇزۇشنى بىلىدىغان ھەۋەسكار «بېلىقچىلار» ئۆتمىسە، باشقا ھېچ كىم كەلمەيدىغان. غېنى قولداشلىرى ئەكبەر، نۇراخۇن، غالدانلار بىلەن بۇ «پىنھان» ئارالچىدىن موشۇنداق كەچ-كۈز كۈنلىرى

(يىراقلاردىن ھايدىلىپ كېلىنگەن ئاتلارنى سۇقۇپ قويۇپ، ئاستا-ئاستا «سۇ» قىلىشقان)،غېنى مىنگەن ئېتىنى جىگدىگە باغلاپ قويۇ، كۇرەك قاشقىغا ئىككىنچى ئاتنى چېتىپ، دەريا بويىغا ئەكېلىپ:

ـباشلا، جانىۋارىم! ـ دەپ كۇرەك قاشقىنىڭ ساغرىسىنى پەپىلەپ، سۇغا قويۇۋەتتى. ئېگىسىنىڭ تىلىنى بىلىدىغان، بۇ ئۆتكۈلدىن نەچچە قېتىم ئۆتكەن ۋە كىچىك ئارالچىنىڭ جىگدە، تال يوپۇرماقلىرىنىڭ تەمىنى تېتىغان كۇرەك قاشقا چېتىق ئاتنى ئەگەشتۇرۇپ سۇغا كىردى. غېنى بولسا ئاتلار ئۇ قاناتقا ئۆتۈپ، قاتتىق سىلكىنىپ، كۇرەك قاشقا كىشنىگەندىن كېيىنلا ئاتلاندى...

****

رەھىمجان سابىرى مېھمىنىنى ئىش بۆلمىسىگە باشلاپ، ئۇلار ئەندىلا پاراڭ باشلاپ ئولتىرىشىغا خىزمەتكار بالا كىرىپ، قانداقتۇر بىر ئادەم كەلگەنلىكىنى، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشمەن دېگەنلىكىنى ئېيتتى.

كىملىگىنى سورىدىڭمۇ؟

ـقەيەردىن، كىم بولىسىز، نېمە ئىش بىلەن كەلدىڭىز دەپ سورىۋېدىم، ئۇ ئادەم: «مېنى تولا سوراققا ئالما، سوراق دېگىنىڭدىن سېسىق كېكىرىپ كەتكەن ئادەممەن» دەيدۇ .

رەھىنجان بىلەن مېھمان كۈلۈشتى .

ـسوراقتىن بېزار بولغان بولسا، سولاقتا تولا ياتقان ئادەم بولىدىدە؟! ـ دېدى مېھمان.

ـبوي-تۇرقى قانداراق؟ ـ سورىدى رەھىمجان.

ـئۇنىڭ چىرايىغا قارايمەن دەپ بوكوم يەرگە چۈشۈپ كەتتى...

ـغېنى! ـ ۋاقىراۋەتتى خوشال بولغان رەھىمجان ۋە بالىغا: ـ دەرھال باشلاپ كىر! ـ دېدى.

ـخوپ، ـدەپ چىقىپ كەتتى بالا.

ـتونۇشامسەن؟

ـياق. نامىنى ئاڭلىغىنىم بار. بىر كۆرسەم دەپ يۈرەتتىم، ياخشى بولدىدە! مېھمان يىگىتمۇ خوشال بولدى.

ـھازىر كۆرىسەن، پالۋان دېسەڭما، سۇزمەل دېسەڭما لەۋزىڭ يەردە قالمايدۇ.

ـسالام! ـ ئىشىكنىڭ ئىككى قانىتىنى كەڭ ئېچىپ لەڭگىدە كىرىپ كەلدى غېنى.

ـكەل، كەل پالۋان. كەلگىنىڭگە خوشالمەن.

رەھىمجان ئوچۇق چىراي قارشى ئالدى ۋە كۆرۈشۈپ ئولتىرىشقا تەكلىپ قىلدى.

ـسالامەت ساھىبخانا! ـ دەپ پاتىھە قىلدى، يۇمشاق ئورۇندۇققا ئولتىرىپ غېنى.

ئۇچەيلەن سەممىمي تېچلىق سوراشتى. غېنىنىڭ قاپاقلىرى ئوتۇقۇپ، كۆزلىرى ياشاڭغىرىغاندەك ئىلىشىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ:

ـسوغ تەككۈزدىڭمۇ نېمە، چىرايىڭ ئوتۇقۇپ، يۆتىلىپ قاپسەن؟ ـ سورىدى رەھىمجان.

ـھېچ گەپ ئەمەس.

ـئۇنداق دېمە. ئۆپكەڭگە سوغ تەككەن بولسا، سېنىڭ باتۇرلىغىڭ كۇچەكەلمەيدۇ، جۇمۇ!.. ساڭا دورا بېرىمەن، ـ دەپ ئورنىدىن تۇرماق بولغان رەھىمجاننى توختاتقان غېنى:

ـدورا-پورا بىلەن خۇشۇم يوق. ئۇنىڭدىن كۆرە بىر چىنە ئىلىتما سېرىق ياغ بەرسەڭ بولدى، ـ دېدى.

ـتوۋۋا، مۇجەزىڭ ئادىمىيزاتقا ئوخشىمايدۇدە، سېنىڭ، ـ دەپ چېقىشتى رەھىمجان.

ـئوخشىتىپ نېمە قىلاتتىڭ؟ ھېلىما ئەپتىم ئادەمزات دېگەنگە ئوخشاپ قالغىنىغا پۇشايمەن يەپ يۈرىمەن .

غېنىنىڭ كىنايىسىگە مېھمان قاقاخلاپ كۈلدى. ئۇ ئولتارغاندىمۇ بىر ئادەم بويىدەك بەستى بار غېنىنى ئۆلچەيدىغاندەك زەڭ قويۇپ، زوقلىنىپ قاربدى: «قەلبىمۇ زور بولۇش كېرەك» دەپ پىچىرلىدى ئىچىدە. رەھىمجان چىقىپ كېتىپ، ھەيەل قىلماي قايتىپ كىردى:

ــ يۇرۇڭلار، مېھمانخانىغا كىرەيلى، ــ دەپ تەكلىپ قىلدى .

ئۇلار ئازادە مېھمانخانىغا كىرگەندە چوڭ ئۇستەل ئۇستىدە تۇرلۇك يەل-يېمىشلەر ۋە چەينەككە دەملەنگەن چاي تەييار تۇرۇپتۇ. خىزمەتچى بالا پەتمۇستا بىر چىنە ئىلىتقان سېرىق ياغنى كۆتىرىپ كىرىپ، غېنىنىڭ ئالدىغا قويدى. غېنى تەكەللۇپسىزلا ياغنى كۆتىرىپ ئىچىۋەتتىدە، ھادۇغى چىققاندەك ئۇھ تارتتى .

ــ مانا ئەندى سوغ-پوغ دېگىنىڭنىڭ مومىسىنى كۆرسىتىدۇ بۇ سېرىق ياغ، ــ دېدى.

ــ دېگەن بىلەن ئۆزەڭنىڭ دورىسىنى ئۆزەڭ بىلىدېكەنسەن.

ــ كەچ دېمەي ئۆيۈڭگە كىرگۈزگىنىڭگە، مونۇ سېرىق ياغنى بەرگىنىڭگە رەخمەت...

ــ نېمە دېگىنۇڭۇي! قاچان كەلسەڭ ساڭا ئىشىگىم ئوچۇق. چايغا باق.

ــ چېيىڭدىن ئاچچىق تەر چىققىچە ئىچىمەن.

ــ راستلا، ــ دېدى غېنىغا چاي سۇنغان رەھىمجان، ــ سىلەرنى تونۇشتۇرماپتىمەن. مونۇ يىگىتنى تونۇيدىغانسەن؟

ــ بۇ ئاقپىشماڭنى بۇرۇن كۆرمىسەممۇ، دىلىمغا يېقىن تۇرىدۇ، ئېتى نېمە؟

ــ زامان.

ــ پاھ، ئېتى ئۇلۇقكەن دىتى قانداقكىن.

ــ دىتىمۇ بار، جىگەرىمۇ بار.

جىگەرلىك بولساڭ، كەل كۆرۈشەيلى، ــ دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ، زامانغا ئوڭ قولىنى سوزدى غېنى.

ــ غېنىكام بىلەن تونۇشقىنىمغا رازىمەن. بۇ ئۇچرىشىش ياخشى بىر خاتىرە بولۇپ قالىدۇ، ئەلۋەتتە! ــ دېدى ھاياجان ئىچرە زامان.

ــ ھەر ئىككىڭ قونۇپ قالىسەن. زامان بولسا ساڭا ئوخشىغان ئادەملەر بىلەن مۇڭدىشىشقا خۇشتار، ــ دېدى رەھىمجان.

ــ قونالمايمەن...

ــ نېمە؟ كېچىدە كېلىسەنۇ، قونمايلا كېتىسەن. سېنىڭ بۇ كىرىپلا چىقىپ كېتىدىغان مېچىتىڭمېدى؟ ــ رەنجىدى رەھىمجان.

ــ ئوتتەك قونغۇم بار. بىراق قونالمايمەن. ساڭا يولۇقۇپلا كەتمەكچىدىم.

ــ زۆرۈر ئىشىڭ بارمېدى؟ ــ بۇ قېتىم تەشۋىش ئارا سورىدى غېنىنىڭ تېچ يۇرمەيدىغانلىغىنى بىلىدىغان رەھىمجان.

ــ نۇسرەت خەلپەتتىن خەۋىرىڭ بارمۇ؟

ــ ھە، بار.

ــ بار، دەيسەنغۇ؟ ــ رەھىمجانغا قادالدى غېنى.

ــ قاماققا ئېلىنغانلىغىدىن خەۋىرىمىز بار. ئەمما، سەۋەبىنى ئۇقالمىدۇق.

ئۇ ئادەمنىڭ بۇ بىرىنچى سولىنىشى ئەمەسقۇ دەيمەن؟ ــ دېدى زامان.

ــ ياشلىق ۋاقتىدا زىندان ئازاۋىغا چىدىغان بىلەن ئەندى قېرىغاندا بەرداش بېرەلمەيدۇ-دە! ــ دېدى غېنى ــ ئەگەر پۇل تىقىپ بوشىتىدىغان يېرى كەلسە قاراپ تۇرمايمەن. شۇ تاپتا «خاڭسىر» قىلغان ئىككى يورغا ئات چاتقالدا تۇرۇپتۇ.

ــ ئۇ تەرەپتىن خاتىرجەم بول.

ــ خاتىرجەم بول دەيسەنا! ــ خىتاپ قىلدى غېنى بۇ ئىشتا گويا رەھىمجان ئەيىپلىكتەك ئۇنىڭغا

توغرا قادىلىپ، ـ قوي قوتىنىغا چۈشكەن بۆرە سىياقى، موشۇنداق بىر چەتتىن يوقىتىۋەرسە قاراپ ياتقۇلۇقما؟

ـسەنچە بولغاندا نېمە قىلساق بولار؟

"يېتىپ قالغىچە ئېتىپ قال" دېگەندەك، قاراپ يېتىپ هارام ئۆلگىچە، بىزما ئادەم بولغاندىكى قىمىرلايلىدە!

ـهەي، غېنى... قوزغىلاڭ دېگەن ئويۇر-توپۇل ئاتلىنىپ چىقىدىغان ئوغلاق تارتىشى ئەمەس، ئۇختۇڭمۇ؟ ـ دېدى جىددىي تۇس ئالغان رەھىمجان.

ـقاچانلا بولسا موشۇنداق سەۋەپ كۆرسىتىشكە ئۇستا سەنلەر. بىر زامانلاردا ئاز قالدى، قوزغىلىمىز، تەييار تۇرۇڭلار دېدىڭلار. كېيىن يېڭى هۆكۈمەت قۇرۇلدى، ئەندى تەڭ باراۋەر ياشايمىز دەپ ۋالاقلىدىڭلار. قېنى نېمە هاسىل چىقتى؟ ئۇرۇمچىدە هېلىقى خوجانىياز فۇجۇشى1، غۇلجىدا تۇردىئاخۇن باي فۇدوتەي2، ئاۋاكى هاجى شەنجەڭ بولغىنى بولمىسا، يەنە شۇ كونا سەنەم ـ خىتايلار مېنىپ يەلكىمىزدىن چۈشكىنى يوققۇ! ئەندى بولسا مۆتىۋەر ئادەملەرنى بىر چەتتىن قىرقىشقا باشلىدى... شۇما «تەڭلىك» دېگىنىڭلار؟! ـ غېنىنىڭ دېمى سىقىلىپ، سوغ چايدىن ئۇتلىدى.

ـگېپىڭىز ئىنتايىن ئورۇنلۇق، ـ دېدى خېلە ئۇزۇنغا سوزۇلغان سۈكۈناتتىن كېيىن زامان. ئۇ ساۋاتسىز غېنىنىڭ پىكىر قىلىشىغا هەيران قالغان ئېدى. شۇڭا غېنىنى يان باسقاندەك سۆزلىدى: ـ ئۇنداق قىلساق بولاتتى، مۇنداق قىلساق بولاتتى دەپ پال بېقىپ قالغانلىغىمىز راست...

ـسەن قىلغان ئىشلىرىمىزنىڭ هەممىسىنى يوققا چىقارماق بولامسەن؟ ـ تېرىككەندەك زامانغا تىكىلدى رەھىمجان.

ـهەرگىز ئۇنداق دېمەكچى ئەمەسمەن. ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىنكى ئۈچ-تۆرت يىل ئىچىدە مەدەنىي-مائارىپ ئىشلىرى رىۋاجلىنىپ، خەلقنىڭ ئاڭ-سەۋىيەسى ئۆستى ۋە مەيشىتى خېلە ئوڭلاندى ـ بۇ قۇمۇل قوزغىلىڭىنىڭ سەمەرىسى، ئەلۋەتتە!

1فۇجۇشى ـ مۇئاۋىن رەئىس.
2فۇدوتەي ـ مۇئاۋىن ۋالى.

لېكىن هاكىمىيەت تىزگىنى يەنە شۇ شىڭ-شىسەي قولىدا بولغاچقا يەرلىك خەلق كۈتكەن ئارزۇ-ئۈمۈتلەر ئاستا-ئاستا يوققا چىقىشقا باشلاپ، مەمۇرىي ئېزىش ۋە يەكلەشنىڭ يېڭى-يېڭى سىرلىق تۈرلىرى مەۋجۇت بولماقتىكى، چوڭ خەتەرنىڭ پۇراقلىرى هېلىتىنلا دىماققا ئۇرۇلماقتا...

ـسەن، زامان، كۆلەڭگۈ تەرەپلەرنى بەكمۇ ئاشۇرىۋەتتىڭ، ـ رەنجىگەندەك دېدى رەھىمجان ۋە: ـ قان بەدىلىگە كەلگەن هوقۇقلارنى قاراپ تۇرۇپ تارتقۇزۇپ قويماسمىز.

ـئاللىقاچان تارتقۇزۇپ قويدۇق. لېكىن شۇ ئاچچىق هەقىقەتنى ئىقرار قىلىشقا قورقىمىز ـ يۈرەك جاراهىتىنى يوشۇرىمىز، يوپۇتىمىز ـ دېدى كەسكىن رەۋىشتە زامان ۋە سەل ئويلىنىپ قوشتى: بىر دوستۇم: «بىز دۇتارنى قۇچاقلاپ قالمىغېدۇق» دېگەندى. ئويلايمەن: ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرى ئەمەلىيەتكە يېقىن .

ـهېچ قاچان دېمىگەننى بۈگۈن دەۋەتتىڭ، زامانجان؟ ـ مىيىغىدا كۈلدى رەھىمجان. قەددى-قامىتى كېلىشكەن بۇ يىگىتكە قىسقا بۇرۇت ۋە تەبەسسۇم يارىشىدىغان.

ـغېنىكامدىن ئىلهاملاندىم. ئۇ سەن، مەن ئوخشاش گېزىت، كىتاپلارنى ئوقۇمىسىمۇ، يىغىنلارغا قاتناشمىسىمۇ ۋەزىيەتنى چۈشىنىشكە تەن بېرىش كېرەك. قانداق دېدىم، غېنىكا؟

ـسەنلەرنىڭ قارغا پۈتى ئىلمەك گەپلىرىڭلارنى ئانچىلا چۈشىنىپ كەتمەيمەن. ئەمما-لەيكىن ئۇكا،

زامان، سىنىڭ گېپىڭ كۆڭلۈمگە قونغانىدەك قىلدى. سەنما بۇ گەپلەرنى قىمارۋاز ھەممىنى ئۇتتۇرۇپ، يالىڭاچ قالغاندىن كېيىن تووۋا ئوقۇغاندەك، ھوقۇقنى تارتتۇرۇپ قويۇپ دەۋاتىسەنغۇ دەيمەن...
زامان بىلەن رەھىمجان غېنىنىڭ نەق سۆزىگە راسا كۈلۈشتى.

ـ مەيلى ئۇتتۇرايلۇق ياكى تارتقۇزۇپ قويايلۇق ئاقىۋەت نەتىجىسى بولماي قالماس. ھالبۇكى، بىزنىڭ خاتالىقلىرىمىزنى بىزدىن كېيىنكىلەر تۈزۈشى، بىز ئىرىشەلمىگەنگە ئۇلار ئىرەشلىشى مۇمكىن. ئازاتلىق ئۈچۈن كۈرەش تېخى داۋام قىلغۇسى، ـ دېدى زامان ۋە خوجانىياز قوشۇنلىرى تەركىۋىدە قۇمۇلدىن تاكى قەشقەر، خوتەنلەرگىچە بارغانلىقىنى، خوجانىياز شىڭ-شىسەي بىلەن ئىتتىپاق تۈزگەندىن تارتىپ بۇ «ئىتتىپاقتا» گۇمانلىق قارىغانلىقىنى ۋە ھازىرمۇ زور خاتالىق دەپ تونۇيدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى، رەھىمجانىنىڭ بۇ مۇجادىلەلەردىن خەۋىرى بولسىمۇ، غېنى ئۈچۈن تامامەن يېڭىلىق بولغاچقا ئۇنىڭ كۆڭلىدىن «ھە، ئىش مۇنداق ئېكەندە!» دېگەن ئوي كەچتى ۋە زامانغا زوقلانغاندەك دېدى:

ـ ياش بولساڭمۇ خېلە چوڭ قازاندا قايناپسەن، ئۇكا.
ـ قانچە كۆپ قاينىساق، شۇنچە ياخشى پىشىمىز، غېنىكا!
ـ دەللىڭ گەپ قىلدىڭ، زامان، ـ دەپ ئورنىدىن تۇردى غېنى، ـ سېنىڭ رەھىمجان، ئىناۋىتىڭ بار. نۇسرەت خەلپەتنى قۇتۇلدۇرۇشنىڭ ئامالىنى قىلارسەن.
ـ خاتىرجەم بول. توختا، كېتىشىڭ شۇما؟
ـ مونۇ نەرسىلەرنى، ـ دېدى قويۇن يانچۇقتىن يەر خەتلىرىنى چىقىرىپ ئۇستەل ئۈستىگە قويغان غېنى، ـ قاش-قارا باغلىقلارغا بېرىپ قويارسەن.
ـ ساڭا بۇ نەرسىلەرنىڭ نېمە كېرىكى بار؟ ـ تېرىككەندەك سورىدى رەھىمجان.
ـ ماڭا كېرەك بولمىسا، گاداي دىھقانلارغا جاندەك كېرەكتە! ـ دېدىدە، ئۆتكەن ئاخشام بولغان ۋاقىئەنى سۆزلەپ بەردى غېنى.
ـ ئاقىۋېتىنى ئويلىمايلا موشۇنداق تەنتەكلىك قىلىدىغىنىڭ يامانده!
ـ كۆز ئالدىڭدا ناھەق ئىش بولىۋاتسا قانداق چىداپ تۇرىسەن؟!
ـ بۇلارنى بۈگۈن تارتىۋالساڭ، ئەتىلا ھاكىم شاڭيۇ قايتۇرۇپ تارتىۋالىدىغۇ؟
ـ بۈگۈن ھاكىم شاڭيۇنى يوقاتساڭ، ئۇنىڭ ئورنىنى تېخىمۇ يامان بىرسى باسىدۇ. بۇ خىل يەككە ھەرىكەت بىلەن خەلىقنى زۇلۇم سىتەمدىن ئازات قىلالمايسەن، غېنىكا! ـ دېدى زامان.
ـ بەلكى، شۇ تاپتا سېنى تۇتۇش ئۈچۈن ھەممە يەرگە خەۋەر كەتكەندۇر. ئىز بېسىلغىچە مېنىڭ ئۆيۈمدە تۇر، ھېچ كىم گۇمان قىلمايدۇ، ـ دېدى رەھىمجان.
ـ بەش-ئون زامان مونۇجىسەكچىلەرنىڭ كۆزىدىن نېرىراق كېتەي. سەن موشۇ يەر خەتلىرىنى ئۆز ئېگىلىرىگە يەتكۈزۈپ بېرىشنىڭ ئامالىنى قىلساڭ، ـ رازىلىغىم شۇ. خەير! ـ دېدىدە، شىددەت بىلەن چىقىپ كەتتى غېنى.
رەھىمجان بىلەن زامان ئىككىسى قۇرغۇيىنى ئۈچىرىپ قويغان ئۈچىدەك بىر قىياپەتتە غېنىنىڭ ئارقىدىن قاراپ قېلىشتى .

***

غۇلجا قاراڭغۇ تۈن پەردىسىگە ئورالغان. تېخى ئەل ياتقۇ بولمىسىمۇ، ئەتراپ ئادەمدىن خالى؛ پەقەت كوچىلار قىيىلىشىدىن قولىدا پانۇز تۇتۇپ ئۆتكەن بىرەن-سىرەن ئادەملەرنىڭ قارىسى كۆزگە چېلىقىدۇ. غېنى «ئۈچ دەرۋازا» كوچىسىنى بويلاپ كەلمەكتە. كۆڭۈلسىز قاراڭغۇ تۈن مىسالى، ئۇنىڭ دىلى پەرىشان، قەلبىنى بولسا ـ ئىزتىراپلىق ھەسرەت، گۇمانلىق تەشۋىش چۇلغاۋالغان. ھەجىبا، ئۇ ھېچ قاچان ئۆزىنى بۈگۈنكىدەك يالغۇز، تەنھا ۋە چارىسىز سەزمىگەن بولغېيدى. شۇ تاپتا ئۇ قاياققا

بېرىشىنى، نېمە قىلىشىنىمۇ جەزم قىلماي، مېيىسىگە ئورناۋالغان: «نېمە قىلىش كېرەك؟» دېگەن سوئالنى تەكرارلايتتى. ئۇ ئىشەنگەن ئادىمى رەھىمجان بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىنمۇ كۆڭلى سۇ ئىچمىدى ـ ئارىدا ئۆتئۇلگەن سۆزلەردىن قانائەت ھاسىل قىلمىدى. رەھىمجاننىڭ ھېمىشەمقىدەك «پەندى-نېسىھەتلىرى» غېنىنىڭ تەلەپچان ئىستەكلىرىگە، جوشقۇن ئىنتىلىشلىرىگە، چەك باسقىدەك، قايىل بولغىدەك، تەسىر قىلالماتتى، بەلكى رايى قايتقاندەك بولدى. «بۇ خەق گەپ قىل دېسە ئۇ تاغنى بۇ تاققا ئۇرىدۇ، ـ ئېچىنىشلىق پىچىرلايتتى غېنى، ـ ئۇنداق قىلىش كېرەك، مۇنداق قىلىش كېرەك... قاچانلا بولسا شۇ گەپ. ۋاي، قۇرۇق گەپ بىلەن شەھەر ئالىدىغانلارەي...» ئۇ ئەسەبىي كۆلۈۋەتتى ۋە چۆچۈگەندەك ئەتراپىغا قارىۋېدى ـ قاراڭغۇ تۈندە ھېچ كىم كۆرۈنمىدى. «تەييارلىق قىلىش كېرەك، ۋاقىتنى كۈتۈش كېرەك» دېيىشىدا؟ سەنلەرنىڭ تەييارلىغىڭ پۈتكىچە ئەلنى بىر چەتتىن قىرىپ بولار، بۇ خىتايلىرىڭ! زادى ئۆزەم ئوخشىغان يالاڭ تۆشلەرنى ئەتراپىمغا توپلاپ، ھەرىكەت قىلمىسام بولمىدى... مەن نادان شۇنچە ۋاقىتمىنى ھا-ھا، ھۇ-ھۇ بىلەن ئۆتكەزمىگەن بولسام، بۇ چاقىقىچە بىر يەردىن بۆسۈپ چىقارېدىم، خەپ!.. غېنى كەچمىشىنى ئويلايدېكەن ئورۇنسىز سەرىپ قىلىنغان قارا كۈچىگە، بېھۆددە قاراملىغىغا ۋە خۇسۇسەن، نادان تەلۋىلىكلىرىگە ئۆكۈندى، ئەپسۇسلاندى، ھەتتا ئۆزىدىن يىركەنگەندەك يەرگە تۈكەردى. ئېغىر كەچۈرمىلەرگە بەنت بولغان پالۋان دولان دەرۋازىغا يېتىپ كەلگەنلىگىنى سەزمەي قالدى. شەھەر سېپىلىنىڭ بۇ شىمالىي قاپىقىسى تاقىلىپ قالغان ـ شەھەر ئىچىگە كىرىشكە بولمايدۇ. زاتەن شەھەر ئىچىگە نېمىگە كىرمەكچى؟ ھە، ھە! داۋۇر بىلەن كۆرۈشۈپ، نۇسرەت خەلپەتنى قۇتۇلدۇرۇشنىڭ ئامالىنى قىلماقچى ئەمەسمىدى؟ چولپانچۇ، چولپان؟ ئۇنىڭ يۈرىگى ئېغىپ، بېشى پىررىدە قايغاندەك بولدىدە، بىر نەچچە دەقىقە ماڭالمىنى تۇتقان پېتى تۇرۇپ قالدى. «چولپان، ـ ھەسرەتلىك پىچىرلىدى غېنى، ـ ئۇ قىزنىمۇ بوۋىسى بىلەن قوشۇپ سولىغان بولسا...» بۇ دەھشەتلىك گۇماندىن بېدەر قاچقاندەك ئىلدام مېڭىپ كەتتى. «ياق، ياق! سۈتتىن پاك قىزغا قول تەككۈزۈشكە ھېچ كىمنىڭ ھەددى ئەمەس!» كىمگىدۇر ئاگاھلاندۇرغاندەك قولىنى شىلتىدى ئۇ تېخىمۇ شىددەتلىك چامداپ. شۇ تاپتا چولپاننىڭ قەيەردە ئىكەنلىگىنى ۋە قەيەردىن ئىزدىشىنى ئېنىق بىلمەيدۇ. بالا چېغىدىنلا ئاڭلىغاننى ئۇنتىمايدىغان، كۆرگەننى ئەستىن چىقارمايدىغان زېھنى ئۆتكۈر غېنى بۇ كېچە قايمۇقۇپ قالغاندەك ھىس قىلدى. بەلكى، ۋىيدانىي ئازاپ ۋە جىسمانىي ھارغانلىق تەسىرىدە زېھىن چىرىغى خىرەلەشكەندۇر. بىرەر سائاتچە، خامۇش ئادەمدەك، نەگە بارارىنى بىلمەي، كوچا ئايلىنىپ يۈردى ۋە توساتتىن بىر نەرسە ئېسىگە كېلىپ، كۆڭلى ۋاللىدە يورىغاندەك بولدى. «ھاشىم توكۇ نۇسرەت خەلپەتنىڭ غۇلجىدا تۇققىنى بار دېگەندەك قىلغان، پىچىرلىدى ئۇ، ـ شۇ توكۇنى تاپسام چولپاننىڭ بار يېرىنى تاپىمەن...» ئۇ ئەندى گىر بازىرىنى بويلاپ، قازانچى تەرەپكە ئىلدام مېڭىپ كەتتى.

ھاياتنى چېقىمچىلىق، يالاقچىلىق ۋە بۇزغۇنچىلىق بىلەن ئۆتكۈزىدىغان ھاشىم توكۇ ھەر كۈنى دېگىدەك ئۆيىگە كەچ كېلەتتى: بەزىدە توق، بەزىدە ئاچ، بەزىدە بولسا، ـ ئۆلگىچە مەس كېلەتتى. ھاشىمنىڭ بۇ خىل بېشەملىگىگە ئېچىكىپ كەتكەن شاۋاخان ئۇنىڭ قاچان كېلىپ، قاچان كەتكىنىنى پەرۋامۇ قىلماتتى. بۇ ئايالنى ھاشىمنىڭ ھالال جۈپتى ياكى ئاشنىسى دەپ ئېنىق بەلگۈلەش مۇمكىن ئەمەس. ئۇمەمەن، تۈل خوتۇننىڭ تەييار ئۆيىگە كىرىۋالغان «مېكىيەن بايۋەچچە» ئېدى .

بۈگۈن ھاشىم توكۇنىڭ ۋاقتى چاق ـ داۋۇر تۈگچىغا غېنىنىڭ بار يېرىنى كۆرسىتىپ بەرگىنى ئۈچۈن شاڭ-مۇكاپات ئالدى. ئاشپۇزۇلدا مېھمان بولدى. شۇ خوشاللىغىدا مەرتلىگى تۇتۇپ كېتىپ شاۋاخانغا بىر كىيىملىك توگا، بىر سېۋەت يېمەك-ئىچمەك، ھەتتا خۇگۇ ھاراقتىمنۇ ئالدى. شاۋاخان بىلەن كەنچەندا كەيپە سۇرمەك بولۇۋېدى، بىراق ھاشىم خاپىلىقتا ھاراقنى چىنىگە بۇلۇۋۇلتىپ قۇيدىدە، كۆتىرىپ ئىچىۋەتتى ۋە كىيىملىرىنىمۇ يەشمەي، چىراقنىمۇ ئۆچەرمەي، سېلىقلىق تۇرغان ئورۇنغا

ئۆزىنى ئاتتى...

ـ ۋاھ، ھاكىمبەگنىڭ ئومىسىنى ئورىغاندەك، ياتقىنىنى ماۋۇ شوۋەكنىڭ، قوپۇي، يامپاش!

سۇرلۇك ئاۋازدىن چۆچۈپ ئويغانغان ھاشىمنىڭ چېقىر كۆزلىرى ئالاق-جالاق بولۇپ كەتتى.

ـ قانداق... قانداق كىردىڭ؟ ـ دۇدۇقلىدى ھاشىم.

ـ قانداق بولاتتى: بىر ئاتلاپ ھويلىغا، ئىككى ئاتلاپ دېرىزىدىن كىردىم.

ھاشىم قومىرىلغان دېرىزىگە قاراپ تاتىرىپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆڭلىدىن: «بۇ ئوغرى يەنە قۇيرۇق تۇتقۇزماپتىدە! داۋۇر نەدە يۈرىدېكىن...» دېگەن تەشۋىش كەچتىدە، ئۆزىدىن-ئۆزى خۇدۇكلىنىپ تېخىمۇ قورقۇپ كەتتى.

ـ سەن زۇغۇي توكۇنىڭ نېمە قىلىپ يۈرگەنلىگىڭنى بىلمەن، ـ دېدىدە، ھاشىمنىڭ كانىيىدىن تۇتۇپ كۆتەرگەندە ۋە قوچاقنى پۆلاڭلاتقاندەك، ئۇ يان-بۇ يان سىلكىپ، ياتقان ئورنىغا تاشلاۋەتتى.

"ئۆلدۇم" ـ دېدى ئىچىدە ھاشىم ۋە غېنىنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ، يېلىنىشقا باشلىدى: ـ غېنەم! جېنىم ئۇكا... سادىغاڭ كېتەي...

ـ مىياڭلىما! دېگىنىمنى قىلمىساڭ بۇ قېتىم قولۇمدىن تىرىك چىقمايسەن.

ـ نېمە دېسەڭ شۇنى قىلاي، غېنەم...

ـ نۇسرەت خەلپەتنىڭ قەيەردە ئېكەنلىگىنى بىلەمسەن؟

ـ ھە، ھە! بىلىمەن، بىلىمەن! ـ دەرھال جاۋاپ بەردى سەزگۈر سۇخەنچى. ئەگەر، غېنى بۇ گەپنى سوراشنىڭ ئورنىغا يەنە بىر قاتار «ئۇچۇقدىغان» بولسا ئۇنى تۇتۇش ئۇچۇن داۋۇرنىڭ ئاتلىنىپ چىققانلىغىنى ئېيتىپ بېرەتتى. غېنى ئالدىراپ كەتتى.

ـ نېمە ئىشتىن سولاپتۇ؟

ـ ئۇنىسىنى ئېنىق بىلمەيمەن، غېنەم.

ـ يالغان ئېيتىسەن، يامپاش. سەن شۇمقۇش بىلمەيدىغان ئىش بارمۇ ھە!

ـ ھۆكۇمەتكە قارشى چىقىپتەك...

ـ نېمە، نېمە؟! ـ غېنى تىكىرقاپ قالدى. سەكسەندىن ئاشقان، بىر پۈتى گۆرگە ساڭگىلىغان ئادەم يالغۇز ئۆزى قانداقلارچە نىيەت بولسا نېمىشكە غېنىغا بۇ توغرىلىق گەپ ئاچمىدى؟ ياق، ياق! بۇ يەردە باشقا گەپ بار، ئەشۇنداق بانىلار بىلەن خەلقىنىڭ كۆزىنى تاڭماقچى...

ـ قىزنى، ياق نەۋرىسى...

ـ ھە، نەۋرىسى چولپان! ـ ھاشىمنىڭ سۆزىنى بۆلدى تاقەت قىلالمىغان غېنى.

ـ نەۋرىسى شەھەردە...

ـ نەدە؟ تىلىڭنى چاينىماي، ئېنىغىنى ئېيت، يامپاش!

ـ نۇسرەت خەلپەتنىڭ تۇققىنى... خەپ، مېنىڭ نايىنغىم نەدە يۈرىدېكىن، شۇ بىلەتتى...

ـ سەنما شاۋاخىنىڭدىن قالمايسەن، ئېيتە! ھېلى بولمىسا، ـ دەپ دېۋۈندى غېنى .

ـ توختا، توختا غېنەم، ئېسىمنى يىغىۋالاي، جان ئۇكا ـ ھاشىم راست ئويلاندىمۇ، يالغانمۇ، كۇچار سوۋنىغا ئوخشىغان دوقا بېشىنى سىلاپ، ـ ھە، راستلا، ياقۇپ ۋاپۇرۇش...

ـ ئەندى قۇيرۇق شىپاڭلاتماي ئالدىمغا چۈشۈپ ماڭ !

ـ خوپ، خوپ غېنەم، ـ ئورنىدىن تۇردىيۇ، نېمىگىدۇر تارتىنشقاندەك، ئۆپ-چۆرىسىگە قاراۋېلىپ، ـ ۋاپۇرۇشنىڭ ئۆيىنى كۆرسەتمىسىلا بولىدىغۇ؟

ـ ياق. بۇگۇن كېچىچە مېنىڭ دېگىنىمنى قىلىسەن. ئەتىلىككە داۋۇرىڭنى ھاپاش قىلساڭمۇ كارىم يوق.

ئىككىسى ئەندىلا كوچىغا چىقىشىغا كوچىنىڭ ئۇ بېشىدىن ئادەم كېلىۋاتقانلىغىنى بايقىغان غېنى، ئاتلىق ئۆتۈپ كەتكىچە ئۆزىنى دالدىغا ئالماق بولۇپ، ھاشىمنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، يوغان سۆگەتنىڭ

كەينىگە ئۆتتۈۋېلىشتى. ئاتلىق ئادەم ئۇدۇل كەلگەن پېتى ئىشىك ئالدىدا توختاپ ئۇ يان-بۇ يان قاراپ، ئاتتىن چۈشمەك بولۇشىغا ئۇنىڭ ئەپتىدىن تونۇغان غېنى:

ـمەھەممەتجان! ـ ۋاقىراۋەتتى خوشاللىقىدىن ۋە سۆگەتنىڭ دالدىسىدىن چىقىۋېدى ئات ئۈركۈپ، مەھەممەتجان ئاتتىن يىقىلغىنى تاسلا قالدى.

ـئاسماندىن چۈشكەندەكلا پەيدا بولدۇڭدە، ئاداش! ـ دېدى دوستىنى ئاتتىن يۆلەپ چۈشەرگەن غېنى، ـ بۇگۈن يالغۇزسىراپ راسا قەدرىڭگە يەتتىم جۇمۇ!

ـتۈنۈگۈن كۈتتۈق، چىقمىدىڭ. ئەنسىرەپ بۈگۈن سەھەردە ئاتلاندىم.

ـھە-ئە! موشۇ جانىۋاردە مېنى پېشىنغىچە يەتكۈزۈپ كەلگەن، ـ دېدى مەھەممەتجان ۋە رەنجىگەندەك، ـ نەدە يۈرىسەنكىنتاڭ، ئىزدىمىگەن يېرىم، سورىمىغان تونۇش-بىلىشلەر قالمىدى ـ ھەممىسى كۆرمىدۇق دەيدۇ.

ـخېلى ئاۋارە بولۇپسەندە، ئاداش.

ـئاخىرى كىرمەيدىغان ئىشىگى، پۈرىمايدىغان تۆشۈگى يوق ھاشىم توكۇ بىلەر دەپ كېلىشىم .

ـبۇ دېگىنىڭ توغرا، مەھەممەتجان. مەنما موشۇ موللا تاپقاقنى ئىزدەپ كېلىۋېدىم.

ئىككى دوست قاقاخلاپ كۈلۈشتى.

ھاشىم ئۇلارنى ئىچىدە قارغىدى.

ـئۆيگە كىر دېمەيسەنغۇ، ھاشىم؟ شۇ تاپتا ھېرىپ ئارانلا ئاياق ئۆرە تۇرىمەن.

ـچىدا، مەھەممەتجان. بۈگۈن تۈنەيمىز ـ تاڭ ئاتقىچە پۈتىرىدىغان ئىشلار بار، ـ كەسكىن دېدى غېنى ۋە ھاشىمغا قاراپ: ـ باشلا! ـ دەپ بۇيرىدى.

***

تېخى مەسۇمە، بالاغەتكە ئەندىلا يەتكەن، ھاياتنىڭ ئاچچىق-چۈچۈكىنى تېتىپ ئۈلگەرمىگەن چولپاننىڭ بېشىغا چۈشكەن غەم-غۇسسىنىڭ سالمىغى ئېغىر ئېدى. ھەم بوۋا، ھەم ئاتا-ئانا ئورنىدىكى غەم-گۇزارى، ھاياتي تايانچىسى بولغان قىممەتلىك بىر ئىنساندىن كۆز تۇرا ئايرىلىش، ئۇنىڭ دەھشەتلىك زۇلۇمىغا گىرىپتار بولۇشىنى كۆرۈپ ئارا تۇرالماستەك ئېغىر ھەسرەت بولارمۇ؟ تەغدىرنىڭ شەپقەتسىز ئادالەتسىزلىگى تۈپەيلى روي بەرگەن بۇ ھادىسە ياش قىزنىڭ بېشىغا توساتتىن، گويا چېقىلغان چۈشكەندەك، زەربە بولغاشقا ئۇ دەسلەپتە گاڭگىراپ قالغاندەك بولدى، لېكىن تەئەجۈپكە تەن ئۆزىنى ھەر يان ئۇرۇپ دات-پەريات قىلمىدى. ئەكسىچە، چوڭ ئىرادە ئېگىسى مىسالى زەربىگە بەرداشلىق بېرىپ، ئەس-ھوشىنى يوقاتمىدى. بۇ ھالەت زاتەن ۋۇجۇدىغا پۈتۈلگەن تەمكىنلىك ۋە بالا چېغىدىن تارتىپ بوۋىسىنىڭ تەلىم-تەربىيەسى نەتىجىسىدە شەكىللەنگەن ئىرادە تۇراقلىغىدۇر؟ نۇسرەت خەلپەتنى قاماققا ئالغىنى كەلگەن يايى-چېرىكلەر ئۇنىڭ قوللىرىغا كويزا سېلىپ، ئېلىپ ماڭغان چاغدا چولپان بوۋىسىنىڭ بويىنىغا ئېسىلىپ: «بوۋامنى بەرمەيمەن، بەرمەي-مەن...» دەپ ھازا كۆتەرگەندە، بوۋىسى:

"يىغلىما قىزىم، يىغلىما. دۈشمەنلەر ئالدىدا بېشىڭنى ئېگىز كۆتىرىپ يۈر..." دېگەندەك. بوۋىسىنىڭ نېسىھىتىنى، توغرىراغى ـ ۋەسىيىتىنى قۇلاققا تۈتقان چولپان ياش تۆكۈپ، ئۈن سېلىپ يىغلىمىدى، پەريات ئوقۇمىدىيۇ، لېكىن دەرت-ئەلەمنى ئىچىگە سىڭىرىپ، مۇدھىش زىندان گىرىپتارى بولغان قېرى بوۋىسى ئۇچۇن كۆيۈنەتتى، ئىچ-ئىچىدىن ئاداپ بولاتتى، بوۋىسىغا ھەمدەم بولالمىغانلىغىغا ۋىژدانەن ئازاپلىناتتى. ئامال قانچە، تېخى ئۆزى تولۇق ئازات ئەمەس ياش، ئىجتىمائىي تايانچىسىز بىر مەسۇمە قىزنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى؟ ئۇ پەقەت زالىملارنى قارغاتتى، لەنەت-نەپرەتلەرنى ئوقۇش بىلەن چەكلىنەتتى، خالاس! بوۋىسىنىڭ قايغۇسىدا ھەر كېچىنى ئۇيقىدىن بېدار ئۆتكۈزىدىغان چولپان بۇ كېچىمۇ كىرپىكلىرىنى قاتماي، تورۇسقا قادالغان ھالدا خىيال سۈرۈپ يېتىپتۇ. بوۋىسى

بىلەن بىللە ئۆتكەن قۇۋناق، خاتىرجەم كۈنلەرنى ئويلايدىكەن ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا قوغۇنلۇققا مېھمان بولۇپ كەلگەن سۇمباتلىق يىگىتنىڭ غەيۇرانە سىماسى نامايان بولدىدە، قەلبى تەۋرىنىپ ئورنىدىن قوزغىلىپ كەتتى ۋە قېلىن بۇلۇت قاتلاملىرىنى يېرىپ چىققان قۇياش نۇرىدەك، ئۇمۇت يۇلتۇزى ۋاللىدە يورۇپ، شۇ يىگىتنىڭ كېلىشىنى كۈتكەندەك دېرىزە تۈۋىگە باردى .

"شۇ يىگىت يېنىمدا بولسىچۇ، كاشكى..." پىچىرلىدى چولپان ۋە بۇ ئىزگۇ ئارمىنىنى بىرسى ئاڭلاپ قالدىمېكىن دەپ چۆچۈپ ئەتراپىغا قارىدىيۇ، لېكىن كۆڭلىدىن يېقىملىق تۇيغۇ كەچكەنلىكتىن ئۇزىدە يېنىك تەبەسسۇم ئوينىدى.

ـ چولپان! كىچىك دادىڭىز كەلدىغۇ دەيمەن! ـ يان يېنىغا ئاۋاز ئاڭلاندى.

ـ هازىر! ـ دېدىدە هويلىغا چىقتى ۋە قوش-قوۋۇقنىڭ يېنىغا كېلىپ ئاستا:

ـ كىم؟ ـ دەپ سورىدى چولپان.

ـ مەن؟

بۇ تونۇش، زېھىن غەزنىسىدىن مەڭگۇ ئورۇن ئالغان ئاۋازنى ئاڭلاش بىلەن توك ئۇرغاندەك، نەچچە قەدەم ئارتىغا شوقچىغان قىز كۆكسىنى ئىككى قولى بىلەن مەككەم باسقان هالدا تۇرۇپ قالدى. «شۇ، شۇ...» پىچىرلىدى ئۇ، كۈچلۈك هاياجان ئىچرە.

غېنىمۇ دەل شۇ سېزىم ئىلكىدە تەۋرەندىيۇ، باشقا ۋاقىت تېپىلمىغاندەك، تۈن كېچىدە قىزنى ئىسسىق ئورنىدىن قوزغاپ، تەشۋىشكە سالغانلىقىغا خىجالەت بولدى، ئۆزىنى-ئۆزى ئەيىپلىدى ۋە قايتا كېتىشكە تەمشەلىسىمۇ، پۇتلىرى ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلماي، ئۆرە پېتىچە تۇرۇپ قالدى.

ـ چول-پان! قاپقىنى نېمىشكە ئاچمايسىز؟ ـ ئۆي ئىچىدىن يەنە ئاۋاز چىقتى.

چولپان قانداقتۇر غەيرى تەبىئىي هېسسىياتتا ئوتتەك قولى ئىلغۇرغا قانداق تەككەنلىكىنىمۇ سەزمەي، قوش-قوۋۇقنى قىيا ئېچىپ، گويا ئۇركىگەن ئاهۇدەك، يۈگرىگەن پېتى ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

ـ نېمە بولدىڭىز قىزىم، ئۆپكىڭىزنى باسالمايسىزغۇ؟ ـ ئەنسىرەپ سورىدى كىچىك ئانىسى.

ـ مېھمان... مېھمان كەل-دى، ـ دەلەلىدى تېخىچىلا هاياجانلىقى بېسىلمىغان چولپان.

ـ مېھ-مان؟! تۈن كېچىدە نېمە قىلىپ يۈرگەن مېھمان ئۇ؟ ـ هەيران بولغان ئايال پەشايۋانغا چىقتىيۇ، هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا پوتەيدەك زور ئادەمنىڭ قارىسىنى كۆرۈپ «ۋاي» دەپ كەينىگە ياندى.

"قورقما، كىچىك ئاپا، بۇ غېنىكام..." ـ دېمەك بولۇپ ئاغزىنى ئاچتىيۇ، لېكىن قىزلىق نومۇسى ئۇستىن كېلىپ، سۆزى تىلىنىڭ ئۇچىدا قالدى چولپاننىڭ.

ـ قورقماڭ هەدە، مەن ئۆز ئادەم. ياقۇپكام بىلەن كۆرۈشمەكچىدىم، ـ دەپ ئايالنىڭ ئەيمىنىپ تۇرغانلىقىنى سەزگەن غېنى.

ـ دادىسى ئۆيدە يوق. ئەتىگەنلىككە كەلسىڭىز بولارمېكىن، ـ دېدى ئايال.

بۇ جاۋاپنى ئاڭلاپ يۈرىگى جىغ قىلدى چولپاننىڭ ۋە كىچىك ئانىسىنى ئاستا نوقۇپ، پىچىرلىدى:

ـ نېمە ئىشتىن كەلدىكىن، سوراپ باققىنا.

ـ ئەتىگىچە شەهەردە تۇرالمايمەن...

ـ نېمە؟! ـ بۇ سوئال ئاغزىدىن قانداق چىقىپ كەتكىنىنى سەزمەي قالدى چولپان. ئۇ غېنى بىلەن دەقەمتە تۇرۇپ سۆزلىشىشنى، دىلىدا ئىشەنگەن يىگىتكە مۇڭ-زارىنى تۆكۈشنى خالايتتى. بىراق شۇ غايىۋانە كۆڭۈل بەرگەن يىگىت ئۇنىڭ هالىنى سورىماي، بىر ئېغىزمۇ كۆڭۈل ئېيتماستىن كېتەمدىكىنە؟!

ـ مەن نۇسرەت خەلپىتىمنىڭ ئەھۋالىنى بىلەي، قولۇمدىن كەلگەن ياردىمىمنى قىلاي دەپ ئەتتەي كېلىۋېدىم، ـ دېدى قىزنىڭ ئىچكى تەشۋىش، رەنجىشىنى بىلگەندەك غېنى.

بۇ تېرىقە چىن ئېقىدە ـ ئىخلاسنى ئاڭلىغان قىز تاقەت قىلالمىدى كىچىك ئانىسىغا يېلىنغاندەك، ئۇنىڭ قۇلىقىغا:

ـ ئۆيگە باشلىمىساق سەت بولار، ـ دېدىدە، كىچىك ئانىسى غېنىنى تەكلىپ قىلغىچە، ئىلدام كىرىپ، مېھمانخانىنىڭ شىمىنى ياقتى.

ـ سالامەت، سايىپخان! ـ ئادەت بويىچە پاتىھە قىلدى كۆرپىچە ئۈستىدە ئولتارغان غېنى ۋە ئەدەپ ساقلاپ، قول قوشتۇرۇپ ئۆرە تۇرغان چولپان قىزغا قىيا باقتىيۇ، ئىچى سىرىلىپ، چوڭقۇر ھارسىندى. ئىككى يۈزىدىن قان تېمىپ تۇرىدىغان لالە گۈلدەك بىجىرىم چولپان، ئۇنىڭ كۆزىگە تەڭ يېرىم ياداپ كەتكەندەك كۆرۈنۈپ، ئۇنىڭ دىمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ئۆي ئىچىنى بولسا قايغۇلۇق، ئېغىر ئۆكۈنۈشلۈك سۈكۈنات باسقان ئىدى.

ـ چولپان، مېھمان ئاكىڭىز ئۇسساپ قالدىمىكىن...

ـ يوغسۇ، رەخمەت، ئاۋارە بولماڭلار، ـ دېدى ئالدىراش، باياتىن سۆزنى نېمىدىن باشلاشنى بىلەلمەي ئولتارغان غېنى .

ـ باللارنىڭ دادىسى داۋۇت تۇڭچىغا يولۇقاي دەپ كېتىۋېدى كېچىكتىغۇتاڭ!

ـ داۋۇت تۇڭچى؟! ـ چۆچۈگەندەك سورىدى غېنى.

ـ ئۇلۇقلارغا خىتايچە ئەرىزە يازساق ئۇسرەت خەلپىتىمىنىڭ گۇناسى يېنىكلەمدېكىن دەيمىزا...

ئۆي ئىچىدە يەنە ئېغىر سۈكۈنات داۋام قىلدى. چولپانغا كۆڭۈل ئېيتىش ئۈچۈن كەلگەن يىگىت ئەندى قىزنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇتقىدەك، دىلى سۇ ئىچكىدەك گەپ-سۆز تاپالماي قىينىلاتتى. ھەجەبا، سۆزگە شۇنچە چېچەن، مۆرىتى كەلگەندە بەگزادە ئەمەلدارلارغا ياپتا بەرمەيدىغان غېنى چولپان قىزنى كۆرۈشى بىلەن تىلى تۇتۇلۇپ كەتتا؟! زاتەن ئۇ نېمە دېمەكچى؟ «ئۇسرەت خەلپەتنى زىنداندىن ئۆزەم قۇتۇلدۇرىمەن» دەپ نەۋرىسى ئالدىدا كۆكسىگە ئۇرۇپ، پالۋانلىغىنى كۆرسەتمەكچىمىدۇ؟ ياق، ياق! ئۇ مۇنداق ۋەدە بېرەلمەيدۇ. شۇ تاپتا «يەتتە قات» خىتاي زىندانى تېگىدە ئازاپ چېكىۋاتقان سىياسىي مەھبۇسنى ئازات قىلىشقا ئۇنىڭ چامى يەتمەس. بۇ كۇنلەردە ئۇ ئۆزىمۇ تورغا چۈشۈپ قالماسلىق ئۈچۈن بەش-ئون زامان يوشۇرۇنۇشقا نىيەت قىلغان ئىدىغۇ! شۇ دەقىقىلەردە ئۇنىڭ يولغا قويۇلغان تۈزاقنى، بىر-ئىككى سائەتتىن كېيىن ئۇنىڭ ھاياتىدا كەسكىن ئۆزگىرىش روي بېرىدىغانلىغىنى ئۇ نەدىن بىلسۇن...

ئىككى ئاجىز بولسا ئاياللارغا خاس نەپىس تۇيغۇ-سېزىم ئىچرە مۇڭلانغاندەك كۆرۈنسىمۇ، چىرايىدىن قەتئىيەت-جەزم ۋە شجائەت تىلىگەندەك تەلمۇرۇشۇپ تۇرۇشىدۇ.

چولپان غېنىنى بوۋىسى دايىم ھېكايە قىلىپ بېرىدىغان قىسسىلاردىكى ساماۋىي پالۋان-باتۇرلارغا، ئەينىقسە رۇستىمى داستانغا قىياس قىلىپ، ئۇنى يېگىلمەس قىران ھېساپلاتتى، ئىشىنەتتى ۋە ئۇنىڭ ئۈچۈن غايىۋانە مەغرۇرلىناتتى. شۇ ئېقىدە تۇيەيلى بولسا كېرەك غېنىنىڭ «مەن» دېگەن ئاۋازنى ئاڭلاش بىلەن نەچچە كۈن چەككەن ئىزتىراپتىن ساقىت بولۇپ، قەلبىنى چۈلغاۋالغان غەم-ئەندىشىلەر بۇلۇتتەك تارقىلىپ، دىلى يورۇپ كەتكەن ئىدى. شۇ تاپتا غېنى ئاكىسى قېشىدا ئولتىرىدۇ ـ ئۇنىڭ كۆڭلى توق...

ـ بوۋاينى قۇتقۇلۇرۇشنىڭ ئامالىنى قىلىمىز، ـ قىزنىڭ ئىچكى كەچۈرمىلىرىگە جاۋاپ بەرگەندەك ـ دېدى غېنى.

ـ ئىلاھىم، شۇنداق بولغاي، ئوغلۇم، ـ دەپ رازىمەنلىك بىلدۈردى ياشانغان ئايال.

ـ سىزنىمۇ سىڭلىم، يوقلاپ تۇرىمەن، تولا غەم قىلماڭ...

يەنەكۆڭۈل سۇ ئىچكىدەك سۆزلەرنى ئېيتماق بولدىيۇ، نەپەسى كېسىلگەندەك توختاپ قالدى غېنى.

دىلىدا چەكسىز مەمنۇن بولغان چولپان بىر ئېغىز سۆز بىلەنلا رازىمەنلىك ئىزھار قىلدى:

ـ رەخمەت، غېنىكا...

ـ مەن، ـ دېدى ئايالغا بېقىپ غېنى، ـ ياقۇپ ئاكامدىن ئۈچ پارە ئۆتۈنۈك، ئىككى پارە چېتىكنى قەرىزگە ئالغان. شۇ قەرزىمنى سىلىگە تۆلەۋېتەي، ئايلا، ـ يانچۇغىدىن بىر بولاق ئاخچا چىقىرىپ

ئايالنىڭ ئالدىغا قويدى ـ چولپاننى خىراجەتتىن قىينالمىسۇن دەپ موشۇ ئامالنى تاپقان ئىدى غېنى .

ـ رەخمەت، ئوغلۇم، ـ دېدىدە، ئاخچىنى تىزىقلىق يوتقاننىڭ قېتىغا سېلىپ قويدى ئايال.

ـ ئەندى مەن قايتاي. ئەتىلەتىن يەنە كېلەرمەن، دېدى ئورنىدىن تۇرغان غېنى. ئۇ قوزغىلىۋېدى چولپاننىڭ يۈرىگى ئېغىپ، تەشۋىشلىك ئۇرۇشقا باشلىدى. بېچارە قىز قانداق قىلسۇن، يىگىتنىڭ ئالدىنى توسالمايدۇ، ھەتتا يەنە بىر دەم ئولتىرىڭا دېيىشكىمۇجۇرئەت قىلالمايدۇ. غېنىمۇ ئۆيدىن تارتىشىپ چىقتى. ئەگەر كوچا دوخمۇشىدا ئۇنى مەھەممەتجان بىلەن بىللە بولۇشنى، ئۇنىڭ ئۇلۇق-كىچىك تىنىشىنى ئاڭلىغۇسى كېلەتتى .

ھەر قانداق ئىشىڭىز بولسا، ـ دېدى قوش-قوۋۇق قېشىغا كەلگەندە غېنى چولپان قىزغا، ـ رەھىمجان سابىرى دېگەن كىشىگە ئىشەشلىك ئېيتىڭ. ئۇ يىگىتنى ياقۇپكام بىلسە كېرەك.

ئىشىك ئالدىدا تەلمۈرۈپ قالغان قىز يىگىتنىڭ ئاياق تىۋىشى بېسىلغاندا پاڭگىدە يىغلاۋەتتى.

...دوستىنىڭ قايتىپ چىقىشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈپ تۇرغان مەھەممەتجان غېنىنىڭ قارىسى كۆرۈنگەندىلا كوچىنىڭ ئوتتۇرۇسىغا چىقتى، ۋە:

ـ خىتاي تەي-تەيلىرىدەك مىتىقلىماي، دەس-دەس چامدىساڭچۇي، تاڭ قالاي دېدى! ـ رەنجىش قىلدى ئۇ.

ـ ياماپاشنى قويۇۋەتمىگەنسەن؟

ـ ئەنە، دەرەق دالدىسىدا ئاغرىق مۆشۈكتەك مىياڭلاپ ئولتىرىدۇ.

ـ مۇزلاپتۇدە. بۇ مېرەز توكۇ، قىرچاڭغۇ ئاتتەك، ئىلىخونى پۈتۈن يېسىمۇ تېنىگە ئەت قونمايدىغاندىن.

ـ ماڭا بۇ نېمە زۇلۇم؟ ـ غالىلداپ تىترەپ غېنىنىڭ قېشىغا كەلدى ھاشىم.

ـ مە، ھازىر بېرىپ ئىچەمسە، ئەتە ئىچەمسە ئالىدىغىنىڭنى ئال، ياماپاش، ـ دەپ ئاخچا سۇندى غېنى. غېنىنىڭ قولىدىن ئاخچىنى سا جۇجىنى ئىلغاندەك، شۇنداق چاققانلىق بىلەن ئالدىدە، بېدەر قاچتى ھاشىم. ئىككى دوست پەسەندىنىڭ كەينىدىن نەپرەتلىك كۈلۈشتى.

ـ چولپاننى كۆرۈپ كۆڭلۈڭ تىنغاندۇر؟

ـ ياق. دەرتكە-دەرت قوشۇلدى. ئۇ گەپنى قويايلى. سەن مېنى جىرغىلاڭ سېپىدا كۈت. مەن ئابدۇللىنىڭ ئۆيىدىكى ئېتىمنى مىنىپ، تاڭ يورۇغىچە يېتىپ بارىمەن.

ـ ئابدۇلكامغا بىللىلا بارساقمامدۇ؟

ـ ياق! مونۇ ئاخچىنى ئۆمەرگە تاشلاپ كەت، ئۆيدىكىلىرىمگە بېرىپ قويسۇن، ئاتلان ئاداش، ـ دېدىدە، ناغرىچى تەرەپكە قاراپ ماڭدى غېنى. مەھەممەتجان سەل تىڭىرقاپ تۇرۇپ، ئۇما ئاتلاندى.

غېنى ئارقا كوچىلار بىلەن مېڭىپ ئابدۇللىنىڭ لۆكچەك پاڭزىسىغا بىر دەمدىلا يېتىپ كەلدى. ئۇ قىلىنغۇسى ھەممە ئىشلىرىنى دۇرۇس ھېساپلىغان بولسىمۇ، بىر ساندىن خاتا كەتكەن ئىدى. بۇنىڭدىن ئۈچ يىل ئىلگىرى داۋۇر تۇڭچى بىلەن ئاپپاق-چاپاق بولۇپ يۈرگەن چاغلىرىدا ئابدۇللىنىڭ موشۇ «لۆكچەك پاڭزىسىدا» بىر قېتىم يۇڭ سۇرۇشكەنلىگىنى ئەستىن چىقىرىپ قويۇپتۇ. ئۇنتۇپ قالمىغان ھالەتتىمۇ داۋۇردەك «مەن» دەپ كۆكسىگە ئۇرۇپ يۈرگەن يىگىت نامەرتلىك قىلمايدۇ دەپ ئىشىنەتتى. ئەنە شۇ ئىشەنگەن «دوستى» ئۇنى ئۆز قولى بىلەن تۇتۇپ بېرىش ئۈچۈن يايى-چېرىكلەرنى باشلاپ كېلىپ، پايلاپ تۇرۇپتۇ.

ھېمىشەمكىدەك، كەچ كەلگەن ۋاقىتلاردا دەرۋازىنى تاقىلداتماي، تامدىن ئارتىلىپ چۈشىدىغان غېنى، بۇ قېتىمىمۇ ئاغىنىسى ئابدۇللىنى ئاۋارە قىلماس ئۈچۈن تامدىن ئارتىلىپ چۈشتىدە، ئالدى بىلەن ئېتىنى كۆرمەك بولۇپ ئېغىل تەرەپكە مېڭىشىغا:

ـ زەڭخا!1 ـ ئىككى چېرىك ئالدىدىن توردى. غېنى ئۆگۈزگە سەكرىمەك بولۇپ قارىۋېدى بىر چېرىك قۇرال تەڭلەپ تۇرۇپتۇ. كەينىگە قايتماق بولۇۋېدى يەنە ئۈچ يايى لەمپە تەرەپتىن چىقىپ كەلدى.

ـخەپ! ـ پىغان چىقاردى تورغا چۈشكەنلىگىنى ھارسىنغان يىگىت، ـ خەپ، قاراپ تۇرۇپ قولغا چۈشكىنىمنە! ئات ئۈستىدە بولسامدىم...
ـئەندى ئات ئۈستىدە ئوينايدىغان ۋاقلىرىڭ تۈگىدى غېنى! ـ زەھەرخەندىلىك بىلەن دېدى ۋە ئىبلىسانە سوغ كۆلدى ئۆي ئىچىدىن چىقىپ كەلگەن داۋۇر.

1زەڭخا! ـ توختا.

ـھە... سەنمىدىڭ؟ سەندەك نامەرتنى دوست تۇتقان مەن ئاخماقىقا بۇ ئاز...
ـئۆز پېشانەڭدىن كۆر، غېنى.
ـساتقۇن! ئاپىرىدىغان يېرىڭگە ئاپار!
سۆرلۈك غېنىنى قۇراللىق چېرىكلەر ئارىغا ئېلىشتى...

توققۇزىنچى باپ

ئۇ ھەر كۈنى تاڭ بەلگۈسىنى بەرگەن چاغدا ئورنىدىن ئاستا تۇراتتىدە، خۇددى سوغ ئېقىن سۇغا چۈشىدىغاندەك، پۈتىنىڭ ئۇچىدا ئاۋايلاپ دەسسەپ، روجەك تۈۋىگە كېلىپ، ئاسمانغا ئۇزاقتىن-ئۇزاق تىكىلىپ قاراتتى. كىچىككىنە، ئۇچ بەلدەم تۆمۈر سالاسۇنلۇق روجەكتىن توقۇم ئورنىدەكلا ئاسمانى ئاران كۆرگىلى بولىدۇ. شۇ توقۇم ئورنى ئاسماننى ئالەمگە قىياس قىلىپ بەھىرلەنگەندەك تۇيغۇلارغا چۆمۈلىدۇ.
قەددى ـ تاقىقا، قەلبى ـ دەرياغا مۇناسىپ بۇ يىگىت، تار زىنداندا گىرىپتارى بولغاندىن بۇ يان بېپايان دىيار، چەكسىز يايلاق، جوشقۇن دەريا، تىنىق ھاۋانىڭ قەدرى-قىممىتىگە يەتسە كېرەك، ئەتىمالىم، بەزىدە موشۇ روجەكنىڭ تۈۋىگە كېلىۋېلىپ، ساماغا تەلپۈنىدۇ.
ئۇ كۆزىنى ئۇزمەي ئاسمانغا قارايدۇ نېمىنىدۇر ئاختۇرۇپ مۆلچەرلىگەندەك قىلىدۇ: يۇلتۇزلارنى سانامدۇ، يە؟ ياكى ئاي جامالىنى كۆرگۈزى كەلدىمۇ؟ بەلكىم با، ئەركىن پەرۋاز قىلىپ يۈرگەن ئۇچار قۇشلارنىڭ بەسلىشىپ پەرۋاز قىلىشلىرىنى تاماشە قىلغۇسى كېلىدىغاندۇر؟..
بىر قېتىم، سەھەر مەزگىلى قانداقتۇر بەختىلىك، ئۆز ئەركىدە يۈرگەن كەپتەرۋازنىڭ موللاقچى كەپتەرلىرى موشۇ روجەكنىڭ دەل ئۇدۇلىدىن غىل-پال كەتكەندە، ئۇنىڭ يۈرىگى ئېغىپ كەپتەر كەينىدىن ئۇچماق بولغاندەك تۆمۈر سالاسۇنغا ئېسىلىۋېدى پۈتىدىكى كىشەنلەر شاراقلاپ، ئۇخلاۋاتقان يولداشلىرىنى ئويغىتىۋەتكەن ئېدى. مانا شۇنىڭدىن بۇ يان كەپتەرلەرمۇ، باشقا قۇشلارمۇ ھېچ كۆرۈنمىدى: پەقەت، ئۇرۇمچىنىڭ ئىسىدا قارىداپ كەتكەن قۇشقاچلار بىرەن-سەرەن كۆزگە چېلىقىپ قالىدۇ...
ئالەم يورۇشقا باشلىدى. مەھبۇسلارنى ئەتىگەنلىك تاھارەتكە چاقىرىدىغان گۇندىپايلارنىڭ گېكىتىگىنى قىرغان كالتە يۆتەللىرى، تۆمۈر ئىشىكلەر قۇلۇپلىرىنىڭ دەھشەتلىك شاراقلاپ ئېچىلىشلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. ئەمما، ئەركىن نەپەس تەشناسى بولغان مەھبۇس تېخىچىلا توقۇم ئورنىدەك ئاسمان بوشلىغىدىن كۆزىنى ئۈزەر ئەمەس.
ئۇنىڭ بېلى ئاغرىپ، پۇتلىرى تالامدېكىنە!؟ ئۇچ كىشەن ـ ئون بەش جىڭ ئېغىرلىق ئوڭاي ئەمەسقۇ، ئاخىر...
ـبۆركۈت! ـ دەۋەتتى مەھبۇس ۋە شۇڭغۇپ چىقىدىغاندەك روجەككە بويلاشتى. ئۇنىڭ ئاۋازىدىن

چۆچۈپ ئويغانغان مەھبۇسلاردىن بىرسى بېشىنى كۆتىرىپ:

ــ ھۇي، باتۇر! ئۆتۈي بۇ ياققا! چىرىكلەر كۆرۈپ قالسا چاتاق، ــ دەپ ئەسكەرتتى.

ــ بۇركۇت دېدىمغۇ، بۇركۇت! ئەنە، ئەنە... تەكرارلىدى «باتۇر» ئاتالغان مەھبۇس. ئۇنىڭ بۇ قىلىغىدىن ئەنسىرىگەن قۇسەن ئىسىملىق قازاق يىگىتى ئىرغىپ تۇردىدە، باتۇرنى زورلاپ دېگىدەك روجەك تۈۋىدىن نېرى ئېلىپ كەتتى.

مەھبۇسلار ھەر كۈنى ئەتىگەنلىك تاھارەتكە چىقىپ كىرىشكەندىن كېيىن كۆرگەن چۈشلىرىنى ئېيتىشىپ، ياخشى-يامانغا جورۇشىدىغان. دىندارلىرى بولسا سۈسىز تەيامۇم قىلىپلا نامازلىرىنى ئوقۇشاتتىدە، تەسۋىھ سۇرىشىپ «دۇرۇت-نىجات» ئايىتىنى مىڭلاپ-مىڭلاپ تەكرارلىشاتتى. ئاندىن ئەتىگەنلىك «تاماقنى» يېيىشكەندىن كېيىن، پەشت بېقىشىپ ياكى كىيىم ياماپ، پال-قۇملاق سېلىشتتىدە، پاراڭ دۈكىنى ئېچىشاتتى. «ياخشى يولداش يار بولسا ــ گۆرمۇ گۈلشەن كۆرۈنىدە» دېگەندەك زىنداندا بىللە يېتىشقان ئالتە مەھبۇس «باتۇر» ئاتالمىش كىشىگە ئىجىللىشىپ كېتىشكەن ئېدى. چۈنكى تىلىدىن بال تامغىدىغان بۇ ئادەم ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن سىرلىق سەرگۈزەشتىلەر، قىزىق پاراڭلار بىلەن ئۇلارنى دەم كۈلدۈرۈپ، دەم ھاياجانغا سالاتتىدە، ھەر كىمنىڭ روھى كەيپىياتىغا قاراپ مەدەت بېرىشكە، بىر دەم بولسىمۇ غەم-غۇسسىدىن خالى قىلىشقا تىرىشاتتى.

ھەجەبا، چىرايىغا غەم كۆلەڭگۈسى يات بۇ ئادەم ئۈچ كۈندىن بۇ يان جىمىپ، مۈڭلايغاندەك بولۇپ، روجەك تۈۋىدىن كەتمەس بولۇپ قالدا؟! نېمە بولغاندۇر؟ .. ئۇ جىمىپ قېلىۋېدى، گۈندىخانا تېخىمۇ سۆرۈنلىشىپ، گۆر سۈرى باسقاندەك بولۇپ كەتتى. مانا چېپىنىمۇ ئىچمەي، يەنە روجەك تۈۋىدە داڭقېتىپ تۇرغان ھالدا، ئالىقان ئورنىدەك تۆشۈكتىن كۆرۈنگەن ئاسمان بوشلۇغىدىن كۆز ئالار ئەمەس...

يولداشلىرى ئۇنى ئەزىزلەپ ھۆرمەتلىگەشكە، ئۇنىڭ رايىچە بولۇشۇپ، پەرىشان خىياللىرىنى بۇزماسقا تىرىشاتتى.

"ئەشۇ بۇركۇتنى يەنە كۆرسەم ھە! نېمە دېگەن بەختلىك قۇش، دەپ پىچىرلىدى مەھبۇس، ــ بۇركۇتنىڭ بىرلا كۈنلۈك ئەركىنلىگى مېنىڭدە بولسېدى، ھەسسىنە! مانا بۇ ئازاپقا گىرىپتار قىلغانلارنىڭ جاجىسىنى، ئەدىۋىنى راسا بەرسەم..." ئۇنىڭ كۆڭلىدىن بۇ خىل خىياللار كېچىپ، ۋۇجۇدىنى غەزەپ-نەپرەت، ھەتتا پۇشايمان-ئۆكۈنۈش چۇغلاپ ئالدىدە، پۈتىدىكى ئۈچ كىشەننى ئۈزۈپ تاشلىماقچىدەك، تولغاپ قويۇپ، چىشلىرىنى ئەسەبىي غۇچۇرلاتتى.

ــ غايىنام، سەۋىر قىل، ــ دېدى ئۇنىڭ مىجەزىنى ياخشى بىلىدىغان جان دوستى قۇسەن يالۋۇرغاندەك. يوغان بەستىلىك مەھبۇس ئوت چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىنى قۇسەنگە قادىدى، غەزەپ-ئەلىمىنى يوشۇرماقچىدەك ئارقىغا بۇرۇلۇپ يەنە ئاسمانغا تىكىلدى.

ــ مەن ئاخماق، ــ دەتتى ئۇ، ئۆزىنى ئۆزى جېمىلەپ، ــ تەلۋە كۈچۈمنى، ياشلىق ۋاقتىمنى يوقىلاڭ ئىشلارغا زايە قىلىپ يۈرۈپتىمەنا! ئەڭ قىممەتلىك، ئەڭ ئىسىل نەرسە ــ ئەركىنلىك ئېكەنغۇ، ھە! بىر چاغلاردا قولۇمغا قوندۇرۇپ تۈلكە ئولايدىغان ئەشۇ بۇركۇتچىلىك ئەركىن بولالىسام، ھە؟ مەن ــ ئادەمغۇ! ئادەم بولۇپ تۇرۇپ ئۇچار قۇشتەك ئەركىن بولالمىسام ئەلەم ئەمەسمۇ! ياق، ياق، مەن ۋە ماڭا ئوخشاشلارنىڭ ھەممىسى ئەركىن بولۇشى كېرەك... بۇ قېتىم ئۇ مۇش تۈگۈپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلاتمىدى ۋە كىشلەرنىمۇ تولغىمىدى. ئەركىنلىك ئۇنىڭ كۆزىگە ئاسمان بوشلۇغىدا يانغان مەشئەلدەك، بۇ مەشئەلنى ھېلىقى بۇركۇت تۇمشىغىدا چىشلەپ ئۇچۇپ كەتكەندەك ئېدى. «زادى مەن ئەركىنلىك دېگەن سۆزنى نەدىن ئۆگەندىم؟ نېمە ئۈچۈن بالدۇر بۇ سۆزنىڭ مەنىسىگە چۈشەنمىگەن؟ ــ سوئاللار بېرەتتى تېلىقاندەك ئاسمانغا قاراپ، ــ ھە، ھە! مەن زىنداندا ھوشۇمغا كەلدىم. مونۇ تار قەپەزگە سولاپ، ھەر كۈنى جېنىمنى قىينايدىغان خىتاي ئەمەلدارلىرى مېنىڭ كۆزۈمنى ئاچتى. مېنى غەپلەت ئۇيقىسىدىن ئويغاتقان موشۇ زۇلۇم، موشۇ زىندان...» ئۇنىڭ كۆڭلى بىردىن يورۇپ، ۋۇجۇدىغا

كۆچ-غەيرەت قۇيۇلغاندەك بولدى.

-چېيىڭ سوۋۇپ قالدىغۇ، غايىنام، ئىچىۋالساڭچۇ، - دېدى قۇسەن، ئىنتايىن جان كۆيەرلىك بىلەن. بۇ قازاق يىگىتى غېنى باتۇرنىڭ بىر تۇققان قېرىنداشلىرىدىنمۇ چارى يولدىشى بولۇپ كەتكەن.

-سېنىڭسىز، يالغۇز ئىچمەمنا؟ قۇسەننىڭ ئاۋازى تىترىگەندەك، ئېقىدە ئارىلاش چىققانلىقتىن خىجالەت بولغان غېنى دوستىنىڭ قېشىغا ياندىشىپ ئولتاردى ۋە ئىنتايىن ھېلىملىك بىلەن قۇسەننىڭ پېشانىسىنى سىلاپ تۇرۇپ:

-ئالدىرىمىساڭمۇ بۇ ئىشت ئېشىنى بىرسى تارتىپ ئالماس، دوستۇم، - دېدىدە ھېجىرنى قولىغا ئالدى غېنى، گۆلەڭ ئۇنىڭدىن قۇرۇق سۇغا قايىنتىلغان ئاتىلا موزدۇزلار ئىشلىتىدىغان سىراچتىن پەرقى يوق، چۆچۈن ھىدى كېلىپ تۇرغاشقا ئاغزىڭغا ئاپارساڭ قەي قىلغۇڭ كېلەتتى. ئامال قانچە، قوساق ئېچى نېمە كويغا سالمايدۇ. غېنى قۇسەننىڭ كۆڭلى ئۇچۇنلا كۆزلىرىنى يۇمغان ھالدا، چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ، ئاتىلىدىن نەچچە يۇرتۇپ، ھېجىرنى ئورنىغا قويدىدە، ھېمىشەم سېلىقلىق تۇرىدىغان ئورنىغا قىڭغايدى. كېيىنكى كۈنلەردە، دوستىنىڭ مىجەز-خۇلقىدا كەسكىن ئۆزگىرىشلەر پەيدا بولۇشى، خۇسۇسەن، ئۇنىڭ ھېمىشەم تەبەسسۇم كەتمەيدىغان ئۇزىدە ئېغىر خىيال كۆلەڭگىسى ھاسىل بولۇشى، كېچىنى ئۇيقىسىز دېگىدەك ئۆتكۈزۈپ، كۈندۈزى كىچىككىنە روجەك تۇۋىدىن كەتمەسلىگى، ياداپ، ئاۋالقى زور، ھەيۋەتلىك بەستىنىڭ كىچىكلەپ، يېرىمى قالغاندەكلا كۆرۈنۈشى سادىق دوستى قۇسەننى غەم-ئەندىشىگە سالغان ئېدى. ئۇ ھازىرمۇ غېنىنىڭ ھېچ نەرسە يېمەي، مونۇ ئاققوناقتىن ياسالغان، شاخاردىن قايناتقان سوۋۇن ئوخشاش، مومىدىن بىر بۇردىمۇ ئاغزىغا سالماي يېتىشىدىن ئەنسىرەپ، گېلىدىن ھېچ نەرسە ئۆتمىدى. ئۇ غېنىنىڭ قېشىغا قىڭغايدىدە، ئاستا، باشقىلارغا تۇيغۇزماي:

-ساڭا نېمە بالا بولدى، غايمان؟ - دەپ سورىدى تەشۋىشكە تولغان ئاۋاز بىلەن قۇسەن.

-سامسىغىڭ تۇگىمىگەندۇر، قۇسەن؟ - جاۋاپ بېرىش ئورنىغا غېنىنىڭ سامساق سورىشى قۇسەننى تېخىمۇ ھەيران قالدۇرۇپ، چۆچۈتىۋەتكەن ئېدى.

-كىشەننىڭ چاتمىسىنى ھەر كېچىسى سامساق بىلەن سۈركە، - دېدىدە، ئۇخلىغان بولۇپ خورەك تارتتى غېنى.

-ھىم...بىلدىم، بېكار خىيال سۈرۈپ يۈرمەپتېكەنسەن، غايىنام، - خوشال پىچىرلىدى قۇسەن. چۈنكى ئۇ غېنىنىڭ غەيرەت-شىجايىتىگە ئىشىنەتتى. غېنى بىر ئىشنى كۆڭلىگە پۈكتىمۇ ئۇنىڭ ھاغداتىغا يەتمەي قويماتتى. مانا، ھازىر غېنىدىن سامساقنى كىشەنگە سۈركەشنى ئاڭلاش بىلەن قۇسەننىڭ كۆز ئالدىدا ئۇمۇت يۇلتۇزى چاقنىغاندەك بولدى. «ھە، ھە! سامساق تۆمۈرنى ئوڭاي چىرىتىدۇ...» قۇسەن غېنىنى قۇچاقلايدىغاندەك ئۇنىڭغا چاپلىشىپ دېگىدەك ياتتى.

غېنىلارنى سولىغان زىندان ئۇرۇمچىدىكى سەككىز زىنداننىڭ تۆرتىنچىسى بولۇپ، بۇ زۇلۇم ئوچىغىنىڭ ئورنى ئەسلىدە خىتايلارنىڭ زور بۇتخانىسى - چىڭ-خۋاڭ-مياۋ ئېدى. سولانغانلارنىڭ سانى «پلاندىن» ئارتۇق ئورۇندالغانلىقتىن، يېڭى سېلىنغان ئىمارەتلەر زىندانلارغا ئايلانغان. تۆرتىنچى زىنداننىڭ «شاۋشىيار» (غەربىي كىچىك ھويلا) دەپ ئاتىلىدىغان بۆلۈمچىنىڭ ئېگىز، سېپىلغا ئوخشاش قوش قەۋەت تاملىرى تىكەنلىك سىملار بىلەن ئورالغان بولۇپ، ھويلىنىڭ ئىچى-تېشى ۋە ئۆگۈزلەردىمۇ جېسەكچىلەر تۇرغاشقا «بۇ يەردىن ئۇچار قۇشما قاچالماس» دېگەن پەرەزنى قىلىش مۇمكىن. غېنى ئەنە شۇ گۇندىپايلارنىڭ سۆزىچە «پولات قورغاننىڭ» ئىچىدە ئېدى.

ئۆزىنى سادىر پالۋانغا قىياس قىلىدىغان غېنى ھەر كۈنى تاھارەتكە چىققاندا ئەتراپقا كۆز قىرىنى سېلىپ، كۆڭلىدە نېمىلەرنىدۇر مۆلچەرلەتتى قورغاننىڭ مەزمۇتلىغى ۋە پۈتىدىكى قوش-قوش ئۇچ كىشەننىڭ سالمىغى ئۇنى بەزىدە مەيۇسلەندۈرۈپ، بۇ قېتىم ئۇزاغىراق يېتىپ قالغانلىغىغا ئېچىناتتى. ئۇ بىر كۈنى كېچىسى ھەممە قاتتىق ئۇيقىغا كەتكەن چاغدا كاتتىنىڭ ئاستىغا چۈشۈپ،

تامىنىڭ ھۆلىغا ياتقۇزغان خىشلارنى قوزغاپ كۆرىۋېدى، كونا ئىمارەت زەيلىشىپ، ئاراش تارتىپ قالغاشقا خىشنىڭ قوزغىلىشى ئانچە تەس ئەمەس ئىكەنلىگىگە كۆزى يەتكەن ئىدى. بۇگۈنما يەنە بىر قېتىم تەكشۈرەش ئۈچۈن تەمشىلىشىگە، چىراق تۇتقان ئىككى گۇندىپاي كىرىشىپ كېلىشتىدە، ئۇخلىغان بولۇپ يېتىۋالغان غېنىنىڭ قېشىغا كېلىپ بىرسى خىتايچىلاپ:

ـتۇر، ئورنىڭدىن! ـ دەپ ئۇنىڭ پۇتىغا تەپتى.

ـنېمە گېپىڭ بار، شوۋەكلەر؟ ـ دېدى ئورنىدىن قوزغالماي تۇرۇپ غېنى. ئۇنىڭ نېمە دەۋاتقىنىنى چۈشەنمىگەن گۇندىپاي قول چىراقنى غېنىنىڭ كۆزىگە تۇتۇپ:

ـزو1 ـ دېدى قوپاللىق بىلەن.

ـزو بولسا، زو، ـ دەپ كىشەنلەرنى شاراقلىتىپ ئورنىدىن تۇردى غېنى ۋە پۇتىدىكى كىشەنلەرنى كۆرسىتىپ، ـ مونۇ «ساپايىلەرنىڭ» ئاۋازىنى سېغىنىپ قېلىشقان ئوخشايدۇ بۇ كۆك ماڭقىلار، ـ ئۇ كىشەنلەرنى ئەتتەي قاتتىق شاراقلاتتى. غېنىنىڭ تەنىسىنى ئاڭلاپ يېتىشقان مەھبۇسلار كۈلۈۋېتىشتى تار دەھلىزىگە چىققاندا سىرتقى كۆرۈنۈشى گۇندىپايلاردىن پەرىق قىلمىغان ئەسكەرىي كىيىملىك ئىككى چېرىك پەيدا بولدى ۋە ئالدىراشلىق غېنىنىڭ قولىغا كويزا سالماق بولۇۋېدى غېنى ئادەتتىكى تەنىسى بىلەن:

ـقولۇمدا بىلەيۈزۈك كامدى، ئەكېلىش قورققانچاق شوۋەكلەر، ئۇنىما سېلىش دەپ قولىنى تۇتۇپ بەردى. چېرىكلەر ئۇنىڭ قولىغا كويزا سېلىپ قۇلۇپلىغاندىن كېيىن، مەخسۇس ئىشلەنگەن پاختىلىق خالتىنى بېشىغا كىيدۈرمەك بولۇشۇپ، قوللىرىنى سوزۇشتىيۇ، لېكىن غېنىنىڭ ئېگىز تۇۋرۇكتەك بويىغا نەدىن بويلاشسۇن؟

ـمەن پەرەنجە پۈركىنىدىغان نامەھرەممېدىم، ھۇي پاقا يېگەنلەر؟! ـ دەپ ئەسەبىي كۈلۈۋەتتى غېنى.

ـدا زىۋازا (چوڭ ئوغرى) دېيىشتىدە، ئۇنىڭدىن ئەيمەنگەن ھالدا مائۇزېرلىرىنى يالاڭاشلاپ، ھەيۋە قىلدى چېرىكلەر.

ـقولىدا قۇرال تۇرۇغلۇق كىشەنلەگلىك ئادەمدىن قورقىشىدا بۇ ياچىۋەكلەر ـ دېدى غېنى ۋە «نېمە قىلىشىسەن؟!» دېگەندەك، مەغرۇر ھالدا كۆكسىنى كېرىپ تۇردى. ئۇنىڭ ئەلپازىدىن چۆچۈگەن گۇندىپاي:

ـسوراققا بارىسەن! ـ دەپ سىلىق مۇئامىلە قىلىشقا باشلىدى.

ـماقۇلە، «چۈمبىلىڭنى» سېلىشە! ـ ئېڭىشىپ تۇردى غېنى. چېرىكلەر ئالمان-تالمان خالتىنى ئۇنىڭ بېشىغا كەپلىدىدە، يېتىلەپ ئېلىپ مېڭىشتى. «بۇ خۇمپەرلەرنىڭ نېمە قىلىغىدۇ ھە! كۆندۈزى بولسا بىرسى كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ خالتىسىنى كەپلىسە مەيلىدى، كېچىدە بۇ نېمىگە كېرەك؟ بۈگۈن بۇ چىل بۆرىلەرنىڭ قىلىقلىرى ئۆمسىلا! مېنى ئۆلتەرگىنى ئېلىپ، مېڭىشمىغاندۇر؟! ئۇنىڭ كۆڭلىدىن مۇھدىش گۇمان كەچتى، بەدىنى تىكەنلىشىپ، قۇيقا چاچلىرى تىك بولۇپ كەتتى. نېمىشكىما مەن ئاخماق قولۇمنى تۇتۇپ، بېشىمنى ئېگىپ بەردىم بۇ ھەجمىوناخلارغا؟! ئەڭ بولمىغاندا بىر-ئىككىسىنى دومىلاتقىنى بولاتتىغۇ. ئەندى تۆرت پۇتى ماتاقلىق، قۇرۋانلىققا سويىدىغان توپاق ئوخشاش يېتىپ بېرىمەنمۇ! ياق، ياق ئىشت ئۆلۈمدە ئۆلۈشنى خالىمايمەن!"

---

1 زو ـ ماڭ

ـنامەرت، مۇتەھەملەر! سەنلەرگە باش ئېگىپ، بوزەك بولىدىغان غېنى يوق! ـ ۋاقىرىغان پېتى قولىدىن مەككەم تۇتۇپ ماڭغان چېرىكلەرنى بىر يۇلقۇپ موللاق چۈشەردىدە، كويزىنى تولغاپ ئۈزۈۋەتتى. بېشىدىكى خالتىنى بولسا سىرىپ تاشلاپ، ـ مانا ئەندى ئات، ئېتىشمامسەن، پاقىراپ

تۇرغىچە، قارغۇياپىلاقلار!

ھېچ قاچان يۇز بەرمىگەن كۆتۈلمىگەن ھادىسىدىن ھودۇقۇپ قالغان چېرىكلەر غېنىنى ئېتىپ تاشلاشقا جۈرئەت قىلىشالمىدى ۋە ئۇنىڭ يېنىغىمۇ كېلەلمىدى. ئۇنىڭ غەزەپلەنگەن يولۋاس سىياقى شامدىغايلىنىپ تۇرغان غېنىنىڭ ئەلپازىدىن ئەيمىنىپ، نەچچە قەدەم ئارقىغا چېكىنىشكەن ئېدى. نېرىراقتا، ئىككى ئات قېتىلغان فائېتون قېشىدا، ئەھۋالنى كۆزىتىپ تۇرغان دوپ-دۇگىلەك، خۇددى بودىغان چوشقىدەك، گۇرەنلىرى قاتلىشىپ كەتكەن ئادەم ئالچاڭلاپ كەلدىدە، ياسالما كۈلكە ئارىلاش:

-نېمە بولدۇڭۇي، باتۇر؟! مېنى تونۇمىدىڭما؟ - دەپ غېنىنى ئاستا نوقۇپ قويدى.

-مېنى تونۇمىدىڭمۇ دەيدا تېخى. سەن غۇلجىدىكى ئاشلاڭپۇڭچىنىڭ ئوغلى مەخمەمەر ئەمەسمۇ؟ ئۇرۇمچىگە كېلىپ، ئەمەلدار بولۇپ «ليۇبىڭدى» بولۇۋاپسەن...

-كاپشىما، ئوغرى! بۇيرۇق بەرسەم ئۆزەڭنى جەھەننەمدە كۆرىسەن! - دوق قىلدى، غېنىنىڭ تەنىسگە چىدىمىغان ليۇبىڭدى.

-تۇرمىنىڭ تەرتىۋىگە بوي سۇنمىساڭ يەر تېگىدە يېتىپ چىرىپ كېتىسەن ئاخماق!

-ۋاي، خۇدا، يەر ئاستىغا سولىماي، ئاسمانغا سولاتتىڭلارمۇ؟!

-ئۆلۈم ھالىتىدىمۇ تەنەڭنى تاشلىمايسەندە، تەلۋە! - دېدى غېنىنىڭ ھېچ ئەيمەنمەي قىلغان سۆزىگە تەن بەرگەن ليۇبىڭدى - بۇگۈن شىڭ-شىسەي ئۆزى سوراققا ئالماقچى، - دەپ قوشۇپ قويدى ئۇ.

-ئۇ ئۇلۇقنىڭ ئالدىغا بېشىمنى پۈركەپ، قولۇمنى باغلاپ ئاپىرىشساڭما مونۇ ئۈچ «ساپايىنى» سۆرەپ قېچىپ كەتمەسىدىم!

-راستلا، ئېيتىپ قوياي، چوڭ كىشىنىڭ ئالدىغا بارغاندا ھازىرقىدەك بېغەرەزلىك قىلساڭ، ئۇن جېنىڭنىڭ بىرسى ساق چىقمايدۇ! - جىددىي تەكىتلىدى ليۇبىڭدى.

-قاراپ تۇرۇپ، ئۆزىنى ئوققا تۇتۇپ بېرىدىغان ئاخماق مەن ئەمەس! - رەددىيە بەردى غېنى.

-بايقىشىمچە، سەن ئانچە-مۇنچە سىياسىي گەپلەرنى ۋالاقلايدىغان بولۇپ قاپسەن؟!

-سىياسەت-پەياسەت بىلەن كارىم يوق. مەن ھەقنىڭ قۇلى ئادەم .

-ھەق؟ - تەكرارلىدى ليۇبىڭدى ۋە سوغ كۈلۈپ، چېرىكلەرگە ئىشارە قىلىۋېدى، ئۇلار غېنىنى يۆلەشتۈرۈپ ئاران دېگەندە فائېتونغا ئولتارغۇزۇپ، ئۇنىڭ ئىككى يېنىدا ئىككى چېرىك مائۇزېرلىرىنى بەتلەپ ئۆرە تۇرۇشتى. ليۇبىڭدىمۇ گوندىپايلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئىنجىقلاپ فائېتونغا ئولتاردى.

-بۇ تۈن كېچىدە ئىسسىق ئورنۇڭدا ياتماي، ساڭىمۇ، مونۇ مېنى يۆلەشتۈرۈپ ھارۇۋغا چىقارغىچە پاقىدەك ماكىلداپ كېتىشكەن چېرىكلەرگىمۇ نېمە شۇنچە ئاۋارىگەرچىلىكتۇ، ھە؟ - دېدى غېنى، كۈلكىسىنى يوشۇرماق بولغان ليۇبىڭدى تەتۈر قاراۋالدى ۋە ئاسماقچىلاپ شۇنداق دېدى:

-كاجلىق قىلماي، گۇنايىڭنى ئىقرار قىلساڭ ساڭىمۇ بىزگىمۇ ئاۋارىگەرلىك بولمايتتى.

-گۇنايىڭنى؟! - تەكرارلىدى غېنى ۋە ئارتۇق سۆز قىلغۇسى كەلمەي، ئاسمانغا تىكىلدى. «سېنىڭ يۇمشاق تىلىڭنىڭ تېگىدە مېرەزلىك بارلىغىنى سەزمەيدۇ دەمسەن، سېتىلما؟!» - پىچىرلىدى غېنى ئۆز-ئۆزىگە، ئاسماندىن كۆز ئۈزمەي تۇرۇپ.

مارت ئېيى بولغاشقا كۈندۈزى قۇياش تەپتىدە ھاسىل بولغان ئەگىز سۆلاردىن كۆتىرىلگەن ھو چاڭلىشىپ ئاسمان گۇمبىزىنى، يۇلتۇزلارنىمۇ ئوچۇق-ئاشكارە كۆرگىلى بولماتتى: پەقەت تولۇن ئاي، خۇددى قېلىن چاشەپنىڭ ئىچىدە سۇس يېنىپ تۇرغان چىراق نۇرىدەك، تۇمان-چاڭ ئارىسىدىن گىرىمسەن پاقىراپ تۇراتتى. «كۆزۈمنىڭ نۇرى ئاجىزلىشىپ قالسا كېرەك. ئاي قوش-ئاچا كۆرۈنىۋاتىدۇ! - ئۆكۈندى غېنى، ئايغا قاراپ ياشاڭغىرىغان كۆزىنى سۈرتۈپ، «بىر چاغدا سايرام كۆلىنىڭ ياقىسىدا قىمىز ئىچىپ ئولتارغاندا، كۈندۈزى ئاسماندىكى يۇلتۇزلارنى كۆرگەن ئەمەسىدىم. ئىست شۇ قۇۋناق كۈنلەر..."

ـ ئايغا سەياھەت قىلغۇدەك بارمۇ نېمە؟ ئاسماندىن كۆز ئۈزمەيسەنغۇ، باتۇر؟ ـ دەپ غېنىنىڭ بىقىنىنى نوقىدى لېۋىقىدى.

ـ سەنلەرنىڭ پەيلى ـ خۇلقىڭ موشۇ بولسا، ئاي ئورنىغا گۆرنى سەياھەت قىلمىساق بولاتتىغۇ!

ـ لاۋزا! ـ ۋاقىراۋەتتى غېنىنىڭ سۆزى تېنىگە تىغدەك سانچىلغان لېۋىقىدى، ـ يۇرتداش دەپ رىئايە قىلغاننى بىل جۇمۇ، ۋەھشى!

ـ رىئايە قىلارمىشا! ـ تەنىلىك كۈلدى غېنى.

ـ تەكرار ئېيتىمەن: شىڭ ـ شىسەينىڭ ھوزۇرىدا ۋالاقلاپ يۈرمە، جۇمۇ!

ـ ماڭا خۇدادىن باشقىسى ئوخشاشلا! ـ دېدى بىپەرۋالىق بىلەن غېنى.

ـ چوڭ سۆزلۈك بېشىڭغا يەتمىسۇن، ئاخماق! قارا كۈچۈڭگە ئىشىنىپ رەسۋا بولىسەن! ـ دېدى تېرىككەن ھالدا لېۋىقىدى.

ـ بىزدە قارا كۈچتىن باشقا نېمە بار دەيسەن. ئەگەردە پەم ـ پاراسىتىمىز بولسا، كۆرۈنگەنگە بوزەك بولماستۇق..!

ـ تېخى مۇنداق دېگىن! ـ غېنى ئوغرى دەپ نام ئالغان «نادان» ئۇيغۇردىن بۇ خىل چوڭقۇر مەنالىق سۆز چىقىشىنى زادىلا كۈتمىگەن ئىدى. ھەجەبا، ـ دەتتى دېمى ئىچىگە چۈشكەن لېۋىقىدى، ـ ئاددىي بىر دېھقاننى تۈرمىگە سولاپ، ئىسپيانكار قىلىپ چىقارمىساق..."

دۇبەن گوڭشۇ ـ ئالىي مەمۇرىي باشقارما دەپ ئاتىلىدىغان زور ۋە ھەيۋەتلىك بىنانى، پىششىق خىشتىن ياسالغان سىپىل سىياقى قورغان قورشاپ تۇرىدۇ. بۇ زامانىۋىي ئۇسلۇبدا سېلىنغان يېڭى بىنا ئۈرۈمچى سېپىلىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ئەڭ ئالىي ھۆكۈمرانى شىڭ ـ شىسەينىڭ ھەربىي ـ مەمۇرىي باش مەھكىمىسى ۋە شەخسىي رېزىدېنسىيەسى ئىدى. تۈركىستاننى خانۇ ـ ۋەيران قىلغان بۇ مەككار، پۈرسەت ـ پەرەست قىلمىش جىنايىتىدىن ئەيمەنسە كېرەك، ئەتىمالىم، ئەشۇ «دۇبەن گوڭشۇ» دەپ ئاتالمىش ئوردىسىدىن تولا ـ تېرىم سىرتقا چىقمايدىغان. پەقەت، بىرەر زۆرۈرىيەت بولغاندىلا، سىرتقا چىقىش توغرا كەلسە، ئالدى ـ ئارقىدا ئەللىك ـ ئاتمىشچە ئاتلىق چېرىك، قۇراللىرى سەنجاق ھالدا ئۇنىڭ ئەتراپىنى كۈزىتىپ ماڭىدىغان ئىدى. ئەسكىرىي كىيىم ئورتاچە بويىغا قونۇپ كەلگەن دىڭ قاش، رېپىدە ئۈز، ياپما قاپىغىدىن رەھىمسىزلىك يېغىپ تۇرىدىغان بۇ شەخس «خەلىق رەھبىرىدىن» كۆرە، قولىغا قىلىچ تۇتقان جاللاتنى ئەسلىتەتتى. شۇڭلاشقا ئۇ كولياسكىدا غادىيىپ ئولتارغان پېتى، ئەتراپقا يىرتقۇچلارچە كۆز تاشلاپ ئۆتكەن چاغدا، پۇخرالار سەمىمىي ھۆرمەت بەلگۈسى بىلەن ئەمەس، قورققانلىقىدىن ئۇنىڭغا نائىلاج باش ئېگىشىپ تۇرۇشىدىغان. غېنى باتۇر ئۇنى بىر قېتىم چالا ـ پۇلا كۆرگەن؛ دوستلىرى بىلەن بىرلىكتە شىداچوا1 يېنىدىكى ئۇمۇمىنىڭ سەيلىگاھى باققا چىققان چېغىدا شىڭ ـ شىسەي ئادەتتىكى دەب ـ دەبەسى بىلەن ئەشۇ باغ ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتكەن ئىدى. شۇ چاغدا شىڭ ـ شىسەيگە تىكىلىپ قاراپ، كۆڭلىدە ئۇنىڭغا نىسبەتەن نەپرەتى قوزغالغان غېنى: ـ «مونۇ تىرىك بۈتنىڭ كېرىلىپ ئولتىرىشىنى، مونۇ خەقنىڭ ئۇنىڭغا باش ئېگىپ چوقۇنۇشىنى قاراڭلار!» ـ دېۋىدى دوستلىرى ئۇنىڭ سۆزلىشىگە ھەيران بولۇشقان.

2شىداچاۋ ـ غەربىي چوڭ كۆرۈك .

چۈنكى شىڭ ـ شىسەي ئۇ كەملەردە تىل تەككۈزۈپ بولمايدىغان «داھىچاققا» ئايلىنىپ ئۇنىڭ شەنىگە شەك كەلتۈرگەن كىشى ئۆزىنى قاراڭغۇ زىنداندا كۆرىدىغان. مانا ھازىر ئۇ ئادەمنى تىرىك يۇرتقىدەكلا قىلىپ تۇرىدىغان سۈرلۈك قارا قاپقىسىدىن كىرىشى بىلەنلا ئەشۇ دېگەنلىرى گۈپپىدە ئېسىغا

چۈشكەن غېنى: «ئەشۇ تىرىك بۇت بىلەن ئۇزمۇ-ئۇز كۆرۈشمەندە؟! ئۇلار مېنىڭ نېمەمگە قىزىقىدىكىنە؟! مېنىڭدىن نېمىنى سورار؟ نېمە دەپ جاۋاپ بەرسەم بولار! خۇدا دىلىمغا نېمىنى سالسا شۇنى دەۋېرىمەندە!» ئۇ ئەندى «دۇرۇت ـ نجات» ـ ئايەتنى ئوقۇشقا باشلىدى. فائېتون «خەۋەرلەش بۆلۈمى» دەپ ئاتىلىدىغان يالاڭ قەۋەتلىك ئىمارەتنىڭ ئالدىدا توختىدى. دەسلەپ لېيۇبىڭدى چۈشتىدە، چېرىكلەرگە ختايچىلاپ نېمىلەرنىدۇر جېكىپ، ئۆزى شۇ ئان غايىپ بولدى. چېرىكلەر غېنىنى بايىقىدەك ھەشەم بىلەن يۆلەشتۇرۇپ يەرگە چۈشىرىپ، خەۋەرلەش بۆلۈمىگە باشلاپ كىرىشتى. ئالدىن-ئالا ھازىرلاپ قويغان كىشەن ئاچىدىغان ۋە سەندالدا غېنىنىڭ پۇتىدىكى ئۈچ كىشەننى بوشتىپ، ئاندىن كېيىن ئىچكەركى بۆلمىگە ئېلىپ كىرىشتى.

ـ بۇ غىزالارنى جانابى شىڭ-دۇبەن ئۆزى بۇيرۇق بېرىپ ھازىرلاتقۇزدى. بىمالال ئىستىمال قىلىڭېرىڭ، غېنى، ـ دېدى ئېگىز، ئورۇق، ياچۇۋەككە ئوخشاپ كېتىدىغان ئوفىتسېر، ئىنتايىن ھېلىملىك بىلەن.

ـ دۇبەن ئىلتىپات قىلغان بولسا، ياق دېمەيمىزدە! ـ تەكەللۇپسىزلا ئورۇندۇققا ئولتاردى غېنى، كۆڭلىدە: «تايىنلىق مېنى قىلتاققا چۈشىرىش ئۈچۈن دان چېچىۋاتىدۇ بۇ ئالدامچىلار» ـ دېگەن گۇمان كەچتى ئۇنىڭ كۆڭلىدىن ۋە: ـ «ھازىرچە بارىغا دەتتىكام...» دېدىدە، ھە دېگەندە سېمىز گۆشكە قول ئۇزاتتى.

ـ ھاراقتىن قۇيايمۇ؟

ـ ياق! ـ دېدى ئاغزىدىكى لىق گۆشنى چاينىماي يۇرتۇۋېتىپ غېنى. ئۇ ھەش-پەش دېگىچە يوغان تاۋاقتىكى گۆشنى سىيپاپ سېلىپ، تەخسىلەردىكى سەيلەرنى جىڭموملغا ئارىلاشتۇرۇپ سوقۇشقا كىرىشتى ۋە ئاچچىق-چۈچۈك ئىككى چىنە سۈەنتەڭنى كەينى-كەينىدىن سۇمۇرۇۋېتىپ، پېشانىدىن بۇيىيدە چىققان تەر تامچىلىرىنى ئوچۇملاپ سىرىۋەتتىدە، ئاچچىق دەملەنگەب چايغا تۇتۇش قىلدى. باياتىن ئۇنىڭ تاماق يېيىشىگە ھەيرانلىق ئىچرە قاراپ تۇرۇشقان ئوفىتسېر ۋە تۆرت قۇراللىق چېرىك بىر-بىرسىگە مەنىلىك كۆز تاشلاشتى. بۇ قاراشتا: «بىزنىڭ ئۇسۇلۇڭ نامىلىق باتۇرىمىزدىن قالمايدىغان چەنتۇكەن» دېگەن مەنا چىقىپ تۇراتتى. شۇ ئارىلىقتا، سېمىزلىقتىن خىرىلداپ لېيۇبىڭدى كىرىپ كەلدى. ئۇ:

ـ قوساقنى بىر ئاز قاپارتىپ ئالغانسەن؟ ـ دەپ سورىۋېدى، غېنى ئۇنلۇك كېكىرىۋېتىپ:

ـ ئۇنى يېپىشىپ، بىر جىڭ گۆشنى يەپ بولالمايدىغان ختاي دېۋىدىڭمۇ مېنى؟! بۇ نەرسىلىرىڭ قوسىغىمنىڭ بىر بۇلۇڭىغىمۇ كەلمىدى.

ـ ئېچىقاپ قالغان ئادەمنىڭ ئۆزى تويسىما كۆزى تويمايدۇ ئەمەسمۇ. بايقاپ يە «ھاسان» ئاكاڭ قوغلاپ كەتمىسۇن يەنە! ـ دېدى كۇلۇمسىرەپ لېيۇبىڭدى.

ـ گۆشنى كۆرمىگىنىم ياخشىدى. مانا، ئازىراق يەپ نەپسىم قوزغىلىپ كەتتى.

ـ بىز دېگەنگە كۆنسەڭ ـ سېمىز پاخلانلار تەييار.

ـ پاخ-لان؟ پاخلان تۇرماق چاشقانمۇ ئاشماس سەنلەردىن.

ـ بولدى، بولدى يۇر! ـ دەپ غېنىنى باشلاپ ماڭدى لېيۇبىڭدى. ئۇلار ئىشىكتىن چىقىشىغا ئۇگەنگەندەكلا، ئىككى رەت بولۇپ، سەپ تارتقان قۇراللىق چېرىكلەر تۇرۇشاتتى. غېنىلار تا شىڭ-شىسەينىڭ ئىشخانىسىغا كىرگىچە قۇراللىق سەپنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ماڭدى. «تايىنلىق ماڭا قىلغان ھەيۋىسى... زادى بۇلارنىڭ نېمە قىلغىنى؟ بىر دەم مېھمان قىلىدۇ، تۇرۇپلا پوپوزا قىلىپ قويىدۇ، بىلەلمىدىم بۇ دىمىقتىلارنى... بىزگە ئوخشىغان قۇرالسىز مەھكۇملارنى ھەر كويغا سېلىشقا ئۇستىدە، بۇ رەڭۋازلار!...» دەپ پىچىرلاتتى، قەلبىدە غەزەپ-نەپرەت، ئۆچمەنلىك-ئىنتىقام ھىسسىياتى تېخىمۇ كۈچىيىشكە باشلىغان غېنى.

كەڭ بۆلمىنىڭ ئىچىنى سۇرلۇك سۈكۇنات بېسىۋالغاندەك سېزىلىدۇ. مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ تەغدىرىنى بىرلا بەلگۇ ـ يەنى بىرلا سىزىق بىلەن ھەل قىلغۇچى بۇ بۆلمىگە ھەر ھەپتىنىڭ سەشەنبە

كونى بىر قېتىم تەشرىپ قىلاتتى شىڭ-شىسەي. گوڭەن-گەن لىچۇ - بېخەتەرلىكنى ساقلاش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى لى-يىڭچى بە ھەربىي سوت باشلىقى لى-فۇلىڭ تەرىپىدىن خۇلاسىلەنگەن تىرگەۋ ھۆججەتلىرى شىڭ-شىسەي ئىمزاسى چېكىلگەندىن كېيىن، مەزمۇت ئېھاتىلەنگەن مەزكۇر بۆلمىنىڭ ئىچىگە ئورنىتىلغان سەيفتا ساقلىناتتى.

شەرقىي تۈركىستان دائىرىسىدىكى ئون مەمۇرىي ۋىلايەتنىڭ ھەممىسىدىكى زىندان - ھەپسىخانىلاردا بېگۇنا ئازاپ چېكىۋاتقان تۇتقۇنلارنى ھېساپقا ئالمىغاندا، پەقەت ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ ئۆزىدىلا ئالتە ئورۇندا چوڭ زىندانلار بولۇپ، بارلىق مەھبۇسلارنىڭ جازا ھۆكۈملىرىگە شىڭ-شىسەي بېۋاسىتە نازارەت قىلىش بىلەن بىللە، بەزىدە ئۇمۇمىي تىزىم بويىچە «خ» بەلگۇسىنى قوياتتىدە، ئەشۇ تەۋەككەلگە سىزىلغان «خ» مىڭلىغان ئادەملەرنىڭ قەتلى قىلىنىشىغا ئاساس بولاتتى. ئايرىم ۋاقىتلاردا «شەخسىي دۈشمەن» ياكى «خەتەرلىك ئۇنسۇر» دەپ ھېساپلايدىغان كىشىلەرنى موشۇ بۆلمىگە كەلتۈرۈپ، تىرگاۋنىڭ ئېلىپ بېرىلىشىنى يان بۆلمىنى ئايرىپ تۇرىدىغان سىرلىق پەردە كەينىدە تۇرۇۋېلىپ، كۆزىتىشكە خۇشتار ئېدى. بۇ تېرىقىدىكى سوراق-تىرگاۋلەرگە ئۇنىڭ ئەڭ ئىشەشلىك «تايانچىلىرى» بولغان لى-يىڭچى، لى-فۇلىن ۋە ئىشەشلىك تەرجىمان ھەمدە جىنائىي تەپتىشچى ليۇبىڭدى قاتنىشاتتى. مانا بوگۇن «خەتەرلىك» ھېساپلىغان غېنى باتۇرنى ئەشۇ بۆلمىگە كەلتۈرۈشتى.

غېنى يەتتە يىلدىن بۇ يان داۋاملىق ھالدا سولاقتا ئېلىنىۋاتقان «سىياسىي جىنايەتچىلەر» جۈملىسىدىن بولمىسىمۇ، غېنىنىڭ ھايات يولى ۋە جۈرئەتلىك قەيسەرلىكى شىڭ-شىسەينىڭ دىققەت-ئېتىۋارىنى قوزغاپ، ئۇنى «خەتەرلىكلەر» جۈملىسىدىن ھېساپلاپ «قارا تىزىمغا» كىرگۈزگەن ئېدى. ئىككىنچى تەرەپتىن بولسا قورقۇمسىزلىغىدىن ھەر كىم ئەيمىنىدىغان بۇ «قارا تۇرۇك» ئەيۋەشكە كەلگەدەك بولسا، ئۇنى "تەربىيىلەپ"، كۈچىدىن پايدىلىنىشمۇ نەزەردە تۇتۇلغاندى.

غېنىنى باشلاپ كىرگەن ليۇبىڭدى بۆلمىنىڭ بوسۇغۇسىدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ، كەڭ ئۈستىلىدە نېمىنىدۇر ئىنتايىن دىققەت بىلەن ئوقۇپ ئولتارغان كىشىنىڭ يېنىغا كېلىپ:

-باشلايمىزما؟ - دېدى ئاستا پىچىرلاپ.

-ھازىر، - دېدى كۆزىنى قەغەزدىن ئۈزمەي لى-يىڭچى.

-ئولتار! - دەپ بۇلۇڭغا قويۇلغان ئورۇندۇقنى كۆرسەتتى غېنىغا ليۇبىڭدى. ئۈستەلدىن باش كۆتەرمەي ئولتارغان كىشىنى شىڭ-شىسەي بولسا كېرەك دەپ پەرەز قىلغان غېنى ئۇنىڭغا تىكىلگىنىچە تۇرۇپ قالغاندى.

-ھاڭۋاقماي، ئولتار دەيمەن! - تەكرارلىدى ليۇبىڭدى.

غېنى كۆرسىتىلگەن جايغا ئولتارغاندا ئۇنىڭ سالمىغىدىن ئورۇندۇق غىرسىلداپ كېتىۋېدى، لى-يىڭچى بېشىنى كۆتىرىپ، چۆچۈگەندەك ئۇنىڭغا قارىدى. ئەنە شۇ چاغدىلا لىنىڭ شىڭ-شىسەي ئەمەسلىگىنى بايقىغان غېنى: «بۇ خەقنىڭ ھەممىسى دىگىدەك رېپىدە ئۈز، پاناق بۇرۇن بولىدىكىنە!» دەپ پىچىرلىدى ئىچىدە.

-بۇ يەرگە نېمە سەۋەپتىن كەلگىنىڭنى بىلىدىغانسەن؟ - دېدى غېنىغا سىنچىلاپ قاراپ لى-يىڭچى. ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئېغىزچە تەرجىمە قىلىپ تۇردى ليۇبىڭدى.

-ھە... - قىسقىلا جاۋاپ بەردى غېنى. ئۇ ئۆزىنى تەمكىن، بېپەرۋا تۇتماققا قانچە تىرىشسىمۇ، نېمىشكىدۇر سۇر باسقاندەك ھېس قىلدى. مونۇ خۇن پۇراپ تۇرغان بۆلمىنىڭ تۆرت تېمىدىن جاللاتلار پالتا كۆتىرىپ چىقىدىغاندەكلا، ئەۋۋۇ بۇلۇڭدىكى ئادەم بويى سېيفتىن قانغا مىلەنگەن قوللار چىقىپ، ئۇنىڭ گېكىتىگىدىن بوغىدىغاندەكلا تۇيۇلاتتى. «ھەجەپ... قانچىلىگەن خېيىم-خەتەرلەرگە دۇچ كەلگىنىمدە پىسەڭمۇ قىلمىغاندىم، بوگۇن نېمە بولدىمە؟ ..»تەق تۇر، غېنى! شەنىڭگە ئۇيات«...

-قىلغان جىنايىتىڭنى بىلەمسەن؟ - دەپ سورىدى لى-يىڭچى. ئۇ قىيا تاش چوققىسىغا قونغان تاغ

بۇركىتىدەك، ئورۇندۇقتا مەغرۇر ئولتارغان غېنىنىڭ قىياپىتىگە، ئۇنىڭ بەستىلىك، بەقۇۋەت قەددىگە، خۇسۇسەن، شىجائەت ئۇچقۇنى چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىگە ھوسۇت قىلغاندەك، تىكىلىپ قالدى، ـ نېمىشكە جاۋاپ قىلمايسەن؟ ـ تەكرارلىدى لى-يىڭچى.

ـشىڭ-شىسەي جاناپلىرى ئۆزى سورىغان بولسا، موشۇنداق سوئالنى بېرەتتىمۇ؟ ـ ياندۇرۇپ سوئال بەردى، غېنى. بۇ خىل جاۋاپنى كۈتمىگەن لى-يىڭچىنىڭ كۆزلىرى چانىغىدىن چىقىپ كەتكەندەك چەكچىيىپ كەتتى. ليۇبىڭدى بولسا غېنىغا كايىماق بولۇپ تەمشەلدىيۇ، ئۆزىدىن زور ئەمەلدار ئالدىدا چات كېرىشتىن ئەيمەندى، ئەتىمالىم، ئېغىز ئاچقىنىچە تۇرۇپ قالدى. پەردە ئارقىسىدىكى يان بۆلمىدە ئولتارغان گەپ ئوغرىسى شىڭ-شىسەي غېنىنىڭ جاۋاۋىغا قىزىقىش ھاسىل قىلىپ، پەردىگە تېخىمۇ يېقىنلاشتى .

ـنېمە سەۋەپتىن موشۇنداق پەرەز قىلدىڭ؟ ـ سورىدى غەزىۋىنى زورغا باسقان لى-يىڭچى.

ـمېنى نەچچە قېتىم سوراققا ئالغان سوراقچىلارمۇ، مانا سىزمۇ موشۇنداق تومتاق سوئال بېرىسىلەردە!

ـزىۋازا! ـ دەۋەتتى لى-يىڭچى. ئۇنىڭ «ئوغرى» دەپ ھاقارەتلىشىنى مىڭلارچە قېتىم ئاڭلاپ، سىڭىش بولۇپ قالغاشقا ئېرەڭمۇ قىلمىدى غېنى.

ـبىز سېنىڭدىن ھۆكۈمەتكە قارشى ئۇيۇشقان تەشكىلاتنى پاش قىلىپ بېرىشىڭنى تەلەپ قىلىمىز، ئۇقتۇڭمۇ؟ ـ دېدىدە، بۇ يالغانچىلىقنىڭ غېنىغا قانداق تەسىر قىلغانلىغىنى بىلمەكچى بولۇپ، غېنىنىڭ كۆزىگە تىكىلدى لى. غېنى بولسا جاۋاپ بېرىش ئورنىغا مىيىغىدا كۈلدىدە، «تېرەمنى تەتۈر شۇلىسەڭمۇ يوق نەرسىنى بار دېگۈزەلمەيسەن» دېگەن قىياپەتتە جىم ئولتاردى. ـ ياخشىلىقچە جاۋاپ بەرمەيدېكەنسەن، قالىغاچتەك سايرىتىش قولۇمىزدىن كېلىشىنى ئەستىن چىقارما. ئانى باتۇلى! ـ دەپ دوق قىلدى لى.

ـپۇتۇمدىن تارتىپ بېشىمغىچە كەرتىسەڭلارمۇ ئۆزەمگە ۋە باشقىلارغا قارا چاپلاشقا تىلىم بارمايدۇ، ـ كەسكىن جاۋاپ بەردى غېنى.

ـخۇندەن! ـ ئورنىدىن چاچراپ تۇرغان لى غېنىنىڭ كاچىتىغا ئۇرماق بولۇپ، قولىنى كۆتەرگەن پېتى توختاپ قالدى. چۈنكى مونۇ تەۋرەنمەس ئادەمنى ئۇرۇش، پوپۇزا قىلىش ئارقىلىق ئەيۋەشكە كەلتۈرمەسلىگىنى ئەسلەپ، چاتاشتۇرۇپ سىر ئېلىشقا تۇتۇش قىلدى:

ـنېمىگە ئىشەش قىلىسەن؟ ـ ئەندى باشقىچىلا سوئال بەردى.

ـھە، بىر خۇداغا ئىشىنىمەن!

ـدېمەك، بارلىق ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغانلارنىڭ بىرلىگىنى تەشەببۇس قىلىدېكەنسەندە؟

ـمەيەدىكى ئۇيغۇرلار بىرىكىش ئورنىغا بىر-بىرسىگە ئورا كولىشىپ يۈرگەن چاغدا بارلىق مۇسۇلمانلار قانداقمۇ بىرىكەلە؟ ـ لى-يىڭچىنىڭ ساختا سوئالىغا ئىككى بىسلىق جاۋاپ بەردى غېنى.

لى يىڭچى بىلەن ليۇبىڭدى غېنىنىڭ مەنىلىك جاۋاۋىغا تىڭىرقاپ قېلىشتى. پەردە ئارقىسىدا چاشقاننىڭ تۆشۈكتىن چىقىشىنى پايلاپ ياتقان مۆشۈكتەك ماراپ ئولتارغان شىڭ-شىسەي: «بۇ ئاددىي ئوغرى ئەمەسكەن...خەتەر موشۇنداقلاردىن پەيدا بولىدۇ» دەپ پىچىرلىدى ئۇ، تېرگاۋنى ئۆزى باشقۇرماق بولۇپ بىر قەدەم باستىدە، بۇ پىكىردىن يېنىپ يەنە ئولتاردى.

ـسەن، ـ دېدى ئوڭ قولىنى غېنىغا قارىتىپ شىلتىگەن لى-يىڭچى، ـ خەلىق ئىچىگە: ئىسيان كۆتىرىمەن، ئىسلام ئاچىمەن دەپ ئىغۋا تارتقانلىغىڭنى بىزدىن يوشۇرالمايسەن...

ـبۇما كونا سەنەم، ـ دېدى لى يىڭچىغا دەرھال رەددىيە بەرگەن غېنى يەنە كۈلۈمسىرىگەن قىياپەتتە، ـ ئىسلام ئاچىمىز دەپ ئاخىرىدا ئۆزلىرىنىڭ سوڭى ئېچىلىپ قالغانلارنى كۆردۇقمۇ!

ـخې... تېخى مۇنداق دېگىن. خوش قېنى كىملەرنىڭ سوڭى ئېچىلىپتۇ؟

ــ هېلىقى ساۋۇت داموللا ئوخشىغانلاردە...

ــ سەن ئۇلارنى نەدىن بىلىسەن؟ ئۇلار بىلەن بولغان ئالاقەڭنى ئېيت! ــ دەپ تېگى-تەكتىنى كولاشقا باشلىدى، لى يىڭچى.

سوراقنىڭ بارغانچە شاخلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى، ئەگەردە بىر ئېغىز ئوشۇق گەپ قىلىپ قويسا مونۇلارنىڭ كانىدەك يېپىشىۋالىدىغانلىقىنى سەزگەن غېنى ئەندى پەخەس بىلەن جاۋاپ بەردى:

ــ سولاقتا يېتىپ ئاڭلىدىم...

ــ يالغان ۋالاقلايسەن! ــ كالتە كۆسەيدەك قىسقا قوللىرىنى شىلتىپ، ۋاقىراشقا باشلىدى لى-يىڭچى، ــ سەن ھەممىنى بىلىسەن. ساۋۇت داموللا بىلەن بولغان ئالاقەڭنى، مەخپىي تەشكىلاتىڭلاردا كىملەرنىڭ بارلىقىنى ئۆز ئاغزىڭ بىلەن ئېيتىپ بەرمىسەڭ تىلىڭنى يۇلۇۋالىمەن، زىۋازا!

غېنىنىڭ ئۇيۇل تاشتەك قىمىر قىلماي ئولتىرىشى، شۇنچە سىياسىي توقۇلمىلارنى ئاڭلىغاندا چىرايىدا تەشۋىش ئالامىتى ئەكس ئەتمەسلىگى لى-يىڭچىنىڭ ئەسەبلىرىنى قوزغىدى ئۇ، شۇ تاپتا غېنىنى قىيناشقا بۇيرۇق بېرىشكە تەمشەلدىيۇ، لېكىن ئۆزىنى زورغا تۇتۇپ، يېڭى سوئال بېرىشكە قارار قىلدى :

ــ ماقۇل، بۇ مەسىلە ئۈستىدە كېيىن سۆزلىشەرمىز. ئەندى پانتۇركىستلار بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولدۇڭ؟

ــ توۋۋا! ــ دەپ ياقىسىنى تۇتتى غېنى. چۈنكى ئۇ «پانتۇركىست» دېگەن ئىبارىنىڭ مەنىسىنىمۇ چۈشەنمەتتى.

ــ سەن ــ نەق پانتۇركىست! ــ قەتئىي ئېيتتى، خۇددى غېنىنىڭ پېشانىسىدە پانتۇركىستلىق تامغىسى باردەك لى يىڭچى.

ــ ھاي تاڭ، ئۇ دېگىنىڭلار: يەيدىغان، ئىچىدىغان نەرسىمۇ، بىلمىسەم...

لى-يىڭچى نە غەزەپناك بولۇشىنى، نە كۈلۈشىنى بىلمەي قالدى.

ــ مۇغەمبىرلىك قىلما، غېنى، قەيەردە ئېكەنلىگىڭنى بىلەمسەن؟ ــ ئارىغا قىسىلدى ليۇبىڭدى.

ــ بۇ يېرىڭنى سەن بىلمىسەڭ، مۇغەمبەر، مەن نەدىن بىلەي؟

ــ تۈرمىدە يېتىپ ئوغرىلىق ھۈنىرىڭگە مۇغەمبىرلىك قوشۇلغانمۇ نېمە، ھە؟!

ــ سەنما غۇلجىدا چېغىڭدا ئاشلاڭپۇڭ ساتاتتىڭ، بۇ يەرگە كېلىپ، ئەمەلدار بولۇۋاپسەنغۇ ــ تەنىگە تەنلىك رەددىيە بەردى، غېنى.

ــ تەلۋە! ــ دېيىشكىلا تىلى باردى ليۇبىڭدىنىڭ. ئۇنىڭ سېمىزلىقتىن گارمون ئوخشاش، قاتلاشقان گۆرەنلىرى تېخىمۇ كۆپۈپ كەتتى. ئۇ مەھبۇسلارغا قوللىنىدىغان ۋەھشىلىگىنى ئىشقا سالماق بولۇپ تەمشەلدىيۇ، لېكىن يان بۆلمىدىكى شىڭ-شىسەيدىن تەپ تارتىپ، كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى چىشلىگەن پېتى تۇرۇپ قالدى. دوق ۋە پوپۇزىدىن سادا چىقمايدىغانلىقىنى سەزگەن لى-يىڭچى ئەندى ئالدامچىلىققا ئۆتتى:

ــ سېنىڭ خەلىق ئىچىدىكى ئابروي-ئىناۋىتىڭنى، خۇسۇسەن، باتۇرلىغىڭنى ئېتىۋارغا ئېلىپ، ساڭا نىسبەتەن قاتتىق قوللۇق قىلمىغانلىغىمىزنى چۈشىنىشىڭ كېرەك، ئاينى باتۇلى!

ــ قولۇمغا چېتىق، پۇتۇمغا ئۈچ كىشەننى سېلىپ، قاراڭغۇ زىنداندا ئازاپلىغىنىڭلارنى نېمە دېيىشكە بولار؟

ــ تۆرت قېتىم سولاقتىن قاچقان ئادەمنى چىڭ تۇتمىسا، بەشىنچى قېتىم قېچىشى مۇمكىندە! ــ دەپ يىركىنچىلىك ھېجايدىدە، سۆزىنى داۋام قىلدى لى، ــ ئۆتكەننى تىيلە قىلماي، ساڭا بىر تەكلىپ قىلماقچىمىز.

ــ نېمە؟! ــ ھەيران بولدى، غېنى.

ـ ئەگەر سېنى تۈرمىدىن بوشاتساق، بىزگە خىزمەت قىلامسەن؟
لى يىڭچىنىڭ بۇ سۆزلىرى يارىغا تۇز سەپكەندىنمۇ ئازاپلىق تۇيۇلدى غېنىغا: «قاپاقىقا سېلىپ كولدۇرلاتقاندەك، ئاخماق قىلىۋاتقىنىنى قارا بۇ پەسكەشلەرنىڭ»، ـ پىچىرلىدى غېنى، ـ مونۇ پاناق بۇرۇنىڭ مىيىسىنى چۇگۇۋېتىپ، نېمە كۆرسەم كۆرەيمېكىن، ھە!

ـ ياخشىلىقىنىما قوبۇل قىلغۇڭ كەلمەمدا؟ ـ تەكرار سورىدى غېنىنىڭ ئىچكى كەچۈرمىلىرىنى سەزگەندەك لى يىڭچى.

ـ سىلەردىن ئادەم بالىسىغا ياخشىلىق تېگەرمۇ؟

ـ نادان، ۋەھشى، زىۋازا! ـ تەڭپۇڭلۇقىنى يوقاتقان لى-يىڭچى يەنە نېمىلەرنىدۇر ۋايساشقا باشلىدى. ئۇنىڭ نەيرەڭلىرىگە پىسەنت قىلمىغان غېنى:

ـ سەنلەر ئىزدىگەن قورققانچاق، ۋىژدانسىز ساتقۇن مەن ئەمەس، بىلىپ قويۇش! تولا بېشىمنى قوچۇماي جازا ھۆكۈمىڭنى ئېيتىش...

يان بۆلمىدىن ئىلدام كىرگەن شىڭ-شىسەي غېنىنىڭ ئالدىدا توختاپ، ئىككى قولىنى كەينىگە تۇتقان ھالدا ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلدى. مەشھۇر جاللاتنىڭ بۇ قىلىقىدىن قىلچە ئەيمەنمەي، قاپاقلىرىنى تۈرگەن پېتى بۇلجىماي ئولتاردى غېنى. شىڭ-شىسەي ئۇنىڭ بوي-تۇرقىنى ئۆلچىمەكچىدەك بىر ئايلىنىپ چىققاندا شىڭ-شىسەينىڭ بويى ئولتارغان غېنىنىڭ مۈرىسىگە ئارانلا بويلاشتى. ئۇ: «يەرلىك ھايۋانلارنىڭ ئەڭ زورى ئېكەنسەن...» ئىچىدە ھەسەت قىلدىدە، سورىدى؟

ـ نەچچە ياشقا كىردىڭ؟

ـ قوغۇن پىشىغىدا، خۇدايىم بۇيرىسا، قىرىق ئىككىگە توشىمەن.

شىڭ-شىسەي يەنە تىڭىرقاپ قالدى. ئۇنىڭغا غېنىنىڭ ئاددىي سۆزلىرىدە قانداقتۇر مەقسەت باردەك سېزىلدى. «ئوقۇمىغان ساۋاتسىز چەنتۇ دېيىشكەندى، ئەگەر ئوقۇغان بولسا بېشىمىزغا زور بالا-قازا بولىدىكەندە بۇ زىۋازا» دېگەن تەشۋىشلىك ئوي كەچتى ئۇنىڭ كۆڭلىدىن، ۋە:

ـ ئاڭلىشىمچە خەت-ساۋاتىڭ يوق ئېكەن، نېمىشكە ئوقۇمىدىڭ؟ ـ دەپ سورىدى.

ـ زىنىدان، سۈرگۈنلەردە ئوقۇغىنىم يەتمەمدۇ؟ ـ جاۋاۋەن سورىدى غېنى.

ـ خا، خا، خا! ـ ئەسەبىي، ئۆشكە مەشرىدە كۈلدى شىڭ-شىسەي ۋە كىيىم پىچىدىغاندەك غېنىنىڭ بەستىگە خېلىغىچە كۆز ئۈزمەي تىكىلدى. ئۇنىڭ بۇ زەھەرلىك قارىشىدىن ئۆچمەنلىك، لېكىن چەكسىز قىزىقىش ـ ھەۋەس ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. «سېنى ھازىرچە ئۆلتۈرمەيمەن، قانداق يوللار بىلەن بولمىسۇن ئەيۋەشكە كەلتۈرۈپ، كۈچ تەسىرىڭدىن پايدىلىنىمەن، سىڭكۇ1...» دېگەن پىكىرنى كۆڭلىگە پۈكتىدە، ئۈنلۈك ھالدا: ـ دا زىۋازا!2 ـ دەپ ۋاقىرىغان پېتى ئىلدام چىقىپ كەتتى.

1سىڭكۇ ـ ھايۋان
2لا زىۋازا ـ چوڭ ئوغرى

مۇھەدىش كېچىدە دەھشەت بەلگۈسىنى بېرىپ، زىنىدان ئىشىكلىرى ئېچىلدى. ئۆلۈم نۆۋىتىنى كۈتۈپ يېتىشقان مەھبۇسلار، نۆۋەت كىمگە كەلدېكىن دېيىشكەندەك، ۋەھىم-تەشۋىش ئىچرە باشلىرىنى كۆتىرىشتى. تۇم قاراڭغۇدا كىشەن ئاۋازى ئاڭلاندىدە، ئاندىن «بارمۇ سىلەر؟» دېگەن تاۋۇش چىقتى.

ـ غايىنامغوي، غايىنام! ـ دەپ ئورنىدىن ئېتىلىپ تۇرغان قۇسەننىڭ پۇتىدىكى كىشەن كاتقا ئىلىنىپ، ئوڭدىسىغا چۈشتى. شۇنداق بولسىمۇ تەمتىلەپ بېرىپ، غېنىنىڭ بوينىغا ئېسىلدى ـ ئىككىسى ئۇزۇن يىللار جۇدالاشقان قېرىنداشلاردەك گىرەلىشىپ كېتىشتى. شۇ ئارىلىقتا غېنىنىڭ سوراقتىن خېيىم-خەتەرسىز قايتىپ كىرگەنلىكىگە خوشال بولغان مەھبۇسلار ئۇنىڭدىن ھال-ئەھۋال سوراشقا

باشلىدى.

ـئۆزلە كىچىككەنسىرى بۆلەكچىلا قوختۇق، جۇمۇسىلا، باتۇر، مەم-مەم ـ دەپ كۆڭۈل ئېيتتى قۇمۇللۇق چارۋىدار.

ـبۇ لومودولاردىن ھەر بالا كېلىدۇ دېسىلە، يا پىرلەر! ـ دېدى تۇرپانلىق دىھقان ۋە ئاياپ ساقلىغان چىمەلتەكتەك موم شامنى يېقىپ، ھېجىردىكى سوغ چاينى غېنىغا سۇنۇپ، ـ ئۇسساپ قالغاندىلا، ئىچسىلە، پالۋان.

ـرەخمەت، نىياز تاغا، ـ مىننەتدارلىق بىلدۈردىدە، ھېجىردىكى سوغ چاينى دەم ئالماي ئىچىۋەتتى غېنى ۋە راھەتلىنىپ ئۇ تارتتى.

ـقارنىڭ ئاچتۇر؟ ـ دەپ لاتىغا يۆگەكلىك ئىككى جىڭمومىنى دوستىنىڭ ئالدىغا قويدى قۇسەن.

ـقوسغىم توق، قۇسەن، ئۆزەڭ يېگىن. مېنى سوراققا تارتىشتىن ئاۋال، نېمە ئۈچۈنكىن، گۆشكە راسا تويغۇزۇشتى.

ـقايران ئېت... ـ دەپ پىغان چىقاردى، ئاغزىنى تامشىغان قۇسەن.

ـبۇ مەككار خىتايلار ئاغزىمنى مايلاپ، يالغان-ياۋداق ۋەدىلەرنى قىلىپ، ئالدام خالتىسىغا سالماق بولۇۋېدى مەنما بوش كەلمىدىم، جۇمۇڭلا! ـ دەپ سوراق جەريانىدا ئۆتتۈلگەنلەرنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى غېنى.

ـغېنىكام، ئوغۇل بالا ھېمىشەم بىينى-بىي دېگۈلۈك، ـ دېدى غېنىنىڭ جۈرئىتىگە قايىل بولغان خوتەنلىك گىلەم ئۇستىسى. بەش يىلدىن بېرى نېمە گۇناھ قىلغانلىغىنى ئۆزىمۇ بىلمەي، زىندان ئازاۋىنى چېكىۋاتقان بۇ قېرى ھۈنەرۋەن ئۆزىدىن كۆرە غېنىنىڭ ئۆمرى زايە بولۇۋاتقىنىغا كۆپىرەك ئېچىناتتى ۋە بەزىدە: «سىلى قۇتۇلۇپ چىقسىلا بۇ كۇپايىلىدىن ئۆچىمىزنى ئېلىپ بەيەتتىلە» دەپ ئاززۇ-ئارمىنىنى ئېيتتى غېنىغا.

ـمەن بولسام يەر تېگىدىن قۇدۇق كولاپ، كارىزدىن سۇ چىقىرىپ زىرائەت كۆكەرتىدىغان دىھقاننىڭ بىرى، باج-سېلىق تۆلەش، غەللە-پاراق قويۇشتىن باشقا نېمە يامانلىغىم بارلىغىنى ئۆزەمما بىلمەيمەن، ۋاي، دوۋۋا دەپ «سىياسىي جىنايەتچىلەر قاتارىدا سولانغانلىغىنى ئېيتىپ زارلىناتتى تۇرپان دېخىنى.

ـقويسىلا، بۇ كېپەن ئۆغرىلىرىنى. مانا مېنىما خوجانىيازغا ئەسكەر بولدۇڭ دېگەن بانە بىلەن ئاز-تولا مېلىمنى تارتىۋېلىپ، مونۇ قاراڭغۇ گۆگە تاشلىۋەتكىنىگە ئالتە يىل بولدى مەم، مەم... چۆچۈرىدەك يەتتە بالام باش پاناسىز قالدىغۇزە! ـ قۇمۇللۇق چارۋىچىمۇ ئۆز دەردىنى تۆكۈشكە باشلىدى. بۇ خىل ئاھۇ-پىغان، دەرت-ئەلەم زىندانلارنىلا ئەمەس، پۈتكۈل شەرقىي تۈركستاننىڭ بۇلۇڭ-پۇشقاقلىرىنى قاپلاپ، بىپايان ئۆلكە بەئەينى تىرىكلەر گۆرىگە ئايلانغان ئېدى. 1934-يىلى ھاكىمىيەت ئۇستىگە چىقىۋېلىپ، 1944-يىلغىچە قانلىق ھۆكۈم يۈرگۈزگەن شىڭ-شىسەينىڭ جاللاتلىغى شۇ دەرىجىگە يەتكەن ئېدىكى، قاماققا ئېلىنغانلار ھەر دەقىقە قىيناش ۋە ئۆلۈمگە مەھكۇم بولۇشنى كۈتىدىكەن، سىرتتىكىلەر تەقىپ-تەھلىكە ئاستىدا ئەركىن نەپەس ئېلىشتىن مەھرۇم ئېدى. لېكىن مىللىي ئېزىش، مىللىي ھاقارەت ۋە كامسىتىش، زۇلۇم ۋە سىتەم قانچىكى ئاشقان سىرى خەلقنىڭ ئەزگۈچىلەرگە نىسبەتەن نەپرەت ۋە غەزىۋى كۈندىن-كۈنگە ئۇلغىيىپ پارتلاش نۇقتىسىغا يەتكەن ئېدىكى، بۇ پارتلاشقا شەرت-شارائىت پىشىپ كېلىۋاتاتتى. زۇلۇم گىردابىدا تاۋلىنىپ ھەق، ناھەقنى پەرىق قىلىش دەرىجىسىگە يەتكەن غېنى بولسا ئەركىنلىككە ـ خەلىق ئازاتلىق ئىشىغا تەلپۈنەتتى.

ـگەپ شۇ قېرىنداشلار، ـ دېدى مەھبۇس يولداشلىرىنىڭ ھەسرەتلىرىنى ئىخلاس بىلەن تىڭشاپ. ـ بىز قانچىكى يۇگاچ، ئىتائەتمەن بولۇپ، باش ئېگىپ تۇرساق بۇ ناپىسانىيەت جاڭگۇدىلار بوزەك قىلغىنى قىلغان، جۇمۇڭلار! ـ ئۇ سەل ئويلاندىدە، كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرگەن مەخستىنى ئىزھار قىلدى، ـ موشۇ ئولتارغانلار ۋە بىزگە ئوخشىغان مىڭلىغان كىشىلەر نېمە گۇناھ قىلىپتىمىز؟ يە

ئۆلارنىڭ يۇرتىغا كىرىپ، ئۆلارنىڭ لاتا خەيلىرىنى ئوغرىلاپ چىقىپتىمىزمۇ، ھە! قۇمۇلغىچە پىيادە داڭكاڭ كۆتىرىپ كېلىپ، يېرىمىزگە غوجايىنلىق قىلىڭ، مال-مۈلكىمىزگە ئىگىدارچىلىق قىلىڭ، ئەندى ئۇنى ئاز دەپ زىندانلارغا سولاپ، سۆرگۈنگە پالاپ جېنىمىزغا قەست قىلىڭ شۇما ئىنساپتىن بولدىما؟ شۇنچىما بوزەك بولىمىزما، قېرىنداشلار؟! ھايۋان چېغىدا تۆرت پۇتىنى بوغۇپ سويماق بولغاندا تېپىرلايدىغۇ! بىزنى بۇ قان ئىچەرلەر ھايۋانلاردىنما پەس كۆرۈۋاتسا باش پۈركەپ، تەغدىرگە تەن بېرىپ ياتىۋېرىمىزما؟!

بۇ كېچىسى ھېچ كىم ئۇخلىمىدى. مۇھىدىش زىندان دەھشىتى بىلەن ۋەھىم قايغۇ گىردابىغا مۇپتىلا مەھبۇسلار ئۆز تەغدىرى ۋە غېنى ھەققىدە ئويلىشاتتى. غېنى ئۆلارنى قاراڭغۇلۇقتىن يورۇقلۇققا باشلاپ ماڭغاندەك ھىس قىلىشاتتىدە ئۇمۇت يۇلتۇزلىرى قايتا يورۇغاندەك بولاتتى. غېنىمۇ تاڭ ئاتقىچە كىرپىك قاققىنى يوق ـ بۈگۈن يۈز بەرگەن جاللاتلار باشلىغى لى-يىڭچى بىلەن بولغان تىركىشىشنى ئەسلىگەندە ۋۇجۇدىنى غەزەپ ئوراپ، خىتاي ھۆكۈمدارلىرىغا نىسبەتەن ئۆچمەنلىگى تېخىمۇ كۈچىيەتتى. «بۆلارنىڭ دېگىنىگە كۆنسەم ماڭا خىزمەت بېرەمىشا! ـ پىچىرلىدى ئۇ لى-يىڭچىنىڭ تەكلىۋىنى ئەسكە ئېلىپ، ـ مەن بۇ زالىملارغا قېتىلىپ، ئۆز قېرىنداشلىرىمنى ئازاپلايدېكەنمەندە؟! سەنلەرنىڭ ئالدام خالتاڭغا چۈشىدىغان ئاخماق غېنى يوق! تىرىك تۇرغۇزۇپ سويۇشساڭمۇ سەنلەرگە باش ئەگمەيمەن، لۆجىلەر!» ئەندى غېنىنىڭ كۆز ئالدىدىن ئۇنى «ئىقرار» قىلدۇرماق ئۈچۈن نەچچە كۈنلەپ ئاچلىقتا مۇزخانىغا يالىڭاچ قامىغانلىغى، تېنىگە قىزىتقان ياغ چېچىپ، تىماقلىرىغا يىڭنە سانچىشقانلىرى... سۈرەتلىنىپ ئۆتۈشكە باشلاپ، تېنى شۈركىنىپ يۈرىگى موجۇلغاندەك بولدى. «ۋاي، بۇقىنىمۇ چىمداپ ئۆلتۈرىدىغان، ئەزمە جاڭگودىلارەي! ئالدىرىماستىن قېنىمىزنى پىشت-بۈرگىلەرگە، چۈسى-چۆچۈنلەرگە شورىتىپ ئۆلتۈرەمدېكىنە»؟ غېنى پەرەز قىلغاندەك ئۇيغۇرلار ئىچىگە سىڭىپ، ئۆلارنىڭ ئۇجۇر-بۇجۇرىنى ياخشى بىلىدىغان، ئەندىلىكتە شىڭ-شىسەينىڭ ئىشەشلىك تەرجىمانى ۋە سىياسىي تەپتىش ھەيئىتىنىڭ باشلىغى لىۋبىڭدى (مۇخەممەر) ئارقىلىق غېنىنىڭ لايىقىتىنى، ئۇنىڭ ئۆز دائىرىسىدىكى كىشىلەر ئارىسىدا ئىناۋىتىنىڭ بارلىغىنى بىلگەن شىڭ-شىسەي غېنىدىن پايدىلانماق بولدى. مابادا غېنى «ئىنىدەككە» كەلسە زىندان باشلىغى قىلىپ «قارا كۈچىدىن» پايدىلىنىش بىلەن بىللە ئاستا-ئاستا شۇ مەزگىلدە ئەڭ خەتەرلىك جاي ھېساپلانغان ئىلى ۋادىسىدىكى ئىنقىلاپچىلارنى بېسىش ئۈچۈن «تايانچى خادىم» قىلىشمۇ نەزەردە تۇتۇلغان ئېدى. خىتاي ئەمەلدارلىرى بۇ خىل قەستىگە يېتىشتە ئۆزلىرىنىڭ ئادەتتىكى مەككارلىغى ـ سىلىق سۆھبەت، ئاندىن پوپۇزا، يەنە سىلىق سۆھبەت ۋە يەنە پوپۇزا ئۇسۇلىنى ئىشقا سېلىپ بېقىۋېدى ھېچ نەتىجە چىقمىدى ـ غېنىنىڭ ئىرادىسىنى سۇندۇرالمىدى. ئەلۋەتتە، بۇنىڭدىن بىر نەچچە يىل ئىلگەركى: چېلىشتا بۆكە، سوقۇشتا گاڭگۈك، ئېتىشتا مەرگەن ۋە زومىگەر بايلارنىڭ مېلىدىن «چوتۇ» ئېلىپ، گادايلارغا تەخسىم قىلىدىغان ـ ئۇمۇمەن، بەڭۋاش، يۈگەنسىز غېنى تامامەن يېڭى ئىرادىلىك غېنىغا ئايلانغان ئېدىكى، خىتاي شوۋىنىستلىرىنىڭ ھاقارەت-كامسىتىشى ئۇنىڭ مىللىي غۇرۇرىنى ئويغاتقان بولسا، مىللىي زۇلۇم ۋە تەڭسىزلىك ئازاتلىققا دەۋەت قىلىپ، خەلقىنىڭ ئاھۇ-زارى ـ كۈرەشكە چاقراتتى...

ـسېسىق زىنداندا چىرىپ ياتماي، بەختەش تەۋەككەل قىلىش كېرەك. ئەگەر ھايات قۇتۇلسام ئۆزەم ئوخشاش دەرتمەنلەرنى توپلاپ، بۇ زوراۋانلارغا ئۇيغۇر بالىسىنىڭ كىم ئېكەنلىگىنى تونۇتىمەن...» قەتئىي قارارغا كەلدىدە، كۆز يۇمدى غېنى.

...بۈگۈن ئالتە كۈن بولدى غېنى قايتىپ كامېرىغا كىرمىدى. كۈن ئۆتكەنسىرى خاۋ تەنجاڭنىڭ تەشۋىشى ئارتىشقا باشلىدى. ئالدىنقى سوراقلاردا مۇنچىلىك كېچىكمىگەن ئېدىغۇ! غېنىنى كېچىسى، ھەممە مەھبۇسلار ئۇيقىغا كەتكەن، زىندان ئىچىنى مۇدھىش گۆرىستان جىم-جىتلىغى باسقان ـ گۈندىخانىلارنىڭ تۆمۈر قالپاقلىق مەزمۇت ئىشىكلىرى تاقىلىپ، گۈندىپايلارنىڭ

مېڭىش-تۇرىشلىرى سېلىككەن چاغدا، بەستىلىك تۆرت گۇندىپاي قوللىرىدا خازىچاڭ ـ ماۋزېر تۇتقان هالدا كىرىشىپ، ئېلىپ چىقىپ كېتىشكەن. غېنى گۇندىپايلارنىڭ ئۇنى ئالدىرتىشىغا پىسەڭمۇ قىلماي كىيىندى. بىللە ياتقان يولداشلىرىنىڭ كۆڭلىنى تىنىدۇرماق بولدى، ئەتىمالىم: «خەپ، خويما تاتلىق چۈش كۆرۈۋاتاتتىم... يەنە بىر دەم ئويغاتماي تۇرسا، مونۇ چا پاقىلار، «ئالا بايتالنىڭ» قىزىنى ئېلىپ قاچاتتىمدە!» دەپ كۇلدۇرگەن ئېدى...

مانا، ئالتە كېچە-كۇندۇز ئۇنى مەهبۇس قولداشلىرى تۆرت كۆزى بىلەن كۇتمەكتە، كېچىلىرى تىرىق قىلغان تاۋۇش ئاڭلانسا باشلىرىنى كۆتىرىشىپ ئىشىككە قاراپ تەلمۇرىشەتتى. ئۇنىڭغا ئاتاپ دۇئا-تەگبىر ئوقۇشاتتى. قۇسەنىنىڭ بولسا تامىغىدىن هېچ نەرسە ئۆتمەي، كېچىلىرى مىچىلداپ يىغلايدىغان بولۇۋالدى.

ـغېنىنىڭ يولدىشى بولساڭ ـ غېنىدەك مەردانە بول قۇسەن. غېنى ئۆلمەيدۇ. ئۇنىڭ سىياقى ئادەملەر ئاسان ئۆلمەيدۇ، ـ دەپ قۇسەنگە تەسەللا بېرەتتى خاۋ تەنجەك[1] .

ـراست، ـ دېدى تۇرپانلىق دىهقان. ـ غېنى پالۋان ئوتتىنمۇ ساق چىقىدىغان يىگىت تۇرسا.

ـخۇدا گۇندۇ، ئۇ پالۋان ساق بولغاي دېسىلەرا، دېدى قۇمۇللۇق.

مەهبۇسلارنىڭ هەممىسى غېنىنىڭ تىلىگىنى تىلەشتى، ئۇلارنىڭ ئوي-پىكرى غېنىدا بولدى، ئەگەر پاراڭ سېلىشىدېكەن، غېنىنىڭ ياخشى تەرىپىنى قىلىشاتتى.

ـئۆتمۇشتە، ـ دېدى غېنىنى ئەسلەپ ئولتارغان كۇنلەرنىڭ بىرىدە خاۋ تەنجاڭ، ـ بىزنىڭ ئەلدە ئۆتكەن 108 باتۇر ـ سەركەردە توغرىلىق قىسسە بار. بۇلارنىڭ هەممىسى مەۋجۇت تۈزۈمگە، زۇلۇم-ستەمگە قارشى تۇرغانلار. شۇلارنىڭ بىرى يولۋاس بىلەن يەكمۇ-يەك ئېلىشىپ، جاڭگال يولۋىسىنى يەڭگەن. تارىختا ئۇنى «ئۇسۇڭ دا لاۋخۇ» ـ يەنى، «يولۋاسنى يەڭگەن ئۇسۇڭ» دەپ ئاتايدۇ. مەن غېنىنى ئاتاقلىق باتۇر ئۇسۇنغا ئوخشىتىمەن. كۇنلەر كېلەر سىلەر غېنى بىلەن پەخىرلىنىسىلەر...

---

[1] تەنجاڭ ـ پولكوۋنىك.

خاۋ تەنجەڭنىڭ گېپى تۈگە-تۈگىمەي گۇندىخانا ئىشىگى شاراقلاپ ئېچىلىپ، غېنىنى ئىشتىرىپ دېگىدەك ئىچكىرى كىرگۇزۇۋېتىپ، قايتا قۇلۇپ سېلىنىدى.

ـغاينام! ـ ئۆزىنى غېنىنىڭ ئالدىغا ئاتتى قۇسەن. باشقىلارمۇ ئىشىككە يۆلىنىپ، ئاران ئاياق ئۆرە تۇرغان غېنىنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى. شام بىلەن غېنىنىڭ ئۇزىنى يورۇتقان خاۋ:

ـئي-يا! ـ دەپ ۋاقىراۋەتتى.

ـۋاي، ئاللا! ـ دەپ يىغان چىقاردى مۇسۇلمانلار.

غېنىنىڭ ئۇزى پۇچىلانغان كۆمۈقوناقتەك چاۋۇرۇپ كېتىپتۇ. ئوتۇقۇپ يىرىڭدىغان قاپاقلىرى كۆزىنى يېپىۋاپتۇ. جاۋغايلىرى قاسقانلىشىپ، لەۋلىرى گۆشۇنىدەك شەلۋەرەپ، تىلى ئىششىپ ئاغزىغا سىغماي قاپتۇ.

ـئاستا ياتقۇزايلى... شاۋ-شۇ قىلماڭلار، يولداشلار، ـ دېدى تەنجەك.

مەهبۇسلار غېنىنى يۆلەشتۇرۇپ، ئورنىغا ئاپىرىپ ئولتارغۇزدى.

ـسۇ، ـ دەپ ئاران ئۇن قاتتى غېنى.

ـسۇ، دەيدۇ، سۇ! ـ دەپ خوشال بولۇشتى غېنىنىڭ تىلغا كەلگەنلىگىگە مەهبۇسلار. قۇسەن بولسا بۇقۇلداپ يىغلىدى.

خاۋ تەنجەڭ ياستۇق قېپى ئىچىدىن ئىككى چاقماق قەنت ئېلىپ سۇغا ئارىلاشتۇرۇپ، شەرۋەت

قىلدىدە، غېنىنىڭ لەۋلىرىنى بىر قولى بىلەن ئېچىپ، ئىككىنچى قولى بىلەن شەرۋەتنى ئىچكۈزدى ۋە:

–چايداندا ئىسسىق چاي بار. دەرھال ھېجىرغا موما توغراپ ئىۋىتىڭلار، بولۇڭلار! – دېدىدە، غېنىنى كۆرپىچىگە ياتقۇزماق بولۇپ مۈرىسىنى تۇتتۇۋېدى ئۇ ئىڭراپ كەتتى. ئۇنىڭ كەينى بەدىنى قىزىتقان ياغ بىلەن داغلانغاشقا تېرىسى شۈلىنىپ جاراھەتكە ئايلانغانىدى. غېنىنى ئوڭدىسىغا ياتقۇزۇش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلگەن خاۋ ئۆزىنىڭ ۋە غېنىنىڭ ياستۇقىنى ئۇستىلەپ تىكلەپ ئۇنى مەيدىسىچە ياتقۇزۇپ، قانغا بويالغان كۆينىكىنى ئاستا قايرىۋېدى، كۆمەچتەك پۇچىلانغان تەننى كۆرگەن مەھبۇسلار:

–ۋاي، خۇدايىمەي! – دېيىشىپ، كۆڭۈللىرى چىدىماي تەتۈر قاراۋېلىشتى.

–ھېچ گەپ ئەمەس، بىر-ئىككى كۈندە سەگىپ قالىدۇ. بۇنچىلىك قىيناشقا چىدىمىسا غېنى بولامدۇ. قېنى، چېيىڭلار؟ – خاۋ غېنىنىڭ ھالىغا ئىچىدە ئېچىنىسىمۇ، چاندۇرماسقا سېلىپ، باشقىلارغا تەسەللى بەردى.

–سۇ، سۇ...

بۇ قېتىم غېنىنىڭ ئاۋازى تېتىگىرەك، ئۈنلۈگىرەك چىقتى. ئادەمنى قىينىغان چاغدا دەرھال تاماق قۇرىيدۇ، تەشنالىق كۈچىيىدۇ. ئالتە كۈن قىينىغان ۋەھشىلەر غېنىغا بىر يۇرتۇم سۇ بەرمىدى. قىيناشتىن كۆرە تەشنالىق ئازاۋى ئېغىرراق تۇيۇلدى ئۇنىڭغا. ئۇنىڭ تەشنالىقى قانار ئەمەس، مەھبۇسلارنىڭ چايدانلىرىدىكى چايلار تۈگىدى. لېكىن غېنى «سۇ، سۇ» دەپ يېنىپ-يېنىپ تەلەپ قىلاتتى. ئاخىرى ئۇنىڭ جېنى سەل ئارام ئالدى، ئەتىمالىم، ئۇيقىغا كەتتى. ئۇ يەنە ئۇيقىسىز، – ئۇنى ئالتە كۈن ئۇيقا بەرمەي قىينىغانىدە!

خاۋ تەنجاڭ باشچىلىقىدا ئالتە مەھبۇس «ئېھتىيات» ئۈچۈن سۇقۇشتۇرۇپ قويغان «زاپاسلىرى» قۇرۇتقان موما، قەنت، مېغىز قاتارلىق نەرسىلەرنى يىغىشتى. بىرسىدىن كىچىككىنە ناسۋال قۇتىسىدا ھەسەلمۇ تېپىلدى. بۇنىڭ ئۈستىگە خوشنا كامېرىلارغا شەرتلىك بەلگۈ بېرىپ، ئۇلاردىنمۇ ماي، قەنت بولسا «فاڭفىڭ – تاھارەتكە» چىقارغاندا بەلگۈلۈك جايغا تىقىپ قويۇش ئىلتىماس قىلىندى.

–بۇ نەرسىلەرنىڭ سىرتىدا، – دېدى خاۋ، – ئاۋال غېنىنى تويغۇزۇپ، ئاندىن ئۆزىمىز تاماقلىنىمىز.

–شۇنداق بولمامدىغان، تەنجاڭ، – خاۋنى قۇۋۋەتلىدى تۇرپانلىق.

–پالۋاندىن جاننى ئايىمايمىز، دېسىلە..!

–جاراھىتىنى چاپسانراق ساقايتىشنىڭ ئامالى بولسا ئىدى.

–مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، – دېدى تۇرپانلىق دېھقان، – كىچىك بالىنىڭ سۈيدۈگى كۆيۈكنىڭ زەھىرىنى تارتارمىش.

–بۇ تىرىكلەر گۆرىدە نەدىن كىچىك بالىنى تاپالايسەن.

–سۈيدۈك پەيدا قىلسا چوڭ ئادەمنىڭمۇ داۋا بولۇشى مۇمكىن. سىناپ كۆرەيلى، – دېدى خاۋ تەنجاڭ.

شۇ كېچىدىن تارتىپ پەرۋىش باشلاندى: ھەر كۈنى ئىككى ئادەم نۆۋەتلىشىپ غېنىنىڭ قان ئۇيۇپ ئىششىپ كەتكەن پۇتلىرىنى ماساج قىلىدۇ، جاراھەتلەرنى سۈيدۈك بىلەن يۇيىدۇ، تاماق يېگۈزىدۇ، ھاجەتكە ئاپىرىدۇ.

مېھرى-شەپقەتتىن ئارتۇق شىپا بولغايمۇ؟! ھەمدەرت يولداشلىرىنىڭ مەدەت بولۇشى تۈپەيلى ئىككى ئۈچ كۈندىلا ئەكسىگە كېلىشكە باشلىغان غېنى ئاۋالقىدەكلا سۆزگە كىرىشىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ ھەرىكەت قىلىشقا باشلىدى. تېنىدىكى جاراھەتلەر قېتىشقاندەك بولسىمۇ، قىمىرلىسا زىڭىلداپ ئاغىراتتى، تېخى ئوڭدىسىغا سۇنايلىنىپ ياتالماتتى.

–ياق، بۇ قىلىغىڭلار بولمىدى، ھەرگىز يېمەيمەن! – دەپ رەت قىلدى غېنى، خىتايلارنىڭ

«چاغان»بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن گۆشلۈك شوۋا بەرگەن كۈنى ئالتە مەھبۇس ئۆزلىرىگە تېگىشلىك گۆشنى يېمەي، ئۇنىڭ ئالدىغا قويغاندى.

-يېمىسەڭ رەنجىيمىز، غېنى. چاپسانىراق كۈچۈڭگە كىر. ئۆزەڭ ئەمەس، سېنىڭ كۈچۈڭ بىزگە كېرەك، ـ دەپ سۆزىنىڭ ئاخىرىدا چىقمىشتى خاۋ .

-بىر يىلدا بىر كېلىدىغان چاغاندا بېرىدىغان گۆشۈڭلارنى يالغۇز يەۋالسام، ئىنساپلىق بولماس. ياق، مېنى زورلىماڭلار. بۇ گۆشنى ئۆزەڭلارنىڭ گۆشىنى يېگەندەك بولىمەن، ـ دەپ قەتئىي تۇرۇۋالدى غېنى. ئاخىرى تارتىش-تارتىشا يولداشلىرىنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن ھەر بىرسىدىن بىر چىشلەم ئېغىز تەگدى غېنى. ئىجىللىق مېھرى سىڭگەن ئالتە چىشلەم گۆش ئالتە قوي يېگەندەك قۇۋەت بەردى غېنىغا.

-مانا، بىز بىر تۇققان قېرىنداشتەك بولۇپ كەتتۇق. بۇ يەردە سېنىڭ، مېنىڭ يوق. ئەمەلدار بىلەن پۇخرا يوق ھەممىمىز تەڭ، ئىناق. نېمىشكە شۇنداق؟ ـ دېدى خاۋ ۋە ئۆز سوئالىغا ئۆزى جاۋاپ بەردى:

ـ ھەممىمىزنىڭ دەردىمۇ، مەقسىتىمۇ بىر ـ ئۇ ئەركىنلىك، باراۋەرلىك. شىڭ-شىسەي خىتاي، مەنما خىتاي. ئۇ ھاكىمىيەت ئۈستىگە چىقىۋېلىپ سىلەرنى، خەلقىنى ئېزىپ، قۇللۇق ئاسارىتى ئاستىدا تۇتماقچى بولۇۋاتىدۇ. مەن ئۇنىڭ تۇتقان يولىغا قارشى. ئۇ مېنىڭ دۈشمىنىم، خەلقنىڭ قاتىل دۈشمىنى. كۈنلەر كېلىدۇ شىڭ-شىسەي ئوخشىغان مۇستەبىتلەر يوقىلىپ، خەلق ئۆز ئەركىنى، ئازاتلىغىنى قولغا ئالىدۇ.

-ئاغىزلىرىغا ماي، خاۋ تەنجاڭ...

-ئازاتلىق دېگەن ئۆز-ئۆزىدىن كەلمەيدۇ ياكى بىرسى ئەكېلىپ بەرمەيدۇ. ئازاتلىق ئۈچۈن جانپىدالىق بىلەن كۈرەش قىلىش كېرەك، ـ دېدىدە خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ ئىنقىلاۋىي كۈرەشلىرىنى، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ گىتلېر فاشىستلىرى ئۈستىدىن چوقۇم غالىبە قازىنىشى ۋە ئېزىلگەن ئەللەر ئۆز ئەركىنى تېپىشى توغرىسىدا شۇ ئەللەر قاتارىدا شىنجاڭ خەلقىمۇ ئازاتلىققا ئېرىششى مۇقەررەرلىگىنى سۆزلەپ بەردى خاۋ تەنجاڭ. ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى ھەر كىم ئۆز سەۋىيەسىگە يارىشا قوبۇل قىلىشتى. غېنى بولسا ئىنقىلاۋىي كۈرەشكە دائىر پىكىرلەرنى ئۆزلەشتۈرۈشكە تىرىشىپ، ئۆزىنى شۇ كۈرەش قاينىمىدا تەسەۋۋۇر قىلاتتى. ئۇ خاۋ تەنجاڭنىڭ سۆزىگە ئىشىنىدۇ. چۈنكى ئۇ غەرىزسىز خىتاي ـ ھەقىقەتچى خىتاي. ھەممە خىتاي موشۇنداق بولسا ئارىدا ماجرانىڭ نېمە كېرىگى؟..

بىر كۈنى قىزىق پاراڭلارنى قىلىشىپ ئولتىرىشقاندا غېنى مۇنداق دېدى:

-موشۇ سۇيدۈك بىلەن داۋالاشنى توختاتساق. باشقىلارنىڭ بىر نورى، مونۇ سامساق بىلەن جۇسەينى تولا يېگەن ئادىشىمىز خاۋ تەنجەڭنىڭ سۇيدىگىگە چىدالمىدىم...

غېنىنىڭ چاقچىغىغا ھەممىدىن ئاۋال خاۋ قاقاخلاپ كۈلدى.

-دورىنىڭ ھالال، ھارىمى يوق دېسىلە. شىپا بولسا بولدى، ـ دېدى قۇمۇللۇق.

-مېنى بوۋاقنى ئاسرىغاندەك كېچە-كۈندۈز بېشىمدا تۇرۇپ باقتىڭلار. رەخمەتنى نوۋىتى كەلگەندە ئېيتارمەن.

ئەندى ئاۋارۇ بولمىساڭلارمۇ بولىدۇ، ياخشى بولۇپ قالدىم.

-يەنە بىر نەچچە كۈن قىمىرلىماي يېتىشىڭ كېرەك. يوق گەپنى تاپماي، بىز دېگەننى قىلىسەن! ـ قەتئىي دېدى خاۋ. باشقىلار ئۇنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەشتى.

-بىر قېتىم، ـ دېدى ئۆتمۈشنى ئەسلەپ غېنى، ـ مېنى سولاپ ئۇرۇمچىگە ئېلىپ كېلىۋاتقاندا ساۋەن دېگەن يەردە تاھارەت قىلىۋالاي دېگەن بانە بىلەن قولۇمنى بوشاتقان چېرىكنىڭ كانىيىنى بوغۇپ يەرگە ئۇردۇمدە، قاچتىم. چاتقاللىق يېقىن ئىدى. لېكىن ئۇنىڭغا يەتكىچە قارىغاچ سايىسىدا ئارام ئېلىپ يېتىشقان ئىككى چېرىك تۇيۇپ قېلىپ، ئوق ئېتىشقا باشلىدى. بىر ئوق سول پۇتۇمنىڭ بۇلجۇڭ

گۆشىگە تېگىپ يىقىلدىم. شۇنداقتىمۇ تۆرت ئاياقلىنىپ مېڭىپ چاتقاللىققا كىرىۋالدىم...

ــخۇمپەرلەر تاپالمىغاندۇر؟ ــ سورىدى تۇرپانلىق.

ــتاپالمىدى...قاراڭغۇدا نەدىن تاپسۇن...

ــخۇدا گۇندۇ، ئۆزى ساقلاپتۇدە! ــ يېنىك تىنىق ئالدى قۇمۇللۇق.

ــئەمما ئۆملە-ئۆملە قانسىراپ يېتىپ قاپتىمەن. قانچە ۋاقىت ياتتىمكىن، كۆزۈمنى ئاچسام تاڭ يورۇپ قاپتۇ. ئوق تەككەن پۇتۇم ئۆزەمنىڭ ئەمەستەك ئۇيۇشۇپ قاپتۇ. ئوق تېگىپ چىققان تەرەپكە ساڭگىلاپ قالغان بۇلجۇڭ گۆشنى يۇلۇپ ئېلىۋەتتىمدە، چاپاننىڭ پاختىسىنى كۆيدۈرۈپ، قان تەپچىرەپ تۇرغان جاراھەتنىڭ ئاغزىنى يېپىپ، كۆينىكىمنىڭ بىر يېڭىنى يىتىۋېلىپ، مەككەم تاڭدىم...

ــۋاي، تووۋا! بەندىنىڭ بېشىغا كەلمەيدىغىنى يوقتە!

ــتاڭ ئاتسا چېرىكلەر قان ئىزىنى قوغلىشىپ كېلىشى ئېنىق. غولى بىلەكتەك يۇلغۇننى ھاسا قىلىپ مېڭىپ باقتىم. ئوق تەككەن پۇت لاتىدەك سۆرىلىپ، مېڭىشقا بولمىدى، يەنە تۆرت ئاياقلىنىشقا توغرا كەلدى. شېخىل تاش، تىكەن قىيىندىلىرى ئالىقانلىرىمنى قىيما-جىيما قىلىۋەتتى. شۇندىمۇ چىشنى-چىشقا بېسىپ، ئالغا سىلجىدىم. يەر جاھان يورۇغىچە ماناس دەرياسىنىڭ بويىغا كېلىپ قاپتىمەن. سۇغا چۈشتۈمدە، ئۆزەمنى ئېقىن ئىختىيارىغا قويۇپ بەردىم.

ــچۆكۈپ كەتمىدىڭمۇ، پالۋان؟

ــسۇدا بېلىقتەك ئوينايدىغان ھۈنەر باردە!

ــۋاي، تووۋا!

ــشۇ ئاققىنىمچە ئىككى يولچە يەرگە بېرىپ، قېلىن قومۇچلۇق ئىچىگە كىرىۋالدىم. ئەندى مېنى ئاسماندىكى ئاللادىن باشقا ھېچ كىم كۆرەلمەتتى. ھېلىقى نازۇگۇم دېگەن خوتۇنما قومۇچلۇققا مۆكۈنگەنكەنغۇ!

ــشۇنى دېسىلەرا!

ــئون كۈنچە قومۇچلۇقنى ماكانلىدىم.

ــۋاي، ئاچ قالمىدىڭمۇ؟ ــ تەشۋىش ئارا سورىدى تۇرپانلىق.

ــبىزدەك ھۈنىرى جىق ئوغۇل بالا ئاچ قالامدىغان، نىياز تاغا، ــ دېدى غېنى، ــ قومۇچلۇق ئارىسىدىكى كۆلچەكلەردە بېلىق دېگەن مىغ-مىغ. ئوتقا قاخلاپ كاۋاپ قىلسا، سۇلايمان پاشامۇ ئۇنداق لەززەتلىك تاماق يېمىگەندۇر.

ــجاراھىتىڭچۇ؟ ــ سورىدى خاۋ.

ــئوق تەككەن جاراھەتنى داغلىسا زەخمەت كەڭەيمەيدۇ دېگەننى سىلەرگە ئوخشاشلاردىن ئاڭلىغىنىم باردى. بېلىق يېغىنى ئوتتا راسا قىزىتىپ، جاراھەتنىڭ چۆرىسىنى قايتا-قايتا داغلاپ بەردىم. دېگەندەك ئاغرىق پەسەيدى، جاراھەتنىڭ ئاغزى پۈتۈشكە باشلىدى.

ــئۆزلە تەكسىز ئادەم ئەمەس جۇمۇسلا! ــ دېدى قۇمۇللۇق چارۋىچى.

ــسىلەر بېكارلا ئۇچامغا «ئوسا» قىلىپ ئاۋارە بولغىچە، داغلىساڭلار بولاتتى، ــ دەپ پاراڭنىڭ ئايىغىنى چاق-چاققا ئۆرىدى غېنى.

شۇ كېچىسى غېنىغا قاراش خاۋ تەنجاڭنىڭ نوۋىتى ئېدى. ئاۋالقى كۈنلىرى خېلە ئوبدان ئۇخلايدىغان غېنىنىڭ شۇ كېچىسى ئۇيقىسى قېچىپ، خىياللىرى چېچىلاڭغۇ، پەرىشانلىق بېسىۋالغان.

ــنېمىشكە ئۇخلىمايسەن؟ پىغان چېكىپ قالدىڭغۇ؟ تېچ ئۇخلا، ــ ئاستا پىچىرلىدى خاۋ باشقىلارنىڭ ئۇيقىسىغا دەخىل يەتكۈزمەس ئۈچۈن.

ــجۇدۇنۇم تۇتۇپ تۇرىدۇ...

ــراستلا، كېيىنكى سوراقتا نېمە گەپ بولدى؟

ــ هەي، خاۋ تەنجاڭ... ئېيتىپ نېمە قىلاي.

ــ ئېيتقىنىڭ يامان بولماس.

غېنى ئاز جىم ياتتىدە، دېدى:

ــ بىز دېگەنگە كۆنمىسەڭ يەتمىش پۇشتىڭنى قويماي سولايمىز دېيىشتى...

ــ ئېشىپ كەتكەن رەزىللىك!

ــ قىيناپ-ئازاپلاشتىن كۆرە كولدۇرلاتماق بولغىنى ئەلەم قىلىدۇدە، بۇ گەزەندىلەرنىڭ.

ــ شۇندا تۇپ مەقسەتلىرى نېمىكەن؟

ــ ئۇلارنىڭ دېگىنىگە كۆنسەم ئالايتەن ئۆي-جاي، ماشىنا بەرمەكچى، دېگەن قىزىمغا ئۆيلىمەكچى، خا، خا، خا! ــ ئەسەبىي كۇلدى غېنى.

ــ ئاستا، ئاستا! ــ غېنىنىڭ ئاغزىنى قولى بىلەن يېپىۋالدى خاۋ، ــ قىزىقارلىق تەكلىپ ئېكەن. سەن نېمە قىلىپ بېرىدېكەنسەن؟

ــ مەنمۇ؟ مەن ليۇبىڭدىنىڭ ياردەمچىسى بولۇپ، گوڭدىپايلارنىڭ باشلىغى بولغىدەكمەن، تفۇي ئىپلاسلار! ــ غېنى چىدىماي ئورنىدىن تۇرماقىقا تەمشىلىشىگە خاۋنىڭ قولى ئۇنىڭ مۈرىسىگە تەگدى ۋە ھېلىملىك بىلەن:

ــ ياۋاش، ياۋاش، ــ دېدى خاۋ ــ تاپقان ئادىمىنى قارا! ئۇلار ھەممە ئادەمنى ليۇبىڭدى ئوخشىغان ۋىژدانسىز ساتقۇن كۆرەمدېكىنە!

ــ خەپ، مونۇ كاساپەت كىشەنلەر كاشىلا بولمىغاندا لى-يىڭچى دېگەن پاقا باشنىڭ خامارىنى چۇگىۋەتتىمدە! شۇنداق قول سوزۇشۇمغا نەچچە گوڭدىپاي يېپىلىپ، يەنە قىيناشقا باشلىدى...

ــ لى-يىڭچىنى ئۆلتەرگىنىڭ بىلەن زامان ئۆزگىرىپ كەتمەيدۇ. بۇ زاماندا قارا كۈچ ئەمەس، ئەقىل-پاراسەت يېڭىدۇ...

خاۋ تەنجاڭنىڭ سۆزىنى يان تامنىڭ شەرتلىك چېكىلىشى ئۈزۈۋەتتى. ئۇ ئىلدام تام بۇلۇڭىغا بېرىپ، جاۋاۋەن تامنى توكۇلداتتى. ئىككى تەرەپ شەرتلىك بەلگۈلەر ئارقىلىق تام چېكىپ سۆزلىشىدىغان. غېنى ساۋاتسىز بولغىنى ئۈچۈن بۇ تەرىقە مۇھىم ۋاستىدىن مەھرۇم ئېدى. ئۇ ساۋاتسىزلىقىغا ئۆكۈنگەن ھالدا «ئوقۇمىغان ئادەم ــ تۆكلۈكسىز ئۆي» دېگەن تەمسىلنى ئەسلىدى.

ــ خوشنا كامېرغا سېنىڭ يۇرتلىقىڭدىن بىرسىنى يۆتكەپتۇ، ــ دېدى قايتىپ ئورنىغا ئولتارغان خاۋ.

ــ ئىسمى؟ بەلكى تونارمەن.

ــ ئىسمىنى ئېيتىشمىدى. ئۆزى غۇلجىلىق ئېكەن.

ــ قانداق يېڭىلىقلارنى بىلىدېكەن؟

ــ سولاش-قاماش تېخىمۇ ئەۋجىگە ئالغان. بۇ ئەندى بەلگۈلۈك ئوقەت. ئەڭ مۇھىمى ئىلىخو ئەتراپىدا قانداقتۇر قۇراللىق «زىۋازىلار» پەيدا بولغان. بىلەمسەن، غېنى، بۇ ئىنتايىن مۇھىم خەۋەر.

ــ خەپ، سىرتتا بولارمىدىم... كىملەركى ھە! ــ تەۋرەنگەن غېنى بۇ قېتىم جاراھىتىنىڭ ئاغرىقىغا قارىماي قوزغالدى. ئۇنى ئاران جايىدا ياتقۇزغان خاۋ تەنجاڭ سۆزىنى داۋام قىلدى:

ــ ئىككىنچى خۇش خەۋەر، ــ دېدى ئۇ، گىتلېر قاراقچىلىرىنى سوۋېتلەر ئېلىدىن سۈرۈپ چىقارغان قىزىل ئارمىيە ھازىر گېرمانىيە تەۋەسىدە جەڭ قىلىماقتا ئېكەن. دېمەك، غەلىبە يېقىن، ئازاتلىق يېقىن. ئەنە شۇ ئازاتلىققا ماسلىشىپ ھەرىكەت قىلىش كېرەك، ئۇقتۇڭمۇ، ئىنىم غېنى؟!

ئىككى زىندان دوستلار كۆرەش يولىنى ئىزدىگەندەك، ئازاتلىق رىجىسىنى تۈزگەندەك خېلە ئۇزۇن ۋاقىت جىمىپ قېلىشتى. خىتاي قىزىل ئارمىيەسى سېپىدە يۈرۈپ ياپونىيە باسقۇنچىلىرى ۋە چاڭ-كايشى گومىنداڭچىلىرىغا قارشى جەڭلەردە پىشقان، تەجرىبىلىك كوممۇنىست خاۋ تەنجاڭغا كۈرەش نىشانى بەلگۈلۈك ــ ئۇ خىتايدا سوتسىيالىزم غەلىبىسى ئۈچۈن كۆرەشتى ۋە يەنە كۆرىشىدۇ. غېنىچۇ؟ ئۇ قايسى تۈزۈم ئۈچۈن كۆرەشمەكچى؟ ئىقرار بولۇش كېرەككى، ئۇنىڭ ئېنىق غايىۋانە كۆرەش

نىشانى يوق. ئەمما ئۇ خورلۇق-زوراۋانلىققا تەڭسىزلىككە قارشى، ئۆزى يېرى، قۇتلۇق ئېلىدىن خىتاي مۇستەملىكىچى ئوغرىلارنى قوغلاپ چىقىرىش، ئۆز ۋەتىنىگە ئۆز خەلقى ئىگە بولۇش ھەققانىيەت ئۇچۇن كۈرەشىدۇ ـ بۇ ئۇنىڭ قەتئىي قارارى، ھايات يولىدا مۇقاملاشقان مۇقەددەس ۋەزىپىسى...
گۈندىخانا ئىشىگى شاراقلىدى. خاۋ دەرھال ئورنىغا يېتىۋالدى. ئىشىكنى ئېچىپ كىرگەن گۈندىپاي قولچېرىغى بىلەن كامېرا ئىچىنى يورۇتۇپ، بۇلۇڭ-پۇشقاقلارغىچە سەپ سېلىپ چىققاندىن كېيىن:
ـ خاۋ، چىلي!1 ـ دەپ ۋاقىرىدى.
ـ نېمە دەيسەن؟ ـ خاۋ ئەتتەي ئېرىنىپ باش كۆتەردى.
ـ شۇشى شىڭلى!2 ـ دېدى گۈندىپاي. «ئورۇن-كۆرپىلىرىڭنى يىغىشتۇر» دېگەنلىك كامېرىدىن-كامېرىغا يۆتكەش ياكى تامامەن ئېلىپ چىقىپ كېتىشنىڭ بەلگۈسى ئېدى. ئۇمۇمەن، شىڭ-شىسەي جاللاتلىرى مەھبۇسلار ئۇزۇنىراق بىللە يېتىشسا «تىل بىرىكتۈرىدۇ» دەپ ھېساپلىسا كېرەك، مەھبۇسلارنى پات-پاتلا ئالماشتۇرىدىغان ۋە بۇ «ئىشنى» ئەسەبكە تېگىپ، دايىم كېچىلىرى، ئۇخلاۋاتقاندا ئىشلىشىدىغان.
ـ خوش، يولداشلار! ـ دېدى كۆدە-كەپىسىنى تاڭغان خاۋ ۋە ئىشىك ئالدىدا توختاپ، ـ غېنى! ـ دەپ چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ بۇ ئايرىمچە خىتابىنى «مېنى ئۇنتىما» دەپ چۈشەندى غېنى.
شۇ كېچىدە بىر نەچچە سائات گۈندىخانا ئىشىكلىرى ئېچىلىپ-يېپىلىپ، دەھشەت بەلگۈسىنى بېرىپ تۇردى. خاۋ تەنجاڭنى باشقا زىندانلارنىڭ بىرىگە يۆتكىدىمۇ ياكى پات-پاتلا بولۇپ تۇرىدىغان «يا پاۋ چىڭگۇڭغا» ـ ئېتىشقا ئېلىپ كەتتىمۇ ھېچ كىم بىلمەتتى.
خىتاي ئەمەلدارلىرىغا تامامەن ئوخشىمايدىغان، خۇش پېىل، ھەققەت خاۋ تەڭجاڭدىن ئايرىلغان ئالتە مەھبۇس چوڭقۇر ئۆكۈنۈشتى. خۇسۇسەن ئىشەش باغلىغان خىتاي دوستىدىن ئايرىلغانلىغى غېنىغا ئېغىر تۇيۇلغان ئېدى.

ئونىنچى باپ

يەنە بىر ئايچە ۋاقىت ئۆتتى. قار ئېرىپ، ئويمانلار ئەگىزگە تولدى. يەرلەر ئەكچىپ، تەبىئەت ئويغاندى. باھار شامىلى ئېلىپ كەلگەن ئىللىق پۇراقلار ھىس-تۇيغۇلارنى قوزغاپ، شادىمانلىق بېغىشلىدى ـ ھەممە جانلىقلار باھار پەيزىگە، يېڭى ئاررزۇ-ئارمانلارغا يۇزلەندى.
ئېھ...مايسىلار ئەندى-ئەندى بىخ ئۇرۇپ، يەر كۆكسىنى تېشىپ ھاياتقا كۆز ئاچقان ئەشۇ بىر چاغدا ئېگىز دۆڭ ئۇستىگە چىقىۋېلىپ، ئەتراپىڭغا نەزەر سالساڭ ـ ئالدىڭغا بېپايان ئىلى ۋادىسى گۆزەل ئېتىگىنى كەڭ ئېچىپ تۇرسا نېمە دېگەن راھەت-پاراغەت...

1چىلاي ـ ئورنىڭدىن تۇر
2شۇ شىڭلى ـ ئورۇن-كۆرپەڭنى يىغىشتۇر.

غېنى كىچىگىدىن باھار پەسلىگە خۇشتار ئېدى. ئۇ ئورنىدىن سەھەر تۇرۇپ، يېزىغا يانداش دۆڭنىڭ چوققىسىغا چىقىۋېلىپ يېزا ئۆيلىرىنىڭ تۇرخۇنلىرىدىن تۇرتەك-تۇرتەكلىشىپ چىققان ۋە ئاسمان گۇمبىزىدە بۇلۇت شەكلىنى ھاسىل قىلىدىغان تۇتۇنلەرگە؛ ساپان-سايمانلىرىنى يۈكلىشىپ ئېتىزغا مېڭىشقان دېھقانلارغا؛ ئوتلاققا ماڭغان مال پادىلارغا؛ قىنىغا سىغماي ئىككى لېۋىنى يالاپ ئۆركەشلەپ ئاقىدىغان قاش دەرياسىغا خۇسۇسەن، ھاۋا بوشلىغىدا ئەركىن پەرۋاز قىلىدىغان ئۇچار قۇشلارغا ھەۋەس-ئىختىراس ئىچرە ئۇزاقتىن-ئۇزاق، تېلىقىپ قالغاندەك، قاراپ تۇراتتى ۋە «يېڭى قۇلاق»

تەرگىنى چىققان ئۇششاق باللارنى كۆرۈشى بىلەن يۈگرەپ بارغىنىچە شۇلارغا قوشۇلۇپ ئويناتتى... مانا دەل شۇ تاپتا نە باھار تەپتى، نە قۇۋناق باھار پەيزىنىڭ قەترىچە ئىزناسىمۇ يوق ـ تىرىكلەر گۆرى زىنداننىڭ گىرىپتارى بولغان غېنى ئەشۇ ئۇزاق ئۆتمۈش ـ باللىق چاغلىرىنى ئېسىگە كەلتۈرۈپ، ھەسرەتلىك پىغان چىقاردى. «ۋاقىت يەتتى. بۈگۈن كېچىدىن قالماي قېچىش كېرەك» دەپ پىچىرلىدى ئۇ ئالىقان ئورنىدەك روجەكنىڭ تۈۋىدە ئۆرە تۇرغان پېتى ئاسماندىن كۆز ئۈزمەي ۋە ئورنىغا يېنىپ ئولتاردىدە ياندىش ياتقان قوسەننىڭ بىقىنىغا ئىككى ئۈچنى نوقۇۋېدى، دوستىنىڭ چىرايىدا خوشاللىق تەبەسسۇمى ئويناپ كەتتى. چۈنكى، بىرەر ئىشقا جەزم قىلغان چاغدا غېنىنىڭ ئەشۇنداق بەلگۇ بېرىشىنى بىلەتتى قوسەن.

ـياخشىلاپ ئۇخلاۋال، قوسەن! ـ دەپ قوسەنگە ئىما قىلدىدە، پەشمىتىنى بېشىغا يۈركىدى، غېنى...

1944ـيىلى ئاپرېل ئېيىنىڭ بېشىدا ئامىمۇي تەقىپ يۈرگۈزۈلۈپ، ئۈرۈمچىنى دەھشەتلىك قورقۇنۇچ بېسىۋالغان ئېدى. بۇ قېتىم كۆزگە كۆرۈنەرلىك ھەربىي-مەمۇرىي خىزمەتچىلەرنى سولاش بىلەن بىللە بىر چەتتىن ئېتىشقا باشلاپ، يەنە بىر تەرەپتىن، ياش كۆچەتلەرنى قىرقىغاندەك ئوقۇغۇچى-ستۇدېنتلارنى تۈركۈم-تۈركۈملەپ قامىغاشقا تۈرمىلەر يېتىشمەي ئۆي-ئىمارەتلەر ۋە بۇختانىلار «شۆبە» تۈرمىلەرگە ئايلانغان ئېدى. موشۇ «چاپ-چاپ بازاردا» قوللىرى بەنت بولغان باش قاتىللار شىڭ-شىسەي، لىتس-يىڭچى، لى-فۇلىن، ليۇبىڭدى قاتارلىقلار كونا چاڭگال ئىچىدىكى مەھبۇسلار بىلەن شۇغۇللىنىشقا، شۇ قاتاردا غېنىنىڭ مەسلىسىنى بىر تەرەپ قىلىشقا پۇرسەتلىرى يەتمىسە كېرەك، ئەتىمالىم، ئۇنى ۋاقىتچە سۈرۈشتۈرۈپ كېتىشمىدى. موشۇ پۇرسەتتىن پايدىلانغان غېنى قېچىش ھەرىكىتىگە جىددىي كىرىشتى. ئۇ ۋە قوسەن ئىككىسى كېچىلىرى ھەممە ئۇخلاپ قالغان چاغدا پۈتلىرىدىكى كىشەنلەر باغلىرىغا سامساق سۈركىشەتتى. تۆمۈرنى دات يېگەندەك، سامساقمۇ تۆمۈر ماددىسىنى ئاستا-ئاستا چىرىتىدىغانلىغىنى نەچچە قېتىملاپ تەجرىبىدىن ئۆتكۈزگەن ۋە بۇ ئارقىلىق تۆرت قېتىم زىنداندىن قېچىشقا مۇيەسسەر بولغان غېنى بۇ قېتىممۇ شۇ «ھۈنىرىنى» ئىشەشلىك داۋام قىلدۇردى. موشۇ تېرىقىدە ئون بەش كۈنچە ھازىرلىق كۆرۈلۈپ، بۇ ئارىلىقتا ئىككى قېتىم كات ئاستىغا چۈشۈپ، تام ھۇلىغا ياتقۇزۇلغان خىشلارنى بوشىتىپمۇ ئۈلگىرىشتى ۋە مومىدىن ئاز-تولا قۇرۇتۇپ ئېلىشتى. مانا بۈگۈن «تەۋەككەل» قىلماقچى...

زىنداننىڭ ئادەتتىكى مۇدھىش كېچىسى. ئاندا-ساندا جۆلۈپ، ئىڭرىغان مەھبۇسلارنىڭ دەرمانسىز ئاۋازلىرىنى، قەيەردىندۇر، يەرنىڭ تېگىدىن چىققاندەك ئاڭلىنىدىغان تۆمۈر ئىشىكلەرنىڭ جالاقلاپ ئېچىلىشىنى دېمىسە، ھايات بەلگۈسى يوقتەك سېزىلىدۇ. پەقەت ئىككىلا كىشى ئويغاق-ھاياجان ئىچىدە ۋاقىت كۈتۈشۈپ جىم يېتىشىدۇ. ئۇلارنىڭ قوللىرى ئاخىرقى دەقىقىغىچە تىنماي ھەرىكەتتە كىشەنلەرگە سامساق سۈركەش بىلەن بەنت.

ـيا، خۇدا، ئۆزەڭ مەدەت بەرگەيسەن! ـ دەپ تەڭرىگە نىدا قىلدى غېنى. ئۇنىڭ ئۇنى ئۆزىگە نالە قىلغاندەك، يىغلامسىرىغاندەك ئاڭلىنىپ كەتتى.

ـئارۋاق، ـ دېدى قوسەن تىترەك ئاۋازدا.

ـئاتام سادىر پالۋاننىڭ روھى قوللىغاي! ـ دېدىدە، ۋۇجۇدىغا پۈتۈلگەن كۈچ-قۇۋۋەتنى ئىككى قولىغا جەملەپ، لېۋىنى چىشلىگەن ھالدا بىرىنچى كىشەننىڭ چاتمىسىنى تولغاشقا كىرىشتى غېنى. چىنقىلىپ كۈچەشتىن ئۇنىڭ ئۇيۇل تاشتەك گىرەنلىرى كۆپۈپ تومۇرلىرى ئېتىلىپ كەتكىدەك، كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ، ئورغۇپ چىقىدىغاندەك ھالەتكە يەتسىمۇ، تولغاشنى بوشاشتۇرمىدى ۋە ئاخىر تەلۋە كۈچ غالىپ كەلدى ـ بىرىنچى كىشەننىڭ بېغى ئۈزۈلدى. «شۈكرى» دەۋەتتى خوشاللىغىدىن، لېكىن قوللىرى جان قالمىغاندەك، لاسسىدە ساڭگىلىدى. ئۇ پېشانىسىدىكى بۈييىدە چىققان تەرنى سۈرتۈپ، ھېجىردىكى سوغ چاينى ئىچتى ۋە ئازىراق دەم ئېلىۋېلىپ، ئىككىنچى كىشەنگە تۇتۇش قىلدى. ئىككىنچى كىشەن بىرىنچىدىن، ئۈچىنچىسى ئىككىنچىدىن ئاسانىراق

ئۇزۇلگەندەك سېزىلدى غېنىغا. چۈنكى بىرىنچى نەتىجىدىن روھلانغاشقا ئۇنىڭ تومۇرلىرىغا كۈچ-غەيرەت قۇيۇلغاندەك، غايىپتىن قۇۋۋەت ھاسىل بولغاندەك سېزىم ئىرادە-ئىشەنچىسى تېخىمۇ ئاشۇرغان ئىدى. شۇ تاپتا ئۇ تۆمۈر قەپەزنى پاچاقلىغان ئارسلاننى ئەسلىتەتتى. خۇداغا چەكسىز ئېتىقات قىلىدىغان خۇداگۇي غېنى كىشەنلەرنىڭ بېغىنى ئۇزۇپ تاشلاشتا ئۆزىنىڭ پەم-پاراسىتىگە ۋە تېنىگە پۈتۈلگەن كۈچىدىن ئەمەس، بەلكى ئاللاھنىڭ قۇدرىتى، پەيغەمبەرنىڭ شاپائىتى دەپ ھېساپلىغاشقا كۆڭلىدە: «كارامىتىڭدىن ئۆرگىلەي، خۇدا...» دەپ ئاللاغا تەسەننا ئوقۇدى .
قانچە كۈچىسىمۇ پۈتىدىكى كىشەننىڭ بېغىنى ئۇزۇلمەي ئاۋارە بولۇۋاتقان قۇسەننىڭمۇ ئىشىنى ئاسانلاشتۇردى غېنى. ئۇزۇلگەن كىشەنلەرنىڭ باغلىرى شاراقلىماسلىق ئۈچۈن تۆڭگىلىرىگە قوشۇپ، پاقالچەك ۋە يوتىلارغا لاتا بىلەن پۈختىلاپ تېڭىپ، چەمبەرچاس بولۇشقاندىن كېيىن، ئەندىلا كات ئاستىغا چۈشمەك بولۇشىغا، كۈزەتتىكى چېرىكلەر يۆتكىلىپ،ئىشىكنىڭ روجىگى ئېچىلىۋېدى، ئىككىسى تەڭلا ئورۇنلىرىغا ئۆزلىرىنى ئېتىشتى. «ئەگەر، ـ دەتتى پاش بولۇپ قېلىشتىن ئەنسىرىگەن غېنى، ـ بىلىپ قېلىشسا ھۇجۇم قىلىشتىن باشقا ئامال يوق... «گۇندىپايلار كامېرىغا كىرىشمىدى: روجەكنى ئېچىپ، قولچېرىغى بىلەن سولاقخاننى بىر قاتار يورىتىپ، يېتىشقانلارنى ساناپ ئۇمۇمىي ساننى تۇگەللىدى، ئەتىمالىم، قايتىپ كېتىشتى. ئەندى كۈزەتچىلەرنىڭ ئايىغى بېسىلغىچە كۈتۈپ يېتىش كېرەك. «قاچانمۇ ئايىغى بېسىلار بۇ شۆلگەيلەرنىڭ» دەتتى پۈتۈن دىققىتىنى سەرىپ قىلىپ، سىرتتىكى «تىرىق» قىلغان تىۋىشنى تىڭشاپ ياتقان غېنى. موشۇ قىسقا ۋاقىت ئۇنىڭ ئۈچۈن يىلچە بىلىنىپ كەتتى. بىرەر سۇكۇناتى باسقاندەك بولدى. ئەندى ئالدىراش كېرەك.
كۆپلىگەن تۆشۈك-سۈڭگۈچلەرنى تېشىپ، كىرىپ-چىقىشنى مەشىق قىلىۋالغان غېنى بوشىتىلغان خىشلارنى ھەش-پەش دېگىچە قومىرىپ چىقاردىدە، باش پاتقىدەك كاما ئېچىپ، سىرتقا قارىغاندىن كېيىن، يەنە بىر نەچچە خىشنى قومىرىپ، تۆشۈكنى كەڭەيتتىدە، ئاۋال ئىككى قولىنى، ئاندىن بېشىنى چىقىرىپ، تايغاندەك تىرەجەپ ئالغا سوزۇلدى ۋە مەشەقەتسىزلا سىرتقا چىقىۋالدى، لېكىن پەمسىزىرەك قۇسەن تۆشۈككە كەپلىشىپ قالغاشقا ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ، پۈتلىرىنى تامغا تىرەپ، تارتىۋېدى ئۈچ-تۆرت خىش بىلەن قۇسەن بىللىلا سۇغىرىلىپ چىقتى. ئۇلارنىڭ باشتىكى مۆلچەرى توغرا چىقتى. ئۇلارنىڭ باشتىكى مۆلچەرى توغرا چىقتى ـ تام دەل ھاجەتخانىنىڭ مەيدانچىسىغا ئۇدۇل تېشىلىپتۇ. ھاجەتخانىنى چوڭ ھويلىدىن بۆلۈپ تۇرىدىغان پاكاراق تامغا قولىنى قويدىدە، مۆشۈك دەرەققە ياماشقاندەك، چاققانلىق بىلەن دەس كۆتىرىلىپ چىققان غېنى قۇسەنگە قولىنى سوزۇپ ئۆزى تارتىۋالدى. ئۇلار تامغا باغرىچە يېتىپ ئەتراپقا كۆز قۇلاق سېلىپ بىر نەچچە دەقىقە تىڭشاپ يېتىشتى.
ـئۆگۈزگە چىقىمىزدە كوچىغا كەينىمىزچە سىرىلىپ چۈشىمىز. ئاۋايلا، ئۆگۈزنى چۆرەدىتىپ تارتىلغان سىمغا ئىلىشىپ قالما! ـ دەپ ئاستا پىچىرلاپ جېكىدى غېنى قۇسەنگە ۋە قاتمۇ-قات تارتىلغان سىملارنى ئىما قىلدى. ئۇلار ئۆگۈزنى ئايلىنىپ كۈزەت قىلىدىغان چېرىكنىڭ نېرىقى باشقا كېتىشىنى پايلاپ تۇرۇشتىدە، كۈزەتچى يىراقلىشىغا:
ـمۇرەمنى دەسسە، قۇسە! ـ دەپ زوڭزايدى غېنى ۋە قۇسەننى مۇرىسىگە ئېلىپ، ئۆگۈزگە چىقاردى، ئۆزى ئۆگۈز گىرۋىگىگە ئىككى قولىنى قويۇپ، لىككىدە چىقتى ۋە كىچىك بالىنى كۆتەرگەندەك، قۇسەننى سىمدىن ئاتىلدۇرۇپ كوچا تېمىغا تىكلىدى «ئاستا سىرىل»، ـ دەپ كوچىنى ئىما قىلدى. موشۇ ھەرىكەتلەر شۇنداق ئىلدام ۋە چەبدەسلىك بىلەن قىلىنىدىكى، چېرىك ئۆگۈزنىڭ بۇ بېشىغا تېخى يېتىپ ئۈلگىرەلمىگەن ئىدى. غېنى تىكەن سىم تارتىلغان تۈۋرۈكچىدىن ئارتىلىشىغا:
ـكىم؟ ـ دېگەن تاۋۇش ئاڭلاندى خىتايچە.
ـبىز! ـ ھېچ ھودۇقماي خىتايچە جاۋاپ قايتۇردىدە، ئۇچقاندەك سىمدىن ئارتىلىپ، دۈمبىسىنى تامغا

ياققان ھالدا يەرگىچە سىرىلىپ چۈشتى غېنى. دولىنى تامغا يېقىپ، سىرىلىپ چۈشۈشنى بىلمەيدىغان قۇسەن چالما-كېسەكتەك يەرگە پوكلا چۈشكەشكە سول پۇتى قايرىلىپ كەتكەن ئېدى، غېنى ئۇنى يۆلەشتۇرۇپ مېڭىشىغا ئۆگۈز گىرۋىگىگە يېتىپ كەلگەن چېرىك:
-توختا! - دەپ مىلتىغىنى شاراقلاتتى، لېكىن غېنىلار ئۇڭغىچە زىندان تېمىغا ياندىش تار كوچىغا كىرىپ ئۈلگەرگەشكە، ئېتىلغان مىلتىق ئوقى دوخمۇش تامغا تېگىپ، قۇرۇق توپا پۇقۇرىدى، خالاس...

ئون بىرىنچى باپ

يەنە بەش يۈز قەدەم، بەش يۈزلا...
ئايلار، يىللار چەككەن ئەلەم-ھەسرەت، مۇدھىش زىندان ئازاپلىرى، نەچچە-نەچچە ئۆلۈم خەتەرلىرى... ھەممىگە بەرداشلىق بەردى، تاقەت قىلدى، يەڭدى. مانا، ئەندى بەش يۈز قەدەمچە ئەرزىمەس مۇساپىنى بېسىپ ئۆتەلمىسە ئاقىۋەت شۇ بولغىنىمۇ؟ ئەجەل ئۇنى مەشەگىچە قوغلاپ كەلدىمېكىنە؟ قېنى ئۇ ۋۇجۇدىغا پۈتۈلگەن كۈچ-غەيرەت؟! قېنى ئۇ ئات-كالىلارنى دەس كۆتىرىپ، قورام تاشلارنى ئىرغاتقان قارام كۈچلەر؟! تووۋا، ھېلاراقتىلا ئۈچ كىشەننى موشۇ قوللار بىلەن تولغاپ، ئۈزۈپ تاشلىغان ئېدىغۇ..!
ئۇنىڭ ئۇستىخان - ئۇستىخانلىرى بوشاپ، پۇت-قوللىرىدا جان قالمىغان بىر ھالەتتە پاكا، كىچىك بالىنىڭ بويىدەكلا، ئۆستەڭ قىرغىقىدىن ئارتىلىپ ئۆتەلمەي، ھالسىز ئولتىرىپ قالدى ۋە تەڭرىدىن مەدەت كۈتكەندەك ئاسمانغا تىكىلدى:
-قۇدرىتىڭ ئۇلۇق، خۇدا! نىدا قىلدى ئۇ چىن ئىخلاس بىلەن، - بۇ يەرگە ئەكېلىپ تاشلىغىچە، ئالىدىغان ئامانىتىڭنى زىنداندا ئالساڭ بولماسمېدى!
ئۇنىڭ نالە-زارىغا جاۋاپ بەرگەندەك، كەينى-كەينىدىن ئېتىلغان مىلتىق ئاۋازلىرى تۈن كېچىنىڭ تىنىق ھاۋاسىدا جاراڭلاپ كەتتى. بۇ، ئەلۋەتتە، قاچقۇنلارنىڭ كەينىدىن ئېتىلغان تەھلىكە بەلگۈسى. كىشەنلەرنى پاچاقلاپ قېلىن تامنى تېشىپ، مۇستەھكەم، ئېهاتە تىكەن سىملاردىن ئارتىلىپ ئۆتكەن، شەھەر سېپىلىدىن سېرىلىپ چۈشكەن خەتەرلىك مەھبۇسنىڭ قېچىشى كىمنى تەشۋىشكە سالمىسۇن؟ بىر سائەتنىڭ ئىچىدىلا لىۋىڭدى، لى-يىڭچىلارغا يەتكەن بۇ خەۋەر ھەممىنى ئاياق ئۆرە تۇرغۇزغان: ھەممە يودەنزە-بېكەتلەرگىچە، مەھبۇسنىڭ بەلگۈ-ئالامەتلىرىنى كۆرسىتىپ، تېلېگراممىلار بېرىلگەن ئېدى.
-مىلتىق... چېرىكلەر! - دېدى تىترەك ئاۋازدا قۇسەن ۋە:
-كەل، غاينام، ماڭا يۆلەن...
-ياق، سەن ئالدىملا چاتقاللىققا قاراپ ماڭغۇەر... يېقىنغۇ، ئۆملەپ بولسىمۇ يېتەرمەن، - تىرەجەپ، ئورنىدىن تۇردى غېنى. ئۇ يېڭى دەم تۇرغان بالىدەك، بىر دەم دەڭسىلىپ تۇردىدە، پۇتلىرىنى ئاران-ئاران يۆتكەپ، قۇسەننىڭ كەينىدىن ماڭدى. بۇ قېتىممۇ ئۇنىڭ غەيرىتى غالىپ كەلدى، لېكىن بەش يۈز قەدەمچە ئارىلىق بىر كۈنلۈك يولدىنمۇ ئېغىر مەشەقەت تۇيۇلدى ئۇنىڭغا.
-قارنىڭ قانداق؟ - سورىدى قېلىن ئازغان تىكەنلىك ئىچىگە بېكىنگەندىن كېيىن قۇسەن.
-سۇ، بولسىدى، سۇ...
-سۇ تېپىپ كېلەيمۇ؟
يېقىنلا يەردە ئاتلارنىڭ دۈپۈرى، چېرىكلەرنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. ئۇلار قاچقۇنلارنىڭ يېنىغىلا كېلىپ توختاشتى. شۇندىلا ئۆتەر يولغا يېقىن مۆكۈنگەنلىگىنى سەزدى غېنى.
-ئارۋاق، ئارۋاق - پىچىرلىدى، بېغىرتاقتەك يەرگە چاپلىشىپ قۇسەن.
-كۆرۈپ قالسا ئەلەم قىلىدۇدە، بۇ مەجۇسىيلەر، - ئىچىدە تىت-تىت بولدى غېنى. ئەڭ بولمىغاندا تاش بىلەن بولسىمۇ ئۇرۇپ قالاي دېگەننى قىلىپ، ئۆپ-چۆرىسىنى سىيپاشتۇردى.

ئىككى-ئۈچ قەدەمچە ئارىلىقتا ئاتتىن چۈشكەن چېرىكنىڭ ئىنجىقلاپ تۇرۇپ چىڭقالغىنى ئاڭلاندى.

–كوي-كوي – بول، چاپسان! – ۋاقىرىدى باشلىقى، ئەتىمالىم، چېرىكنى ئالدىرىتىپ.

ئۇھ، يېنىك تىنىق ئېلىشتى، بىر نەچچە دەقىقە دېمىنى ئىچىگە سىڭدۈرۈپ يېتىشقان ئىككى قاچقۇن. قاراڭغۇ تۈننىڭمۇ موشۇنداق پايدىسى تېگىدىغان پەيتلىرى بولىدۇدە! ئۇلار چېرىكلەر يىراقلىشىپ، ئاتلارنىڭ دۈپۈرى بېسىلغاندىن كېيىن، ئورۇن يۆتكەشتى – قويۇق چاتقاللىقتا بېكىنىشتى.

ئالەم يورۇشقا باشلىدى. ئاسمان «قىزى» چولپان داكا بۇلۇتلار پەردىسىگە ئورالدى. كېچىچە چاراقلاپ يانغان يۇلتۇزلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۆچۈشكە باشلىدى – سۈبھى سادىق كۆتىرىلدى. قۇياشنىڭ ئالتۇن چوچۇلا زىياسى ئاسمان گۈمبىزىنى، قىرلىق تاغ چوققىلىرىنى پەرەڭدەك تاۋلاپ، ئاندىن ئىدىر-چوققىلار ۋە بېپايان دالانى نۇرغا چۆمدۈردى. هايات بېغىشلىدى.

"هەر كۈنى قۇياشنىڭ چىقىشىنى كۆرگەن ئادەم – كېسەل بولمايدۇ" قاچاندۇر ئاڭلىغان بۇ دانا تەبىر خىيالىدىن كەچتى غېنىنىڭ. تەسۋىرگە تىل يەتكۈسىز تاڭ مەنزىرىسى، قۇياشنىڭ هاياتبەخش نۇرى ئۇنىڭ دىلىغا ئارام، مادارسىز تېنىغا روهي قۇۋۋەت بېغىشلاپ، كۆڭلى يورۇپ كەتتى. ئۇ «ياستۇق» قىلغان ياپىلاق تاشتىن بېشىنى كۆتەردى ۋە قۇياشنى قۇچاقلىماقچىدەك قوللىرىنى كەڭ يېيىپ كېرىلدى. ئۇنىڭ زەي زىنداندا يېتىپ بوشاشقان ئۇستىخانلىرى قارسىلداپ ئورنىغا چۈشكەندەك بولدى – ئۆزىنى ئىنتايىن تېتىك سەزدى. روهى كۆتىرىلىپ، خوشاللىق تۇيغۇلارغا چۆمۈلگەندەك بولدى .

"قىرۇ، قىرۇ، قىرۇ..."

غېنى ئاسمانغا كۆز تىكتى – ئۇنىڭ دەل بېشىدا قاينام ياسىغان تۇرنىلارنىڭ يەلپەك قاناتلىرى قۇياش نۇرىدا رەڭمۇ-رەڭ چاقناپ، كۆزلەرنى قاماشتۇرۇپ، هەۋەسنى قوزغاتتى. غېنى تۇرنىلار بىلەن قايىنامغا چۈشمەكچىدەك ئاسمانغا تەلپۈندى، ئۇلارغا نېمىلەرنىدۇر هاۋالە قىلغاندەك پىچىرلىدى. گۈزەل قۇشلار «قاينام» ئويۇننى تۈگىتىپ، غاز قانىتى شەكلىدە تىزىلىشتى ۋە «سەردار» سەپ ئالدىغا ئۆتۈپ، مەنزىلگە قاراپ باشلاپ ماڭدى. ئەسكەرلەر مىسالى تەرتىپلىك سەپ تارتقان تۇرنىلارنىڭ غاز قانات شەكلى بارا-بارا يىراقلىشىپ، قىرۇ-قىرۇلىرىمۇ سۇسلىشىپ، ئاخىرى ئىنچىكە يىپتەك غىل-پال كۆرۈندىدە، كۆزدىن غايىپ بولدى. بىر نەچچە نەپەس تۇرنىلار بىلەن باغلىغان رىشتى ئۈزۈلگەندەك چوڭقۇر تىنىق ئالدى غېنى.

ئۇ گويا سەبى هاياتقا دەسلەپ كۆزىنى ئاچقاندەك تاڭ نۇرىنى كۆردى: شۇ سەبى ئانا كۆكسىنى دەسلەپ ئەمگەندەك قۇياش نۇرىنى ئەمدى – قايتىدىن تۇغۇلغاندەك هاياتقا كۆز ئاچتى، يېڭى قەدەم تاشلىدى...

***

ئۇلار شۇ كۈنى ئۇرۇمچىنىڭ غەربىي جەنۇبىي «يوماسەن» قىرقىسى ئېتىگىدىكى چىغان – ئاق چاتقاللىقتا بېقىنىشكەن. جەنۇپ تەرىپىدە ئۇيغۇر، تۇڭگان دېھقانلىرىنىڭ جاڭزىلىرى، تېرىلغۇ يەرلىرى تاكى نەنسەن تېغىغىچە سوزۇلىدۇ. ئەتىياز پەسلى بولغاشقا قوي-قوزىلارنىڭ مەرەشلىرى، كالا-موزايلارنىڭ مەرەشلىرى، ئارىلاپ ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. قايناق مەيشەتنى كۆرمىگەن ئىككى مەهبۇس-قاچقۇن ئۈچۈن بۇ تونۇش، يېقىملىق ئاۋازلار هاياتىي ئىشتىياقنى قوزغاپ هاياجانغا سالاتتى، ئۆزىگە جەلىپ قىلاتتى. قوي-قوزىلارنىڭ مەرىشىنى ئاڭلىغاندا قۇسەن بېپەرۋا ئولتىرالىسۇنمۇ؟ ئۇ ئۆرە تۇرۇپ، قارىماققا تەمشىلىۋېدى، غېنى ئۇنىڭ مۈرىسىدىن بېسىپ، ئورنىغا ئولتارغۇزدى.

–ئەتتەڭ، ئوغۇز سۈتىنىڭ ئىرىمچىگى، – دەپ تاڭلىيىنى قاقتى قۇسەن ۋە – كېپە قوزا بولساره، – دېدى.

–قوزاڭدىنما ئاۋال ئات تېپىش كېرەك.

–مانا، بۇ گېپىڭ جايىدا.

-ئات ئۇستىگە چىقتۇق، - قۇتۇلدۇق دەۋە، قۇسە!

ئات بىلەن ئوزۇقنى قەيەردىن، قانداق ئېلىشنى ۋە قايسى يوللار بىلەن مېڭىشنى مەسلىھەتلىشىپ، كەچ كىرگىچە قىمىر قىلىشماي ئۇخلاشتى، ئارام ئېلىشتى. ئاسماندا بۇلۇتلار قويۇقلىشىپ، يەر-جاھان قاراڭغۇلاشتى. چوڭ يولدىن ئۆتكەن-كەچكەنلەرنىڭ مېڭىش-تۇرۇشلىرى، چاقى مايلانمىغان هارۋۇلارنىڭ غىچىلداشلىرى ۋە هارۋۇكەشلەرنىڭ قوپال تىللىرى ئاستا-ئاستا بېسىلىپ، بىردىن هايات نەپىسى توختاپ قالغاندەك ئەتراپنى سۈكۈنات پەردىسى يېپىۋالدى.

-يا، پىرى كامىللار! - ئورنىدىن دەس تۇردى غېنى.

-ئو، مۇقامبېت! - دېدى قۇسەن.

ئىككىسى ئاللاھدىن نىجات تىلەپ يولغا چۈشتى. يېرىم سائەتچە مېڭىپ توختىغان غېنى:

-بۇ يولسىز چاتقاللىقتا ماڭساق قېقىلىپ-سوقۇلۇپ هالىمىزدىن ئوڭايلا كېتىمىز، قۇسە!

-ئۆزەڭ موشۇنداق ماڭىمىز دېگەندىڭغۇ؟

-چوڭ يولنى ياقىلاپ ماڭىمىز. بىزنى قوغلاپ چىققانلار هەرگىز پىيادە ماڭمايدۇ. ئات ياكى ماشىنىنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ئۆزىمىزنى چەتكە ئالىمىز.

-ئۆزەڭ بىل.

ئۇلار نەنسەن تېغى تەرەپكە كېتىدىغان يولنى ياقىلاپ مېڭىشتى. بىر كۈن ئۇخلاپ ئارام ئالغاشقىمېكىن غېنىنىڭ پۇتلىرى خېلە جان كىرىپ، خېلىغىچە قۇسەننى يەتكۈزمەي ماڭدى. شۇنداقتىمۇ ئۆڭغۈل-دوڭغۇل يەرلەردە پۇتلىرى تېتىرەپ، ئالمىشىپ كەتتى.

-ئە-ۋۇ، يېنىپ، ئۆچۈپ تۇرغاندەك قىلغان يورۇقنى كۆردۈڭمۇ، قۇسەن؟ - دەپ سورىدى كىچىگىرەك دۆڭگە چىقىپ توختىغان غېنى.

-كۆرۈۋاتىمەن، ماشىنىلارغۇ.

-شۇ تەرەپكە ئۆتىمىز.

-نېمە؟ - هەيران بولدى قۇسەن! چۈنكى كۆرسەتكەن تەرەپ ئۈرۈمچى - داۋانچىڭ يولى ئېدى. بۇ تاش يولنىڭ بىر شىخى شەرقىي تۈركستاننىڭ غەربىي جەنۇبىي يەنە بىر شىخى شەرىققە - تۇرپان، قۇمۇللارغا سوزۇلىدىغان.

-هەر ئىككىلىمىز ئىلىلىق بولغاشقا بىزنى تۇرپان، توقسۇن تەرەپلەرگە قاچىدۇ دەپ ئويلاشمايدۇ. ئاندىن، راستلىغىمنى ئېيتسام، پۇتلىرىمنىڭ ئانچىلا جېنى يوق، ئۇزۇن يولغا پىيادە مېڭىپ چىدالمايدىغان ئوخشايمەن. ئىككى-ئۈچ كۈن ئۇلانباي توقايلىغىغا بېكىنىپ، ياخشىراق هادۇق ئالمىسام بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ.

-مەن تۇتۇلسام مەيلى، سەن بىر ئامالاپ ئامان قالساڭ بولدى...

-هەي، قۇسە! تۆمۈر قەپەزنى يېرىپ چىققان خەڭزىلەر ئەندى قولغا چۈشەرمۇ، هە؟

ئەندى ئۇلار غەرىپكە ئەمەس، شەرىققە قاراپ ماڭدى. قاراڭغۇ كېچىدە ماغدىرسىز ئادەمگە توقايلىق ئىچىدە ماڭماق ئاسانمۇ؟ ئۇلار بىردە يىلتىز پۇتاقلىرىغا، بىردە كېسەك كۆتەكلەرگە پۇتلىشىپ يىقىلاتتى، بىردە ئويمانغا دومىلاپ كېتەتتى. ئۇلار مۆلچەرلەنگەن مەنزىلگە ئۆملەپ بولسىمۇ، دومىلاپ بولسىمۇ يېتىشى شەرت. ئەگەر تاڭ ئاتقىچە ئارچىلىق غولغا يېتەلمىسە، قولغا چۈشۈشى چوقۇم، گۈندىخانىنى، گۈندىپايلارنىڭ نېجىس تېلەتىنى قايتا كۆرۈش... خۇدا كۆرسەتمىسۇن، ئۆلۈمدىنمۇ ئېغىر ئازاپقۇ!

يول ئۇزارغانسىرى ماغدىر كېتىپ، هەر قەدەمنى بېسىش، پۇتلارغا تاش باغلاپ قويغاندەك، ئېغىرلاشماقتا، مۈشكۈللەشمەكتە.

-قۇسە! - دېدى پەيلىرى تارتىشىپ ئولتىرىپ قالغان غېنى.

-نېمە بولدى غاينام؟

ــئولتار، ــ قۇسەننى يېنىغا ئولتارغۇزۇپ دېدى غېنى، ــ مونۇ سوغ شامالنىڭ ئۇرۇشىغا قارىغاندا «شامال ئېغىزى» سەيىۇپوغا كېلىپ قاپتىمىز. تاڭ ئېتىشىغا ئاز قالدى. ئارچىلىق غولغا يېتىپ بېرىشىمىزغا كۆزۈم يەتمەيدۇ.

ــنېمە دېگىنىڭ غاينام؟ ــ چۆچۈپ كەتتى قۇسەن، ــ ئاغرىپ قالمىغانسەن؟

ــيېنىمدا پالتا بولىدىغان بولسا، راسا كېرەك چاغدا كارغا يارىمىغان مونۇ ئۆلۈك پۇتلىرىمنى كارتتىدە كەسلەۋېتەتتىم.

ــئويباي، يىندى بولدۇڭمۇ، يوق گەپنى قىلما! ــ دېدىدە، غېنىنىڭ كىشەنلەر زەخمىسى ۋە قىيناقتىن كېيىن ئىششى تېخى يانمىغان پۇتلىرىنى مۇرىسىگە ئېلىپ، تۆۋەن سىرىشقا، ئۇگلاشقا باشلىدى قۇسەن.

ــئەنە تاڭ سۇزۇلمەكتە... بۇ تاقىرلىقتا پۇلتۇيۇپلا كۆرۈنۈپ قالىمىز. بۇ ئۆلۈك پەتلارنى ئەيۋەشكە كەلتۇرىمەن دەپ ئاۋارە بولماي، يولۇڭغا ماڭ، قۇسە... سەن بولساڭمۇ تىرىك قۇتۇل...

ــني-مە؟ ــ قۇسەننىڭ ماسساج قىلىۋاتقان قوللىرى، بەلكى پۇتۇن ۋۇجۇدى ئاچچىق-ھەسرەتتىن تىترەپ، ئاغزى سۆزگە كەلمەي قالدى.

ــبىرىمىز بولساقما ئامان قالايلى...

ــئاغزىڭنى يۇم! ساڭا كەلگەن ئەجەل ئاۋال ماڭا كەلسۇن...

ئەلەم ــ ئىزا كۇچىدىن بولسا كېرەك، خۇددى كىچىككىنە چۇمۇلە زور چېكەتكىنى كۆتەرگەندەك، بىر ھەملە بىلەن غېنىنى ئاياق ئۆرە قىلدى قۇسەن ۋە قولتۇقلاپ ماڭدىيۇ، لېكىن غېنى ئاز ئېغىرلىقمۇ؟ قۇسەن زورۇققىنىدىن پۇتۇن بەدىنىدىن ھەتتا كۆز چاناقلىرىدىن ئاچچىق تەر چىقىپ، بۇ تەرلەر بىلەن ئۇنىڭ كۈچ-قۇۋىتى بىللە چىقىپ كەتكەندەك، تېز ھالسىزلىنىشقا، يۈك ھارۋۇدا داۋان ئاشقان ئاتتەك ھاسىراشقا باشلىدى. لېكىن ئادەمنىڭ غەزەپ ئوتى، نومۇس كۇچى خالىس بولىدىغۇ! زىندان دوستىنىڭ «مېنى تاشلاپ كەت» دېگىنى ئۇنىڭ دىلىغا قاتتىق تەككەچكە قۇسەندە تەلۋىلەرچە غەيرەت ئەلەڭگىلەپ چىن ئىخلاسىنىڭ نېمە ئېكەنلىگىنى كۆرسەتمەك بولغان ئېدىيۇ، ئەپسۇسكى، چامىدىن ئوشۇق يۈك بىلەن ئۇزۇنغا بارالماي يىقىلدى...

تاڭ سۇزۇلۇپ ئەتراپ يورۇشقا باشلىدى. ھالىدىن تايغان ئىككى قاچقۇن تاقىرلىقتىكى پاكا شىۋاقلىقتا يېتىشتى .

ــئەترايقا قاراپ كەلگىنە، قۇسە، دالدا بولارلىق جاي بارمېكىن، ئۆملەپ ماڭ. قۇسەن تېز ئۆملەپ، كېچىكمەي قايتىپ كېلىپ، يېقىنلا يەردە كىچىك جىرا بارلىغىنى ئېيتتى. ئەندى ئىككىسى بەسلەشكەندەك ئىلدام ئۆمىلىشىپ، قىيان سۇ كەلگەندە يار ئالغان خېلىلا چوڭقۇر جىراغا بېكىنىشتى.

ــئاياقلىرىڭ ئاغرامدۇ، غاينام؟

ــسىڭىرىم تارتىشقىنى بولمىسا، باشقا ئەزايىم ساپساق، سائەت ماڭغاندەك چىكىلداپ تۇرىدۇ.

ــئەتتەڭ! قارا قوينىڭ تېرىسى بولارمېدى... تېرىگە ئورىنىپ، ئىسسىق شوۋىدىن ئىچسەڭ قوقاقلىرىڭ تارقىلىپ، كىچىك بالىدەك يۇگرەپ كېتەتتىڭ...

تاڭدىدە ئېتىلغان مىلتىق ئاۋازىدىن چۆچۈپ، شىڭتىيىشتى قاچقۇنلار. ھەر ئىككىلىسى كۆڭۈللىرىدە «تۇتۇلدۇق» دېيىشتىيۇ، ئۇنلۇك ئېيتىشقا تىللىرى بارمىدى. بەلكى، بىر-بىرىنى چۈشىنىدىغاندۇر ياكى ئاياشقاندۇر. ئۆلۈم خوۋپىنى ئىقرار قىلىش نەقەدەر ئېغىر ۋە دەھشەتلىگە! ئۇلارنى كۆرۈپ قالغان چېرىك باشقىلارغا بەلگۇ بېرىپ مىلتىق ئاتتى. مانا، ھازىر ئۇلار باستۇرۇپ كېلىدۇ. قاچقۇنلارنى قورشاۋغا ئېلىپ، مىلتىقلىرىنى تەڭلەپ تۇرۇپ:

"چىلاي، زىۋازا!" دەپ ۋاقىرىشىدۇ. ئاھ، نەقەدەر سېسىق، نەقەدەر ھاقارەتلىك، زەھەرلىك تىللاش... قۇلاقلارنى يېغىر قىلىۋەتكەن بۇ ھاقارەتنى ئاڭلاش نەقەدەر مۇدھىشە! ئۆلۈم مىڭ، مىڭ ئەۋزەل... خەپ،

خەپ! مونۇ پۈتنىڭ كاساپىتى...
غېنى قارشىلىق كۆرسىتىش نىيىتىدە ئۆپ-چۆرىسىدىكى تاشلارنى يىغىپ دوگىلاپ قويدى. قۇسەنمۇ گەپ قىلماي، شۇنداق قىلدى ـ چېرىكلەرنىڭ كېلىشىنى پايلاپ يېتىشتى: خېلە ۋاقىت ئۆتتى، چېرىكلەر كەلمىدى. لېكىن ئادەمنىڭ ۋاقىرىشى ۋە كەينىدىنلا يەنە مىلتىقنىڭ ئېتىلىشى ئاڭلاندى .
ئوچىلار! ـ ۋاقىراۋەتتى خوشاللىقىدىن قۇسەن. ئۇ خاتالاشمىدى ـ قويچىلار قاراقۇيرۇق ئولاپ يۈرەتتى.
بۆگۈنكى كۈن تۈنۈگۈنكىدىنمۇ تەشۋىشلىكرەك بولدى. ھەر قانداق تىۋىش، ھەتتا شىۋاقلارنىڭ شامالدا لىڭشىشى، لەڭمەنتاختاقنىڭ ئىرغىشى ئۇلارغا ئادەم كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. شۇڭا ئۇيقا-ئارامنىڭمۇ مەزىسى بولمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە دەم تىكەنلىك-چاتقاللىقنى، دەم سوغ سۇلارنى كېچىپ، دەم ئۆملەپ تۆرت ئاياقلىنىپ ماڭغاشقا تاپانلار، ئالىقانلار، تىزلارغا كىرگەن تىكەن-قىيىندىلارنىڭ زەخمىتى زىڭىلداپ، ئېچىشىپ، ئاغرىپ ئازاپلاتتى. لېكىن بۇ ئازاپقا ئۇلار ئانچىلا پىسەڭ قىلىشمىدى. چۈنكى چوڭ غەم ـ غېنىنىڭ سىڭىرلىرى تارتىشىپ، ماڭالماي قېلىشى ئىدى. قانداقلارچە شۇنداق بولدى ھە؟ كېسىر-كاساپەتمۇ؟ تەغدىر ئىلاھى موشۇ ئازاپنى سېلىپ، ئۇنىڭ ئىمان-ئېتىقاتىنى يەنە بىر قېتىم سىناپ كۆرمەكچىمۇ؟ ياكى ئەجەل موشۇ چۆل-تاقىرلىقتا قوغلاپ كەلدىمۇ؟ زىنداندىن قاچقان كېچىسى شەھەر سېپىلىدىن كەينىچە سىرىلىپ چۈشكەندە سول پۈتىنىڭ پېيى زىقىلداپ ئاغرىغاندەك بولغان. بەلكى شۇ چاغدا پېيى سوزۇلۇپ كەتكەندۇر. ئۇزۇن يىللار زەي زىندانلاردا يېتىپ تاپقان رېۋماتىزممۇ تېخى! بەلكى ھۆل قوقاق چىرماۋالغاندۇر؟ ھەر ھالدا بېۋاقىت، ئىنتايىن كۆڭۈلسىز زەردە-گۆش قىلىدىغان ھادىسە...
ـ مۆكۈنەكتە يېتىشقان نېمە ئادەمدۇر بۇلار، مەم-مەم!
چېقىلغان چۈشكەندەك، توساتتىن ئاڭلانغان بۇ ئاۋازدىن مەڭدىگەندەك، ئىلتارغان پېتىچە قېچىپ قېلىشتى قاچقۇنلار.
ـ ئاي-دالادا نېمە قىلىپ يۈرىسىلەر!
ـ نېمە قىلاتتۇق، ئاكىسى، مانا ئۆزەڭ كۆرۈپ تۇرۇپسەن، ـ دېدى غېنى كەينىدە توپاقتەك ئىشت، ئىرغاي تاياقىقا يۆلىنىپ تۇرغان چاڭگا ساقال ئادەمگە تىكىلىپ ۋە ھەر ئېھتىمالغا كۆرە چومغىنى قولىغا ئالدى.
چاڭگا ساقال غېنىنىڭ خېلىلا پۈچۈلغان، لېكىن غەيرەت شىجائەت چاقناپ تۇرغان چىرايىغا، كېلىشكەن بەستىگە زوقلانغاندەك قاراپ، دېدى:
ـ بۇ تۇرقۇڭلارغا قارىغاندا...
ـ زىنداندىن قاچتۇق.
ـ يا، پىر، يا، ھەزرەت! ئۇ كۈنلەرنى ھارام قىلغايسەن، ـ نالە قىلغاندەك، نېمىلەرنىدۇر ئوقۇشقا باشلىدى چاڭگا ساقال.
ـ ياخشىلىق قىلساڭمۇ، يامانلىق قىلساڭمۇ بىز سېنىڭ قولۇڭدىكى ئادەم، ـ دېدى غېنى.
ـ دوۋۋا، دوۋۋا! بۇ كۈپپارلارنىڭ زۇلۇمىدىن ساقلىغايسەن، خۇدا! ـ دېدىدە، كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئىلدام كەتتى چاڭگا ساقال.
ـ قاپ! ـ ساقىلىنى ئەسەبىي ئوچۇملىدى قۇسەن، ـ ماڭا قويۇپ بەرسەڭ كانىيىدىن بوغاتتىم...
ـ كۆرەڭلىمە! ئەندى قاچساقمۇ، مۆكسەكمۇ قۇتۇلالمايمىز. چاڭگا ساقالنىڭ ئىنساۋىنى تىلەشتىن باشقا چارەڭ يوق، دېدى غەمكىن ھالدا غېنى.
ئىككىسى قانداقتۇر ئۈمۈتسىز بىپەرۋالىق ئىچرە چاڭگا ساقالنىڭ چېرىكلەرنى باشلاپ كېلىشىنى، ئەجەلنى كۈتكەندەك كۈتۈپ ئولتىرىشتى. ئۇلارنىڭ پەرىشان قىياپەتلىرىدىن ئۆكۈنۈش-ھەسرەت ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

ـبارمۇ سىلەر؟ ـ بۇ قېتىم چاڭغا ساقالنىڭ ئاۋازىدىن قېرىنداشلىق تۇيغۇلار ئەكس ئەتكەشكە، غېنى بىلەن قۇسەننىڭ ئۆچۈشكە باشلىغان ئۇمۇت يۇلتۇزلىرى قايتىدىن چاقناپ كەتتى.

ـبىز بار، ئاكىسى، ـ خوشال جاۋاپ بەردى غېنى.

ـسىزلەرگە ئوزۇق ئەكەلدىم، ـ دەپ يىپ غوجۇننى غېنىنىڭ ئالدىغا قويدى چاڭگا ساقال ۋە: ـ قويلارنى قوتانغا كىرگۈزۈۋېتىپ، قاراڭغۇ چۈشكەندە كېلىمەن ئۆكەم، ـ دېدىدە، جاۋاپمۇ كۈتمەي كەينىگە قايتتى ۋە نەچچە قەدەم بېسىپ توختاپ، ـ بۇ ئەتراپقا خىتاي لومودىلار كەلمەيدۇ، قورقماڭلار.

خوجۇننىڭ ئاغزى ئېچىلدى: تۆرت تۇرپانچە پوم ناننىڭ ئىككىسىنى قولىغا ئېلىپ، كۆزلىرىگە سۈرتۈپ، قايتا-قايتا پۇراپ، چوڭقۇر تىنىق ئالدى غېنى. هە، ئۆي نېنى ئۇنىڭغا توتىيا بولۇپ كەتكەندە! قۇسەن بولسا مايلىق قوۋۇرغىنى يىرىپ ئاغزىغا سالدى.

خوجۇننىڭ بىر بېشىدىن نان، گۆش، قورۇتقان تۇرپان ئۈزۈمى، قوغۇن قېقى، يەنە بىر بېشىدىن بىر قاپاق سوغ ئەتكەن چاي، بىر قاپاق قېتىق، ئىككى ياغاچ چۆچەك چىقتى.

ـئادەملەر خىزىر يولۇقتى دەيدۇ، خىزىر مونۇ چاڭگا ساقالدىن ئوشۇق بولماس، ـ خوشاللىغىدىن چېھرى ئېچىلىپ كەتتى غېنىنىڭ. دېمىسىمۇ ئاي-دالادا مۇنچىلىك رىسقىنى كىم بېرىدۇ. غايىپتەكلا بىر ئىش.

كۆڭۈل خاتىرجەم چاغدىلا ئادەمنىڭ يېگەن-ئىچكىنى تەنگە سىڭىپ، كۈچ-قۇۋەتكە ئايلانسا كېرەك. قان قېرىنداش يەتكۈزۈپ بەرگەن مىللىي تائامنى راھەتلىنىپ يېيىشكەن ئىككى ئاچ-زېرىن قاچقۇنلارغا قايتىدىن جان كىرىپ، قۇۋەت پۈتۈلگەندەك بولدى. خاتىرجەملىك ۋە توق تائام ئۇيقىغا مايىل قىلىدىغۇ. هادۇق يەتكەن قاچقۇنلار ئۇگدەشكە ۋە ئاخىرى قىڭغىيىشىپ ئۇيقىغا ـ غەمسىز توق ئۇيقىغا پېتىشتى.

بۇ قېتىم ئۇلارنى غەم سېزىمى ئەمەس، چاڭگا ساقال سىلكىشتۈرۈپ ئاران دېگەندە ئويغاتتى. تەشۋىشسىز ئۇيقا ـ ئۇ بىر شىپالىق. مەلەخ بولۇپ ئۇخلاشقان ئىككى دوستىنىڭ هادۇقلىرى چىقىپ، سەگىپ-يېنىكلىشىپ قېلىشقان ئېدى. چاڭگا ساقال دىتى بارئادەم ئېكەن، ئىككى مەھبۇس-قاچقۇننىڭ يىتىق تىزلىرى، سۈرۈنگەن پۇتلىرى ئۇنىڭ كۆيلىرىدىن خالى قالماپتۇ؛ ئۇ ئىككى جۇپ شىرە چورۇق، ئىككى تېرە شالۋۇر ئالغاش كەپتۇ.

ـخىزىر ئەمەسسەن، ئاكىسى؟ ـ دېدى بۇ نەرسىلەرنى كۆرۈپ مەمنۇن بولغان غېنى.

ـئاللاھ ئېگەم خار قىلمىسۇن، دېسىلە ئۆكەم.

ـئۆزەڭ كىم، ئاكىسى؟

ـمەنما سىلەر ئوخشاش ئازاپ چەككەن بىر بەندە...

قېرىنداشلىق تۇيغۇسى، ھەمنەپەسلىك سېزىمى قانچىلىك ئۇلۇق نەرسە. ئۇلار بىر نەپەستىلا، بىر قاراشتىلا تىل تېپىشقاندى. چاڭگا ساقال قېرى كۆرۈنگىنى بىلەن قىرىق ياشقا تېخى يەتمەپتۇ. ئۇ زاماندا دەردى يوق، غېمى يوق ئادەم تېپىلمىغى تەس ئېدىغۇ! ئۆمەرنىياز ئىسىملىك بۇ ئادەمنىڭمۇ ئۆزىگە چۈشلۇق دەردى بار ئېدى. ئۇنىڭ دادىسى سېيىت نىيازنى خوجىنىياز قوزغىلىڭىدا خىتاي چېرىكلىرى بېگۇنا ئېتىپ تاشلىغان. ئۆزىنى بولسا شىڭ-شىسەي ئەمەلدارلىرى «گۇمانلىق ئۇنسۇر» دېگەن بانا بىلەن ئىككى يىل سولاپ، ئاندىن ئالتايدا ئوسمان باشلىق قوزغىلاڭ كۆتەرگەن قازاقلارنى باستۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن چېرىكلەر قاتارىدا، ئۇيغۇر ئەسكەرلىرى سېپىگە قوشقان. ئۆمەرنىياز قان قېرىنداشلىرىغا قارىتىپ ئوق ئېتىشتىن باش تارتىپ، ئەسكەرلىكتىن قېچىپ، ئۇ يەر بۇ يەردە يوشۇرۇنۇپ، ئۆز يۇرتىغا بارالماي، ئالتە يىلدىن بۇ يان خۇرجا1 خىتايغا ياللىنىپ، مالاي بولۇپ ئىشلەمەكتە. ئىسمىنىمۇ ئۆزگەرتىپ، «غازى» بولۇۋاپتۇ .

ـئاكا ئەمەس، دەرتمەن ئۆكام ئېكەنسەن، ـ دەپ ئۇھ تارتتى غېنى.

شۇ كېچىسى ئۆمەرنىيازنىڭ ياردىمى بىلەن قېيىنلىق بۇلاق ناملىق غۇلىدىكى ئۆڭكۈرگە

بېكىنىشتى غېنىلار. تېخى تاڭ يورا-يورىماستىنلا سېمىز قارا قوينى ئېشەككە ئارتىپ كەلگەن ئۆمەرنىياز قۇسەن بىلەن ھەش-پەش دېگىچە ئۇنى سويۇپ، قېرىن-يىنىغا غېنىنىڭ ئىككى پۇتىنى ئوشۇققىچە چىلاپ، ئىسسىق تېرىگە بېلىغىچە ئوراپ، ئۆزىنى چۇمكەپ ياتقۇزۇپ قويدى.

-خۇدا گۇندۇ، شىپالىق بېرۇر، - دېدى تۇرپانچە تەلەپپۇزدا ئۆمەرنىياز ۋە يىسا تاشلارنى تىزىپ، ئوچاق ياساپ قالىدى. ئۇڭغىچە قۇسەن پارچىلاپ ئۇلگەرگەن گۆشلەرنى چېلەككە سېلىپ، ئوتقا ئاستى. گۆش بىر قايناپ، كۆۋۈكلىرى ئېلىنىپ، ئىسسىق شوۋنى غېنىغا ئىچكۈزۈشكە باشلىدى.

1خۇرجا - دىھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم.

-ئىچسىلە، زورلاپ ئىچسىلە. چىلىقىپ تەرسىلە، قوقاق يەل بىلەن چىقىپ كېتىدۇ، - دەپ زارلاتتى ئۆمەرنىياز، غېنىنىڭ ئاغزىغا چۆچەكنى تەڭلەپ.

-ۋاي، قېرىنداش، زورلىمىساڭمۇ، ھېلىغۇ بىر چېلەك شوۋېكەن، ئون چېلەك بولسىمۇ ئىچكۈم بار شۇ تاپتا، - دەتتى تەرلەشكە باشلىغان غېنى. ئۆمەرنىياز بولسا كېسەلنى پەرۋىش قىلغاندەك قۇمداپ يېپىپ، چاپىنىنىڭ پاختىسىدا قۇلاقلىرىنى بەكىتىپ قويدى. چېلەك ئىككى قېتىم قايىندى. ھەممىسىنى دېگىدەك غېنىغا ئىچكىزدىيۇ، لېكىن گۆش بەرمىدى. شۇندىمۇ شوشاراپ كەتكەن پالۋان سوراپ يالۋۇرۇپ، قۇيرۇقنىڭ يېرىمىنى ئىككى يالماپ يۇرتىۋېتىپ، نەپسى قۇرۇتلىرىنى باستى. ئۇستىخان- ئۇستىخانلىرىغىچە چىلىققىدە تەرلىگەن غېنى ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇيقىغا غەرىق بولدى. تەر ئاربلاش بەدەندىن چىققان بۇسقا يېقىن كەلگىنى بولماتتى.

-ئۆزى ئويغانغىچە ئويغاتمىسىلا، - دېدى ئۆمەرنىياز قۇسەنگە، - خۇدا گۇندۇ، شىپالىق بولۇر، - دەپ ئەتىسى كەچتە كېلىدىغانلىقىنى ۋە ئۆڭكۈردىن كۇندۇزى سىرتقا چىقماسلىقنى جېكىپ، قايتىپ كەتتى.

ئەتىسى خۇددى ياراتقان ئاتتەك ئورنىدىن يېنىك تۇردى غېنى. تەنگە يېپىشقان دەرت كۆتىرىلىپ، كۆڭلى نۇردەك يورۇغان ئېدى. ئۇنىڭ روھى ئۇستۇن. شۇ تاپتا ئۆڭكۈرگە سىغمايدىغاندەك بىر قىياپەتكە كىرگەن.

-مېنىڭ نېسىۋمنى بەرۇي، قازاق! بولمىسا ئۆزەڭنى تىرىك پۇركەۋېتىمەن.

-ئاۋال مونۇ گۆشنى يە. تويمىساڭ مېنى قوشۇپ يەرسەن، - دېدى قۇسەن.

ئىككىسى گويا ئوغا چىققان ئوچىلاردەك خۇش كەيىپ ناشتا قىلىشتى.

-ئاڭلاۋاتامسەن، بۇلاقنىڭ شىقىراپ ئېقىشىنى؟ خۇددى جامىكام تەمبۇر چېلىۋاتقاندەك ئاڭلىنىدا قۇلاققا، - دەپ ئورنىدىن تۇردى غېنى.

-چاينى ئىسسىغىدا ئىچىۋال. تەرلەپ سىرتقا چىقما، شامالداپ قالىسەن.

-ئەشۇ بۇلاق سۇيىدىن ئىچكۈم بار. يۈرىگىم قايناپ تۇرىدۇ، - دېدىدە ئۆڭكۈردىن ئېڭىشىپ، سىرتقا چىقتى غېنى .

ھاۋا چايدەك ئوچۇق. قۇياش ئىككى ئاغامچا بويى ئاسمانغا كۆتىرىلگەن. ئاپرېل ئېيى بولسىمۇ، غىمسا غول بولغاشقا ئىسسىق سېزىلدى. بۇلاق سۇيىمۇ سوغ ئەمەس. غېنى تاش كامىرىدىن جىڭغىپ چىقىۋاتقان سىماپتەك سۇزۇك، تېگىدىكى ئۇششاق تاشلار ئەينەن كۆرۈنۈپ تۇرغان بۇلاق سۇيىدىن ئوچۇملاپ ئىچتى. يۈرىگى قانمىدى، ئەتىمالىم، ئىككى قولىنى تىرەپ، دۈمچە يېتىپ ئىچتى. ئاندىن ئۇنى كۈزىتىپ تۇرغان قۇسەننى ھەيران قالدۇرۇپ، كىيىملىرىنى يەشتىدە، بۇلاقتىن ھاسىل بولغان ھودىشىپ تۇرغان سۇغا تىزىغىچە كىردى ۋە ئېقىنغا قارشى سۇنايلىنىپ ياتتى - يېتىپ تۇرۇپ

ئاغزىنى ئاچقان پېتى سۇدىن سۈمۈرۈشكە باشلىدى.

ــ نېمە قىلىۋاتىسەن، جىنىدى! ــ يۈگرەپ كەلدى قۇسەن.

غەيرى تەبىي ئادەمنىڭ مۆجىزىمۇ ئۆزگىچە بولىدىكەندە! تېخى ھاۋا ئىللىماي تۇرۇپ سۇغا يالىڭاچ چۈشۈۋېلىپ، ياتقىنىنى قارا!

ــ قورقما، قۇسە، توڭلىمايمەن. قارىغىنا، ئەۋۇ شىرغىپ ئېقىۋاتقان ئىككى بۇلاقنىڭ بىرسى سوغ، بىرسى قايناق ــ بۇ ئارشاڭ سۈيى، شىپالىق سۇ. ئىچسەڭمۇ شىپا، يۇيۇنساڭمۇ شىپا. قاراپ تۇرماي سەنمۇ چۈشە، پىشتىتىن قۇتۇلىسەن!

قۇسەن سۇغا چۈشمىدى غېنىنىڭ كىچىك بالىدەك قىلىقلىرىغا زوقى كەلگەندەك ئۇنىڭغا قاراپ، تاش ئۈستىدە ئولتاردى .

ئاخشامقى مايلىق شورپا بىلەن قۇيرۇق ياغ ئۈچەي يوللىرىنى ئىچىۋېتكەن بولسا،غەيرى پۇراق ئارشاڭ سۈيى سۈرگە بولۇپ، نەچچە يىللىق قەۋزىيەت ــ مەددىلەرنى سۈرۈپ چىقاردى.

ــ كۆزلىرىم يۇلتۇزدەك يورۇپ كەتتى، قۇسەن! ــ دەپ كېيىنىشكە باشلىدى سۇدىن چىقىپ غېنى، ئەندى غۇلجىغا پىيادە كېتەلەيمەن!

***

ئۈرۈمچىدىن 10-15 كىلومېتىر جەنۇپتاراق ماچاڭ ــ ئات زاۋودى بار بولىدىغان. بۇ زاۋودتا سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدىن كەلتۈرگەن نەسىللىك ئاتلار، بۇقىلار ۋە قوشقارلار ئۆستۈرۈلەتتى. كۆلەمى ئانچە چوڭ بولمىسىمۇ، نەسىللەندۈرۈشنىڭ دەسلەپكى تەجرىبىلىرى موشۇ زاۋودتا باشلانغان ئىدى. غېنى بىلەن قۇسەن موشۇ ئات زاۋودنىڭ ئارقا تېمى كەينىدىكى گوداڭدا يېتىپ، پەيت كۈتمەكتە. ئۇلار بۇ «ماچاڭنىڭ» قۇرۇلۇشىنى ئۆمەرنىيازدىن سوراۋالغان. ئۆمەرنىياز بۇ يەردە ئات زاۋودى بارلىغىنى ئېيتىپ، ئۆزى پۇشايمان قىلدى. چۈنكى ھۆكۈمەت مېلىغا تېگىش خەتەرلىك ئېكەنلىگى، كۆزەتچىلەر تۇيۇپ قالسا ئېتىپ تاشلاشتىن يانمايدىغانلىغىنى غېنىغا ئەسكەرتىپ يالۋۇردىيۇ، لېكىن غېنى دېگىنىدە تۇرۇپ: «ئەشۇ ئاتلاردىن بىرىگە مىنىسەم ــ زالىم شىڭ-شىسەينى مىنگەندەك بولىمەن» دەپ تۇرۇۋالدى. غېنىنى بىر كۆرۈپلا ئىخلاس باغلىغان ئۆمەرنىياز: «خۇدا گۇندۇ، مەدەت بېرۇر» دەپ، ياخشى تىلەك تىلەپ، ئۇلارنى ئۇزىتىپ قويغان ئىدى. شۇ تاپتا كەلدى-كەتتىلەرنىڭ ئايىغى بېسىلىشىنى، ئات باقارنىڭ ئۇخلىشىنى كۈتۈشمەكتە. بۈگۈن 12-ئاپرېل، ھۆكۈمەت ئۆزگىرىشى بولۇپ، شىڭ-شىسەي تەختكە مىنگەن بايرەم كۈنى بولغاشقا زاۋود بېناسىدىن خىتايچە مۇزىكا، ناخشا سادالىرى ياڭراپ، ئادەملەرنىڭ ۋاراڭ-چۇرۇڭى خېلىغىچە بېسىلمىدى:

ــ نېمە قىلىۋاتىدېكىنە بۇ ئەجۇز-مەجۇزلەر، توي ئوينىشىۋاتامدۇ يە؟! ــ تاقەتسىزلەنگەن غېنى ئاستا ئىڭىشىپ ئېگىز تامنىڭ يېنىغا بېرىشىغا، ئىچكىرىدىن:

ــ ئەمەيتى، مەمەيتى! ــ مۆشۈك مىياڭلىغاندەك ئاۋاز ئاڭلاندى ۋە كەينىدىنلا:

ــ ياۋ ــ بار؟ ــ دېگەن جاۋاپ ئاۋاز ئاڭلاندى. مەمەت بىلەن ئەمەت ئات باقارلار ياكى قارا خىزمەتچىلەر ئېكەنلىگى ئېنىق. چۈنكى مەمۇرىي خىزمەتچىلەر ــ خىتايلار، قارا خىزمەتچىلەر ــ ئۇيغۇرلار بولۇشى قانۇنىي ھالەت. غېنى تامغا يامىشىپ، قورا ئىچىگە سەپ سالدى. ئاتلار بېقىلىدىغان سىرىمدىن ئىككى ئادەم چىقىپ، چوڭ قاپقا تەرەپكە ماڭدى. تۆر تەرەپتىكى ئۆيلەر يوپ-يورۇق ــ ئىدارە بولسا كېرەك. چېرىكلەر ياتىغى قاياقتا؟ ھويلىدا قۇراللىق چېرىك كۆرۈنمىدى. ئەمەت بىلەن مەمەت تۆر تەرەپتىكى ئۆينىڭ ئىشىگىنى ئېچىۋېدى ئۆي ئىچىدە چالۋاقاشقان خىتايلار بىر نېمە قىلىشىۋاتقانلىغى، ئۈستەل ئۈستىدىكى نەرسىلەر كۆرۈندى ۋە «گاۋ شىڭ، گاۋ شىڭ ــ خوشاللىق» دەپ ھاراق ئىچىپ ۋاقىراشقان ئاۋازلار ئېنىق ئاڭلاندى. ئات زاۋودىنىڭ باشلىغى ئەمەت بىلەن مەمەتنى باشلاپ ئۆيدىن چىقتىدە، موم ياغاچقا باغلانغان ئاتنى كەلتۈرۈشكە بۇيرىدى. ئېگەرلىك ئات

كەلتۈرۈلدى. ئىككى ئۇيغۇر زاۋود باشلىقىنى قولتۇقىدىن يۆلەپ ئاتقا مىندۈرۈپ، ئاندىن ئۆزلىرى ئاتلاندى.

ـكەتتۇق! ـ دەپ كوماندا بەردى چالا مەس چاۋجاڭ.

ـئالدىدا ئەمەت، كەينىدە مەمەت، ئوتتۇرىدا چاۋجاڭ جاناپ قاپقىدىن چىقىپ كېتىشتى.

ـتوختا، توختا! ـ نېمىنىدۇر يادىغا كەلتۈرۈپ پىچىرلىدى غېنى، ـ بىز زىنداندىن قاچقىنى تۆرت كۈن بولدى... بۈگۈن 12ـئاپرېل، بايرام ئېكەندە! ـ ئۇ ئالدىراش قۇسەنىنىڭ قېشىغا كەلدى، ـ قۇسە، ئىشىمىز ئوڭغا تارتتى.

ـنېمە دېدىڭ؟!

ـخىتايلار هاراق ئىچىشىپ، بايرام قىلىۋاتىدۇ.

ـقانداق بايرام؟

12 ـئاپرېلچۇ!

ـ ...

ـئەندى تام تېشىپ ئاۋارە بولمايمىز.

ـقانداقچە؟

ـقانداق بولاتتى، كۈزەتتە تۇرغان چېرىكنى پىخ... ئىنتىقامنى مەشەدىن باشلايمىز.

ـئوي-باي...

غېنى جاۋاپ بەرمىدى. ئۇ ئويلىنىپ قالدى. مەسلىهەت بويىچە ئات ئېغىلىنىڭ تېمىنى تېشىپ، ئىككى ئات ئالماق بولۇشقان. لېكىن ئات زاۋودىنىڭ خىزمەتچىلىرىنىڭ بايرام مۇناسىۋىتى بىلەن هاراق ئىچىپ، ئويناۋاتقانلىقىنى، زاۋود باشلىقى ئىككى خىزمەتچىنى ئەگەشتۈرۈپ ئاتلىق چىقىپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن غېنىدا باشقا ئوي پەيدا بولدى. پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، چوڭ قاپقا ۋە ئۆگۈز ئۈستىدىكى كۈزەتچىلەرنى قۇرالسىزلاندۇرۇپ، ئات قوتاندىن ئىككى ئاتنى ئېلىپ چىقىش. ئەگەر تۇيۇپ قېلىشسا تارتىۋېلىنغان مىلتىقلارنى ئىشقا سېلىش. ئۇنىڭ قۇسەنگە «ئىنتىقامنى مەشەدىن باشلايمىز» دېگىنى شۇ ئېدى. شۇ تاپتا ئاۋال قايسىسىنى باشلاشنى جەزم قىلدىدە، قۇسەنگە:

ـقۇسە، هازىر هەملىنى باشلايمىز.

ـنېمە دېدىڭ؟

ـهۇجۇمنى باشلايمىز دەيمەن. قورقمايدىغانسەن؟

ـقورققاق بولسام ساڭا يولداش بولارمىدىم، ئوڭباغان سارت.

ـرەنجىمە، قۇسە. رەنجىش كەتمەيدۇ. ئەندى مەن دېگەننى قىلىسەن، ـ دېدىدە، قۇسەنگە «هەملە» قىلىشنى ئېيتىپ بەردى.

ـبۇ ۋاقىتتا چوڭ قاپقا ۋە ئۆگۈزدە كۈزەتتە تۇرۇشقان ئىككى چېرىك ۋە «ماجاڭ» ئويۇننى ئويناۋاتقان ئىككى ئەر ئىككى ئايالدىن باشقا خىزمەتچى ۋە چېرىكلەر كەيپە سۈرۈپ ئۇيقىغا كېتىشكەن، ئات زاۋودىنىڭ ئىچى ئادەم يوقتەك جىمىپ قېلىشقان.

غېنى بىلەن قۇسەن ئۆمەرنىياز بەرگەن پىچاقلارنى ئاغىزلىرىغا چىشلىشىپ، تامنىڭ دالدىسى بىلەن ئۆملەپ بېرىپ، چوڭ قاپقا ئالدىدىكى كۈزەت بۈتكىسىغا يىگىرمە قەدەمچە نېرىدا توختاشتى. ئەتراپقا زەڭ قويۇشتى ـ جىم-جىتلىق. كۈزەتچى ئۇخلاپ قالدىمېكىن، بۈتكىدا ئادەم بارلىقى بىلىنمەتتى. غېنى بەش ئىشارە قىلدى: قۇسەن بۈتكا تەرەپكە ئۆملەپ ماڭدى. غېنى قەدەمچە ئارىلىق تاشلاپ، ئۇنىڭ كەينىدىن ئۆملىدى. قۇسەن بۈتكىنىڭ ئىشىگى تەرەپكە يېقىنلاشقاندا، ئۇنىڭ ئىچىدىن:

ـسېسىق قانجۇق! ـ دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. ئەتىمالىم قاراڭغۇدا قۇسەننى ئىشت دەپ قالسا كېرەك. چېرىك مىلتىقىنى هەيۋە قىلىپ چىقىشىغا بۈتكىنىڭ كەينىدىن يېتىپ كەلگەن غېنىنىڭ قۇلاق تۈۋگە تەككەن مۇشىدا قالپاقتەك ئۇچۇپ بېرىپ ئېرىققا يىقىلغان كۈزەتچى چېرىك «ئەيياۋ-ۋاي، جان»

دېيىشكىلا ئۈلگىرەلىدى.
غېنى بولسا دۈشمەنگە ئاتقان بىرىنچى مۇشىغا زوقلاندىمۇ ياكى ھودۇقتىمۇ، مۇشتىمىغا قارىغان پېتى تۇرۇپ قالدى.
قۇسەن ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ ئاستا:
-ھەي، مونۇ خىتاينىڭ جېنى ئارقىدىن چىقىپ كەتتىغۇ دەيمەن، - دېگەندىلا ئېسىغا كېلىپ كۈلدى .
ئۈلار ھوسىسىز ياتقان چېرىكنىڭ مىلتىغىنى ئىككى سىرىم لاتا ئوقدانىنى ئېلىشتىدە، چېرىكنىڭ لاتا شاپكىسىدا ئاغزىنى كەپلەپ، گوجە - ئۇزۇن پايتىمىسىدا پۇت-قولىنى ماتاپ قويۇشتى. ئولجا مىلتىقنى سۆيدى غېنى، ئارمان قىلغان مىلتىقنى ئېگىز كۆتەرگەن پېتى چوڭ قاپقا تەرەپكە ماڭدى. قاپقا ئىچىدىن ئېتىق ئېكەن. ئۈلار يەنە تام ياقىلىشىپ، ئات ئېغىلى تەرەپكە ئۆتۈشتى. غېنى قۇسەننى يۆلەپ، ئۆگۈزگە بويلاشتۇردىدە، ئىككى پۇتىنى ئىككى مۈرىسىگە ئېلىپ، كۆتىرىپ تۇردى. قۇسەن چېرىكنىڭ قەيەردە تۇرغانلىغىنى بىلمەك بولۇپ قانچە زەڭ قويسىمۇ، ئادەم قارىسىنى بايقالمىدى. كۈزەتچى نەگە كەتتى؟ قاپقا ئالدىدىكى ھەملىنى سېزىپ قېلىپ، چېرىكلەرنى ئويغاتقىنى چۈشۈپ كەتتىمۇ؟ ئۇنداقتا ئوق چىقىرىپ تەھلىكە قوزغار ئېدى.
-بىر نەرسە بايقالدىڭمۇي! مۈرىلىرىمنى ئېزىۋەتتىڭ، قاراتاش...
قۇسەن يەرگە چۈشتى. ئۆگۈزدە چېرىك يوقلىغىنى ئېيتتى.
-مەن قاراپ كۆرەي، - دېدىدە، قۇسەننىڭ مۈرىسىنى دەسسەپ تامغا بويلاشتى غېنى. ئېغىرلىق نىسبەت زور بولغاشقا قۇسەننىڭ مۈرىلىرى قارسىلداپ، سالماق كۈچىدە تىزلىرى تىترەپ، ئاران-ئاران بەرداش قىلدى. ھېچ نەرسىنى بايقالماي جېلى بولغان غېنى ئۆگۈزگە چىقماق بولۇشىغا ۋاللىدە ئوت چاقنىدى. سەرەڭگىنىڭ يورۇغى بىر پارچە ئوت يالقۇنىدەك كۆرۈندى ئۇنىڭغا. شۇ يورۇقتا پوتەيسىمان قورۇقچىغا يۆلىنىپ تۇرغان كۈزەتچىنى بايقالدى. غېنى يەرگە چۈشۈپ، قۇسەننى باشلاپ ماڭدى. ئېھاتە تامنىڭ غەربى تەرىپىگە، كۈزەتچى تۇرغان قورۇقچىنىڭ ئاستىغا ئۆتۈشتى. كۈزەتچىنىڭ ئۇ يان، بۇ يان ماڭغان ئاياق تاۋۇشى ئوچۇق ئاڭلىنىپ تۇرۇپتۇ. نېمە قىلىش كېرەك؟ ۋاقىت ئۆتىۋاتىدۇ، ئالدىرىمىسا ئەمەت بىلەن مەمەت غوجايىنىنى ئاپىرىۋېتىپ قايتىپ كېلىشى ياكى كۈزەت يۆتكىلىشى مۇمكىن. قولدا مىلتىق بولغاندىكى ئۆگۈزدىكى چېرىكنى ئېتىۋەتسىچۇ... ياق، ياق شاۋقۇن كۆتىرىلىدۇ، بولمايدۇ. تاۋۇش چىقارماس كېرەك.
قۇسەننى يەنە تامغا تىرەك قىلدىدە، ئۆگۈزگە كۆتىرىلدى غېنى. ئۇنىڭ ئۆگۈزدىن باش چىقىرىشى كۈزەتچىنىڭ ئات ئېغىلىنىڭ ئۇ بېشىغا بېرىپ قايتىپ كېلىشىگە توغرا كەلگەنلىكتىن دەرھال يېنىپ چۈشۈپ، تامغا چاپلاشقان ھالدا قۇلاق سېلىپ تۇردى. كۈزەتچى قورۇقچىغا كېلىپ تۇردى ئەتىمالىم، ئاياق تاۋۇشى جىمىپ قالدى. ئۇ يەنە تاماكا چېكەمدۇ ياكى سوغ شامالدىن قېچىپ قورۇقچا ئىچىگە كىرەمدۇ. ئەگەر قورۇقچىغا كىرسە - ئىش ئوڭغا تارتقىنى. غېنى قول ئىشارىسى بىلەن قۇسەننى يەنە تامغا تىرەك قىلدى. ئېغىر بەست زەپتىدىن مۈرە سۆڭەكلىرى قاماپ كەتكەن بېچارە قۇسەن نائىلاج تامغا تىرەندى. بەختەش تەۋەككەل قىلدى، ئەتىمالىم، بۇ قېتىم ئۆگۈزگە شىددەتلىك كۆتىرىلدى غېنى. ئۇنىڭ چىقىشىغا كۈزەتچىنىڭ قورۇقچىغا كېلىپ، قايتىپ ئۈچ-تۆرت قەدەم مېڭىشى توغرا كەلگەشكە ئۇ تىۋشىنى ئاڭلاپ، كەينىگە بۇرۇلدى ۋە لەڭگىمدە پەيدا بولغان ئېگىز نەرسىنى كۆرۈشى بىلەن بىر دەققىدە ھودۇقۇپ تۇرۇپ قالدىدە، ئاندىن مۈرىسىدىكى مىلتىقنى قولىغا ئېلىشىغا، مۆشۈك چاشقانغا ئېتىلغاندەك، ئىككى سەكرەپ يېتىپ بارغان غېنىنىڭ كۈچلۈك قوللىرى ئۇنىڭ بويىنىنى ئامبۇردەك قىستى ۋە ئۆزىنى ھاۋاغا كۆتىرىپ، بىر باغ بېدىنى تاشلىغاندەك، ئات ئېغىلى ئارقىسىدىكى ئەخلەت-چوگاغا ئىرغىتىۋەتتى.
ئېغىر ئەمگەكتىن كېيىن ھادۇغى چىققان ئادەمدەك ئۇھ تارتتى غېنى ۋە زورۇققاندىن ئەمەس، تەشۋىش

ــ ھاياجاندىن پېشانىسىدىكى بۇژۇلداپ چىققان تەر مونچاقلىرىنى ئالىقان كەينى بىلەن سىرىۋېتىپ، ئۆگۈزدىن تۆۋەن ئىڭىشىپ، ئاستا:

ــقۇسە، ئەۋۇ خىنزىرنىڭ مۇرىسىدىكى مىلتىق بىلەن ئوقدانىنى ئالدە، قاپقا ئالدىغا بار، بول چاپسان، ــ دېدى.

ئۇ ئەندى سېپىل قورغانىنىنى ئىشغال قىلغان ئادەمدەك، ئىشەشلىك ھالدا مىلتىقنى بەتلەپ، شوتىدىن چوڭ ھويلىغا چۈشتى. مەدرىسە ھوجرىلىرى سىياقى كىچىك-كىچىك خانىلار ئالدىدىن پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ مېڭىپ، لامپا يورۇغى چۈشۈپ تۇرغان بۆلمىنىڭ دېرىزىسى يېنىغا كېلىپ، يېنىچە تۇرۇپ، بۆلمە ئىچىگە قارىدى: ئىككى ئەر، ئىككى ئايال قارىمۇ-قارشى ئولتىرىشىپ «ماجاڭ» ئويناۋېتىپتۇ. نوۋەت كۈتۈپ تۇرسا كېرەك، ئىككى ئەر ئويۇندىن كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇرۇپتۇ ــ بۇ ئالتىسى قىمارغا شۇنچىلىك بېرىلىپ كېتىپتۇكى، ئات زاۋودىنىڭ ھەممە مېلىنى ھايداپ چىقىپ كەتسىمۇ قېتىغا كىرەر ئەمەس. غېنى ئۇستىلەپ بېسىپ كىرىپ «مۆشۈك-چاشقان ئويۇنى» قىلماق بولىدىيۇ، نېمىنىدۇر ئويلاپ نېرى كەتتى. ئۇ چوڭ قاپقىنىڭ يان ئىشىگىنى ئىچىدىن ئىلغان ئىلغۇرنى ئاستا، شاراقلاتماي ئاچتى ــ قۇسەن كۈتۈپ تۇرغان ئېكەن. ئۇ ئوقدانلارنى چاپراس ئېسىپ، مىلتىقنى مۇرىگە ئېلىپ، چېرىكنىڭ لاتا شاپكىسىنى بېشىغا كىيىۋاپتۇ. غېنى بېئىختىيار كۈلۈۋەتتى. قۇسەنىنىڭ بۇ قىلىغى ئۇنىڭغا ئىلھام بولدى، ئەتىمالىم، ئۇ ئېرىق ئىچىدە تېخىچىلا نىمجان ياتقان چېرىكنى يېشىندۇرۇپ، ئۇس كىيىمىنى قۇسەنگە كىيگۈزۈپ، قايتىدىن ماتاپ قويۇشتى.

ــيۇر، «چېرىگىم» ــ دېدى غېنى قۇسەنگە.

ئىككىسى سوغ ئېقىن سۇغا چۈشكەن ئادەملەردەك، ئاۋايلاپ بېسىپ، ئات ئېغىلى تەرەپكە مېڭىشتى. چوڭ ھويلىنى كېسىپ ئۆتۈپ، ئىككى يۇرۇش ئات ئېغىلىغا ــ ئاندىن ئاتخانىنىڭ بىرىگە كىرىشتى. ئالدى دەھلىزەسىمان توسۇقنىڭ ئىككى بېشىغا ئېسىپ قويۇلغان پىلىكلىك چېراغلار ئاتخانىنى سۇس يورۇتۇپ تۇرۇپتۇ. ھەر بىر كاتەكچىدە بىر ئات ۋە ئاتنىڭ نامى يېزىلغان تاختا ئېسىقلىق. چەتتىكى بۇلۇڭدا تار كاتچىدا بىر ئادەم ياتىدۇ ــ بۇ ئاتلارغا ئوت-چۆپ سالىدىغان كېچىلىك نوۋەتچى، ئەلۋەتتە. غېنىلار ئاتخانىغا كىرىشىگە ئاتلار پۇرقۇشۇپ، ئاياقلىرىنى چاپچىشتى. غېنى ئەگىر بويۇن، سۇرەتتەك چىرايلىق ئارغىماقلارنىڭ نەچچىسىنىڭ ئالدىدا توختاپ، ھەۋەسلىنىپ قارىسىمۇ، ھېچ قايسىسىنى ياراتمىغاندەك ئۆتۈپ كەتكىنىگە قۇسەن ھەيران بولدى. ئاخىرى نەسىللىك بولمىسىمۇ، بويى سوقما تامدەك ئېگىز، يولۋاس كۆكسىلىك، ئۇزۇن يال، كۆزلىرى چېراغ ئەكسىدە چاقناپ تۇرغان «مېنى تاللا يىگىت!» دېگەندەك شىڭتىيىپ، قومۇچ قۇلاقلىرىنى ئوينىتىپ تۇرغان ئالا ئاتتىن نېرى ئۆتەلمىدى. شۇ ئان مېھرى چۈشكەن غېنى ئاتنىڭ قويۇق كوكۇلىنى قايرىپ، پېشانىسىنى سىيپاپ، يايلىنى تارىدى. ئات جاۋاۋەن يېنىك، خۇددى كۈلگەندەك كىشنىدى. غېنى ئىشەشلىك توسۇقنى ئاچتى. قۇسەن بولسا يانداش تۇرغان تورۇق، قاشقا ئاتنى تاللىدى.

ــمەمتەك، يېنىپ كەلدىڭما؟ ئېھ...ھەجەپ توڭاپ كەتتىما! ــ دېدى تام تەرەپكە قاراپ ياتقان ئادەم، بېشىنى ئېگەر-ياستۇقتىن كۆتەرمەيلا.

ــھە! ــ قىسقىلا جاۋاپ قىلدى غېنى، ئاغزىنى قولىدا يېپىپ.

ــجاڭ چاڭجاڭ قايتىپ كەلدىما؟

ــھە!

ــنېمە «ھە، ھە؟» ــ ئۆرۈلدى ياتقان ئادەم ۋە كۆزلىرىگە ئىشەنمىگەندەك، ئۇگلاپ يەنە قارىدى. مىلتىق تەڭلىگەنلەنى كۆرۈپ، ۋاي، جان! ــ ۋاقىراۋەتتى ئۇ.

ــئۈنۈڭنى چىقارما، ھارام ئۆلۈسەن !

ــزىندانىدا چىرىپ كېتىمەن، ئاتلارنى تىرىك بەرمەيمەن، ــ ئاتباقار ئۇچقاندەك تۇرۇپ غېنىنىڭ قولىغا ئېسىلدى .

ـئەستاخپۇرۇللا! ـ دەپ ئاتباقارنىڭ كانىيىدىن بوغماق بولۇپ ياقىسىنى تۇتتىيۇ، پەيلىدىن قايتىپ، ـ خىتاي جاڭگۇدىلىرىڭدىن قورقساڭ، جۇرى، بىز بىلەن بىللە كەت، ـ دېدى غېنى.
ـياق، ياق. ئۇششاق باللىرىم بار... باشقا يەردىن ئات تېپىلمىدىمۇ؟
ـتوشقان يۈرەك! ـ دېدىدە، ئاتباقارنى كىچىك بالىنى كۆتەرگەندەك، كۆتىرىپ ئاپىرىپ كاتقا ياتقۇزدى ۋە تامغا ئېسىقلىق تۇرغان توشىندا ماتاۋەتتى، ـ ئەندى ساڭا خىتايلار تەگمەيدۇ. باللىرىڭ بولمىسا سەن لاتاپۇشنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن ياخشېدى، ـ جېمىلىدى غېنى.
ئىككى ئاتنى يېتەكلىشىپ، چوڭ قاپقا سىرتىغا چىققاندا بىر نەرسە ئېسىگە كەلگەن غېنى ئېتىنىڭ چۇلۋۇرىنى قۇسەنگە تۇتقۇزۇپ، ئىچكىرى كىرىپ كەتتى. لامپا يېنىقلىق بۆلمىنىڭ ئىشىگىنى يۇلۇپ دېگىدەك ئېچىپ:
ـئاينى زىۋازا لەيلا! ـ دەپ ۋاقىراپ مىلتىقنى تەڭلەپ، بوسۇغىدا تۇردى. تۆرت ئەر، ئىككى ئايال ئورۇنلىرىدا مۈردىدەك قېتىپلا قېلىشتى ـ نە ئۈن چىقارسۇن، نە قىمىرلىسۇن. غېنى شىنجاڭ خەلقىنى بۇلاپ-تالاپ، ئۇنى ئاز دەپ سولاپ-ئازاپلاپ، قىرغىن قىلىۋاتقان شىڭ-شىسەي بىلەن بىر ئۇرۇق مونۇ ئالتە خىتايدىن ئىنتىقام ئالماق بولۇپ مىلتىغىنى تەڭلىدىيۇ، ۋىژدانى يار بەرمىدى: «قۇرالسىز ئادەملەرنى ئۆلتۈرۈش نامەرتلىك...» ئۇ ئۇستەل ئۈستىدىكى قەغەز پۇللارنى يىغىشتۇرۇپ قوينىغا سالدى ۋە: ـ ئاينى زىۋازا مەن بولىمەن! ـ دەپ قويۇپ، چىقىپ كەتتى.
ئىككى قەيسەر ئاتلىنىپ، غۇلجا تەرەپكە قاراپ يول ئالغاندا، توخۇلار ئۈلارغا خەيرلىك سەپەر، نىجاتلىق تىلىگەندەك چىللاشقان ئېدى .

ئون ئىككىنچى باپ

گۇڭەن گەنلى چۇ ـ جامائەت بىخەتەرلىگى باشقارمىسىنىڭ باشلىغى لى-يىڭچى، ئۇنىڭغا بېرىلگەن چەكسىز مەمۇري ھوقۇق ـ ۋاڭپاڭدىن خاتىرجەم ئەمەس. ئۇ ھەتتا «12-ئاپرېل بايرىمى» ئاتالمىش بايرام كۈنلىرىدىمۇ ـ زېرىرۇر، مۇھىم، مەخپىي ئىشلار بىلەن بەنت. كېيىنكى كۈنلەردە ئىككى تۈركۈم قاماققا ئېلىنغان ھەربىي خادىملارنىڭ ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشتەك چوڭ سىياسىي «ۋەزىپە» قايىنىمىدا ئۈزۈپ يۈرۈپتۇ. ئۆلتۈرۈلگەن ۋە چۆللەردىكى ئەمگەك لاگېرلىرىغا ئەۋەتىلگەنلەر ھېساۋىغا زىندانلارنى تولتۇرغان يېڭى مەھبۇسلارنى سوراش، ئۈلارغا ئالدىن-ئالا مۆلچەرلەپ پىچىلغان سىياسىي «قالپاقلارنى» كىيگۈزۈش، كۆنمىگەنلەرنى جىسمانىي قىيناش ئارقىلىق «ئىقرار» قىلدۇرۇش، سۈنئىي جىنايەت ئويدۇرۇپ چىقىش ئاسان ئەمەس، ۋاقىت كېرەكتە. بۇ ئىشلارنى شىڭ دۇبەنىنىڭ دىتىغا سىققىدەك ئىشلەلمىسەڭ. «لاۋ تەننا ـ خۇدا كۆرسەتمىسۇن!» ـ ئۆزەڭ ئەشۇ مەھبۇسلار قاتارىدىن ئورۇن ئالىسەن... لى-يىڭچى ئىلگىرى نەق موشۇ ۋەزىپىدە ئولتارغان ئۈچ سابىق باشلىقنىڭ ئاقىۋېتى شۇنداق بولغانىغۇ! ئۇ ئۈچ ئەمەلدارنىڭ ئىككىسىنى لى-يىڭچى ئۆزى قىيناپ ئۆلتۈرگەن، بىرى ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرۈۋالغان.
بۇ تەرىقە دەھشەتلىك كەچۈرمىلەر نە ئۇيقا، نە ئارام بەرسۇن... ئۇ بەزىدە ھەممە ھوقۇق، ئەمەل-ئىمتىيازلىرىدىن بىر يولى كېچىپ، يىراقلارغا، ھېچ قانداق سىياسىي ماجرا يوق پىنھان جايغا بىكىنىۋېلىپ، ئاددىي، تەشۋىشسىز ھايات كەچۈرۈشكە مىڭ-مىڭ رازى. ئەمما، ئۇنىڭ ئىختىيارى ئۆزىدە ئەمەس، ھېچ نەگە كېتەلمەيدۇ ـ پۇت، قوللىرى يىپسىز باغلانغان... لى-يىڭچىنىڭ قولى ئىشقا بارمىدى. كەڭ ئۈستەل ئۈستىگە قات-قات تىزىلغان ئەنزە-دېلولارنى ئوقۇمايلا ۋاراقداپ، خىيال سۈرەتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى يېڭىلا كەلتۈرۈلگەن تېلېگراممىلارغا چۈشتىدە، خالار خالىماس قولىغا ئالدىيۇ، بۇ تېلېگراممىلار ئۇنىڭ قولىنى چېقىۋالغاندەك ئۈستەل ئۈستىگە تاشلاۋەتتى:
ـخۇندەن1 ـ پىچىرلىدى ۋە ئالدىراشلىق ئۈستەل قانىتىدىكى كنوپكىنى بېسىۋېدى، شۇ ئان ئىشىك

تۇۋىدە ئادىيۇتانت پەيدا بولدى، ــ لىيۇ جەنسا! ــ قىسقىلا بۇيرۇق بەردى لى-يىڭچى، كىرپىسلوغا ئولتىرىپ. ھەيەل قىلماي بودىغان چوشقىدەك گۈرەنلىرى قاتلاشقان لىيۇبىڭدى كىرىپ، باشلىغىنىڭ ئالدىدا تىك تۇردى.

ــئوقۇپ كۆر! ــ ئۇستەل ئۇستىدىكى تېلېگراممىلارنى ئىما قىلدى لى-يىڭچى.

لىيۇبىڭدى تېلېگراممىنى ئوقۇۋېتىپ ئۇزى گۆشۇنە سىياقى تاتىرىپ كەتتى.

ــئوقى، ئۈنلۈك ئوقى! ــ قوپال بۇيرىدى لى.

لىيۇبىڭدى ئاسما كېسىلى بار ئادەمدەك دېمى تۇتۇق ئوقۇشقا باشلىدى:

ــ"شىخو ناھىيەسىگە تەۋە چىگوۋشۇ ئۆتىڭىدە ھۆكۈمەتكە تېگىشلىك ماتا-چەكمەن ئارتىلغان ئېشەكچىلەر كارۋىنىغا ئىككى ئاتلىق زىۋازا ھۇجۇم قىلىپ، ماتا-چەكمەنلەرنى بۇلاپ، ئەتراپتىكى دىھقان-چارۋىچى پۇخرالارغا تارقىتىپ بېرىپ ئۆزلىرى قۇملۇققا كىرىپ كېتىشكەن...

ــئىككىنچىسىنى ئوقى!

ــ"ئىككى ئاتلىق زىۋازا! ــ دەپ باشلىدىيۇ، دېمى سىقىلىپ، قاقىلىپ كەتتى لىيۇبىڭدى. ئۇنىڭ دوساقتەك كۆپۈك مەڭزى ئېتىلىپ كېتىدىغاندەكلا چىڭقىلىپ، كۆزلىرى كۆرۈنمەي قېلىۋېدى، لى-يىڭچى كۈلۈۋېتىشكە تاسلا قېلىپ، نەپرەتلەنگەندەك، تەتۈر قاراۋالدى. لىيۇبىڭدىنىڭ مەيدىسى سەي قورىغاندەك، گاي-گۈي قىلدى ، ــ ئىككى ئاتلىق قۇراللىق زىۋازىنى «كۆل ئۆتەڭدىكى» دەڭجا تۇتماق بولۇپ قوغلىغاندا دەڭجا ــ سارايۋەننى ئۆلتۈرۈپ، تاغ ئىچىگە، ئاچال داۋىنى تەرەپكە كەتكەن...» ــ لىيۇبىڭدى تاغ چوققىسىغا ئۆرلىگەندەك، ئاران شۇ يەرگىچە ئوقالىدى. ئۇ بۇژغىراپ تەرلەپ كەتكەن ئېدى. لى-يىڭچى ئۇنىڭغا يىركىنىپ تىكىلدى ۋە تەلەپچان ئاۋازدا سورىدى:

ــسېنىڭچە بۇ ئىككى ئاتلىق كىملەر؟

ــمۇنداق ئىشنى غېنىدىن بۆلەك...

ــئاي-نى؟!

بۇ ئىسىم لى-يىڭچىنىڭ كىندىگىدىن تېشىپ ئۆتكەندەك تولغىنىپ كەتتى ئۇ.

ــئۈچ كىشەننى ئۈزۈپ، تۈرمىدىن قاچتى. ئىككى چېرىكنى ئۆلتۈرۈپ، ئىككى ئاتنى ئېلىپ قاچتى. ھۆكۈمەتكە تېگىشلىك مالنى بۇلاپ بىزگە سادىق دەڭجانى ئۆلتۈرۈپ ئازادە يۈرسۇنۇ، ئون بەش كۈندىن بۇ يان ئۇنى ھېچ كىم تۇتالمىسۇن...

1خۇندەن ــ بۇزۇق، ھارامزادە.

ــدۈبەن جاناپلىرىغا نېمە دەيمىز ھە؟ ــ گويا لىيۇبىڭدى ئەيىپلىكتەك ئۇنىڭغا ئېلان كۆزىنى سانچىدى لى-يىڭچى.

ــئەسلىدە تۈرمىدە ئۇزۇنغا سوزماي، ئېتىپ تاشلىغان بولساق، بۇ ئاۋارىگەرچىلىك بولماس ئېدى...

ــھېلىما ئېتىپ زېرىكمىدىققۇ!

لى-يىڭچى بۇ سۆزنى لىيۇبىڭدىنى سىنىماق ئۈچۈن قىلدىمۇ، سۆز ئۇختىسىغا كەلگەشكە ئاغزىدىن چىقىپ كەتتىمۇ، بىلگىنى بولمىغاشقا لىيۇبىڭدى تىڭىرقاپ قالدى.

ــئاينى، ــ دېدى لى-يىڭچى لىيۇبىڭدىدىن كۆز ئۈزمەي تۇرۇپ، ــ ئاينى خەتەرلىك زىۋازا. ئەگەر ئۇ نىلقا تېغىدا پەيدا بولغان «ئالتە ئوغرىغا قوشۇلىدىكەن، ئويۇننى شۇندا كۆرىسەن.

لىيۇبىڭدى لى-يىڭچىنىڭ مۇجەز-خۇلقىنى ياخشى بىلىدۇ. بۇ سىياسىي مەككار بىلەن ئىنتايىن ھوشيار مۇئامىلە قىلمىسا، بىرەر ئېغىز سۆزدىن پۇتاق چىقىرىپ، گۇناھنى ئۆزەڭگە ئارتىپ قويۇشقا، ئورىغا ئىشتىرىشكە ماھىر. مىللىتى تۇڭگان، ئېتىقاتى ــ ئىسلام دىنى لىيۇبىڭدىگە تەكەببۇر خىتاي چوڭ مىللەتچىلەرنىڭ شىنجاڭدىكى باش ۋەكىلى شىڭ-شىسەي ۋە ئۇنىڭ قول-چوماقلىرى:

لى-يىڭچى، لى-فۇلىن قاتارلىقلار تامام ئىشەنمەسلىكى، پەقەت خىزمەت زۆرۈرىيىتى بىلەنلا ئۇنى ئۆز سەپلىرىگە تارتىپ، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىدىغانلىقىنى لىيۇبىڭدى ياخشى بىلىدۇ. چۈنكى ئۇ كۆپ ئىشلارنىڭ قاتناشچىسى ــ تىرىك شاھىدى. سىرلىق ئىشلارنىڭ بىۋاستە ئىشتىراكچىسى بولغان كىشىنى قول ئىچىدە، تاپان ئاستىدا تۇتۇشقا تىگىشلىكتە! شۇڭلاشقا ئۇ «بىر چوقۇپ، ئون قاراشقا» مەجبۇر. قىلدىن قىيىق كەتتى ــ ئىش تامام، ۋەسسالام...

ــمىنىڭچە، ــ دېدى ئېھتىيات بىلەن لىيۇبىڭدى، ــ «ئالتە ئوغرىنى» ھېچ كىم ھىمايە قىلمايدۇ.

ــمەسىلەن؟

ــئالتە ئوغرىنىڭ باشلىقى ئۆز ۋاقتىدا روسسىيەدىن قېچىپ كەلگەن پاتىخ دېگەن تاتار ئېمىش. قالغان بەشىمۇ مايدا-چۈيدا قوڭالتاقلار...

ــتوختا! ــ بېگىز قولىنى يۇقۇرى كۆتەردى لى-يىڭچى، ــ سىېنىڭچە بولغاندا مەككە-مەدىنىدىن مەھەممەت پەيغەمبەر تىرىلىپ كېلىپ، ئوغرىلارغا باشلىق بولسا ئىناۋەتلىك بولاتتىمۇ؟

ــقالماقلار ئارىسىدا قىرچىلىق قىلىپ يۈرگەن مەيدا سېتىقچى پاتىخنى ھېچ كىم ئېتىۋارغا ئالماس دېمەكچىمەندە. چۈجاڭ جاناپلىرى، ــ مۇجۇمەل جاۋاپ بەردى لىيۇبىڭدى. ئۇ ھېمىشەم موشۇنداق «قۇيرۇقلۇق» پىكىر بېرىدىغان.

ــپاتىخ دېگەننىڭ كەينىدە ئىناۋەتلىك كىشى ياكى كۈچ يوق دەپ ئېيتالامسەن؟

ــھازىرقى ئىچكى-تاشقى ۋەزىيەت تۈپەيلى «يوق» دەپ كەسكىن ئېيتىشقا جۈرئەت قىلالمايمەن.

ــمانا، مانا ئەمەلىيەتكە يېقىن پىكىر بەردىڭ لىيۇ جەنساجاڭ، ــ دېدى لى-يىڭچى ۋە سەل ئويلىنىپ داۋام قىلدى، ــ خەلىق ئىچىگە تاشكەنت ۋە ئالمۇتىلاردا نەشىر قىلىنىدىغان گېزىت-ژۇرناللار تارقىلىدىغان بولىۇۋالدى. بۇ خەتەرلىك تەتۇر تەشۋىقات كىملەر تەرىپىدىن تارقىلىۋاتىدۇ، كىملەرنىڭ ئىشى ئېكەنلىگىنى پەرەز قىلىش تەس ئەمەس. لېكىن نەق جىنايەتچىلەر ئۈۋىسىنى تاپالمايۋاتىمىزغۇ! دېمەك، ھەرىكەتتىكى ئۇيۇم، تەشكىلات بارلىقى شۈبھىسىز.

ــغۇلجا، چۆچەك، ئۈرۈمچى قاتارلىق شەھەرلەردە قاماققا ئېلىنغان ياشلار سوراق-تېرگاۋ جەريانىدا بۇ خىل ئۇيۇم ياكى پىكىرداشلىق تەشكىلاتلارغا مۇناسىۋەتلىك ئېكەنلىگىنى ئىقرار قىلىشمىدى. ئىقرار بولغانلارنىڭ ئاساسى يوق...

ــناچار ئىشلەۋاتىمىز، ناچار! ــ ۋاقىراۋەتتى بىردىن تېرىسىنى تەتۈر كىيگەن ئەمەلدار، ــ شىڭ دۇبەن جاناپلىرى: «پىكىرداش ئۈچ كىشى بىرلەشسە ــ بىز ئۈچۈن زور خەتەر» دەپ كۆرسەتمە بەرگەنلىگىنى ھەر دەقىقە ئەستىن چىقارما. دېمەكچىمەنكى، سوۋېتپەرەس ئۇنسۇرلاردىن، سوۋېت تەسىرىدىن ئۆلكىمىزنى تازىلاش بىزنىڭ كۈندىلىك، دايىملىق ۋەزىپىمىز، ــ خىتاپ قىلدى، جاللاتلار ئوردىسىنىڭ باشلىقى ــ لى چۈجاڭ.

داھىچاق بولىۇۋالغان شىڭ-شىسەينىڭ ھەر بىر سۆزى ــ كۆرسەتمىسى ئۇلار ئۈچۈن قانۇن ئېكەنلىگىنى لى-يىڭچى چۈشەندۈرمىسىمۇ لىيۇبىڭدى ياخشى بىلىدۇ. شۇ تاپتا «سوۋېتپەرەسلەر» دەپ مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان ئىلغار زىيالىلار، ياشلار، ستۇدېنتلار زىندان گىرىپتارى، ئۆلۈم قۇربانلىرى بولىۇۋاتقانلىقى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن، كىنو لېنتىسىدەك تىزىلىپ ئۆتتى. لېكىن قانچە قىرمىسۇن، تەقىپ ئاستىغا ئالمىسۇن «سوۋېتپەرەسلەر» كېمەيمىدى، بەلكى كۆپەيمەكتە. نېمىشكە شۇنداق؟ بۇ دايىملىق سوئال، باش قاتۇرىدىغان، ھەتتا تەھلىكىلىك سوئال. بۇ «ھېكمەت» ھېساپلانغان مەسىلىنىڭ تۈپ ماھىيىتىنى لىيۇبىڭدى، لى-يىڭچى ۋە شىڭ-شىسەي چۈشەنمەيدۇ، چۈشەنسىمۇ خىتاي ئەمەلدارلىرىغا خاس جاھىللىق بىلەن چۈشەنگۈسى كەلمەيدۇ. ئۆزىنىڭكىنى راست قىلماق ئۈچۈن زورلۇق-زوراۋانلىققا تايىنىدۇ.

ــئىلى، ئۇنىڭ مەركىزى غۇلجا ــ دېدى خېلە ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئىچكىي مۇلاھىزىلەردىن كېيىن لى، ــ پارتلاش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى تەكىتلىمىسەممۇ، سىېنىڭ خەۋىرىڭ بار. سوۋېتكە چېتىلاش،

مۇرەككەپ، مېنىڭچە بولغاندا، ھەدىسە بۇ رايوننىڭ شەرت-شارائىتىنى، خەلقىنى ياخشى بىلىدىغان سەن كەبى تەجرىبىلىك كىشىلەر غۇلجىدا تۇرۇپ ئىشلىشى ئىنتايىن زۆرۈر بولۇۋاتىدۇ. سېنى ئىلىغا ئەۋەتمەكچىمىز. سەن شىڭ دۇبەننىڭ ھوقۇقلۇق ۋەكىلى سۈپىتىدە ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ھەربىي مەمۇرىي ئىشلىرىنى باشقۇرىسەن.

-مەن، مەن...

ليۇبىڭدىنىڭ نە خوشال، نە نائىلاج بولغانلىغىنى بىلگىنى بولمايتتى. لېكىن ئىچىدە: «باياتىن شۇنچە ئايلاندۇرۇپ گەپ قىلغىچە توغرىسىنى ئېيتسىچۇ... ھېمىشەم ئادەمنىڭ پىكرىنى تاسقايدىغان قىلىغى بارده بۇ مەككارنىڭ» دەيتتى.

-تەكىتلەيمەن: غۇلجىدا قانداقتۇر تەشكىلات مەۋجۇت. مەيلى ئۇ «ئىسلامچىلار» ياكى «رېسپۇبلىكچىلار»، «ئۇيغۇرستانچىلار» بولسۇن ئاخىرقى ھېساپتا ھەممىسى - مۇستەقىلچىلەر. ئەندى، بىز «ئالتە ئوغرى» دەپ خەلىق ئالدىدا ئۇلارنى كامسىتىۋاتقانلار بولسا - قوزغىلاڭ ئۇيۇشتۇرغۇچىلار... ھە، ھە ئۇيۇشتۇرغۇچى. ئىككى قۇرالغا ئېگە بولغان ئايىنى بۇ چاققىچە نەچچىسىنى يېنىغا توپلاپ، ئەشۇ «ئالتە ئوغرىغا» قوشۇلۇشى مەنتىقى ھالەت. دېمەك، تەشكىلات، «ئالتە ئوغرى» ۋە ئايىنىنى بىر پۈتۈن ھېساپلىساق چوڭ خەتەر روي بېرىشىدىن كۆز يۇمالمايمىز.

-شۇنداق، - ھارسىندى ليۇبىڭدى. ئۇ ھەممىدىن ئاۋال غېنىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. - سوراق ئۈستىدە شىڭ-شىسەيگە بەرگەن جاۋاپلىرىغا ئېسىگە ئالدى. تېنىنى سوغ شۈرشۈم قاپلاپ، يۈرىگى پوكۇلداپ كەتتى.

-دىققەت مەركىزى: تەشكىلات - «ئالتە ئوغرى» ۋە ئايىنى. موشۇ ئۈچ خەتەرنى بىر-بىرىگە ئۇلاشتۇرماستىن يەككە-يەككە دەپنە قىلىش لازىم. بۇ ئىش پەقەت سېنىڭ قولۇڭدىن كېلىدۇ، ساڭا ئىشىنىمىز .

-ئىشەنچىنى ئاقلاشقا تىرىشىمەن! - دېدى ئورنىدىن ھەربىيلەرچە تۇرۇپ ليۇبىڭدى.

-ئەندى، شىڭ-شىسەي جاناپلىرىنىڭ ھوزۇرىدا بولىمىز، - دەپ قېلىن پاپكىسىنى قولىغا ئالدى لى-يىڭچى.

شىڭ-شىسەيدىن قاتىلانە كۆرسەتمىلەرنى ئالغان مىللىي مۇرتەد ليۇبىڭدى (مۇخەممەر) ئەتىسىلا مەخسۇس سامولوتتا غۇلجىغا ئۇچۇپ كەتتى.

ئون ئۈچىنچى باپ

1944 - يىللارنىڭ بېشىدا چېكىگە يەتكەن زۇلۇم-ستەمگە قارشى خەلىقنىڭ غەزەپ-نەپرىتى ئۇلغىيىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئۇ يەر، بۇ يەرلىرىدە خىتاي مۇستەملىكچىلىرىگە قارشى مەخپىي تەشكىلات، گرۇپپىلار قۇرۇلۇپ، كوندىن-كونگە كەڭيىپ، چوڭ پارتلاشقا-قۇراللىق قوزغىلاڭغا زىمىن ھازىرلانماقتا ئېدى. شۇ قارشىلىق كۆرسىتىشى تەشكىلاتلىرىنىڭ بىرى غۇلجىدىكى «ئازاتلىق تەشكىلاتى» ئېدى .

ھەر سىنىپ-تەبقە ۋەكىللىرىدىن تەركىپ تاپقان بۇ تەشكىلات مۇئەييان نىزامنامىسى ۋە پروگرامىمىسى بار، پارتىيە بولمىسىمۇ، گومىنداڭ ھاكىمىيىتىگە قارشى كۈرەش بىرلىك سەپ شەكلىدىكى پىكىرداشلار تەشكىلاتى ئېدى. ئازاتلىق تەشكىلاتىنىڭ رەھبەرلىك تەركىۋى موللا-ئاخۇنلار، سودىگەر-بايلار، زىمىندارلار، ئىلغار كۆز قاراشتىكى زىيالىلاردىن ئىبارەت بولۇپ ئۇلارنى بىرلەشتۈرگەن ئۇلۇق مەقسەت - ئۇ خىتاي مۇستەملىكچىلىرىنى ئانا ۋەتەندىن قوغلاپ چىقىرىش، ئازاتلىق-ئەركىنلىككە يېتىشتىن ئىبارەت ئېدى. ئازاتلىق تەشكىلاتىنىڭ سول قاناتقا مەنسۇپ ئەزالىرىدىن رەھىمجان سابىرىي، ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ ۋە قاسىمجان قەمبەرىي ئۈچى خېلىدىن بېرى

جىددىي سۆھبەت ئۈستىدە.

ـ لىيۇبىڭدى، «كېلىشى بىلەنلا چوڭ تازىلاشقا» تۇتۇش قىلدى... دېدى ھۆكۈمەت دائىرىلىرىدە تەرجىمانلىق ۋەزىپىنى ئۆتەيدىغان ۋە تەشكىلات پايدىسىغا مۇھىم ئىچكى مەخپىي مەلۇماتلارنى يەتكۈزۈپ تۇرىدىغان ياش ئابدۇكېرىم ئاباسوۋ.

ـ دېمەك، يەنە ئاممىۋى تەقىپ... زىندان-تۈرمىلەر توشۇپ كەتتى، يەنە قەيەرگە سولايدېكىنە بۇ ۋەھشىلەر؟! ـ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى رەھىمجان.

ـ بۇ قېتىمقى تازىلاش كومپانىيەسىنىڭ تىغ ئۇچى «سوۋېتپەرەسلەرگە» قارىتىلىدىغانلىقى مەلۇم، ـ قوشۇمچە قىلدى ئاباسوۋ.

ـ ئۆتمۈشتە «ياپونىيە جاسۇسى»، «ئەنگلىيە شپىئونى»، «پانتۈركىست، پانىسلامىست»، «مىللەتچى» دېگەنگە ئوخشاش ئويدۇرمىلارنى توقۇپ، جازالىغان بولسا، ئەندى «ئورۇسپەرەس» دېگەن قالپاقنى توقۇپ چىقىپتۇدە بۇ مەككار شىڭ دۇبەن، ـ دېدى قاسىمجان. ئۇ زىنداندا ئالتە يىل يېتىپ، يېڭى قۇتۇلۇپ چىققاشقا گومىنداڭچىلارنىڭ زىندانلاردىكى ۋەھشىلىكلىرىنى ياخشى بىلەتتى.

ـ لىيۇبىڭدى مەن بىلەن سۆزلىشىپ، سۆز ئارا ئاسماقچىلاپ سورىغىنىغا قارىغاندا غۇلجىدا ھۆكۈمەتكە قارشى قانداقتۇر تەشكىلات ھەرىكەتتە ئېكەنلىگىنى ۋە بۇ تەشكىلات كەينىدە سوۋېتلىكلەر بارلىغىنى پۇرىتىپ ئۆتتى. موشۇ نۇقتىدىن قارىغاندا ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى ـ تەشكىلاتنى پاش قىلىش ۋە ئۇنىڭغا باغلىق ھېساپلانغان نىلقا تېغىدىكى «ئالتە ئوغرى» ھەرىكىتىنى باستۇرۇشتىن ئىبارەت ئېكەنلىگىدە شۇبھە يوق، ـ دېدى ئاباسوۋ.

ـ غۇلجىدا چوڭ بولغان، ئىلى ۋىلايىتىنىڭ شارائىتىنى ياخشى بىلىدىغان لىيۇبىڭدى بىز ئۇچۇن ئىنتايىن خەتەرلىك. ۋاي، مەككار شىڭ-شىسەي! تاپقان ئادىمىنى قاراڭلار... «سېپى ئۆزىدىن» قىلماقچىدە بۇ ئىبلىس! ـ خىتاپ قىلدى قاسىمجان ۋە: ـ بىر تەرەپتىن تەشكىلات ئەزالىرىنىڭ سىياسىي سەزگۈرلۈگى ۋە ھوشيارلىغىنى ئاشۇرۇش بىلەن بىللە ئىككىنچى تەرەپتىن مىللىي خائىن لىيۇبىڭدىنىڭ جىنائىي قىلمىشلىرىنى پاش قىلىدىغان تەشۋىقات ۋاراقلارنى يېزىپ خەلق ئىچىگە تارقىتىشىمىز كېرەك .

ـ ئەگەر لىيۇبىڭدى زور «تازىلاش» ئىشىنى يۈرگۈزىدېكەن، ئۇ ھالدا كۆپلىگەن تايانچى كۈچلىرىمىزدىن ئايرىلىپ قېلىشىمىز مۇمكىن. شۇنىڭ ئۈچۈن نىلقا تېغىدىكىلەرگە جىپسىلىشىپ، غۇلجىدا قۇراللىق قوزغىلاڭغا جىددىي تەييارلىق قىلىشىمىز كېرەك.

ـ بۇ پىكرىڭىز ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن، رەھىمجان ئاكا. شۇ پەيتتە ئىچكى ۋە تاشقى ۋەزىيەت بىزنىڭ پايدىمىزغا: غەرىپتە گېرمانىيە فاشىستلىرى، شەرىقتە ياپونىيە مىلىتارىستلىرى، ئۇزۇل-كېسىل تار-مار بولۇش ئالدىدا تۇرۇپتۇ. ئىچكى خىتايدا بولسا كومپارتىيە رەھبەرلىگىدىكى خەلق ئازاتلىق كۈرىشىنىڭ دائىرىسى كەڭەيمەكتە ۋە غەلىبە قىلىش ئالدىدا تۇرۇپتۇ. بىز ھەم موشۇ ۋەزىيەتكە ماسلىشىپ، موشۇ قولايلىق شارائىتتىن پايدىلىنىپ، ئازاتلىق-مۇستەقىللىق تۇغىنى ئېگىز كۆتىرىپ چىقىدېكەنمىز تەۋرىنىپ تۇرغان خەلقىمىز بىزگە ئەگىشىپ ماڭىدۇ، بىزنى ھىمايە قىلىدۇ، ـ دېدى شۇ كەمدە خىتايچە مەنبەلەردىن خەۋەردار، تېخى يىگىرمە بەش ياشلاردا بولسىمۇ، زېرەك ۋە ناتىقلىغى بىلەن ياشلار ئارىسىدا ئىناۋىتى كۈچلۈك ئاباسوۋ.

"تۆمۈرنى قىزىغىدا سوقۇش كېرەك" دېگەندەك، بىزما پەيتنى قولدىن بەرمەسلىگىمىز كېرەك، ـ ئاباسوۋنىڭ پىكرىنى قۇۋەتلىدى رەھىمجان، ـ غۇلجىدىكى تەشكىلات ئەزالىرىدىن سۇيدۇڭ-كۈرە ۋە چىلپەڭزە قاتارلىق ناھىيەلىك شەھەرلەردىكى پىكىرداشلارمۇ قۇرال كۆتىرىپ ئوچۇق مەيدانغا چىقىش ۋاقتى يەتتى دېيىشمەكتە.

ـ دېمەك، ئۇمۇمىي قوزغىلاڭنى قاچان، قەيەردىن باشلاش كېرەك، غۇلجىدىنمۇ ياكى نىلقىدىنمۇ؟ دېگەن مەسىلە كۈن تەرتىۋىگە قويۇلۇشى ۋە بۇ ھەقتە بىر قارارغا كېلىشىمىز كېرەك، ـ دېدى

قاسىمجان قەمبەرىي.

ئەدىپ-مەرىپەتچى، يېڭى زامان ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ھۇلىنى قۇرغۇچىلارنىڭ بىرى بولغان قەمبەرىي خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ زۇلۇمىغا قارشى ھەرىكىتى ئۈچۈن بەش-ئالتە يىلچە قاماقتا يېتىپ، بوشىنىشى بىلەن «ئازاتلىق تەشكىلاتىنى» تەشكىل ئېتىشتە پائال قاتناشقۇچىلارنىڭ بىرى ئىدى .

ئۈچ پىكىرداشنىڭ پىكىر بىرلىكى ئوخشاش بولغاچقا قۇراللىق قوزغىلاڭ مەسىلىسىنى ئازاتلىق تەشكىلاتىنىڭ رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىدا مەخسۇس قاراشقا كېلىشىپ، باشقا مەسىلىلەر ئۈستىدە مەسلىھەتلىرىنى داۋام قىلىشتى.

ــلىۋىبىڭدىگە مۇناسىۋەتلىك يەنە بىر مەسىلىگە دىققەت بۆلۈشىمىز زۆرۈر، ــ سۆزىنى داۋام قىلدى. ئاباسوۋ. ــ ئۇ يەرلىك مۆتىۋەر زاتلار بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە ھازىرلىق كۆرۈۋاتىدۇ. شىڭ-شىسەي نامىدىن «ھال سوراپ» ئەۋەتكەن سوغىلارنى تاپشۇرارمىش.

ــيەنە شۇ خىتايچە كونا سەنەم ــ ئالداش، ئېزىقتۇرۇش قارا بۇ مەككارنى... ــ مۆتىۋەر زاتلارنى بىزگە، «ئالتە ئوغرىغا» قارشى قويماقچىدە! ــ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى رەھىمجان.

ــبۇ سۆھبەت ھازىرقى ۋاقىتتا ھۆكۈمەت ئالدىدا ئەڭ ئىناۋەتلىك ھېساپلانغان تەلئەت مۇساباييېۋنىڭ ئۆيىدە، مېھماندارچىلىق دەستىخىنى ئۈستىدە ئۆتەرمىش.

ــتەلئەت، يەنە شۇ تەلئەت! زادى بۇ پۇل ــ دۇنيانى ئۇيغۇرستاندا تېپىپ، تۈركىيەگە ئاپىرىپ خەشلەيدىغان مۇساباييېۋلاردىن ھېچ سادا چىقمىدىدە! ــ غەزەپلەندى قاسىمجان قەمبەرىي.

ــئۇغۇ شۇنداق. لېكىن غۇلجا، قەشقەرلەردىن يېڭىچە مەكتەپلەرنى سالغان، زامانىۋىي زاۋۇدلار قۇرغان، تەرەققىيپەرۋەر مەرھۇم باۋدۇن باينى باشقا مۇساباييېۋلاردىن پەرىقلىق قاراش كېرەك دېمەكچىمەن .

تەلئەت مۇساباييېۋتىن پايدىلانغىنى بولارمۇ، رەھىمجان ئاكا؟ چۈنكى سىزنىڭ ئۇنىڭ بىلەن شەخسىي مۇناسىۋىتىڭىز بولىدىغانغۇ، ــ سورىدى ئاباسوۋ.

ــتەلئەتنىڭ دوستى ــ پۇل، غايىسى ــ راھەت ــ پاراغەت.

ــتوپ توغرا! ــ رەھىمجاننىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلىدى قاسىمجان، ــ تەلئەتتەك، ئۇمۇمەن، شۇ خىلدىكى بايۋەچچىلەردىن مىللەتكە پايدا تەگمەيدۇ ۋە تەككەن ئەمەس! ئۇنداق داغاللارغا يېقىنلاشماسلىق كېرەك.

ــمەن تەلئەتنى تەشكىلاتىمىز سېپىگە جەلىپ قىلىش تەرەپدارى ئەمەسمەنۇ، لېكىن مۆرىتى كەلگەندە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشنى نەزەردە تۇتۇش لازىملىقىنى قەيت قىلدىم.

ــتەلئەتتىن پايدا ئالىمىز دەپ زىيان تارتىپ، ئۇمۇمىي ئىشىمىزغا دەخىل قىلىپ قويۇشىمىزمۇ ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس. ئۇنىڭدىن كۆرە، تەلئەتكە دوق قىلىش، ئۇنىڭ لىۋىبىڭدى ۋە خىتاي مەمۇرلىرى بىلەن مۇناسىۋىتىنى خەلق ئالدىدا پاش قىلىپ، چاۋىسىنى چىتقا يېيىش كېرەك.

قاسىمجان قەمبەرىينىڭ كەسكىن پىكرىنى يولداشلىرى ماقۇللىدى.

ــئەندى، ــ دېدى تەشكىلات پائالىيىتىگە دائىر مەسىلىلەر توغرىلىق پىكىرلەشكەندىن كېيىن رەھىمجان، ــ سىلەرگە بىر خۇش خەۋەر ئېيتماقچىمەن.

ــخوش، قېنى ئاڭلايلى.

ــبىز ئۈچۈن ئەڭ كېرەكلىك بولغان قەيسەر ئۇرۇمچى تۈرمىسىدىن قېچىپتۇ..

ــكىم ئۇ؟

ــغېنى!

ــغېنى؟! ــ ئورنىدىن قوزغىلىپ كەتتى قاسىمجان، ــ ئۇنىڭ تەرىپىنى تۈرمىدە ياتقىنىمدا ئاڭلىغانمەن.

ــ ھازىر قەيەردىكەن؟ ــ سورىدى ئابباسوۋ.

ــ قاسىم مىراپنىڭ ئېيتىشىچە: ئىككى كۈن بۇرۇن كېچىدە غېنى ئارئۆستەڭگە كېلىپ، قاسىم مىراپ بىلەن كۆرۈشكەن...

ــ بۇ گەپچە غېنى موشۇ ئەتراپتا يۈرۈپتۇدە؟! يەنە قولغا چۈشۈپ قالمىدى، ــ تەشۋىشلەندى قاسىمجان.

ــ قاسىم مىراپ ئىككى ياراق ئات، كىيىم-كېچەك، ئوزۇق-تۈلۈك بېرىپتۇ.

ــ نەگە بارارمىش؟

ــ نەگە بارارىنى ئېنىق ئېيتمىغان. مېنىڭ بىلەن كۆرۈشمەن دېگىدەك.

ــ ئۇنى نەدىن بولسىمۇ تېپىپ، ئاگاھلاندۇرىشىمىز كېرەك.

غېنىنى تېپىش ئۈچۈن ئىككى كىشى ئەۋەتتىم: بىرى قاش-قاراباغ تەرەپنى، يەنە بىرى چۆلۈقاي، بۆلۈكەي تەرەپلەرنى ئىزدىمەكچى.

سۆھبەتنى ئىشىكنىڭ شەرتلىك چېكىلىشى بۆلۈۋەتتى. ئۈچ پىكىرداش بىر-بىرىگە مەنىلىك قارىشىۋېلىشتىدە، ئېھتىياتەن تەييارلاپ قويغان قەدەھلەرگە شاراپ قۇيۇشتى ۋە قەمبەرىي بىلەن ئاپباسوۋ ئىككىسى شاخماتقا تۇتۇش قىلىشتىدە، سابىرىي چىقىپ، كېچىكمەي يېنىپ كىردى. ئۇنىڭ كۆلۈمسىرىشىدىن ياخشى خەۋەر ئاڭلىغانلىغى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى.

ــ ياخشىلىق بارمۇ نېمە، رەھىمجان ئاكا؟ ــ ئالدىراش سورىدى ئاپباسوۋ.

ــ خۇش خەۋەر، ــ سۆيىنچە بېرىڭلار...

ــ ئەرزىگىدەك بولسا بىر پۈتۈن ماتا بېرىمەن، ئاداش، ــ دېدى قەمبەرىي.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن مۇئامىلىنى ئۈزگەندىن كېيىن، گەزمال دېگەن كۆزگە سۈرتۈشكىمۇ تېپىلماتتى، ئالتە شەھەردىن ــ جەنۇبىي-شەرقىي تۈركستاندىن كېلىدىغان ماتا-چەكمەنمۇ ئىنتايىن قىس بولۇپ، ئادەملەر ئۆلگەندە كېپىنگە لايىق چاتا-ماتا تاپالماي، بورىغا يۆگەپ كۆمگەن ھادىسلەر بولغان.

ــ بۇ ئات مىنگۈزگەندىمۇ ئارتۇق سۆيۈنچە بولدى. قېنى خۇش خەۋەرنى ئاڭلايلى، رەھىمجان ئاكا.

ــ بىز سۆزىنى قىلغان غېنىدىن كىشى كەپتۇ ...

ــ نېمە؟! ــ تەڭلا ئاۋاز قوشتى ئاپباسوۋ بىلەن قەمبەرىي.

ــ غېنى ئۆزى تاغ ئىچىگە مۆكۈنۈپ قۇسەن دېگەن يولدىشىنى ماڭا ئەۋەتىپتۇ.

ــ قۇسەن دېدىڭما، توختا-توختا، ــ نېمىنىدۇر ئېسىگە ئالماق بولدى قەمبەرىي، ــ قۇسەن، قازاق يىگىت... مەن ئۇنى ئۇرۇمچىدە بەشىنچى تۈرمىدە كۆرگەن، ئېسىمدە بار. تەرەتخانىنى تازىلاش ۋاقتىدا ئۇنىڭدىن: «كىملەر بىلەن ياتىسەن؟» دەپ سورىغىنىمدا ئۇ: «غاينام بىلەن» دەپ، نېرى كەتكەن. ئېھتىمال، شۇ بولۇشى كېرەك.

ــ بەلكى شۇدۇر، بەلكى. تەخمىنلىدى ئاپباسوۋ. ئۇنىڭ سۆزىدىن كېيىن ھەممىسىنىڭ ئۈزىنى گۇمان پەردىسى قاپلىغاندەك بولدى. كىم بىلىدۇ، تەجرىبىلىك جاسۇس لىيۇبىڭدى ئۈچ پىكىرداشنىڭ رەھىمجاننىڭ ئۆيىدە يىغىلىشقانلىغىدىن خەۋەر تېپىپ، ھەقىقىي قۇسەن ئورنىدا باشقا بىر قازاقنى ئەۋەتىپ سىنىماق بولغاندۇر. رەھىمجان بىلەن غېنىنىڭ بۇرۇنقى مۇناسىۋىتىنى شىڭ-شىسەينىڭ جاسۇسلۇق ئورگانلىرى بىلمەي قالامدۇ. بەلكى قاسىمجاننىمۇ غېنىغا مۇناسىۋەتلىك دەپ گۇمان قىلار. چۈنكى ئۇنىڭ زىنداندىن بوشانغىنىغا بىر يىلچە بولغان. ھەممىلە يەردە، يامغۇردىن كېيىن يەر يېرىپ چىققىدىغان مەدەكلەردەك، لىپپىدە پەيدا بولىدىغان جاسۇسلار ئازمۇ؟ ئادەمگە ئادەم گۇمانلىق قارايدىغان مۇدھىش زاماندا توساتتىن «مەن غېنىنىڭ ئادىمى» دەپ كەلگەن ئادەمگە دەرھال ئىشىنىش ساددىلىق بولار.

ــ كۆڭلۈم «ئىشەن، ئىشەنگىن» دەپلا تۇرىدۇ، ــ دېدى ئېغىر سۈكۈناتنى بۇزۇپ رەھىمجان، ــ ئۇلار تۆرت كىشى، تۆرتىلىسىلا قۇراللىق ئىكەن.

ـ مېنىڭمۇ ئىشەنگۈم كېلىۋاتىدۇ، ـ دېدى قەمبەريي.
ـ ئۆتمۈشتىكى مۇناسىۋەتلەرنى ئەسلىتىدىغان بىرەر بەلگۈ ـ نىشاننى دېمەيتىمۇ؟ ـ سىنچىلاپ سورىدى ئاباسوۋ.
ـ جامى «تۆشۈككە» ئېيتىپ قويسۇن: مەن زىنداندا بوش ئەمەس، ئۇن «خەنلەيلۇن» ئۈگەندىم دەپتۇ. غېنى ئەستەرلىك گەپكە چېۋر بولىدىغان، ـ دەپ نەچچە يىللار ئىلگىرى، چۆلۈقايدىكى بەزمىدە مەھەممەتجاننىڭ جامىكام ئالدىدا بەش «خانلەيلۇننى» ئېيتقانلىغىنى سۆزلەپ بەردى.
ـ بۇ گەپنىڭ جېنى بار ئېكەن، ـ ئويلىنىپ قالدى ئاباسوۋ ۋە: ـ سىز ئۇنىڭغا سۆز قىلمىغانسىز؟
ـ سۆزنى ئاڭلىدىم، جاۋاپ بەرمىدىم.
ـ رۇخسەت قىلساڭلار، مەن سۆزلىشىپ باقاي. بەلكىم كۆرسەم تونارمەن.
ـ قانداقچە سۆزلىشىسىز؟ قەمبەريگە تىكىلدى ئاباسوۋ.
ـ ئېمتىهان ئالىمەن.
ـ راستىنلا ئېمتىهان ئالىمەن. ئەگەر ئۈرۈمچىدىكى ئالتە زىنداننىڭ ئىۋىر-چىۋىرلىرىنى ئېيتىپ بەرسە، دېمەك، قۇسەن بولۇپ چىقىدۇ. ئېيتىپ بېرەلمەيدېكەن رەھىمجان لېۋىبىڭدىگە خەۋەر بېرىپ، جاسۇسنى جاسۇسقا تۇتۇپ بېرىدۇ، ـ دەپ ئۆز پىكرىنى ئىسپاتلىدى قەمبەريي.
شۇ كېچىسى شەھەرگە چېتىلاش جايدىكى رەھىمجاننىڭ داچا ئورنىدىكى جاڭزىسىدا رەھىمجان بىلەن قەمبەريي قۇسەندىن «ئېمتىهان» ئالدى. قازاق قېرىنداشلار بىر كۆرگەننى ئۇنتىمايدىغۇ. قۇسەن «ئېمتىهاندىن» ئەلا دەرىجىدە ئۆتەلىدى: ئۈرۈمچىدىكى زىندانلارنىڭ كۆلەملىرىنى، سوراق ۋە قىيناش ئورۇنلىرىنى، ھەتتا بەد-بېشەر گۇندىپايلارغا مەھبۇسلار تەرىپىدىن قويۇلغان لەقەملىرىگىچە ئېيتىپ بەردى.
قۇسەننىڭ دېگەنلىرى تۇزۇپ چىققان ئويدۇرمىغا زادىلا ئوخشىماتتى. خۇسۇسەن، بەش-ئالتە يىل تۇرمىدە يېتىپ، ھەممە گۇندىخانلارنى چالا قويماي «ئىستىقامەت» قىلغان قەمبەرىينىڭ سوراقلىرىغا دۇدۇقلىماي جاۋاپ بەرگەنلىگى ۋە قەمبەرىينى كۆرۈش بىلەنلا تونۇغانلىغى كۆڭۈلنى تىندۇرغان ئېدى.
ـ سەن بۇرۇن غۇلجىنى كۆرمىگەن بولساڭ، رەھىمجاننىڭ ئۆيىنى قانداق تاپتىڭ؟
ـ غايىنام ئېيتىپ بەرگەن، ـ كۈلۈمسىرىدى قۇسەن.
ـ كۈلىسەنغۇ؟
ـ ئاتىنىڭ قاشقىسىدەك، چوڭ يولنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا قاقىيىپ تۇرغان «ئۈچ دەرۋازىنى» كىچىك بالىمۇ تېپىپ كېلەر.
ـ ئۇيغۇرچىنى ياخشى بىلىدېكەنسەن.
ـ سۇيدۇڭ بايلىرىنىڭ قويىنى باققان. كىچىگىمدىن ئۇيغۇرلار بىلەن بىللە، ـ يەنە كۈلۈمسىرىدى قۇسەن مەغرۇرلانغاندەك.
ـ نېمە سەۋەپتىن سولاندىڭ؟
ـ بۇ زاماندا زىنداندا ياتمىغان ئەرنى تاپماق تەسقۇ دەيمەن.
گەپ ئورنىغا چۈشكىنىگە سابىريي بىلەن قەمبەريي كۈلۈشتى.
ـ زاماننىڭ خەتەرلىگىنى بىلىپ تۇرۇپ كەپسەن. سېنى تۇتۇپ بېرىشتىن قورقمىدىڭمۇ؟
ـ سىلەردەك يۇرت مۆتىۋەرلىرى جاسۇسلۇق قىلسا بۇ دۇنيادا ياشاشنىڭ نېمە كېرىگى بار؟
ـ سېنى غېنى نېمىلەرنى بىلىپ كەل دەپ ئەۋەتتى؟
ـ بىرىنچى، رەھىمجان ئامان بارمۇ، نېمە ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ، ئىككىنچىسى «ئالتە ئوغرى» دېگەنلەر كىملەر، ئۇلارغا قوشۇلۇشقا بولامدۇ؟ موشۇ ئىككى ئىشنى بىلىپ كەل دەپ ئەۋەتتى.
ـ سىلەر، غېنى ئىككىڭلار، «ئالتە ئوغرىغا» قوشۇلامسىلەر ياكى ئالتە باتۇرغىمۇ؟ ـ سورىدى قاسىمجان قەمبەريي .

بۇ قېتىم قۇسەن نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي سەل تىكىرقاپ قالدى. ئۇ ھەتتا رەنجىگەندەك تۇس ئالدى.
ـخىتاي قاراقچىلىرى «ئالتە ئوغرى» دەپ تەتۈر تەشۋىق قىلىۋاتقانلار ئوغرىلار ئەمەس، ئىسيانكار باتۇرلار، ـ دەپ چۈشەندۈردى رەھىمجان.
ـبىز زىنداندىكى چاغدا چالا-پۇچۇق ئاڭلاپ، شۇلارغا قوشۇلۇشنى نىيەت قىلغان. غايىنام قەيەردە بولسا ـ مەن شۇ يەردە.
ـدېمەك، نىيىتىڭلار قەتئىي؟
ـقىزىق. نىيەت چىڭ بولمىسا، بۇ يەردە سەندىلىپ يۈرمەس ئىدىم، ـ قەتئىي دېدى قۇسەن ۋە غېنى بىلەن بىرلىكتە زىنداندىن قېچىشتىن بۇ يانقى «ھەملىلەرنى» سۆزلەپ بەردى.
ـغېنىنىڭ رەھىمجانغا بولغان ئىشەنچىسىنى، ھۆرمىتىنى ئېيتتىڭ. ئەندى رەھىمجان ساڭا بىرەر تاپشۇرۇق بەرسە قانداق قارايسەن؟ ـ جىددىي رەۋىشتە سورىدى قەمبەرىي .
ـئويباي، يول كۆرسىتىدۇ، تاپشۇرۇق بېرىدۇ دەپ كېلىپ ئولتىرىپتى-مەنغۇ! ـ ئورنىدىن تۇردى قۇسەن.
ـئورتار، ئولتار، ـ قۇسەننىڭ مۈرىسىنى دوستلارچە پەپىلىدى رەھىمجان، ـ ساڭا ئىشىنىمىز. غېنى بىزگە ئىشەش باغلاپ سېنى ئەۋەتكىنى ئىنتايىن ئەقىلانە ئىش بولدى. بىزمۇ غېنىنىڭ زىنداندىن قاچقانلىقىنى ئاڭلاپ خوشال بولدۇق. ئۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەت باغلاشنى نىيەت قىلغان ئىدۇق، مانا، ئۆزەڭ كېلىپ، بىزنىڭ يولنى قىسقارتتىڭ.
سابىرىي بىلەن قەمبەرىي «ئازاتلىق تەشكىلاتى» ۋە ئۇنىڭ پائالىيىتى توغرىلىق چۈشەنچە بەرگەندىن كېيىن شۇ كېچىسىلا قۇسەننى يولغا سالدى. شۇ كۈندىن ئېتىۋارەن غېنى ۋە «ئالتە باتۇر» بىلەن بولىدىغان مۇناسىۋەتنى باغلاپ تۇرىدىغان ۋاستىچىلارنىڭ بىرى قۇسەن ئىدى.

***

ئۈچ كۈندىن بۇ يان توختىماي ياققان سىم-سىم يامغۇر يەر كۆكسىنى پىلىكتەك ئىرىتىۋەتتى. دېرىزە پەردىسىنى قىيا ئېچىپ، ھۆسنى-جامالىنى كۆرسىتىپلا، قايتا يېپىۋالغان جانەن قىزلاردەك، قېلىن بۇلۇتلار قاتلىمىنى يېرىپ غىلپال كۆرۈنگەن قۇياش نۇرىدىن گىيالار بەرگىگە قونغان يامغۇر قەترىلىرى خۇددى ماجاندەك پاقىراپ كېتىدۇ. ساي-سالالاردىن شىرغىپ ئاققان يامغۇر سۈيى قوشۇلمىسىدىن ئۇلغايغان چوڭ غول سۈيى، باھار پەسلىنىڭ قۇدرەت-كامالىنى كۈيلىگەندەك، ئۆركەشلەپ، شاۋقۇن كۆتىرىپ ئاقىدۇ.
تۆرتىنچى كۈنى بۇلۇتلار تارقىلىپ ھاۋا سۈپەتتەك ئېچىلدى. ئاپتاپ چىقىپ قارلىق چوققىلار ئەينەكتەك يالتىراپ، قارغايلىق غوللار، ئارچىلىق ئىدىرلار، ئوتلاق تەكچىلەر يېشىل مەخمەلدەك تاۋلىنىپ، تاغ ھۆسنى بېغۇبار تۇسكە كىردى. قۇياش تەپتىدە ئارچىلار ۋە گۈل-گىيالار ئىلىلىق پۇراق چېچىپ، تاغ ئىچى مۇشكى-ئىپارغا تولدى. ئېھ، دىلغا ئارام، تەنگە راھەت بېغىشلايدىغان تاغ مەنزىرىسى...غېنى گۆزەل قىزغا مەپتۇن بولغاندەك تاغا مەنزىرىسىدىن كۆز ئۈزمەي، تېلىقىپ قارىماقتا. ئۇنىڭ كۆزلىرى-بىردىن تاغ باغرىدا يايراپ يۈرگەن ژىلقا توپىغا چۈشتى. يامغۇردا پاكىزە يۇيۇلغان ئاتلارنىڭ تۈكلىرى ئاپتاپتا ۋالىلداپ، كۆزلەرنى قاماشتۇرىدۇ. «ئات جانىۋار تاققا زەپمۇ يارىشىدۇ...» پىچىرلىدى ئۇ. شۇ ئارىلىقتا ئۈيرىسىنى ئالدىغا سالغان مەخمەل قارا ئايغىر ئىككىنچى قىرقا ئۈستىدە پەيدا بولدى. ئايغىر: «بۇ ئەتراپ ماڭا تەۋە» دېگەندەك كۈچلۈك كىشنىۋېدى تاغ ئىچى مىلتىق ئاتقاندەك جاراڭلاپ كەتتى. قارا ئايغىر ئۈيرىسىنى تۈگەللىگەندەك بىر ئايلىنىپ چىققىندە، بايتاللارنى ئالدىغا سېلىپ، گۈكۈرەپ ئېقىۋاتقان غول سۈيى تەرەپكە سۈرۈپ كەتتى. ئىشتىياقى قوزغالغان غېنى ژىلقا توپىنى بىرىنچى قېتىم كۆرگەندەك، ئاتلار چاپچىپ سۇ ئىچىپ، يان باغرىغا

يېپىلغىچە كۆز ئۇزمەي قاراپ تۇردى. قولىدا قۇرۇق، ئات ئۈستىدە قۇرغۇي ئوخشاش چاققان ئولتارغان ژىلقىچى يىگىت قارىغايلىق بۆكتەرنى يانتۇلاپ ئۆلەن ئېيتىپ كەلمەكتە. جاراڭلىق ئۆلەن ساداسى قىيا تاشلاردىن گويا ئونلىغان ئۆلەڭچىلەر بىرىكىپ ئېيتقاندەك كۈچلۈك، ئەتراپ تىتىرىگەندەك، ئەكىس سادا ھاسىل قىلدى.
غېنى تاغنى ياخشى كۆرەتتى. تاققا يارىشىدىغان قازاق مەيىشتىنى، ـ قازاق خەلقىنى چىن دىلىدىن سۆيەتتى. ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ نىسپى تاغ بىلەن، تاغلىق دوستلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. تاغ ۋە تاغلىقلار ئۇنىڭغا نەچچە قېتىم پانا بولغانغۇ، ئاخىر! بۇ قېتىممۇ زىنداندىن قېچىپ، تاققا يوشۇرۇندى. تاغلىق دوستلىرى: قازاق، قالماقلار كەڭ قوينىنى ئېچىپ، ئۇنى كۈتۈۋالدى. ئاز كۈن ئىچىدىلا ئۇنىڭ جاراھەتلىرى، كۆڭۈل غەشلىگى سەللىمازا ساقىيىپ، ئاۋالقى بەقۇۋەت ئەكسىگە كەلدى...
ژىلقىچى يىگىتنىڭ مۇڭ-زارغا تولغان ۋە ئەينى ۋاقىتتا مۇھەببەتنى كۈيلەيدىغان ئۆلىڭى پالۋاننىڭ ھىس-تۇيغۇلىرىنى قوزغاۋەتكەن ئېدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا چولپان قىزنىڭ جانان چىنىدەك بېجىرىم سىماسى تىكلەندىدە، ئۆتمۈش خاتىرىلەر كۆڭلىدىن كېچىپ، يۈرىگى لوقۇلداپ كەتتى. «چولپان ھايات بارمېكىن؟ ئەگەر ھايات بولسا كىمگە...» بىر ئادەم سىلكىپ كۆتەرگەندەك ئورنىدىن دەس تۇرۇپ كەتتى. زىنداندىكى چېغىدىمۇ، خۇددى تېگى يوق قۇدۇقتەك قاراڭغۇ تۈنلەردە چولپاننى ئەسلەپ، ئۇنىڭ قوغۇنلۇقتا كۆرگەن جامالىنى خىيالەن كۆز ئالدىغا كەلتۇرەتتىدە، تەلپۈنۈپ ئورنىدىن قوزغىلاتتىيۇ، قوش كىشەنلەر شاراقلاپ كەتكەندە بەنت ئېكەنلىگىدىن، چولپانغا قولى يەتمەسلىگىدىن ئۆكۈنۈپ، ئاھ ئۇراتتى. بۈگۈن ئۇنىڭ پۇتلىرى بەنت ئەمەس، ھاۋادىكى بۈركۈت مىسالى ئەركىن. شۇ تاپتا قارىغاي ئىچىدە باغلاقلىق تۇرغان ئېگەرلەكلىك ئېتىنى مىنىپ، غۇلجىغا ئۇدۇل ئات چېپىپ كىرەلەيدۇ، چولپاننى تاپالايدۇ... ئۇ ئىلدام بېرىپ ئېتىنى باغلاقتىن يەشتىيۇ، دەرھال ئاتلانمىدى. قۇسەننى كۈتۈش كېرەك، قۇسەن كەلمىگىچە ئۇ ھېچ نەگە كېتەلمەيدۇ ـ كەتسە ئىش بۇزۇلىدۇ...
غېنى ئېتىنى قايتىدىن باغلاپ قويۇپ، ئارچا شاخلىرى بىلەن دەستىلەنگەن ئورۇنغا سۇنايلىنىپ ياتتىدە، ئاسمانغا قادالغان پېتى خىيال سۇردى. ئۇنىڭ ئۇچقۇر خىياللىرى ھايات يولىنى قوغلىشىپ، ھەممە كەچمىشلىرىنى ئارىلاپ چىقتىيۇ، لېكىن ئۆتمۈش مەئىشي گادىرماشلىقتىن بىرەر خۇلاسە چىقىرالماي، ھارغىن قاپاقلار يېپىلدىدە، ساپ ھاۋادىن مەس بولغاندەك، ئۇيقىغا كەتتى.
قۇسەن دېگەن ۋاقىتتىن كېچىكىپ، چارۋاماللار ئوتلاقتىن قايتىپ،ئاۋۇل ئەتراپىدا كەچكى كاكۇنچىلىق باشلانغان چاغدا يېتىپ كەلدى. قۇسەننىڭ ئېلىپ كەلگەن خۇش خەۋىرىنى ئاڭلاپ، خوشاللىغىدىن ئورنىدا ئولتىرالماي قالغان غېنى قاراڭغۇ چۈشە-چۈشمەيلا ئاتلاندى ـ ئۇ بۈگۈن كېچە دېگەن مەنزىلگە يېتىشى كېرەك.

ئون تۆرتىنچى باپ

قارارىنى تاپقان ئادەم قاراڭغۇدىن يورۇقلۇققا، تۈيۈق كوچىدىن تۈزۈك يولغا چىقىپ قالغاندەك بولىدۇ. رەھىمجان سابىربي بىلەن مۇناسىۋەت باغلىغاندىن ئېتىۋارەن كۆز ئالدىدا نىجات يۇلتۇزى يورۇغاندەك ھىس قىلىشقا باشلىدى غېنى. ئۇ ئەندى يەككە-يېگانە ئەمەس. «ئالتە قەيسەر» ۋە «ئازاتلىق تەشكىلاتى» سېپىدىكى يۈزلىگەن سەپەرداشلار بىلەن بىر قاتاردا تۇرۇپ ئازاتلىق-مۇستەقىللىق ئۈچۈن كۈرىشىدۇ. ياۋۇز دۈشمەنلەر بىلەن ئېلىشىپ، ۋەتەننى ئازات قىلىدۇ. ئۇ ئۆمۈر بويى موشۇ ئازاتلىق يولىنى ئىزدىگەن، كۆپ ۋاقىتلاردا نېمە قىلارىنى بىلمەي گاڭگىرىغان ئەمەسمېدى؟ ئۇ ئۆتمۈشتە نە جاپالارنى چەكمىدى؟ مانا ئەندى ئۇنىڭ ئالدىدا بارىدىغان يولى ئېنىق، كۆزلىرى يۇلتۇزدەك روشەن... غېنىنىڭ ۋۇجۇدىنى غالىپ ئويلار، قەلبىنى بولسا ـ ئىزگۇ ئارمانلار چۇلغاپ، كۆز ئالدىدا شىددەتلىك جەڭلەر ئەلەڭلەپ، شۇ جەڭگە، ھايات-مامات ئۈچۈن كۈرەش جېڭگە تەلپۈنەتتى.

ئۇنىڭ ئىنتىلىشىنى، مەنزىلگە تېزىراق يېتىشنى ئالدىراۋاتقانلىقىنى سەزگەندەك، ئاستىدىكى ئالا ئاتنىڭ ئاياقلىرى يەرگە تەگمەي، ئۇچقاندەك ئىلدام كېلىۋاتىدۇ. چېچەن ئات ئىگىسىنىڭ مەقسىتىنى بىلىدۇ. ئات ـ غېنى ئۇچۇن، غېنى ـ خەلق ئۇچۇن يارالغاندە: غېنىنىڭ تەرىپى بويىچە: «ئالا ئاتنى ئۇنىڭغا خىزىر يولۇقتۇرغان». ئالا ئاتقا مىندى ـ ئامەت كەلدى. ئالا ئاتقا مىندى ـ كۈرەش يولى ئېچىلدى. ئالا ئات كۆزلىگەن مەنزىلگە يەتكۇزەلەيدۇ...

ئەتىسى بۇلۇكەي غولىغا يېتىپ كەلگەندە شىمالغا قاراپ مېڭىش ئورنىغا ئېتىنىڭ بېشىنى جەنۇپقا بۇرىغان غېنى بۇك تاللىق ئىچىگە كىرگەندە توختاپ، يولداشلىرىنى ئاتتىن چۈشۈشكە ئىما قىلدى. يولداشلىرى ھەيران قېلىشىسىمۇ غېنىنىڭ رايىچە بولۇشتى.

ـبوي تۇرقىمىز بۇقىدەك يىگىتلەر قۇرۇق قول بارىمىزما؟ ـ دەپ يولداشلىرىغا بىر-بىر نەزەر تاشلىدى غېنى.

سۇ بويىدىكى چىمەنلىكتە چازالىرىنى قۇرۇپ ئولتىرىشقان يولداشلىرى غېنىنىڭ نېمە دېمەكچى ئېكەنلىكىنى ياخشى پەرۋا قىلالماي، جاۋاپ بېرىش ئورنىغا بىر-بىرىگە مەنىلىك قاراشتى.

ـسەن، قۇسە، نۇراخۇن ئىككىڭلار ئۇلاستايغا بېرىپ ئەھۋالنى ئۇقۇپ كېلىڭلار.

ـسەنچۇ؟ ـ سورىدى قۇسەن.

ـمەن بۇلۇكەينى ئايلىنىپ چىقاي، ـ دېدىدە، ئارتۇق گەپ-سۆز قىلماي ئورنىدىن تۇردى غېنى. يولداشلىرى ئۇنىڭ رايىچە بولۇشتى...

ھەجەرخان كۆكتاتلىقتا سۇ ئېچىپ تۇرۇشىغا قورۇق تامدىن كىمدۇر بىرسى ئارتىلىپ چۈشكەندەك قىلدى. كېچىدە تام ئاتلاپ يۈرگەن ئادەمنىڭ كىملىگىنى، نېمە قىلماقچى ئېكەنلىگىنى بايقىماق بولغان ھەجەرخان دەرھال ئۆرۈكنى دالدىلاپ، ھەر ئېھتىمالغا قارشى، كەتمەننى تۇتقان ھالدا ماراپ تۇردى. تام ئاتلىغان ئادەم زوڭزىيىپ ئولتىرىپ، باغ ئىچىگە سەپ سېلىپ قارىدىدە، مېۋە دەرەقلىرىنى ئارىلاپ ئۆتۈپ، كۆكتاتلىق سەيناغا كېلىپ توختىدى. «خاتالاشمىغاندىمەن؟» دېگەندەك ئەتراپىغا قارىدى.

ـسەنمېدىڭ، پالۋىنىم! ـ دېگەن پېتى دالدىدىن چىقتى. غېنىنىڭ بەستىدىن تونۇغان ھەجەر قول يېيىپ كەلگەن پېتى باتۇرنىڭ بېلىدىن قۇچاغلاپ ئىككى-ئۈچ قېتىم ئورنىدىن قوزغىدى ۋە خوشاللىقىنى باسالماي يىغلاۋەتتى.

ـئاستاراغۇي «ئېيىق» بېلىمنى ئۈزۈۋەتمە! ـ دېدى مېھرىۋان ئېقىدىدىن ھاياجانلانغان غېنى.

ـيا، ئاللاھ! سېنىمۇ كۆرىدىغان كۈن بار ئېكەن... ماڭا قارىغىنا، سەنمۇ ئەمەسمۇ؟

ھەجەرخان سايراپلا كەتتى، ـ يۈرى، يۈرى ئىنىم، ئۆيگە كىرىپ ئارام-خۇدا مۇڭدىشايلى: دەرت-ئەلەمدىن يۈرەكلەر زەرداپ بولۇپ كەتتى.

ـتوختا. قولۇمنى قويۇۋەت. ئۆيگە كىرمەيلى. موشۇ باغنىڭ بىر بۇلۇڭىدا ئولتىرىپ سۆلىشەيلى، ئۆزەڭ بىلىسەنغۇ ...

ـبىلىمەن، بىلىمەن: زىنداندىن قاچقىنىڭنى ئاڭلاپ بېشىمىز كۆككە يەتتى. غوجەك شاڭيۇ ئوخشىغان دۈشمەنلىرىڭ چېرىكلەرنى ئەگەشتۈرۈپ بۇ ئەتراپنى قاسىرىۋېتىشتى. ئاغىنە-ئۆڭگىلىرىڭنىڭ قۇلاقلىرى دىڭ ـ يولۇڭغا قاراقلىق. يۈسۈپ «ئاقۋاش» دېگەن سېنى ئىزدەپ يۈرىدۇ.

ـيۈسۈپ؟! ئۇ مەشەدىمۇ؟

ـباياراقتىلا چۇلۇقاي تەرەپكە كەتتى. مەنما بۇلۇكەيگە بۇگۈن كېلىشىم.

ئىككىسى ئاستا سۆزلىشە-سۆزلىشە باغنىڭ بىر بۇلۇڭىدا قويۇق ئۆسكەن ئەينۇللارنىڭ ئارىسىغا كېلىپ ئولتىرىشتى.

ـئالدىراپ تۇرىمەن. ماڭا تەن سۆزۈڭ بولسا قىسقىچىلا ئېيت.

ـ قىزنىڭ بىلەن ئوغلۇڭ بوي تارتىپ قېلىشتى. ئاكىلىرىڭما ئامان-ئېسەن...راستىنى ئېيتسام سېنىڭ ئۇچۇن ئۇلارنى «گۆرە» ھېساۋىدا تۇتۇپ تۇرىدۇ. مەھەممەتجان ئاغىنەڭ بولسا سولاقتا...

بۇ خەۋەرنى يەتكۈزگىنىگە خىجىل بولغان ھەجەرخان جىمىپ قالدى.

ـ قىسىلماي ئېيتىۋەر.

ـ قاش-قاراباغىنىڭ ھەممە ئەتراپىدا ھاكىم شاڭيۇ باشلىق پۇخراچە كىيىنگەن چېرىكلەر قاسىرىشىپ يۈرىشىدۇ. ئۇ تەرەپكە ئۆتكۈچى بولما.

ـ بۇ گەپلەرنى قاسىم مىراپتىن ئاڭلىدىم. يەنچۇ؟ سورىدى غېنى. ئۇنىڭ چولپان توغرىلىق بىلگۈسى كېلەتتى ھەجەرمۇ غېنىنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلگەندەك چولپان توغرىلىق گەپ ئاچمىدى. ـ چولپان پاجىئەسىنى ئېيتىشقا تىلى بارمىدى. ئۇ گەپنى باشقا قىنغا سالماق بولۇپ مۇنداق دېدى:

ـ سەن ئارا بولغان زەينەپ بىلەن باۋدۇن ئىككىسى قەۋەتلا ئىناق تۇرۇشىدۇ. بىر ئوغۇل، بىر قىزى بار.

ـ ئۇلار موشۇ بۇلۇكەيدىمۇ؟

ـ ھە، مەشەدە. تىرىكچىلىگى يامان ئەمەس.

ـ ئىنىڭ شېرىپخان توغرىلىق گەپ قىلمايسەنغۇ؟

ـ قې-رىندىشىم ...

ھەجەرخان ھەسرەتلىك پىغان چىقاردى ـ بۇقۇلداپ يىغلاشقا باشلىدى.

ـ سەۋر قىل. غەيرەتلىك ئېدىڭغۇ، بۇما ئۆتۈپ كېتەر. شېرىپخان ئوغۇل بالا قەيەردىن بولسا پۈتۈن چىقالايدۇ.

ـ ئۇ، ئۇ ھايات ئەمەس، يوق... ئۇنى ئېتىۋېتىشتى...

ـ نې-مە؟! ـ توساتتىن چوقماق تەككەندەك بېشى ئايلىنىپ، كۆزلىرىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى غېنىنىڭ. «ئېتىۋېتىشتى...» بۇ دەھشەتلىك ئىبارىنى نەچچە قېتىم تەكرارلىدى ئىچىدە. لېكىن ھەجەرخاندىن سەۋەبنى سورىمىدى. سوراشنىڭ نېمە ھاجىتى بار؟ جاللات شىڭ-شىسەي ھۆكۈمرانلىق قىلغان زاماندا بىھۆدە ئېتىلغان-چېپىلغان ئادەملەر ئازمۇ؟ شېرىپخان بولسا شۇلارنىڭ بىرىدە! خەپ، شېرىپخاندەك قىران يىگىتنىڭ ئېتىلىپ كېتىشى ئەلەم قىلىدۇدە! شېرىپخاننىڭ باقۇۋەت، ئۇيۇل تاشتەك ئەپتى غېنىنىڭ كۆز ئالدىدا نامايان بولدى ۋە بۇنىڭدىن ئالتە-يەتتە يىل ئىلگىرى بولغان بىر ۋاقىئە كۆڭلىدىن كەچتى: ئىسسىق ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئىككى دوست ـ غېنى بىلەن مەھەممەتجان كەچكى سالقىندا شەھەردىن ئۆيلىرىگە قايتىشتى. ئۇلار ئاتلىرىنى يۈرۈشىگە قويۇپ، يول بويى ناخشا ئېيتىشىپ كېلىشەتتى. خۇدىيار يۈزىگە كىرەردە ئالدىدىن بىر ئاتلىق چىقتىدە، ئۇلارغا ئىككى يۈز قەدەمچە قالغاندا توختاپ، يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا توغرىسىغا تۇرۇۋالدى ـ بۇ يول تورىغانلىق ئېدى. بۇ كەملەردە غېنى پالۋاننىڭ ئالدىنى تورىغان كىم؟ ئون جېنى بار ئادەممېكىنە؟ شىر كەيپە غېنىنىڭ جۇدۇنى تۇتتى. ئۇ نېرىدىنلا: «يولنى بوشات! ھېلى ئاناڭنى ئاختامىدا كۆرستىمەن!»ائاگاھلاندۇردى غېنى.

ـ غېنى پالۋان دېگەن سەن بولساڭ، ـ دېدى «پالۋان» ئىبارىسىنى پىسەڭ قىلمىغاندەك قەيىت قىلغان يىگىت، ـ يولنى يېرىپ ئۆتكىن!"

ـ شۇن-داقمۇ؟! غېنى ئېتىنى قامچىلىدى ۋە چاپتۇرۇپ كەلگەن پېتى ئۇنىڭ ئالدىنى تورىغان «نوچىنى ئوغلاق تارتقاندەك تېقىمغا باسماق بولدى، ئەتىمالىم، بېلىدىن تۇتۇپ ئېگەردىن يۇلماق بولۇپ تارتىۋېدى، ئۇيۇل تاشتەك ئېغىر يىگىت بۇلجۇپما قويمىدى. ئەكسىچە ئېتى بىر يانغا قىڭغىيىپ يىقىلغىنى تاسلا قالدى. ئۇڭغىچە غېنىنىڭ كۈچلۈك چاڭگىلىدىن بوشىنىپ ئۆزىنى ئوڭلاۋالغان يىگىت تۆرت ئۆرۈم تېۋىلغا ساپلىق قامچىسىنى سالغا ئاتقاندەك، پۇلاڭلىتىپ غېنىنىڭ ئىككى تاغىغى ئارىسى ـ ئومۇرتقىلىرىنى بويلىتىپ شۇنداق سالدىكى، ھەي ھات! ھېچ قاچان قامچا زەپتىدە قىڭغايمىغان غېنى پالۋان ئاتتىن ئۇچۇپ چۈشكىنى تاسلا قالدىيۇ، لېكىن ئېتىنىڭ بوينىنى

قۇچاقلاۋالدى. ئۇ ئېسىنى دەرھال يىغدىدە، نومۇس ۋە غەزەپ كۈچى بىلەن يىگىتكە ئېتىلدى. بۇ قېتىم يىگىت پالۋان ئاكىسىغا رىئايە قىلدىمۇ ياكى بولمىسا غېنىنىڭ بىساتىدىكى كۈچ خۇرۇشى تۈتتىمۇ، قامچىسى يىگىتنى ئاتتىن ئۆرۈپ چۈشكەن ئېدى. مەرت يىگىتلەر ھېچ قانداق ئاداۋەت ساقلىماي، شۇ يەردىلا دوستلاشتى. شېرىپخان غېنىنى بۇلۇكەيدىكى ئۆيىگە باشلاپ كېلىپ، ئۈچ كۈن مېھمان قىلغان. مانا، ھازىر شۇ باغدا ئولتىرىپتۇ...

ئەپسۇسكى، شېرىپخان يوق. بولسا غېنىنىڭ ئوڭ قانتى بولار ئېدى، خەپ! غېنى ئۆكۈنۈشلۈك پىغان چىقاردىدە، بىر كىشى ئۈنى ئورنىدىن يۇلۇۋالغاندەك دەس تۇرۇپ كەتتى.

ـ قانداق قىلاي، غېنەم، بېشىمنى تاشقا ئۇرسامما ئورنىغا كەلمەس... شېرىپخاننىڭ ئورنىدا سەن بار ئەندى، ئۇكام.

ـ ساڭا بىر ئىش تاپشۇرسام ھۆددىسىدىن چىقالامسەن؟ ـ سورىدى غېنى.

ـ چىقمامدىغان! قەيەرگە باشلاپ بارساڭ بىر ئەر كىشىنىڭ خىزمىتىنى قىلالايمەن، ـ غەيرەتلىك ئايال غېنىغا بويلاشتى، ئۇنىڭما بەستى زور ئېدى.

ـ بۈگۈن كېچە چۈلۈقايغا بېرىپ يۇسۇپ ئاقۋاشنى تاپقىن، ئەتە ۋاقتىدىن قالماي، بۇلۇكەي غولىدا بىزگە قوشۇلسۇن...

ـ مەنچۇ، مەن؟ ـ غېنىنىڭ سۆزىنى بۆلدى رەنجىگەن ھەجەر، ـ مېنى ئاجىز، ئات ئۈستىدە ئولتىرالمايدۇ دەمسەن؟

ـ ئۇنداق دېمە. سەن «ئېيىقنى» ئەر كىشىگە تېگىشمەيمەن. ۋاقىت كەلگەندە قولغا مىلتىقمۇ ئالىسەن تېخى. ھازىرچە باشقا قىلىدىغان ئىشىڭ بار. مىنگىدەك ئېتىڭ باردۇ؟

ـ ھېلىقى ئوغلاق بەرمەيدىغان تورۇق ئېتىمدىن ئالىلىقاچان ئايرىلدىم ـ خىتاي گېزەندىلەر گەز ئات ئالىمىز دەپ تارتىۋالغان.

ـ ئات يەتكۈزۈپ بېرىمەن.

ـ ياق، ئۆزەمنىڭ تاپقۇچىلىگىم بار. خىزمىتىڭنى ئېيتىۋەر.

ـ ئارائۆستەڭلىك قاسىم مىراپقا بېرىپ ئېيت: تەييارلىماقچى بولغان يىگىتلىرىنى مېنى كۈتمەستىن، نىلقا تېغىدىكى «ئالتە قەيسەرگە» ئەۋەتسۇن، ئۇقتۇڭما؟

ـ ئۇقماي، مېنى گاراڭ دېۋىدىڭمۇ؟

ـ ئەندى مەن كېتەي. راستلا، باۋدۇن خالىسا ئۇنىما يولغا سالارسەن. خوش، ئامان بول.

ـ توختا، غېنەم! ئۇسۇلۇق بولسىمۇ ئىچمەي كېتەمسەن؟

ـ قېتىغىڭ بولسا ئىچسەم ـ ئىچەي.

ھەجەرخان، كېلىنىنى (شەرىپخاننىڭ ئايالى) ئويغاتمايلا، قازناققا كىرىپ، بىر تەشتەك قېتىق بىلەن بەش يېسا نان كۆتىرىپ چىقتى. غېنى تەشتەكتىكى قېتىقنى دەم ئالماي ئىچكىچە ھەجەرخان ئۇنىڭغا ھەۋەسلىنىپ قاراپ تۇردى ۋە نانلارنى دەستىخانغا تۈگۈپ، غېنىغا قولتۇقلاتتى.

...ئەتىسى دەل ۋاقتىدا، كۆرسىتىلگەن جايدا دوستلار جۈغى-جەم بولۇشتى. يۇسۇپ ئاقۋاش باۋدۇننى باشلاپ كەپتۇ. ھەممىدىن خەۋەردار يۇسۇپ ئاقۋاش ئادىتى بويىچە ئۆزىنىڭ بىلگەن-كۆرگەنلىرىگە ئۇستىلەپ قېتىپ-چېتىپ خېلە نۇرغۇن نەرسىلەرنى سۆزلەپ بەردى. ئەگەر ۋاقىت جىددىي بولمىسا ئۇنىڭ گەپ «دەسمىيىسى» خېلە كۈنگە يېتەتتى.

ـ توختا «ئاقۋاش»، تولا شاخ ئارىپ كەتمە، گەپ دېگەننىڭ تۈگۈچى بولىدۇ، ـ دېدى غېنى، ـ مەھەممەتجاننىڭ ئامانلىغى راستمۇ؟

ـ تۈرمىدە بىللە ياتقان بىلال دېگەن بالىدىن ئاڭلىدىم. سېنىڭ «قۇيرۇقلىرىڭ» دەپ سولانغانلارنىڭ ئىچىدە مەھەممەتجان، غالدان. قەمەشلەر ئامان ئېكەن...

ـ قالغانلارچۇ، قالغانلار؟ يوشۇرماي ئېيت! ـ يۈسۈپكە تىكىلدى تاقەتسىزلەنگەن غېنى.
ـ بىلمىدىم...
ـ نۇسرەت خەلپەتچۇ؟
ـ بىلمىدىم...
يۈسۈپ ئاقۋاشتىنمۇ چولپان توغرىلىق ھېچ گەپ چىقمىغانلىقىغا جېلى بولغان غېنى بىر نەچچە دەقىقە گەپ-سۆزسىز ئولتاردىدە، نېمىنىدۇر جەزم قىلغاندەك قۇسەنگە قاراپ:
ـ ئۈلاستايدىكى ساقچى چازىسىدا بەش-ئالتە چېرىك بار ئېكەن دېدىما؟ ـ دەپ سورىدى.
ـ ھە-ئە. ئۆتكەن-كەچكەننىڭ يول خېتىنى تەكشۈرەيدېكەن.
ـ باشلىغى ۋاڭ-بىن دېگەن ئوق ئىلاندەك زەھەرلىك خىتاي. ئۇنىڭ بىلەن ھېلىقى، سەن بىلسەڭ كېرەك، غېنىكا، تېيىپ «تەيتەي» بېرىش-كېلىش قىلىپ يۈرەرمىش، ـ قوشۇمچە قىلدى يۈسۈپ.
ـ تېخى شۇنداقمۇ؟ شۇ تەقۋادارە! ـ ھەيران بولدى غېنى.
ـ ۋا! ئۇ قەۋەتلا ئۆتكۈرلىشىپ كەتتى. تېيىپ كېلىۋاتىدۇ دېسە، ئىشىگىدە تۇرغان ئادەملەر ئۆيىگە كىرىپ كېتىشىدۇ، ـ يەنە قوشتى يۈسۈپ ئاقۋاش.
غېنى ئوڭ لېۋىنى قاتتىق چىشلىدى ۋە:
ـ تېيىپنىڭ ئۆيىنى بىلەمسەن؟ ـ دەپ سورىدى.
ـ ئېنىق بىلمەيمەنۇ، ئەمما قەبرىستانلىقنىڭ كەينىدە دەپ ئاڭلىغىنىم بار، ـ دېدى يۈسۈپ.
ـ باشلا! ـ دېدىدە، يەرنى چاپچىپ تۇرغان ئالا ئات تەرەپكە ماڭغان غېنىنى باشقىلار ئەگەشتى. ئۇنىڭ چىرايىدىن ئەيمەنگەن يولداشلىرى «نېمە قىلىمىز؟» دەپمۇ سوراشمىدى. بۇ ئەتراپنى بەش قولدەك بىلىدىغان پالۋان ئۆزى يول باشلاپ ماڭدى. سىپتاي دۆڭلىگىنى ئارتىلىپ، قارىسۇ كەنتىگە كىرمەي، دۆڭ ياقىلاپ مېڭىپ، تۇزلەڭگە چۈشكەندە توختاپ: «ئاتتىن چۈشۈڭلار» دېگەندەك ئىما قىلدى غېنى . يىگىتلەر ئاتلارنى بىر-بىرىگە چېتىپ، ئېغىزدۇرۇقلارنى چىقىرىپ، ئوتقا قويدى.
ـ قېنى، بىزما چېلىقىۋالايلى، بىر نېمەڭ بارمۇ نۇراخۇن؟ ـ بۇلاق سۈيىدە ئۇز-كۆزىنى يۇيىۋېتىپ سورىدى غېنى .
ـ بىر تورسۇق قېتىق، پىشقان گۆش بار .
ـ مەندە ھەجەرخىنىدەم بەرگەن توغاچ، تۇخۇملار بار، ـ دېدى يۈسۈپ.
ـ ھارىغىڭ يوقمۇ، ئاقۋاش؟
ـ كۆڭلۈڭ تارتسا تېپىلىدۇ.
ـ ئەكە، ئاقۋاش. ئورۇسلار جەڭگە كىرىش ئالدىدا بىر ستاكاندىن قېقىۋالغىدەك. بىزما ھەملە ئالدىدا ئازىراق پەلەمما قىلايلىدە؟ ـ غېنى قامدىنىپ ئولتاردى. جېلىكلەر كۆڭۈللۈك يەپ-ئىچىشتى.
ـ سەن، ئاقۋاش، ئاستا بېرىپ، تېيىپ تەيتەينىڭ بار-يوقلىغىنى بىلىپ كەل. شۇنىڭغا قاراپ ئىش تۇتىمىز، ـ دېدى غېنى .
يۈسۈپ ئاقۋاش ئاتلانغان چاغدا كۆز باغلىنىپ، قاراڭغۇ چۈشكەن. ئولاستاي يىراق ئەمەس دۆڭدىن ئارتىلسا يېتىدۇ.
ـ قۇسە! «ئاقۋاش» كەلگىچە، پۇتلارنى ئازىراق سۇنۇۋالايلى، ـ پەشمىتىنى يېشىپ، بېشىغا قويدى غېنى ۋە ھايال قىلماي خورەك تارتتى. قۇسەن بىلەن نۇراخۇن پالۋاننى كۈزەت قىلغاندەك، ئۇنىڭ قېشىدىن نېرى كىتىشمەي، ئاستا پىچىرلىشىپ، مۇڭداشتى. قۇسەن قازاقنىڭ ئالبان قەبىلىسىدىن ئېدى. نۇراخۇن بولسا كۇنەسلىك قىزاي. بۇ ياش يىگىتمۇ داۋانلارنى بىللە ئېشىپ، كۆپلىگەن ئاتلارنى يېغىر قىلىشقان، يامۇلدىمۇ بىللە بولغان سىرداشلار. غېنىنىڭ ئاچال داۋانىدىن ئېكەنلىگىنى ئۇزۇن قۇلاق خەۋەرلەردىن ئاڭلىغان نۇراخۇن ئۆيىدە ئولتىرالماي، ئاخىرى ئەل ئارىلاپ،تامىرىنى جېلىليۇزىنىڭ ئۇستىدىكى جىرغىلاڭ غولىدا تاپتى. ۋە ئاللاھنىڭ بۇ رەھمىتىگە ئاتاپ شۇ كۇنىلا

ئاقسارىباس قوينى سويۇپ نەزىر قىلىپ، يېتىم-يېسىرلارغا بۆلۈپ بەرگەن ئىدى.
ئۇ ئەندى غېنىدىن ھەرگىز ئايرىلمايدۇ ــ ئۇ ئۆلسە ئۆلىدۇ، تىرىلسە تىرىلىدۇ.
بىر سائاتچە ئۆتە-ئۆتمەي يۇسۇپ ئات چېپىپ كېلىپ، تېيىپنىڭ ماناپخان دېگەن تامىرىنىڭ ئائۇلغا كەتكەنلىگىنى ئېيتتى.
ــماناپخاننىڭ ئائۇلى يىراق ئەمەس، ئۇ تېخى يايلۇغا كۆچكىنى يوق، كۆكلەكتە، ــ دېدى نۇراخۇن ۋە: ماناپخانما تېيىپ دېگىنىڭلار ئوخشاش ساتقۇن، ــ دەپ قوشۇپ قويىدى.
ــئۇنداق بولسا، ئىككى ساتقۇننى بىر كۆگەنگە كۆگەنلەيلى! ــ دەپ ئورنىدىن تۇردى غېنى.
ئەندى نۇراخۇن يول باشلاپ ماڭدى. ئۇلار ئىككى دۆڭ بىر سايىنى كېسىپ ئۆتۈپ، ئولاستاي غولىنىڭ كىرەر ئېغىزىغا يەتكەندە توختاشتى. بۆكتەردە ئون نەچچىلا كىگىز ئۆي تىكىلگەن بولۇپ، چەتتەرەك ئوتائۇنىڭ ئالدىدا ئۈچ پۈتلۈقتا تېزەك كۆيۈۋېتىپتۇ. باشقا ئوتائۇلار جىم، قارڭغۇ.
ــئەشۇ ئوت كۆيۈۋاتقان ماناپخاننىڭ ئائۇلى بولسا كېرەك.
ــتاپتىڭ، غاينام.
ــسىلەر ئائۇل چېتىدە كۈتۈپ تۇرۇڭلار! ــ دېدىدە ئېتىنى قامچىلىدى غېنى. ئۇنىڭ يولداشلىرى ئائۇلغا تۇتاش قېيىنلىق ئىچىگە كىرىپ تۇرۇشتى.
ــئەسسالامۇئەلەيكۇم! ــ تۇيۇقسىزلا كىرىپ كەلدى ئاق ئوتائۇ ئىچىگە غېنى. بويى چاڭغىراققا تەككىدەكلا زور ئادەمنىڭ ئاۋازى بوراندەك گۈكۈرەپ چىققاشقىمېكىن چاي ئىچىشىپ، خىرامان ئولتىرىشقان ئۈچ ئادەم پىيالىلارنى قوللىرىدا تۇتۇشقان پېتى داڭ قېتىپ قېلىشتى، چاي قۇيۇپ بېرىۋاتقان پومىلاق كېلىنچەك (ئەلۋەتتە، ماناپخاننىڭ توقىلىدۇ) «ئويباي» دەپ قوللىرى بىلەن ئۆزىنى توساۋالدى .
ــمەن ــ غېنى!
ــئي، ئي ــ غۇدۇڭشىدى تىترەك ئاۋازدا ماناپخان.
ــھە، ھە! غېنى... ــ تېيىپ نېمە ئۈچۈندۇر كەينىچە سىلجىپ، ئورۇن-كۆرپىگە يۆلىنىپ قالدى. قازاقچە كىيىنگەن مېھمان ئورنىدىن قوزغىلىپ، قايتىدىن ئولتاردى .
ــقىمىرلاپ ئاۋارە بولماڭلار، ــ دېدى تەكەللۇپسىزلا دەستىخاننىڭ بىر چېتىگە ئولتىرىپ غېنى، ــ ئاڭلىشىمچە تېيىپ ئىككىڭ ئۆز خەلقىڭدىن ئۆز ئۆرۈپ، چاقۇچى بولۇۋاپسىلەر.
ــيو، يوغۇسى...
ــياق-ياق...
ــتوختاش! ــ خىتاپ قىلدى غېنى، ــ ھازىر دوست كىم، دۈشمەن كىم ئېكەنلىگىنى ئايرىيدىغان ۋاقىت. دۈشمەنگە يان باسقان بولسا ئاتامنىمۇ ئايىمايمەن، ئۇقتۇڭلارمۇ، ئايىمايمەن.
ــئايىنالايىن، غاينام، مېنى زورلاپ...
ــجان باقماق پەرىزكەن...
ــئىپلاس... تۇمشۇغۇڭنى ئېزىۋېتەيمۇ؟ ــ دەپ مىلتىغىنىڭ پايىنگىنى تېيىپنىڭ تۇمشۇغىغا تەڭلىدى غېنى، ــ ئۇنداق پەسكەشلىك بىلەن جان باققىچە خوتۇنۇڭنىڭ ئىشتان بېغىغا بوغۇلۇپ ئۆلسەڭچۇ، ئەبلەخ! زادى سەنلەر ئوخشىغان ساتقۇنلارنى ئاۋال ئۆلتۈرۈپ ئاندىن «غازات» ئېچىش كېرەك، تۇرۇش ئورنىڭدىن!
ــئويباي ــ ئۈن سېلىپ يىغلاشقا باشلىغان كېلىنچەكنىڭ بىقىنىغا بىر نوقۇپ جىمىتتى غېنى.
ــكېشىر، كېشىر...
ــگۇنايىمدىن كەچ، غېنەم...
ھەر ئىككى ساتقۇن غېنىنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ، پۈتلىرىنى سۆيۈشتى.
ــتۆبە قىلغاننى ئاللاھمۇ كەچۈرىدىغۇ، غېنەم، ــ ئارىغا چۈشتى قازاق كىيىملىك ئادەم.

ــ سەن نېمە ئادەم؟
ــ مەن، ئەندى ئۇكا، قازاق ئىچىدە ئوقەت قىلىپ يۈرگەن قىرچىدە.
ــ قىرچى، ئالدامچى دېگىنە؟
ــ ئوقەتنىڭ ئۆگىيى يوق...
ــ باشقىلار جەڭ قىلسا قىلىۋەرسۇن، مەن پۇل تېپىشنىڭ كويىدا دېگىنە!
ــ ئاۋال ئىشنى باشلاڭلار، ئاندىن بىزما «ئۇزۇم يىش ــ ئاغزىمغا چۈش» دەپ قاراپ تۇرماسمىز.
ــ تەييار بولغاندا ئۇستەلدە ئولتىرىپ، چوت سوقىمىز دېگىنە، قۇۋ تۈلكە! ــ دېدىدە ئىككى مۈرەتكە تىكىلىپ، ــ ئاللا، تووۋا دېمەكچى بولىسىلەردە؟
ــ قۇرئان تۇتۇپ بېرەي... كۈلپىتاي، ھېلىقى قۇرئان قېنى؟ ــ زارلىدى ماناپخان.
ــ مەنما بەش بالامنى شېپى كەلتۈرۈپ، ئىككىنچى يامانلىق قىلماسقا قەسەم ياد قىلىمەن، ــ دەپ ئۇنلۇك تووۋا-ئىستىھپار ئوقۇشقا باشلىدى تېپىپ"تەيتەي".
كۈلپىتاي ئالدى قېشىغا قەلەي قاپلىغان ساندۇقچىنى ئېچىپ، لاتا يىلتىغا سىلىنغان كونا، چۆرىسىنى چاشقان قىرقىغان قۇرئاننى ئېلىپ غېنىغا بەردى.
ــ تۇرۇڭلار!
ــ قاياقىقا ئاپىرىسەن، جېنىم ئۇكا؟ ــ يەنە يالۋۇرۇشقا باشلىدى تېپىپ "تەيتەي"
ــ سەن تەيتەينى ۋاڭ سوجاڭنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ، ئۇسسۇل ئويناتماقچىمەن.
ــ خۇدا ھەققى ئۇنىڭ ئالدىغا ئاپارما، جېنىم...
ــ بولدۇي، قانجۇق، نېمە شۇنچە غىڭشىيسەن! يەنە ئوغامنى قاينىتىدىغان بولساڭ، راستىنلا ئېتىۋېتىمەن !
ــ ماقۇل، ماقۇل، دېگىنىڭچە بولاي، جېنىم ئۇكا...
ئىككىڭنى ئولاستايغا ئاپىرىپ، ئىمامنىڭ ئالدىدا تووۋا ئوقۇتۇپ، قۇرئان تۇتقۇزىمەن...
ــ خوپ، ــ دېيىشتى تىرىك قالىدىغانلىقىنى بىلگەن جاسۇسلار.
ــ ئاتلىرىڭ قەيەردە؟
ــ يېقىنلا يەردە...
ــ ئۇنداق بولسا ئېگەرلىرىڭنى كۆتىرىش، شۇ يەردىن ئاتلىنىمىز.
ــ خوپ! ــ دېيىشىپ، ئالدىراش ئېگەر-توقۇملارنى باغلاشتى تېپىپ بىلەن ماناپخان.
ــ سەن، قىرچى، ــ دېدى قازاقچە كىيىنىۋالغان سودىگەرگە قاراپ غېنى، ــ چۈرۈق ئەتمەي ياتىسەن، ئەتە چۈشتىن كېيىن ئاتلانساڭ مەيلى، ئۇقتۇڭمۇ؟
ــ ئۇقۇشلۇق...
ماناپخان ئوتائۇدىن تارتىشۋاراق چىقتى. قوزىنى بۆرىگە ئامانەت قىلغاندەك، ياش كېلىنچەكنى قۇۋ سېتىقچىغا يالغۇز قالدۇرۇپ كەتكەنلىگى ئۇنىڭغا ئەلەم قىلسىمۇ، نائىلاج سۇرلۇك غېنىنىڭ كەينىدىن باش ئېگىپ مېڭىشقا مەجبۇر بولدى.
ئالتە ئاتلىق كىشى ئاتلىنىش ئالدىدا، قىسقا مەجلىس قىلغاندەك، ئىككى جاسۇسنى ئارىغا ئېلىپ، خېلە ئۇچۇقداشتى.
ــ سەنلەرنى ئىمامغىمۇ ئاپارمايمەن، تووۋا ئوقۇتۇپ، قۇرئان تۇتقۇزمايمەن. ئوغۇل بالىدەك ۋەدە بېرىشسەڭ بولدى، ــ دېدى غېنى.
ــ ئەگەر ۋەدىمىزدە تۇرمىساق، ئۆزىمىزنىلا ئەمەس، بالا-جاقىمىزنى قىرىۋەتسەڭمۇ ئارمان يوق، ــ دەپ كۆكسىگە ئۇردى تېپىپ. ماناپخانما ئۇنىڭدىن ئارتۇق ۋەدىلەرنى قىلدى .
ــ ئەندى بىزگە، خەلىققە خىزمەت قىلىسىلەرە؟
ــ دىلىمىز، ئىمانىمىز بىلەن ــ دېدى تېپىپ.

ـ سىنىڭ ئارقىڭنان يۈرىمىز، غاينام، ـ قايتا-قايتا قەسەم ئىچتى ماناپخان. غىنى تېيىپ «تەيتەيگە» قارىغاندا ماناپخانغا كۆپىرەك ئىشەنگەندەك بولدى.

ئۇلار تاققا يېقىن مەھەللىگە يېتىپ كېلىشتى. ـ دۆڭدىن چۈشسىلا ئۇلاستايغا كىرىدۇ. غىنى نېمىنىدۇر تىڭشىغاندەك شىڭتىيىپ تۇردىدە:

ـ ئاڭلاۋاتامسىلەر؟ ـ دەپ سورىدى.

ـ نېمىنى؟

ـ قاشنىڭ شاقىرىشىنى!

ـ قاشنى راسا كىنەپسەندە، غىنىكا؟

ـ كىنىمەيچۇ، ئۇستىخانلىرىم قاش سۈيىدە قاتقان بولسا. ياق دېمىسەڭلار، ئۆزىمىزنىمۇ، ئاتلارنىمۇ چۆمۈلدۈرۈپ كەلمەيمىزمۇ ھە!

ـ چازىغا ھۇجۇم قىلمىزمۇ ياكى چۆمۈلۈپ ئوينايمىزمۇ؟ ـ دېدى چاقچاق ئارىلاش يۈسۈپ.

ـ ئىككىلىسىگە ئۈلگۈرىمىز. ئاڭلاڭلارا قاشنىڭ كۈچلۈك شاۋقۇنىنى!

قۇسەن، نۇراخۇنلار يۈسۈپنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەشتى. غىنى ئۇلارنىڭ سۆزىنى يىرمىدى.

ئالتە ئاتلىق مەھەللىنىڭ چېتىگە كىرگەندە مەزىن ئاخۇننىڭ بامدات نامىزىغا مۇسۇلمان بەندىلەرنى چاقىرغان ئەزان ئاۋازى ئاڭلاندى. خېلە يىللاردىن بۇ يان ئەزان ئاڭلىمىغان غىنىغا مەزىن ئاخۇننىڭ بوم ئاۋازى تەسىر قىلدى، ئەتىمالىم، ئەزاننىڭ ئاخىرقى مىسرالىرىنى: «ئەسسالامۇ خەيرۇن مىنناس...» ئىچىدە تەكرارلىدىدە، دۇئا-تەكبىر ئوقۇدى. زۆرۈر ئىشقا ماڭمىغاندا ئېدى، ئېتىنى مېچىت ئالدىغا باغلاپ قويۇپ، جامائەت بىلەن بىرلىكتە ئىمامغا ئىختىدا قىلىپ، بامدات نامازنى ئوقاتتىدە..!

ـ مونۇ كوچىنى ئايلانساقلا چازىغا يېتىمىز، ـ دەپ ئېتىنى توختاتتى، يول باشلاپ كېلىۋاتقان يۈسۈپ. دەسلەپكى مەسلىھەت بويىچە: ماناپخان چازا باشلىغى ۋاڭ-بىنغا غىنىنىڭ ئۇلاستاي يايلىغىدا ئاۋۇلچىلاپ يۈرگەنلىگىنى خەۋەر قىلىدۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ۋاڭ-بىن ئەلۋەتتە، ئۆزى ياكى ئىككى-ئۈچ چېرىكنى ماناپخانغا قوشۇپ، غىنىنى تۇتۇشقا ئەۋەتىدۇ. ئۇلار ئاتلىنىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن غىنىلار چازىغا1 باستۇرۇپ كىرمەكچى بولغان. لېكىن بۇ «پلاننى» بەكمۇ ئاددىي، قانداقتۇر «نامەرتلىك، قورقانچاقلىق» ھېساپلىغان غىنى: «تۆرت توك-توك لاتىخەي چېرىكنىڭ ئۈستىگە باستۇرۇپ كىرىپ، كانەيلىرىدىن سۆرەپ چىقالمىساق نېمە دەپ قۇرال كۆتىرىپ يۈرىمىز» دەپ باشتىكى مەسلىھەتنى رەت قىلغان ئېدى.

1چازا ـ پوست، كىچىك بەندارگاھ (زاستاۋا.(

ھازىر ئۇنىڭ دېگىنىچە چازىغا يېقىن كېلىشتى. غىنى، قۇسەن، نۇراخۇن، تېيىپ تۆرتى چازىنىڭ ئانچە ئېگىز بولمىغان تاملىرىنىڭ دالدىسىغا ئۆتۈشتىدە، تامدىن ئارتىلىپ چۈشۈشكە تەييار تۇرۇشتى. ماناپخان بىلەن يۈسۈپ چازىنىڭ كۈزەتچى تۇرىدىغان ئالدى ئىشىگى تەرەپكە قاراپ مېڭىشتى.

ـ كىم بۇ؟ توختا! ـ دېگەن چېرىكنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـ مەن، ئۆزىمىز، ـ دېدى خىتايچىلاپ ماناپخان ۋە يېقىن بېرىپ پارولنى ئېيتتى. چېرىك تەڭلىگەن مىلتىقنى مۈرىسىگە ئالدى، ئۆز كىشىسى ماناپخاننى تونۇپ.

ـ ۋاڭ سوجاڭ1 بارمۇ؟

ـ بار. ئۇخلاۋاتىدۇ. ئەتىگەنلىككە كەل.

ـ ھازىر يولۇقمىسام بولمايدۇ. چوڭ زىۋازا غىنى...

ـ ئاينى؟! ـ چۆچۈپ كەتتى غىنىدىن خەۋىرى بار چېرىك ۋە ئىشىكنى ئاچماق بولۇپ كەينىگە بۇرۇلۇشىغا بوينىغا سىرتماق سېلىندى ۋە يۈسۈپنىڭ پىچىغى يۈرىگىگە سانچىلدى. دەل شۇ ئان: «يا،

بوۋام سادىر مەدەت بەرگەيسەن!» دەپ تامدىن ئارتىلىپ هويلىغا سەكرىدى غېنى. ئۇنى ئەگىشىپ يولداشلىرى سەكرەشتى. غېنىنىڭ بۇ ئۇلۇغۋار نامنى تىلغا ئېلىپ، نەر تارتقىنى بىرىنچى قېتىم. سادىر نامى بىلەن ۋۇجۇدى كۈچ-غەيرەتكە تولغاندەك، ئىككى-ئۈچ سەكرە چېرىكلەر ياتىغىغا باردىدە، ئىشىكنى موجۇغى بىلەنلا يۇلۇۋېلىپ، پېقىرتىپ تاشلاپ، ئىچكىرى كىردى:

ـ چىلاي، چىلاي، ئاينى لەيلا2 ! ـ دەپ ۋاقىرىدى. زاكىلاپ قويغاندەك ياز بولسىمۇ قېلىن يوتقانلارغا ئورىنىپ يېتىشقان تۆرت چېرىك سۇرلۇك سۇرەندىن چۆچۈپ-مەڭدەپ باشلىرىنى كۆتىرىشتىيۇ، يۇلۇپ تاشلانغان ئىشىك بوشلىغىدىن چۆچەكلەردىكى دېۋە سىمان زور ئادەمنىڭ غادىيىپ تۇرغانلىغىنى كۆرۈپ، يوتقان ئىچىگە باشلىرىنى تىقىشتى.

ـ چىلاي، ئاينى زىۋازا لەيلا! ـ تەكرارلىدى غېنى ۋە تاش پاقىلاردەك باشلىرىنى يوشۇرۇشقان تۆرت مەخلۇقنىڭ قىلىقلىرىغا كۈلۈۋەتتى. ئۇڭغىچە ۋاڭ سوجاڭنى يالاڭ ئىشتىنى بىلەنلا هايداپ غېنىنىڭ ئالدىغا دۈم ياتقۇزدى يۇسۇپ «ئاقۋاش». پالۋاننىڭ ئىشارىسى بىلەن پىلىگى چۈشىرىلگەن ئاسما لامپىنى يورۇتتى، قۇسەن ۋە نۇراخۇن ئىككىسى تىرەكتە تۇرغان ئالتە مىلتىق ۋە ئوقدانلارنى سەرەمجانلاشتۇردى.

ـ تىڭىرقىپ قالدىڭا، غېنىكا؟ ـ سوردى يۇسۇپ.

ـ مونۇ ئۆشكىلەردەك هېلى سويىدۇ دەپ تىترەپ يېتىشقان تۆرت مەخلۇقنى نېمە قىلساق دەيمەنا!

ـ جەهەننەمگە يوللايمىزدە!

ـ ياق، ـ دېدى كەسكىن رەۋىشتە غېنى، ـ بۇلار تايىنلىق خۇرجا-دىهقان بالىلىرى بولۇش كېرەك. قارشىلىق كۆرسەتمىدى. موشۇنداق ياتقىنىچە ئورنىغا ئوسا قىلىپ ياتىۋېرىشسۇن. ـ ئۇنىڭ سۆزىگە هەممە قاقاخلاپ كۈلۈشتى.

1سوجاڭ پولىسىيە بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىغى.
2چىلاي، ئاينى لەيلا ـ تۇرۇڭلار غېنى كەلدى.

ـ مونۇسىنى، ـ دېدى بۇرنىغا ئېگە بولالماي غالىلداپ تىترەپ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ تۇرغان ساقچى ئەمەلدارىنى كۆرسىتىپ غېنى، ـ يوللۇق ئۈچۈن چېكىسىدىن ئىس چىقارساق سەۋەپ بولار. بۇ خۇنسىدا يۇزلىگەن قېرىنداشلىرىمىزنىڭ قان قەرزى بار.

ـ راست دېدىڭ، غاينام.

ـ راست، هەق سۆز.

غېنى يۇسۇپنىڭ قولىدىكى ۋاڭ-بىنىڭ ياغاچ قاپلىق ماۋزېرىنى ئالدى. بەتلىدى ماۋزېرنىڭ مۆسۈنىنى ۋاڭ-بىنىڭ پېشانىسىغا قاراتتى ـ تەپكىنى بېسىۋەتتى.هاۋا گۈمبىزى جاراڭلاپ كەتتى. مەزىناخۇننىڭ بامدات نامىزىغا ئۈندىگەن ئەزەن چاقىرىغىغا ئۇلىشىپ دېگىدەكلا ئېتىلغان ئوق ئاۋازى يېزا خەلقىنى ئويغىتىۋەتتى. بۇ ئوق ساداسى كۈرەش چاقىرىغى، قوزغىلاڭ خەۋەرچىسىدەك ئىلى ۋادىسىنى بويلاپ، سەهەر سەلكىنى بىلەن يىراق ـ يىراقلارغا كەتتى.

ئەتىسىلا بىرى ئونغا قوشۇلۇپ، بارا-بارا يوغىرىپ، غېنىنىڭ قەيسەرلىگى غۇلجىغا يەتتى. دەرتمەن خەلىق يېنىك نەپەس ئېلىشىپ، ئۈمۈت يۇلتۇزلىرى يورۇغاندەك بولدى...

***

ئىلى ۋىلايىتىنى ئىككىگە ـ شىمالىي ۋە جەنۇبىي قىسىملارغا بۆلۈپ تۇرغان جۇڭغار ئالا تېغىنىڭ بىر ئۇچى قازاقستاندا. بۇ تاغنىڭ ئىلى تەۋەسىدىكى قىسمىدا نەچچە پۇتاقلار: داشىگۇر، تەلكە، ئاچال،

ئۆلاستاي، نىلقا، كۈنەس، يۇلتۇز، ۋە ئاۋرال دەپ ئاتىلىدىغان تاغ تىزمىلىرى بار. بۇ پۈتاقچە تاغلار ئابۇ هاۋاسى ، كەڭ يايلاقلىرى، گۈزەل مەنزىرە ۋە تەبىئىي بايلىقلىرى بىلەن مەشهۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك خىتايلار ئىلىنى «شىڭجاڭنىڭ خائۇنجۇسى»1 دەپ ئاتىشىدۇ. ئاتالمىش تاغ تىزمىلىرىنىڭ ئىچىدە ئۆلاستاي تېغىدا ئادەم كىرىپ كەتسە تاپماق تەس قويۇق توقايلىقلار، بىرىدىن ئىككىنچىسىگە ئۇلىشىپ كېتىدىغان جىرا-ئۆڭكۈرلەر بار. بۇ ئۆڭكۈرلەردىن تەبىئىي ئىستىهكام ئورنىدا پايدىلىنىشقا ئىنتايىن قولايلىق. ئۆلاستاي غولى ئىچىگە كىرىدىغان قاپقا سىمان تار قىساڭنىڭ ئۇستىگە چىقىۋالغان بىرلا كىشى ئەللىك ئادەمگە يول بەرمەسلىكى مۇمكىن. موشۇ تەبىي ئالاهىدىلىكى تۈپەيلى ئۆلاستاي غولى قۇراللىق قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئىستىهكام قورغىنى ۋە دەسلەپكى هەرىكەت «شتابى» بولغان.

1خاڭجۇ ـ ئىچكى خىتايدا ئەڭ مەنزىرىلىك جاي.

بۈگۈن ئالتە قەيسەر جۇغى-جەم. يىراق-يېقىنغا مەخسۇس تاپشۇرۇقلار بىلەن كېتىشكەنلەر قايتىپ كېلىشتى. هەممىسى بىرلىكتە غېنىنى كۈتۈشمەكتە. غېنىنىڭ خەۋىرىنى هەممىدىن ئاۋال ئاڭلىغان ئەكبەر قازاق يىگىتى قەدىناس دوستى ـ تامىرىنىڭ قەيەردە ئېكەنلىكىنى سۈرۈشتە قىلىپ خېلە ئۇيغۇر يېزىلىرى ۋە ئائۇل قىشلاقلارنى هەتتا قاش-قاراباققىچە بېرىپ، ئاخىرى ئۆلاستاي تېغى تەرەپكە بەت ئالغانلىغىنى ئېنىقلاپ كەلدى. ئەكبەر ئۆزى تونۇگۈندىن بېرى غول ئېغىزىدىكى قىساڭ ئۇستىگە چىقىپ كۈزىتىپ يېتىپتۇ. يىراقتىن كۆزگە چېلىققان هەر بىر قارىنى كۆرگەندە يۈرىگى ئويناپ، ئالغا قاراپ ئىنتىلەتتىدە، كۆرۈنگەن نەرسە ئادەم ئەمەس، ئاڭ ياكى توپىدىن ئايرىلىپ قالغان ئات، بولمىسا كالا ئېكەنلىگىنى بايقاپ لاسىدە بولۇپ قالاتتى. ئەكبەر غېنىنى سېغىنغان، ئۇنىڭ بىلەن دىدارلىششنى، قۇچاقلىشىپ بىر-بىرىنى دەس كۆتىرىپ، ئاۋايلاپ يەرگە قويۇشنى، ئاندىن ئاتلىرىنى سىناشقاندەك بىر مەنزىل چاپتۇرۇپ بېقىشنى، ئېگىز دۆڭنىڭ ئۇستىگە چىقىپ ئاتلارنى قايچىلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئۆزلىرى كۆك چۆپ ئۇستىگە يامپاشلاپ يېتىپ سىردىششنى كىنىگەن. كەچتە بولسا كۆڭۈل تارتقان ئائۇلغا بېرىپ ئوتاۋ ئوتتۇرىسىدىكى ئۇچ پۇتلۇقتا يېقىلغان خۇش پۇراق ئارچا-قارىغاي شاخلىرىنىڭ تىرسىلداپ كۆيۈشىگە ۋە قازاننىڭ پىلتىقلاپ قاينىشىغا تەڭكەش دومبىرچى يىگىتنىڭ يېقىملىق كۈيگە چېرتىشىنى، كېلىنچەكلەرنىڭ بەسلىشىپ ئۆلەن ئېيتىشلىرىنى غېنى بىلەن بىرلىكتە ئاڭلاشنى سېغىنغان. بۇلا ئەمەس، غېنى ئىككىسى ئۇيغۇر باغلىرىدا، سەيلىگاهلىرىدا، ئويۇن-كۈلكىلىك توي-مەرىكىلىرىدە بىللە ئويناپ كۆڭۈل ئېچىشقانغۇ! بۇ قېتىمقى ئۇچرىششى باشقىچە ـ ئۇزۇن جۇدالىقتىن كېيىنكى خوشاللىق ئۇچرىشىش. ئۇلار ئەندى قولنى-قولغا تۇتۇشۇپ ئۇلۇق مەقسەتلەر ئۈچۈن كۈرەش قىلىدۇ، يانمۇ-يان تۇرۇپ جەڭ مەيدانىغا كىرىدۇ. ئۇ غېنى بىلەن بولسا هېچ نەرسىدىن قورقمايدۇ... غالدانچۇ؟ ئۇ قەيەرلەردە يۈرىدېكىن؟ ئۇ ئۇچىمىز يەنە بىرلەشسەگە...!

كۆز يەتكىدەك دۆڭ ئۇستىگە ئادەمنىڭ قارىسى ـ ئاۋال بېشى، گەۋدىسى، ئاندىن ئاتلىق ئادەم ئوچۇق كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئۇنىڭ كەينىدىن يەنە بىرى، ئىككىنچىسى...

ـغاينام! ـ ۋاقىراۋەتتى ئەكبەر. ئۇنىڭ ئاۋازى قىيا تاشقا ئۇرۇلۇپ، غول ئىچى جاراڭلاپ كەتتى.

ـغاينام! ـ تەكرارلىدى ئەكبەر. بۈركۈت كۆزلۈك تاغ يىگىتى خاتالاشمىدى ـ دۆڭ ئۇستىدە پەيدا بولغان تۆرت ئاتلىقنىڭ ئىچىدە باتۇر ئەپتىلىك غېنى بار ئېدى .

ئەكبەر «موزىفاڭ» مىلتىغىنى ئاسمانغا قارىتىپ تەپكىسىنى بېسىۋەتتىدە، پەسكە قاراپ ئۇچقاندەك يۈگرىدى. غېنىنىڭ كېلىشىنى خەۋەرلەپ «چاجاڭ» ئورنىدا ئېتىلغان ئوق ساداسىدىن توقايلىقتا

ئۇۋۇلانغان ئۇچار قۇش، جان-جانىۋارلار ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىپ، تاغ كەپتەرلىرى بولسا ئۇركۇپ ئاسمانغا كۆتىرىلىشتى. ئەكبەر ھەش-پەش دېگىچە پەسكە چۈشتىدە، ياۋا ياڭاقتا باغلاپ قويۇلغان چابدارنى مىندى ۋە غېنى كۆرۈنگەن دۆڭگە قاراپ چاپتۇردى...

ئۆڭكۈر ئاغزىدىكى قول بىلەن تىكىپ قويغاندەكلا، قاتار ئۆسكەن ئۈچ تۈپ قارىغاينىڭ سايىسىغا ئاق دەستىخان يېيىلىپ، تائاملار تىزىلىپتۇ. تاغ يېرى بولسىمۇ، مۇنچىلىك تەرەددۇتنىڭ بولۇشى ئېقىدە ـ ھۆرمەت بەلگۈسى ئېدى. پاتىخ باشقىلارغا نىسبەتەن، يېشىنىڭ چوڭلۇغى ۋە سالاپىتىغا كۆرە ئاق جاۋۇردىكى قىمىزنى ئالدىرىماي سورۇپ ئولتىرىدۇ. ئۇنىڭ قول-قاناتلىرى تۆرت ياش يىگىت: بىرسى ئۈچ پۈتلۇقتا گۆش قاينىتىپ، بىرسى ياپىلاق تاشلاردىن «كاۋاپدان» ياساپ، قالغان ئىككىسى سۇزۇك بۇلاق سۈيىنى توشۇپ، ئوتۇن كەسلىمەكتە ـ ھەممىسى شامدان ـ قۇۋناق.

ـئەنە، ئۇلار! ـ دېدى سۇ كۆتىرىپ كېلىۋاتقان يىگىت، ـ ئوھ-ھوي. غېنى دېگىنىڭ شۇ بولسا، بەستى بارئېكەندە! ـ ئۇ نېمىنىدۇر ئەسلىگەندەك چېلەكنى يەرگە قويۇپ، ئۆڭكۈر ئىچىگە يۈگرەپ كىرىپ كەتتى. ئۇڭغىچە غول ئاغزىدىن كىرگەن بەش ئاتلىق يېقىنلىشىپ، ئۈچ يۈز قەدەمچە ئارىلىق قالغاندا ئاتلىرىدىن چۈشۈپ، پىيادە مېڭىشتى. پاتىخ باشلىق يىگىتلەر ئۇلارنىڭ ئالدىغا قاراپ مېڭىشتى. دەل شۇ ئان پۈلېموتتەك ئوق ئاۋازى تارتىلداپ كەتتى.

كېلىۋاتقانلار، ئۇلارغا قارشى كېلىۋاتقانلار ئاڭ-تاڭ بولۇشۇپ، دەسسىگەن يەرلىرىدە تۇرۇپ قېلىشتى. ئاۋتوماتتىن ئېتىلغان بىر دىسكا ئوق غېنىنىڭ بىر مېترچە ئالدىدىن توپا-چاڭ كۆتەردىيۇ، لېكىن غېنى پىسەڭ قىلماي ئالغا چامداۋەردى.

ـئاخ-ماق! بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟ ـ كايىدى ئوق ئاتقۇچىغا پاتىخ.

ـماختىغان باتۇرىڭنى سىناپ كۆردۈم: كەينىگە داجىمىدى! ئوغۇل بالا ئېكەن، ـ دېدى ئېگىز بوي، قارا ماتاق يىگىت.

ـزەمبىرەك ئاتساڭمۇ تەۋرىمەيدۇ، بېكار ئاۋارە بوپسەن، ـ دېدى ئەكبەر ھەممىنى كۈلدۈرۈپ.

ئىككى تەرەپ بەش قەدەمچە قالغاندا ئوقتەك ئېتىلىشىپ، گىرەلىشىپ كېتىشتى.

ـئەندى، غېنەم، ساڭا گومىنداڭچىلار «ئالتە ئوغرى» دەپ نام قويغان يىگىتلىرىمنى تونۇشتۇراي، ـ دېدى پاتىخ، تائاملار يېيىلىپ، قانغىچە قىمىز ئىچىلگەندىن كېيىن.

ـياخشى گەپ، تونۇشايلى.

ـمونۇ ساڭا قارىتىپ ئوق ئاتقان ئېگىز بوي تەنتەك ـ رەپىق.

ـبۇ يىگىتنىڭ، ـ دېدى پاتىخنىڭ سۆزىنى بۆلگەن غېنى، ـ يۈتۈپ كەتسە ئوڭاي تېپىلىدېكەن. قاراڭلارا، ئاستى كالپۇگىنىڭ بىر چېتى قوغۇشۇن قۇيغاندەك، سالۋاراپ تۇرۇپتۇ.

غېنىنىڭ ئوخشىتىشىغا شۇنداق كۈلمەك بولدىكى، ھەتتا رەپىق ئۆزىمۇ دېمىنى ئىچىگە تارتىپ، ھېقىلداپ كەتتى.

ـمونۇ چۈغى كىچىك بولغىنى بىلەن يۈرىگى چوڭ ـ ئوسمان دېگىنىمىز، ـ دەپ تونۇشتۇردى كۈلكە بېسىلغاندىن كېيىن پاتىخ ۋە: ـ بۇنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ تۇرمىساڭ، ئاسانلىقچە بويۇن بەرمەيدۇ.

ـئېيىقلار ئۈچەككە كىرگەندەك، ئۆڭكۈردە بىقسىپ يېتىۋېرىشتىن بېزار بولدۇم، ـ دېدى ئوسمان ئىسىملىق يىگىت، قوللىرىنى شىلتىپ.

ـئالدىرىما، ئۇخلاشقىمۇ ئۈلگىرەلمەيدىغان ۋاقىتلار يىراق ئەمەس، ـ دېدىدە، قارشىسىدا ئۇن قاتماي ئولتارغان بۇغداي ئۆڭ، قارا قاش، ھەممىدىن ياش يىگىتكە قاراپ، ـ مونۇسى تەپسەڭ تەۋرىمەس. ئەمما ئىشقا پۇختا، ئاغزى مەككەم، ئەڭ ياخشى مەرگىنىمىز ـ نۇرۇم.

"ئوقۇڭنى ساناپ بەر، دۈشمىنىڭنى ساناپ ئال"دەيدىغانلارنىڭ بىرى ئېكەندە!

غېنىنىڭ سۆزىگە يەنە كۈلۈشمەك بولدى. ئۇنىڭ بەستىگە يارىشا دىلكەشلىگى، يۇقۇملىغىنى بىرەر سائات ئىچىدىلا يېڭى جېلىكلەر قەلبىدىن ئورۇن ئېلىشقا باشلىدى.

–بەش ئوقنىڭ ئۈچىنى بالوڭخوي1 تەككۈزەلەيمەن، – دېدى ئۆز نۆۋىتىدە كەمتار يىگىت – نۇرۇم.

–مونۇ سوقباش كۆك كۆزنىڭ ئىتى – ھوشۇر. بۇما مونۇلار ئوخشىغان دىھقان بالىسى. كىچىگىدىن كېسەك قۇيۇپ، ئۆستەڭ چېپىپ، ئالۋاڭ-ياساقنىڭ دەردىنى تارتقانلارنىڭ بىرسى. تاپشۇرغان ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ، – دەپ چەتتە ئولتارغان قىزىل يۈز يىگىتنى كۆرسەتتى.

–ئەندى، – دېدى قىمىزدىن ئىككى-ئۈچ يۇرتۇپ پاتىخ، – مونۇ قارا كۆزلەرنى تونۇشتۇرمىسامما بولار. سېنىڭ ئۈجۈر-بۈجۈرىڭنى ئەكبەردىن ئۇقتۇق.

–مەن كەلگىچە ھېساپ-چوتۇمنى قىلىپ بوپسىلەردە؟ بۇ مېنى ھەرگىز يامان دېمەيدۇ.

–شۇنداق، غېنى، شۇنداق. سېنى ئىنتىزارلىق بىلەن كۈتتۇق. كەلگىنىڭ، بىزگە قوشۇلغىنىڭ ياخشى بولدى، – شۇ تاپتا توخسىنىمىز تولغاندەك، كۈچ-قۇۋۋىتىمىز نەچچە ھەسسە ئاشقاندەك بىر خۇش كەيپىياتتا ئولتىرىپتىمىز. يالغۇز كەلمەپسەن ھەر بىرى نەچچە ئەرگە تەن تۆرت يىگىتنى باشلاپ كەپسەن.

1بولاڭخوي – ھۆددىگە.

–بىز غېنىنغا يوللۇق تۇتقىچە ئۇ بىزنىڭ ئالدىمىزغا ئۆتۈپ كېتىپتۇ دېدى ئەكبەر.

–شۇنداقمۇ؟ – تەئەجۈپلەندى پاتىخ.

ئەكبەر غېنىنىڭ بۇ يەرگە كەلگىچە قىلغان «ھەممىلىسىنى» سۆزلەپ بەردى .

–ماناپخان بىلەن تېپىپ دېگەن ساتقۇننى مەن بولسام ئېتىپ تاشلاتتىم، – دېدى شىمايلىنىپ ئوسمان.

–ئادەمنى ئۆلتۈرمەك ئاسان. لېكىن پەيدا قىلماق تەس، – دېدى غېنى.

–ئىككىسى خىتايلار ئىچىدە تۇرۇپ بىزگە ئىشلىمەك بولۇشتى. ئەگەر ۋەدىسىگە تۇرۇشمىسا ئۇ ۋاقتتا سېنى ئەۋەتەرمىز، ئۇكا، – دەپ كۈلۈمسىرىدى .

–خىتايلار گۇمان قىلمىسۇن دەپ ئىككىسىنى يالىڭاچ قارىغايغا ماتاپ، بويۇنلىرىغا «جاسۇس، ساتقۇن» دەپ يېزىلغان خەتنى ئېسىپ قويدۇق، – قوشۇمچە قىلدى يۇسۇپ.

–مىللىي خائىنلارغا رەھىم-شەپقەت قىلماسلىق كېرەك. ئەمما يولى كەلگەندە پايدىلىنىشقا، سىناپ كۆرۈشكە بولىدۇ، – دېدى پاتىخ.

–نېمىلا بولسا بىزنىڭ مەسلىھەتىمىز پىشقىچە، غېنىكام بىر چەتتىن ئىش پۈتىرىپتۇ، – دېدى نۇرۇم–.

–ئىككى قولۇمنى بۇرنۇمغا تىقىپ، قۇرۇق قول كەلمەي دېدىمدە، ئۇكىلار، – دېدى غېنى ۋە رەپىقنى ئىما قىلىپ، ئەگەر ئولجىسىز كەلگەن بولسام مونۇ ئات كالپۇك خوتەك پاچىغىغا ئوخشايدىغان نېمىسى بىلەن ئېتىپ تاشلايدىكەندە... يەنە كۈلكە بولدى.

"خوتەك پاچىغى" – كالپۇكلىرىنى قىيشايتىپ كۈلدى رەپىق، – ساڭا سوغا قىلسام ئالامسەن؟ – ئۇ ئاۋتوماتنى غېنىغا تۇتقازدى.

–ياق، – دېدى غېنى ئاۋتوماتنىڭ ئۇ ياق-بۇ يېقىنى زوقلىنىپ كۆرگەندىن كېيىن، – بۇ نەرسەڭ ئۆزەڭگە كۈتىسۇن. مە، بوينۇڭغا ئېسىۋال، ئۇكا! – ئاۋتوماتنى رەپىققە قايتۇرۇپ بەردى.

–ياراتمىدىڭمۇ نېمە؟ – رەنجىگەندەك بولدى رەپىق. ئۇ چىن ئىخلاسى بىلەن ئەزىز كۆرگەن ئاۋتوماتنىنى غېنىغا سوغا قىلماق بولغان ئىدى.

–ھەرگىز ئۇنداق دېمە، ئۇكا. ھازىرقى ۋاقىتتا يىگىرمىدىن ئوشۇق ئوق يەيدىغان مۇنداق ئېسىل قۇرال ئەمەس، تۇتۇن چىققىدەكلا قارا كۆسەي مىلتىقنىڭ ئۆزى غېنىمەت. ئۆزەڭنى يولدىشىڭدىن

ئايرىماي دېدىمدە!

‒مەيلى، ئۆزەڭ بىل، غېنىكا، ‒ دومسايدى رەپىق.

‒مەن، ‒ دېدى ماۋزېرنى قولىغا ئېلىپ غېنى ‒ مونۇ ئۆزەم ئەجرى قىلىپ تاپقان قۇرالىم بىلەن جەڭ قىلماقچىمەن. ساقاللىق تاغام خوجىنىياز ھاجىنى دوراي دەيمەنا!

‒دەللىك گەپ قىلدىڭ، غېنىكا! ‒ سۆزگە ئارىلاشتى ئوسمان، ‒ ئوغۇل بالىنىڭ ئۆزى سۆيگەن قۇرالى بولۇش كېرەكتە. مانا، مەن پۇلېميوتنى ياخشى كۆرىمەن: ئېتىپ تۇرساڭ چاڭ-چاڭ سايراپ تۇرسا، لاتىخەيلەر ساي تېشىدەك دومىلاپ تۇرسا...

قۇرال-ئەسلاھە، قۇراللىنىش، جەڭگە ھازىرلىق كۆرۈۋاتقان ئىسىيانكارلار ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم مەركەزلىك مەسىلە بولغانلىقتىن بۇ ھەقتە ئۇلار خېلە ئۇزۇن پاراڭلاشتى ھەتتا تالاش-تارتىشلارمۇ بولدى.

‒قۇرال-جابدۇقنى بىزگە ئاسماندىن ئەيسا پەيغەمبەر، يەردىن خىزىر پەيغەمبەر يەتكۈزۈپ بەرمەيدۇ، ‒ ئۆز پىكرىنى ئېيتتى غېنى، ‒ قۇرال-ياراقنى ئۆزىمىز تاپىمىز.

‒غېنى دېگەندەك ھېچ كىم بىزگە «مە، ئال» دەپ تەييار قۇرال-ياراق تۇتقۇزۇپ قويمايدۇ، ‒ دېدى پاتىخ، ‒ قۇراللىنىشنىڭ ئىككى يولى بار: بىرىنچىسى، گومىنداڭچىلارنىڭ ھېساۋىغا ‒ يەنى دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلىپ، قولىدىكى قۇرالىنى تارتىۋېلىش، ئىككىنچىدىن بولسا ‒ پۇل سەرىپ قىلىپ سېتىۋېلىش.

‒كىمدىن، قەيەردىن؟ ‒ ئالدىراش سورىدى يۈسۈپ .

‒ئېيىنى تاپساڭ ئەپيۇنكەش، قىمارۋاز گومىنداڭ چېرىك-ئوفىتسېرلىرىدىن سېتىۋالغىنى بولىدۇ. مونۇ ناگاننى، ئەۋۇ قارىغايغا ئېسقلىق تۇرغان «ياپونكىنى» خىتاي لوتچىكلىرىدىن سېتىۋالدىم، ‒ دېدى ئوسمان.

‒مونۇ خوتەك پاچىغىنىچۇ؟

‒بۇنىما؟ بۇنىڭما يولىنى تاپتۇقتە، غېنىكا! ‒ كۈلۈمسىرەپ جاۋاپ بەردى رەپىق.

‒ئەڭ ياخشىسى ‒ غايىنامدەك «ھەملە» قىلساق قۇرالغا ئېگە بولىمىز، ‒ دېدى ئەكبەر.

‒توغرىسى شۇ! ‒ دېيىشتى ياشلار.

‒بىزنىڭ، ‒ دېدى پاتىخ، ‒ تايانچى كۈچىمىز ‒ ئۇ خەلق. ھازىرقى پەيتتە ئىچ-ئىچىدىن، پۇر كۆتەكتەك، چىرىغان ۋە خەلق نەزەرىدىن قالغان گومىنداڭچىلارغا قارشى خەلق غەزىۋى پىشىپ يەتتى. ئەگەر بىز قۇرال كۆتىرىپ چىقساق خەلق تاياق-توخماق، ئارا-نەيزىلەر بىلەن بىزگە ئەگىشىپ چىقىشى شەكسىز. بىز بۇگۈنگىچە تەشۋىق-تەرغىپ، خەلقنى قوزغاش، تەشكىللەش ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولغان بولساق، ئەندىكى باسقۇچ قۇراللىق جەڭگە ئاتلىنىشتىن ئىبارەت...

پاتىخ ئۇمۇمىي ۋەزىيەت، شەھەر بىلەن باغلىنىش ۋە قىلىنغان ئىشلارنى تەكىتلەپ ئاخىرىدا:

‒ئىلقا ناھىيەسى تەۋەسىدىكى ئۇيغۇر، قازاق، قالماق خەلقلىرى ئارىسىدا خەلقنى ئۇيۇشتۇرۇش ئىشلىرى بىلەن جىددىي شۇغۇللىنىۋاتقان كىشىلىرىمىز بار. ئۇلار بىزنىڭ سىگنالنى كۈتۈپ تۇرماقتا. بىزنىڭ پىلانىمىز ‒ قوزغىلاڭنى ئىلقىدىن باشلاش، ‒ دەپ چۈشەندۈردى.

غېنى رەھىمجان سابىرىي بىلەن مۇناسىۋەت باغلىغانلىغىنى ئېيتىپ بەردى.

‒مونۇ، ‒ دەپ نۇرنى كۆرسەتتى پاتىخ، ‒ سېنىڭ ئالدىڭدىلا غۇلجىدىن چىقتى. «ئازاتلىق» تەشكىلاتىدا كىملەر بارلىغىنى بىلمەيمەن. پەقەت رەھىمجاننى تونۇيمەن، شۇنىڭ ئارقىلىق مۇناسىۋەت باغلايمىز. بىرىكىشكە تېگىشلىك كىملەر بىرىككەندىلا غەلىبىنى تەمىن قىلغىنى بولىدۇ،

ئەلۋەتتە! ـ دېدىدە، ئۇنىڭ نېرىسىغا ئۆتمىدى. ھەممىلا سىرنى ئوچۇق ئاشكارە كۆتىرىپ يۈرۈش مۇمكىن ئەمەسقۇ! زۆرۈرىيەت تېپىلغاندىلا ئىچكى سىرلار بىلەن ئورتاقلىشىش لازىملىغىنى باشقىلارمۇ چۈشىنىشكە تېگىشلىك.

ـ يازما بىر يەرگە تاقاپ قالدى. سوغ چۈشكىچە «ئويۇننى» باشلىساق ياخشى بولاتتى، ـ دېدى يەنە، ھېمىشەم دەيدىغان پىكرىنى ئالغا سۈرۈپ ئوسمان.

ـ ھە، راست. ئۆڭكۈردە ياتىۋەرسەك ئۆزىمىزنىما، مىلتىقلارنىما دات بېسىپ قالىدىغان ئوخشايدۇ، ـ ئوسماننى ياقلىدى، رەپىق.

ـ ھەر نەرسىنىڭ ۋاقتى-سائىتى بار. پۇختا تەييارلىق قىلساق كېيىن باشمالتاقنى چىشلەپ قالمايمىز.

ـ ماڭا قارا، غېنىكا! ـ شىمايلىنىپ ئوتتۇرىغا چۈشتى ئوسمان، ـ پاتىخ ئەۋزىكام موشۇنداق ئېغىر كارۋان. بىزگە قويۇپ بەرگەن بولسا بۇ چاققىچە نىلقىنى ئېلىپ، غۇلجىغا قاراپ ماڭاتتۇق. ئەتتەك، سەن بالدۇرراق كەلمىدىڭدە!

ـ پاتىخمۇ بىر نەرسىنى ئويلايدىغاندۇر. مېنىڭچە بولغاندا ئالدىراقسانلىق قانچە زىيانلىق بولسا، ئالدىرىماسلىق ـ مىلجىڭلىق ئۇنىڭدىن بېتەر زىيانلىق. «تۆمۈرنى قىزىغىدا سوق» دەپ بېكار ئېيتمىغاندە!

غېنىنىڭ سۆزى ۋە ئاخشام ئۇلاستايدا قىلغان «ھەملىسى» تەسىر قىلدى. ھېمىشەم پاتىخنىڭ پىكرىگە يان باسىدىغان نۇر ئۆز پىكرىنى ئېيتتى.

ـ بۇ قېتىم غۇلجىغا كىرگىنىمدە، ـ دەپ باشلىدى ئۇ، ـ كۆپلىگەن ياشلار بىلەن پىكىرلەشتىم ـ پارتلاشنى تاقەتسىز كۈتۈشمەكتە.

ـ يېزىلاردىكى خەلىقلەرچۇ! ئۇلار: ھېلىقى «ئالتە ئوغرى» كەلسە چاپسانىراق كەلسىكەن، بۇ خورلۇقتىن تويدۇق دېيىشمەكتە، ـ دېدى يۇسۇپ "ئاقۋاش".

ـ قازاق ئاۋۇللىرىمۇ شۇ ـ سىلەرنىڭ يولۇڭلارغا قاراشلىق، ـ قوشۇمچە قىلدى نۇراخۇن.

بۇ دەلىللەر ۋەزىيەتنىڭ پىشىپ يەتكەنلىگىنى كۆرسەتتى.

شۇ كۈنى پاتىخ بىلەن غېنى باشلىق تاغ قەيسەرلىرى تۆۋەندىكى قارارغا كېلىشتى:

1.نىلقىغا ھۇجۇم قىلىشتىن ئىلگىرى سۇلتانو-ۋەيىس، ياماتۇ ئوخشىغان كىچىك، كۈچى ئاز ساقچى بۆلۈمچىلىرىگە ۋە «ئاق قوي»1 ئىدارىسىگە بىر ۋاقىتتا ھۇجۇم قىلىپ، قۇرال-ئەسلاھقا ئېگە بولۇش.

2.خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى قۇراللىق قوزغىلاڭ كۆتىرىپ، ۋەتەننى ئازات قىلىش ھەققىدە خەلىققە قارىتا «مۇراجىەت» ئېلان قىلىپ، كەڭ خەلىق ئاممىسىنى سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈش ۋە خەلىق ھىمايىسىگە ئېگە بولۇش.

3."ئازاتلىق تەشكىلاتى» بىلەن مۇناسىۋەتنى چىڭىتىپ، بىرلىكتە ھەرىكەت قىلىش...

شۇنداق قىلىپ قۇراللىق قوزغىلاڭنىڭ ئۇيۇشتۇرغۇچىسى ھېساپلانغان ئالتە قەيسەرگە يەتتىنچى بولۇپ ئابدۇغېنى مەمەتباقى ئوغلى ـ غېنى باتۇر كېلىپ قوشۇلدى. شۇ كۈندىن ئېتىۋارەن قوزغىلاڭچىلارنىڭ ھەرىكەت پائالىيىتى جانلىنىشقا، خەلىق ھىمايىسىگە ئېگە بولۇشقا باشلىدى.

ئون بەشىنچى باپ

"فورد" ماركىلىق يېنىك ماشىنا غۇلجا ـ سۇيدۇڭ تاش يولىدا غۇيۇلداپ كەلمەكتە. ماشىنىدا ئۇچلا ئادەم ـ ليۇبىڭدى، ئۇنىڭ شەخسىي مۇھاپىزەتچىسى ۋە شوفۇرى. سېمىزلىكتىن تېنى بۇقىدەك، گىرەنلىرى قاتلاشقان بۇ ليۇبىڭدى ماشىنىنىڭ كەينى بۆلمىگە كەپلەپ قويغاندەك تىقىلىپ ئولتىرىدۇ. ئۇ ماشىنىدا ئولتىرىپ ئارام ئېلىشنى ياخشى كۆرىدۇ، خاتىرجەم ئۇخلىغاندەك بولىدۇ.

كىچىگىدىنلا ماشىنىغا چۈشۈشنى ھەۋەس قىلاتتى. بىرەر ماشىنا كوچىدىن ئۆتكەندە خېلە يەرگىچە كەينىدىن يۈگرەپ، يېتەلمەي-چۈشەلمەي ئۆكۈنەتتى، بەزىدە تېپىرلاپ يىغلايدىغان چاغلىرىمۇ بولىدىغان. پەلەكنىڭ گەردىشى ئۇنى ھەممىگە: ماشىنىغا، مەنسەپكە ئېگە قىلدى. ئۇ مەنسەپ ۋە بايلىققا ئەمگەك بەدىلىگە، خەلقنىڭ مال-مۈلكىنى بۇلاڭ-تالاڭ قىلىش ھېساۋىغا بېيىدى، دۆلەتمەن بولدى. مونۇ ئاستىدىكى «فورد» ئەسلىدە خوجىنىياز ھاجىنىڭ شەخسىي مۈلكى بولۇپ، 1937-يىلى تەقىپ قىلىنغاندا باشقا مال-مۈلكى بىلەن تارتىپ ئېلىنغان ۋە جاللاتلار باشلىغى شىڭ-شىسەي تەرىپىدىن «خىزمەت كۆرسەتكەن» ليۇ جەڭسا جاڭغا1 ــ «مۈكاپات» ئورنىدا تەغدىم قىلىنغان .

---

1. ئاق قوي ئىدارىسى ــ كۈنەس ناھىيەسىدىكى نەسىللىك ئاق مېرىنوس قوي يېتىشتۈرىدىغان فېرما بار ئېدى، ئۇ يەردىمۇ دۈشمەننىڭ قۇراللىق چېرىكلىرى تۇراتتى.
1. جەڭسا جاڭغا ــ تاپتىش باشلىغى ليۇبىڭدىگە.

شۇنىڭدىن بۇ يان يېڭى، ئازادە ماشىنىنىڭ ھالاۋىتىنى كۆرۈۋاتقان كەسپىي جاسۇس ماشىنىغا چۈشۈپ راھەتلىنىپ ئۇخلايدىغان ئادەت چىقىرىۋالدى. بۈگۈن سۈيدۈك، كۆرەدىكى گارنىزوننى كۆزدىن كەچۈرۈپ ۋە پولىسىيە ئىشلىرىنى تەكشۈرۈپ «غەرىپتىكى خەتەرلىك چېگارىنى» پۇختىلاشتۇرۇش كەبى بىر قاتار ئىشلار توغرىلىق بېۋاستە كۆرسەتمىلەرنى بېرىشنىڭ سىرتىدا «گۇمانلىق ئۇنسۇرلارنى» قاماققا ئېلىش تىزىمىنى تەستىقلەپ بەردى. قايتىشىدا ماشىنىغا ئولتىرىشى بىلەنلا كۆزى يۇمۇلدى. ئۇنىڭ چالا بوغۇزلانغان كالىدەك، خاقىراپ خورەك تارتىشى ماشىنا موتورىنىڭ گۈكۈرىشىنى بېسىپ كەتكەشكىمېكىن، مۇھاپىزەتچى چۆچۈپ كەينىگە قاراپ-قاراپ قوياتتى.
غۇلجىدىن يەتتە كىلومېتر غەرىپتىكى بايانداي يېزىسىغا كىرەردە ماشىنا ئالدىدىن ئېتىلغان مىلتىق ئوقى ۋىژىلداپ ئۆتۈپ كەتتى. مىلتىق ئاۋازىنى شوفۇر، نە مۇھاپىزەتچى ئاڭلىمىدى.
لېكىن ليۇبىڭدى چۆچۈپ چۆرىسىگە قارىدى.
تاڭ-تاڭ...
ــئەي، ياۋ! ــ دۈم يېتىۋالدى جاللات. بۇ قېتىمقى ئوقنىڭ بىرى «فوردنىڭ» ئالدى ئەينىگىنى تېشىپ ئۆتۈپ، مۇھاپىزەتچىنىڭ ئوڭ مۈرىسىنى چىرپاپ كەتكەن ئېدى. شوفۇر قورقۇپ رۇلغا ئېگە بولالماي، ماشىنا دۈم كۆمۈرۈلگىنى ئاز قالدىدە، قىڭغىيىپ يول چېتىدىكى ئىمارەتنىڭ تېمىغا ئۇرۇلدى .
يېرىم سائەتتىن كېيىن باياندا ساقچى بۆلۈمىنىڭ باشلىغى ئۈچ ساقچى بىلەن يېتىپ كەلدى. ماشىنا ئىچىدە ئىڭراپ يېتىشقان ئۈچ ئادەمنى چىقىرىۋېلىشتى.
ــخۇن دەن! ــ دەپ تىلىلىدى ساقچى باشلىغىغا قادىلىپ ليۇبىڭدى ۋە كاچىتىغا شۇنداق ئۇردىكى، سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ ماشىنىغا يۆلىنىپ قالدى، ــ ئەتراپىڭدا ئوغرىلار قۇتراپ يۈرسىمۇ، سەنلەر كاڭشاڭدا باش پۈركەپ يېتىش.
ليۇبىڭدىنىڭ دېمى كېسىلىپ ئۇنى چىقماي خىرىلداپ، ئولتىرىپ قالدى. ئۇنىڭ ئېپىنى بىلىدىغان شوفۇر «موتەي» جۇنى1 ئېلىپ، ئىچىرەتتى:
ــماشىنا، ماشىنا! ــ ۋاقىرىدى ليۇبىڭدى. چاپسانىراق قېچىپ شەھەرگە يېتىۋېلىشقا ئالدىرىدى ئۇ.
ساقچىلار «فوردنى» ئاران دېگەندە ئازگالدىن يول ئۈستىگە ئەپچىقتىيۇ، لېكىن موتور ئوت ئالمىدى ــ كاربيۇراتور ماكچىيىپ كېتىپتۇ. شۇ ئارىلىقتا كېچىنىڭ تىنىق ھاۋاسىدا ئوق ئاۋازى ياڭراپ كەتتى.
ــزى-ۋا-زا! ــ يىغلىغاندەك ۋاقىرىدى ليۇبىڭدى ۋە ھەممىنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ يۈگرىدى. تەكپۇڭىنى تۇتالمىدى، ئەتىمالىم يۈز قەدەمچە بارماي يىقىلىپ، خۇددى ياغاچ تۇڭدەك نەچچە دومىلاپ كەتتىيۇ،

لېكىن تىرەجەپ تۇرۇپ يەنە ئالغا قاراپ يۈگەردى. شۇنىسى تەججۇپ قىلارلىقكى، ماڭغاندا قوسىغى تىزىغا تېگىپ، ئاران-ئاران ئاياق باسىدىغان بۇ لوپسا باشقىلارنى يەتكۈزمەي، ھەممىنىڭ ئالدىدا كېتىۋاتاتتى. بەلكى ئادەم قورققاندا چاپقۇرلىشىپ، يۈگرەيدىغاندۇر. جان دېگەن تاتلىقتە! ليۇبىڭدى يەنە دومىلاپ كەتتى. بۇ قېتىم قويۇق پاتقاققا پېتىپ قالغان قاۋاندەك خارتىلداپ تۇرالماي خېلە تېپىرلاپ، تۆرت ئاياقلىنىپ، ئاران ئۆرە تۇرۇشىغا يەنە ئېتىلغان ئوق ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدىن ئۆتۈپ كەتكەندەك تۇيۇلدىدە، جان ئاچچىقىدا يۈگرەپ كەتتى ۋە ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئىشىگىگە يېتە-يەتمەي دۈمچە چۈشۈپ، تېلىپ قالدى...

1موتەي جۇ ـ ھاراقنىڭ نامى.

ليۇبىڭدى كۆزىنى ئاچقاندا ئىككى يېنىدا ئاق خالاتلىق بىر ئەر بىر ئايال ئولتىرىپتۇ. شوفۇرنىڭ قېشىدا بولسا ئىلى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى گاۋ-جۇجاڭ ئولتارغانلىغىنى بايقاپ، كەچمىش ۋاقىئەنى ئەسلىدى، ئەتىمالىم، ئۇيالغىنىدىن، توغرىراغى ـ رەسۋا بولغىنىدىن ئەندىكىپ كەتتى. دەرۋاقە، شىڭ دۇبەننىڭ مەخسۇس ۋەكىلى، نوپۇسلۇق ئەمەلدارنىڭ بۇگۈنكى ھالىتى شەرمەندىلىك ئەمەسمۇ؟ باشقىلارغا يول-يورۇق كۆرسىتىدىغان، ئېتائىتىدىكىلەرنىڭ ھوشىيار ۋە سەزگۈر، غەيرەتلىك ۋە جاسارەتلىك بولۇشىنى تەلەپ قىلىدىغان تەلەپچان «رەھبەر» قانداقتۇر غايىپ ئوق ئاۋازىدىن قورقۇپ بېدەر قېچىشى، ئەس-ھوشىنى يوقىتىپ، ساقچى ئىدارىسىدا ئۆزىنىڭ ئېتائەتمەن كىچىك خادىملىرىنىڭ كۆز ئالدىدا شا بولۇپ يىقىلىشى، ۋاي، رەسۋاچىلىغەي! ئۇ قايسى يۈزى بىلەن خادىملار ئۆزىگە قارايدۇ؟ قايسى تىلى بىلەن ئەمىر-پەرمان بېرىپ، ئىجراسىنى تەلەپ قىلىدۇ؟.. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى قورقۇنۇچلۇق تىترەك باستى. ھە، ئۇ قورقىدۇ. ئەڭ ئاۋال شىڭ-شىسەيدىن قورقىدۇ. دۇبەننىڭ شەپقەتسىزلىگىدىن قورقىدۇ.

ـخەپ! ـ پىغان چىقاردى ھەسرەت ئىچرە ليۇبىڭدى. يېنىدا ئولتىرىشقانلار ئۇنىڭ تىلغا كەلگەنلىگىنى ئاڭلاپ خوشال بولۇشتى، ئەتىمالىم، ھەممىسى تەڭ دېگىدەكلا:

ـخەيرىيات، ھوشىغا كەلدى، ـ دېيىشتى.

ـنەگە كېتىۋاتىمىز ـ سورىدى ليۇ.

ـمەخسۇس شىپاخانىغا.

ـھاجىتى يوق.

ـليۇ جەنسا-جاڭغا تىببىي ياردەم زۆرۈر...

ـھاجىتى يوق. دېمىم سىقىلىدىغان، ئۆتۈپ كەتتى.

ـشۇنداقتىمۇ ئەسەبلەرنى تەكشۈرۈش زۆرۈر.

ـگاۋ، جۇجاڭ! ـ خىتاپ قىلدى ليۇبىڭدى.

ـياۋ! ـ دەرھال كەينىگە بۇرالدى، گاۋ.

ـجىڭسا جۇزىگە !

ـياق!

تىببىي خادىملار قەھەرلىك ئەمەلدارنىڭ خاھىشىغا تەن بېرىشكە مەجبۇر بولدى. لېكىن ئۇلار ھېلىلا بېھوش ليۇبىڭدىنىڭ مەينەت كىيىملىرىنى يۆتكىگەنلىگىنى، ئۇنىڭ قەي بولغىدەك ئىپلاس-سېسىق تېلەتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشۈپ، ئىچىدە نەپرەت ئوقۇشتى.

ئىلى ۋىلايەتلىك جىڭسا جۇ ـ جامائەت بېخەتەرلىگىنى ساقلاش ئىدارىسى (خەلىق ئۇنى «ساقچى ئىدارىسى» دەپ ئاتىشىدۇ) غۇلجىنىڭ غەربى قىسمى «يېڭى شەھەر» بىلەن «دۆڭ مەھەللىنىڭ»

پاسىلىغا جالاشقان. سېپىلدەك ئېگىز تاملار بىلەن ئىھاتىلەنگەن بۇ خۇن پۇراپ تۇرىدىغان سورلۇك مەھكىمىنىڭ ئىچىدە نېمىلەر بولىۋاتقانلىقىنى بىلمەك بەسىي مۈشكۈل. بۇ «قۇشخانىغا» كىرگەن ئادەم تىرىك چىقىشى ئەمرىمەھەل. ئىككى قاناتتا ئىككى قاراۋۇل بۇدكىسى ئورنىتىلغان زور قارا قاپقا ئالدىدا توختىغان ماشىنا شەرتلىك گۇدۇك بەردى. شۇ ئان قاپقىنىڭ بىر قانىتى ئېچىلدىدە، ماشىنا ئىچكىرى كىرىشى بىلەن قايتا يېپىلدى. گاۋ جۇجاڭ شوفۇرنى توختىتىپ، «خەۋەرلەش بۆلۈم» دەپ ئاتىلىدىغان بۆلمىنىڭ ئىشىك ئالدىدا تۇرغان كۆزەتچى ئوفىتسېرنى ئىما بىلەن ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ماشىنىدا ئولتارغان ئاق خالاتلىق كىشىلەرنى كۆرسەتتى. ئوفىتسېر ماشىنا ئىشىگىنى ئېچىپ، ئۇلارنى ماشىنىدىن چۈشۈشكە ۋە ئۇنىڭ كەينىدىن مېڭىشقا قولى بىلەن ئىشارە قىلدى. مۇنداق قوپال مۇئامىلىدىن قورقۇپ ئەس-ھوشىنى يوقىتاي دېگەن تىببىي خادىملار سەنتۈرۈلۈشۈپ ئاران ماڭدى. ئۇلارنى خەۋەرلەش بۆلۈمىگە باشلاپ كىرگەن ئوفىتسېر ئىككىسىنى ئۈستەل قېشىغا ئولتىرىشقا شەرەت قىلدىدە، ئىككى ۋاراق قەغەز بىلەن دۈۋەت، قەلەمنى ئالدىلىرىغا قويۇپ، ئەمرانە قىياپەتتە دېدى:

ـ بۇگۈن كۆرگەن-بىلگىنىڭلارنى ھېچ كىمگە ئېيتمايمىز دەپ تىل خەت يېزىڭلار!

تىببىي خادىملار يېنىك تىنىق ئېلىشتى. خەيرىيات، موشۇنىڭ بىلەنلا تېچ-ئامان قۇتۇلۇپ، قۇشخانىدىن چىقىپ كەتسە... بۇ خىل تىل خەتلەرنى نۇرغۇن قېتىم يازغان، قىيناپ ئۆلتۈرۈلگەن نۇرغۇن ئادەملەرگە «پالان كېسەلدىن ئۆلدى» دەپ يالغان دائاگنوز قويۇلغان ئاكتلارغا مەجبۇرىي ئىمزا قويۇشقانۇ، ئاخىر ھەر ئىككىسى باش ساقچى ئىدارە مەھكىمىسىگە كىرگەندە جانىنى قولتۇقىقا قىسىپ كىرىشىدىغان، سالامەت قايتىپ چىقىپ كېتىشكە ئىشەنمەيدىغان.

ليۇبىڭدى كابىنېتقا كىردى (باش ساقچى ئىدارىسى، ھەربىي شتاب ۋە دوتەي ـ ۋالى مەھكىمىلىرىدە ئۇنىڭ مەخسۇس كابىنېتلىرى بولىدىغان) ۋە يۇمشاق كرېسلوغا ئولتىرىپ، پىكىرلىرىنى جەملىگەندەك بولدى. لېكىن تەشۋىشى كۆپلۈك بولغاچقا بۇگۈن روي بەرگەن ھادىسىدىن خۇلاسە چىقىرىشقا مادارى يەتمىدى. «نېمە قىلىش كېرەك؟» بۇ سوئالنى نەچچە تەكرارلىدى ئۇ. «ئوق ئاتقان ئوغرىمۇ ياكى سۈيىقەستىمۇ؟"

بۇ سوئالدىن ئۆزى چۆچۈپ كەتتى ۋە قانداقلارچە كنوپكىنى بېسىۋەتكەنلىگىنى سەزمەي قالدى.

ـ جەنسە جاڭغا بىر نەرسە كېرەكمىكىن؟ ـ دېدى يان بۆلمىدىن كىرگەن گاۋ جۇجاڭ.

ـ نېمە قىلدىڭ؟ ـ تېپىشماقتەك سوئال بەردى ليۇبىڭدى.

گاۋ تىڭىرقاپ قالدى. نېمە دېيىش كېرەك؟

ـ ھېلىقىلارنى نېمە قىلىشتىڭ؟

ـ ئۇلار ئىشەشلىك كىشىلەر، ـ دېدى جەنسە جاڭنىڭ سوئالىغا ئەندى چۈشەنگەن گاۋ، ـ شۇنداقتىمۇ تىل خەت ئېلىندى .

ليۇبىڭدى قانائەتلەنگەندەك بېشىنى لىڭشىتىپ، كرېسلوغا قايتىدىن ئولتاردى.

ـ بۇ كېچىدىكى سۈيىقەست توغرىلىق ئۈرۈمچىگە تېلېگراما بېرىلدى...

ـ دۇرۇس ئىشلەپسەن، گاۋ جۇجاڭ! ـ ليۇبىڭدى گاۋنىڭ تاپقۇرلىقىغا مەمنۇن بولغانلىقىنى يوشۇرالمىدى.

ـ بۇ سۈيىقەستىنى كىم دەپ ئويلايسەن؟

ـ ئالتە ئوغرىدىن كۆرە، شەھەردىكى بۇزۇق ئۇنسۇرلار بولۇشى كېرەك. سىزنى قارىلاپ تەشۋىق تاراتقان يەنە شۇلارغۇ !

ـ غېنى بولىسچۇ، غېنى... ئۇ كاساپەتنىڭ قولىدىن ھەممە كېلىدۇ.

ـ راست، راست، ـ ئوقنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان ليۇبىڭدىنىڭ ئۆزى تاتىرىپ كەتتىيۇ، بىلىندۇرمەسكە سېلىپ، سىگارېتىنى تۇتاشتۇرماق بولۇشىغا گاۋ ياندۇرغۇچنى ياقتى.

ــباياندايدى ساقچى بۆلۈمىنىڭ باشلىغى ماڭا ياقمىدى، ــ دېدى سىگارېتىنى ئىككى-ئۈچ شورىغاندىن كېيىن ليۇ.

ــئۇ لەيغەزەل بىلەن ئۈچ ساقچىنى قوشۇپ قاماققا ئېلىشقا بۇيرۇق بېرىلدى.

گاۋنىڭ يەنە دېگەن يەردىن چىققىنىغا ئىچىدە خوشال بولدى ليۇبىڭدى. بۇگۇنكى رەسۋاچىلىقنىڭ گۇۋاچىلىرىنى كۆزدىن نېرى قىلىپ، سىرنى يېپىش كېرەكتە!

گاۋ بىلەن ليۇ ــ بىر تەن، بىر جان. ھەر ئىككىسى تۇنگان. گاۋنى تۆۋەندىن يۇقۇرىغا ــ ئەمەل-ئۇنۋان دەرىجىسىنى كۆتىرىشكە سەۋەپچى بولغان ليۇبىڭدى. ئىلى ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى قىلىپ تەيىنلەشتىمۇ يەنە شۇ ليۇبىڭدى، شىڭ-شىسەي ۋە لى-يىڭچى ئالدىدا كاپالەتلىك بېرىپ، تەۋسىيە قىلغان. شەرقىي تۇركستاننىڭ ئون ۋىلايەت، ئۈچ بېۋاستە مەمۇريي رايون ئىچىدە ئەڭ باي ۋە ئەڭ مۇرەككەپ، سوۋېت تەسىرى چوڭقۇر يىلتىز تارتقان «خەتەرلىك جاي» ھېساپلىنىدىغان ئىلى ۋىلايىتىنىڭ باش ساقچى ئىدارىسىگە باشلىق بولۇش ئۇچۇن سىناقلاردىن ئۆتكەن، ئىشەش ــ ئىناۋەتلىك ۋە ئىستىداتلىق ــ تەجرىبىلىك كادىر بولۇشقا تېگىشلىك. گاۋدا گومىنداڭچىلار تەلەپ قىلغان بۇ تەرىقە شەرتلەر تەل-تۆكۇز بولمىسىمۇ، ئۇ گومىنداڭچىلارغا سادىق، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ۋە ماركسىزم-لېنىنىزمغا چىش-تىرنىغى بىلەن قارشى ئەشەددىي مۇتەئەسسىپ ئېدىكى، ئۇنىڭ موشۇ تەرەپلىرى شىڭ بىلەن لىغا ياقىدىغان. شۇ سەۋەپتىن ليۇبىڭدىنىڭ تەكلىۋىنى رەت قىلىشمىغان ئېدى. گاۋ غۇلجىغا كەلگەندىن بۇ يانقى ئىككى يىل ئىچىدە زىندانلار لىققىدە تولۇپ، خەلق مەئىشىتى كۈندىن-كۈندە ئېغىرلىشىپ، زورلۇق-زومبىلىق ھەددىدىن ئاشتى.

يان بۆلمىنىڭ ئىشىگى چېكىلدى ــ بۇ چاي ۋە تائام كەلتۇرۇلدى دېگەنلىك ئېدى.

ــئۇسۇلۇق ئىچىۋالامسىز؟

ــماقۇل، ــ ئىنجىقلاپ ئورنىدىن تۇردى ليۇ.

ئىككىسى ئەندىلا بىر پىيالىدىن «شاڭپەر» چاي ئىچىپ تۇرۇشىغا تېلېفون جىرىڭلاپ كەتتى. گاۋ جۇجاڭ تېلېفون نوگىيىنى قۇلاققا تۇتۇپ:

ــنېمە-نېمە؟ ــ ئۇنىڭ ئۆڭى ئۆچۈپ كەتكەنلىگىنى بايقىغان ليۇبىڭدى ئالدىراش:

ــنېمە گەپ؟

ــسۇلتانۇ ۋەيس مازار...

ــيەنە نېمە بوپتۇ؟ ئوغرىلارمۇ؟

ــئوغرىلار ھۇجۇم قىلىپ، ئالتە ساقچىنى ئۆلتۇرۇپ، جاڭ سوجاڭنى تۇتۇپ...

ــگالۋاڭ پالاكەتلەر! ــ كابىنېتىغا يۈگرەپ دېگىدەك چىقتى ليۇبىڭدى ۋە گاۋنىڭ قولىدىكى تېلېفون نوگىيىنى يۇلۇپ دېگىدەك ئېلىپ:

ــساقچىغا ھۇجۇم قىلغانلار كىم؟ ھە؟ دۇدۇقلىماي گەپ قىل، دەلدۈش! ھە؟! غېنى دېدىڭما؟! ــ لاسسىدە ئولتىرىپ قالدى ليۇبىڭدى غېنىنىڭ ئېتىنى ئاڭلاپ.

ــيەنە شۇ دا زىۋازا! ــ پىغان چىقاردى گاۋ جۇجاڭ، ــ بۇ ھەربىي گارنىزون نېمە قىلىۋاتىدۇ؟ بىر باتالئون ئەسكەر ئەۋەتىلگەن، ئۇلار نەدە يۇرىدېكىنە!

ــماڭقىسىنى ئېقىتىپ يۇرۇشكەندۇر! ــ دەپ سوغ كۇلدى ليۇبىڭدى. ئۇنىڭ بۇ سۆزى تەنىمۇ ياكى چېرىكلەرنىڭ قابىلىيەتسىزلىگىنى ياراتمىغانلىقمۇ بىلگىنى بولماتتى. شۇ ئارىلىقتا تېلېفون يەنە قاتتىق جىرىڭلاشقا باشلىدى. بۇ قېتىم ليۇبىڭدى ئالدى.

ــيا-ماتۇ؟! ھە، نېمە بولدى؟ كېكەچمۇسەن، نېمە بولدى دەيمەن؟ زىۋازا؟ !

ليۇبىڭدى تېلېفون نوگىيىنى پېقىرىتىپ تاشلاۋەتتىدە، «باش قاتتى» ــ دېگەن پېتى ئىشىككە قاراپ ماڭدى ۋە بوسۇغىنى ئاتلاپ توختاپ ــ يۇر، ھەربىي شتابقا!..ــ دېدى.

ئون ئالتىنچى باپ

غۇلجىنىڭ «سايىنىڭ قۇيۇلۇشى» دەپ ئاتىلىدىغان غەربىي-جەنۇبىي قىسمى ئىلى دەرياسىغا تاقىلىدۇ. ئەنە شۇ ساي قۇيۇلۇشىدىكى قىسمى جىگدىلىكنىڭ ئىچى بىلەن ئىككى كىشى غەرپكە قاراپ كېتىپ بارىدۇ. ئۇلار يېرىم سائەتچە مېڭىپ بوك تاللىقتا چىقىپ كېلىشتى. ئالدىدا يول باشلاپ كېتىۋاتقان ئېگىز بويلۇغى توختاپ، ئەتراپىغا نەزەر تاشلىدى ۋە نېمىنىدۇر مۆلچەرلىگەندەك قىلىپ، سولغا، دەريا تەرەپكە بۇرۇلدى. ئون قەدەمچە مېڭىپ ئۆسكىلەڭ تال تۈۋىدە توختاپ، تالنىڭ غوللىرىنى سىيپاشتۇرۇپ بىر نەرسىنى تاپتى، ئەتىمالىم، ئۇنىڭ كەينىدىن ئىز بېسىپ كەلگەن يولدىشىغا قاراپ:

-كەلدۇق، مەشەدە، - دېدى.

-يېڭىلمىگەنسەن؟

-ياق، مانا، مونۇ تالنىڭ بىر شېخىدا ئىككى، يەنە بىر شېخىدا ئۈچ بەلدەم - بۇ بەلگۈمىز.

-قولۋاق يېقىن يەردىمۇ؟

-ئەللىك قەدەمچە كېلىدۇ.

-يۈرە، تەخىر قىلمايلى.

يول باشلىغان كىشى يەنە ئالغا چۈشۈپ ماڭدى. قاراڭغۇدا قويۇق تال شاخلىرىنى قايرىپ، ئىڭىشىپ - ئىككى پۈكلىنىپ ماڭغاشقىمېكىن، ئەللىك قەدەمچە يەرنى بېسىپ ئۆتكىچە تەرلەپ-بۇژغىراپ كېتىشتى ئۇلار.

-مانا! - دېدى يول باشلىغۇچى، دەريانىڭ قولتۇق سىمان دوناي يېرىگە يېتىپ كەلگەندە، - ئولتار، ئارام ئالايلى.

دەريا لېۋىنى يالاپ، چايقىلىپ ئاقماقتا. ئەتراپ گويا ئاي قاراڭغۇسىغا كۆمۈلۈپ قالغاندەك جىم-جىت. پەقەت دەريانىڭ شالاقلاپ چايقالغان تاۋۇشىلا سۈرلۈك جىم-جىتلىقنى بۇزۇپ تۇرۇپتۇ. يولۇۋچىلار كېچە جىم-جىتلىغىنى ئۆزلەشتۇرگەندەك، شۈك ئولتىرىشىدۇ. بەلكى، ئۇلار دەريانىڭ قىنىغا پاتماي چايقىلىشىنى ۋە قانداقتۇر مۇڭ-زارغا تولغان نەغمە مىسالى شاۋقۇننى دىلغا جا قىلىشقاندۇر؟ ئېھ، ئىلىنىڭ ھايات ھېكمەتلىك دەريا! ئاق، ئەجدات-ئەۋلاتلىرىمىنىڭ ئەلەم-ھەسرەتلىرىنى باغرىڭغا يوشۇرۇپ چايقىلىپ، كۈچلۈك شاۋقۇن چىقىرىپ ئاق..!

دەريانىڭ ئۇ قانىتىدا، قېلىن بۇلۇتنى يېرىپ چىققان يۇلتۇزدەك قاراڭغۇدا يورۇق كۆرۈنىدىدە ئۆچتى ۋە يەنە يورۇپ، يەنە ئۆچتى.

-بىزنىڭكىلەر! - دېدى يول باشلىغان ۋە يولدىشىنى باشلاپ، دەريا قولتۇغىنىڭ لېۋىگە كېلىشتى - قولۋاق تۇرغان ئېكەن. ئىككىسى ئالدىراشلىق بىلەن چېتىقنى بوشىتىپ قولۋاققا چۈشۈشتى ۋە ئېقىن بويلاپ، پالاق ئۇرۇپ شىددەتلىك ئۈزۈشتى. ئۇ قاناتقا يېتىشى بىلەن كۈتۈپ تۇرغۇچىلار ئىككىسىنى قولۋاقتىن كۆتىرىپ دېگىدەك چۈشىرىشتىدە، ئاتلارغا مىڭگۈزۈپ، ئېگىز قومۇچلۇق ئىچىگە كىرىپ كېتىشتى. ئۇلار دەريانى ياقىلاپ، تۆرت-بەش كىلومېترچە ماڭغاندا چاتقاللىق باشلاندى. شۇ قېلىن چاتقاللىق ئىچىدىكى گەمە ئالدىغا كېلىپ توختاشتى.

ئىككى يۈرۈش گەمىنىڭ ئىچى گۈپپىدە زەي ۋە بېلىق پۇراپ تۇرسىمۇ پاكىزە، سەرەمجان.

-ئولتىرايلى، بۇرادەرلەر. ۋاقىت ئاز. تاڭ يورۇغىچە تارقىلىپ، ئۆز جايلىرىمىزغا يېتىشىمىز كېرەك، - دېدى گەمىگە كىرىپ ئولتىرىشقاندىن كېيىن، قولۋاقتا باش قايمىغاندۇر؟ - دەپ سورىدى رەھىمجان ئاباسوۋتىن.

-مەمەش ئاكا پالاق ئۇرۇشقا ماھىر ئېكەن. دەريادىن خۇددى بۆشۈكنى تەۋرەتكەندەك، سىلىق ئۈزۈپ ئۆتتۇق. سىلەرچۇ؟ - سورىدى ئاباسوۋ.

-كېمىچى ئۆتكۈلدىن ئۆتكۈزۈپ قويدى، - دېدى رەھىمجان ۋە كۈلۈمسىرەپ، - شۇنداق قىلىپ

ليۇبىڭدى «دوستۇڭنى» تاشلاپ ماڭىدىغان بولدۇڭ؟

ـ ئامال قانچە، سىغىنسام قايتىپ كېلەرمەن، ـ دەپ يېقىملىق كۈلكىسىنى كۈلدى ئابدۇكېرىم ئاباسوۋ.

ليۇبىڭدى بىلەن ئەندى باشقىچە ئۇچرىشارمىز تېخى.

ـ كۆرەش قىزىپ «چوڭ ئويۇنغا» چۈشىدىغان ۋاقىتتا سىلەردىن ئايرىلىشىم مەن ئۈچۈن ئىنتايىن ئېغىر... ئەيىپ ئۆزەمدە: چوڭ ئىش، چوڭ پايدا يەتكۈزىمەن دەپ ئىلدىراپ، چاندۇرۇپ قويدۇم، ـ دەپ ئۆكۈندى ئۇ.

ـ تەشكىلات سېنى ھېچ قانداق ئەيىپلىمەيدۇ. ھەتتا تەغدىرلەيدۇ. ئورۇن يۆتكىشىڭ ئۇ ۋاقىتلىق ھالەت. سەن بىلەن بىرلىكتە ئىشلەيدىغان ئىشلار تېخى ئالدىمىزدا! ـ دېدى رەھىمجان.

ئاباسوۋنىڭ «ئەيىپ مەندە» دېگەندە مەلۇم ھەقىقەت بار ئېدى. ليۇبىڭدى ئۆزى ئۇيغۇرچە سۆزنى مۇكەممەل بىلسىمۇ، تۆرىلىگىگە ئېلىپ «چەنتۇ تىلىنى» تەرجىمان ئارقىلىق ئاڭلايدىغان بولۇۋالغان ۋە ئىككىنچى تەرەپتىن بۇ قۇۋ جاسۇس ئاباسوۋ ئۇنىڭ مەجلىس-يىغىنلاردا خەلىققە، كادىر-زىيالىلارغا قارىتا سۆزلىگەن سۆزلىرىنى توغرا تەرجىمە قىلامدۇ، بىرەر يەردە «قىستۇرۇپ» كېتەمدۇ دەپ سىنايدىغان. دېگەندەك، ئاباسوۋ بىر قېتىم «سۆز قىستاردى» يەنە بىر قېتىم، سوراشقا تېگىشلىك ئەمەس يەنى «ئالتە ئوغرىنى باستۇرۇش ئۈچۈن يېڭى قىسىملار ئەۋەتىلەمدۇ؟» دەپ سوراپ قويدى. ليۇبىڭدى بۇلارنى ئېرەن قىلمىغاندەك كۆرۈنگىنى بىلەن شۇ كۈندىن ئېتىۋارەن ئاباسوۋنىڭ ئەتىدىن كەچكىچە پۈتۈن ھەرىكىتىنى تەكشۈرەيدىغان، ئۇنىڭ كەينىدە نەچچىلىغان جاسۇسلار ۋە «مېھماندوست» ئىلپەتلەر يۈرىدىغان، ئۇلاردىن بەزىلىرى ئۆزلىرىنى «ۋەتەنپەرۋەر» كۆرسىتىپ، تەشكىللىك ھەرىكەت قىلىشنى تەۋسىيە قىلىدىغان بولۇۋالدى. ليۇبىڭدى ئاباسوۋنىڭ زېرەكلىگى ۋە قابىلىيىتىگە تەن بەرگەن ھالدا ئۇنى پەرەز قىلىنغان ھەرىكەتتىكى تەشكىلاتنىڭ مۇھىم ئەزاسى دەپمۇ گۇمان قىلاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى دەرھال قاماققا ئالماي، ئاغامچىنى ئۇزۇن قويۇۋېتىپ، ئىزىغا چۈشۈپ، تەشكىلاتقىچە بېرىپ يېتىشنى مەقسەت قىلغان ئېدى. ئەگەر ئىككى كۈن ئالدىدا بايانداي «شەرمەندىلىگى» سۇلتان ئۇۋەيس ۋە ياماتۇ ساقچى بۆلۈمچىلىرى غېنى باشلىق «زىۋازىلار» تەرىپىدىن ۋەيران قىلىنمىسا، ئەينى ۋاقىتتا ھۆكۈمەتكە، شەخسىي ئۆزىگە قارشى تەشكىلاتلار تارىلىپ، خەلىق غۇل-غۇلىسى كۈچەيمىسە ئاباسوۋنىڭ قاماققا ئېلىنىشى كېچىكتۈرىلەر ئېدى. لېكىن ۋاقىت كۈتمىدى، قارا تىزىمغا ئېلىنغان ياش كۆرەشچىنى سولاش مەزگىلىدە ئۇنىڭ يېقىن تۇققانلىرىدىن ھاشىماخۇن (بۇ ئاتاقلىق جاسۇس كېيىن ئىنقىلاپچىلار تەرىپىدىن ئېتىپ تاشلانغان) قېرىنداشلىق مېھرى ئويغانسا كېرەك، ئەتىمالىم، ئاباسوۋنى خەۋەردار قىلىپ قويدى. «ئازاتلىق تەشكىلاتى» خەۋەر تېپىپ، ئاباسوۋنى ۋاقىتلىق بىر جايغا بېكىنىشكە قارار قىلىشتى ۋە شۇ قارارغا بىنائەن رەھىمجان ئۇنى «ئۇزىتىپ» قويماقچى.

ـ يۈرۈش ئالدىدا بىر نەچچە پىكىر بەرمەكچىمەن، ـ دېدى ئاباسوۋ، ۋە قويۇن يانچۇغىدىن دەپتەرچىنى چىقاردى، ـ بۇنىڭدا يېڭى تەشۋىقات لايىھىسى بار. تەلئەت بايۋەچچىنىڭ ئۆيىدىكى زىياپەتتە ليۇبىڭدى مولللار، سودىگەر-بايلارغا مۇكاپاتلارنى بېرىپ، ئۇلارنى «ئالتە ئوغرى» ۋە باشقا كۆرەشچىلەرگە قارشى ھەرىكەتكە دەۋەت قىلغان. شۇ رەزىل مەقسەتنى پاش قىلىش بىلەن، يېڭى تەقىپكە تەييارلىق كۆرۈشۈۋاتقانلىقنى دەلىللەپ بېرىدىغان فاكتلار يېزىلغان. مەنچە بولغاندا بۇنى تېز بېسىپ تارقىتىش كېرەك.

ـ ئىنتايىن ياخشى، ـ دەپتەرچىنى ئالدى رەھىمجان.

ـ دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك يەنە بىر مەسىلە، ـ داۋام قىلدى سۆزىنى ئاباسوۋ، ـ ليۇبىڭدى خەلىق ئىچىدە ئىناۋىتى بار دەپ ھېساپلانغان مۇختەر ھاجى بىلەن نودەر زۇڭگەننى تاغدىكى قوزغىلاڭچىلارغا «ئەلچىلىككە» ئەۋەتىش ئۈچۈن تەييارلىق كۆرۈۋاتىدۇ.

ــ شۇن ـ داقمۇ؟!
ــ ئەگەر قوزغىلاڭچىلار ھۆكۈمەتكە ئەل بولىدىكەن، ئۇ ھالدا، پاتىخنى نىلقا ناھىيەسىگە، غېنىنى بولسا ــ توققۇزتارا ناھىيەسىگە شەنگەن قىلارمىش...
ــ پاھ!... «ئىش تامام ــ ۋەسسالام» قىلماق بولۇپتىدە، بۇ گومىنداڭچى پەسەندىلەر! ــ سوغ كۈلدى رەھىمجان.
ــ بىز «چەنتۇلارنى» گوللاپ ئۇگىنىپ قالغان بۇ جاڭگۇدىلار1 بۇ قېتىممۇ قاپاقتا سېلىپ كولدۇرلاتماقچىدە!
ــ ياق! ــ دېدى مۇنداق چاغلاردا زەردىسى قاينايدىغان رەھىمجان، ــ ئىندەككە ئوڭاي كېلىدىغان نادان «چەنتۇلار» ئەندى تېپىلماس...
ــ ھەر ھالدا خىتايلارنىڭ رەزىل مەقسەتلىرى نېمىدىن ئىبارەت ئېكەنلىگىدىن غېنىكاملارنى ئالدىن ـ ئالا خەۋەردار قىلىپ قويۇش كېرەك، ــ دېدى ئاباسوۋ.
ئۇلار ئازاتلىق تەشكىلاتىنىڭ پائالىيىتى ۋە قۇراللىق قوزغىلاڭغا تەييارلىق كۆرۈش مەسىلىسى توغرىلىق پىكىرلەشكەندىن كېيىن، رەھىمجان دېدى:
ــ سېنى باياراقتا ئالدىڭغا ئات ئاپارغان ئادەم مەنزىلگە يەتكۈزۈپ قويىدۇ.
ــ مەن تېخى مەمەش ئاكىنى بىللە ئېلىپ كېتەي دېۋىدىم، ــ دېدى ئاباسوۋ سەل ئۆكۈنگەندەك. چۈنكى مەمەش ئۇنىڭ ئەڭ ئىشەشلىك يېقىنى ئىدى.
ــ تەشكىلىي رەھبەرلىكنىڭ پىكرى شۇنداق، ــ دېدىدە، ئالا خوجىنى كۆرسىتىپ، ــ بۇنىڭدا پۇل، ئوزۇق ۋە كىيىم ـ كېچەكلەر بار، ــ دەپ قوشۇپ قويدى.
ئاباسوۋنى ئاتلاندۇرۇش ئالدىدا:
ــ بىلىم ۋە تەجرىبە ئاشۇرۇپ كېلىشىڭگە ئىشىنىمەن، ئىنىم. ئولجىلىق قايت. يولۇڭغا ئىنتىزار بىز، ــ دېدى ھاياجان ئىچرە رەھىمجان.
ــ تىرىشىمەن.
ئۇلار قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى.

***

جۇمە نامىزى بولغاچقىمۇ ياكى بولمىسا، زۇلۇم ـ سېتەم ئېغىرلاشقانسىرى ئاللاھغا تولاراق سېغىنىپ، ئاللاھ ئېگەمدىن رەھىم ـ شەپقەت تىلەيدىغان نامازخان سوپىلارنىڭ سانى كۆپەيدىمۇ، بەيتۇللا مېچىتىنىڭ ئىچىگە ئادەم سىغماي، مېچىت ھويلىسىمۇ ئادەمگە لىق تولۇپ كەتتى. كىيىملىرى يەتتە يەردىن ياماق بۇ ئادەملەرنىڭ چىرايلىرىدىن توپا يېغىپ تۇرسىمۇ، لېكىن ھەربىكەت، بېقىشلىرىدىن نېمىنىدۇر كۈتكەندەك جىددىيلىك ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. ئۇلار مۇسۇلمان بەندىلەر، ئاللاھنىڭ ئۆيى ھېساپلانغان مېچىت ــ جامى ئىچىدە تىزلىنىپ ئولتىرىپ، قىلىۋگە ــ مەككىگە قارىغان ھالدا ئاللاھ كەرىم ــ رەھىمداردىن مەغرىپەت تىلەشلىرى ۋە شەك كەلتۈرمەسلىكلىرى، مەئىشىي خىياللارنى دىلغا يۈكمەسلىگى لازىم .

1جاڭگۇدا ــ غوجايىن بېگىم.

لېكىن بۈگۈن جۇمە نامىزى ئوقۇلماي تۇرۇپلا بۇ دىنىي قائىدىلەرنى بۇزغۇچىلار، سەپراس بولۇپ ئولتارغۇچىلار ئارىسىدا گۇرۇڭ ـ گۇرۇڭ پاراڭ باشلىنىپ كەتتى:
ــ ھەممىلا مېچىتتا شۇنداق بوپتەك.

ــ مېچىتلارلا ئەمەس، كوچىلارغا قىزىل-جىيا چاپلانغان قەغەزلەر كۆپ چۈشكىچە تۇردى.
ــ كىملەركىن، نېمىلا بولسا ئوغۇل باللار ئىكەن!
ــ نۇرغۇن كىشىلەرنى سولاپتىمىش.
ــ سولاق دېگەن ھەممىمىزنىڭ بېشىدا بار ئىشقۇ!
ــ بۇ ئىشلارنى قىلغۇاتقانلار ھېلىقى «ئالتە ئوغرى» دېگەنلەردۇر، ھەر قاچان.
ــ ئۇلارنىڭ شەھەردىمۇ جېلىكلىرى باردە!
ــ ئۇ «ئالتە ئوغرى» دېگەنلەر نىلقا تاغلىرىنىلا ياقلىغىچە شەھەرگە بېسىپ كىرسە قاراپ تۇرماتتۇق...
ــ ھاي، ئاستا. قارا پاچاقلار ئاڭلاپ قالمىسۇن.
ــ مېچىتما تىڭچىلاردىن خالى ئەمەس دەڭلار...
تەگبىر ئېيتىلدىدە، ھەممە نامازغا سەپ تارتىشتى ــ پاراڭ بېلىدىن كېسىلدى. جۈمە نامازدىن كېيىن قۇتبە ئوقۇلۇپ جامائەت تارقالماي تۇرۇپلا بەيتۇللانىڭ ئەتراپىنى قۇراللىق ساقچى-چېرىكلەر قورشاۋېلىشتىدە، ھېچ كىمنى سىرتقا چىقارمىدى. چېرىكلەر مېچىتنىڭ ئىچى-تېشىدىلا ئەمەس، ئۆگۈزلەرگىمۇ پۇلېميوتلارنى قويۇۋېلىشقان ــ ھازىرلا ئادەملەرگە قارىتىپ ئوق چىقىرىدىغاندەكلا بىر سۈرلۈك قىياپەتتە تۇرۇشىدۇ. جامائەت بۇ ھالەتنى كۆرۈپ. ئادەتلىنىپ قالغاندەك، ئۇنچىلا قورقۇپ كېتىشمىدى.
ــ نېمە بۇ؟ ئارام-خۇدا ناماز ئوقالمىساق ھە!
ــ ئاياق ئاستى قىلمىغان مېچىتلا قالغان!
ــ زىندان يېتىشمەي، ئەندى مېچىتلارنى زىندان قىلماقچىمۇ ھە؟
ــ قىرىۋەتسىما دىنىمىزنى، مېچىتلارنى ئاياق ئاستى قىلدۇرمايمىز!
قۇتبىدىن ئۆتكەن خاتىپ ئاخۇننىڭ ئالدىن-ئالا خەۋىرى بولسا كېرەك، ئەتىمالىم، ئىككى ساقچى ئەمەلدارى بىلەن بىرلىكتە سۇپىنىڭ ئۈستىگە چىقىشتى ۋە غۇل-غۇلا قىلىشقان جامائەتكە قارىتا:
ــ ھاي، ئەھلى مۇسۇلمانلار! چۇقان كۆتەرمەي، ئۇلۇقلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاڭلار! ــ دېدى خاتىپ.
ــ ئۇلۇقنىڭ بىزگە قىلىدىغان پەندى-نېسىھەتى بولسا بۇ ھەيۋىنىڭ نېمە كېرىگى؟
ــ تەرتىپ بۇزۇلمىسۇن دەيدىكەن...
خاتىپ ئاخۇن گېپىنى توگەتمەي تۇرۇپ. لىۋبىڭدى بىر توپ مۇھاپىزەتچىلىرى بىلەن كىرىپ كەلدىدە، ئىنجىقلاپ سۇپا ئۈستىگە چىقتى ۋە «مۇسۇلمانچىلىقنى» بەجا كەلتۈرمەك بولۇپ، جامائەتكە سالام بەردى.
ــ جامائەت! ــ مۇراجىئەت قىلدى لىۋبىڭدى بىلەن سۆز ئالمىشىۋالغاندىن كېيىن خاتىپ ئاخۇن، ــ بۈگۈن ئەھلى جامائەتكە لىۋبىڭدى جاناپلىرىنىڭ سۆز-نېسىھەتى بار ئىكەن. ئىخلاس قويۇپ تىڭشايلى!
ــ بىز ئىسيان كۆتەرمىسەك، ياكى قالايمىقانچىلىق قىلمىساق نېمە سەۋەپتىن ئاللاھنىڭ ئۆيى بولغان ئۇلۇق بەيتۇللانى قورشاۋالىدۇ؟ ئاۋال شۇنىڭغا جاۋاپ بەرسۇن بۇ "ئۇلۇق زات"!
ــ ھە-ھە! ھۆكۈمەت ئۆز پۇخراسىغا ئىشەنمىسە قانداق بولغىنى؟
ــ سەبىر، دىنداشلار، سەبىر! ــ كالە كۆسەيدەك، دىخماق قولىنى پۇلاڭلاتتى لىۋبىڭدى، ــ شەھەردە تەپرىقچى بۇزۇقلار كۆپىيىپ قالدى. شۇلاردىن ساقلىنىش ئۈچۈن مۇھاپىزەت ئورنىدا بۇ ساقچىلار ــ چېرىكلەر كەلتۈرۈلدى، ــ ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ قانداق غەرەز يوق، خاتىرجەم بولۇڭلار، يۇرتداشلار!
لىۋبىڭدى «يۇرتداشلار» ئىبارىسىنى ئالاھىدە ئۇرغۇ بىلەن قەيىت قىلىپ، ئۆزىنى «يۇرتداش» قىلىپ كۆرسىتىشكە ئۇرۇندى. لېكىن توپ ئىچىدە ئۇنلۈك بولمىسىمۇ «قارا بۇ لولىنى»، «يۇرتداش» بولماي قۇرۇپ كەت، جاللات!

دېگەن نەپرەتلىك كىنايىلەر ئاڭلاندى.

ــ بۇگۇن، ــ سۆزىنى داۋام قىلدى ليۇبىڭدى، ــ جىنايەت ئۇستىدە بىر نەچچە بۇزۇق ئۇنسۇرلارنى قولغا ئالدۇق. ئۇلار ھۆكۇمەتنى، داھىمىز شىك-شىسەينى، ھە، ھى... باشقا ئەمەلدارلارنى (ئۇ ئۆزىنى تىلغا ئالالمىدى) ھاقارەتلەپ يېزىلغان ۋاراقلارنى شەھەردىكى ئوتتۇز ئىككى مېچىت قوۋۇمىغا تارقىتىشنىڭ سىرتىدا دۇكانلار ئىشىكلىرى، ئۆيلەرنىڭ قاپقىلىرى ۋە ھەتتا دەرەقلەرگە چاپلاشقان...

بۇ سۆزلەر ئېغىر كەلدى، ئەتىمالىم، ليۇبىڭدى دېمى كېسىلگەندەك گەپتىن چىپ توختاپ قالدى. ئۇ بۇ ھالىتىنى چاندۇرماسقا تىرىشىپ، قول ياغلىغى بىلەن ئۇز-كۆزىنى سۇرۇشكە، يالغان يۆتىلىشكە باشلىدى. توپ ئىچىدە بولسا ــ «تېلىقىپ جېنى چىقىپ كەتسېدى بۇ بۆقاپاقنىڭ»، «مۇغەمبىرلىك قىلىپ، يالغان يۆتىلىۋاتىدۇ»، «كىم ئىشىنىدۇ بۇ ساتقۇننىڭ سۆزىگە» دېيىشتى ئادەملەر.

ــ خەلىق ئىچىگە، ــ سۆزىنى ئۇلىدى ليۇبىڭدى، ــ ئىغۋا تاراتقۇچىلارغا ھەرگىز ئىشەنمەسلىگىڭلار لازىم. ئۇلارنىڭ ئۆمرى قىسقا. ئاز كۈندە تاغنى ماكانلاپ، ئۇ يەر-بۇ يەردە قۇتراپ يۈرگەن «ئالتە ئوغرى» يوق قىلىنىدۇ. شەھەردىكى ئۇلارنىڭ ھەمنەپەس تەرەپدارلىرىمۇ قولغا ئېلىنىپ، جازاغا تارتىلىدۇ. بۇ تۆرت توك-توك ئوغرى بەش يۈز مىللىون جۇڭخۇا خەلقىگە تاقابىل تۇرالمايدۇ، ھە؟! كىمدە كىم ئۇلارغا ئىشەنسە، ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئەگەشسە ئۇ ئادەم خۇدىنى يوقاتقان ئاخماق بولۇپ، ئۆز ھاياتىغا ئۆزى زامىن بولىدۇ...

ليۇبىڭدى خېلە ئۇزۇن ۋايسىدى. ئۇ دەم سىلىق پەندى-نېسىھەت قىلىدېكەن، دەم پوپۇزا قىلىپ، خەلقىنىڭ يۈرىگىنى موجۇپ، قورقۇتۇش ئارقىلىق ئىتائەتمەن «پۇخرا» بولۇشقا دەۋەت قىلاتتى. سۆزىنىڭ ئاخىرىنى شۇنداق خۇلاسىلىدى:

ــ كىمدە كىم ھۆكۇمەتكە قارشى ئىسيان كۆتەرگەنلەرگە بۇزۇقلارغا يان بېسىپ ئۇلارنى ياقلايدېكەن، ئىغۋاگەرلەر تاراتقان تەشۋىق ۋاراقلارنى ئوقۇپ، باشقىلارغا يەتكۈزىدېكەن يالغۇز ئۆزىنىلا ئەمەس، ئۇنىڭ خولۇم-خوشنىلىرى، تونۇش-بىلىشلىرى بىرلىكتە جازاغا تارتىلىدۇ، ئۇقتۇڭلارمۇ؟ قاتتىق جازاغا تارتىلىدۇ... ئەندى ئاخۇن ــ ئاكابىرلار، مۆتىۋەر زاتلار ھۆكۇمەتكە ياردەم قىلىپ يامان ئادەملەر ئۇستىدىن نازارەت قىلىشلىرى، ئۇلارنى ئۆز ۋاقتىدا تېگىشلىك ھۆكۇمەت ئورۇنلىرىغا مەلۇم قىلىشلىرى لازىم. ئەگەر ئۇنداق قىلمىسا ئۇلارغىمۇ ئۇز خاتىرە قىلىنمايدۇ ــ بۇ ئاخىرقى ئاگاھلاندۇرۇش!

قارا «فوردقا» ئولتىرىپ ليۇبىڭدى كەتتى. بەيتۇللانى قورشىغان ساقچى ــ چېرىكلەرمۇ قاتار تىزىلىشىپ، ئۇنىڭ كەينىدىن مېڭىشتى. جامائەت بولسا «مەجلىستىن» ئالغان تەسىراتلىرىنى باشقىلارغا ئېيتىپ بېرىشكە، توغراراغى، پۈتى كۆيگەن توخۇدەك تەمتىرىشىپ قېلىشقان گومىنداڭچىلار ئۇستىدىن شىكايەت قىلىشقا ئالدىراشتىيۇ، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىگىنىڭ يانچۇقلىرىدا كىملەر تەرىپىدىنىدۇر سېلىپ قويۇلغان ۋاراقلار بار ئېدى.

***

خەلقىنىڭ كەيپىياتىنى بىلىش مەقسىتىدە جۇمە نامىزىغا قاتناشقان رەھىمجان بىلەن قاسىمجان ئىككىسى بالدۇر كېلىشكىنى بويىچە توغرا كۆرۈكتىكى ئاشخانىلارنىڭ بىرىدە ئۇچراشتى. جۇمە كۈنى بولغاشقا ئاشخانا ئىچىدە بوش ئورۇن يوق، باس-باس ئېدى. شۇنداق بولسىمۇ يېقىن تونۇش ئاشپەز بۇ ئىككىسىگە ئايرىم بۆلمىلەردىن بىرىنى بوشىتىپ بەردى.

ــ تەسىرات؟ ــ كۈلۈمسىرەپ سورىدى بىر پىيالىدىن چاي ئىچكەندىن كېيىن رەھىمجان.

ــ خەلىق قىلىچتەك ئىشتىك بولۇپ كېتىپتۇ. راسا ۋاقتى. قۇراللىق قوزغىلاڭنى ئەندى كەينىگە سوزۇشقا بولمايدۇ، خەلقىنىڭ بىسىنى قايتۇرۇپ قويىمىز، ــ دېدى قاسىمجان.

ــ پىكرىڭگە تولۇق قوشۇلىمەن.

ئاشپەز مېھمانلار بۇيرۇتمىسىمۇ، بىر بوتۇلكا هاراق بىلەن پىشقان باڭزىلارنى كۆتىرىپ كىرىپ جوزىغا تاققىدە قويدىدە:

ــ نېسىيىگە خۇشۇم يوق. نەق تۆلىمىسەڭلار، ئورۇننى بوشىتىڭلار، كۈتۈپ تۇرۇشقان مېھمانلار ئاز ئەمەس، ــ دەپ يان بۆلمىگە قاراپ بىر كۆزىنى قىستى ۋە ئاستا پىچىرلىدى ــ «چۈشەندىن» ئىككىسى ئولتىرىدۇ.

ــ يېمەك ـ ئىچمەككە قانلىق قىلىدىغان چۈپەيلەردىن ئەمەس. قورقماڭلار، ئاداش، نېسىيە داڭزاڭغا يېزىلمايمىز، ــ دېدى قاسىمجان ئەتتەي، ئۈنلۈك.

"داھىمىز" شىڭ ـ شىسەينىڭ زامانىدا ئوينىغىنىمىز ئوينىغان. مە، پۇلۇڭنى ئاۋال تۆلەۋېتەي، ــ تېخىمۇ ئۈنلۈگىرەك دېدى رەھىمجان.

ئىككى دوست هاراق ئىچكەندەك، ھەر تۈرلۈك «ئىشقىي» پاركىلارنى قىلىشقاندەك بولسىمۇ بىر تېمىم هاراق يۇرتماي يەرگە تۆكۈۋېتىشتى. بۇ ئارىلىقتا سەرەڭگە سورىغان، تاماكا سورىغان بولۇپ يان بۆلمىدە ئولتىرىشقان ئىككى «چۈشەن» نۆۋەتلىشىپ كىرىپ ـ چىقىشتى. ئۇلارنىڭ بىرى قۇۋ، بېزەك ئوخشايدۇ، قۇرۇق بوتۇلكىنى كۆرۈپ:

ــ هاراقنى بۇدۇلكا بىلەنلا ئاغزىڭلارغا قۇيۇۋەتتىڭلارمۇ نېمە؟

ــ بىر بوتۇلكا هارىغىنىڭ سەي بولامدۇ، دوستى؟ دۆڭ شوپاڭغا چىقىپ ئىچمىگەنچە خۇمادىن چىقمايمىز، دېگىنە! ــ دەپ چاقچاقتا ئايلاندۇردى قاسىمجان.

ــ جۇمە نامىزىغا بارغانسىلەر؟ ــ سورىدى بېزەك جاسۇس.

ــ بارمامدىغان. هەم تائەت ـ ئىبادەت قىلدۇق هەم لىۋىنگدى جاناپلىرىنىڭ «ياخشى» پەندى ـ نېسىھەتلىرىنى ئاڭلىدۇق. شۇنىڭ خوشاللىغىغا ئاتاپ ئىچتۇق. سىلەرچۇ، ئاداشلار؟ ــ قايتۇرۇپ سوئال بەردى سابىرىي.

ــ بىزما جۈمەدىن قالمايمىز، ــ دېدى خۇش ياقمىغان قىياپەتتە جاسۇس ۋە سۆزدىن ئىلىندۇرماسلىققا كۆزى يېتىپ ئاستا چىقىپ كەتتىيۇ، جىلىگى ئىككىسى توسۇققا يېپىشىپ ئىككىنچى بۆلمىگە قۇلاقلىرىنى يېقىشتى.

ــ ئىلپەتچىلىككە يارايدىغان يىگىت كۆرۈنىدۇ، ــ ئەتتەي دېدى جاسۇسنىڭ تىڭشايدىغانلىغىنى سەزگەن قاسىمجان.

ئاشخانىدا سۆزلىشىشكە ئىمكانىيەت بولمىغاشقا باشقا بىر خالىراق (ئۇلار كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۆيلەردە ئۇچرىشىشنى قىسقارتقان) ئورۇن تېپىپ گەپلەشمەك بولۇپ سىرتقا چىقىشىغا تاغ پارتىزانلىرى بىلەن ئالاقە قىلغۇچىلارنىڭ بىرى بىلەن مەمەش ئىسىملىك يىگىت ئالدىراش كەلگەن پېتى:

ــ هەدىمىز كەلدى، ــ دېدىدە، توختىماي ئاشخانا ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

ــ خەير، مېھمان قىلغىنىڭغا رەخمەت، ئاداش، ــ دېدى قاسىمجان، ئەتتەي باشقىلار ئاڭلىسۇن دېگەننى قىلىپ.

ــ ئۆيگە كېتەمسەن؟ ــ ئۈنلۈك سورىدى رەھىمجان.

ــ ئۆيغۇر ئۇيۇشمىسىغا يولۇقىدىغان ئىشىم بار، سەنچۇ؟

ــ بازارغا.

ئىككىسى ئاشخانىغا كىردى ـ چىقتىلارنىڭ ئالدىدا شۇ تەرىقە سۆزلىشىپ، خوشلىشىشتى. رەھىمجان ئىلدام ماڭغىنىچە بازارغا كەلدىدە، ئىز يۇتەرمەك ئۈچۈن، باس ـ باس ئادەملەر توپىنى يېرىپ ئۆتۈپ، ئۇتتۇر كەلگەن هارۋىكەشنى توختاتتىدە ۋە ئولتىرا ـ ئولتارمايلا:

ــ دۆڭ مەھەللىگە تارت، ئۇكا! ــ دېدى.

ــ خوپ ئاكىسى، ــ ئېتىنى قامچىلىدى هارۋىكەش.

– ئېتىڭنى چىڭاراق قامچىلىساڭچۇي، ئۇكا، ئىشىم ئالدىراش! – قاشاڭ ئاتنىڭ ئاستا مېڭىشىغا تاقەت قىلماي رەھىمجان.

–ئۇرۇپ بېقىنىنى تېشىۋەتسەمما بولارى شۇ بۇ ھارامىلىقنىڭ. ئاخشاملا ئون كۈنلۈك سەيسىدىن كەلدىم... چۇ. چۇ! – ئاتنىڭ ساغرىسىغا ئۇستى-ئۇستىلەپ قامچا تەگسىمۇ، بىر خىل مېڭىشىنى ئۆزگەرتمەي، چولاق قۇيرۇغىنى شىپاڭلىتىپ قويىدى، خالاس.

–قەيەرگە سەيسگە باردىڭ؟ – قىزىقىپ سورىدى رەھىمجان.

–سىپاتاي، قاراسۇغا.

–نېمە ئاپاردىڭ؟

–نېمىكىنتاڭ، كىچىك-كىچىك ساندۇقچىلارغا قاچىلانغان ئېغىر نەرسىلەرغۇ.

–چېرىكلەر جىقمېكەن؟

–خېلە بار كۆرۈندۇ. بىزنى قاراسۇغا يېقىن يولاتماي، دۆڭنىڭ كەينىدە قالدۇرۇپ، ھارۋۇلارنى بوشىتىپ ئەكېلىپ بېرىشتى... نېمىگە توختاپ قالدۇي مونۇ قىرچاڭغۇ! – يولدا ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىرسى رەھىمجانغا سالام قىلىۋېدى، ھارۋۇكەشنىڭ ئېتى توختاپ قالغان ئېدى.

–قاراسۇدىن باشقا يەردە چېرىك كۆرمىدىڭلارمۇ؟ – سورىدى رەھىمجان، ئات قوزغىلىپ ماڭغاندا.

–سۇلتانۇ ۋەيس مازارىدا باردەك قىلىدۇ... تولا سوراۋەرمەڭا، ئاكىسى، ئاران جان بېقىپ يۈرگەندە بالاغا قالماي، – دېدى ئەتراپىغا تەشۋىشلىك كۆز تاشلاپ ھارۋۇكەش دۆڭگە كەلگەندە ئىرغىپ يەرگە چۈشۈپ، ھارۋۇنىڭ كەينىدىن ئىشتەردى. رەھىمجانمۇ ھارۋۇكەشكە ياردەملىشىپ، ھادۇق يەتكەن ئات بىلەن ھارۋۇنى يۆلەپ دۆڭگە چىقىرىشتى.

–ئاتنى بىر-ئىككى كۈن تىنىقتۇرساڭ بولىدېكەن.

–ئىككى باغ بېدە بىلەن بىر كۈنلۈك ئوزۇقنىڭ ئورنىنى قىلساملا ئۇتتۇر ئۆيگە كېتىمەن، ئاكىسى.

–ھارۋۇ چاقىنىما مايلىساڭ بولىدېكەن، بەكما «سايراپ» كېتىپتۇ.

"كانەيگە يوق، سۇنەيگە نەدە"، دېگەندەك ئۆزەمنىڭ لېۋىنى مايلىغاندەك ماي يوق... ھەي، جان باقماق قەۋەتلا تەس بولۇپ كەتتىغۇ، ئاكىسى، – ھەسرەت چەكتى ھارۋۇكەش.

–مانا، كىرا ھەققىڭ، – دەپ ئاخچا سۇندى رەھىمجان .

–دېگەن يېرىڭىزگە يەتمەيلىما؟ – دېدى ئاخچىنى قىسىنىۋاراق ئالغان ھارۋۇكەش.

–پىيادە چاپسانىراق يېتىدىغان ئوخشايمەن، – دېدىدە ئىلدام مېڭىپ رەھىمجان. ئۇ يولنى قىسقارتماق بولدى، ئەتىمالىم، چوڭ كوچا بويلاپ ماڭماي، يوگرەپ دېگىدەك قەبرىستانغا كىرىشگە يوپۇقسىز تاۋۇتنى، بورىغا ئورالغان مۇردىن كۆرۈشى بىلەن داڭقېتىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇيغۇرلار ھاياتىدا جەسەتنى بورىغا يۆگەپ كۆمگەن ۋاقىە بولغانمېدى؟ ناھاتكى ئىككى دانە شاتراق ماتا تېپىلمىسا؟ قەھەتچىلىك شۇ دەرىجىگە يەتتىمۇ؟ ئەنە! تاۋۇتنىڭ ئۇستىگە كونا دۇندۇق ياغلىقنى ئارتىپ قويۇپتۇ – قىز ياكى چوكان بولسا كېرەك... ئەشۇ مەسۇمە، نازۇك بەدەن قىزنىڭ سەبىلەرچە پاك، يۇمران تېنىنى يىرىك، قىيىندى قومۇچتىن توقۇلغان بورا بىلەن ئوراپ، ئۆلگەندىمۇ ئۇنىڭ تېنىنى قىينىسا! ئاھ، نادامەت...

–توختاڭلار! – دەپ ئوڭ قولىنى كۆتەردى، مۇردىنى گۆر ئاغزىغا ئاپارغاندا رەھىمجان، – توختاڭلار، قېرىنداشلار! مەن ئۆيگە بېرىپ، كېپىن بولغىدەك يۇمشاغىراق بىر نەرسە ئېلىپ كېلەي...

–كېچىكتىڭ، ئوغلۇم، – دېدى سالاپەتلىك ئاق ساقال ھاساسىغا تايانغان ھالدا، – بۇلا ئەمەس، خېلە نۇرغۇن كىشىلەرنى بورا كېپىن بىلەن دەپنە قىلدۇق. زامانە شۇنداق بولغاندىكى ئامال قانچە. بەلكىم ئۆزىمىزنىڭ خۇي-پەيلىمىزدىن موشۇ كۈنگە قالغاندىمىز. بەلكىم با، بۇ خىل ھاقارەت ۋە ئازاپنىڭ ھالاۋتى بولار – ئاھ-زارىمىز ئاللاھغا يېتىپ ئاسايىشتە بولۇپ قالار...

سالاپەتلىك ئاق ساقالنىڭ مەنالىق ۋە سىرلىق سۆزلىرى يېڭى كولانغان گۆر ئەتراپىدا تۇرۇشقان

ئادەملەرگە چوڭقۇر تەسىر قىلسا كېرەك، ھەممىسىنىڭ لەۋلىرى قىمىرلاپ «ئاسايىشتە» ئىبارىسىنى تەكرارلاشتى.
"ئاق ساقالنىڭ گېپى ئورۇنلۇق، ـ ئىچىدە پىچىرلىدى رەھىمجان، ـ موشۇ پېتىچە كۆمۈش كېرەك. بۇ ھەم زۇلۇمنىڭ جانلىق بىر دەلىلى. خەلىق كۆرسۇن. زۇلۇم-ستەم، مەھكۇملىك نېمە ئېكەنلىكىگە تېخىمۇ چوڭقۇر چۈشەنسۇن..."

***

ھەجەرخاننىڭ رەھىمجان بىلەن بۇ ئۈچىنچى ئۇچرىشىشى. ئەر مىجەز ئايال ھېچ نەرسىدىن ئەيمەنمەتتى. ئۇ ھەتتا غېنى بىلەن بىر قاتاردا بولۇشنى تەلەپ قىلغان، لېكىن ھازىرچە ئىككى ئوتتۇرىدا ـ رەھىمجان بىلەن غېنى ئوتتۇرىسىدا ـ مۇناسىۋەت باغلاپ تۇرۇش زۆرۈرىيىتى مۇھىم بولغاشقا شۇ ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ تۇردى.
ـ بۇ ئىككى ئوتتۇرىدا تولا قاتراپ تاپانلار تېشىلىپ كەتتىغۇ، ئۇكا! ـ زارلاندى رەھىمجان بىلەن كۆرۈشە-كۆرۈشمەيلا ھەجەرخان، ـ ئەندى شەرىڭگە كىرمەيمەن، ئۇدۇل تاققا، غېنىنىڭ قېشىغا چىقىپ كېتىمەن.
ـ ئالدىرىما، ئۆلگىرىسەن تېخى، ـ دېدى سالماقلىق بىلەن رەھىمجان، ھەجەرنى ئولتىرىشقا تەكلىپ قىلىپ، ـ قېنى، نېمە خەۋەر كەلتۈردىڭ، ئاۋال شۇنى ئېيتقىنا!
ـ خوش خەۋىرىم: «سانىمىز كۈندىن-كۈنگە كۆپەيمەكتە. ئەندى تاغ ئۆڭكۈرلىرىگە سىغمايمىز. «چوڭ ئويۇننى» باشلاش ۋاقتى يەتتى...» دەپ ئېيتىپ بېرىپتۇ غېنى پالۋىنىمىز.
"چوڭ ئويۇن"، ـ تەكرارلىدى رەھىمجان ۋە سەل ئويلىنىپ، دېدى: ـ بىزما ۋاقىت پىشىپ يەتتى دەپ ھېساپلايمىز.
ـ غېنى ئەۋەتكەن قۇسەن مېنى كۈتۈپ تۇرماقچى. نېمە جاۋاپ قىلىمەن.
ـ غېنى دېگەن «چوڭ ئويۇننى» قاچان، قەيەردىن باشلاش توغرىلىق مۇقۇم جاۋاپنى ئۈچ كۈندىن قالماي خەۋەر قىلىمىز.
ـ ئېيتارىڭ شۇلىما؟
ـ ئۇيغۇرچە، قازاقچە، موڭغۇلچە يېزىلغان تەشۋىق ۋاراقلار بار.
ـ قەغەز، يەنە شۇ قەغەز... ۋاي، قەغەز بىلەنلا شەر ئالىدىغانلارەي!
ـ ئۇقۇپ قوي: ھەر بىر ۋاراق بىر زەمبىرەك ئوقىغا تەڭ.
ـ ھەي، تاڭەي، ئۆزەڭلار بىلمىسەڭلار. بىز مونۇ قارا مۇشىنىڭ كۈچىنى تەن ئالىمىز، ـ دەپ تۆمۈرچىنىڭ بازغىنىدەك ئېغىر مۇشتۇمىنى تەڭلىدى ھەجەرخان.
رەھىمجان ھەجەرخاننىڭ پالۋانلارغا خاس ئەپتىدىن زوقلاندى، ئەتىمالىم، بىر دەقىقە تىكىلىپ قالدى: ئەجايىپ قىز-جۇكانلىرىمىز باردە بىزنىڭ...» پەخىرلەندى ئۇ ۋە:
ـ ئەندى سېنىڭ بىلەن مۇنداق تار ئۆيدە ئەمەس، كەڭ جەڭ مەيدانىدا ئۇچرىشىمىز، ـ ئىشەشلىك ھالدا دېدى رەھىمجان.
ـ مانا بۇ دەللىك گەپ بولدى. ئەكە قولۇڭنى، ئۇكا! ـ دېدىدە، رەھىمجاننىڭ ئوڭ قولىنى سىقىمىغا ئالدى ۋە ئامبۇردا قىسقاندەك مەككەم قىستى ھەجەرخان.
ـ ئاستا، قولۇمنى سۇندۇرۇۋەتمە «ئېيىق» ـ دەپ مىيىغىدا كۈلدى رەھىمجان ۋە ئاغرىغان قولىنى ئۇگلاپ تۇرۇپ: ـ كېمچى ئىبراھىمنى بىلىسەنغۇ؟ ـ دەپ سورىدى.
ـ بىلىمەن ـ كونا تونۇش.
ـ بۇ قېتىم تەشۋىق ۋاراقلارنى شۇنىڭ قولىدىن ئالىسەن. ئۇ سېنى كېمە بويىدا كۈتۈپ تۇرماقچى.
ـ ئۇقۇشلۇق.

ـخەلقنى قۇراللىق قوزغىلاڭغا ئۈندەيدىغان بۇ مۇراجىەتناملارنى تېگىشلىك كىشىلەرىمىزگە دەرھال يەتكۈزۈپ بېرىشىڭ كېرەك، ئۇقتۇڭمۇ؟

ـئۇقمايچۇ، بۇ بىرىنچى قېتىم ئەمەسقۇ!

ـيولۇڭ بولسۇن، ھەر قەدەمدە پەخەس بول، دەپ ئورنىدىن تۇردى رەھىمجان ۋە نېمىدۇر ئېسىغا كەلدى، ئەتىمالىم، ھەجەرخانغا تىكىلىپ سورىدى: ــ نۇسرەت خەلپەت ۋە نەۋرىسى توغرىلىق غېنىغا ھېچ نەرسە دېمىگەنسەن؟

ـنەچچە قېتىم تەمشەلدىمۇ، ئېيتىشقا تىلىم بارمىدى.

ـئوچىغىنى ئېيتىش كېرەك. شۇنچە كۆپ دەرت-ئەلەملەرگە پىسەڭ قىلمىغان غېنى بۇنىڭغىمۇ چىدار، ــ دېدى رەھىمجان.

ھەر ئىككىلىسى بىر نەچچە دەقىقە جىمىپ قېلىشتى. كۆڭۈلسىز خاتىرىلەرنى ئەسلەش دىل ئەسرار ئادەملەر ئۈچۈن ئېغىر بولىدىغۇ! شۇنىڭ ئەينى نۇسرەت خەلپەتنىڭ زىنداندا قىينىلىپ ئۆلۈشىنى ۋە پاناسىز قالغان چولپان قىزنىڭ مەجبۇرەن تۇرمۇشقا چىقىپ كېتىشىنى غېنىغا ئېيتىش ئىنتايىن ئېغىر، لېكىن ئەينى ۋاقىتتا يوشۇرۇشنىڭمۇ ھاجىتى يوق ئېدى.

ـبولغان ۋاقىئەنى قۇسەنگە دەيمەن، ئۇ غېنىغا يەتكۈزەر ــ چولپاندا قىلچە گۇنا يوق! ــ دېدى كەسكىن رەۋىشتە ھەجەرخان.

ـھەق سۆزنى ئېيتتىڭ...

ھەجەرخاننى ئاتلاندۇرۇپ، ئۆيگە قايتىپ كەلگەن رەھىمجان ئەندىلا يېشىنىپ تۇرۇشىغا نېمىلەردۇر دەرۋازىنى قاتتىق تاقىلداتتى. ھەيران بولغان رەھىمجان دېرىزىنىڭ پەردىسىنى قايرىپ، كوچىغا قارىۋېدى؛ ئىشىك ئالدىدا ئۇنىڭغا تونۇش قارا «فورد»، دەرۋازا قېشىدا ئىككى ساقچى ئۆرە تۇرۇشۇپتۇ.

"مېنى ئالغىنى كەپتۇدە... تەشۋىشلىك گۇمان كەچتى ئۇنىڭ كۆڭلىدىن ۋە ئالدىراشلىق ئۇستەل تارتمىسىنى ئېچىپ، ناگاننى ئالدى:ـ تىرىك قولغا چۈشمەسمەن!" ئۇ ھويلا ئارقىلىق خوشنىلارنىڭ قوراسىغا چۈشمەك ئۈچۈن تاشقارقى ئىشىكتىن چىقىشىغا مالاي بالا دەرۋازىنى ئېچىۋېدى، چېرىك كىرىپ كەلدى. يوشۇرۇنىشقا ئۈلگىرەلمىگەن رەھىمجان نېمە قىلىشىنى بىلمەي قالدى، ــ ئېتىش كېرەكمۇ ياكى قېچىش كېرەكمۇ؟ ئۇڭغىچە يېقىنلاشقان چېرىك ئۇيغۇرچىلاپ:

ـسىزنى لىيۇبىڭدى ئۆيىدە كۈتىۋاتىدۇ، ــ دېدى.

ـشۇنداقمۇ؟ ــ ھەيران بولغاندەك سورىدى رەھىمجان، چېرىكنىڭ سۆزىگە ئىشەنمىگەندەك.

ـكىيىنىپ چىقامسىز؟

ـھازىر، ــ دېدى كۆڭلى بىر ئاز تىنغان رەھىمجان ۋە ئۆيگە كىرىپ كىيىنىپ چىققاندىمۇ، ماشىنىغا ئولتىرىپ ماڭغاندىمۇ: «كىم بىلىدۇ مېنى سىلىقلىق بىلەن ماشىنىغا ئولتارغۇزۇپ، شۇ تاپتا ئۆيۈمنى ئوڭتەي-توڭتەي قىلىشقا باشلىغاندۇر بۇ كاساپەتلەر... نېمە ئۈچۈن مونۇ شۇم قۇشلارنى ئېتىپ قاچمىدىمۇي! ھېلىقى ئاخماق بالىنىڭ دەرۋازىنى ئېچىۋەتكىنىنە...» تەشۋىش، گۇمان، پۇشايمانغا بەنت بولغان رەھىمجان لىيۇبىڭدىنىڭ ئالدىغا باشلاپ كىرىشكەندىمۇ ھەس-ھەسلىگى بېسىلمىدى.

ـكېچىدە ئاۋارە قىلغىنىمغا خاپا بولدۇڭمۇ نېمە؟ تاتىرىپ كېتىپسەن. ياكى قورقتىڭمۇ؟ ــ سوغ تەنە ئارىلاش سورىدى لىيۇبىڭدى رەھىمجانغا تىكىلىپ قاراپ.

ـنېمە، مېنى سىنىماقچى بولۇۋاتامسەن، مۇخەممەر؟ ــ تەنىگە تەنە قايتۇردى رەھىمجان.

ـئولتار، ــ ئورۇن كۆرسەتتى لىيۇبىڭدى ۋە رەھىمجان كرېسلوغا ئولتارغاندا، ــ سېنىڭ بىلەن كونا تونۇشلارچە سۆزلەشكۈم كەلدى، ــ دەپ قوشۇمچە قىلدى.

ـھەجەپ كونا تونۇشلارنى ئەسلەپ قاپسانە، چۈشۈڭ بۇزۇلمىغاندۇر؟ ــ چاقچاققا ئايلاندۇرۇپ تىغ سانچىدى رەھىمجان.

ئۇيغۇرچە چاقچاق ۋە سۆز ئويىنىنى ياخشى چۈشىنىدىغان لىيۇبىڭدىگە «چۈشۈڭ بۇزۇلدىمۇ» دېگەن

ئىبارە تىك كەلدىيۇ، لېكىن قاپتىلىغا ئالماي ئۆتكۈزۈۋەتتى، چۈنكى بۈگۈن رەھىمجاننى ئالاھىدە مەقسەتنى كۆڭلىگە پۈكۈپ تەكلىپ قىلغان ئىدىدە! بۇ ئارىلىقتا كۆڭلى تىنىپ، ئەسەبلىرى بېسىلغان رەھىمجان ئۆزىنى ئەركىنلىك بېقىپىيىت تۇتۇپ، ھەر ئېھتىمالغا قارشى بولغۇسى ھۇجۇمغا تەييار تۇردى.

ـبىر كەملەردە كېلىش-بېرىشىمىز قويۇق بولىدىغان، ئەندى يىراقلىشىپ كەتتۇق، ـ دېدى قاماقنى يىراقتىن تاشلىغان ليۇبىڭدى، رەھىمجانغا سىگارېتا تۇتۇۋېتىپ.

ـسەن چوڭ ئەمەلدار بولۇپ كەتتىڭ، ـ دېدى رەھىمجان سىگارېتىغا رەخمەت ئوقۇغاندىن كېيىن كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ: ـ راستىنى ئېيتسام سېنىڭدىن ئەيمىنىمىز...

ـنېمە؟ ـ چىرايى ئۆڭدى ليۇبىڭدىنىڭ. ئۇ كەسكىن بىر نەرسە دېمەكچى بولۇپ ئۆزىنى تۇتۇۋالدىدە، يالغان ھىلمىيىپ سورىدى: ـ نېمىشكە مېنىڭدىن قورقىسىلەر؟ مەن سىلەرگە نېمە يامانلىق قىلىپتىمەن؟

ـنېمە قىلغىنىڭنى ۋە قىلىۋاتقىنىڭنى، بىزدىن كۆرە، ئۆزەڭ ياخشى بىلەرسەن، مۇخەممەر؟ ـ دېدى رەھىمجان ئىنتايىن مۇلايىملىق بىلەن، لېكىن جېنىغا تېخىمۇ پاتۇرۇپ.

ئوق دەل نىشانغا تەگدى. ليۇبىڭدى ھۇرپەيدىيۇ، لېكىن نېمە دېيىشىنى بىلمىگەندەك بىر ھالەتتە ئولتىرىپ قالدى .

رەھىمجان بولسا ھۆكۈمنى كۈتكەن ھالدا تىكىلىپ تۇردى: «ئەگەر، ـ دەتتى ئۇ ئىچىدە، ـ بۇ جاللات ئادىيۇدانتىنى چاقىرىپ مېنى سولاشقا بۇيرۇق بېرىدېكەن، قۇرالىمنى ئىشقا سالىمەنكى، تىرىك قولغا چۈشمەسمەن..."

تەئەججۈپكى، ليۇ جەنساجاڭ ھوقۇقىنى ئىشلەتمىدى ـ بىر نەچچە دەقىقە پۈشۈلداپ ئولتاردىدە، بوغۇق ئاۋازدا شۇنداق دېدى:

ـھېلىقى ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ دېگەن ھارىمى موشۇ سەن دېگەن گەپنى قىلغان، ھەممىڭلارنىڭ گېپى بىر... شۇنچە ھىمايە قىلىپ قولتۇغۇمغا قىسسامما قاياققىدۇر غايىپ بولدى...

ـئابباسوۋ سولاقتا ئەمەسما؟ ـ ھەيران بولغاندەك سورىدى رەھىمجان.

بۇ قېتىم ليۇبىڭدى رەھىمجانغا سىناق نەزەرىنى تاشلىدى. چۈنكى رەھىمجاننىڭ ياسالما ھەيرانلىقىنى سەزگەن ۋە ئەسلىدە ئابباسوۋ توغرىلىق ئۇنىڭدىن سورىماقچى ئىدى.

ـكاشكى كىچە-كۈندۈز بىللە يۈرگەن پىكىردىشىڭنىڭ نەگە يوقالغىنىنى بىلمىسەڭ، ھە! ـ زەھەرخاندىلىق بىلەن خىتاپ قىلدى «پىكىرداش» ئىبارىسىنى ئالاھىدە قەيت قىلغان ليۇبىڭدى. رەھىمجان تىڭىرقاپ قالدى. ئۇ لايىغىدا جاۋاپ تاپقىچە تەجرىبىلىك جاسۇس ئۇستىلەپ زەربە بەرمەك بولدى:

ـبەلكى، يولدىشىڭنى ئۆزىتىپما قويغانسەن؟

بۇ دەھشەتلىك سوئالدىن رەھىمجاننىڭ كۆزلىرى قاراڭغۇلاشتىيۇ، لېكىن تەمكىنلىگىنى يوقاتماي، جاۋاپ بېرىش ئورنىغا قاقاخلاپ كۈلدى.

ـكۈلمە، كۈلكە كەتمەيدۇ! ـ تېرگاۋچى قىياپىتىدە ئاگاھلاندۇردى ليۇ جەنساجاڭ.

ـكۈلمەيچۇ؟ قاراپ تۇرۇپ ئويدۇرما توقۇپ چىققىنىڭنى دەيمەنا دېدى ھېچ ئەيمەنمەي رەھىمجان. ئەيمەنسۇن، ئەيمەنمىسۇن بولار ئىش بولدى، ھەممە ئاشكارە بولۇپتۇ دەپ ھېساپلانغان ئىدى ئۇ.

ـئويدۇرما ئېمىشا! ـ دوق قىلدى ليۇ جەنساجاڭ. ئۇ «ئابباسوۋنى ئۆزىتىپ قويغانسەن» دېگەن سوئالنى سىنىماق ئۈچۈن ـ تېرگاۋچىلىك تەجرىبىسىگە ئاساسلىنىپ بەرگەن ئىدى. ئەگەر بولغان ۋاقىئەنى بىلگەن بولسا رەھىمجان ئۆيىدە ئەمەس، قاماققا ئېلىپ تۇرۇپ، مەھكىمىدە سوراق قىلار ئىدى .

ـباشتا كونا يۇرتداشلىق ئېقىدىسىنى ئېيتتىڭ. ئەندىزە نەدىكى گۇمانلىق سوئاللارنى بېرىۋاتىسەن، ـ دېدى ئۆزىنى توختىتىۋالغان رەھىمجان قانداقتۇر بىقېيىتلىق بىلەن.

شۇ ئارىلىقتا ئادىيۇتانت كىرىپ، ئۈرۈمچى تېلېفوندا سوراۋاتقانلىقىنى خەۋەرلىدى. لىيۇبىڭدى يان بۆلمىگە كىرىپ كەتتى. ئۇ قايتىپ چىققىچە پىكرىنى جەملىمەكچى بولغان رەھىمجان:

"ئاباباسوۋنى ئۇزىتىپ قويغانلىقىمنى بىلىپتۇ بۇ جاسۇس؟ مەمەش، ياكى ئىبراھىم كېمىچى... ياق، ياق! ـ ئورنىدىن قوزغىلىپ كەتتى بەتگۇماندىن چۆچۈگەن رەھىمجان، ـ ئۇلار ئىشەشلىك، سىناقتىن ئۆتكەن ئادەملەر. ئەگەر ئۇلارنىڭ بىرەسى ساتقۇن بولسا بۇ چاققىچە تەشكىلات ئەزالىرىنىڭ بىر تۈركۈمى سولاققا ئېلىنار ئىدى. ماڭىمۇ بۇ تەرىقە تەكەللۇپ قىلماي، زىندانغا تاشلار ئىدى. ھە، ھە، دەل شۇنداق لىيۇبىڭدىنىڭ قولىدا ھېچ ئاساس يوق، بۇ مەككار ئۆز تەخمىنىگە يۆلىنىپ مېنى سىناپ كۆرمەكچى، شۇ يول بىلەن توغرا چۈشەرمەكچى، ـ دەپ خۇلاسە چىقاردىدە، تەشۋىشتىن يېنىكلەنگەندەك تىنىق ئالدى. ـ بەلكى، ـ پىچىرلىدى ئۇ ئۆز-ئۆزىگە سوئال بەرگەندەك، ـ راستىنلا بىزگە يېقىنلاشقۇسى باردۇر بۇنىڭ. ئۇنى موشۇنچىلىك ئەمەل-ئۇنۋانغا ئېگە قىلغان تايانچى ھامىسى شىڭ-شىسەي تەختتىن چۈشكەندىن كېيىن، بۇنىڭ ئورنىغا باشقىسى تايىنلىنىپ، ۋاكالەت ھوقۇقى چەكلەندى. بارا-بارا يېڭى ھۆكۈمران شىڭ-شىسەينىڭ سادىق كۈچۈكلىرىنى چەتكە قېقىشى مەنتىقىي ھالەت. شىڭ-شىسەينىڭ قانلىق جىنايىتىگە شېرىك بولغان لىيۇبىڭدى ئۆز جېنىنى قۇتقۇزۇش مەقسىتىدە ئامانلىق يولىنى ئىزدىشى، باشقا تۈسكە كىرىشىمۇ مەنتىقىي ھالەت. موشۇ سەۋەپكە بېنائەن ئازاتلىق تەشكىلاتىمىزنىڭ پائالىيىتىنى بىلىپ تۇرسىمۇ جىددىي چارە قوللانماي، كېلىشىش نىيىتى باردۇر؟ ئەگەر كېلىشەلىسەك زور پايدىسى تېگەتتىدە! تەۋەككۇل قىلايمۇ؟ ـ رەھىمجان قانداقتۇر ئىچكى تەۋرىنىش ئىچرە ئىككىلىنىپ قالدى. لىيۇبىڭدىنىڭ بۈگۈنكى مۇئامىلىسى، سۆز-ھەرىكەتلىرى ئۇنىڭغا مايىللىقىنى ئىزھار قىلغاندەك سېزىلگەشكىمېكىن، ئۇنىڭدا بىر قەدەر ئىشەنچ سېزىم ھاسىل قىلدىيۇ، لېكىن لىيۇبىڭدىنىڭ ئۆتمۈشى، قىلمىشلىرىنى ئەسلىگەن رەھىمجان شۇ ئان بۇ كۆڭۈلچەكلىك پىكرىدىن قايتتى، سەزگۈرلىكى ئۈستىن چىقتى: «ياق، ياق! بۇ زەھەرلەنگەن مېرەزگە يېقىن يولىماسلىق كېرەك..."

ـسەن خوشال بولىدىغان بىر خەۋەر ئېيتايمۇ؟ ـ دەپ كىرىپ كەلدى لىيۇبىڭدى.

قارىمۇ-قارشى مۇلاھىزىلەرگە بەنت بولغان رەھىمجان دەرھال جاۋاپ بېرەلمىدى.

ـھە، ئاڭلاشقا تاۋىڭ يوقمۇ نېمە؟

ـخۇش خەۋەر بولسا نېمىشكە تاۋىم بولمىغاي؟ ـ بېپەرۋالىق بىلەن سورىدى رەھىمجان.

ـسىياسىي مەھبۇسلارنىڭ ھەممىسى ئازات قىلىنىپتۇ. ئاز كۈندە سەپداشلىرىڭ تېيىپ ھاجى، زامانلار بىلەن كۆرۈشىسەن...

ـراستما؟ ئۇلار ئامانمېكىن؟ ـ بىر ئادەم ئورنىدىن كۆتەرگەندەك، تۈرۈپ كەتتى، خوشاللىقىنى ئىچىگە سىڭىرەلمىگەن رەھىمجان سابىرىي .

ـيېڭى رەئىس كەڭچىلىك سىياسەت يۈرگۈزۈۋاتىدۇ. ئاستا-ئاستا خەلىق پاراۋانلىقى ياخشىلىنىدۇ، ئەلۋەتتە! ـ دەپ گەپنى تامامەن باشقا يولغا سالدى لىيۇبىڭدى، ـ شۇنداق بىر ياخشى ۋەزىيەتتە «ئالتە ئوغرى» ۋە شەھەردىكى بەزى تەنتەكلەرنىڭ ھۆكۈمەتكە قارشى ھەرىكىتى تامامەن ئورۇنسىز ـ بېكار قان تۆكۈلىدۇ، خانۇ-ۋەيرانچىلىق بولىدۇ...

لىيۇبىڭدى ئېيتمىش سۆزلىرىنىڭ تەسىر-كۈچىنى ئۆلچىمەكچى بولۇپ، رەھىمجانغا سىنچىلاپ قارىدى. رەھىمجان بولسا، شۇ بىر نەچچە دەقىقە ئىچىدە لىيۇبىڭدىنىڭ ھۇزۇرىدا ئېكەنلىكىنى ئۇنتىغان بىر ھالەتتە، ئۆز كەچۈرمىلىرىگە بەنت ئىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن 1934-يىلى، 9-مارت كۈنى غۇلجىدا تېيىپ ھاجى سابىتوۋ باشچىلىقىدا تەشكىل ئېتىلگەن «ئۇيغۇر مەدەنىي-ئۇيۇشمىسى» ۋە مەزكۇر ئۇيۇشمىنىڭ زامانىۋىي مەكتەپ-مائارىپ، ئەدەبىيات-سەنئەتنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشتىكى ئەجايىپ رولى، ئۈچ-تۆرت يىل ئىچىدىلا شەھەر-يېزىلاردا يۈزلىگەن مىللىي مەكتەپلەر ئېچىلىپ، مىڭلىغان ئۆسمۈرلەرنىڭ تەلىم-تەربىيە ئېلىشى ۋە كلۇبلار، سانائىي-نەپىسە ئۆمەكلىرىنىڭ بەرپا

بولۇشى، مىللىي سەنئەتنىڭ تېزلىكتە رىۋاجلىنىشى ـ شۇ جانلىنىش، شۇ يۈكسىلىشلەر بىر-بىرلەپ ئۆتتىيۇ، ئۇ ھەسرەت ئىچرە: «ناپىسەنت خىتاي مەمۇرلىرى توسقۇنلۇق قىلمىغان بولسا، مىللىي مەدەنىيەت نامايەندىلىرىنى تەقىپ ئاستىغا ئېلىپ تەرەققىيات يولۇمىزنى توسمىغان بولسا، بۇ كەمگىچە ئۆلكىمىزنىڭ قىياپىتى تامامەن ئۆزگىرىپ، قاشاقلىق-قالاقلىقتىن قۇتىلار ئىدۇقتە، قەددىمىزنى رۇسلاپ ئالار ئىدۇق، خەپ...!"

ـ دېمىڭ ئىچىڭگە چۈشۈپ كەتتىغۇ، ھە! ياكى تېيىپ ھاجىلارنى كۆتۈۋېلىشنىڭ غېمىنى قىلىۋاتامسەن؟ ـ دېدىدە، زەھەرخەندىلىك كۈلدى لىيۇبىڭدى.

ـ خەلىق ئۈچۈن يەتتە يىل زىنداندا يېتىپ، ساق-سالامەت چىققان ئادەملەرنى مۇناسىپ كۈتۈۋېلىشقا ئەرزىيدۇ...

ـ لاۋ-زا! ـ ئورنىدىن ئىنجىقلاپ قوزغالدى لىيۇبىڭدى ۋە خوراز مايتارتقاندەك رەھىمجانغا گۆلىيىپ، ئۇنىڭ ئالدىدا توختاپ قادىلىپ تۇرۇپ، ـ زىنداندا ياتقىنىڭ، ياتمىغىنىڭ ـ ھەممىڭ خام خىيالچانلار. سەنلەر تېخى ئۆزەڭلارنى مىللەتپەرۋەر، خەلىقپەرۋەر دېيىشەمسەن؟

ـ كاشكى شۇنداق بولالىساق نېمە ئارمان...

ـ ھەقىقىي خەلىقپەرۋەر بولساڭ، ـ خىتاپ قىلدى رەھىمجان سۆزىنى بۆلگەن لىيۇبىڭدى، ـ ھازىرقى كۈندە خەلىقنىڭ بىھۇدە قېنى تۆكۈلۈشىگە يول قويماسلىغىڭ كېرەك. خەلىقنىڭ ئەركى-ھوقۇقىنى تېپىلىق يولى بىلەن، مادارى-مۇرەسسە بىلەن ھەل قىلىشقا بولىدىغۇ! ـ «بىھۇدە قان تۆكۈشنى خالىمىساڭلار، ئۇ ھالدا، خەلىقنىڭ ئازاتلىق-مۇستەقىللىق ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلىڭلار» دېمەكچى بولۇپ ئۆزىنى زورغا توختىتىۋالدى رەھىمجان.

لىيۇبىڭدى بولسا دەل شۇنداق جاۋاپنى كۈتكەن ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ غېرىزىنى چۈشەنگەن رەھىمجان باشقىچە جاۋاپ بەردى :

ـ ئىككى ئوتتۇرىدا ۋاستە بولۇشۇمنى تەلەپ قىلماقچى بولامسەن؟

ـ تەلەپ ئەمەس، تەكلىپ.

ـ مۇنداق ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايمەن، ـ ئېتىراپ بىلدۈردى رەھىمجان .

ـ سەۋەپ؟

ـ بىرىنچىدىن، مېنىڭ قوزغىلاڭچىلار بىلەن ھېچ قانداق مۇناسىۋىتىم يوق؛ ئىككىنچىدىن، ھۆكۈمەتنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشىغا، قۇراللىق باستۇرماق بولۇشىغا پىسەڭ قىلمىغان ئىسيانكارلار مېنىڭ ـ ئاددىي پۇخرانىڭ پەندى-نېسىھىتىمنى ئىناۋەتكە ئالامدۇ؟ ئۈچىنچىدىن، ئۆزەڭلار «ئالتە ئوغرى» دەپ ئاتاۋاتقان «ئوغرىلاردىن» نېمە شۇنچە چۆچۈپ، تەھلىكە كۆتىرىسلەر؟

كەينى-كەينىدىن بېرىلگەن لىپاپلىق سوئاللارغا دەرھال جاۋاپ قايتۇرۇش تەس كەلدىمۇ ياكى ھەقىقىي ئەھۋالغا تەن بەردىمۇ، لىيۇبىڭدى تىڭىرقىغاندەك رەھىمجانغا تىكىلگەن پېتى تۇرۇپ قالدى . رەھىمجانمۇ بەرگەن جاۋاپلىرى بىلەن قايتارما سوئاللىرىنى ھۆكۈمەت ۋەكىلى لىيۇبىڭدى قانداق ھەزىم قىلىدېكەن ۋە نېمە دەپ ھۆكۈم چىقىراركىن دەپ كۈتۈپ تۇردى .

تېلېفوننىڭ جىرىڭلىشى ئاڭلاندى. ئادىيۇتانت كىرىپ باش شتاب باشلىغى سورىغانلىغىنى مەلۇم قىلدى. لىيۇبىڭدى يەنە يان بۆلمىگە چىقىپ كەتتى. رەھىمجان سائېتىغا قارىدى ـ سائات ئىككى.

"ھۇجۇمنى بالدۇر باشلىدىمېكىن؟!" پىچىرلىدى رەھىمجان. چۈنكى ئۇ بۈگۈن سائات 6دا قوزغىلاڭچىلارنىڭ «ئاق قوي» ساقچى بۆلۈمچىسىگە ھۇجۇم قىلىشىدىن خەۋەردار ئىدى.

ـ تۇر! ـ دېدى قوپاللىق بىلەن ئادىيۇتانت ۋە رەھىمجاننى ئالدىغا سېلىپ ماڭدى.

ماشىنا كوچىغا چىققاندا سولغا ـ باش ساقچى مەھكىمىسىگە ئەمەس، ئوڭغا ـ «ئۈچ دەرۋازا» تەرەپكە بۇرۇلغاندا رەھىمجان يېنىك تىنىق ئالدى ۋە ئىچىدە: «خۇدايا شۈكرى» دېدى ئۆيى تەرەپكە قاراپ ماڭغاندا. كوچا قېيىلىشىغا كەلگەندە شوفيۇرغا ماشىنىنى توختىتىشنى بۇيرىغان لىيۇبىڭدى:

ــ ھوش-كاللاڭنى يىغىپ يۈر، رەھىم! ئەتە سېنىڭ بىلەن يەنە سۆزلىشىمەن، ــ دېدىدە، رەھىمجاننى ماشىنىدىن چۈشىرىۋېتىپ، باش شتاب تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ كېتىشتى .
"خۇنۇك ئەپتى-بېشىرىڭنى ئىككىنچى كۆرمەسمەن مىللىي ساتقۇن..." دەپ پىچىرلىدى رەھىمجان.

ئون يەتتىنچى باپ

بىر نەچچە كىچىك-كىچىك غەلىبىلەردىن كېيىن قوزغىلاڭچىلار تەشكىلىي جەھەتتىن پارتىزان ئوترەدىغا ئايلىنىپ، بەش يۈزچە كىشىدىن تەركىپ تاپقان ئىدى. گەرچە ھەممىسىدە دېگىدەك قۇرال بولمىسىمۇ، ئۇلارنىڭ كۈرەش روھى ئۈستۈن ــ يېقىن كۈنلەردە ھەممىسى قۇرال-ئەسلاھقا ئېگە بولۇشقا ئىشەنچىلىرى كامىل ئىدى. تاغ ئىچىدىكى ئۆڭكۈرلەر تارلىق قىلىدۇ. كۈندىن-كۈنگە كۆپىيىۋاتقان جەڭچى-پارتىزانلارغا كىيىم-كېچەك، ئوزۇق، ئات-ئۇلاقلارغا يەم-خەشەك كېرەك. قىش بولسا بارغانچە يېقىنلىشىپ چېڭقاپ كەلمەكتە.
قوزغىلاڭچىلار بۈگۈن جىددىي كېڭەش ئۈستىدە ئولتىرىدۇ.
ــ ئەگەر نىلقىنى ئىشغال قىلساق، ــ دېدى پاتىخ، ــ قۇرالغىمۇ، ئات-ئۇلاققىمۇ ئېگە بولىمىز. ئىككىنچى تەرەپتىن خەلىق ئالدىدا ئابروي-ئىناۋىتىمىز ئاشىدۇ، سېپىمىز تېخىمۇ ئۆسىدۇ.
ــ مېنىڭچە بولغاندا غۇلجىغا ھۇجۇم قىلساق ياخشى بولاتتى. ئاۋال دۈشمەننىڭ بېشىنى يانچىپ، ئاندىن قانات-قۇيرۇغىنى چاپساق دەيمەندە! ــ دېدى ئوسمان.
ــ ياق، ــ ئوسماننىڭ پىكرىنى قەتئىي رەت قىلدى ئەكبەر، ــ بۇ ئاز كۈچ بىلەن غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىش ــ تەۋەككەلچىلىك بولىدۇ.
ــ غۇلجىنى ئالالىساققۇ ياخشى. ئەگەر كەينىمىزگە چېكىنىدىغان ئەھۋال بولسا ــ خەلىق بىزدىن رايى قايتىپ قېلىشى، ئىككىنچىلەپ ئەگەشمەسلىگى مۇمكىن.
ــ ئەكبەر بىلەن نۇرنىڭ گېپىنىڭ جېنى بار، ــ دەپ باشلىدى غېنى، ــ ئاۋال نىلقىنى ئۆزىمىزگە قارىتىپ، ئاندىن غۇلجىغا، ئۈنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ نېرىسىغا قاراپ يۈرۈش قىلىمىز.
غېنىنىڭ پىكرىگە ھەممە بىر ئېغىزدىن قوشۇلدى. ئۇلارنىڭ بۇ قارارى شارائىت جەھەتتىنمۇ، ئىستراتېگىيە جەھەتتىنمۇ توغرا بولغان ئىدى. چۈنكى نىلقا ــ ئۇ ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ئەڭ باي چارۋىچىلىق ناھىيەسى بولۇش بىلەن بىللە بۇ تاغلىق رايون تەبىي ئىستىھكامغا ئېگە: شەرقتە كۈنەس، يۈلتۇز ناھىيەلىرى، جەنۇپتا غۇلجا ناھىيەسى، شىمالدا بولسا تارباغاتاي ۋىلايىتىگە چېگارىداش، ئالاقە تۈگۈنىدىن ئىبارەت. ئەگەر نىلقا ئىشغال قىلىنسا كۈنەس خەلقى ۋە غۇلجا ناھىيەسىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى كۆپلىگەن خەلىق قوزغىلاڭچىلار تەرەپكە ئۆتۈپ، پارتىزانلار سېپى زورىيىپ، ئۇلغىيىشى مۇقەررەر.
ــ نىلقىغا ھۇجۇم قىلىمىز ــ بۇ قارارىمىز قارار، ــ دېدى پاتىخ ۋە ياش، كېلىشكەن تاتار يىگىتىگە قاراپ: سەن، خەمىت، نىلقىنىڭ كېيىنكى ئەھۋالىنى سۆزلەپ بەر.
ــ خەپ، ــ دەپ قويۇن يانچۇغىدىن بىر تاختا قەغەزنى چىقىرىپ، ياپىلاق تاش ئۈستىگە يايدى خەمىت.
ــ بۇ نېمەڭ؟ ئۆمچۈك تورىدەك، گادىرماش بىر نېمىلەرنى سىزىپسەنغۇ! ــ دىققەت بىلەن كۆز تىكتى غېنى. باشقىلارمۇ يېپىقلىق قەغەزگە يېپىلىپ قاراشتى.
ــ بۇ ئەندى كۆرسىتىشكە ئوڭاي بولسۇن دەپ سىزغان نەرسىدە! ــ دەپ چۈشەنچە بېرىشكە باشلىدى خەمىت، ــ مونۇ ساقچى، مونۇ شەنگەن ئىدارىسى. مونۇ قورغانچە ھازىر ساقچىلار ۋە چېرىكلەر ئاساسەن موشۇ ئىككى مەھكىمىنىڭ تاملىرى، ئۆگزىلىرىگە قۇم قاچىلانغان خالتىلارنى تىزىپ، پوتەيلەرگە، ئۆگزىلەرگە پۈلېميولارنى ئورنىتىپ، پايلىشىپ يېتىشماقتا...
ــ مونۇ بەلدىمىڭ نېمە؟

ــ چوڭ يولدىكى توسۇق. مونۇ كلۇب. كلۇبنىڭ ئۈستى چېدىرىدىمۇ پۇلېمىيولار ئورنىتىلغان، ــ دېدى خەمىت ۋە قىزىل سىزىقنى كۆرسىتىپ، ــ مونۇ قورغاننى ئورىغان ئوكوپلار. بۇ ئوكوپلارغا ساقچى ۋە شەنگەن ئىدارىلىرى يەر تېگى يول ئارقىلىق باغلىنىش قىلىدۇ.

ــ ھە، بۇ لالىلار، ئاغمىخان ئوخشاش، يەر كولاشقا ئۇستا، ــ دېدى غېنى.

ــ يەتتە قات يەرنىڭ تېگىگە كىرىپ كېتىشسىمۇ سۆرەپ ئەچىقىمىز، ــ شىمايلاندى ئوسمان.

ــ دۈشمەننى سەل چاغلىماسلىق كېرەك، ــ دېدى پاتىخ ۋە خەمىتتىن سورىدى: ــ قۇراللىق دۈشمەنلەرنىڭ سانىنى ئېنىقلىدىڭلارمۇ؟

ــ ساقچى، مۇھاپىزەتچىلەرنى ھېساپلىمىغاندا بىر يىڭچارەك1 بار.

خەمىت نىلقىدىكى خىتاي گارنىزونى ۋە ئۇلارنىڭ تۇتقان پوزىسىيەسى توغرىلىق مەلۇماتلارنى سۆزلەپ بېرىش بىلەن بىللە خەلىقنىڭ روھىي كەيپىياتى ۋە ئۇلار قوزغىلاڭچىلار نىلقىغا ھۇجۇم قىلىشى بىلەن كۆتىرىلىپ چىقىشقا تەييار ئىكەنلىگىنى تەكىتلىدى.

ــ ئەھۋال چۈشىنىشلىك، ــ دېدى پاتىخ مۇسلىموۋ، قانداق پىكرىڭلار بار، يىگىتلەر؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئۆزەڭ نىلقىلىق. نىلقىنىڭ ئېپى-جېپىنى ھەممىمىزدىن ياخشى بىلىسەن. قېنى سەن بىر نېمە دېگىن، ــ دېيىشتى يىگىتلەر.

1يىڭ ــ باتالىيون.

ــ مېنىڭچە بولغاندا، ــ پاتىخ سەل ئويلىنىپ ۋە خەمىت سىزىپ كەلگەن خەرىتەسىمان بەلگۈلەرنى كۆرسىتىپ، ــ بار كۈچىمىزنى ئۈچكە بۆلۈپ، ئۈچ تەرەپلەپ ھۇجۇم قىلساق.

پاتىخ مۇسلىموۋنىڭ پىكرى بىر قەدەر ئۆزگەرتىلىپ، قوبۇل قىلىندى:

1 . غېنى باشچىلىغىدىكى جەڭچى-يىگىتلەر چوڭ كۆرۈكنى ئىشغال قىلىپ، نىلقىنىڭ شەرىق تەرىپىدىن ھۇجۇم باشلايدۇ؛

2 .ئەكبەر بىلەن نۇر باشچىلىق قىلغان جەڭچىلەر نىلقىنىڭ غەرىپ تەرىپىدىن.

3 . ئوسمان بىلەن ھوشۇر، سېيىت باشچىلىغىدىكى جەڭچىلەر نىلقىنىڭ جەنۇپ تەرىپىدىن ۋە:

4 . پاتىخ، رەقىپ، خەمىتلار بىر قىسىم يىگىتلەر بىلەن نىلقىنىڭ شىمالىغا ئورنىشىپ خەلىقنى تەشكىللەپ، ھۇجۇم باشلىنىشى بىلەن غېنىغا قوشۇلىدۇ. ھۇجۇم ۋاقتى بولسا ــ 1944-يىلى، 5-ئوكتەبر تاڭ سەھەرلىگى سائەت 5تە...

***

يۇزگە يېقىن قۇراللىق يىگىتلەر يالغۇز ئاياق يولدا قاتار، خۇددى يىپقا ئۆلىغاندەك بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئىز بېسىپ، ئالدى دۆڭگە چىقسا، كەينى ئويماندا ئاتلارنى ئاياغدىتىپ كېلىشمەكتە. ئۇلار موشۇ قېلىپتا نەچچىلىگەن دۆڭلەردىن ئېشىپ، ئاخىرقى كەڭ يېزىغا چىقىشتى. تۇم قارا ئايغىرنى مىنگەن، سەپنىڭ ئالدىدا يول باشلاپ كېلىۋاتقان موڭغۇل يىگىتى غالدان ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ، كەينىگە بۇرالدى ۋە «توختاڭلار» دېگەندەك ئوڭ قولىنى ئېگىز كۆتەردى ــ غېنى باشلىق يىگىتلەر توختاشتى.

ــ مەشەدە ئايرىلىمىز: سىلەر-ئوڭ ياققا، بىز-سول تەرەپكە قاراپ ماڭىمىز، ــ دېدى غالدان.

غېنى جاۋاپ بېرىش ئورنىغا كەڭ دالاغا، قۇياشنىڭ پېتىش ئالدىدىكى قىپپاش نۇرىدا تاۋلىنىپ تۇرغان سېرىق دالاغا، مەپتۇن بولغاندەك تىكىلىپ قاپتۇ. باھاردا يېشىل ئىپەكتەك مەيىن ۋە كۆركەم، كۈزدە بولسا ئالتۇن تۈسكە كىرىدىغان بۇ كەڭ ئوتلاق-يايلاقلار كىمنىڭ زوقىنى قوزغىمىسۇن؟ غېنى بۇ

ئەتراپلاردا باھاردا، يازدا، ئالتۇن كۈزدە نەچچە قېتىم بولغان، ھەر پەسىلنىڭ ئۆزىگە خاس پەيزىنى سۈرگەن...
بۇ كەڭ يايلاق، كۆزلەق، قىشلاقلاردا قازاق، قالماقلار ياشايدۇ. ئۇيغۇرلار بىلەن مەئىشىي مۇناسىۋەت قىلىدۇ، ئىناق ھايات كەچۈرىدۇ.
ــ ئەندى ئايرىلىمىز، ــ ئۇنلۇك تەكرارلىدى غالدان، قامچا سېپى بىلەن غېنىنىڭ بىقىنىغا نوقۇپ، ــ ھەجەپ-خىيالغا چۆكۈپ كەتتىڭا!
ــ موشۇ يەرلەرنى ئەكبەر ئۇچىمىز كەلگىنىمىز يادىمغا چۈشۈپ كەتتى.
ــ مانا، ئايرىلىپ يەنە بىرلەشتۇق.
ــ ھە، ئەندى بىزنى ئۆلۈمدىن باشقا ھېچ نەرسە ئايرالمايدۇ، غالدان!
ــ شۇنداق...
ــ ھەر ئۇچىلىمىز ئەتە جەڭگە كىرىمىز. باشقىلار ئالدىدا ئەرلىگىمىزنى كۆرسىتىشىمىز كېرەك جۇمۇ، بوتا!
ــ دېمىسەڭما بىلىمەن.
ــ يولۇڭ بولسۇن، دېگەن ۋاقىتتا يېتىپ كەل!
ئۇلار ئايرىلىشتى. غالدان ئىككى يىگىت بىلەن سولغا ــ قالماقكۆرە تەرەپكە قاراپ ئات سالدى. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى موڭغۇل خەلقىگە قارىتا يېزىلغان مۇراجىەتنى تارقىتىش بىلەن بىللە ئۆزىگە ئىشەشلىك تونۇش-بىلىشلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، نىلقا ھۇجۇمىغا قاتنىششتىن ئىبارەت ئىدى. شۇڭا ئۇ تاپشۇرۇقنى ئورۇنلاش، غېنىغا بەرگەن ۋەدىسىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشقا ئالدىرىدى.
تاڭ يورۇشقا ئىككى سائەتچە قالدى. ئون بەش كىلومېترچە مۇساپىنى ئارتۇق بېسىپ زورۇققان ئاتلار تاغ شامىلى ۋە قاش دەرياسىنىڭ سالقىن تەپتىدىن شۇمشىيىپ، غال-غال تىترىشەتتى. يېنىك كىيىملىك يىگىتلەرنىڭ بەدەنلىرى تىكەنلىشىپ، قوللىرى قېتىشىسىمۇ ئۇلار جەڭ باشلىنىشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈشمەكتە. ئازاتلىق تەشنالىقىمۇ ياكى خىتاي مۇستەملىكىچى قاراقچىلارغا نىسبەتەن ئۆچمەنلىك، غەزەپ-نەپرەت ۋە ئىنتىقام ئېلىش شۇ دەرىجىدە كۈچلۈكمۇ، قوزغىلاڭ سېپىگە كىرگەن ھەممىلا پىدائىيلار جەڭ قىلىشقا، چاپسانىراق ئۆچ-ئىنتىقام ئېلىشقا ئىنتىلەتتى. ئۇلار غېنى نېمە دېسە شۇنىڭغا تەييار، ئوتقا كىر دېسە ــ ئوتقا، سۇغا چۈش دېسە ــ سۇغا چۈشۈشكە تەييار، دۈشمەنگە قارىتىپ بىر پاي ئوق ئېتىپ ئۆلۈپ كەتسە ئارمىنى قالمايدۇ...
ئاسمان گۈمبىزىنى قويۇق قارا بۇلۇتلار قاپلاۋالغاچقا بەش چامدام ئارىلىقتىكى نەرسىنى پەرىق قىلغىنى بولمايدۇ. تۇم قاراڭغۇغا ماسلاشقاندەك ئەتراپنى سۈرلۈك سۈكۈنات باسقان. پەقەت قاش دەرياسىنىڭ تاشتىن-تاشقا ئۇرۇلۇپ ئاققان شاۋقۇنى ئاڭلىنىدۇ. بۇ شاۋقۇن غېنىنىڭ قۇلاقلىرىغا باللىق چېغىدىن سىڭگەن، دىلىغا ئورناشقان. بۇ شاۋقۇن ئۇنىڭغا نەغمە ئاۋازىدەك مۇڭلۇق، يېقىملىق ئاڭلىنىدۇ، دىل خۇشلىغىنى، ئىزگۈ كەچۈرمىلەرنى قوزغايدۇ ــ روھىي تېتىكلىك بېغىشلايدۇ.
چارىلاشقا ئەۋەتىلگەن ئىككى يىگىت قايتىپ كېلىشتى. ئۇلار كۆرۈكنىڭ غەربىي چېتىدە ئىككى پوتەي بارلىغىنى، كۆرۈك ئۈستىدە بولسا ئىككى كۆزەتچى توختىماي مېڭىپ تۇرغانلىغىنى ئېيتىشتى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ غېنى ئويلىنىپ قالدى. خەمىت كۆرۈكتە كۆزەتچى چېرىكلەر بارلىغىنى، لېكىن مەزمۇت ئىككى پوتەينى ئېيتمىغان. شۇندا بۇ پوتەيلەر ئىككى-ئۈچ كۈن ئىچىدە قۇرۇلغان بولامدۇ؟ پوتەي قۇرۇلغان ئېكەن ئۇنىڭغا پۇلېميۇتلار ئورنىتىلىشى ئېنىق. پوتەيلەرنى پارتلاتماي ھۇجۇمغا ئۆتۈدېكەنمىز، يىگىتلەرنىڭ خېلىسى قۇربان بولۇشى تۇرغان گەپ. بىرما يىگىتنى چىقىم قىلغۇسى كەلمەيدۇ غېنىنىڭ.
ــ يۇسۇپ !

ــ خوش! ــ ئۇن قاتتى يانمۇ-يان ياتقان يۇسۇپ.
ــ پوتەيلەرنى پارتلىتىش كېرەك.
ــ قانداق پارتلىتىمىز؟
ــ ئۆزەم.
ــ ئۆزەم؟ ــ چۆچۈپ كەتتى يۇسۇپ.
ــ ھە-ھە، مەن ئۆزەم.
ــ قويە، بۇ گېپىڭنى. باشقىمىزنى بۇيرىغىن.
ــ ئۇزۇشكە ئۇستا ئادەم بولمىسا چاندۇرۇپ قويىدۇ. قاشنىڭ سىرىنى ئۆزەم بىلىمەن.
ــ ئۇنداق بولسا مەن بىللە بولىمەن، ــ دېدى يۇسۇپ.
ــ ياق، ماڭا كاشىلا بولىسەن. ئاڭلا: يىگىتلەرنى ئۇچكە بۆلۈمىز. ئىككى قىسىم كۆرۈكنىڭ باش ۋە ئاياق تەرىپىدىن كېچىپ ئۆتىدۇ. ئۈچىنچىسى كۆرۈكنىڭ بۇ بېشىدا قالىدۇ ــ بۇنى سەن باشقۇرىسەن. مەن بىرىنچى پوتەينى پارتلىتىشىم بىلەن ھەممىڭلار تەڭلا ھۇجۇمغا ئۆتىسىلەر، ئۇقتۇڭمۇ؟
ــ ئۇقۇشلۇق. بىراق سېنى...
ــ ئەزمىلىك قىلما! ــ يۇسۇپنى سىلكىۋەتتىدە، قوسەن بىلەن باۋدۇننى چاقىرىۋېلىپ، ئۇلارغا تاپشۇرۇق بەردى. ئۇلار ئوتتۇزدىن ئاتمىش يىگىتنى باشلاپ، بەلگۈلەنگەن جايغا كېتىشتى.
ــ ئاقۋاش، پەلە-پەستەڭ بولۇپ قالسا ھودۇقماي جەڭ قىل، جۇمۇ! ــ دېدى كىيىملىرىنى يېشىنىۋېتىپ غېنى ۋە ئالتە شوينىلىق بومبىنى يىپقا چېتىپ بوينىغا ئاستىدە، ــ يا، ئەلى شاھىمەردان! ــ دېگەن پېتى سۇغا كىردى. ئېقىن بويلاپ ئۈزۈپ كۆرۈك ئاستىغا يەتكەندە توختاپ، كۆرۈكنىڭ غول تۈۋرۈكىگە يۆلىنىپ ئەتراپقا قۇلاق سالدى. ئىككى چېرىكنىڭ كۆرۈك ئۈستىدە توكۇرلىشىپ مېڭىشىدىن باشقا تىۋىش ئاڭلانمىدى. ئۇ ئەندى كۆرۈك ئاستىدىن دەريا سۈيىنىڭ يىغلىپ ئاققان كۈچلۈك ئېقىمىنى كېسىپ ئۈزۈشى ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن كۈچ ۋە ئۈزۈش ماھىرلىقى كېرەك! غېنى يەنە سۇغا بېلىچە كىردى. ئۇ ۋۇجۇدىغا پۈتۈلگەن كۈچ-قۇۋۋەت، ئۈزۈشكە چېۋەرلىكى ۋە خۇسۇسەن، ئىرادە-غەيرىتى بىلەن سۇنىڭ زەپتىگە بەرداشلىق بېرىپ، غۇلاچ تاشلاپ ئۈزۈپ، كۆرۈكنىڭ غەربىي بېشىغا چىقتىدە، ئاستا بېشىنى چىقىرىپ ئەتراپقا قارىۋېدى، ئادەم قارىسى كۆرۈنمىدى. سۇدىن چىقىپ سوغ شامالدا جالاقلاپ تىترىسىمۇ ھاياجان ئىچرە مۇزلىغانلىقىنى سەزمىدى، ئەتىمالىم، تىترەك قولىلىرى بىلەن بومبىلارنى يەرگە قويۇپ، چېتىقىنى يەشتى ۋە ئۈچ بومبىنى دەڭسەپ تۇرۇپ سول قاناتتىكى پوتەيگە قارىتىپ تاشلاپ، سوغ يەرگە چاپلاشتى. گۈمبۈرلىگەن دەھشەتلىك تاۋۇش بىلەن ھاۋاغا توپا-توتۇن ۋە ئادەم جەسەتلىرىنىڭ پارچىلىرى كۆتىرىلدى. كۈچلۈك «ئۇر-را!» ساداسىمۇ تەڭلا ياڭرىدى. ئۆڭغىچە ئىككىنچى پوتەيدىن پۈلېميوتلار ئېتىلىشقا باشلىدىيۇ، لېكىن بومبىلارنىڭ يېرىلىشى بىلەن پارتلاپ، كۆلى كۆككە سورۇلدى.
ــ ئۇر-را! ئۇر-را! ئۇر-را !
بۇ غالىپ شۇئار ساداسى ھاۋا گۈمبىزىدە جاراڭلاپ نىلقا خەلقىنى ئۇيقىدىن ئويغىتۇپ ھاياجانغا سالغان ئېدى .
غېنى پوتەيلەرنىڭ پارتلىشىغا ھەۋەس قىلغاندەك، كۆرۈك ئۈستىدە ئۆرە تۇرغان پېتىچە قېتىپ قاپتۇ. يۇسۇپ باشلىق يىگىتلەر كۆرۈكتىن ئات چېپىپ ئۆتكەندىلا ئۇ ئېسىغا كېلىپ، مۇزلىغانلىقىنى سەزگەن بولسا كېرەك:
ــ ھاي، ئاقۋاش! ــ كىيىملىرىم قېنى؟ توڭلاپ ئۆلىدىغان بولدۇم...
ــ مانا مەن، مانا كىيىمىڭ !
غېنى كىيىندى. ئالا ئېتىغا مىندى كۆرۈككە ئوت قويۇشقا بۇيرۇق بەردى. بۇ شەرتلىك بەلگۇ بىلەن تەڭ نىلقىنىڭ تۆرت ئەتراپىدا ئېتىشۋازلىق باشلىنىپ كەتتى.

قوزغىلاڭچىلار شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىپ، نىلقا شەھىرىگە كىرىشتى. ئاھالىلىق ئۆيلەر، قورا-جايلار ئارقىلىق ئالغا سىلجىپ، گومىنداڭچى خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ ئىستىھكام «ئۇۋىسى» – ساقچى ئىدارىسىنىڭ قورغىنىغا تۆرت ئەتراپتىن يېقىنلاشتىيۇ، لېكىن يەنە ئالغا باسالماي توختاپ قېلىشتى. سېپىل سىمان قورغاننىڭ تۆرت دوقمۇشى ۋە چوڭ قاپقىنىڭ ئۈستىگە ئورنىتىلغان پۇلېميوتلاردىن، قورغان تامىنىڭ ئۈستىنى چۆرەدىتىپ تىزىلغان قۇم قاپلار دالدىسىدىن ئېتىلغان ئوقلار مۆلدۈردەك ياغماقتا ئىدى. ئالدىن-ئالا ھازىرلىق كۆرگەن گومىنداڭچىلار ساقچى ئىدارىگە پاسىلداش خەلىق ئۆيلىرىنى بۇزۇپ-تۈزلەپ، چوڭ كوچىدىكى دەل-دەرەقلەرنىمۇ كېسىپ تاشلاپتۇ. ئارىلىق ئوچۇق سەينا بولغاچقا دالدا بولارلىق جاي يوق. شۇڭلاشقا ئالغا سىلجىشقا ئىمكان بولمىدى. ھەربىي مەشىقتىن ئۆتمىگەن، جەڭ قائىدىلىرىنى تېخى بىلمەيدىغان قوزغىلاڭچىلار دەسلەپكى ئىككى-ئۈچ ئاسان غەلىبىگە بېرىلىپ كېتىپ، بۇ قېتىممۇ ھۇجۇمغا ئۆتتىيۇ، لېكىن چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. ئوسمان باشچىلىق قىلغان جەڭچى-پىدائىيلار «ئۇر-را» كۆتىرىپ ئوچۇق سەيناغا بېسىپ كىرگەندە پۇلېميوتلاردىن ياققان ئوقلاردىن ئوتتۇزچە يىگىت چىقىم بولدى. ئەگەر، ئەتىگەنكى جەڭدە ساقچى ئىدارىسىنىڭ قارىمۇ-قارشىسىغا جايلاشقان شەنگەن ئىدارىسىنى ئىشغال قىلىپ، پوزىسىيە تۇتقان غېنى باشچىلىغىدىكى ئەترەت ئوت ئېچىپ قوللىمىسا، چىقىم تېخىمۇ كۆپ بولار ئىدى. بۇ ھالەتتىن كېيىن قوزغىلاڭچىلار قارا-قويۇق ھۇجۇم قىلىشنى توختاتتى. غېنى بولسا غەزەپناك بولۇپ ئەترەت باشلىقلىرىنى يىغىپ، ئەكبەر بىلەن ئوسمانغا كايىدى:

–ھوش-كاللاڭ يوقمۇ، ھەر قايسىڭنىڭ؟! قاراپ تۇرۇپ سەرخىل يىگىتلەرنى ئوققا تۇتۇپ بېرىشتىڭغۇ ھە، خۇمسىلار !

غېنى «لۈكچەك» ۋاقتىدىكى تىللار بىلەن دەشنەم بەرسىمۇ، ئەيىپكار يولداشلىرى سۈكۈت قىلدى. – بىر ئېغىز جاۋاپ قايتۇرۇشمىدى. ئاخىرى ئاچچىق-ھەسرىتى بېسىلدى، ئەتىمالىم، بوغۇق ئاۋازدا دېدى:

–قارا-قويۇق، ھۇجۇمدىن سادا چىقمايدۇ. ئەگەردە، بىر ئامالىلاپ، ساقچىنى ئالالمايدېكەنمىز، غۇلجىدىن بۇلارغا ياردەم كېلىپ ئىككى تەرەپتىن بىزنى قورشاۋغا ئېلىشى ئېنىق.

–ماڭا رۇخسەت بېرىڭلار، – دەپ ئوتتۇرىغا چۈشتى خەمىت، – مەن ساقچىنىڭ چوڭ قاپقىسىنى پارتلىتىمەن...

–ھىممىتىڭگە رەخمەت، ئىنىم، – دېدى چىرايلىق يىگىتكە زوقلىنىپ غېنى، – سەن بەك ياش. ئالدىرىما، ھەر ئىشلار تېخى ئالدىڭدا.

–جەڭ دېگەندە ياش، قېرى دەپ بولامدۇ. رۇخسەت قىل، غېنىكا، بىسىمنى قايتۇرما! – قەتئىي قىياپەتتە دېدى خەمىت مۇسلىموۋ.

–ماقۇل، مۆرتى كەلسۇن، ھازىر ئەمەس، – دېدى غېنى ۋە :

–كلۇبنىڭ ئۈستىدىكى چېدىرىغا ئورنىتىلغان ئىككى پۇلېميوت خېلە ئاۋارە قىلىۋاتىدۇ. ئاۋال شۇنىڭ ئۈننى ئۆچەرسەك دېمەكچىمەن.

–ئۇنىڭغا قانداق چىققىنى بولىدۇ؟

–كلۇبقا ئوت قويىمىز.

غېنى كلۇبقا ئوت قويۇش پلانىنى سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن ھەممە ئۆز پوزىسىيەلىرىگە تارقىلىشتى. كەچ كىرگىچە ئارىلاپ-ئارىلاپ ئېتىشىۋازلىق داۋام قىلىسىمۇ، ھەر ئىككى تەرەپ ھۇجۇمغا ئۆتتۈشمىدى. يېرىم كېچە بولغاندا غېنى نىلقىدا قوشۇلغان پىدائىيلاردىن بىر قاۋۇل يىگىت بىلەن يەنە بىر ياش بالىغا ئىككى قەلەي تۇڭ كېروسىننى كۆتەرتىپ، باشلاپ ماڭدى. ئۇلار كلۇبقا پاسىلداش ئۆيلەرنىڭ بىرىدىن ئىككىنچىسىگە ئۆتۈپ، كلۇبقا يانداش تامغا كېلىپ توختاشتىدە، تامغا بويلاشقان غېنى ئەتراپقا زەڭ قويۇپ قارىدى. كلۇبنىڭ ئىچكى ھويلىسىدا چېرىكلەر كۆرۈنمىدى.

ــ كلۇبنىڭ كەينى ئىشىگى قاياقتا؟ ــ ئاستا، پىچىرلاپ سورىدى غېنى ئىلقىلىق يىگىتلەردىن.
ــ سول قول تەرەپتە.
غېنى باشقا گەپ سورىمايلا خەنجىرىنى غىلاپىدىن سۇغۇرۇپ ئېلىپ، سوقما تامنى تېشىشكە باشلىدى. ئۇ خۇددى دوغاپقا مۇزنى چاكۇشلىغاندەك، شۇنداق چاققانلىق بىلەن تەشتىكى، ھەش-پەش دېگىچىلا ئادەم بېشى سىققىدەك تۆشۈك ھاسىل بولدى. تۆشۈكنى يەنە سەل كەڭەيتىپ، ھەيرانلىقتا ئىچكە قاراپ تۇرۇشقان يىگىتلەرنىڭ بويى كىچىكىرەككە:
ــ سەن، ئۇكا، ئاستا ئۆملەپ بېرىپ، ھويلا ئىچىنى بايقاپ كەل، ــ دەپ بۇيرىدى غېنى، ياش بالىغا.
بالا سەل ئەيمىنىپ تۇرۇۋېدى، بىردىن تۆشۈككە بېشىنى تىقىپ، يەر بېغىرلاپ ئۆملەپ كەتتى. غېنى ماۋزېرنى بەتلەپ تەييار تۇردى. يىگىت ھەيەل قىلماي، ئىشتىك ئۆملەپ (قورقسا كېرەك) قايتىپ كەلدىيۇ، دېمى سىقىلىپ، دەرھال گەپ قىلالمىدى.
ــ ھېچ، ھېچ كىم يو-يوق...
غېنى يىگىتلەرنى باشلاپ، تام ياقىلاپ مېڭىپ كلۇبنىڭ كەينى ئىشىگىگە باردى. ئىشىككە كۈچۈك بېشىدەك يوغان خىتاي قۇلۇپى سېلىنغان ئىكەن. ئۈچ كىشەننى پاچاقلىغان خەڭزە ئۈچۈن بۇ قۇلۇپ سەي بولامدۇ؟ غېنى قۇلۇپنى ئىككى تولغاپلا يۇلۇۋالدىدە، يىگىتلەرنى ئىچكىرى كىرگۈزۈپ، ئىشىكنى ئىچىدىن بەكىتتى.
ئىككىنىڭ كلۇبنىڭ ئىچكىرىگە باشلاڭلار، ــ ئاستا پىچىرلىدى غېنى.
ھەر ئىككىسىلا كلۇبنىڭ ئىچىنى ياخشى بىلىشىدىكەن ــ ئۇلار تېنىەي، تەنتىرىمەي، پەلەمپەي ئارقىلىق سەھنىگە باشلاپ چىقىشتى. سەھنە ئارقىلىق ئارتىستلار كىيىم يۆتكەيدىغان، گىرىم قىلىدىغان خانىلار ئالدىدىن ئۆتۈپ چوڭ زالغا يېقىن كېلىشكە، يان بۆلمىلەرنىڭ بىرىدە چىراق يورۇغى كۆرۈندى. غېنى دەرھال ئىككى قولى بىلەن ئىككى يىگىتنىڭ مۈرىسىدىن بېسىپ ئولتارغۇزدى. ئۆزى ئاستا، پۈتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ مېڭىپ، ئىشىككە قۇلۇغىنى يېقىپ تىڭشىدى ــ بۆلمە ئىچى. غېنى ئىشىكنى ئىتتىرىۋېدى، ئىشىك غىچىلداپ كەتتى.
ــ سۈي يىگو؟1 ــ ئۈيقىلىق ئاۋاز چىقتى بۆلمە ئىچىدىن.
ــ ۋا يىگو؟2 ــ جاۋاپ بەردى غېنى ۋە ئىشىكنى يۇلۇپ دېگىدەك ئېچىپ، ئىچكىرى كىردىدە، ماۋزېرنى تەڭلەپ، ــ قىمىرلاشما! ــ دەپ خىتايچىلاپ ۋاقىرىدى.
كىچىككىنە كاتنىڭ ئۈستىدە كىيىملىرىنى يەشمەيلا ئىككى چېرىك ياتاتتى. بۆلمە ئىچى تولغان يېمەك-ئىچمەك .

1سۈي يىگو؟ ــ كىم بۇ؟
2ۋو يىگو ــ بۇ مەن.

ئىككىسى تاماق تۇشۇغۇچىلار بولسا كېرەك، ماۋزېرنىڭ تەڭلەنگەن مۇسىنىدىن قورقۇپ «ئەي، ياۋ!» دەپ زارلاشتىيۇ، شۇ ئان كات ئاستىغا يوشۇرۇنماق بولۇشتى. غېنى ئۇلارغا تەگمىدى. ئۇڭغىچە يىگىتلەر كىرىشتى.
ئەۋۇ كات ئۈستىگە يۆلەكلىك مىلتىقلارنى ئېلىڭلار! ــ دېدى غېنى يىگىتلەرگە ۋە كات ئاستىغا كىرىۋالغان چېرىكلەرنىڭ بىرىنىڭ پۈتىدىن سۆرەپ چىقىرىپ كلۇبنىڭ ئۈستىدە نېمىلەر بارلىغىنى سورىۋېدى، كلۇبنىڭ ئۆگزىسى ۋە چېدىرىدا بىر ۋزۋود چېرىك بارلىغىنى، چېدىرىدا بولسا ئىككى پۇلېميوت ئورنىتىلغانلىغىنى، بۇ ئىككىسى چېرىكلەرگە يېمەك-ئىچمەك يەتكۈزۈپ تۇرىدىغانلىغىنى

ئېيتىپ بەردى ئاشپەز چېرىك.

غېنى ئاشپەزلەرنىڭ بىرىنى ماتاپ، ئاغزىغا كىر دەسمالنى كەپلەپ قويۇپ، يەنە بىرسىگە شام كۆتەرتىپ، چوڭ زالغا كىردى. شام يورۇغىدا ئىككى تۇڭ كېروسىننى سەھنە پەردىلىرىگە، دېكوراسىيەلەرگە، زالدىكى ئورۇندۇقلارغا، ئىشىك-دېرىزىلەرگە چالا قويماي چاچقۇزدى. ئاندىن يىگىتلەرنى ۋە ئاشپەزنى چىقار ئىشىك يېنىغا باشلاپ كېلىپ، كېروسىنغا چىلانغان چىپتا تۇرتەكنى ياندۇرۇپ:

-قېچىڭلار! - دېدىدە، كلۇبنىڭ ئىچىگە تاشلاۋېتىپ، ئۆزىنى سىرتقا ئالدى غېنى.

ئۇلار قايتىپ ئۆز پوزىسىيەلىرىگە يېتىپ كەلگەن چاغدا ئوتنىڭ ئۇزۇن تىللىرى كلۇبنىڭ دېرىزىلىرىدىن ئېتىلىپ چىقىپ، سىرتقى تامنىڭ پەۋەزلىرىنى يالاپ، ئۆگۈزگە، چېدىرغا يامىشىشقا باشلىغان ئېدى.

ئوت ۋە ئاچچىق ئىس ئىچىدە قېلىشقان چېرىكلەر ئۆگۈزدىن يەرگە سەكرەپ، بەزىلىرى ھودۇقۇقىنىدىن تۆتەك ئىچىدە ئۇ يان-بۇ يان يۈگرىشىپ، چىقار يول تاپالماي قېلىشتى. يەرگە سەكرەپ چۈشكەنلىرىنى بولسا ئوتنىڭ يورۇغىدا نىشانغا ئېلىپ ئېتىپ تاشلاشتى قوزغىلاڭچىلار. غېنى ماۋزېرى بىلەن چەنلىگەننى خاتا كەتكۈزمەي بەش-ئالتىسىنى ئېتىپ ئۆلگەردى.

ساقچى قورغانى تەرەپتىن ياققان ئوقلار بوشقا، ھاۋاغا كەتكىنى بولمىسا، قوزغىلاڭچىلارغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزەلمىدى. شۇندىمۇ پۇلېمىيوتلار توختىماي، ھودۇققان خىتايلار ئېتىشنى داۋام قىلدى.

كلۇبنى ئىستىھكام قىلغان بىر ۋزۋود چېرىكنىڭ يوق قىلىنىشى قوزغىلاڭچىلارنىڭ غەلىبە ئىشەنچىسىنى ئارتتۇرۇپ، ساقچىغا ھۇجۇم قىلىشنى ئاسانلاشتۇرغان ئېدى. ئەندى تەخىر قىلماي ئالغا بېسىش كېرەك. غېنى جەڭچى-پىدائىيلارنى سەپلەپ، ھۇجۇمغا تەييارلىق قىلدى. لېكىن قېرىشقاندەك سول پۈتىنىڭ سىڭرى تارتىشىپ، زىقىلداپ ئاغرىپ ئارامىنى قويمىدى. سوغ، مۇزدەك دەريا سۈيىنى ئۇزۇپ ئۆتكەندىنمۇ ياكى قارىغۇ كلۇپ ئىچىدە پۈتىنى قايرىۋالدىمۇ پۈتىنى سۆرەپ مېڭىشى ئېغىرلىشىپ قالدى. شۇندىمۇ قىينالغىنىنى سەزدۈرمەي، جەڭچى يىگىتلىرىنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ ھەرىكەت قىلدى، ئۇلارنى روھلاندۇردى.

-مانا ئەندى ساقچى قاپقىسىنى پارتلىتىش ۋاقتى يەتتى، - دېدى غېنى توختىماي ئوت ئېچىۋاتقان پۇلېمىيوتلارنى كۆرسىتىپ، - ئەشۇ يالماۋۇزنىڭ ئۇنى بېسىلمىغىچە ئالغا سىلجىماق تەس...

-غېنىكا! - دېدى شۇ ئان پەيدا بولغا خەمىت، - ئەندى رۇخسەت بەرمىسەڭ ئۆزەمگە ئۆزەم رۇخسەت قىلىمەن...

غېنى بۇ قېتىم نېمە دەپ جاۋاپ بېرىشنى بىلەلمەي قالدى. قارىساڭ زوقۇڭ كېلىدىغان بىر نەۋجۇۋان ياش يىگىتنى ئۆلۈم خەتىرىگە بۇيرۇشقا قانداق تىلىڭ بارسۇن؟ بۇ يىگىتما نېمە شۇنچە قادىلىپ تەلەپ قىلىدىغاندۇر، ھە! خەپ، مونۇ كاساپەت پۈتىنىڭ سىڭرى تارتىشمىغاندا ئۆزى مەيدانغا چۈشەتتى، ئۆزى! قانداق قىلىش كېرەك؟

-سەن تېخى بومبا تاشلاپ كۆرمىگەنغۇ، خەمىت...

-بىلىمەن! - ئىشەشلىك جاۋاپ قىلدى غېنىنىڭ بانە ئىزدەۋاتقانلىغىنى سەزگەن خەمىت.

ئارىدا بىر پەس ئېغىر سۈكۈنات ھۆكۈم سۈردى.

-مەيلى، رايىڭنى قايتۇرماي...

-رەخمەت. غېنىكا! ئىشەنچەڭنى ئاقلايمەن! - خەمىتنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرىدىن غۇرۇر، قانائەت چاقناپ كەتتى.

-پەخەس بول، ئۇكا. بېشىڭنى كۆتەرمەي سىلجى... بىز پوتەيگە قارىتىپ ئوق ئېتىپ تۇرىمىز... بومبىنى ھودۇقماي تاشلا !

غېنىنىڭ تاپشۇرۇغى ئاياقلاشقىچە ئىككى تۇگۈن قىلىنغان بومبىلارنى بەلبېغىغا قىستۇرۇپ تەييار

بولغان خەمىت:

ــ پوتەيىنىڭ كۆلىنى ئاسمانغا سورىمىغىچە قايتمايمەن! ــ دېدىدە، كوچا بويلاپ ئۆملەپ ماڭدى.

خەمىت مۇسلىموۋنىڭ شۇ پەيتتىكى مەردانە قىياپىتىنى يالقۇنلۇق سۆزلىرىنى ھېمىشەم خاتىرىلەپ يۈردى غېنى.

خەمىت كوچىنىڭ يېرىمىغا بارغاندا ئاياق ئۆرە تۇردىدە، ئېرىق ئاتلىغاندەك، ئىككى-ئۈچ سەكرەپ يىقىلدى.

ــ نېمە قىلىۋاتىدۇي، مونۇ تەنتەك بالا! ــ ۋاقىراۋەتتى قۇيقا چاچلىرى تىك بولغان غېنى. ئۇ خەمىتكە ئوق تېگىپ يىقىلدى دەپ قورققان، رۇخسەت بەرگىنىگە پۇشايمان قىلىپ، ئۆزىنى ئەيىپلەشكە باشلىغىنى ئېديۇ، لېكىن قەيسەرنىڭ ئۆملەپ كېتىۋاتقىنىغا كۆزى چۈشۈپ «شۈكرى» دەپ يېنىك تىنىق ئالدى. خەمىتكە قارىتا ئېتىلغان ئوقلار ئۇنىڭ بېشىدىن، يېنىدىن، ئالقىپ، يەرگە سانچىلىپ، توپا توزۇتقاندا ئۇنى كۆزىتىپ تۇرۇشقان يولداشلىرى گويا ئوق ئۆزلىرىنىڭ پېشانىلىرىگە تەككەندەك يۈرەكلىرى جىغىلداتتى. تەشۋىش ئىچرە خەمىتكە مەدەت تىلىشەتتى.

ئاخىرى خەمىت چوڭ قاپقىغا يېقىنلاشتى. ئەندى پوتەيدىن يېغىۋاتقان پۈلېميوت ئوقلىرى خەتەرلىك ئەمەس، ئۈستىدىن ئالقىپ كېتىدۇ.

باياتىن تىنىغىنى ئىچىگە سىڭىرىپ، كۆز ئۈزمەي، ئەسەبىي قادىلىپ تۇرغان غېنىنىڭ كۆزلىرى تىندى بولغاي، يېنىدا تۇرغانلارغا قاراپ.

ــ تەييارلىنىڭلار! پوتەي پارتلىشى بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتىمىز، ــ بۇيرۇق بەردى.

خەمىت گراناتىلىرىنى بەلۋېغىدىن يەشتى. ئالدىغا قاتار تىزدى، بىر دەقىقە ئېسىنى يىغدى ۋە شىددەتلىك ئورنىدىن تۇردىدە، ــ ئازاتلىق ئۈچۈن! ــ دەپ ئۈنلۈك ۋاقىراپ، بىر تۇگۈن گراناتىلارنى پوتەيگە قارىتىپ ئاتتىيۇ، ئۆزى بىر گەزچە ھاۋاغا كۆتىرىلىپ، قاڭقىپ يەرگە يىقىلدى. پوتەي پارتلىشى بىلەن تەڭ دېگىدەكلا قوزغىلاڭچىلارنىڭ قۇدرەتلىك «ئۇر-را!» ساداسى تۆرت تەرەپتىن بىردەك ياڭراپ، نىلقا زىل-زىلىگە كەلگەن ئېدىكى، ھەممىنىڭ ئالدىدا ماۋزېرىنى ئېگىز كۆتىرىپ «ئالغا، ئالغا» دەپ نەر تارتىپ كېلىۋاتقان غېنى قاپقا ئالدىدا جانسىز ياتقان خەمىتنى بېسىپ ئۆتەلمەي توختاپ، جەسەتنى دەس كۆتىرىپ ئوڭ مۈرىسىگە ئالدىدە، سول قولىدا ئاتقان پېتى ئالغا قاراپ يۈگەردى.

كلۇبنىڭ كۆيۈشى، چوڭ قاپقىنىڭ پارتلىشىدىن كېيىن تۆرت تەرەپتىن ھالقىغا ئېلىنغان خىتاي چېرىكلىرى تەھلىكىگە چۈشۈپ، چېكىنىشكە، بەزىلىرى مىلتىقلىرىنى تاشلاپ دالدا جاي ئىزدەشكە باشلىدى. دەل شۇ پەيتتە ساقچى قورغانىنىڭ جەنۇبىي ۋە غەربىي تەرەپلىرىدىكى پوتەيلەر كەينى-كەينىدىن پارتلاپ، قوزغىلاڭچىلارنىڭ «ئۇر-را!» ساداسى چېرىكلەرنى تېخىمۇ دەھشەتكە سېلىپ، ئۇلار قارشىلىق كۆرسىتىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، جېنىنى قۇتۇلدۇرىدىغان جاي تاپالماي قېلىشتى ــ خىتايلار ئاق بايراق كۆتىرىپ، تەسلىم بولۇشقا مەجبۇر بولدى.

ــ ئېتىشنى توختىتىڭلار، مۇسۇلمانلار! ــ دەپ جار سالدى قورغاننىڭ ئۈستىگە ئاق بايراق كۆتىرىپ چىققان نۇسۇپقان چۈيجاڭ1. ئۇ گومىنداڭچىلارنىڭ ئىشەشلىك خادىمى بولغاشقا خىتايلار ئارىسىغا كىرىۋالغان.

ــ قۇرالنى تاشلاپ، تەسلىم بولۇڭلار! ــ ئەمىرانە خىتاپ قىلدى غېنى باتۇر.

غالىپلار ئاغزىدىن چىقىدىغان بۇ تەرىقە قۇدرەتى-كامىل ئىبارىلەر بىرىنچى قېتىم، سەھەر مەزگىلىدە نىلقا ھاۋاسىدا ياڭرىدى.

1چۈيجاڭ ــ رايون باشلىغى

ئون سەككىزىنچى باپ

1944 - يىلى، 7-ئوكتيەبر كۈنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىلى ۋىلايىتىگە تەۋە نىلقا ناھىيەسى مۇستەملىكىچىلەرنىڭ ئاسارىتىدا ئازات قىلىندى. ھاكىمىيەت يەرلىك خەلقلەر - ۋەتەن ئىگىلىرىنىڭ قولىغا ئۆتتى. شۇ غەلىبە تەنتەنىسى كۈنىلا يەرلىك خەلق ۋەكىللىرىدىن تەركىپ تاپقان ناھىيەلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئاساسى قۇرۇلدى. يېڭى مەمۇرىيەت، يېڭى تەرتىپ ۋە يېڭىچە ئەركىن ھايات بەرپا بولدى.
بۇ شانلىق غەلىبە ساداسى چاقماق تېزلىكىدە ئىلى ۋادىسى تيان-شان ۋە جۇڭغار تاغلىرىدىن ئېشىپ، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاننى بويلاپ ياڭرىدىكى، خەلقنى كۈرەشكە، قۇراللىنىشقا چاقىرغان، چەت ئەل باسقۇنچىلىرىنى ئانا ۋەتەندىن قوغلاپ چىقىرىش ۋاقتى يەتكەنلىكىنى جاكالىغان ئىدى.
ئازاتلىق ۋە مۇستەقىللىق تۇغىنى كۆتەرگەن نىلقا قوزغىلاڭچىلىرى بىرىنچى قەدەمنى باستى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئۇزۇن مۇساپە تۇرۇپتۇ. ئەندىكى قەدەم غۇلجىغا، ئاندىن نېرىسىغا - ۋەتەن بويلاپ يۈرۈش قىلىش كېرەك، دۈشمەننىڭ توسالغۇ-ئىستىھكاملىرىنى بۇزۇپ ئۆتۈش كېرەك، مۇرەككەپ ۋە قانلىق جەڭلەر تېخى ئالدىدا...
نىلقا ئىشغال قىلىنىشى بىلەن پەيت كۈتۈپ تۇرۇشقان خەلقلەر توپ-توپ بولۇشۇپ قوزغىلاڭچىلارغا قوشۇلۇشقا باشلىدى. خىتاي مۇستەبىتچىلىرىنىڭ زۇلۇم ئوچىغى بولغان زىنداندىن ئازات قىلىنغان مەھبۇسلارمۇ ئۆز ئۆيلىرىگە - ئائىلىلىرىگە قايتىشماي قوللىرىغا قۇرال ئېلىپ سەپكە قېتىلدى. جەڭدە غېنىمەت ئېلىنغان قۇرال-ئەسلاھالار يېڭى جەڭچى-پىدائىيلارغا تارقىتىلىپ بېرىلدى. ئەندى قۇراللىق قوزغىلاڭچىلارنىڭ سانى مىڭدىن ئېشىپ، كۈچلۈك ھەربىي شەكىلگە كىرگەن، روھىي-كەيپىياتى ئۈستۈن جەڭگىۋار قىسىمغا ئايلانغان. نىلقا بولسا كىچىك ھەربىي شەھەر تۈسىگە كىرگەن ئىدى .
بۈگۈن غېنى باتۇر (نىلقا جېڭىدىن كېيىن ئۇنى خەلق «باتۇر» دەپ ئاتاشقا باشلىغان) پاتىخ مۇسلىموۋ باشلىق جىددىي مەجلىس بولدى. بۇ مەجلىس تاغ ئۆڭكۈرلىرى ياكى توقايلىقلاردا ئەمەس، سابىق شەنگەن ئىدارىسىدا - يېڭى ھاكىمىيەت بېناسىدا داۋام قىلدى.
"شەھەرنى ئېلىشتىن كۆرە ساقلاپ قېلىش تەس" دېگەندەك، - دەپ باشلىدى سۆزىنى پاتىخ، - مانا، نىلقا ئېلىندى، بىر ناھىيەنىڭ خەلقى ئازاتلىققا ئېرىشتى. ئەندى بىز نىلقىنى ساقلاپ قېلىشلا ئەمەس، بەلكى ئالغا قاراپ يۈرۈش قىلىمىز. لېكىن دۈشمەننى بوش چاغلىماسلىقىمىز، تەۋەككۈلچىلىك قىلماسلىقىمىز كېرەك. پۇختا تەييارلىق قىلايلى. ئۇرراچىلارنى ھېساپلىمىغاندا قولىدا مىلتىغى بارلارنىڭ نەق سانى مىڭغا يەتتى. بۇلارنىڭ تولىسى يېڭى قوشۇلغان خام قوللار، مىلتىقنى ئوڭشاپ تۇتالمايدۇ. جەڭ بولۇپ قالسا ئۆزلىرىنى ئېتىۋېلىشى مۇمكىن، - دېدى، - غېنى ۋە: - مىڭدىن ئوشۇق ئادەمگە ئات، ئېگەر، كىيىم، يېمەك-ئىچمەك كېرەك. ھازىرغۇ خەلق خوشاللىقىدىن بىزنى بېقىۋاتىدۇ. ھېمىشەملا يۇك بولىۋەرسەك، خەلقنىڭ رايىنى قايتۇرۇپ قويۇمىز.
-ئون مىڭلىغان قويى، مىڭلىغان ژىلقىسى بار بايلاردىن ئالمايمىزمۇ. يامىنى كەلسە قەرىز بېرىپ تۇرار، - پىكىر بەردى ئوسمان، ئادەتتىكى ئالدىراقسانلىقى بىلەن.
-ھەرگىز، - كەسكىن دېدى پاتىخ، - مەيلى بېيى، مەيلى گادىيى بولسۇن، خەلقتىن مەجبۇرىي ھېچ نەرسە ئالمايمىز. ئەمما ئىختىيارى ئىئانە قىلسا، ياق دىمەيمىز.
-قاچان مەتەم پىقسىق بايلار ئۆز ئىختىيارى بىلەن بىر نەرسە بەرگىنى بار؟ - دېدى ئوسمان.
-بىزنى تەبرىكلەپ، سوغا-سالام ئەكەلگەن يەنە شۇ كەمبەغەل-چۇمبەغەل خەلق. بايلار ئۆيلىرىدىن چىقىشماي، قانداق بولار ئېكىن دېيىشىپ، تىڭشاپ يېتىشىپتۇ، - قوشۇمچە قىلدى رەپىق.
-بىزگە پىدائىي بولۇپ قوشۇلغانلارمۇ ساپ كەمبەغەللەرنىڭ باللىرى، - دېدى ئەكبەر.

-ئەتە-ئۆگۈن ئاش پىشىپ تەييار بولغان چاغدا چۆمۈشنى شۇ بايلىرىڭ تارتىۋالارمىكىن تېخى! غېنىنىڭ كىنايىسىغا ھەممە كۈلۈشتى.

-ھازىرچە باي، كەمبەغەلنى ئايرىمايلى. كىم بولسا شۇ بولسۇن خىتاي قاراقچىلىرىغا قارشى قول كۆتەرسە بولغىنى، ـ دېدى پاتىخ.

يىگىتلەر دېگىنىدەك قوزغىلاڭچىلار سېپىگە قوشۇلغانلارنىڭ ئەسكەرىيىتى ئۇتتۇر ئوقەت كەمبەغەللەر، ئوتتۇر ھال دېھقانلار، ھۈنەرۋەن-كاسىپلار ۋە زىيالىلار بولۇپ، چوڭ باي-سودىگەرلەر، زېمىندار-چارۋىدارلار تېخى «بېتەرەپ» پوزىسىيەنى تۇتۇپ، قوزغىلاڭنى قىزغىن ھىمايە قىلىشمىغان، ئايرىم مۇتەئەسسىپ جاھىللار گومىنداڭچىلاردىن ئۈمۈت ئۈزمەي ئۇلارغا خىزمەت قىلىشنى داۋام قىلماقتا ئىدى. قوزغىلاڭچىلار بۇ ئەشەددىي ساتقۇنلارنىڭ بىر نەچچىسىنى خەلق تەلىۋى بىلەن ئېتىپ تاشلىغان بولسىمۇ، تازىلاش دائىرىسىنى كەڭەيتمەي، «كەچۈرۈم» سىياسىتىنى قوللاندى. مىللىي خائىن، ۋىژدانسىز ساتقۇنلارغا نىسبەتەن بۇ تېرىقە يۇمشاق مۇئامىلىنىڭ ئاقىۋىتى مۇستەقىللىق ئۈچۈن قانچىلىك زىيان-زەخمەت يەتكۈزىدىغانلىقىنى ئۇلار ئەتراپلىق ئويلاشمىغان بولسا كېرەك. ئەسىرلەر مابەينىدا مۇستەقىللىقتىن ئايرىلىپ، دۆلەتنى ئىدارە قىلىش قائىدە-تەرتىپلىرىنى ئۇنتۇپ قالغان ئۇيغۇرلار دۆلەت ئىشى بىلەن شەخسىي مۇئامىلە چېكىنى ئايرىلاشتۇرۇۋېتىپ، ئورۇنسىز ئالىيجاناپلىق ۋە كۆڭۈلچەكلىكنىڭ دەردىنى ئاز تارتتىمۇ؟!

-مەيلى، ـ دېدى پاتىخنىڭ رايىغا باققان غېنى سەن ئەشۇ پىقسىق سودىگەر-بايلىرىڭدىن سادا چىقىرالىساڭ شۇلار بىلەن ھەپىلەش. بىزنى جەڭ قىلىشقا قويۇپ بەر، قانداق دېدىم، يىگىتلەر؟

توغرىسىمۇ شۇدە! پاتىخ ئەۋەزى ھاكىملىقىنى قىلسۇن، بىز سوقۇشۇپ شەر ئېلىپ بېرەيلى، ـ يەنە ھەممىدىن بالدۇر ئوتتۇرىغا چۈشتى ئوسمان.

ئەكبەر، نۇر، غالدان ۋە باشقىلار ئۆز پىكىرلىرىنى ئېيتىشقاندىن كېيىن، پىكىر بىرلىكى ئۈچ ئاساسىي مەسىلىگە توگۇلدى. بىرىنچىسى: غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىش ئالدىدا جەڭچى-پىدائىيلارنى مىلتىق ئېتىش ۋە جەڭ قىلىشقا مەشىق قىلدۇرۇش. بۇ ئىشنى غېنى باشقۇرىدۇ: ئىككىنچى مەمۇرىي ئىشلارنى باشقۇرۇش ۋە جەڭچىلەرنى تەمىنلەش، گومىنداڭچىلاردىن غېنىيمەت ئېلىنغان مال-مۈلۈكنى باشقۇرۇش قاتارلىق ئىشلارنى پاتىخ باشقۇرىدۇ؛ ئۈچىنچىسى: نىلقا ناھىيەسىگە تەۋە يېزا-قىشلاقلىرىنىڭ يېزا باشلىقلىرىنى، قازاق، قالماقلارنىڭ ئېل، ئائۇل باشلىقلىرى: ئاقالاقچى، زەڭگى، ئۇكۇرداي، كۈندې قاتارلىقلارنى شۇ خەلقنىڭ رازىلىقى بىلەن قايتىدىن بەلگۈلەپ، يېزا-قىشلاقلاردا يېڭى خەلق ھاكىمىيىتىنى تىكلەش ۋە خەلقنى گومىنداڭچىلارغا قارشى سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈش ئوخشىغان مۇھىم مەسىلىلەرنى ئىجرا قىلىشقا قارار قىلىندى.

****

غۇلجا شەھىرىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان نەچچە يۈرۈش چوڭ ئىمارەت شەھەر بويىچە ئەڭ ئالىيتە ئىمارەت بولۇپ، ئۆز زامانىسىدا مەشھۇر ۋېلىۋاي يولداشېۋ تەرىپىدىن بىنا ئېتىلگەن ئۈچ زور قۇرۇلۇشنىڭ بىرى: ياركەنت شەھىرىدىكى مەدرىسە، غۇلجىدىكى بانكا بىناسى ۋە موشۇ ئىمارەتتۇر. مەنچىڭ، يان-زىڭشىڭ، جىڭ-شۇرىن، شىڭ-شىسەي ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋرلەردە بۇ بىنا بىردە مەخسۇس رېزىدېنسىيە، بىردە ھەربىي مەمۇرىي مەھكىمە بولغان بولسا، ئەندىلىكتە سىلىڭ بۇ ـ دۇبنىيە شتابقا مەركەزلەشكەن بولۇپ، شىنجاڭ (شەرقىي تۈركىستان) ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ پاۋقۇلاددە ۋەكىلىمۇ شتابقا ئورۇنلاشقان ئىدى.

1944 ـ يىلى، سېنتيەبىر ئېيىدا شىنجاڭدا ئون يىل قانلىق ھۆكۈمرانلىق قىلغان شىڭ-شىسەي ئورنىدىن بوشىتىلىپ، ئىچكى خىتايغا يۆتكەلگەندە، ئۇنىڭ ئورنىغا ئۇ جۇشى بەلگۈلەنگەن ئىدى. بۇ گومىنداڭچى قېرى تۈلكە شىڭ-شىسەينىڭ قانلىق ئىزىنى يۇيماقچى بولۇپ، ئۆلكە خەلقىگە بىر

مۇنچە «ياخشىلىقلارنى» ۋەدە قىلغان ۋە ئون يىللاپ قاراڭغۇ زىندانلاردا يېتىپ، قىرغىنىدىن ئامان قالغان بىر تۈركۈم مەھبۇسلارنى ئازات قىلغان. شۇلار ئىچىدىكى غۇلجىلىقلارغا «پاراكەندىلىك سېلىشۋاتقان ئالتە ئوغرىغا» پەندى-نەسىھەت قىلىپ قويۇشنى جېكىگەب بولسىمۇ، ئۇلاردىن بەزىلىرى غۇلجىغا كېلىش بىلەن مەخپىي تەشكىلاتقا قوشۇلۇپ كېتىشكەن ئىدى. ئۇ جۇشى ــ «ئىسسىيانكار جاي» ئىلىغا ئىچكى خىتايدىن بىللە چىققان ئۆزىگە ئىشەشلىك ئادىمى داۋ سىلىڭنى 1 مەخسۇس، پاۋقۇلاددە ۋەكىل قىلىپ بەلگۈلىدى. داۋ كەلگەندىن كېيىن شىڭ-شىسەينىڭ مەخسۇس ۋەكىلى لىيۇبىڭدىنىڭ ھوقۇق دائىرىسى چەكلەندىيۇ، لېكىن يەرلىك شارائىتنى ياخشى بىلىدىغان، تەجرىبىلىك جاسۇسنىڭ تەسىر دائىرىسى كۈچلۈك بولغاشقا ئۇنىڭ بىلەن ھېساپلىشاتتى، ھەممە ئىشتا ئۇنىڭ پىكىر-مەسلىھەتلىرىگە ئېتىۋار بېرىلەتتى. بۈگۈنمۇ زۆرۈرىيەت تۈپەيلىدىن كېچىدە چاقىرىلغان ھەربىي كېڭەشنى لىيۇبىڭدى كەلمىگىچە باشلىمىغان داۋ سىلىڭنىڭ ئەسەبىلىرى قايناپ، لىيۇبىڭدىنى ۋاقتىدا ھازىر قىلمىغان شتاب باشلىغىنى كايىدى. ئاخىرى، جۇۋازغا قوشقان ئۆكۈزدەك پۇشۇلداپ كابىنېتقا كىرگەن لىيۇبىڭدى، ئىشىك تۈۋىدە توختاپ چوڭقۇر تىنىق ئالدىدە، ئالچاڭلاپ كەلگەن پېتى تۆردىن ئورۇن ئالدى ۋە ھاۋا سالقىن بولسىمۇ، بۇژغىرىغان گۆرەنلىرىنى قول ياغلىغى بىلەن سۈرتۈپ:

ــ كۈتتۈرۈپ قويمىغاندىمەن، جانابىي داۋ؟ ــ ئۇزۇر سورىدى، ھاسىراپ تۇرۇپ.

ــ ھېچ ۋاقىئەسى يوق.

ــ ئەھۋالىمىز ماختىنغىدەك ئەمەسقۇ دەيمەن، جانابىي سىلىڭ؟ ــ تەنە ئارىلاش دېدى لىيۇبىڭدى، تىنىق ئالغاندىن كېيىن.

ــ ئەسكەرلىرىمىز تاغ شارائىتىنى ياخشى بىلمىگەشكە چېكىنىشكە مەجبۇر بولغان. ئېيتماقچى: سىز تەرەپتىن كۆرسىتىلگەن ئىككى چەنتۇ ــ مۇختەر ھاجى بىلەن نودەر زۇڭگەنلەرنىڭ ھېچ پايدىسى بولمىدى، ــ دەپ لىيۇبىڭدىگە داقاق قىلدى داۋ سىلىڭ.

ــ خەۋىرىم بار. بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىز غېنى ئوغرى باشلىغان ئالتە توك-توك زېۋازىلارنىڭ سۈرىدىن قورقۇپ، مىلتىقلىرىنى تاشلاپ قاچقاندا ئۇ قۇرالسىز ئىككى چەنتۇ نېمە قىلالىسۇن؟ ھېلىما ئوغرىلارغا قوشۇلۇپ كەتمەپتۇ دەڭا!

لىيۇبىڭدىنىڭ ئاچچىق تەنىسى تەسىر قىلسا كېرەك ئەتىمالىم، داۋ ۋە شتاب باشلىغى بىر-بىرىگە مەنىلىك قاراشتى. ھەر ئىككى باشلىق روي بەرگەن مەغلۇبىيەتنىڭ تۈپ سەۋەپلىرىنى ياخشى بىلىشسىمۇ، تەن بېرىپ ئىقرار بولۇشقا جۈرئەت قىلىشالماي، ئەيىپنى بىر-بىرىگە دۆڭگەشكە، مەركەز ئالدىدىكى جاۋاپكەرلىكتىن قېچىشقا تىرىشاتتى. ھەربىي كېڭەش باشلانماي تۇرۇپلا تەنە-تاپا قىلىشمۇ بېجاز ئەمەس، ئەلۋەتتە. بۇلارنىڭ بىرى سابىق مۇرەببەسىدىن ئايرىلىپ، مەنسەپ ئورنى تۆۋەنلىگەن، ئىككىنچىسى بولسا ئۆز مۇرەببەسىنىڭ سايىسىدا يېڭى مەنسەپكە مىنگەن. ئۇلار بىر مەقسەت ئۈچۈن كۈرەشسىمۇ، شەخسىي رىقابەت ۋە ئاداۋەتتىن خالى ئەمەس ئېدى.

1سىلىڭ ــ دىۋىزىيە رەھبىرى (باشلىغى)

نىلقىنى قوزغىلاڭچىلار ئىشغال قىلغاندىن كېيىن سەراسىمغا چۈشكەن خىتاي ھەربىي-مەمۇرىي ئەمەلدارلىرى قانداق بولمىسۇن «ئوغرىلارنى» نىلقىدىن ئالغا باسقۇزماي تۇرۇپ تارمار قىلىشنى پلانلىغان. جاڭ ئىسىملىق پولكوۋنىك قوماندانلىغىدا بىر پولك ياخشى قۇراللانغان ئەسكەر-چېرىكلەرنى ئۈچ تەرەپتىن: باسىلگەن، سۇلتانئۇۋەيس، قارايوتا تەرەپلەردىن ھۇجۇم باشلاپ نىلقىنى مۇھاسىرىگە ئالماق بولۇشقان. بۇ چېرىكلەر نىلقىغا يەتمەي ئالدى ئۇلاستايغا ئۇلاشقىچە

غەنى باتۇر باشچىلىغىدىكى جەڭچى-پىدائىيلار دۈشمەن ئالدىغا چىقىپ شىددەتلىك ھۇجۇم باشلىدى. قاراسۇ دېگەن يەردە مۇداپىئە تۇتۇپ قارشىلىق كۆرسەتكەن بولسىمۇ، ئۇستۇنلۇكنى ئالغان قوزغىلاڭچىلار ئۇلارنى بۇ يەردىنمۇ سۈرۈپ چىقىرىپ، تا سۇلتاپ ئۇۋەيس مازارىغىچە قوغلاپ باردى.

غېنى باتۇر موشۇ كۈنگىچە شۇ قىيامەت جەڭدە قانداق قىلىپ ئۆزىگە ئوق تەگمەي تىرىك قالغانلىغىغا تەئەججۇپ ئەيلەيدىكەن، ئەڭ يېقىن دوستى، سەپدىشى ئەكبەر باتۇردىن مەڭگۈ ئايرىلغانلىغىغا ئېچىنىدۇ، ئۆكۈنىدۇ، ئەپسۇسلىنىدۇ.

شۇ مەغلۇبىيەتتىن كېيىن خىتاي مەمۇرلىرى «ئالتە ئوغرى» كىم ئېكەنلىگىنى، ئۇلار بىر تەسادىپى ئادەملەر بولماي، مۇئەييەن تارىخىي شارائىتتا خەلىق ئىچىدىن يېتىلگەن ئىسيانكارلار، ئازاتلىق تۇغىنى كۆتەرگەن جەڭگىۋارلار ئېكەنلىگىگە قايىل بولۇش بىلەن بىللە ئۇلاردا قورقۇنۇچ، تەھلىكە پەيدا بولغان ئېدى. بۇ كېچىدە ھەربىي كېڭەشتە «مۆشۈكتىن يولۋاسقا» ئايلىنىۋاتقان ئىسيانكارلانى دەپنە قىلىش چارىلىرى قارالماقچى.

–ئاخبارات بېرىڭ، ساۋ سەنمۇجاڭ! – دېدى داۋ سىلىڭ، شتاب باشلىغى ساۋغا.

–ياۋ! – ئورنىدىن تۇردى ساۋ ۋە تامغا ئېسىقلىق تۇرغان ھەربىي خەرىتىگە يېقىن باردى، كۆرسەتكۈچ بىلەن بەلگۈلەرنى كۆرسەتتى، – ئىسيان كۆتەرگەن ئوغرى-زىۋازىلار – دەپ باشلىدى ئۇ «زىۋازا» ئىبارىسىنى ئۇرغۇ بىلەن قەيىت قىلىپ ۋە ئېغىر كەلگەندەك تامغىنى قىرىپ، – زىۋازىلار ھازىر نىلقا شەھەرچىسىنى ئاساسىي بازا قىلىپ، نىلقا ناھىيەسى ۋە كۈنەس ناھىيەسىنىڭ غەربىي قىسمىنى تاكى توققۇزتارا ناھىيەسىگىچە ئىشغال قىلىپ تۇرماقتا. موشۇ دائىرىدىكى «ئاق قوي» فېرمىسى ۋە باشقا دۆلەتكە تېگىشلىك مال-چارۋا، مۈلۈكلەرنى نىلقىغا يۆتكەپ كېتىشكەن. ئۇلار بۇ تەۋەدىكى خەلىقنى باشقۇرۇپ، ئەركىن ھەرىكەت...

–سانى قانچىگە يەتكەن؟ – ساۋنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى ليۇبىڭدى.

–ئىككى مىڭچە. بۇلاردىن مىڭدىن ئوشۇغىدا قۇرال بار. قالغانلىرى «ئۇ-راچىلار»، ئات چېپىپ قىلىچ-سۈرەن سالىدىغانلار – تاغ ئىچىدە. ئۇلارنىڭ دەھشەتلىك كۆرۈنۈشى شۇ بولسا كېرەك...

–توختاڭ، سەنمۇجاڭ! ئوغرى-زىۋازالار سۇلتان ئۇۋەيس مازارىنى ئىشغال قىلىپ، نېمە سەۋەپتىن تاشلاپ، نىلقىغا چېكىنىشتى؟ – سورىدى ليۇبىڭدى.

–مېنىڭچە بولغاندا، تولا ئالغا ئىچكىرلەپ كىرىشتىن قورقۇشسا كېرەك.

–ياق. ئۇنداق ئەمەس، – قەتئىي رەت قىلدى سەنمۇجاڭنىڭ پىكرىنى ليۇبىڭدى، – زىۋازىلار بىزنى يەنە ھۇجۇمغا ئۆتىدۇ دەپ تاغ ئىچىگە تارتىپ، زەربە بەرمەكچى – بىزنىڭ ھېساۋىمىزغا قۇرال سانىنى ئاشۇرماقچى.

–بۇ ئېنىق. لېكىن زىۋازىلار، ئېلىنغان مەلۇماتلارغا قارىغاندا، غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىشقا جىددىي تەييارلىق كۆرۈشمەكتە، – دېدى ساۋ سەنمۇجاڭ ۋە خەرىتىگە قاراپ – مازار، تار، سىپتاي يېزىلىرىنى ئالدىنقى سەپ قىلىپ، مۇداپىئە تۇتىمىز – ئوغرىلارنىڭ غۇلجىغا كېلىش يولىنى توسايمىز. ئەينى ۋاقىتتا غۇلجا مۇداپىئەسىنى كۈچلەندۈرىمىز.

"ئوغرى-زىۋازىلارنى ئۈگىسىدىن چىقارماي تۇرۇپ يوق قىلىمىز" دېگەندىن قېلىپ، ئەندىلىكتە مۇداپىەگە چۈشۈپ قالدۇقمۇ؟ – سوغ كۈلدى ليۇبىڭدى تەرىنى تۇرۇپ، – ئەگەردە، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ نىلقا، ئۇلاستاي، قاراسۇ، باسىلگەندىكىدەك جەڭ قىلىدىغان بولساق، جاناپلار، ئورنىمىزنى ئۆز ۋاقتىدا بوشىتىپ بەرگىنىمىز دۇرۇس بولار، – دەپ ئولتارغان كرېسلونىڭ تايانچىسىنى مۇشلىدى ئۇ.

–سىز، ليۇ جەنساجاڭ، بىر ئاز چۈشكۈنلۈككە بېرىلىپ قاپسىز، – رەددىيە بەردى داۋ سىلىڭ... بىز ئۇيغۇرلارنىڭ نەچچە قېتىمقى ئىسيانىنى باستۇرغان ئېكەنمىز، بۇ قېتىممۇ باستۇرۇشقا كۈچىمىز، يەم-پاراستىمىز يەتكۈلۈك.

–ئۆتمۈشنى ھازىرقى زامانغا سېلىشتۇرۇشقا بولمايدۇ. مىللىي زىيالىلارنىڭ ئاڭ-سېزىمىمۇ

باشقىچە. ئۇلار يان خوشنا قازاقستان، ئۆزبەكستانلاردىن ئۇلگە ئالماي تۇرالامدۇ؟ ـ دېدىدە، پاپكىسىدىن بىر نەچچە نۇسخا تەشۋىق ۋاراقلارنى چىقاردى ليۇبىڭدى، ـ مانا، ئۆتمۈشتە «ئىسلام ئاچىمىز»، «غازات قىلىمىز» دەپ ئىسيان كۆتەرگەن بۇ خەلق، ئەندى «مۇستەقىل ئۇيغۇرستان قۇرىمىز»، شەرقىي تۈركستان رېسپۇبلىكىسى ئۈچۈن كۈرەش قىلىمىز» دېگەن شۇئارنى مەيدانغا ئاتماقتا.

داۋ سىلىڭ خىتايچىغا تەرجىمە قىلىنغان ۋاراقلارنى ئالدىرىماي كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقتى. «ئازاتلىق ئۈچۈن كۈرەش» تەشكىلاتى ۋە نىلقا قوزغىلاڭچىلىرى تەرىپىدىن تارقىتىلغان بۇ تەشۋىق ۋاراقلاردا ليۇبىڭدى قەيت قىلغان ئىبارىلەر، خەلىققە قارىتا مۇراجىئەتلەر، خىتاي مۇستەملىكچىلىرىنىڭ خۇنۇك ئەپتى-بەشىرىسىنى پاش قىلىدىغان، كۈچلۈك رەت قىلىپ بولمايدىغان دەلىل-ئىسپاتلار قىسقا، لېكىن شۇنداق مەزمۇنلۇق يېزىلغانكى، ھەر بىر ھەرپ خىتاي مەمۇرلىرىنىڭ يۈرەكلىرىگە نەشتەر بولۇپ سانچىلاتتى، تەشۋىشنى ئارتتۇراتتى. داۋ سىلىڭنىڭ سۇر يۈزى بىلەيدەك كۆكەردى، پەۋاز قاپاقلىرى تۈرۈلدىيۇ، لېكىن ئىچكى ۋەس-ۋەسىنى بىلىندۈرمەسكە تىرىشتى:

ـ خۇن دەن ـ ھارامزادە! ـ دەپ پىغان چىقاردى ئۇ ۋە ليۇبىڭدىگە تىكىلىپ، ـ زىۋازىلار نېمە دەپ جۆلىسە جۆلىۋەرسۇن... لېكىن، لېكىن... ـ داۋ دېمەكچى بولغان سۆزىنى كۆشىگەندەك، بىر نەپەس تىل ئۈچىدا تۇتۇپ، ئاخىرى دەۋەتتى، ـ ئۇلارنىڭ كەينىدىكى تىرەنچىسى...

ـ شۇنىڭ ئۈچۈن چەتنىڭ ئارىلىشىنى چەكلەش بىلەن چېگارىنى تېخىمۇ پۇختىلاش لازىم.

ـ بۇ كۆن تەركىۋىدىكى مەسىلە، ـ دېدى ليۇبىڭدىگە جاۋاۋەن داۋ، ـ سىز بىلەن بىزنىڭ ۋەزىپىمىز ئىچكى ماجرانى بېسىشتىن ئىبارەت... غۇلجا خەلقى زىۋازىلارغا ماسلىشىپ، توپىلاڭ كۆتىرەرمۇ؟

ـ ھە ياكى ياق دەلەلمەيمەن... ۋالەيكىن ھەر نەكى خەۋپىنىڭ ئالدىنى ئېلىشىمىز كېرەك.

ـ مەسىلەن؟

ـ خەلىقنى باشلاپ ماڭىدىغان تەسىرلىك كىشىلەرنى قاماقا ئېلىشىمىز...

ـ بۇ ئۇسۇلدىن نەتىجە چىقمىدىغۇ ـ ئەكسىنچە خەلىقنىڭ غەزىۋىنى قوزغاپ، قوزغىلاڭنى يېقىنلاشتۇردۇق.

ـ مەن ئۆز پىكرىمنى تەكىتلەيمەن، ـ دېدىدە، قاماقا ئېلىنىدىغانلارنىڭ نوۋەتتىكى تىزىمىنى داۋغا كۆرسەتتى ليۇبىڭدى.

راخىمجان، خاسىمۇجاڭ، ـ مەي مەيتىجان مەخسۇم... ـ قارا تىزىمدىكىلەرنى ئوقۇدى داۋ ۋە ئويلىنىپ قالدى. ئەگەر، بۇ تىزىمدىكى مۆتىۋەر زاتلارنى قاماقا ئالىدېكەنمىز، كۆيۈپ تۇرغان ئوتقا ياغ چاچقان بولىمىز، ياخشىسى ئۇلارنى نازارەت ئاستىدا تۇتۇپ، ئىلاجە بار ئۆزىمىزگە جەلىپ قىلايلى.

ھەربىي كېڭەش خىتاي پەدىسىدە ئۇزۇن مۇلاھىزىلەردىن كېيىن، شتاب باشلىغىنىڭ مۇداپىە پلانىنى ماقۇللىدى: كۈرە-سۇيدىڭدىكى ھەربىي قىسىملارنىڭ بىر قىسمىنى غۇلجىغا يۆتكەش، ئۈرۈمچىدىن قوشۇمچە ياردەم سوراش قاتارلىق مەسىلىلەر قارالدى ۋە شۇ كۈندىن ئېتىۋارەن شەھەر، يېزىلار ئارا ئىختىيارىي قاتناش چەكلىنىپ، غۇلجىدا ھەربىي ھالەت ئېلان قىلىندى.

ئون توققۇزىنچى باپ

ئەنسىز كېچە. شەھەرنى سۇرلۇك كەيپىيات بېسىۋالغان. كوچىلار خالى. ئادەتتىكى قاتناش، كېلىش-بېرىشلاردىن ئەسەرمۇ يوق ـ گويا شەھەر ئاھالىسى باشقا ياققا كۆچۈپ كەتكەندەك ئېغىر جىم-جىتلىق. پەقەت ئارىلاپ-ئارىلاپ ئاتلىق پاترۇنلارنىڭ توڭغۇلاقتا دۈرۈكلەپ ئۆتكىنى، «زەڭخۇۋا ـ توختا!» دەپ كەپسىز ۋاقىرىغىنى، يىراقتا ئېتىلغان يالغۇز-يېرىم مىلتىق ئاۋازى ۋە لالما ئىشتلارنىڭ ئاسمانغا قاراپ ھۇلاشلىرى ـ ئەنسىزچىلىكتىن دەرەك بەرگەندەك قىلىدۇ.

تاڭغا يېقىن ئىلى دەرياسىدىن كۆتىرىلگەن يېنىك چاڭ تۇتەك ئاستا يېيىلىپ، شەھەر ئۈستىنى ئاق

يويۇق ياپقاندەك پۈركەۋالدى. قاراڭغۇلۇق تېخىمۇ قويۇقلاشتى. دەل موشۇ قاراڭغۇلۇقنى كۆتۈپ تۇرغاندەكلا شەھەرنىڭ غەربىي ۋە غەربىي-شىمالىي قىسمىدىكى ئاھالىلىق ئۆيلەردىن بىرلەپ-ئىككىلەپ دېگەندەك، پەخەسلىك بىلەن چىقىشقان كىشىلەر تام ياقىلىشىپ بەلگۈلەنگەن جايغا ـ «ئالتە شار» مەلىسگە قاراپ مېڭىشقا باشلىدى. «تاما-تاما كۆل توشار» دېگەندەك، بۇ ئادەملەر بارا-بارا كۆپىيىپ، چوڭ ھويلىغا سىغماي، خوشنا ئۆيلەرگە يىغىلماقتا. بۇ كېچىدە توپلانغان ئادەملەر شەھەر قوزغىلاڭچىلىرى: زىيالىلار، ئىشچىلار، ھۈنەرۋەنلەر، ئۆششاق كەسىپ ئېگىلىرى بولۇپ، ئۇيغۇر، قازاق، ئۆزبەك، تاتار، تۇڭگان ۋە باشقا خىتاي ئەمەس مىللەتلەردىن تەركىپ تاپقان. موشۇ تەركىپىنىڭ ئۆزى خىتاي ئەمەس مىللەتلەرنىڭ دەردى بىر، ئارزۇ-ئارمانلىرى بىر ئېكەنلىگىنى ۋە خىتاي ئىستىپداتچى-مۇستەملىكچىلەر ئۇلارنىڭ ئۇمۇمىي دۈشمىنى ئېكەنلىگىنىڭ يارقىن كۆرۈنۈشى ئېدى. قوزغىلاڭچىلارنىڭ بەزىلىرى مىلتىق، بەزىلىرى قىلىچ-نەيزە، ھەتتا تاياق-توخماق بىلەن قۇراللانغان. ھەممىدە بىر مەقسەت، بىر ئىرادە ـ ۋەتەننى ئازات قىلىش، مۇستەقىل ئۇيغۇرستان دۆلىتىنى قۇرۇشتىن ئىبارەت. بۇ ئالىي مەقسەت تۇنۇگۈن ياكى بۈگۈن ئەمەس، ئەزەلدىن يۈرەك قاتلاملىرىدا ساقلىنىپ، بالىدىن-بالىغا ئامانەت بولۇپ قالغان ۋە خىتاي مۇستەملىكچى زوراۋانلارنىڭ ئۇزۇن يىللار داۋامىدىكى زۇلۇم-سىتەم، ھاقارەت كامسىتىش كەبى ۋەھشىلىكلەر تۈپەيلى ھاسىل بولغان ئېدىكى، ئازاتلىق-مۇستەقىللىق بايرىغىنى تىكلىمىگىچە ئۇيغۇرستان خەلقى ھېچ قاچان تىنىم تاپمايدۇ، داۋاملىق كۈرەش قىلىدۇ. بۇ قېتىمكى قوزغىلاڭ شۇ كۈرەشلەرنىڭ داۋامى بولۇپ، تارىخىي شارائىت ۋە ئىچكى ۋەزىيەت تەلىۋى جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا ـ مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاپ ۋە ئۇنىڭ رەھبەرلىك ئۇيۇشتۇرغۇچىسى بولسا مۇرەككەپ بىرلىك سەپتىن تەركىپ تاپقان ئېدىكى، بۇ بىرلىك سەپنىڭ ئوڭ قانىتىدا ئېلىخان باشلىق بىر گرۇھ مۇرىد-مۇخلىسلار ـ يەنى دىنىي تەبەقە، باي-زېمىندارلارغا ۋەكىللىك قىلىدىغانلار، ئابباسوۋ، رەھىمجان، قاسىمجان شۇ قاتاردىكى ئىلغار مىللىي زىيالىلار ھەمدە غېنى باتۇر ئوخشىغان پىداكارلار ـ كەڭ خەلق ئاممىسىغا ۋەكىللىك قىلىپ، ئىنقىلاپنىڭ سول قانات زەربىدار كۈچىدىن ئىبارەت ئېدى.

مانا شۇ پىكىرداشلار سېپى ـ ئازاتلىق ئۈچۈن كۈرەش تەشكىلاتى رەھبەرلىك گرۇپپىسىنىڭ باش قوشقان يىغىنى ئەخمەتجان قاسىمىي يېزىپ چىققان «ئازات شەرقىي تۈركستان خەلقىگە» سەرلەۋھىلىك دەسلەپكى مۇراجىەتنى كۆرۈپ چىقىشتى. قىسقا، لېكىن ئىنتايىن مەزمۇنلۇق يېزىلغان بۇ مۇراجىەتنامە شىنجاڭ-شەرقىي تۈركستان تا ئەزەلدىن ئۇيغۇرلارنىڭ زىمىنى، ئانا ماكانى ئېكەنلىگى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كۆپ ئەسىرلىك كۈرەش تارىخى، مۇستەقىل دۆلەت شەكلىدە دۇنياغا تونۇلغانلىغى، قېدىمىي مەدەنىيەتلىك، قابىلىيەتلىك، ئىستىداتلىق خەلق ئېكەنلىگى ۋە جاھان مەدەنىيىتىگە مۇناسىپ ھەسسە قوشقانلىغى ئېنىق، ئىسپاتلىق كۆرسىتىلىش بىلەن بىللە، خىتاي ئەزگۈچىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ۋارىسلىرى گومىنداڭ ئەكسىيەتچى قارا نىيەتلىرىنىڭ خۇنۇك ئەپتى-بەشىرىسىنى پاش قىلغان، چاۋىسىنى چىتقا يايغان. مۇراجىئەتتە ئازاتلىق، ئەركىنلىك ئۈچۈن كۈرەش، مۇستەقىللىق بايرىغىنى تىكلەش ۋاقتى يەتكەنلىگى ئالاھىدە تەكىتلىنىپ، تۆۋەندىكى ئىبارىلەر بىلەن ئاياقلىشىدۇ: «ۋەتەنداشلار! بىزمۇ ئىنسان، ئىنسان قاتارىدا ياشاشنى خالايمىز! بىزمۇ ئىنسان، ئىنسانىي ھەقىقىي-ھوقۇقىمىزنى ھىمايە قىلىشقا، تەلەپ قىلىشقا ھەققىمىز بار! ئەرىك، ئىنسانىي ھوقۇق، تەڭلىق باراۋەرلىك ئۆزلىگىدىن كەلمەيدۇ ياكى بىرەۋلەر تۆھپە قىلىپ بەرمەيدۇ، قېرىنداشلار! پەقەت كۈرەش، پىداكارلىق، جاسارەتلىك كۈرەش ئارقىلىقلا ئەمىن-ئەركىن، ئازات ۋە مۇستەقىل بولالايمىز! قوزغىلايلى، ۋەتەنداشلار! ئازاتلىق تۇغىنى ئېگىز كۆتىرىپ جەڭگە، ئازاتلىق جېڭىگە ئاتلىنايلى! ئالغا! ھەقىقەت بىز تەرەپتە، قەھرىمان ئەجداتلارنىڭ كۈرەشچان روھى، غالىپ جاسارەتلىرى بىزگە يار-يۆلەك بولغاي! بىز چوقۇم يېڭىمىز ـ ئەزىز قېرىنداشلار!!! مۇراجىەتنامە تەستىقلەندى ۋە دەرھال شاپىروگرافتا كۆپەيتىلىپ، خەلق ئىچىگە تارقىتىلدى .

ھازىرلىق تەييار. يەنە ئىككى سائەتتىن كېيىن تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتكەن ۋاقىت يېتىدۇ ـ غۇلجىدا قوزغىلاڭ كۆتىرىلىدۇ.

...ئىككى قۇراللىق ئادەم تاتار مەكتىۋىدىن چىقىپ، دەرەقلەر ئارىسى بىلەن مېڭىپ، ئىككىنچى كوچىغا ئۆتتى ۋە ئوتتۇز قەدەمچە ئۆملەپ مېڭىپ، ئاق سۇۋادانلىق ئېرىق ئىچىگە چۈشۈپ، بىر دەم باش كۆتىرىشمەي، جىم يېتىشتى. ئۇلار بىكىنگەن جاي باش ساقچى ـ باش پولىتسىيەدىن ئۈچ كوچا شىمالدىكى ليۇبىڭدىنىڭ شەخسىي ئۆيىنىڭ دەل قارشىسى ئىدى. قوزغىلاڭ تەشكىلاتچىلىرى ئىرىم قىلدىمۇ ياكى شۇ كەمدە ئىلى ۋىلايىتى بويىچە تەسىرى ئەڭ زور، باش جىنايەتچى يوقالسا دۈشمەنگە روھىي زەربە بېرىلىدۇ دەپ ھېساپلاشتىمۇ، ئىنقىلاپنىڭ بىرىنچى ئوقىنى ليۇبىڭدىگە قارىتىپ ئېتىش ياكى ئۇنى تىرىك تۇتۇش قارار قىلىنىپ بۇ مۇھىم، لېكىن ئىنتايىن خەتەرلىك ۋەزىپە، ئۆز تەلىۋى بويىچە، ئابدۇكېرىم ئابباسوۋقا تاپشۇرۇلغان. قۇراللىق ئىككى كىشىنىڭ بىرى ئابباسوۋ، ئىككىنچىسى جەڭچى-پىدائىي. مانا ئۇلار، مۆشۈك تۆشۈكتىن چاشقاننىڭ چىقىشىنى ماراپ ياتقاندەك، ليۇبىڭدىنىڭ چىقىشىنى پايلاپ تۇرۇشىدۇ. تەخمىن قىلىنغان ۋاقىتتا چىقمىسچۇ؟ ئۆزىنىڭ بېشىغا چۈشىدىغان خەتەردىن كۆرە، موشۇ سوئال ئابباسوۋنى قىيناتتى. ليۇبىڭدىنىڭ ئۆز ئۆيىدە قونغانلىغىنى ئېنىقلاشقان. كەچ سائەت ئون ئىككىدە ئۇنى «ئۆيگە يەتكۈزگەن «فورد» قايتىپ، گاراژغا باش ساقچىغا كەتكەن1. ئابباسوۋ ليۇنىڭ ئۆيىنىڭ ئىچىر-جىچىرىنى ياخشى بىلىدۇ. چوڭ قاپقا ئالدىدا پوست تۇرمىغىنى بىلەن، قورا ئىچىدە بەش-ئالتە مەخپىي مۇھاپىزەتچىلىرى بار. ئەگەر چىقمىسا، ئۆيگە بېسىپ كىرىشنىڭ ئىمكانىيىتىمۇ يوق. بېسىپ كىرگەن تەغدىردە، بېۋاقىت توپىلاڭ چىقىدۇدە، ئۇمۇمىي ئىشقا دەخلىسى يېتىدۇ، كۈتۈش كېرەك...

بىردىن چەتتىن سانىغاندا، ئۈچىنچى دېرىزىگە يورۇق چۈشتى. بۇ ليۇبىڭدىنىڭ ئىش بۆلمىسى. ئابباسوۋ نەچچە قېتىم بولغان. باش جاسۇس بەزىدە شەھەر مۆتىۋەرلىرىنى ئۆيىدە، موشۇ بۆلمىدە قوبۇل قىلىدىغان، سۆھبەتلىشىدىغان. كېچىلىرى بولسا، ئەڭ ئىشەشلىك «داڭلىق» جاسۇسلىرىنى قوبۇل قىلىپ، يول-يورۇق، تاپشۇرۇقلارنى بېرىدىغان.

–ئىش بۆلمە نېمە ئۈچۈن يورۇق؟ بەلكى بىرى باردۇر ياكى جىددىي خەۋەر كەلدىمۇ؟..

–تام ياقىلاپ كېلىۋاتقان ئادەمنى كۆردىڭىزمۇ؟ ـ ئاستا پىچىرلىدى جەڭچى.

–تاڭ يېقىنلاشقانسىرى چاڭ ـ ئاق تۇتەك شالاڭلىشىپ، يىگىرمە-ئوتتۇز مېتىر نېرىدىكى ئادەم قارىسىنى بايقىغىلى بولاتتى. جەڭچى كۆرسەتكەن ئادەم ليۇبىڭدىنىڭ ئۆيىگە يېقىنلاشقاندا ئاتلىق پاترۇنلار يان كوچىدىن چىقىپ كېلىشتى:

1باش ساقچى ـ ئىلى ۋىلايىتىدىكى باش پولىتسىيە بولۇپ خىتايلار بۇنى شىڭ-شىسەي ۋاقتىدا گۇڭ-ئەنجۇ دەپ، گومىنداڭ ۋاقتىدا جىڭ ساجۇ دەپ ئاتاشقان.

–زەڭخا! ـ ۋاقىرىدى ئالدىدىكى ئاتلىق.

–جۇشۇ ـ قولۇڭنى كۆتەر!

قوللىرىنى ئېگىز كۆتەرگەن ئادەم ئاتلىق پاترۇنغا ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ، پارولىنى ئېيتىپ بەردى، ئەتىمالىم، ئۇنى قويۇپ بېرىپ، نېرى كەتتى. ئادەمنىڭ كىملىگىنى تونالمىسىمۇ، خىتايچە تەلەپپۇزى ئابباسوۋقا تونۇشتەك سېزىلدى. قايسىسى؟ ئۇ بىلىدىغان «ئۇنۇۋانلىق» جاسۇسلار: زەينۇللا، شېرىۋاخۇن «زاڭ» ھاشىماخۇن، داۋۇر... قايسىدۇ؟ «زەينۇللا، زەينۇللا!» ـ پىچىرلىدى، ۋاقىراۋەتكىنى تاسلا قالغان ئابباسوۋ. «تايىنلىق بىزنىڭ ھەرىكەتتىن خەۋەر تاپتى بۇ مۇرتەد.."

ئادەم يورۇق چۈشۈپ تۇرغان دېرىزىنى شەرتلىك چەكتىدە، دەرۋازا يېنىغا كېلىپ تۇردى. هايەل قىلماي دەرۋازىنىڭ ئىشىگى ئېچىلىپ، ئادەم هويلىغا شۇڭغىدى.

ـ هەر ئىككى جاسۇسنى قوشۇپ ئاتىمىز، جۇمۇ! ـ يولدىشىنىڭ قۇلىغىغا پىچىرلىدى ئاباسوۋ ۋە سائىتىغا قارىدى ـ يىگىرمە مىنۇتى كام ئالتە.

كەچ كۈزنىڭ قارا سوغى ۋە ئېرىق ئىچىدە ئىككى سائەتچە يېتىش ئاسانمۇ؟ كىيىمى يالاڭىراق ئاۋتوماتچىك يىگىت تىترەشكە باشلىدىيۇ، لېكىن بىلىندۇرمەسكە سالدى. مۇھىم ۋەزىپىنى هۆددىگە ئالغان جەڭچىگە مۇنچىلىك سوغ تەسىر قىلسۇنمۇ!

تاقەتسىزلەنگەن ئاباسوۋ بىر يورۇق دېرىزىگە، بىر ساقچى ئىدارە تەرەپكە قارايدۇ. ساقچى تەرەپتىن مانا، مانا ماشىنا كۆرۈنىدۇ، ئۇ ليۇبىڭدىنى ئالغىلى كېلىدۇ دەپ تاقەتسىزلىنەتتى.

سائات ئالتە... جىم-جىتلىق. ئاباسوۋ خاتامېكىن دەپ سائىتىغا يېنىشلاپ قارىدى. ماڭار ئالدىدا رەهىمجان ئىككىسى سائەتلىرىنى سېلىشتۇرغان ـ توغرا! كۈتۈش قانچىلىك ئېغىر... نېمىشكە دېگەن ۋاقىتتا باشلىمايدۇ هە! بىر، ئىككى، ئۈچ مىنۇت ئۆتتى... بۇ ئۈچ مىنۇت بىر كۈندەك ئۇزۇن بىلىندى ئۇنىڭغا. هەل قىلغۇچى مىنۇتلارنىڭ كېچىكىۋاتقىنىنە! بەش، ئالتە، يەتتە...

ـ ئۇر-را! ئۇر-را، ئۇر-را! ـ كۈچلۈك سادا ياڭرىدى غەربىپ تەرەپتىن.

ـ ئۇر-را! ئۇر- را! ـ تېخىمۇ كۈچلۈك سادا ياڭرىدى شەرقتىن ۋە بۇ قۇدرەتلىك سادالار قوشۇلۇپ، گويا زەمبىرەك ئاتقاندەك، ئاسمان گۈمبىزى گۈلدۈرلەپ كەتتى. بۇ خەلق ساداسى، ئىنقىلاۋىي سادا ئېدى. دېمەك، شەرقتىن نىلقىلىقلار، غەربىپتىن غۇلجىلىقلار هۇجۇم باشلىدى .

باش ساقچى مەهكىمىسى تەرەپتىن ماشىنا فارى يورۇدى ۋە دەل شۇ ئان دەرۋازا ئېچىلىپ، ليۇبىڭدى پروپكىدەك ئېتىلىپ چىقتى. ئەندى مىنۇت غېنىمەت، ـ كېچىكىپ بولمايدۇ، ماشىنا يېتىپ كېلىدۇ...

ـ مىللىي خائىنغا ئۆلۈم! ـ شىار تولىغاندەك ۋاقىرىدى ئابدۇكېرىم ۋە ناگاندىن ئوق چىقاردى ئاۋتوماتنىڭ تەپكىسىمۇ بېسىلدى. مىللىي خائىن ئۆكۈز هۆكۈرگەندەك چېقىرىغان پېتى دۈمبىچە يىقىلدى...

...ئۈچ كۈن ئىلگىرى بولغان مەخپىي كېڭەشتە 1944-يىلى، 7-نويابىر كۈنى غۇلجىدا قۇراللىق قوزغىلاڭ كۆتىرىش قارار قىلىنىپ، ئازاتلىق تەشكىلاتى بېۋاستە ئۇيۇشتۇرغان غۇلجا قوزغىلاڭچىلىرى شەهەرنىڭ غەربىي قىسمىدىن، نىلقا قوزغىلاڭچىلىرى بولسا ـ شەهەرنىڭ شەرقىي ۋە شەرقى-شىمالى قىسمىدىن هۇجۇم باشلىماق بولغان. شۇ پلان بويىچە، يۇقۇرىدا قەيت قىلىنىدىغاندەك، هۇجۇم بىر ۋاقىتتا ـ تاڭ سەهەردە باشلاندى.

پاتىخ مۇسلىموۋ باشچىلىغىدىكى پارتىزان-جەڭچىلەر شەرقى-شىمال ـ كېپەك يۈزى، تۆۋەنكى پەنجىم ۋە بوينى كېسىك ئارقىلىق هۇجۇمغا ئۆتكەن ئېدىيۇ، لېكىن دۈشمەننىڭ مۇستەهكەم ئىستىهكاملىرىنىڭ بىرى بولغان لەڭشان شاڭ دۆڭلىگىدە كۈچلۈك قارشىلىققا دۇچ كەلدىدە، كەينىگە چېكىنىشكە مەجبۇر بولۇشتى.

غېنى باتۇر باشچىلىق قىلغان پارتىزان-جەڭچىلەر بولسا، توپادۆڭ، قارادۆڭ ۋە جىرغىلاڭ سېپى تەرەپتىن ئىچكىرىلەپ كىرمەك. ئۇلارنىڭ ئالدىدىكى بىرىنچى توسۇق قارادۆڭ رايونلۇق ساقچى-پولىتسىيە مەهكىمىسى، ئىككىنچى توسۇق ـ ئايدۆڭ رايونلۇق ساقچى مەهكىمىسى ئېدىكى، ئەگەر بۇ ئىككى رايون ئىشغال قىلىنسا ئاهالى قويۇق جايلاشقان شەهەرنىڭ شەرقى-جەنۇبى ۋە جەنۇبى قىسمى ئازات قىلىنىپ، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ هىمايىسىگە ئېگە بولۇش بىلەن بىللە كېمە يولى ئارقىلىق ئىلى دەرياسىنىڭ ئىككى لېۋىدىكى كۆپلىگەن يېزىلار بىلەن بېۋاستە ئالاقە ئورنىتىلاتتى ـ قوزغىلاڭچىلار موشۇ جەهەتنى نەزەردە تۇتقان ۋە بۇ ۋەزىپە غېنى باتۇرغا تاپشۇرۇلغان ئېدى.

غېنى باتۇرنىڭ جەڭچىلىرى سەنجاق ـ ھۇجۇم باشلاشقا شىمايلىنىپ تۇرۇشۇپتۇ. ئۇلار ئۇچۇن قۇتلۇق غۇلجا شەھىرىنى خىتاي قاراقچىلىرىدىن ئازات قىلىشتەك شەرەپلىك ۋەزىپە بولغايمۇ؟ گۆزەل-پاراۋەن ئىلىنىڭ يۈرىگى غۇلجا شەھىرى ئىلىلىقلارنىڭ غۇرۇرى ـ ئىپتىخارىغۇ ئاخىر. ئەسىرلەر داۋامىدا ئەجداتلارنىڭ ئىسسىق قان-تەرلىرى بەدىلىگە بىنا ئېتىلگەن بۇ جانجان شەھەرنى قوغداش، ئاسراش ھەر بىر ئىلىلىقنىڭ ۋارىسلىق قەرىزى ۋە ھوقۇق-ئىمتىيازىغۇ ئاخىر...!

غېنى باتۇر ھاياجان ئىلكىدە. ئۇ ئۆزى ھەر دەم تەكىتلەپ باشقىلارنى دەۋەت قىلغان «چوڭ ئويۇن» بۈگۈن باشلىنىدۇ. بۇ قېتىم يەنە جاسارەت ئۈلگىسىنى كۆرسىتىش كېرەك. ئۆزى باشلىغان جەڭچىلەر ئالدىدا ـ سەپنىڭ ئەڭ ئالدىدا مېڭىش كېرەك... غېنى قاتار ئۈچ سەپكە تىزىلغان جەڭچىلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقتىدە، سەپ ئالدىدا ئېتىنى توختاتتى. يېنىك ئاق تۇتەك يەر بېتىنى قاپلىغان تۇن كېچە بولسىمۇ ئۇزۇن يال ئالا ئات ۋە غېنىنىڭ زور بەستى بۆلەكچىلا ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى.

تېخى مۇنتەزىم ھەربىي قوشۇن ئەمەس، لېكىن قۇراللىق قىسىم شەكلىگە كىرگەن بۇ جەڭچى-پىدائىيلارنىڭ تۇرقى-قىياپىتىدىن دۈشمەنگە نىسبەتەن چەكسىز غەزەپ-نەپرەت ۋە جەڭگىۋار روھ ئەكىس ئېتىپ تۇراتتى.

ـيۇرتداشلار! ـ دېدى قانداقتۇر ھاياجان ئىچرە غېنى، ـ بىز غۇلجىنى ئازات قىلىش ئۈچۈن ئاتلاندۇق. ئوغۇل بالا بولساڭلار مېنى يەرگە قاراتمايسىلەر...

ـغۇلجىنى ئازات قىلىمىز!

ـۋەتەن ئۈچۈن جېنىمىز پىدا!

ھەممە بىرئېغىزدىن قەسەم ياد قىلغاندەك ئاۋاز قوشتى جەڭچىلەر ۋە دەل شۇ ئان كۈچلۈك «ئۇر-را!» ساداسى ياڭرىدى ـ جەڭ باشلاندى.

غېنى باتۇرنىڭ جەڭچىلىرى ئۈچ تەرەپتىن:ئوسمان بىلەن يۇسۇپ «ئاقۋاش» باشلىق جەڭچىلەر توپادۆڭ؛ نۇر بىلەن سېيىت باشلىق جەڭچىلەر جىرغىلاڭ قۇيۇلۇشى، غېنى ئۆزى باشلىغان جەڭچىلەر قارادۆڭ تەرەپتىن ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، شەھەر تەرەپكە شىددەتلىك ئۈچ تارتتى. بۇ ۋاقىتتا رەھىمجان سابىرىي باشچىلىقىدا بىر تۈركۈم شەھەر قوزغىلاڭچىلىرى غېنى باتۇرغا ياندىشىپ، دەريا بويى، چىمىلەك مەھەللىسى ئارقىلىق چېڭقاپ كەلمەكتە: ئۇلارنىڭ سېپى يول بويى كۆپەيمەكتە، ـ دېمەك، شەھەر ئاھالىسى قوزغالغان ئېدى. كوچا-كوچىدىن يامىراپ چىقىپ كەلگەن غازاتچىلار، گويا چوگا-چاتقانلارنى سۈپۈرۈپ، توسۇق-دوقىلارنى ھىمىرىپ، يەر بېتىدە داۋالغۇپ ئاققان قىيان سۈيىنى ئەسلىتەتتى. دەر ھەقىقەت، تاياق-توخماق، پالتا-نەيزە بىلەن قۇراللانغان خەلقنىڭ غېزىۋى كۈچلۈك ئېدىكى، خەلقنىڭ قوزغالمىغى تەس، قوزغالسا ـ «دۈشمەننىڭ ھالىغا ۋاي» دېگەن شۇدە!

غېنى باتۇرنىڭ جەڭچىلىرى ئۈچ تەرەپتىن ئىچكىرىلەپ كىرىپ قارادۆڭ ساقچى مەھكىمىسىنى مۇھاسىرە قىلىشتى.

خىتاي مەمۇرلىرى بولسا ھەربىي كۈچىنى ستراتېگىيە جەھەتتىن مۇھىم بولغان: ھەرەمباغ، لەڭشاڭ دۆڭلىگى، ئائېرودروم ۋە باش ساقچى قورغىنىغا مەركەزلەشتۈرۈپ، مۇداپىە تۇتقانلىقتىن، جامائەت تەرتىۋىنى ساقلىغۇچى شەھەرنىڭ رايونلۇق ساقچى-پولىتسىيە مەھكىمىلىرىدە ئەللىك-ئاتمىشتىن ئوشۇق ساقچى-چېرىك بولمايدىغان. دەسلەپكى قەدەمدە مۇھاسىرىگە ئېلىنىغان قارادۆڭ ساقچىسىدا ئاتمىشچە ساقچى-چېرىكلەر بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىشى ئۇزۇنغا سوزۇلمىدى، دەم شەرىقتىن، دەم غەرىپتىن ـ تۆرت تەرپتىن ياڭرىغان سۈرلۈك-غەزەپلىك، ئەينى ۋاقىتتا خىتاي چېرىكلىرىنىڭ يۈرەكلىرىگە ئوق بولۇپ سانچىلىدىغان «ئۇررا!» ساداسىدىن ۋە يەنە پاسىل تاملارنى تېشىپ ئۆتۈپ، ساقچى قورغىنى ئىچىگە تاشلانغن گراناتلار پارتلىشىدىن مەڭدەشكەن چېرىكلەر تەسلىم بولۇشقا مەجبۇر بولۇشتى، قاچقانلىرى بولسا غەزەپلىك شەھەر قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ قولىغا چۈشكەن ئېدى. غېنى باتۇرنىڭ: «قارادۆڭ ساقچىسىغا، قۇيرۇق مايغا پىچاق تىققاندەك، ئوڭايلا كىرىپ

كەتتۇق» دېگىنىدەك بولدى. بۇ قېتىم يەنە بىرەر يۈزچە مەھبۇسلار ئازات قىلىندى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە «گۆرۈ» ھېساۋىدا تۇتۇپ تۇرۇلغان پاتىخ مۇسلىمۇۋنىڭ ئايالى بار ئىدى.

ـبىزگىمۇ قالسۇنۇي، ھەممىنى ئۆزەڭلا ئېلىۋالما! ـ دەپ كولۇمسىرەپ كىرىپ كەلدى رەھىمجان، غېنىمەت چۈشكەن قۇراللارنى بۆلۈپ بېرىۋاتقان غېنىغا.

ـسەنما قۇرۇق قول قالمايسەن، ئاداش ـ دېدىدە، ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ، رەھىمجاننى قۇچاقلىدى غېنى.

ـيارايسەن، دېگەن يەردىن چىقتىڭ، ـ دېدى چەكسىز مەمنۇنىيەت ۋە ئىپتىخار ئىچرە غېنىنىڭ مۈرىسىنى پەپىلەپ رەھىمجان.

ئۈڭغىچە ئىككىسىنى جەڭچىلەر، يېڭى قوشۇلغان پىدائىيلار خوشال-خورام ئوراۋېلىشتى.

ـئاغىنىلەر! ـ دېدى تەۋرىنىپ تۇرغان قوزغىلاڭچىلارغا خىتابەن غېنى، ـ بىز بىر كېچىكتىن ئۆتتۇق. تېخى بۆسۈپ ئۆتىدىغان نۇرغۇن كېچىكلەر ئالدىمىزدا!

ـباشلا، غېنى باتۇر! قاياققا باشلىساڭ كەينىڭدىن ماڭىمىز..!

ـئاتلىنىڭلار! ـ قىسقىلا كوماندا بەردى غېنى باتۇر ۋە ئالا ئېتىغا مىنىۋېدى ئۇنىڭ باتۇرلۇقىغا خاس سۈمباتلىق قامىتىگە، سۈرلۈك قىياپىتىگە ئاپىرىن ئوقۇۋاتقان قوزغىلاڭچىلار بىرەر دەقىقە ئۇنىڭغا تىكىلىپ قېلىشقاندى.

ـسەپكە تىزىلىڭلار!

قوزغىلاڭچىلار ئاتلىق ۋە پىيادە سەپكە تىزىلىشتى. كۈچلۈك نەر تارتقان ھالدا ئايدۆڭ تەرەپكە قاراپ ئالغا باستى.

غېنى باتۇر بىلەن رەھىمجان باشچىلىقىدىكى جەڭچى-پىدائىيلار ئايدۆڭ رايونىغا يېتىپ كەلگىچە بۇ يەردىكى چېرىكلەر باش ساقچى مەھكىمىسىگە چېكىنگەن ئىدى. بۇ يەردە قۇرال-ئەسلاھ غېنىمەت ئېلىنمىسىمۇ، سەكسەندىن ئوشۇق قېرىنداشلار زىندان ئازاۋىدىن ئازات قىلىندى.

ـخىتايلىرىڭ بىزدىن قورقۇپ قاچتىمۇ ياكى قاپقان قويىۋاتامدۇ؟ ـ دېدى گۇمانلانغان غېنى.

ـھەر ئىككىلىسى ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس، ـ جاۋاپ بەردى رەھىمجان ۋە سەل ئويلىنىپ، قوشۇمچە قىلدى: ـ خىتايلار چېكىنگەن بولۇپ، تۇيۇقسىز قايتارما ھۇجۇمغا ئۆتۈشى مۇمكىن، ئالدىنىپ قالمايلى.

ـ ئەنە، غېنى، ئەنە! ـ دېگەن پېتى بىر توپ ئادەم كىرىپ كېلىشتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە مەھەللە باشلىقلىرى، غېنىنىڭ كونا ئىلپەتلىرىمۇ بار. ئۇلار غېنى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى.

ـئەندى كېلىشتىڭما ئۆلۈكلەر، ئاخشامدىن نېمە قىلىشتىڭ؟ ـ دېدى رەنجىگەندەك غېنى .

ـھېلى بولسىما كەچ ئەمەس، مىلتىغىڭنى بەر؛ غۇلجىنىڭ قالغان يېرىمىنى بىزگە قويۇپ بەر، ـ دەپ كۆكسىگە ئۇردى ئۆمەر.

ـنېمە؟! ـ ئۆمەرگە تىكىلدى غېنى، ـ ساڭا تەييار مىلتىق يوق. ئۆزەڭ جەڭگە كىرىپ مىلتىق تېپىۋال.

ـخوپ. سەن بار يەردە مىلتىقسىز قالمايمىزغۇ، قانداق دېدىم ئابدۇللا؟ ـ دەپ ئابدۇللىغا قارىدى ئۆمەر.

ـھە، بىزنىما ئانىمىز ئوغۇل دەپ تاپقاندە...

ـھۇي، قوينۇڭدىكى نېمەرۇي، «توڭگۇز؟» ـ ئابدۇللانىڭ سۆزىنى بۆلدى غېنى.

ـنېمە بولاتتى سەرەڭگە!

ـبۇچۇ، ـ دېدى سۆزگە ئارىلاشقان بىرسى، ـ قانداقتۇر ئادەملەر خىتاينىڭ دۇكىنىنى بۇلاۋاتقانىنىڭ ئۈستىگە كېلىپ قاپتۇدە، باشقا نېمە ئالماي سەرەڭگە ئاپتۇ.

ـسەرەڭگىنىڭ دەردى ئۆتۈپ كەتتى ئەمەسمۇ...

ئابدۇللىنىڭ ساددىلىقىغا غېنى باشلىق ھەممە كۈلۈشتى.

–بىز جەڭ قىلالايلۇق. ئۆيدە ياتقان ناپىسەتلەر بۇلاڭچىلىق قىلسۇن، – دېدى كۈلكە توختىغاندا غەزەپلەنگەن غېنى.

–زورلۇق ۋە بۇلاڭچىلىققا ھەرگىز يول قويۇلمايدۇ، – قوشۇمچە قىلدى رەھىمجان.

–باۋدۇن! – چاقىردى غېنى.

–مانا، مەن! – ھازىر بولدى «ياپونكا» مىلتىق ئاسقان قامەتلىك يىگىت.

–ئۈچ-تۆرت يىگىتنى ئالدە، بۇلاڭچىلارنى قەيەردىن بولساتېپىپ كەل. كۆپچىلىك ئالدىدا جازالايمىز!

– بۇيرۇق قىلدى غېنى باتۇر.

باۋدۇن جەڭچىلەرنى باشلاپ چىقىپ كېتىشكە قاسىم مىراپ، ھەجەرخان بىرەر يۈزچە ئاتلىق ئادەملەر بىلەن يېتىپ كېلىشتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە يىگىرمىچە ئادەم «موزىپاڭ»، «قارا مىلتىق» بىلەن قۇراللانغان. ئۇلارنى سوڭدىشىپ دېگىدەكلا كېمىچى ئىبراھىم باشلىق قاينۇق، جاغىستاي، خونىخايلىقلار ئات سېلىشىپ كېلىشتى. ئۇلار ئۆزلىگىدىن ئاي-يۇلتۇزلۇق ئاق بايراق ياساپ ئۇلگىرىشكەن.

شۇنداق قىلىپ، جەڭنىڭ بىرىنچى كۈنى غۇلجىنىڭ شەرقى-جەنۇبى، ۋە جەنۇبى غەربىي-جەنۇبى قىسمى ئازات قىلىنىپ، ئىلى دەرياسىنىڭ ئىككى قانىتىدىكى يېزىلارغا كەڭ يول ئېچىلدى.

شەھەرنىڭ غەربىي ۋە غەربىي-شىمالى قىسمىدىن ھۇجۇم باشلىغان شەھەرلىك قوزغىلاڭچىلار ئانچىلا سىلجالمىدى. ئۇلار «ئۈچ دەرۋازا» ئەتراپىدا ئايلىنىپ، سىلىڭبۇنىڭ1 غەربىي تەرىپىدىكى «كۆك كۆرۈك» «قۇدۇق مەھەللىسىدىن» ئۆتۈپ، ساي بويىغا كېلىپ تاقىلىپ قېلىشتى...

كېچىسى بولغان ئالدىراشلىق كېڭەشتە7-نويابر كۈنىدىكى ھۇجۇم نەتىجىسىدىن خۇلاسە چىقىرىلىپ، يېڭى ۋەزىپىلەر بەلگۈلەندى.

–ئەڭ زور ئۇتۇغىمىز، – دېدى كېڭەشكە ئىشتىراق قىلغان قاسىمجان، – خەلىق ھىمايىسىگە ئېگە بولدۇق، خەلق قوزغالدى. بۇ دېمەك، غەلىبە كاپالىتى.

–توغرا. ئەندى بىز سېپىمىزغا ئۈزلۈكسىز قوشۇلۇۋاتقان پىدائىيلارنى تەشكىللەپ، ھۇجۇمنى كېڭەيتىپ، غۇلجىنى تېزلىكتە دۈشمەندىن تازىلىشىمىز لازىم، – دېدى رەھىمجان.

–غېنى باتۇرنىڭ جاسارىتىنى ئالاھىدە قەيت قىلىشىمىز كېرەك. ئۇ قەھرىمانلىقنىڭ ئۈلگىسىنى كۆرسەتمەكتە. غېنى قەيەردە بولسا ئۇستۇنلۈك ئېلىپ، دۈشمەنگە زەربە بەرمەكتە، – ئايرىمچە تەكىتلىدى ئاباسوۋ.

–غېنى باتۇر ۋە ئۇ باشلىغان جەڭچىلەرنىڭ جاسارىتى تۈپەيلى دۈشمەننىڭ ئۈچ رايونلۇق ساقچى ئىدارىسى، شەنگەن يامۇل ئىشغال قىلىنىپ، كۆپلىگەن قۇرال-ياراق غېنىمەت ۋە ئۈچ يۈزچە ساقچى-چېرىكلەر ئەسىرگە ئېلىنىشى دۈشمەنلەر ئۈچۈن قاتتىق زەربە. بىراق بىز، غەرب تەرەپتىن ھۇجۇمغا ئۆتكەنلەر، ئۈچ دەرۋازىدىن نېرى ئۆتەلمىدۇق. پاتىخنىڭ قىسمىلىرىمۇ مۆلچەرلەنگەن لەڭشاڭ، بوينى كېسىكلەرنى ئىشغال قىلالماي، تۇرپان يۈزىگە چېكىنىدى. يوشۇرماسلىقىمىز كېرەك، بۇ بىزنىڭ كامچىلىقىمىز. بەلكى جەڭ قىلىشنى بىلمىگەنلىكىمىزدۇر، – ئۆز پىكرىنى بايان قىلدى مەخسۇم.

–دۈشمەننى سەل چاغلىماسلىق كېرەك، – دەپ باشلىدى رەھىمجان، – غۇلجا ئاھالىسىنى ئازات قىلدۇق دېسەكمۇ بولىدۇ. لېكىن قۇراللىق دۈشمەن شەھەردە تېخى مەۋجۇت. شەھەرنىڭ مۇھىم ستراتېگىيەلىك ئورۇنلىرى: ئائېرودروم، ھەرەمباغ قورغىنى، لەڭشاڭ دوڭلىگى، باش ساقچى ۋە سىلىڭبۇلاردا پۇختا مۇداپىئە تۈتۈپ تۇرۇشۇپتۇ. ئۇلار ئەپلىك پەيتنى تاپتىلا قايتارما ھۇجۇمغا ئۆتۈشى، ئۇلارغا يەنە ياردەم كۈچ كېلىشىمۇ مۇمكىن. شۇنىڭ ئۈچۈن خەلىققە تايانغان ھالدا كۈچىمىزنى مەركەزلەشتۈرۈپ ھۇجۇمنى كۈچەيتىش كېرەك.

1سىلىڭبۇ ـ ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ھەربىي-مەمۇرىي ۋالىسى تۇرىدىغان ئىدارە.

ـ ئالدى بىلەن باش ساقچىغا ھۇجۇم قىلىپ تۈرمىدىكى مىڭلىغان قان قېرىنداشلارنى ئۆلۈم خەۋپىدىن قۇتۇلدۇرىشىمىز كېرەك، ـ دەپ ئېلىخان تۆرىنىڭ ئىچكى مۇلاھىزىسىنى بۆلۈۋەتتى ئابباسوۋ.

ـ بۇ دېگىنىڭىز توغرىيۇ، لېكىن ئاۋال دۈشمەننىڭ بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلساق دېمەكچىمەن، تەخسىر.

مەخسۇمنىڭ پىكرىدە مەنتىقە باردەك بىلىندى. بۇ كۈنلەردە قوزغىلاڭچىلاردا قۇرال-ئەسلاھ كامچىل، خۇسۇسەن، زەمبىرەككە ئوخشىغان مۇھىم قۇراللار يوقنىڭ ئورنىدا. شۇ سەۋەپتىن كۈچنى پارچىلىماي، خىتايلارنىڭ باش شتابى سىلىڭبۇغا ھۇجۇم قىلىپ، شتابنى ئىشغال قىلىش ھەر جەھەتتىن ئەھمىيەتلىك ئىدى.

ـ سىلىڭبۇنى ئىشغال قىلىشنىڭ ئەھمىيىتى زور، ئەلۋەتتە، ـ دېدى رەھىمجان، ـ ئەمما، سىلىڭبۇغا ھۇجۇم قىلىش ئالدىدا، ئالتۇنلۇقنى ئېگىلىسەك ئۇ ھالدا ئالغا سىلجىشقا ئوڭايلىق تۇغۇلىدۇ.

ـ ھە، بەرىكەللە! بۇ سۆزۈڭىزنىڭ جانى بار، جانى بار، ـ دەپ ئىككى تەكرارلىدى، قورايدەك رەزگە بوينىنى لىڭشاتقان ھالدا ئېلىخان تۆرە. بۇ دىنىي پېشىۋازنىڭ مۇخلىسلىرىمۇ، ئۇنىڭ سۆزىنى تەستىقلىگەندەك باشلىرىنى لىڭشىتىشتى.

***

شۇ كېچىدىكى جەڭدە غېنى باتۇرنىڭ قىسىملىرى سىلىڭبۇنىڭ شىمالىدىكى سەرەڭگە زاۋۇدىغا بېكىنىۋالغان خىتاي چېرىكلىرىنى سۈرۈپ چىقارغان بولسىمۇ، ئالتۇنلۇق دۆڭلىگىنى ئىشغال قىلىشقا ئىمكانىيەت بولمىدى.

خىتايلار دۆڭلۈك ئەتراپىغا چوڭقۇر، خەندەك سىمان، ئوكوپلارنى كولاپ، پوتەيلەرنى ئورنىتىشنىڭ سىرتىدا، قەبرىستاندىكى گۈمبەز ئۈستىگە پۇلېميوتلارنى ئورناتقانلىقتىن، بۆسۈپ-يېرىپ ئۆتۈشى ئاسان ئەمەس ئىدى، ئەلۋەتتە.

ـ خەپ! ـ دەيتتى ئالغا بېسىپ كېلىۋېتىپ، توسىلىپ قالغانلىقىغا تېرىككەن غېنى، ـ مونۇ گۈمبەزنىڭ ئەلىمىنە! ئاتا-بوۋىلىرىمىز گۈمبەز سالغىچە ئۆي ياسىسىچۇ...

بۇ كەمدە غېنىنىڭ ئەتراپىغا غۇلجىدىكى كونا ئاغىنە-ئۆڭگىلىرى توپلاشقان. بۇ قورقۇمسىز گاڭگۈڭلارنىڭ قولىدىن ھەر نەرسە كېلىدۇ. لايىغىدا مۇئامىلە قىلىنسا جاسارەت كۆرسىتىشكە تەييار تۇرغان بۇ خەگزىلەر غېنى باتۇر قاياققا باشلىسا ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلىدۇ.

ـ ئەشۇ گۈمبەزگە مېنى ئەۋەتكىنە! ـ شىمايلىنىپ ئوتتۇرىغا چۈشتى ئابدۇللا.

ـ مىلتىق تۇتۇشنى تۈزۈگىرەك بىلمەيسەن، ئۆلگۈڭ كەلدىمۇ؟ ـ رەت قىلدى غېنى.

ـ مەيلى، ئۆلسەم ئۆلەمەن. تۇنۇگۈندىن ھەر خەگزىلەر ئۆلدىغۇ...

ـ سەن «توڭگۇز» باش ئېتىشقا ئۇستا بولىدىغان. گۈمبەزنى باش بىلەن يىقىتقۇڭ بارمۇ، يە؟

غېنىنىڭ سۆزىگە ئەتراپتىكىلەر كۈلۈشتى.

ـ زادى شۇ گۈمبىزىڭنى...

ـ ئالدىرىما، ـ ئابدۇللىنىڭ سۆزىنى بۆلدى غېنى باتۇر، ـ كۆپ ئۇچۇن پىدا بولىمەن دېسەڭ،

شىھىدلىق قىچىپ قۇتۇلمايدۇ. بىلىپ قوي، جەڭ دېگەن سېنىڭ تۇردى «گوپەي» بىلەن مۇشلىشىش ئەمەستە! جەڭدە گاڭگۇڭلىق ئىشلىمەيدۇ، ئاداش!

غېنى باتۇرنىڭ سۆزى تۈگىمەيلا ئىككى جەڭچى بىر كىشىنى سۆرەپ دېگىدەك ئېلىپ كىرىشتىدە، غېنىنىڭ ئالدىغا تاشلىدى.

ـ بۇ نېمە ئادەم؟ ـ سورىدى غېنى.

ـ خىتاي.

ـ خىتاي؟ !

ـ ھە. يولدىلا جايلىۋېتەي دېۋىدىم، «مەن ئاينى كۆردۇ...» دەپ يالۋۇردى.

غېنى جەڭچىنىڭ ئاخىرقى سۆزىنى ئاڭلىمايلا دۈمچە ياتقان ئادەمنىڭ گەجگە ياقىسىدىن تۇتۇپ، ئۆرە قىلدىيۇ:

ـ سەي-شەنسىن1 دەپ ۋاقىراۋەتتى. ئۇڭغىچە ئېسىنى يىققان، توغرىراغى، قايتىدىن جان كىرگەن سەي:

ـ مەن بىلىدۇ، سەن ئاينى ياكىشى، ـ دېدىدە خىتايچىلاپ غېنىغا باش قويۇشقا باشلىدى. بۇ ھالەتكە ئەتراپتىكىلەر ھەيران بولۇشۇپ داڭ قاتقىنىچە تۇرۇپ قېلىشتى .

ـ بولدى، بولدى. مېنى بۇت قىلىۋالما، سەي-شەنسىن، ـ دەپ سەينى يۆلەپ قېشىغا ئولتارغۇزدى غېنى ۋە يولداشلىرىغا قاراپ، ـ بۇ ياخشى خىتاي، ـ دېدى.

ـ ئېتىپ تاشلىغىنى تاسلا قالدىما؟ ـ دېدى غېنىنىڭ يېقىنلىرىدىن بىر جەڭچى.

ـ سەن «شاڭخا» قارا قۇماي ئۆلۈك ئاتنى ئولىغاندەك، تەييار خىتاينى ئېتىشقا ئۇستا، ـ دەپ باشقىلارنى كۈلدۈردى غېنى.

ـ ھەي، مەن سېنى كۆردۇ تولا-تولا خىيال بار، ئاينى ئۇكاڭزا! ـ دەپ غېنىغا تويمىغاندەك يېنىشلاپ-يېنىشلاپ قاراتتى سەي-شەنسىن.

1سەي-شەنسىن ـ سەي ئەپەندى.

ـ بىزنى ئەزگەن، بوزەك قىلغان، قېنىمىزنى شورىغان خىتايلارنى «پىخ» قىلساق خاپا بولمايدىغانسەن؟ ـ كۈلۈمسىرەپ سورىدى سەيدىن غېنى.

ـ ھەي، ئاينى ئۇكاڭزا؟ كىم گۇنا قىلسۇڭ ـ ئۆلسۇڭ...

ـ ئادىل خىتايكەن بۇ؟ ـ دېيىشتى ئاڭلاپ تۇرغانلار.

ـ ھە، شۇنداق. ھەقىقەتچى بولغاشقا بۇنى دوست تۇتقانمەندە! ـ دېدىدە سەي-شەنسىنگە چاي كەلتۈرۈشنى بۇيرىدى غېنى.

ـ شۇ ئارىلىقتا رۇخسەت سوراپ ھاكىم شاڭيۇ بىلەن روزى قارىلار كىرىپ كېلىشتى. ئۇلار گۇناھكار ئادەملەردەك قوللىرىنى قوشتۇرۇپ، باشلىرىنى تۆۋەن سېلىپ، بوسۇغىدىن ئاتلىغان يەردىلا توختاشتى.

ـ ھە، «يۇرتداشلىرىم» ـ زەھەرخەندىلىك بىلەن دېدى غېنى، ـ ھېلىقى يۆلەنچۈكلار: نىياز لوزۇڭ بىلەن داۋۇر تۈگچى قېنى؟ ھەجەپ ئۇلاردىن ئايرىلىپ قاپسىلەر؟

ـ بەندىچىلىك، بەندىچىلىك...

ـ ھازا كۆتىرىشمە! بېشىڭ كېتىشسىمۇ ئەر كىشىدەك تەخ تۇرۇش!

ـ سەۋەنلىك ئۆتتى. ئالدىڭغا باش ئېگىپ كەلدۇق. نېمە قىلساڭ ئىختىيار ئۆزەڭدە، ئوغلۇم... يىلىنىشتى ھەر ئىككى يۇرت «چوڭلىرى".

ــمەن ئۆچ ئالـىدىغان، ئاداۋەت ساقلايدىغان نامەرت ئەمەس. ئەگەر ئاستائىدىل تۇۋۇا قىلىپ، ئادەملەرگە يامانلىق قىلىشماساڭ، ئۆتكەننى تەگىمەيمەن، ــ دېدى قانداقتۇر سالماقلىق بىلەن غېنى.

ــبۇ قان شورىغۇچىلار ھېچ قاچان ئوڭلانمايدۇ. ئېتىۋېتىشكە قولۇڭ بارمىسا ماڭا قويۇپ بەر، ھازىرلا تامغا يۆلەيلەن...

ــۋالاقلىما، «شاڭخا!» تېخى بىرمۇ خىتاينى ئاتماي تۇرۇپ، ئۆز جىنىسىڭنى ئۆلتۇرمەك بولامسەن؟! ــ قولىنى شىلتىدى غېنى ۋە ئىچىدە «شۇكرى-سانا» ئوقۇپ تۇرۇشقان ھاكىم شاڭيۇ بىلەن روزى قارىغا تىكىلىپ دېدى: ــ سەنلەر ئۆز يۇرتلۇغۇم بولساڭمۇ، سەندەكلەردىن مونۇ خىتېيىم ئەلا. بار، كۆزۈمدىن يوقىلىش! ــ دەپ ئىشىكنى كۆرسەتتى ئۇ.

ھاكىم شاڭيۇ بىلەن روزى قارى كەينىچە شوخشۇپ، تىرىك قالغانلىقىغا شۇكرى ئوقۇشۇپ سىرتقا چىقىشىغا بىر قۇراللىق جەڭچى قوللىرى كەينىگە باغلانغان داۋۇرنى ئالدىغا سېلىپ كىرىپ كەلدى. كونا قەدىناسلار سالام-سائات قىلىش ئورنىغا بۇتىنىشىپ، تەتۇر قاراپ ئۆتۇپ كېتىشتى.

ــكەل، كەل داۋۇر! ــ ئورنىدىن ئەتتەيلەپ تۇردى غېنى داۋۇرنى ئىچكىرى ئەكىرگەندە ۋە: ــ بىزگە قوشۇلغىنىڭمۇ، ياكى بولمىسا جاڭگۇدىلارنىڭ تاپشۇرۇغى بىلەن كەلدىڭمۇ؟ ــ دەپ داۋۇرنىڭ كۆزىگە تىكىلدى.

ــنېمە قىلساڭ ئەندى ۋاڭپا سېنىڭ قولۇڭدا، ــ دېدىدە،، يېپىنچاقلاۋالغان خروم چاپاننى بىر سىلكىپ مۇرىسىدىن چۈشىرىۋەتتى داۋۇر، ــ مانا، قولۇم باغلاقلىق...

ــمەن سېنى تۇتۇپ كېلىڭلار دەپ ھېچ كىمگە بۇيرۇق قىلمىدىم. بىراق سەن خەلىققە تولا زۇلۇم قىلغاشقا سېنى ئۆزلىگىدىن تۇتۇپ ئەكەپتۇ.

ــسەن ئەمەسما؟ ــ قانداقتۇر ئۇمۇتۋارلىق بىلەن سورىدى داۋۇر.

ــھە، مەن ئەمەس. ئۆز پېشانەڭدىن كۆر. سەن مېنى خىتاي چېرىكلىرىگە تۇتۇپ بېرىپ، قوللىرىمنى باغلىغان چاغدا: «ئۆز پېشانەڭدىن كۆر غېنى» دېگەن ئېدىڭغۇ!

داۋۇرنىڭ بېشى تۆۋەن ساڭگىلىدى. ئۇنىڭ ئۇچۇن بۇ كىنايىلەر ئۆلۈم ھۆكمىدىنمۇ ئېغىر ئېدى، ئۇما ئۆزىنى «مەن، مەن» دەپ يۇرگەن يىگىت ئېدىدە!

ــراستىمنى ئېيتسام! ــ ئاز سۈكۇناتتىن كېيىن سۆزىنى داۋام قىلدى غېنى، ــ زىنداندا ياتقان چېغىمدا سېنى، ھاشىم توكۇنى ئۆز قولۇم بىلەن تۇتۇپ ئۆلتۇرۇشكە قەسەم ياد قىلغان ئېدىم ئەمما بەختكە قارشى، سېنى باشلىقلار تۇتۇپ كېلىشىپتۇ. قولى باغلاقلىق ئادەمنى ئېتىشقا قولۇم ھەرگىز بارمايدۇ...

ــكەچۈرۈم قىلغىنىڭمۇ؟ ــ يەنە ئۇمۇت ئىچرە سورىدى بېشىنى كۆتىرىپ داۋۇر.

ــياق! سېنى كەچۈرۈشكە يالغۇز ئۆزەمنىڭ ھەققىم يوق. سېنى خەلىقنىڭ قولىغا تاپشۇرىمەن، ــ دېدىدە، داۋۇرنى ئېلىپ چىقىپ كېتىشكە بۇيرىدى غېنى. باياتىن سامي بولۇپ تۇرۇشقانلار بۇ يېشىمگە رازى بولۇشقاندەك يېنىك تىنىق ئېلىشتى. شۇ ئارىدا ئاۋتومات ئاسقان، كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ تۇرغان ئوسمان باتۇر (كېيىنكى كۇنلەردە «ئالتە ئوغرى» دەپ نام ئالغانلارنىڭ ھەممىسىنى، قارا-قويۇق. «باتۇر» دەپ ئاتاشقا باشلىدى خەلق) ئالدىراش كىرىپ كەلدىدە، غېنىنىڭ ئەتراپىغا توپلاشقانلارغا تەڭسىتمىگەندەك نەزەر تاشلاپ، غېنىغا خىتاۋەن:

ــتاش پاقىدەك بىر يەردىلا تۇرىمىزمۇ، ــ دېدى ۋە كەسكىن رەۋىشتە، ــ گۇمبەزنى ئالالمايدىغان بولساڭ، ماڭا قويۇپ بەر!

"ئالالمىساڭ" دېدىڭما، ئوسمان باتۇر! ــ باتۇر ئىبارىسىنى ئالاھىدە ئۇرغۇ بىلەن دېدى غېنى، ــ ھە، سەن دېگەندەك، كۇچۇم يەتمىدى... ئەندى سەن ئېلىپ كۆر...

ــكۆرسەم، كۆرەي! ــ دېدىدە، قانداق كىرگەن بولسا، شۇنداق ئالدىراش چىقىپ كەتتى باتۇرلۇق خۇرۇشى بار ئوسمان. قورقۇمسىز بۇ يىگىتنىڭ ئالدىراقسانلىق ۋە كۆرەڭلىگى بولىدىغان. ئۇ بەزىدە

ئۆزىگە تەمەننا قىلىپ، غېنى بىلەن ئۇزەڭگە سوقۇشتۇرغۇسى كېلەتتىيۇ، ئاكا باتۇرنىڭ سۈرىدىن ئەيمىنەتتى. بۇگۈن بولسا كۆپچىلىك ئالدىدا ھۆرمەتسىزلىك، توغرىسى ـ تەلۋىلىك قىلدىيۇ، غېنى باتۇر بىلىندۇرمەسكە سالدى.

ئوسمان پوزىسىيە تۇتۇپ ياتقان ئېھاتىدىكى جەڭچىلەرنىڭ قېشىغا كېلىپ، ياردەمچىسى سېيىت باتۇرغا:

ـگۇمبەزنى بىز ئالىمىز، ـ دېدى ۋە سېيىت گەپ قىلغىچە تەخىر قىلماي، جەڭچىلەرگە كوماندا بەردى: ـ ئالغا، ئالغا!

ـئاۋتوماتتىن ئوق ئېچىپ، جەڭچىلەردىن ئون قەدەمچە ئالدىدا شىددەتلىك كېتىۋاتقان ئوسماننى كۆزىتىپ تۇرغان غېنى: «ھەجەپ، تۇتۇپ قالمىدىم، بۇ تەنتەكنى...» پۇشايمان قىلدى. گۇمبەز تەرەپتىن مۆلدۈردەك يېغىۋاتقان ئوقتىن يىقىلغان ئون نەچچە جەڭچىنى كۆرگەندە ئورنىدا تۇرالماي قالغان غېنى دۈشمەنگە قارىتا ئوق ئېتىشقا كوماندا بەردى. ئوسمان باشلىغان جەڭچىلەر گۇمبەزگە يېقىنلىشىپ بېرىپ، سۇ ئېقىنى گىرۋەكلەشتۈرگەن قىرغاقنى دالدا قىلىشىپ، ئېتىشۋازلىقنى داۋام قىلدى. گۈگۈم چۈشۈشكە باشلىدى. كۈندىكىدەك كەچكى تۇمان كۆتىرىلدى. ئوسمان باتۇر شۇ تۇماندىن پايدىلانماق بولسا كېرەك، يەنە تۇردىدە:

ـئالغا! ـدەپ ئالغا ئىنتىلدىيۇ، ئۇنىڭ ئاۋازى يىراققا ئاڭلانمىدى...

ـبۇركۈت كۆزلۈك غېنى باتۇر ئوسمانغا ئوق تېگىپ يىقىلغانلىقىنى كۆردىدە، غەزەپلىك ۋاقىرىدى:

ـئالغا! ـ ئۇ شۇنداق كۈچلۈك نەر تارتتىكى، جەڭچىلەر چۆچۈگەندەك، ئۇنىڭغا بىر قاراۋېلىپ، سەركەردە كەينىدىن دۈشمەن ئۈستىگە ئېتىلىشتى:

ـئۇر-را، ئۇر-را..!

شىددەتلىك ھۇجۇمغا بەرداشلىق بېرەلمىگەن چېرىكلەر چېكىنىشكە ـ كەينى سەپكە داجىشقا باشلىدى. تۇمان قويۇقلىشىپ، قاراڭغۇ چۈشتى. غېنى ۋە ئۇنىڭ بىلەن تەڭلا گۇمبەز ئىچىگە كىرىشكەن سەككىز جەڭچىگە:

ـمىلتىقلاردىن تەڭلا ئوق چىقىرىڭلار! ـ بۇيرىدى ئۇ.

جەڭچىلەر زالپ بېرىۋېدى، چېقىلغان چۈشكەندەك، گۇمبەز ئىچى جاراڭلاپ كەتتى. بۇ دەھشەتلىك گۇمبۈرلەشتىن ئەس-ھوشلىرىنى يوقاتقان گۇمبەز ئۈستىدىكى پۇلېمىيوتچى چېرىكلەر يەرگە سەكرەشتى. پۇت-قوللىرى سۇنماي ساق قالغانلىرى بېدەر قېچىشقان ئىدى.

ئوڭ قولىغا ئوق تېگىپ، قانسىرىغان ئوسمان باتۇرنى ھەمشىرىلەر ئېلىپ كېتىشكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئورنىغا سېيىت باتۇرنىڭ كوماندىر بەلگۈلەپ، ھەيەل قىلماي، غېنى باتۇرنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا: «تۇۋاق سوۋۇماستا» سىلىڭبۇغا ھۇجۇم باشلاندى. كۆك كۆرۈك تەرەپتىن پاتىخ، رەھىمجان باشچىلىق جەڭچىلەرمۇ ھۇجۇمغا ئۆتۈشكەن ئىدى. غېنى باتۇرنىڭ ئالتۇنلۇق دۆڭلىكىنى ئىشغال قىلغان جەڭچىلىرى غالىبىدىن روھلاندى، ئەتىمالىم، دۈشمەننىڭ كۈچلۈك قارشىلىقىغا قارىماي، ھامان ئالغا سىلجىدى: ئوكوپىدىن-ئوكوپىغا سەكرەپ، ئاخىرى سىلىڭبۇنىڭ قورغان تېمىغا ياماشتى ۋە ئالدىنقى قىسىملار تامدىن ئارتىلىپ چۈشۈشكە باشلىدى. «ئۇر-را!» ساداسى ئاستىدا دەۋرەپ كېلىۋاتقان قوزغىلاڭچىلارنىڭ شىددەتلىك ھۇجۇمغا بەرداشلىق بېرەلمەي چېكىنىشكە باشلىغان چېرىكلەرنى ھەرەمباغ ئىستىھكامىغىچە سۈرۈپ باردى خەلق جەڭچىلىرى. ئەپسۇسكى، موشۇ جەڭدە شېيىت بولغانلارنىڭ ئىچىدە جاسارەت كۆرسەتكەن سېيىت بار ئىدى...

جەڭ توختىشى بىلەنلا سەپدىشى ئوسماننىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالماق بولغان غېنى باتۇر باۋدۇن بىلەن ۋاقىتلىق شىپاخانا قىلىنغان بېناغا كەلدى. ئۇ ئېتىنى باۋدۇنغا تاپشۇرۇپ، ئىشىكتىن كىرىشكە ئۇچىسىدا پوستىما جۇگا، بېشىدا قۇلاقچا، پۇتىدا، پۇتىدا ئۆتۈك، يېڭىگە بولسا «شەپقەت ھەمشىرىسى» بەلگۈسىنى تېڭىۋالغان قىزغا دوقىرىش قىلدىيۇ، يۈرىگى ئېغىپ ئورنىدا تۇرۇپ قالدى: قىزدىمۇ شۇ

ھالەت كەچتى، ئەتىمالىم، ئۇما تۇرغان يېرىدە قېتىپ قاپتۇ. ھە، كۆڭۈل دېگەن ئۇلۇق: ئۇ ھەممىنى سېزىدۇ، ھەممىدىن ئۆتكۈر ۋە ئۇچقۇر... ئۇزۇن دەھلىزنى ئاسما پەنار گىرىمسەن يورۇتۇپ تۇرسىمۇ، كۆڭۈل-زېھىن نۇرىدا نەچچە يىللار ئالدىدا ئىككىلا قېتىم كۆرگەن، لېكىن يۈرەككە مەڭگۈ ئورناشقان قىزنى تونۇغان غېنى:

ـ چولپان! ـ ئاتەشىن ئۇن قاتتى ۋە قىزنىڭ ئالدىغا كەلدىيۇ، نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرۇپ قالدى.

چولپان غېنىغا لاپپىدە قارىدى. قىزنىڭ ئوتلۇق، ئىختىراس چاقناپ تۇرىدىغان كۆزلىرىدىن ئەندى ئىزا-ئەلەم، ھەتتا غەزەپ ئەلەڭگىسىنى ھېس قىلغان غېنى:

ـ مەندىن خاپا بولمىغانسىز؟

ـ نېمىشكە؟ ـ چۆچىگەندەك دېدى چولپان.

ـ سىزگە پانا بولالمىدىم...

ـ ئۇنداق دېمەڭ، غېنىكا؟

ـ مېنى ئۇنتىمىغانسىز؟

ـ ھېچ قاچان! ـ دېدىدە، بۇرۇنقى چاققانلىقىغا يارىشا، شامالدەك سىلىق مېڭىپ چىقىپ كەتتى چولپان.

غېنى قىزنىڭ كەينىدىن نەچچە قەدەم بېسىپ توختىدى ۋە ئوسماننىڭ قېشىغا ئىلدام كىرگەن پېتى ئۇنى ياتقان كارىۋېتىغا قوشۇپ دەست كۆتەردى:

ـ تاپتىم، تاپتىم، ئەڭگۈشتەرىمنى تاپتىم! ـ دەۋەتتى خوشاللىقىنى باسالمىغان غېنى.

***

ئىنقىلاۋىي شتاب «ئالتە شار» مەلىسىدىن سابىق سىلىڭبۇغا كۆچىرىلدى. ئەندى دۇم يېتىپ، دىڭ تۇرۇپ يۈرگەن جەڭچىلەر ئۇچۇن ئىسسىق ياتاق، ئاشخانىلار، مەمۇرىي ئىشلارنى باشقۇرغۇچىلارغا ـ ئىشخانىلار يېتەرلىك. گېزىت چىقىرىش ئۇچۇنمۇ ئىمكانىيەت تۇغۇلدى. ھەبىپ يۇنچى، ئەخمەتجان قاسىمىي باشچىلىقىدا مەتبەئە ئەكسىگە كەلتۈرۈلۈپ «ئازات شەرقىي تۈركستان» گېزىتى چىقىشقا باشلىدى. يېتەكچىلىك تارقاقلىقتىن تەشكىلىي ئىنتىزام ئاستىدا يولغا قويۇلۇپ، مەمۇرىي ـ ھەربىي تۈزۈم شەكىللىنىشكە، خىزمەت تەخسىماتى ئىجرا قىلىنىشقا باشلىدى. ھەممە ئىش، ھەممە ئىمكانىيەت قۇراللىنىشقا ۋە دۈشمەن ئۈستىدىن غالىبىيەت قازىنىشقا قارىتىلدى. ئالتۇنلۇق ۋە سىلىڭبۇدىن ئولجا-غېنىمەت ئېلىنغان قۇرال-ئەسلاھالار تېزلىكتە تارقىتىلىپ، يېڭى ئەترەتلەر تەشكىل ئېتىلدى. نوۋەتتىكى جەڭ باش ساقچىنى ئېلىش، ئۇنىڭدىن ساقچى-چېرىكلەرنى قوغلاپ چىقىرىش ئۇچۇن جەڭ بولىدۇ. ساقچىنى ئىشغال قىلماي تۇرۇپ، شەھەردە ئەركىن قاتناش ۋە خەلقنىڭ مەيشەتتىنى ئەكسىگە كەلتۈرۈش مۇمكىن ئەمەس. بۇ ۋەزىپە يەنە غېنى باتۇرغا، جەڭگىۋار سەپداشلىرىغا تاپشۇرۇلدى. چۈنكى جەڭ غەلىبىلىرى غېنى نامى بىلەن باغلىق، ئۇ بار يەردە غەلىبە بار...

شتاب ئالدىدىكى چوڭ كوچا لىق ئادەم. بۇ ئادەملەرنىڭ بىر ئۇچى «كۆك كۆرۈكتە» بولسا، ئىككىنچى ئۇچى «توغرا كۆرۈكتە» دېڭىز دولقۇنىدەك تەۋرىنىپ، ھەر ساھا، ھەر كەسىپتىكى شەھەر ئاھالىسىنىڭ تولىسى نەيزە، تاياق-توقماق بىلەن قۇراللانغان. ھەممىنىڭ نىيىتى بىر ـ ياۋۇز دۈشمەنگە قارشى جەڭ قىلماق، ئانا ۋەتەننى ئازات قىلىش كۈرىشىگە قاتناشماق... ئۇلار ئىنقىلاپچىلارنى ھىمايە قىلىدۇ. جەڭلەردە تاۋلانغان باتۇرلار بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ جەڭ قىلىشنى خالايدۇ. داڭقى خەلق ئىچىگە تارقالغان ۋە خەلق تەرىپىدىن قوشاقلارغا قېتىلىپ مەدھىيىلەنگەن غېنى باتۇرغا ئىشىنىدۇ ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئىپتىھارلىنىدۇ. ئۇنى سادىر پالۋانغا تەخلىت قىلىدۇ...

توپ ئىچىدىن كىمدۇ بىرسى ئېگىزىرەك يەرگە چىقىۋېلىپ، تۆۋەندىكى قوشاقنى، ئۈنلۈك، ھاياجان

ئىچرە ئوقۇۋېدى، خەلىق دۇررىدە شۇ تەرەپكە ئاغدى.
ئالتە باتۇر ئىچىدە،
غېنىكامدەك مەرگەن يوق.
مىلىك چېرىك بېسىپ كەلسە،
نىلقا شەھىرىنى بەرگەن يوق.

قازانلار قايناپ تاشتى،
خىتايلار ھەددىدىن ئاشتى .
غېنى باتۇر چىقىپ كەلسە،
ھەرەمباققا قاراپ قاچتى.

ھەجەپمۇ يارىشىپتۇ،
غېنىكامنىڭ تۇمىغى.
خىتايلارنى يوقاتقان،
جەڭچىلەرنىڭ چومىغى...

ـ ياشا، ياشاپ كەت!
ـ غېنىكام ياشىسۇن!
قەلبلەرنى يېرىپ چىققان بۇ يالقۇنلۇق سۆزلەر يىراق ـ يىراقلارغا ئاڭلاندى. بىرەر يۇزچە ئاتلىق جەڭچىنى ئەگەشتۇرگەن غېنى باتۇر كوماندانلىق شتابتىن چىقىپ كەلدى.
خەلىق توپى ئىچىدىن، «غېنى باتۇر، ئەنە، بىزنىڭ باتۇرىمىز...» دېگەن تاۋۇشلار كۆتىرىلىپ، باياتىنقى غۇل-غۇلا بىردىن جىمىپ، ھەممىنىڭ دىققەت نەزەرى غېنىغا تىكىلدى. يولۋاس مىسالى ئالا ئاتقا مىنگەن غېنى باتۇرنىڭ ھەيۋەتلىك سالاپىتى، جەڭگىۋار قىياپىتىدىن ھەر كىمنى سۇر باساتتى. ئۇ چاپراس قىلىپ ئىككى ماۋزېر ئېسىپ، سۇسەر تۇماق كىيىۋاپتېكەن، سۆلىتىنى تېخىمۇ ئۇلغايتىپ كۆرۈپ، ھەۋەس قىلىسەن، رەشقىڭ قوزغىلىدۇ.
باتۇرنىڭ كەينىدە سەپكە تىزىلغان جەڭچىلەردىن شىددەت ئەكس ئېتىپ تۇرغاشقىمېكىن «مانا بىزگىمۇ قۇرال يارىشىدۇ، بىزما جەڭ قىلالايمىز...» دېگۈك كېلىدۇ. مىللىي غۇرۇرىڭ قوزغىلىدۇ. غېنى باتۇر ئويناقىي ئېتىنى توختىتىپ، ئۇنىڭغا زوقلىنىپ قاراپ تۇرۇشقان خەلىققە نەزەر تاشلىدى ۋە شۇ ئان ئۇنىڭ كۆڭلىدىن «بىزنىڭ كۈچ-قۇۋۋىتىمىز خەلق» دېگەن دانا ئىبارىلەر كەچتىدە، ۋۇجۇدىغا يېڭى كۈچ-قۇۋۋەت قۇيۇلغاندەك ھىس قىلدى.
ـ قېرىنداشلار! ـ ھاياجان ئىچرە خىتاپ قىلدى غېنى، ئوڭ قولىنى ئېگىز كۆتىرىپ، ـ بىز يە ئۆلۈم، يە كۆرۈم دەپ قولۇمىزغا قۇرال ئالدۇق. ئەندى بۇ يۇرتتا يە خىتاي زومىگەرلەر تۇرىدۇ، يە بىز تۇرىمىز! ـ ئۇ تىنىق ئالماقچىدەك، ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرۇشقان خەلىققە سەپ سالدى ۋە سۆزىنى داۋام قىلدى، ـ «ئويۇننىڭ» چوڭى تېخى ئالدىمىزدا. مەن يېڭىلا باش ساقچىدا ئازاپ چېكىۋاتقان قان قېرىنداشلىرىمىزنى قۇتۇلدۇرۇشقا ۋەدە بېرىپ چىقتىم. ماڭا قوشۇلۇشنى خالايدىغىنىڭلار بىر چەتكە ئۆت!
ـ قاياققا باشلىساڭ، باشلا!
ـ سېنى دەپ كەلدۇق، غېنى باتۇر!
چۇشمۇ-چۇشتىن ئاۋازلار كۆتىرىلدى.
ـ سەپكە تىزىلايلى، سەپكە!

ـ سەپكە، سەپكە، سەپكە!

توپنىڭ ئالدىغا چىقتى ئۈچ-تۆرت يىگىت ۋە ئۇلارنىڭ بىرى ئاي-يۇلتۇزلۇق بايراقنى قوينىدىن چىقىرىپ پۇلاڭلاتتى.

ـ ئالغا! ـ كوماندا بەردى غېنى باتۇر ۋە جەڭچىلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ ئالغا چۇشۇپ ماڭدى. ئۇنىڭ كەينىدىن دەۋرىگەن خەلىق ماڭدى.

ـ ياشىسۇن ئازاتلىق!

ـ ياشىسۇن ئىنقىلاپ!

خەلق دولقۇنى گويا داۋالغۇپ ئاققان قىيان سۇنى ئەسلىتەتتى...

باش ساقچى مەھكىمىسى غۇلجىنىڭ غەربىي قىسمى دۆڭ مەھەللە بىلەن يېڭى شەھەرگە پاسىلداش چاسا كوچىنى ئىشغال قىلىپ تۇرىدۇ. تۆرت ئەتراپى ئېگىز قورغان. تامنىڭ ئۇستى تىكەنلىك سىم بىلەن توسالغان بۇ زۇلۇم ئوچىغىنىڭ ئىچىگە ساقچى ئەسكەرلىرىدىن باشقا بىر باتاليون مۇنتىزىم چېرىكلەر پۇختا بىكىنگەن ئىدى. ئۇلاردا ئوق-دورا يېتەرلىك. پۇلېميوت، مىنوميوتلار بىلەن قۇراللانغان. ساقچى باشلىغى گاۋ مۇھاسىرە ئىچىدە قالسىمۇ، ئۆز كۈچىگە ۋە ئۇرۇمچىدىن كېلىدىغان ياردەمگە ئىشىنىپ، تەرسالىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتمەكتە. گاۋ جۇجاڭ قورغان مۇداپىئەسىنى ئارىلاپ، كۆزدىن كەچۈرۈپ، ئەندىلا كابىنېتىغا كىرىشىگە شەخسىي كاتىۋى كىرىپ «ئوغرىلارنىڭ» ئەلچىسى كەلگەنلىگىنى خەۋەر قىلدى.

ـ ئەل-چى؟! زېۋازىلار ئەلچى ئەۋەتىش دەرىجىسىگە يېتىپتىما؟! ـ گاۋ زاڭلىق قىلغاندەك كۈلدى.

ـ مۇخەممەر...

ـ مۇخەممەر بايۋەچچىما؟! ئۇ چەنتۇلار ئارىسىدا نېمە قىلىپ يۈرىدۇ ھە! ـ ۋايساپ كەتتى گاۋ، ـ يالغۇزمۇ؟

ـ يالغۇز ئۆزى.

ـ كەلتۈر!

ـ خوپ، ـ مەخسۇس كاتىپ چىقىپ، مۇخەممەر بايۋەچچىنى باشلاپ كىردى.

ـ نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟ ـ سورىدى مۇخەممەرنى ئولتىرىشقىمۇ تەكلىپ قىلماي گاۋ.

ـ ئىنقىلاپچىلار نامىدىن ئەلچى...

ـ سەن! ... ئىنقىلاپچىلار ئېمىش! ئوغرى، بۇلاڭچىلار دېگىنە! تۇنگان بالىسى ئوغرى چەنتۇلارغا ئەگىشىپ، ئەلچى بولغىنىغا ھەيرانمەن.

ـ مەن ـ ئەلچى. گېپىمگە قۇلاق سېلىشىڭنى ئىلتىماس قىلىمەن...

ـ شۇندا نېمە گەپ قىلماقچى بولىسەن؟ تەسلىم بول دېمەكچى ئېكەنلىگىڭنى ئېيتمىساڭمۇ بىلىپ تۇرۇۋاتىمەن.

ـ بىلگىنىڭ ياخشى. ئويلاش، بىلىش ۋاقتى يەتتىغۇ، گاۋ جۇجاڭ. ـ قوزغىلاڭچىلار يالغۇز ئۇيغۇرلار، سەن دېگەن چەنتۇلار ئەمەس...تەغدىرى بىر ئېزىلگەن مىللەتلەردىن تەركىپ تاپقان...

ـ بەس! تەشۋىقاتىڭنى قوي، سېتىلما!

ـ كىم سېتىلما ئېكەنلىگىنى خەلىق بىلىدۇ. سەنما بىلىسەن. لېكىن بىلىپ تۇرۇپ تەن بەرمەيسەن...

ـ نېمە؟ ـ ئورنىدىن چاچراپ تۇرغان گاۋ ھۇرپىيىپ كەلگەن پېتى ئەلچىنىڭ كاچىتىغا شۇنداق ئۇردىكى، ئۇ سەنتۇرۇلۇپ بېرىپ توختاپ، تەمكىنلىك بىلەن دېدى:

ـ ئېسىڭنى يىغ، گاۋ جۇجاڭ! ئادەملەرنىڭ جېنىغا زامىن بولما! تەسلىم بولماي چارەڭ يوق، سەن قورشاۋدا...

"تەسلىم" دېگەن سۆز چىققان ئاغزىڭغا ئاتىمەن! ـ غالجىرلاشقان جاللات تاپانچىنى كوبۇردىن

چىقىرىپ، ئەيمەنمەي ئۇنىڭغا نەپرەت بىلەن تىكىلىپ تۇرغان مۇخەممەر بايۋەچچىنىڭ ئاغزىغا قارىتىپ تەپكىنى باستى. قانغا مىلىنىپ، تېخى جان ئۈزەلمەي، تېپىرلاپ ياتقان جەسەتنى قورغان تېمىدىن ئارتىلدۇرۇپ «ئوغرىلار» تەرەپكە تاشلاشنى بۇيرۇپ، ھېچ نەرسە كۆرمىگەندەك كىرىپسلوغا ئولتىرىپ، سىگارېتىنى تۇتاشتۇردى ۋە گۇندىخانا باشلىغىنى چاقىرىپ، مەھبۇسلارنى تىزىمىسىزلا بىر چەتتىن ئۆلتۈرۈشكە قاتىلانە بۇيرۇق بەردى گاۋ.

...گومىنداڭچىلارنىڭ باش ساقچى مەھكىمىسى تۆرت تەرەپتىن قورشاۋغا ئېلىنىدى. ئالدىنقى سەپكە قۇراللىق جەڭچىلەر، ئۇلارنىڭ كەينىگە قىلىچ-نەيزە، تاياق-توخماقلار تۇتقان پىدائىيلار تىزىلغان. ھەممە سانجاق-ھۇجۇم باشلىنىشىنى كۈتۈپ تۇرماقتا.

بىر نەچچە چوڭ-كىچىك جەڭچىلەر بىر قەدەر تەجرىبىگە ئېگە بولۇشقان قوزغىلاڭچىلار دەسلەپتىكىدەك تەۋەككۈلچىلىقتىن، ئادەمنى ئورۇنسىز چىقىم بېرىشتىن ساقلىنىشقا ھەم ھۇجۇم، ھەم مۇداپىە قىلىشنى ئۆزلەشتۈرۈشكە باشلىدى.

باش ساقچىغا ھۇجۇم باشلاش ئالدىدا غېنى، پاتىخ، رەھىمجان، قاسىمجان ۋە ئاباباسوۋلارنىڭ مەسلىھەتى بويىچە مۇخەممەر بايۋەچچىنى ئەلچىلىككە كىرگۈزگەن. لېكىن ئاقىۋەت يۇقۇرىدىكىدەك بولدى. ئەلچىنىڭ قانغا مىلەنگەن جەسىدى ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا يېتىپتۇ.

-زادى قانغا-قان... ئۇنىڭدىن باشقا گەپ كەتمەيدۇ! - غەزەپلەنگەن غېنى باتۇر ماۋزېرىدىن قاتار ئۈچ ئوق چىقاردى - ھۇجۇم بەلگۈسىنى بەردى.

بىرەر سائەتچە قىرغىن ئېتىشۋازلىقتىن كېيىن غەرب تەرەپتىن كىرگەن جەڭچىلەر ساقچى قوراسىغا يېقىنلىشىپ، ئاھالىلىق ئۆي-جايلارنىڭ ھويلىرىغا بېكىنىشتى. ئەندى ئۇلارنى دۈشمەن قورغىنىدىن كوچا بۆلۈپ تۇرىدۇ.

-قورغاننىڭ بىر چېتىنى پارتلاتماي ئىچكىرىلەپ كىرىش تەس، - دېدى غېنى باتۇر.

-تول يېتەرلىك، - دېدى نۇر باتۇر.

-سادىر بوۋىمىز ئېگىزلىگى يىگىرمە ئىككى، كەڭلىگى تۆرت گەز كېلىدىغان باياندای سېپىلىنى دورا بىلەن پارتلىتىپ، كۆككە سورىغان ئېكەن. بىز نېپىز قەغەزدەك تامنى ئۆرىيەلمىسەك، نېمە دەپ مىلتىق كۆتەردۇق، گەپ قىلە «ئاقۋاش!» - دەپ يۇسۇپكە قارىدى غېنى.

-ئۆزەمگە قويۇپ بەر، بۇ ئېمىگنى...

-ئاتە پاختاڭنى "ئاقۋاش!"

-يۇسۇپ، ئاداشلار كۈچ بىلەن بولمىسىمۇ سۆز بىلەن ھەر قانداق تامنى ئۆرەلەيدۇ، - دېۋىدى، يەنە بىرسى:

"توققۇزى رەڭ، بىرى جەڭ"، دېگەندەك، بەزىدە «پو» ئاتقاننىڭما پايدىسى بار، جۇمۇڭلار!» - دېدى.

-يۇسۇپ ئاقۋاشتەك ئېتىشنى بىلسەڭ دېگىنە!

كۈلكە، چاقچاقتىن كېيىن مەسلىھەت قىلىشتى: يۇسۇپ بىلەن قوۋان ئىككىسى باشلىق ئاھالىدىن شوتا يىغىشقا: نۇر بىلەن باۋدۇن قورغان تېمىنى پارتلىتىدىغان تول تەييارلاشقا ۋە پارتلىتىشقا مەسئۇل بولۇشتى.

-ئەندى، - دېدى ۋەزىپە تەخسىماتىدىن كېيىن غېنى، - ھۇجۇمغا ئۆتكەن ۋاقتىمىزدا كوچا چۆگلەپ، ئۆگۈز ئاتلاپ ئاۋارە بولماسلىق ئۈچۈن قورغانغا يېقىنىراق ئۆيلەرنىڭ تاملىرىنى تېشىپ، شۇ تۆشۈكلەردىن سۇغۇرلار ئىنىدىن چىققاندەك تۇيۇقسىز چىقىپ، شوتىلار بىلەن قورغانغا ياماشسا ئاسان بولىدۇ.

-تۆشۈكتىن خېلە تېشىش كېرەكتە.

-ھە-ئە. تۆشۈكنى قانداق تېشىشنى ئۆگىتىپ قويای، سەن شوۋەكلەرگە، - دېدى، لوم تۆمۈر تاپقۇزۇپ كەلدى ۋە لومنى قولىغا ئېلىپ دەڭسەپ، نانغا چاككۈچ سالغاندەك، تامنىڭ توقۇم ئورنىدەك يېرىنى

چۆگىلىتىپ سانچىشقا باشلىدى غېنى. ئۇ ھەر سانچىغاندا لوم تامغا بىر غېرىچتەك كىرىپ، تام لىڭشىغاندەك قىلاتتى. ئاخىرى سانچىلغان دائىرىنى بىر تېپىۋېدى گۈمۈرۈلۈپ، ئادەم بېمالال پاتقىدەك تۆشۈك ھاسىل بولدى.

-يېقىن كەل، «گوپەي!» - تۇدىنى چاقىردى ئۇ، - سەن ئوغرى مۆشۈكتەك، كېچىلىرى توخۇ ئوغرىلاشقا ماھىر ئېدىڭغۇ،

مونۇ تۆشۈكتىن چىقىپ، كوچىنىڭ كەڭلىگىنى بىلىپ كەلگىنە !

-ئوق يېغىۋاتسىما...

-قورقما. ئوق تېگىپ ئۆلۈپ كەتسەڭ، گاۋ جۇجاڭ ئىككىڭنى بىر ساندۇققا سېلىپ كۆمىمىز، "گوپەي!"

يەنە كۈلكە بولدى.

-خەير، - چوڭقۇر تىنىق ئالدى تۇدى، - ئۆلسەم، ئۆلەي...

ئەمما ساندۇققا سالما.

غېنى باتۇر دېگەندەك تۆرت ئاياقلىنىپ، تۆشۈكتىن مۆشۈك سىياقى چىقتى «گوپەي» ۋە ھەيەل قالمايلا قايتىپ ھويلىغا كىردى:

-سەككىز غۇلاچ، - دەپ كېيىمىنى قېقىشتۇردى.

-سەككىز غۇلاچنى سەككىز ئاتلاپ بېرىپ قورغان تېمىغا يامىشىمىز! - خىتاپ قىلدى غېنى.

كەچ كىرگىچە ۋە كېچىسىمۇ ئارىلاپ-ئارىلاپ ئېتىشۋازلىق قىلىپ، ھەل قىلغۇچى ھۇجۇمغا تەييارلىق كۆرۈشتى قوزغىلاڭچىلار.

...تاڭ سەھەردە گۈمبۈرلىگەن پارتلاشتىن دېرىزىلەر جالاقلاپ، شەھەر خەلقى ئويغىنىپ كەتتى. كۈچلۈك پارتلاشقا ئۇلىشىپلا چېرىكلەرنىڭ يۈرىگىنى موجۇۋاتقان قۇدرەتلىك «ئۇر-را!» ياڭرىدى. جەڭچى ۋە پىدائىيلارنىڭ بىر قىسمى پارتلانغان قورغان يوچۇغىدىن ئىچكىرىلەپ كىرسە يەنە بىر قىسمى شوتىلار ئارقىلىق قورغان ئۈستىگە چىقىپ مەڭدىگەن، ھودۇققان چېرىكلەر ئۈستىگە يولۋاس مىسالى ئېتىلىپ دەس كۆتىرىپ يەرگە ئاتاتتى، ئارا بىلەن بېدە سانچىغاندەك ئىشتىك بىلەن سانچىپ، پېقىرىتىپ تاشلايتتى. قورغان ئىچىدە بولسا توشقان قوغلىغاندەك، چېرىكلەرنى سۈرۈپ يۈرۈپ (ئوقىنى زايە قىلماي) نەيزىلەپ، چوقماق-توخماقلار بىلەن ئۇرۇپ-سوقۇپ ئۇجۇقتۇراتتى. قول كۆتىرىپ، تەسلىم بولغانلار ئاز ئەمەس. ئۇلارنى قويلارنى ھايدىغاندەك ھايداپ ئاپىرىپ، بوش قالغان گۈندىخانىغا، زىندانغا قاماپ قويۇشتى. ساي تېشىدەك ياتقان ئۆلۈكلەر، ئىڭرىغان، يىغلىغان جانلار-گومىنداڭچىلارنىڭ ھاكىمىيەت قورغانى بولغان باش ساقچى مەھكىمىسىنىڭ ئىچى گويا قۇشخانىغا ئايلانغان ئېدىكى، بۇ قىرغىنىنىڭ سەۋەپكارلىرى - خىتاي مۇستەملىكىچىلىرى زومىگەر مۇتەھەملەرگە مىڭ، مىڭ لەنەت!

ئۆزىگە تەمانىنا قىلغان تەكەببۇر گاۋ جۇجاڭ جەڭ دەھشىتىدىن قورقۇپ كەتكەنلىكتىن تېلېفون نوگىيىنى تۇتقان پېتى قېتىپ قاپتۇ. تۈنۈگۈنلا يۈزلىگەن ئادەملەرنىڭ مەسۇم جانلىرىنى بىر ئېغىز سۆز، بىر ئىمزا بىلەن جۇدا قىلىشقا قادىر ۋە قۇدرەتتىگە ئارتۇقچە ئىشىنىدىغان بۇ ھۆكۈمدار غېنى باتۇر، نۇر، باۋدۇنلار بېسىپ كىرگەن چاغدا شۇ بېچارە ھالەتتە ئېدى.

-نى خاۋ، گاۋ جۇجاڭ؟ ئاينى زىۋازا لەيلا!1 - دەپ كىرىپ كەلدى غېنى.

-ئاي-نى؟! - ساكىراتتىكى ئاغرىقتەك ھالسىز تاۋۇش چىقاردى گاۋ ۋە بىردىن غېنىنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ، بۇتقا سىغىنغاندەك، باش قويۇشقا باشلىدى.

-مۇخەممەرنى نېمە قىلدىڭ؟

-ئەي-ياۋ... ئەي-ياۋ...

غېنى گاۋنىڭ ئاغزىغا ماۋزېرنى تەنلىشىگە نۇر تۇتۇۋالدى.

ــبۇ جاللات كۆپ سىرنى بىلىدۇ، ھازىرچە ئاتمايلى، ــ دېدى.
غېنى نۇر باتۇرنىڭ سۆزىنى رەت قىلمىدى. ئۇنىڭ ئېسىغا مۇھىم بىر ئىش كەلگەن بولسا كېرەك، ئەتىمالىم، كەينىگە كەسكىن بۇرۇلدىدە، سىرتقا قاراپ يۈگۈردى .

1نى خاۋ، گاۋ جۇجاڭ؟ ئاينى زىۋازا لەيلا! ــ ياخشىمۇسەن، گاۋ جۇجاڭ؟ غېنى ئوغرى كەلدى.

ساقچىنىڭ ئىچى ئۇنىڭغا تونۇش. بۇ يەردە نەچچە قېتىم «مېھمان» بولغان. شۇڭا ئۇدۇل گۇندىخانىغا كىرىپ، تېخىچە تاقاقلىق تۇرغان كامېرىلارنىڭ قۇلۇپلىرىنى ئېتىشقا باشلىدى. ھەر بىر ئاتقاندا بىر قۇلۇپ شاراقلاپ ئېچىلاتتىدە، تاقەتسىز تەلمۈرۈپ تۇرۇشقان مەھبۇسلار ئىشىكلەرنى تېپىپ، ئېچىپ دۈكۈرلەپ چىقىشىپ، ئازات قىلغۇچىلارنىڭ بويۇنلىرىغا ئېسىلاتتى، يىغلىشاتتى. بۇ تۇركۇمدىكىلەر ئۆلۈمدىن ئامان قالغان بەختلىك جانلار. قالغانلىرىچۇ؟ يۈزلىگەن قېرىنداشلار قېنى؟!
تىرىك قالغۇچىلار ئىچىدىن ئىزدىگەن ئادىمىنى تاپالمىغان غېنىنىڭ كۆزلىرىگە غەزەپ قېنى قۇيۇلۇپ، ئۇنىڭ كۆزىگە نە جەڭچى يولداشلىرى، نە تىرىك قالغان مەھبۇسلار، نە ئەسىرگە چۈشكەن چېرىلەر كۆرۈنگەي.
نۇر، باۋدۇن، يۈسۈپ، قۇسەن ۋە باشقا يولداشلىرى ــ ياردەمچىلىرى ئۇنىڭدىن نېمىلەرنىدۇ سورىغاندەك بولدىيۇ، لېكىن جاۋاپ ئېلىشالمىدى. غېنى ئۇلارنى كۆرمەيتتى، ئاڭلىمايتتى. ئۇنىڭ غەزەپناك ئوزايىدىن ھەر كىم ئەيمىنىپ، يېقىن كېلىشتىن قورقۇپ، «نېمە بولغاندۇر؟» دېگەندەك، بىر-بىرىگە تەئەجۈپ ئىچرە قارىشاتتى.
غېنى چېرىكلەرنىڭ جەسەتلىرىنى ئاتلاپ ئۆتۈپ، ئارقا قوراغا كىردى. دەھشەت!..ئەخلەت تۆكۈدىغان چوڭقۇر گوداڭ ئۆلۈكلەرگە توشقان. بۇ دەھشەتلىك مەنزىرىنى كۆرگەن غېنى باتۇر مۈرىدەك قېتىپ قالدى. ئۇنىڭ كەينىدىن يۈگۈرىشىپ كەلگەن يولداشلىرىمۇ داڭ قېتىپ قېلىشتى. مەھبۇسلار چېپىلغان، جادۇدا باشلىرى توغرالغان.
ــمونۇ ئالامەتنى كۆرۈڭلار، قېرىنداشلار! ــ دەپ يىغا ئارىلاش ۋاقىرىدى بىرى، ھەممەيلەن شۇ تەرەپكە يۈگۈرەشتى.
ئاغزى تۈگمەن تاش بىلەن باستۇرۇلغان قۇدۇقنىڭ ئىچى لىق تولغان ئۆلۈك. بۇلارنىڭ ھەممىسى تىرىك بويىچە تاشلىنىپ، تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن.
ــئەۋلادتىن ــ ئەۋلادقا لەنەت كەتكۈر، قانخورلار!
خىتاي زالىملىرىغا لەنەت-نەپرەت ۋە قارغىشلار ياغدى.
قۇدۇقتىن ئۆلۈكلەرنى چىقىرىشقا باشلىدى جەڭچىلەر. شۇ ئارىلىقتا.
ــمەيەگە كېلىڭلار، مەيەگە! ــ ئات قورا تەرەپتىن ئاۋاز چىقتى.
قويلارنى كۆگەنلىگەندەك، مەھبۇسلارنى بىر بىرىگە ماتاپ، بوغۇزلاش ئۈچۈن قېزىلما گىرۋىگىگە ياتقۇزغان ئىكەن. ئادەم قېنىغا بويالغان ئالتە جادۇ قاتار تۇرۇپتۇ. جاللاتلار بۇلارنى ئۆلتۈرۈشكە ئۈلگىرەلمەي، ئۆزلىرى بېدەر قېچىشقانلىقتىن خېلە ئادەم تىرىك قاپتۇ. كۆگەنلەرنىڭ ئىچىدە بەزىلىرىنى جەڭچىلەر، يار-بۇرادەر، قېرىنداشلىرى تونۇپ، ئۇلارنى باشلىرىدا كۆتىرىپ دېگىدەك ئېلىپ كېتىشتى.
غېنى باتۇرنىڭ ئىزلىگەن قەدىناسلىرى بۇلار ئىچىدىمۇ يوق. سەرجاندەك تىزىلغان گوداڭدىكى ئۆلۈكلەر ئىچىدىمۇ يوق. قۇدۇق تېگىدىمۇ، يە؟ بۇ تەخمىنىدىن يۈرىگى ئېغىپ، چۆچۈپ كەتتى.
ــغې-نى-كا! ــ باۋدۇننىڭ يىغا ئارىلاش زارى ئۇنى تېخىمۇ چۆچۈتۈۋەتكەن ئىدى. باتۇرنىڭ، پالۋاننىڭ،

قەيسەرنىڭ بېشى قايغاندەك بولدى. كىملەردۇر ئۇنى شۇنچە روھىي، ۋىژدانىي ئازاپقا سېلىۋاتقان؟ ئۇ نېمە شۇنچە ئازاپلىنىدۇ، قىينىلىدۇ، ئەسەبىيلىنىدۇ؟ بىر تۇققان ئاكىلىرى ئەمەت ياكى ئېلەمۇ؟ ياكى دىل ئەسرارى مەھەممەتجانمۇ، ئۇستازى نۇسرەت خەلپەتمۇ؟

ـقارىغىنا، غېنىكا...

باۋدۇن بۇقۇلداپ يىغلاپ گەپ قىلالمىدى. ئۇنىڭ ئالدىدا سۇنايلىنىپ ياتقۇزۇلغان جانسىز مۇھەممەتجان...

ـمە-ھەم-مەت! ـ ۋاقىراۋەتتى غېنى، بۇ ھەسرەتلىك پىغان ئۇنىڭ قەلبىنى يېرىپ چىققان ئېدى. مەھەممەتجاننىڭ دۇگىلەك ئۇزىدىن يېقىملىق تەبەسسۇم ئۆچمەپتۇ. ئۇ ھايات ۋاقتىدىكىدەكلا خۇشخوي، خۇش چاقچاق: «ھە، سالىمباش! قەيەرلەردە سۇقىنىپ يۇردۇڭ؟ مېنى كۆرگۈڭ كەلمىدىمۇ؟...» دېگەندەك، دوستىغا تەلپۈنگەندەك كۆرۈنەتتى.

غېنى تىزلاندى. دوستىنىڭ زىنداندا ئۇزاق يېتىپ چاڭگىلاشقان چاچلىرىنى قايرىپ، پېشانىسىدىن سۆيگەندە، ھېچ قاچان ياش چىقمايدىغان كۆزلىرىدىن ئىسسىق، دىلەسرارلىق ئىككى تامچا مەھەممەتجاننىڭ سوغ جانسىز پېشانىسىگە تامدى ۋە ـ كەچۇر، ئاخىرەتلىك دوستۇم، كېچىكتىم...» دەپ پىچىرلىدى باتۇر. ئۇنىڭ نىلقا قوزغىلىڭىدىن بۇ يانقى بىر ئاي ئىچىدە ئۇچىنچى قېتىم ماتەم ھەسرىتىنى چەككىنى موشۇ ئېدى. بىرىنچى قېتىم ياش، نەۋجۇۋەن باتۇر يىگىت خەمىتكە، ئىككىنچى قېتىم دوستى، سەپدېشى قازاق يىگىتى ئەكبەر باتۇرغا ۋە ئۇچىنچىسى بىللە ئۆسكەن تەڭ-تۇشى، جان ئاغىنىسى، قەدىردانى مەھەممەتجانغا. ئاھ، خۇش پېىل مەھەممەت!

تاتلىق ئۇيقىدا ياتقان سەبىنى ئانىسى ئاۋايلاپ كۆتەرگەندەك مەھەممەتجاننى ئىككى قوللاپ كۆتەردىدە، غەيرانە چامداپ ساقچى مەھكىمىسىنىڭ چوڭ ھويلىسىغا چىقتى غېنى باتۇر ۋە توپلىشىپ، ئۇنىڭغا تىكلىنىپ قاراپ تۇرۇشقان جەڭچىلەرنىڭ، ئاھالىنىڭ، تىرىك قالغان مەھبۇسلارنىڭ ئالدىغا كېلىپ نەزەر تاشلاپ چىقتىدە:

ـبۇ مېنىڭ يېقىن دوستۇم، قېرىندىشىم، سىلەرنىڭمۇ قېرىندىشىڭلار! ـ دېدى سەل تىترىگەن ئاۋازدا، ـ مۇنداق قىيناپ ئۆلتۇرۇلگەن يۇزلىگەن قېرىنداشلارنى ئۆز كۆزۈڭلار بىلەن كۆردۇڭلار... بۇلار كىم ئۇچۇن، نېمە ئۇچۇن قۇربان بولدى؟

ـخەلق ئۇچۇن، ئازاتلىق ئۇچۇن!

ـئەركىنلىك، مۇستەقىللىك ئۇچۇن!

توپ ئىچىدىن يالقۇنلۇق ئاۋازلار ئاڭلاندى.

ـبىز، ـ دېدى غۇل-غۇلا بېسىلغاندىن كېيىن غېنى، ـ ھېچ كىمنىڭ يېرىنى ئالمىز، مال-مۇلكىنى تارتىۋالمىز دېمەيمىز. ئۆزىمىزنىڭ يېرىگە ئۆزىمىز ئېگە بولىمىز دەيمىز. شۇنىڭ ئۇچۇن قوزغالدۇق، قولغا قۇرال ئالدۇق... ئەندى بىز يېرىمىزنى، ئېلىمىزنى بېسىۋېلىپ، غوجايىن بولۇۋالغان، قېنىمىزنى سۇلۇكتەك شوراپ، قىيناپ، ئازاپلانغاننى ئاز دەپ ئۆلتۇرۇپ قىرىۋاتقان خىتاي زومىگەر، مۇتەھەملىرىنى سۇپۇرۇپ تاشلىمىغىچە قولۇمىزدىن قۇرالنى تاشلىمايمىز!

ـياشىسۇن مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاپ!

ـياشىسۇن جەڭچى قەھرىمانلىرىمىز!

كۈچلۈك، يالقۇنلۇق شۇئارلار ياڭرىدى.

غېنى باتۇر مەھەممەتجاننى دەپىن قىلىشنى باۋدۇنغا تاپشۇرۇپ، ئېتىغا مىندى ۋە جەڭچىلەرنى، دۈشمەن ھېساۋىغا يېڭىدىن قۇراللانغان پىدائىيلارنى رەتكە تىزدى:

ـئالغا، دۈشمەن ئۇستىگە! ـ دەپ كوماندا بەردى. ئۇنىڭ كەينىدىن سەپكە تىزىلغان خەلق قوشۇنى ـ جەڭگىۋار شۇئارلارنى ياڭرىتىپ ئالغا باستى. ئالغا، غالىبە سېرى ئالغا!

يىگىرمىنچى باپ

ئىگىز بادىرىدا قادالغان ئاي-يۇلتۇز نىشانلىق تۇغ ئازاتلىق ۋە مۇستەقىللىككە دەۋەت قىلغاندەك مەغرۇر لەپىلدىمەكتە. بۇ تۇغ – ئازاتلىق تۇغى – شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى، ۋاقىتلىق ئىنقىلاۋىي ھۆكۈمىتىنىڭ دۆلەت بايرىقى.
1944 - يىلى، 12-نويابىردا تەسىس ئېتىلگەن ۋاقىتلىق ئىنقىلاۋىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان ئون ماددىلىق پروگراممىدا شەرقىي تۈركىستاندا ياشىغۇچى خەلقلەرنىڭ مىللىي بىرلىكى ۋە تەڭلىكى ئاساسىدا ئازات، مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت قۇرۇش؛ سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن دوستلۇق مۇناسىۋەت ئورنىتىش، سانائەت، يېزا ئىگىلىكىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش: مەدەنىي-مائارىپ، سەھىيە ئىشلىرىنى رىۋاجلاندۇرۇش، خەلق پاراۋانلىقىنى تەمىن ئېتىش، مىللىي قوشۇن تەشكىل ئېتىش قاتارلىق خەلقنىڭ جانجان ئېھتىياجىغا ۋە دەۋر تەلىۋىگە مۇۋاپىق ھاياتىي ئەھمىيەتلىك مەسىلىلەر قەيت قىلىنغان. گەرچە ئىنقىلاپنىڭ بىرىنچى باسقۇچىدا رەھبەرلىك ئۇستۇنلىكىنى زىمىندار – فېئودال، بۇرژۇئازىيە ۋە دىنىي مۇتەئەسسىپلەر ئىگىلەپ، تەشكىلىي ۋە غايەۋىي مەسىلىلەردە مەلۇم دەرىجىدە سەلبىي تەسىر يەتكۈزگەن بولسىمۇ، لېكىن كېيىنىرەك ئىلغار كۈچلەر ئۇلارنى يۇگەنلەپ، رەھبەرلىك ئورۇنلاردىن چەتلەشتۈردى ۋە دېموكراتىك يۈكسىلىشلەر روي بەردىكى، بۇ ئىنتايىن مۇرەككەپ ئىچكى مۇجادىلە بېشىدا ئەخمەتجان قاسىمىي، رەھىمجان سابىرىي، ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ، دەلىلخان سۇگۇرباېۋ، غېنى باتۇر ۋە ئۇلارنىڭ پىكىرداشلىرى تۇرغان ۋە شەرقىي تۈركىستاندا مۇستەقىل ئۇيغۇر دۆلىتى قۇرۇشتەك ئۇلۇغ مەقسەتلەر ئۈچۈن كۈرەشكەن ئىدى .
ۋاقىتلىق ئىنقىلاۋىي ھۆكۈمەتنىڭ سەككىز مىللەتتىن تەركىپ تاپقان ھۆكۈمەت ئەزالىرى ئىچىدە غېنى باتۇر مەمەتباقى ئوغلىمۇ بار.
بۈگۈن ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ پەۋقۇلادە يىغىنى چاقىرىلىپ، ھەربىي-مەمۇرىي، مالىيە-ئىقتىسات ئىشلىرىغا مۇناسىۋەتلىك مۇسئۇل خادىملارمۇ تەكلىپ قىلىنغان. غېنى باتۇرغا مەخسۇس كولياسكا ئەۋەتىلگەن بولسىمۇ، ئۇ «بۇ نەرسەڭگە چۈشسەم، ئىچىم پۇشىدۇ» دېگەننى قىلىپ، ئالما گۈللۈك كۆك ئارغىماقئا مىندى (كېيىنكى كۈنلەردە «ئاق يولتاي» نامىنى ئالغان ئالا ئاتنى ئوقۇرغا باغلاپ بېقىپ، «دەم ئېلىشقا» چىقىرىپ قويغاندى). ئۇ ھۆكۈمەت ئۆيىگە يەتكىچە ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كەلگۈچىلەرنىڭ سانى كۆپىيە-كۆپىيە بىر توپ ئادەم بولدى. ئەگىر بويۇن، ئويناقىي ئارغىماق ئۇنىڭغا بەكمۇ ياراشقان، يىراقتىن گويا پىل ئۈستىدە كېلىۋاتقاندەك ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى. خەلق ئۇنىڭ قەھرىمانلىقىغا تەن بېرىپلا قالماي، باتۇرانە تەن قۇرۇلۇشى ۋە غەيۇرانە قىياپىتىنى كۆرۈشكە خۇشتار. ئۇنى چىن قەلبىدىن سۆيىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن مەغرۇرلىنىدۇ.
–ئەندى، – دېدى ھۆكۈمەت ئۆيى ئالدىغا يەتكەندە ئېتىنى توختاتقان غېنى باتۇر، – تارقىلىپ كېتىڭلار، قېرىنداشلار! ھەممىمىز ئولاش-چولاش ئىچكىرى كىرىپ بارساق، ئېلىخان تۆرە قورقۇپ كەتمىسۇن دەيمەنا!
غېنى چوڭ قاپقا ئىچىگە كىرىپ كەتكەندىن كېيىنمۇ بەزىلەر شۇ ئەتراپنى ئايلىنىپ يۈرۈشتى.
مىللىي نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەن زور قوبۇلخانا. بۇ ئالىپتا مېھمانخانىدا ئۆز زامانىسىدا ۋېلىۋاي يولداشوۋ چوڭ زىياپەتلەرنى ئۆتكۈزىدىغان. دەۋىردىن-دەۋىرگە، قولدىن-قولغا ئۆتۈپ كەلگەن بۇ بىنا ئاخىرى ئۆز ۋارىسىنىڭ قولىغا ئۆتۈپ، مۇھىم ئىشلار ئۈچۈن پايدىلىنىلماقتا. ئەگەر بىز ۋېلىۋاينىڭ بايلىقىنى ئەسلى خەلقنىڭ بايلىقى دەيدىكەنمىز، شۇ بايلىق ۋە مۈلۈكنىڭ بىر قىسمى ئۆز ئىگىلىرىنى تاپتى دېگەن موشۇدە!
تېزەكچى قوڭغۇزدەك يىققان-تۆككەنلىرىنى تىقىشتۇرۇپ خەلقتىن يوشۇرۇپ ئۆتىدىغان پىقسىق، بىر ياماق ئۈچۈن گۆرىدە ئۆرە تۇرىدىغان خەسىس، قىلچە نەپ تەگمەيدىغان جاھىل بايلارغا نىسبەتەن

ۋېلىۋاينىڭ ئەجايىپ تەرەپلىرى موشۇلار بولسا كېرەك!

غېنى باتۇر مەجلىسخانىغا كىرىپ كېلىشىگە چاقىرىلغانلار جۇغجەم بولغان ئىدى. ئۇ ئىشىكتىن كىرىشىگىلا ھەممەيلەن دۈررىدە تۇرۇشتى. ئاۋام خەلق ئىچىدە ئۆسكەن، ئۆز-ئۆزىنى شۇلار قاتارىدا ئاددىي ھېساپلايدىغان تۇنۇگۈنكى «ئۆغرى» بۈگۈن بۇ قەدەر ھۆرمەتكە قانداق سازاۋەر بولدى؟ سالام قىلسا ئىلىك ئالماي غودىيىپ ئۆتۈپ كېتىدىغان بەزى ھاكاۋۇر-تەكەببۇرلار ئۇنىڭ ئالدىدا قول قوشتۇرۇپ تۇرغىنىنى قارا! ھېكمەت... بۇ غەيرىي تەبىئىي بىلىنگەندەك ھۆرمەت زاڭلىق قىلغاندەك تۇيۇلدى، ئەتىمالىم، ئۇ ئوڭايسىزلانغاندەك بولدى. ئاددىي خەلقنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتى نەقەدەر سەمىمىي، ئىللىق-ئىسسىق...

-كېلىڭ كېلىڭ باتۇر. ئورنىڭىز بۇ يەردە، مەرھەمەت! - دېگەن خوشامەتامۇز ئاۋاز ئاڭلاندى. تۆر تەرەپتىن توغرىسىغا قويۇلغان ئۇستەل ئۈستىگە ئىككى قولىنى قويۇپ، سەل دۈمچىيىپ تۇرغان ۋىجىك ئادەم - ئېلىخان تۆرە، سول قانات تەرەپتىكى بوش ئورۇننى كۆرسەتتى.

غېنى گۇس-گۇس دەسسەپ، باسقان يېرىدىن ئاۋاز چىقىرىپ بارىدە، كۆرسىتىلگەن ئورۇندۇققا بارلىق سالمىغى بىلەن ئولتاردى. ئېلىخان تۆرە باشقىلارنى ئولتىرىشقا ئىما قىلدى.

غېنى باتۇر ئولتىرىپ مەجلىسخانا ئىچىگە تېز كۆز يۈگەرتىپ چىقتى: يېشىل مۇۋۇت ياپقۇ بىلەن يېپىلغان ئۇزۇن ئۇستەلنىڭ ئوڭ تەرىپىدە باشلىرىدا قاسقاندەك چوڭ سەللىلەر يۆگەلگەن، ھەر خىل خوتەن بەقاسەم پېرىجە كىيىشكەن دىنىي كالانلار، سول تەرەپتە بولسا، بەزىلىرى تىك ياقىلىق پەشمەت، بەزىلىرى كوستيۇم كىيىپ، يالاڭپاشتاق ئولتىرىشقان نازىرلار، مەھكىمە باشلىقلىرى ۋە ھاجىلار ئولتىرىشىپتۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدە غېنىغا ئەسرار رەھىمجان، قاسىمجان، ئاباسوۋ بار ئىدى. قالغانلىرىنى ئۇ چالا-پۇچۇق كۆرگىنى، تونۇغىنى بولمىسا، يېقىن مۇناسىۋەتتە بولمىغان. شۇ ئارىدا «بىز بار» دېگەندەك قىلىپ كۆز قىسىپ ئۈلگەردى ئاباسوۋ.

"قاياقتىن ئۈندېكىنە مونۇلار؟ جەڭ ۋاقتىدا بىرسىمۇ كۆزگە چېلىقمىغانغۇ ھە؟" - دېگەن سوئال كەچتى باتۇرنىڭ كۆڭلىدىن.

-جاناپلار! - دەپ باشلىدى سۆزىنى مۇۋەققەت رەئىس ئېلىخان تۆرە، - بىزلەر قۇدرىتى ئىلاھنىڭ رەھىم-شەپقىتىگە تايانغان ھالدا، رەسۇلىللاھنىڭ ئەمىر-ۋاجىپلىرىنى دەستۇر قىلغان ھالدا غازات قىلدۇق.

-يا، ساتتار، يا، غاپپار، يا، رەببى ئۆزەڭ مەدەت بەرگەيسەن! - ئاۋاز قوشتى سەللىلىكلەر.

"ھۇببۇل ۋەتەن-مىنەل ئىمان" - ۋەتەننى سۆيۈش ئىماننىڭ جۈملىسىدىندۇر، - داۋام قىلدى تۆرە. - بىزلەر ۋەتەن سۆيگۈچىلەردۇرمىزكى، كاپىر قەۋمىدىن ۋەتەننى ئازات ئەيلەپ، ئەھلى مۇسۇلمانلارنى كاپىرلار زۇلۇم-سىتەملىرىدىن قۇتۇلدۇرماق كەبى ئۇلۇق ۋەزىپەنى زىممەمىزگە ئالگەنمىز. بىزلەر ئىسلام بايرىغىنى ئېگىز كۆتىرىپ غازات قىلماقنى مۇقەددەس ۋەزىپىمىز ۋە پەرىزىمىز دەپ بىلگەيمىز...

تۆرە سۆز تاللىماق بولدىمۇ، ياكى سۆزىنىڭ تىڭشىغۇچىلارغا تەسىرى بولدىمۇ، يوقمۇ ئولتارغانلارغا نەزەر تاشلىدى: سەللىلىكلەر ئۇنىڭ ھەر بىر سۆزىنى تەستىقلىگەندەك «ئاربي» دېيىشىپ، باشلىرىنى لىڭشىتىسا، كۆپچىلىك شۈك، ئۇلارنىڭ ئوزايىدىن ھېچ نەرسە سەزگىنى بولماتتى. ئۇزۇن سۆز، ئەزمىلىككە خۇشى يوق غېنى بولسا - «تولا خالتا كوچىلارغا كىرمەي، ئۇدۇل گېپىڭنى قىلغىنا!» دەيدىغاندەكلا كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ ئىچكى ھالىتىنى تەجرىبىلىك تۆرە سەزدى، ئەتىمالىم، سۆزىنى قىسقارتىشقا تىرىشتىيۇ، لېكىن دىنىي پەلسەپەدىن گەپ قىلىشقا خۇشتار بۇ ئىسلام تەشۋىقاتچىسى شۇ تەرەپلەرنى خېلە ئەگىپ، سۆز داۋامىدا غازات قىلغۇچىلارنىڭ سوۋاۋىنى، ئۇلارغا جەننەتۇل-فىردەۋسىدىن ئورۇن تەيىنلەپ، ئۇجماق پەرىلىرىنى ئىنئام قىلىپ ئۆتتى. غېنى باتۇر بۇ ئارىلىقتا نەچچە قېتىم ئۈنلۈك يۆتەلدى. ئەگەر رەھىمجان، قاسىمجانلار «جىم» دېگەندەك

ئېغىزلىرىنى تۈتۈپ شەرەت قىلىشمىسا، ئۇ: «بولارمېكىن، تەخسىر!» دەۋېتىش تۇرغان گەپ.

ـ بىزنىڭ، ـ دېدى سۆزىنى خۇلاسىلىماق بولغان تۆرە، غېنىغا بىر قاراۋېلىپ، ـ بىزنىڭ ئىشىمىز ھەق. ئاز ۋاقىت ئىچىدە زور غالىبەلەرگە ئېرىشتىك. ئازاتلىق كۈرەشىمىز جەريانىدا كۆپكىنە جەسۇر ئۇغۇل-قىزلىرىمىزنىڭ داڭقى چىقتىلەر. شۇ قەھرىمانلىرىمىزنىڭ ئېڭ سەردارى غېنى باتۇر ئېكەنلىكىنى بىز ھەم، خەلقىمىز ھەم، ئېتىراپ قىلدىلەر...

ـ غېنى باتۇر بىزنىڭ غالىبە تۇغىمىز بولۇپ قالدى، ـ تۆرىگە لوخما سالدى سابىرىي.

ـ غېنى باتۇر غەلىبە بايراقدارىمىز! ـ قوشۇمچە قىلدى ئاباسوۋ.

ئېلىخان تۆرىگە بۇ ئىزاھلار ئانچىلا ياقمىسا كېرەك، ئۇنىڭ قاتىلاڭ ئۇزى ئەندى «سۆز قىستۇرۇلمىسۇن» دېگەندەك، قولىنى شىلتىپ، سۆزىنى ئاخىرلاشتۇردى.

ـ غېنى باتۇرنىڭ جەڭلەردە كۆرسەتكەن جاسارىتىنى، جەڭگىۋارلىقىنى، قورقماس ئەرلىكىنى نەزەر-ئېتىۋارغا ئېلىپ، ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ قارارى بويىچە ئۇنىڭغا «خەلق قەھرىمانى» ئۇنۋانى بېرىلدى...

مەجلىس ئىشتىراكچىلىرى ئورۇنلىرىدىن دەس تۇرۇشۇپ، ھۆرمەت بىلدۈرۈشتى ۋە قەھرىمانىنى شەرەپلىك ئۇنۋان بىلەن تەبرىكلەشتى.

ـ مەسئۇل كاتىپ پەرمانىنى ئوقۇغايسىز ـ دېدى چاۋاك-ئالقىشلار بېسىلغاندىن كېيىن مۇۋەققەت رەئىس.

ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم غېنى باتۇرغا «خەلق قەھرىمانى» ئۇنۋانىنى بېرىش توغرىلىق پەرمانىنى ئوقۇپ بەرگەندىن كېيىن، رەئىس غېنى باتۇرنىڭ كۆكسىگە قەھرىمانلىق ئوردېنىنى قاداپ قويدى. بۇ ئالىي مۇكاپات نىجات يۇلتۇزى مىسالى خەلق قەھرىمانى غېنى باتۇرنىڭ كەڭ، باقۇۋەت كۆكسىدە يالتىراپ، ئۇنىڭ غەيۇرانە سىماسى تېخىمۇ ئۇلغايغاندەك بولدى.

ـ مەن، ـ دېدى ئۆمرىدە روي بەرمىگەن قانداقتۇر ئىچكى تەۋرىنىش بىلەن غېنى باتۇر، ـ بوۋىمىز سادىر پالۋان قىلغان ئىشلارنىڭ ئوندىن بىرىنىمۇ قىلغىنىم يوق.

سادىر پالۋان مۇنداق ئالتۇن بىلەن پاقىراق مونچاقلارنى كۆكسىگە قادىمىغان بولغېدى...

مەجلىس زالىدا كۈلكە، غۇل-غۇلا كۆتىرىلدى. غېنىنىڭ ئاددىي لېكىن مەنىلىك سۆزى بەزەنلەرنىڭ دىتىغا سىغسا، «نادان، قارا تۇرۇك» دەپ ئىچىدە زاڭلىق قىلغانلارمۇ بولدىيۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئۇزلىرىدە ياسالما خوشاللىق ئەكس ئەتتى.

ـ بۇ نەرسىنى، ـ داۋام قىلدى قەھرىمان، ـ كۆكسۈمگە تاقىمىساڭلارما خىتاي گېزەندىلىرى بىلەن جېنىمنى تاۋكاغا تىكىپ قويۇپ سوقۇشىمەن... ئۇ لالىملارنى شىڭشىشاغا[1] قوغلاپ بېرىپ، ئۆز يېرىگە ئۆتكۈزۈۋەتمىگىچە پۇخانىم چىقمايدۇ...

ـ ياشا،قەھرىمان!

ـ نىيىتىڭ ئىجاۋەت بولغاي..!

1شىڭشىشا ـ شەرقىي تۈركىستان بىلەن خىتاي دۆلىتى ئوتتۇرىسىدىكى چېگارىنىڭ نامى.

ـ جەڭنى بىزدەكلەر قىلايلى، سىلەر ئۇستەلدە ئولتىرىپ يۇرتنى سوراڭلار، ـ سۆزىنى ئۇلىدى غېنى، ـ ئەمما ئادىل، كەمبەغەل-چۇمبەغەللەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار، ئەگەردە «ئالا بايتال» ئوخشاش زالىملىق قىلساڭلار بۇ «ئويۇننى» گېرە قىلىۋېتىپ، ئۆز ئارا «ئويۇننى» باشلاۋېتىمەن..

خەلق قەھرىمانى غېنى باتۇر كۆك ئارغىماققا مىنىپ، كوچىغا چىقىشىغا ئۇنى تېخىچە كۈتۈپ تۇرۇشقان خەلق ئوراۋېلىشتى. خۇش خەۋەر شۇنداق چاپسان تارقالغان ئېدىكى، شەھەر ئاھالىسى

چەكسىز شادىمانلىقتا بۆلەنگەن ئىدى. چۇشما-چۇشتىن ئادەملەر ھۆكۈمەت ئۆيى تەرەپكە قاراپ كېلىشەتتى. بىر-بىرلىرىنى تەبرىكلىشەتتى. ئۇڭغىچە بېسلىپ ئۇلگەرگەن گېزىت خەۋەرلىرىنى ئوقۇۇشۇپ تېخىمۇ خوشال بولۇشاتتى. ئىلھامى ئۇچقۇر شائىر ــ قوشاقچىلار مىللىي قەھرىمانغا بېغىشلاپ شېير-قوشاقلار توقۇپ ئۇلگىرىشتى. ياش رەسسام مەسۇمىي قەھرىماننىڭ ئوردېن-نىشانلىرى بىلەن قەھرىمانلىق سىماسىنى ئەكس ئەتتۇرگەن رەسىمىنى سىزىپ كەپتۇ.

كەچ كىرىپ، قارڭغۇ چۇشكىچە ئادەملەر گۇللۇك پانۇسلارنى كۆتىرىشىپ، يول يورۇتۇپ مېڭىشماقتا. غېنى باتۇر ئاتتىن چۇشۇپ، خەلىققە قوشۇلۇپ كەتتى. ئۇ ئادەملەردىن بىر گەزچە پەرىق قىلىپ تۇرغاشقا ئالايتەنلا كۆرۈنەتتى. بۇ خوشاللىق نامايىشىدا قەھرىماننىڭ شەنىگە يالقۇنلۇق شۇئارلار جاراڭلىدى:

ــ ياشىسۇن غېنى باتۇر!

ــ ياشىسۇن مىللىي قەھرىمانىمىز!

ــ يوقالسۇن خىتاي باسقۇنچىلىرى!

خەلق توپى ئىچىدە مەشھۇر سازەندە-سەنئەتكارلار بار. ئۇلار ناخشا ئېيتىشىپ توپ ئالدىدا ماڭدى.

خەلق قەھرىمانى غېنى باتۇرنى شەھەر ئاھالىسى ئەنە شۇنداق خوشال-خوراملىق بىلەن ئۆيىگىچە ئۇزىتىپ قويۇشقان ئىدى.

ــ خەلق قەھرىمانى ئۇنۋانىنى ئېلىش نە قەدەر بۈيۈك شەرەپ! ــ دېدى خەلقىمىزنىڭ مىللىي قەھرىمانغا نىسبەتەن سىي-ھۆرمىتىنى كۆزىتىپ بارغان ئىككى ياشنىڭ بىرى.

ــ غېنى باتۇر شۇ بۈيۈك ئۇنۋانغا مۇناسىپ جاسارەت كۆرسەتتىدە! ــ دېدى ئىككىنچىسى.

يىگىرمە بىرىنچى باپ

قارلىق داۋان. بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئىز بېسىپ، داۋان ئۆرلەپ كېلىۋاتقان جەڭچىلەر. ئاتلار قارنى كۆكسىدە يېرىپ، تۇمشۇقلىرىنى قارغا تىرەپ، زورغا سىلجىشىدۇ. داۋاننى ئۆرلىگەنسېرى مېڭىش تەسلىشىپ، زورۇققان ئاتلار مۇدرەپ يىقىلىپ، بېلىغىچە قارغا كۆمۈلۈپ، ئۇستىدىكى يۈكنى يېنىكلەتمىگىچە قوپالمايدۇ. جەڭچىلەرمۇ بارغانچە ھالىدىن تېيىپ، ئاران-ئاران ئالغا چامدايدۇ. لېكىن ئۇلارنىڭ جەزمى كۈچلۈك قىينالسىمۇ، سوغدا مۇزلىسىمۇ پىسەڭ قىلىشماي، مەنزىلگە يېتىشكە، سەپتىن ئايرىلىپ قالماسلىقتا غەيرەت قىلىدۇ، ئىرادىسىنى بوشاتمايدۇ. سەپنىڭ ئالدىدا غېنى باتۇر. ئۇ ئومىدا سول تارتقاندەك، قار كېچىپ، يول باشلاپ ماڭماقتا. ئۇنىڭ كەينىدە باقۇۋەت ئابدۇللا «توڭگۇز»، مۇساخان ۋە باۋدۇنلار ئىزنى كەڭەيتىپ ماڭماقتا. داۋاننىڭ بەل ئوتتۇرىسىغا يەتكەندە، توساتتىن قۇيۇن ئوخشاش، تەتۈر شامال چىقتىدە، خامان سورىغاندەك قارنى ئۇچۇرۇپ، مانانلىشىپ، قاراڭغۇلۇق بېسىپ كۆز ئاچقىنى بولمىدى.

ــ توختاڭلار! ــ ئۇنلۇك ۋاقىرىدى غېنى باتۇر، ــ ئاتلارنىڭ چۇلۋۇرىنى بىر-بىرىگە چېتىڭلار!

جەڭچىلەر سەردارنىڭ دېگىنىنى قىلىشتى.

ــ چۇلۋۇرنى مەككەم تۇتۇپ، ئىز يوقاتماي مېڭىڭلار!

ئەندى جەڭچىلەر قارغۇ ئادەم ھاسا تاياقتا تايىنىپ ماڭغاندەك، چۇلۋۇرنىڭ تارتىلىشىغا بېقىپ، ئاۋايلاپ قەدەم باساتتى، ئاتلار ئۇلاردىن قالماي ئەگىشەتتى. بۇ داۋاننى داشىگۇر ئاھالىسى «تەلۋە داۋان» دەپ بېكار ئېيتىمىغان. ياز پەسلىدە بەكمۇ گۈزەل، ئابۇ-ھايات بۇ چوڭ غول قىشتا ئاشۇ بەرمەيدىغان، دەم ئېچىلىپ، دەم تۇتۇلۇپ ۋە بىردىن تەتۈر شامال چىقىپ، مانان-چاڭ قاپلىتىدىغان خەتەرلىك ئادىتى بولغاشقا، قىش كۈنلىرى ھېچ كىم داۋان ئاشمايدىغان. غېنى باتۇرلارغا داشىگۇر ئاھالىسى «تەلۋە داۋان» بىلەن ماڭماسلىقنى مەسلىھەت بەرگەنۇ، لېكىن زۆرۈرىيەت تۇپەيلى ــ يەنى داۋان ئاشسا ئۇچ

كۆنلۈك يول قىسقىرايدىغانلىقىنى نەزەردە تۇتقان غېنى باتۇر «تەلۋە داۋان» بىلەن ئېلىشىپ كۆرۈشنى جەزم قىلغان ئېدى. باتۇرغا ئىشىنىدىغان ۋە ئۇ باشلىغان يولدىن قايتمايدىغان قەيسەر يولداشلىرىمۇ خەتەرگە پىسەنت قىلىشماي، دۈشمەننىڭ ئارقا تەرىپىدە تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ، زەربە بېرىشكە قىزىقىشقان، ئالدىراشقان ئېدى.

باشلامچى يولدىن ئازسا، مۇدرەپ يىقىلىپ، ئويمانغا غۇلاپ چۈشسە كەينىدىكىلەرمۇ شۇ ھالەتنى كېچىدۇ ـ ھەممە قار داۋان ئاستىدا قېلىپ ھالاك بولۇش ئېھتىمالىدىن يىراق ئەمەس. قەھەرلىك «تەلۋە داۋاننىڭ» غەزىۋى يامان. ئۇ نە باتۇر، نە ئاجىزنى ئايىمايدۇ، ئەلۋەتتە!

غېنى باتۇر ھەر بىر قەدىمىنى ئاۋايلاپ، پەم بىلەن بېسىپ ئالغا سىلجاتتى. ئۇ يەرنى ئەمەس، ئۆزىنىڭ ئۇزىنى دەسسىگەندەك ئاۋايلاپ دەسسەتتى. ھەر ئىشتا پەم-پاراسەت كېرەكقۇ؟ كۈچ-قۇۋۋەت بولغان بىلەن ھېساپ ئەمەسقۇ!

غېنىدا ياشلىغىدىنلا كۈچ-قۇۋۋەت بار، پەم-پاراسەتمۇ بار، داۋان ئېشىش تەجرىبىسىمۇ بار. ئۇ يۇلتۇز تاغلىرىنىڭ تەلەمەت، كۆيكۈن داۋانلىرىدىن، ئاتاقلىق مۇزات داۋانىدىن ئۆتكەنغۇ! بەلكىم شۇ ئالاھىدىلىكلىرىگە ئىشىنىپ، ئىككى يۈزچە ئادەمنىڭ جېنىنى ھۆددىگە ئالغاندۇ؟

ـئاز قالدى... غەيرەت، غەيرەت قىلىڭلار!

غېنى باتۇرنىڭ ئەمىرانە ئاۋازى جەڭچىلەرگە كۈچ-مەدەت بېغىشلاتتىدە، ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاش بىلەن تېتىكلىشىپ، يەر بېغىرلاپ ئالغا سىلجىشاتتى. مۇنداق ۋاقىتلاردا ئات جانىۋارلار ئادەمدىنمۇ چىچەن كېلىدىغۇ! ئاتلار ئىزدىن چىقماي، تىرەجەپ ئالغا باساتتى. پەقەت ئۇستىگە پۇلېمىيوت، ئوق ياشىگى ئارتىلغان ئاتلاردىن بىرىلا سۇرۇنىدە كۆلتۇك قارغا پېتىپ قالدى. ئۇنى قۇتۇلدۇرۇش مۇمكىن بولمىغانلىقتىن تاشلاپ كېتىشكە توغرا كەلدى. توپتىن ئايرىلىپ قالگان بېچارە جانىۋار «مېنى تاشلاپ كەتتىڭلار!» دېگەندەك كىشنىدى، لېكىن شامالنىڭ بۆرىدەك ھۇلىشى ئۇنىڭ ئۇننىنى بېسىپ كەتتى.

تەتۈر شامال قانداق تۇيۇقسىز چىققان بولسا، شۇنداقلا تۇيۇقسىز توختاپ ئەتراپ ۋاللىدە يورۇپ، ھايات قايتىپ كەلگەن ئېدى. ھويلا-ئارامدىكى قارلارنى سۈپۈرۈپ تازىلىغاندەك، تەتۈر شامال داۋان ئۇستىنى گۈجەپ، تاپ-تاقىر قىلىپ قويۇپتۇ. تەبىەتنىڭ ھېكمىتى ئۇلۇقتە!

ـئەھۋالىڭ قانداق سۇلايمان شاڭزۇڭ؟ ـ دەپ سورىدى جەڭچىلەرنىڭ ھەممىسىنى بىر-بىرلەپ كۆزدىن كەچۈرۈپ، خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن غېنى باتۇر. بېشىغا تۈلكە قۇلاقچا، ئۇچىسىدا بۆرە جۇغا كىيگەن بۇ ئادەم داشىگۇرلىق باي بولۇپ، غېنى بىلەن ئۇزۇندىن بېرى دوستلىشىدىغان مەرت بەيۋەچچىلەردىن ئېدى. ئۇ قوزغىلاڭچىلارغا ياراق ئەللىك ئات ۋە ئىككى يۈز جەڭچىگە كىيىم-كېچەك ئىئانە قىلىپ، ئۆزى پىدائىي بولۇپ قوشۇلغان.

ـيامان ئەمەس...

ـچىرايىڭ سولاشقان چەيزىدەك پولۇشۇپ قاپتۇ. تېچقىنا، ئىككى خوتۇنىڭنىڭ قېشىدا ياتساڭما بوپتېكەن...

غېنىنىڭ سۆزىگە جەڭچىلەر كۈلۈشتى.

شۇ كۈنى كەچكىچە ئادەم ۋە ئاتلارغا ئارام بېرىشنى تاپشۇرۇپ، ئۆزى باۋدۇن بىلەن قىرقا ئۇستىگە چىقتى غېنى.

ياز كۈنلىرى چايقىلىپ يېقىملىق ئاۋاز چىقىرىپ تۇرىدىغان سايرام كۆلى مۇز قېتىپتۇ. ئاندا-ساندا قار توختىمىغان تۆگىدەك مۇزلار قۇياش نۇرىدا تاش ئەينەكتەك پاقىراپ، كۆزلەرنى قاماشتۇرىدۇ. سايرامنىڭ تۆرت تەرىپىدىكى كەڭ يايلاق-ئوتلاقلار قېلىن قار ئاستىدا قالغان. تاغ باغرىدىكى قارىغايلىقلار ئاق قاردا تېخىمۇ قېنىق يېشىللىشىپ، ياشناپ كېتىپتۇ. تۆرت ئەتراپ ئاق كېپەنگە يۆگىنىپ، قاتتىق ئۇيقىغا چۆمگەندەك جىم-جىتلىق. نە يايلاقنىڭ كۆركى ـ ئات-ئىلقىلار،

قوي-قوزىلار كۆرۈنسە ۋە نە سايرامنىڭ شوخ شاۋقۇنى ئاڭلانسا - كۆڭۈل غەشلىكىنى قوزغايدۇ.

-نېمە دەپ داۋان ئاشتۇق، باۋدۇن؟ - قانداقتۇر پۇشايمان ئاۋازدا دېدى غېنى ئاپپاق دالادىن كۆز ئۈزمەي تۇرۇپ .

باۋدۇن نېمە دېيىشنى بىلمەي، هاڭ-تاڭ بولدى.

-نېمشكە تاغ ئارىلاپ يۈرىمىز دەيمەن؟

-سەن «ماڭ» دېدىڭ، ماڭدۇق.

-هە، مېنىمۇ «ماڭ» دېيىشكەن، - دېدىدە، قار ئۈستىگە چازانى قۇرۇپ، تاماكا ئوراشقا باشلىدى غېنى .

ئىلى ۋىلايىتىگە تەۋە جۇڭغار تېغىنىڭ شەرقىي قىسمى: غۇلجا، نىلقا، كۈنەس، تېكەس، موڭغۇلكۈرە، توققۇزتارا، چاپچال سۈيدۈڭ، چىلپەڭزا ناهىيەلىرى دۈشمەندىن، ئازات قىلىغان. جۇڭغار تېغىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى:

ئارشاڭ، بۆرەتالا، جىڭ ناهىيەلىرى بىلەن ئالاقە باغلايدىغان چوڭ تاش يولنىڭ ئۆتكەل-تۈگۈنى تەلكە داۋىنىمۇ تېخىچە توسۇق ئېدى. تەلكە داۋىنى ئېچىلىپ، ئارشاڭ، بۆرەتالالار ئازات قىلىنسا چۆچەك، تارباغاتايغا ۋە ئاندىن ئالتايغا يول ئېچىلاتتى. بۇ ئىككى ۋىلايەتنى ئازات قىلىش مۇھىم ستراتېگىيە ۋە ئىختىسادىي ئەهمىيەتكە ئېگە ئېدىكى، موشۇ يولنى ئېچىش ۋەزىپىسى يەنە غېنى باتۇرغا تاپشۇرۇلغان.

"نېمە ئۈچۈن مېنى شۇنچە يىراققا ئەۋەتتىشتى؟ - دەپ پىچىرلىدى تاماكىنى نەچچە شوراپ غېنى.

بۇ گۇمانلىق ئوي ئۇنىڭ كۆڭلىدىن داۋان ئېشىۋاتقاندىمۇ نەچچە قېتىم كەچكەن. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئېلىخان تۆرىنىڭ ۋىجىك قەددى، شەپىرەڭ قانىتىدەك قىسقا، لېكىن هەرىكەتچان قوللىرى، قىز بالىنىڭ سېكىلىگىدەك كالتە ساقىلى گەۋدىلەندى، «سىز، پەقەتكىنە سىز بارماسىڭىز بولمايدى، قەهرىمان، جان قەهرىمان...»» دېگەنلىرىچۇ تېخى...

گۈلخان يېقىپ، چۆرەدىشىپ ئولتىرىشقان جەڭچىلەرنىڭ كۈلكە ئاۋازى ئاڭلاندى. كىمدۇ بىرسى قوللىرىنى هەر تۈرلۈك هەرىكەتكە كەلتۈرۈپ، قىزىق سۆزلەپ جەڭچىلەرنى كۈلدۈرمەكتە.

-چىلپەڭزە مېنىڭ كۈچۈم بىلەن ئېلىنغان، - دېدى قىزىقچى يىگىت، - سېپىل ئۈستىدىكى زور پوتەيگە ئورنىتىلغان تۆرت پۇلېمىيوت دېگىنىڭ توختىماي «سايراپ» ئوق دېگىنىڭ يامغۇردەك يېغىپ، يېقىن بارغىلى بولامدىغان. ئىككى قېتىم هۇجۇمغا ئۆتكەن جەڭچىلىرىمىزنى كۆچەتلەرنى هەردىگەندەك تۆكۈۋەتتى ئەمەسمۇ، قاراڭلار... قارىسام، ئۇيغۇر باللىرى قىرىلىپ كېتىدىغان تۈرى بار... مۇنداق چاغدا يۇسۇپ ئاكاڭ چىداپ تۇرالامدۇ! ئىككى ئاتلاپ، كوماندىرنىڭ ئالدىغا باردىمدە، «رۇخسەتمۇ؟»» - دەپ سورىۋېدىم، ئاچچىغى چاس، مەرگەنلىكتە ماڭا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەيدىغان تىرتەك كوماندىر ماڭا بىر گۆلۈيۈپ قاراپ «نېمە گەپ؟»»، - خۇش ياقمىغاندەك سورىدى. «پوتەينى پارتلىتىشقا رۇخسەت قىلىڭ! دەپ، ئېلىپتەك تىك بولدۇم. كوماندىر: «نېمە، نېمە؟! دەپ سوغ كۈلدى. «رۇخسەت قىلىڭ!» تەكرارلىدىم. قاتتىق تۇرغانلىغىمدىن كوماندىر رۇخسەت قىلدى.

"خۇدا، ئۆزەڭ يار بولغايسەن" دېدىمدە ئاپام يۈز ئېيتقىنى بەرگەن ياغلىقتا ئالتە گراناتنى تۈگۈپ، يەر بېغىرلاپ ئۆملەپ ماڭدىم. خۇداغا ئىشەنسەڭلار، ئۆزەمگە راست، سىلەرگە يالغان، ئوق دېگىنىڭ مۆلدۈردەك يېغىپ، ئىككى يېنىم، ئالدى-كەينىمدىن يەرگە تېگىپ پوڭزەكتەك قاڭقىپ كېتىدۇ، ماڭا تەگمەيدۇ...

-سەن ئۆزەڭ مازاغوجاملىق بولغاندىكى پىرى-كامىللار قوللىغاندا!

-ئاپىسى تىلسىم تۇما قاداپ قويۇپتۇ، ئاڭۋاشقا ئوق تەگمەيدۇ! چۇشما-چۇشتىن تەنە قىلىشتى يىگىتلەر.

-نېمە دېسەڭلار دەۋېرىڭلار، - داۋام قىلدى تەنىنى پىسەڭ قىلمىغان يۇسۇپجان، - شۇ ئۆملىگىنىمچە سېپىل تۈۋىگە يېتىپ بېرىپ «يا،رۇستىمىيداستان!» دەپ بىر نەر تارتىپ، ياغلىقتا تۈگۈلگەن

گراناتىلارنى دەڭسەپ تۇرۇپ پوتەيگە قارىتىپ ئاتتىمدە، يەرگە چاپلىشىپ يېتىۋالدىم. بىر كەمدە تاغ غۇلاپ يەر يېرىلغاندەك ئاۋاز كۆتىرىلىپ، ئالەم قاراڭغۇلاشتى. ئاستا بېشىمنى كۆتەرسەم، پوتەي تېگى-تەكتى بىلەن كۆچۈپ، ئاسمانغا چىقىپتۇ. چېرىكلەرنىڭ جەسەتلىرى تېرىقتەك چېچىلىپ، ساق قالغان ئىككىسى ئاسماندا لەيلەپ يۈرۈپتۇ. ئاستىدىكىسى ئۈستىدىكىسىدىن: «سۈيدى بومبا؟»1 دەپ سورىۋېدى، ئۈستىدە لەگلەكتەك لەيلەپ يۈرگىنى: «سۇلايمان شاڭزۇدى2» پېڭيۇ3 يۇسۇپجاندى گراناتا» دېدى.
شۇنداق كۈلكە كۆتىرىلدىكى، غېنىمۇ كۈلۈشكە باشلىدى ۋە:
-بېكالا ئاۋارە بولۇپ داۋان ئېشىپتىمىزا! سېنىڭ پورىڭ بىلەنلا شە ئالساق بولىدېكەن! ـ دەپ جەڭچىلەر قېشىغا باردى.
شۇ كۈنى ياخشى دەم ئېلىپ، ئاتلارنى چېلىقتۇرۇپ، كېچىلەپ يۈرۈپ كېتىشتى جەڭچىلەر. ئاتلىنىش ئالدىدا ئارشاڭدىكى گومىنداڭ قىسىملىرىغا ئىككى تەرەپلەپ ھۇجۇم قىلىشقا كېلىشىلگەن: شەرق تەرەپتىن غېنى باتۇر باشلىغان جەڭچىلەر، غەرب تەرەپتىن غالدان باشچىلىق قىلغان جەڭچىلەر. غالداننىڭ ئەترىتى «ئورتاق سارى» دۆڭلىگىنى ئېشىپ، غەرىپتىكى قىشلاقتا قىشلايدىغان موڭغۇللارنى قوزغاپ، ئۇلار ئىچىدىن پىدائىيلارنى ئۆز ئەترىتىگە قوشۇپ ئالماقچى ۋە ئارشاڭ ئىشغال قىلىنغاندىن كېيىن موڭغۇللاردىن تەركىپ تاپقان ئەترەت تەشكىل قىلىنماقچى.
...ئىككىنچى كۈنى تاڭ ئاتارغا يېقىن ئارشاڭغا يېتىپ كەلگەن جەڭچىلەر، ئانچىلا ئېگىز ئەمەس دۆڭلۈكلەر ئۈستىدە پوزىتسىيە تۇتۇپ، غالدان باشچىلىغىدىكى ئەترەتنىڭ يېتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇشتى. ئارشاڭنىڭ شىپالىق سۈيى مەشھۇر. شۇ شىپالىق سۇ تۈپەيلى ئارشاڭ مەھەللىسى ئاۋات بولۇپ، ئاز يىل ئىچىدىلا ناھىيەلىك شەھەرچىگە ئايلانغان. ياز كۈنلىرى دەم ئالغىلى، داۋالانغىلى كەلگەن-كەتكەن ئادەملەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدۇ. مال-چارۋا ئۆستۈرۈشكە قولايلىق كەڭ، بېپايان دالادا ئاساسەن موڭغۇل، ئۇيغۇر چارۋىچىلىرى ياشايدۇ. تېخى ئېچىلماي ياتقان مەدەن بايلىقىچۇ! «جۇڭغار قاپقىسى» ئەنە شۇ ئارشاڭ تەۋەسىدە سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا چېگارىداش. موشۇ سەۋەپلەرگە كۆرە ئارشاڭغا گومىنداڭچى خىتايلارنىڭ ھەربىي گارنىزونى جايلاشقان.

1سىدى؟ ـ كىمنىڭ؟
2شاڭزۇڭ ـ سودىگەرلەر بېگى
3پېڭيۇ ـ دوست، ئاداش
.

تاڭ بەلگۈسىنى بەرگەندە غېنى باتۇر مىلتىقلىرىدىن زالپ بېرىشكە كوماندا بەردى ۋە قىلىچىنى يالىڭاچلاپ «ئۇر-را!» دېگەن پېتى ئات سالدى. غەرب تەرەپتىنمۇ ئەنە شۇنداق سادا كۆتىرىلدى، ھۇجۇم باشلاندى، كۈچلۈك سۈرەندىن مەڭدىگەن چېرىكلەر ئېسىنى يىغىپ، قارشىلىق كۆرسەتكىچە شىددەتلىك بېسىپ كىرگەن جەڭچى ۋە پىدائىيلار ئۇلارنى ئېتىپ، چېپىشقا باشلىدى، ئەڭ ئالدىدا ئالا ئاتنى چاپتۇرۇپ كېلىۋاتقان غېنى باتۇرنىڭ سۈرىدىن قورققان چېرىكلەر مىلتىقلىرىنى تاشلاپ بېدەر قاچاتتىيۇ، كۈچلۈك قولىدا چېپىلغان قىلىچ زەربىدىن يەرگە دومىلىشاتتى، جان تالىشىپ تېپىرلىشاتتى. غېنى ھېچ قاچان بۇ قېتىمدىكىدەك دۈشمەن چېرىكلىرىنى قىرمىغان بولغېدى. ئۇ پۇخاندىن چىققاندەك، قانلىق قىلىچىغا بىر قاراۋالدىدە، گارنىزون شتابىغا كىرىپ كەتتى.
ئارشاڭ ئىشغال قىلىنىپ، غېنىمەت ئېلىنغان قۇراللار پىدائىيلارغا تارقىتىلىپ بېرىلدى.

موگۇلىلاردىن مەخسۇس ئىسكادرون تەشكىل ئېتىلدى. بۇ ئېسكادرون كېيىنىرەك ئېردە بۇلغۇنۇۋ باشچىلىقىدا قۇرۇلغان موگۇل پولكىغا ئاساس بولغان ئىدى.

ئاسان غەلىبە بىلەن قانائەت ھاسىل قىلىشتىمۇ ياكى مەشەقەتلىك يول ئازاۋىدىن ھېرىپ ئېچىشتىمۇ، قېچىپ ئۆلگەرگەن بىر تۇركۇم چېرىكلەرنىڭ كەينىدىن قوغلاپ، ئۇزۇل-كېسىل تار-مار قىلىشنىڭ ئورنىغا، ئارشاڭ سۇيىدە چۆمۈلۈشكە، توق تاماقلارنى يەپ، ئارام ئېلىشقا ئالدىراشتى جەڭچىلەر. ھەربىي ئىنتىزامدىن خالى، تەشكىل جەھەتتىن تاراقاق، پارتىزان شەكلىدىكى بۇ ئەترەت ئىچىدە تېخى خام، تارقاقلىققا مايىل ئادەملەرمۇ ئارىلاشقان بولۇپ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى «قەرش» ئوراپ، دۇت كەيپىنى سۈرىدىغان. كېچىدە شۇ دۇت كەيپىنى سۈرۈشۈپ ئولتىرىشقان چاغدا، جەڭچىلەردىن بىرى ھودۇققان ھالدا كىرىپ، خىتايلار بېسىپ كېلىۋاتقانلىقىنى خەۋەرلىدى. قىڭغىيىپ، ئارام ئېلىپ ياتقان غېنى باتۇر ئورنىدىن چاچراپ تۇردىدە، ئېتىغا مىندى ۋە ھازىر تۇرغان ئەللىكچە جەڭچىنى ئاتلاندۇرۇپ، ئالدىراش چىقىپ كەتتى. غالدان، قۇسەن، باۋدۇنلار غېنى ئۆزى بارماي، باشقا بىرسىنى باشلىق قىلىپ ئەۋەتسىمۇ بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇنىڭ ئالدىنى توساپ بېقىشتىيۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئىلتىماسىنى ئىلىك ئالمىغان باتۇر، جاۋاپ ئورنىغا ئالا ئېتىنى زەرپ بىلەن قامچىلىدى.

ئەسلىدە ئارشاڭدىن يىتراپ قاچقان ۋە كەينىدىن قوغلىغۇچىلار بولمىغانلىقتىن، بىر-بىرىگە قوشۇلۇپ، بۆرەتالا تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىشكە ھەرىكەت قىلىشقان چېرىكلەرنىڭ قارىسىنى يىراقتىن كۆرۈپلا «خىتايلار بېسىپ كېلىۋاتىدۇ» دەپ خاتا خەۋەر قىلىنغان ئىدى.

ئات كۆكسىدە قارنى كېچىپ، ئويمان-دەشتلەرنى ئايلىنىپ، ئالدىنى توربىغان جەڭچىلەرنى كۆرگەن چېرىكلەر ئاخىر ھالاك بولۇشىنى بىلگەنلىكتىن، پوزىسيە تۇتۇشقا مەجبۇر بولۇشتى. ئۇلار خۇددى ھويلىغا سولانغان ئىشت ئىشىكنى توراۋالغان ئادەمگە جان ئاچچىغىدا ئېتىلغاندەك، جېنىنى قۇتۇلدۇرماق ئۈچۈن توساپ چىققان جەڭچىلەرگە قارىتا ئوق ئېتىپ، ھۇجۇمغا ئۆتۈشتى.

غېنى باتۇرنىڭ جەڭچىلىرى چېرىكلەرنىڭ ھۇجۇمىنى ھىمىرىپ، ئالدىنقى سەپنى بۇزۇپ ئۆتۈپ، ئىچكىرىلەپ كىرىشتى. تۇن قاراڭغۇسىدا ئويمان-چوڭقۇرنى بايقىغىنى بولماتتى، كۆلتۈك قارغا ئاتلارنىڭ ئاياقلىرى پېتىپ، ئالغا ئىلگىرىلىمەك تەس. ئالا ئات سەپنىڭ ئالدىدا قارنى كەڭ كۆكسى بىلەن بۆسۈپ كەلمەكتە. ئۇنىڭ ئۇستىدىكى قەھرىمان بولسا، تىزگىنىنى ئاغزىغا چىشلىگەن ھالدا ئىككى قولىدىكى ئىككى مائۇزېر بىلەن ئاپپاق قار ئۇستىدە قارىيىپ كۆرۈنگەن خىتاي چېرىكلىرىنى خاتا كەتكۇزمەي دوملىتىپ، ھامان ئالغا-ئالغا ئىنتىلەتتى. ئۇ قىزىقىپ كەتكەنلىكتىن جەڭچىلەردىن خېلىلا ئىلگىرىلەپ كەتكەنلىكىنىمۇ بايقىمىدى. ئاخىر مائۇزېرلارنىڭ ئوقى تۈگىدى. يېڭى ئوقلارنى سېلىش ئۈچۈن ئېتىنى توختاتتى.خەپ! لالما ئوق، ــ لەنىتى ئوق... گويا بىر پاتمان گۈرزا بىلەن ئۇرغاندەك بىلىندى باتۇرغا... لېكىن ئۇ يىقىلمىدى ــ قىڭغىيىپ ئېتىنىڭ بويىنىنى مەككەم قۇچاقلىدى ۋە:

ــئالغا، ئالغا! ــ ئۇنلۇك كوماندا بەردى. ۋاپادار يولدىشى ــ ئالا ئات ئۇنى جەڭ مەيدانىنىڭ سىرتىغا ئېلىپ چىقتى...

ــباتۇرغا ئوق تەگدى، ئوق!

ــقەھرىمانىمىزغا ئوق تەگدى!

يۈرەكلەرنى يېرىپ چىققان پىغانلىق نالىلار سوغ، قارلىق دالانى بويلاپ، يىراق - يىراقلارغا كەتتى. غېنى باتۇر باشچىلىقىدىكى غەلىبىلىك يۈرۈش شۇ يەردە توختىدى...

يىگىرمە ئىككىنچى باب

كۆك دەرۋازىلىق ئۆينىڭ ئالدى كىچە-كۈندۈز ئادەمدىن خالى ئەمەس. كېيىنكى ۋاقىتلاردا زارەتگاھقا ئايلانغان بۇ قەدىناس ئۆي ھەر كىمنىڭ كۆڭلىگە يېقىن، كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنىدۇ. كەلدى-كەتتى ئادەملەر ھەر مىللەت، ھەر كەسىپكە مەنسۇپ بولۇپ، يىراق يېزا-سەھرالاردىن، ھەتتا چەت ناھىيىلەردىن كەلگەنلەرمۇ بار. ھەممىسىنىڭ مەقسىتى، تىلىكى بار - غېنى باتۇردىن ھال سوراش، كۆڭۈل ئېيتىش، ھەمدەم بولۇش. ئۇلار باتۇر بىلەن دىدارلىشىپ، ئۇنىڭ جاراھىتى ساقىيىپ، سالامەتلىكى ئەكسىگە كېلىۋاتقانلىقىنى يۇرتداشلىرىغا چاپسانىراق يەتكۈزۈشكە ئالدىرايدۇ، ئالمان-تالمان ئاتقا مىنىپ چاپىدۇ.

-ئەنە، قاسىم مىراب چىقتى! - دېدى كىمدۇر بىرى توپ ئىچىدىن. ئادەملەر شۇ تەرەپكە ئاغدى.

-ۋا، باتۇرىمىز ئاۋۋالقى ئەپتىگە كەپتۇ...

-ھە، ھە؟!

-مەن شۇنداق كىرىۋېدىم، بېلىمدىكى پوتامدىن تۇتۇپ دەس كۆتۈرۈپ، ئۆينى بىر ئايلاندۇرۇپ چىقتى، - دېدى ھەۋەس ئىچىرە قاسىم مىراب...

-بارىكاللا، بارىكاللا! خۇدا شىپالىق بەرگەي! ئىلاھىم!

-تالا تۈزگە چىقمامدىكىن؟

-دوختۇر دېگەن چىرماش خەقكەن، قويۇپ بەرمەيۋېتىپتۇ...

-راستە، شىرنى قەپەسكە سولىغاندەك!

-ئۆزىما ئۆيدە يېتىپ، ئىتتەك زېرىكىپ كەتكەندۇر.

-دوختۇرلار مۇشۇ ھەپتە ئىچىدە قويۇپ بەرمىسە، بىر كېچىدە ئاتنى مىنىمەن-دە، تاققا چىقىپ كېتىمەن دەيدۇ...

-ئۇ بۇرۇنتىن دېگىنىنى قىلىدۇ!

قاسىم مىراب ئاتلىنىپ كەتكەندىن كېيىن تېكەس، كۈنەسلەردىن كەلگەن قازاق، موڭغۇللاردىن ئىككى كىشى كۆك دەرۋازىنىڭ ئىچىگە، غېنى باتۇرنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ كېتىشتى. شۇ ئارىلىقتا كولەسكىدا ئولتۇرۇپ، كوچىدىن ئىلدام ئۆتۈپ كېتىۋاتقان رەھىمجان سابىرىي (ئۇ ئىچكى ئىشلار نازىرى بولغان ئىدى) زامانىنى كۆرۈپ قالدى-دە، كولەسكىنى توختاتقۇزۇپ، ئۇنى يېنىغا چاقىرىۋالدى.

-بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن، زامان؟

-غېنىكامدىن ھال سوراي دەپ كەلدىم.

-تۈنۈگۈن كۆرۈشكىنىمدە سېنى سورىغان.

-مەنما باتۇر بىلەن ئارام-خۇدا مۇڭدىشىش پەيتىنى كۈتۈپ يۈرىمەن، - دېدى زامان.

-نېمىشقا ئىچكىرى كىرمىدىڭ؟

-مونۇ ھەر خىل ئادەملەردىن تەسىرلىنىپ تۇرۇپ قالدىم. ئاۋۇ تۈگۈن تۇتقان موماي بىلەن ھاسا تايىنىپ، ئاران ئاياق ئۆرە تۇرغان دۈمچەك بوۋايغا قارىغىنا!

-قارىدىم، نېمە بوپتۇ؟ - ھەيران بولدى رەھىمجان.

-يۈرە، ۋاقتىڭ بولسا، سۆزلىشىپ كۆرەيلى.

رەھىمجان سائېتىغا قارىۋېلىپ، زامان بىلەن تۈگۈن تۇتقان مومايىنىڭ ئالدىغا كېلىشتى.

-سالام، چوڭنا! بۇ يەردە نېمە قىلىپ تۇرىدىلا؟ - ھېلىملىق بىلەن سورىدى زامان.

موماي پۈزۈر كىيىنگەن سۆلەتلىك رەھىمجاندىن ئەيمىنىپ، ئەتىمالىم، جاۋاب بېرىش ئورنىغا لېچىكى بىلەن ئۆزىنى قىيا يېپىۋالدى.

-قورقمىسىلا، بىز ئۆز بالىلىرى، - دەپ مومايىنىڭ تۈگۈنىنى تۇتتى رەھىمجان، - بۇ تۈگۈندىكى نېمە!؟

ـ توغاچ، چۇلۇقايدىن كەلدىم...

ـ چۇلۇقايدىن؟ ـ چۆچۈگەندەك سورىدى، نېمىنىدۇر ئىسىغا ئالغان رەھىمجان.

ـ ھە. چۇلۇقايدىن. تۇگمەنچى...

ـ بولدى، بولدى تۇگمەنچى مۆمىن تاغىنىڭ.

ـ سىلى ئۇنى نەدىن بىلىدىلا، بالام؟ ـ موماي ئەمدى ئۆزىنى ئېچىپ، ئەيمەنمەي سورىدى.

ـ غېنى باتۇر زەينەپ قىزىڭلارنى «بۆرىلەرنىڭ» ئاغزىدىن قۇتۇلدۇرغان كۈنى بىز چۇلۇقايدا ئىدۇق.

ـ راست، بالام. شۇ بىزدەكلەرنىڭ ئاتىسى ـ باش پاناسى غېنى باتۇرنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرەي، رەھمىتىمنى ئېيتاي دەپ كېلىشىم، ـ موماي ئۆپكىدەپ قالدى.

ـ يۇرسىلە، ـ دەپ مومايىنى قولتۇقىدىن يۆلەپ، كۆك قاپقا ئىچىگە كىرگۈزۈۋەتتى رەھىمجان.

ـ سىلى قەيەردىن كەلدىلا، چوڭدادا ؟ ـ سورىدى زامان بوۋايغا سالام بەرگەندىن كېيىن.

ـ ئۇنىيار يۇزىدىن، ئوغلۇم.

ـ شۇنچە يىراق يەردىن ئاۋارە بولۇپ كەپتىلا.

ـ ئاۋارە بولامدىغان، غېنى باتۇر دېگەنگە سەكسەن قېتىم سالام بەرگىنى كەلسەكمۇ ئارتۇق كەتمەيدۇ، جۇمۇ ئوغلۇم. ئۇ مېنىڭ يالغۇز ئوغلۇمنى ئاۋاختىدىن، ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرغان ـ دە!

ـ خوجۇندىكى نېمە؟

ـ نەشپۇت. ئۆز بېغىمنىڭ. قىشچە ساقلىغان. باتۇرىمىز ئۇسسىغاندا يېسۇن ـ يۇرەككە شىپا بولارمىكىن دەۋېدىم.

ـ ياخشى نىيەت، ـ دېدى ـ دە، بوۋاينى قولتۇقلاپ ئاپىرىپ، ئىچكىرى كىرگۈزۈۋەتتى رەھىمجان.

ـ سىزچۇ، تەتە؟ ـ سورىدى ئون ياشلىق بالا بىلەن تۇرغان تاتار ئايالىدىن زامان.

ـ كۈيەۋىمنىڭ بېشىنى كېسەر ئالدىدا غېنى باتۇر قۇتۇلدۇرۇپ ئالمىغان بولسا، تۆت بالام يېتىم قالاتتى. شۇڭا باتۇرنىڭ ھالىنى سوراپ، رەھمەت ئېيتىش ئۈچۈن بالام بىلەن كەلدىم...

رەھىمجان بىلەن زامان توپنى ئارىلاپ، خېلى ئادەملەردىن نېمە سەۋەبتىن كەلگەنلىكىنى، باتۇردىن نېمە تەلەپ قىلىدىغانلىقىنى سۈرۈشتە قىلىشتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى يۇقۇرىدىكىدەك ھال سوراپ، مىننەتدارلىق ئىزھار قىلىشقا كەلگەن ئىكەن، بېزىلەر سالامەتلىكىنى بىلىشكە كېلىشكەن. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئورۇسلارنىڭ پوپى ھال سوراپ كەپتۇ.

ـ خەلقنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتى ۋە ئىشەنچى ـ مۇھەببىتىگە ئېگە بولۇش نە قەدەر زور بەخت، ـ دېدى خەلقنىڭ غېنىغا نىسبەتەن چىن ئېتىقادىدىن تەسىرلەنگەن رەھىمجان.

ـ دەرھەقىقەت، غېنى باتۇر خەلق قەلبىدىن مەڭگۈ ئورۇن ئېلىپ، جاسارەت ـ قەھرىمانلىق ئۈلگىسى بولۇپ قالغۇسىدۇر، ـ دېدى زامان ۋە سەل ئويلىنىپ قوشۇمچە قىلدى: ـ ھەممىلا ئانا قەھرىمان تۇغمايدۇ ۋە ھەمىشەملا قەھرىمان تۇغۇلىۋەرمەيدۇ...

بىرىنچى كىتابنىڭ ئاخىرى. 1978 ـ يىل ئالمۇتا .

* مەزكۇر كىتاپنىڭ خەلقئارا قەلەمكەشلەر توربېكىتىدىكى مۇقىم تور ئادرېسى :

http://www.uyghurpen.org/Gheni_Batur.pdf

خەلقئارا قەلەمكەشلەر ئۇيغۇر مەركىزى

International PEN Uyghur Center

http://www.uyghurpen.org